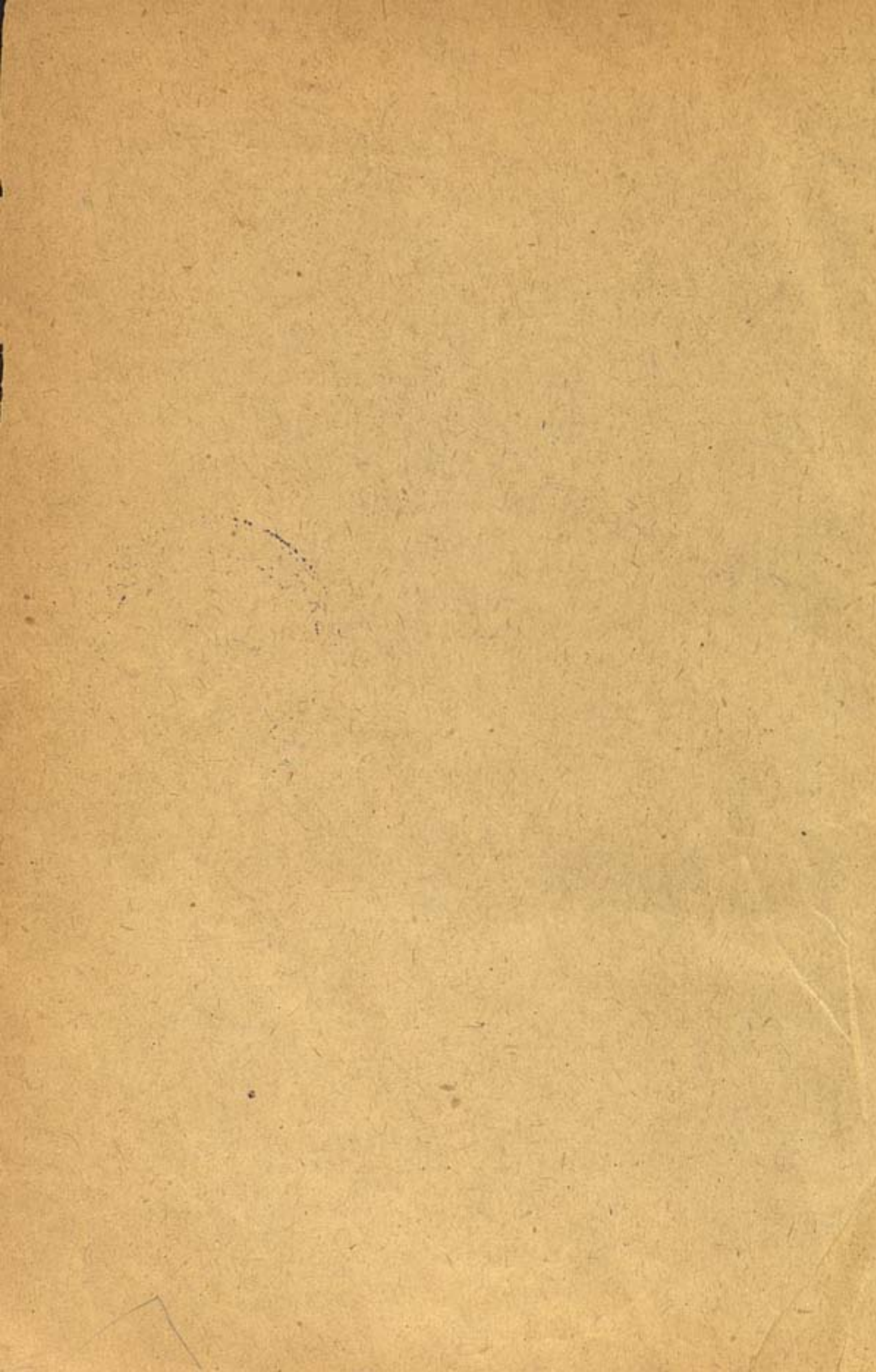

Γα
56

Γα 56

Ca 56

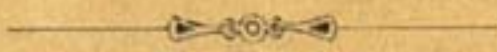
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

ΥΠΟ

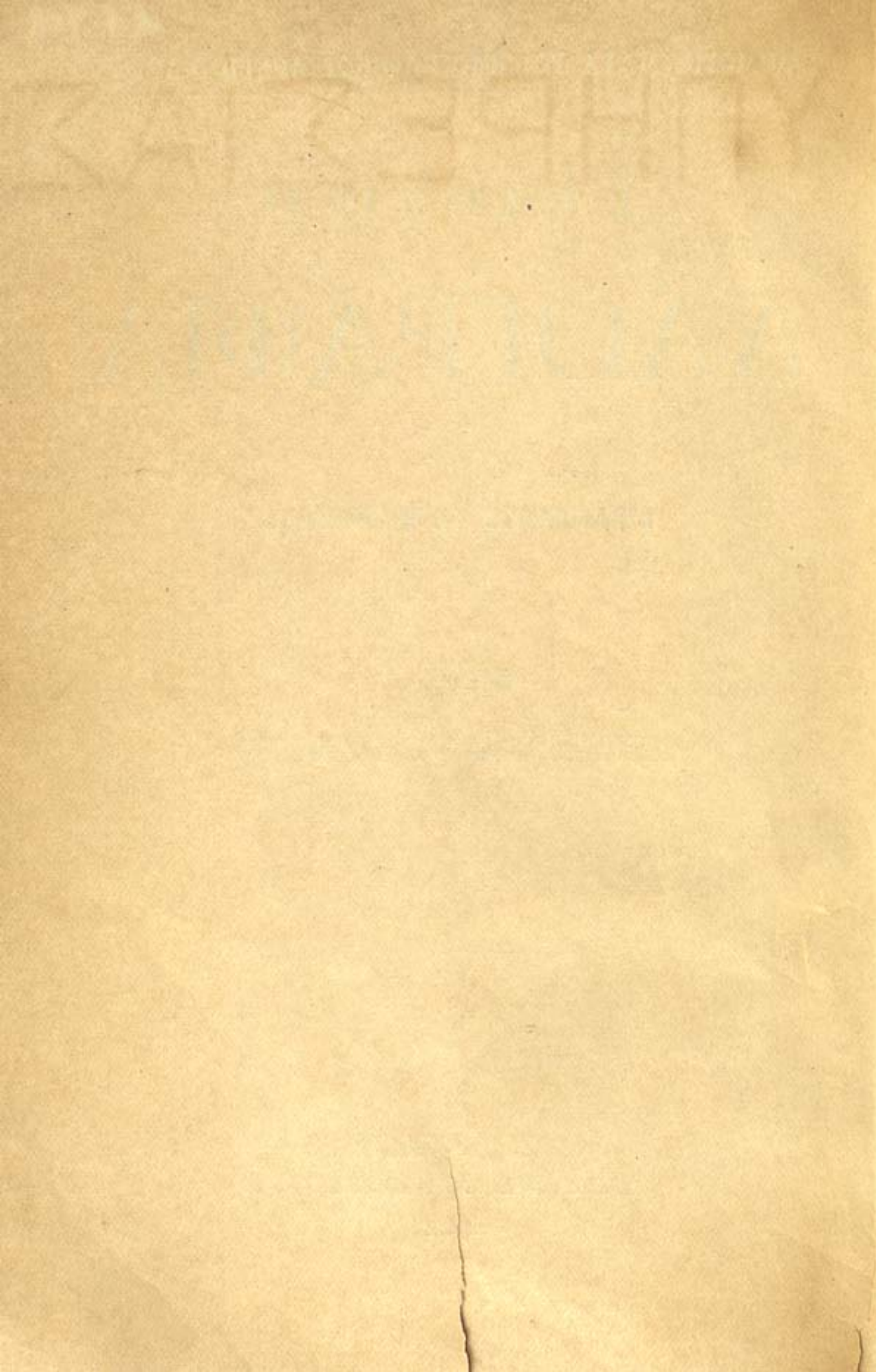
ΣΤΙΛΠΩΝΟΣ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

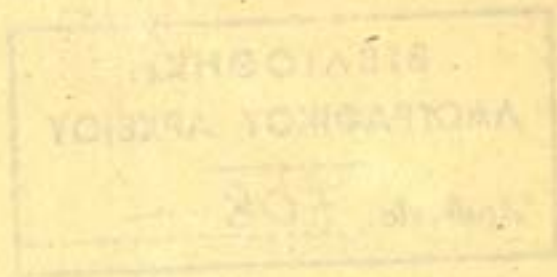
ΜΕΡΟΣ Α΄

ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

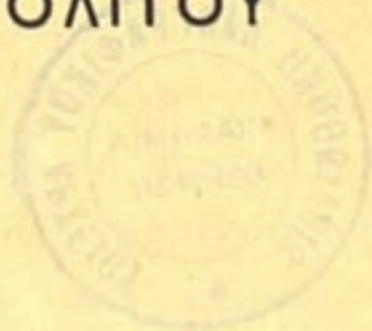

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1922

ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΕΡΑΝ ΜΝΗΜΗΝ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΜΟΥ
Ν. Γ. ΠΟΛΙΤΟΥ

Ca 56

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

Αριθ. ελο. 708. —

708/50

Ὁ ἀναγνώστης ἄς μὴ περιμένη νὰ εὔρη εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο τὴν λύσιν ὄλων τῶν λαογραφικῶν προβλημάτων, ὅσα γεννᾶ ἢ παρατήρησις τοῦ βίου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ λαογραφία εἶναι νέα ἐπιστήμη, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα πλὴν τῶν συστηματικῶν, ἀλλ' εἰς ὠρισμένα μόνον θέματα ἀναφερομένων, ἐργασιῶν τοῦ Πολίτου ἐλάχισται ἄλλαι ἐργασίαι ἔγιναν, καὶ αὐταὶ πάντοτε μὲ ἄλλους σκοπούς, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρχαιολογικούς. Ὡστε καὶ ἂν τὸ ἐπεθύμει ὁ συγγραφεύς, θὰ τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσῃ ἐν πλήρη καὶ ἐπιστημονικὸν ἐγχειρίδιον λαογραφίας τοῦ βίου τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀφοῦ λείπουν αἱ ἀπαιτούμεναι προεργασίαι. Σκοπὸς τοῦ βιβλίου εἶναι ἄλλος. Εἶναι νὰ δώσῃ μίαν ὅπωςδήποτε γενικὴν ἰδέαν περὶ τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας καὶ τῶν θεμάτων της, καὶ νὰ διαφωτίσῃ καὶ καθοδηγήσῃ τοὺς λαογράφους συλλογεῖς, τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ συνδράμουν τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον εἰς τὸ συλλεκτικὸν του ἔργον, νὰ προσελκύσῃ νέους φίλους διὰ τὸ λαογραφικὸν ἔργον καὶ νὰ δώσῃ μορφήν καὶ σύστημα εἰς τὰς συλλεκτικὰς ἐργασίας καὶ ἐρεῦνας. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ κατ' ἐξοχὴν πράγματα ἀποβλέπει, καὶ παραδείγματα καὶ κείμενα περιέχει κάπως περισσότερα, τὰ ὅποια εἰς ἐπιστημονικῶς ἀύστη-

ρότερον συντεταγμένον βιβλίον θὰ ἦσαν ἴσως περιττά, ἐνταῦθα ὁμως ἐθεωρήθησαν ἀναγκαῖα πρὸς πληρεσιέραν καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διαφώτισιν τῶν συλλογέων. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ αἱ παραπομπαὶ εἰς ξένα ἔργα καὶ ἡ ἀναγραφὴ τοιούτων ἐκρίθησαν περιτταί. Τοιοῦτον εἶναι τὸ βιβλίον. Θὰ εἶναι δ' εὐτυχήης ὁ συγγραφεύς, ἐὰν ἐπέτυχε τοῦ σκοπομένου.

Σ. Π. Κ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΣ ΤΗΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ἔννοια τῆς λαογραφίας.

Ἡ λαογραφία, καθὼς καὶ ἡ λέξις δεικνύει⁽¹⁾, εἶναι ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐρευνῶν καὶ παρατηρήσεων αὐτῆς τὸν λαὸν καὶ εἰδικώτερον τοὺς κατὰ παράδοσιν λόγους καὶ πράξεις τοῦ λαοῦ. Καὶ ὡς παρατήρησις μὲν λαϊκῶν λόγων καὶ συνηθειῶν, ἐν Ἑλλάδι τοῦλάχιστον, εἶναι παλαιά, παλαιοτάτη μάλιστα. Ἔχουσα τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν ἔμφυτον περιέργειαν καὶ τὴν παρατηρητικότητα τῶν λαῶν, τῶν ὁποίων προσελκύουν τὴν προσοχὴν καὶ παρατήρησιν καὶ πολλάκις διεγείρουν καὶ τὸ σκῶμμα των οἱ ξενότροποι λόγοι καὶ τὰ ξενότροπα ἤθη τῶν γειτονικῶν ἢ τῶν μακρὰν οἰκούντων λαῶν, ἐμφανίζεται ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον, ὅστις ἀρέσκειται, ἂν ὄχι λεπτομερῶς νὰ περιγράφη, ἀλλὰ τοῦλάχιστον νὰ μνημονεύῃ καὶ νὰ χαρακτηρίσῃ τὰ ξένα ἤθη· καλ-

(1) Τὴν λέξιν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους ἐσήμαινεν ὅλως διόλου ἄλλο πρᾶγμα, τὸν κεφαλικὸν φόρον, εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἀντὶ τῆς ἀγγλικῆς Folklore κατὰ τὸ 1884. Οἱ Γερμανοὶ πρὸς δήλωσιν τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης μεταχειρίζονται τὴν λέξιν Volkskunde (γνώσις τοῦ λαοῦ, λαογνωσία), οἱ Δανοὶ Folkeminder (ἀναμνήσεις τοῦ λαοῦ), οἱ Ἴταλοί, ὁσάκις δὲν θέλουν νὰ μεταχειρισθῶν τὸν ἀγγλικὸν ὄρον, μεταχειρίζονται τὴν περίφρασιν Tradizioni popolari (παραδόσεις τοῦ λαοῦ), οἱ δὲ Γάλλοι Traditions populaires, αἵτινες ὁμως δὲν δύνανται νὰ ἔχουν τὴν εὐρύτητα, τὴν ὁποίαν θέλουν νὰ προσδώσουν οἱ μεταχειριζόμενοι αὐτάς. Περὶ τούτων βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογρ. Α' 3 κέ.

λιεργεῖται κατόπιν ὑπὸ τῶν παλαιωτάτων λογοποιῶν, οἱ ὅποιοι ἀκριβῶς εἰς τὰ ἔργα των προφορικᾶς παραδόσεις συνεκέντρωσαν περὶ λαῶν καὶ πόλεων καὶ τόπων, καὶ ἦθη καὶ ἔθιμα περιέγραψαν, τελειοποιεῖται δὲ τέλος εἰς τὸν Ἡρόδοτον, τὸν περιεργότατον τοῦτον ἐθνολόγον ἐρευνητὴν, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην ἡμῶν πηγὴν διὰ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων λαῶν.

Εἰς τοὺς ὑστερωτέρους, τοὺς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον χρόνους, ὅτε ἠϋρύνθησαν τὰ ὄρια τοῦ ἑλληνισμοῦ, οἱ παρατηρηταὶ καὶ αἱ παρατηρήσεις πληθύνονται, ταξίδια διάφορα ἐπιχειροῦνται, οἱ δὲ συγγραφεῖς στρέφουν συχνάκις τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἐξετάζουν καὶ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ παραδόσεις περισυλλέγουν. Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ὁ Στράβων συγκεντρώνει πλουσιώτατον ὕλικόν ἐκ παλαιωτέρων συγγραφέων καὶ ἐρευνητῶν, ὁ δ' ἔτι μεταγενέστερος Πausanias μαζὶ μὲ τὴν περιγραφὴν τῶν τόπων καὶ τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος μᾶς δίδει ἀξιολογωτάτην λαογραφικὴν συλλογὴν λαϊκῶν παραδόσεων καὶ ἐθίμων.

Ἄλλ' ὡς ἐπιστήμη ἡ λαογραφία εἶναι νέα. Βεβαίως ἡ καλλιέργεια αὐτῆς ἐν Γερμανίᾳ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18 αἰῶνος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τὴν ἐνθουσιώδη πνοὴν τοῦ Herder διὰ τὴν δημώδη ποίησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τὴν ὄθησιν τῶν λαογραφομυθολογικῶν ἐργασιῶν τοῦ Grimm, ἀλλὰ μόλις ἀπὸ τοῦ 1846, ἀφ' ὅτου ὁ Ἄγγλος ἀρχαιολόγος Thoms ἐπρότεινε διὰ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰ λογοτεχνικὰ προϊόντα τοῦ λαοῦ, διὰ τὸ ὑποκείμενον δηλ. τῆς λαογραφίας, τὸν ὄρον Folklore, ἤρχισε νὰ καλλιεργῆται ὡς χωριστὴ μάθησις, ἀπέκτησε βαθμηδὸν μέθοδον ἐπιστημονικὴν ἰδίαν καὶ ἔλαβέ κατὰ τὰ τελευταῖα μάλιστα ἔτη διάδοσιν καὶ ἐπίδοσιν καταπληκτικὴν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἀρκετὸς σάλος ἐπικρατεῖ καὶ ἀμφισβητήσεις μεταξὺ τῶν ἐπιστημόνων λαογράφων εἰσέτι ὑφίστανται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν καὶ τὰ ὄρια καὶ τὸν χαρακτῆρα ἀκόμη τῶν ἐρευνῶν της, καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποίητέαν μέθοδον. Ὅπως-δήποτε ὁμως αἱ συζητήσεις τείνουν ν' ἀποκρυσταλλωθοῦν εἰς

ὁρισμένα περὶ τοῦ ἔργου⁽¹⁾ τῆς λαογραφίας καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς ἄλλας συγγενεῖς ἐπιστήμας⁽²⁾ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα διετύπωσεν ὁ Πολίτης, ὁ ἀείμνηστος πατήρ τῆς ἐν Ἑλλάδι λαογραφικῆς ἐπιστήμης εἰς τὸν ἐξῆς ὀρισμόν⁽³⁾.

«Ἡ λαογραφία ἐξετάζει τὰς κατὰ παράδοσιν διὰ λόγων, πράξεων ἢ ἐνεργειῶν ἐκδηλώσεις τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ· τὰς ἐκδηλώσεις δηλ. ἐκείνας, ὧν ἡ πρώτη ἀρχὴ εἶναι ἄγνωστος, μὴ προελθοῦσα ἐκ τῆς ἐπιδράσεως ὑπερόχου τινὸς ἀνδρός, αἵτινες κατ' ἀκολουθίαν δὲν ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν μόρφωσιν, καὶ ἐκείνας, αἵτινες εἶναι συνέχεια ἢ διαδοχὴ προηγηθείσης κοινωνικῆς καταστάσεως ἢ εἶναι μεταβολὴ ἢ παραφθορὰ ἄλογος ἐλλόγων ἐκδηλώσεων τοῦ βίου ἐν τῷ παρελθόντι. Συνεξετάζει δ' ἀναγκαίως καὶ τὰς μὴ ἐκπορευομένας μὲν ἀμέσως ἐκ τῆς παραδόσεως ἐκδηλώσεις τοῦ βίου, ἀλλ' ἀφομοιούμενας ἢ συναπτομένας στενῶς πρὸς τὰς κατὰ παράδοσιν.»

Αὐτὸς εἶναι ὁ ὀρισμὸς. Διὰ νὰ τὸν ἐννοήσωμεν ὁμοίως καλῶς, εἶναι ἀνάγκη νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὸν βίον τοῦ σημερινοῦ λαοῦ καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν οὗτος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ἐκδηλοῦται. Καὶ πρῶτον ἐὰν ἀποβλέσωμεν εἰς τὸν ὑλικὸν αὐτοῦ βίον, θὰ εὗρωμεν παρὰ τὰ σιδηρᾶ ἄροτρα καὶ τὰ βενζινάροτρα τὰ πανάρχαια ἠσιόδεια, παρὰ τὰ τελειότατα ὑφαντουργεῖα τὸν πρωτόγονον ἀργαλειόν, παρὰ τὴν τελευταίου συρμοῦ εὐρωπαϊκὴν ἐνδυμασίαν τὴν φουστανέλλαν καὶ τὸ ποδιῆρες ἄντερὶ καὶ τὴν βράκαν, παρὰ τὰ τελειότατα μέγαρα τοὺς ὁμοιομόρφους καὶ ἐπὶ τῇ βάσει πατροπαραδότου σχεδίου οἰκίσκους τῶν χωρικῶν καὶ τὰς καλύβας τῶν ἀλιέων καὶ τῶν ποιμένων κτλ. κτλ. Ἐὰν δ' ἀπο-

(1) Περὶ τοῦ ἔργου τῆς λαογραφίας ἔγραψα καὶ εἰς τὸ βιβλίον μου «Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν» σ. 5 κ.έ.

(2) Τοιαῦται ἐπιστήμαι, ὧν ὑποκείμενον εἶναι ἐπίσης ὁ λαός, εἶναι ἡ ἐθνογραφία, ἡ ἐθνολογία, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ ἀνθρωπογεωγραφία, ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία (Völkerpsychologie), ἡ κοινωνιολογία καὶ εἰ τις ἄλλη.

(3) Λαογρ. Α' 7.

βλέψωμεν εἰς τὸν πνευματικὸν βίον, παρὰ τὰ ποιήματα καὶ τὰ διηγήματα καὶ τὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων οἱ δημιουργοὶ εἶναι γνωστοὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ποιητὰ καὶ μουσικοὶ καὶ λογοτέχναι, θὰ εὕρωμεν τὰ παραμύθια καὶ τὰ ἄσματα, τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰς παραλογὰς καὶ τὰ δίστιχα, τῶν ὁποίων εἶναι ἄγνωστοι οἱ δημιουργοί, παρὰ τὴν ἐκ τῶν εὐαγγελίων καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρέουσαν χριστιανικὴν πίστιν, τὰς ποικίλας περὶ νεραϊδῶν, καλλικαντζάρων, βρικόλακων καὶ ἄλλων τοιούτων ὄντων παραδόσεις καὶ δοξασίας, ὡς καὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν μαγείαν μὲ τὰς διαφόρους αὐτῆς τελετὰς καὶ τέχνας καὶ τὴν μαντικὴν ὑπὸ τὰς ποικιλωτάτας αὐτῆς μορφάς, παρὰ τὸ ἐκ τῆς νομοθεσίας ἀπορρέον δίκαιον τὰς ἀγράφους καὶ ἄγνωστου ἀρχῆς νομικὰς συνηθείας περὶ τὴν σύναψιν συμβολαίων, τὴν δήλωσιν κυριότητος, τὴν μεταβίβασιν κληρονομίας κτλ. κτλ. Ἐκ τούτων τὰ μὲν πρῶτα, δηλαδὴ τὰ βενζινάρωτρα, τὰ ὑφαντουργεῖα, ἡ χριστιανικὴ πίστις κτλ., τῶν ὁποίων οἱ δημιουργοὶ εἶναι γνωστὰ ἱστορικὰ πρόσωπα, ἀποτελοῦν καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν κατ' ἐξοχὴν καλούμενον σημερινὸν πολιτισμόν, ἐνῶ τὰ δεύτερα, τὸ ἡσιόδειον ἄρωτρον, ὁ ἀργαλειός, τὰ παραμύθια καὶ τὰ τραγούδια, οἱ νεραϊδες καὶ οἱ βρικόλακες, τῶν ὁποίων τοὺς δημιουργοὺς οὐδεὶς δύναται νὰ ὀνομάσῃ καὶ εἰς τὰ ὅποια ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ εἶναι τοιαύτη, ὥστε αὐτὸς νὰ φαίνεται δημιουργὸς ἅμα αὐτῶν καὶ φορεὺς, ἢ ἀποτελοῦν συνέχειαν ἢ διαδοχὴν παλαιότερων καταστάσεων ἐν τῷ παρόντι, ἢ εἶναι ἀπλᾶ ὑπολείμματα χρόνων παρελθόντων ἐντὸς τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Τὰ δεύτερα ταῦτα, τῶν ὁποίων, ὡς εἶπομεν, δημιουργὸς φαίνεται ὀλόκληρος ὁ λαὸς ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ καὶ τὰ ὅποια ἀποτελοῦν συνέχειαν ἢ διαδοχὴν παλαιότερων καταστάσεων ἐν τῷ παρόντι ἢ εἶναι ἀπλᾶ ὑπολείμματα χρόνων παρελθόντων ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, αὐτὰ ἀποτελοῦν καὶ τὸ θέμα τῆς λαογραφίας.

Πῶς τώρα συμβαίνει ἐντὸς τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ

νὰ ὑπάρχουν καὶ ρεύματα ἢ ὑπολείμματα παλαιότερων καταστάσεων, τοῦτο εὐκόλως κανεὶς ἀντιλαμβάνεται, ἂν προσέξῃ εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνεται ἡ πρόοδος ἐν γένει τῶν λαῶν πρὸς τὸν πολιτισμὸν. Ὁ λαὸς δὲν προχωρεῖ πρὸς τὴν πρόοδον ταυτοχρόνως μὲ ὀλόκληρον τὸν ὄγκον αὐτοῦ. Ὑποκινηταὶ καὶ φορεῖς τῆς προόδου εἶναι πάντοτε ὀλίγοι ἐπίλεκτοι, οἱ ὁποῖοι συγκροτοῦν καὶ τὰ καλούμενα ἀνώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας. Τὸ πολὺ πλῆθος, ὁ κύριος ἐκάστου λαοῦ ὄγκος, μὲ τὸ πολυάριθμον αὐτοῦ καὶ τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν παράδοσιν, ἀποτελεῖ στοιχεῖον δυσκίνητον καὶ συντηρητικόν, ἀποκρουστικῶς διακείμενον πρὸς πάντα νεωτερισμὸν. Διὰ τοῦτο, καθ' ὃν χρόνον οἱ ὀλίγοι προχωροῦντες δημιουργοῦν νέας καταστάσεις, οἱ πολλοὶ ἐξακολουθοῦν καθυστεροῦντες εἰς παλαιότερας, μόλις δὲ καὶ μετὰ βίας καὶ οἴονεὶ συρόμενοι παρακολουθοῦν μακρόθεν τὴν πρὸς τὰ πρόσω κίνησιν τῶν ὀλίγων. Ἐνεκα τούτου βλέπομεν συνήθως ἐντὸς τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται σήμερον ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἀνώτατον πολιτισμὸν, ὑφιστάμενα εὐρέα στρώματα, τὰ ὁποῖα παραμένουν ἐν τῷ συνόλῳ ἀκόμη εἰς βαθμίδας πολὺ κατωτέρας, ἀντιπροσωπευούσας καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι πολλάκις πρὸ πολλῶν αἰώνων ἔπρεπε νὰ εἶχον ἤδη ἐξαφανισθῆ.

Ἐξ ὅλων δὲ τῶν στρωμάτων ἑνὸς λαοῦ συντηρητικώτατοι καὶ διὰ τοῦτο περισσότερον προσκείμενοι εἰς ἀρχεγόνους καταστάσεις εἶναι οἱ κάτοικοι τῆς ὑπαίθρου χώρας, γεωργοὶ καὶ ποιμένες, μ' ἓνα ὄνομα οἱ χωρικοί, διότι καὶ ὁ βίος, τὸν ὁποῖον διάγουν, φυσικώτερος εἶναι καὶ ἀπλούστερος, ἀλλὰ καὶ διότι εἶναι περισσότερον ἀπομακρυσμένοι ἀπὸ τῆς ἀμέσου ἐπιδράσεως τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, ὅστις κυρίως διαμορφοῦται εἰς τὰ μεγάλα κέντρα. Εἰς αὐτοὺς λοιπὸν καὶ ἐν γένει εἰς τὰ κατώτερα ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως κοινωνικὰ στρώματα δὲν εἶναι διόλου παράξενον τὸ ὅτι εὐρίσκει τις σήμερον καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι, οὐδεμίαν ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὸν νεώτερον πολιτισμὸν, ἀποτελοῦν συνέχειαν παλαιότερων χρόνων. Οὕτω δὲν εἶναι διόλου παρά-

ξενον ὅτι εἰς χωρία ἀντὶ τῶν ἄσμάτων τῶν ἐπιθεωρήσεων καὶ τῶν ὀπερετῶν, τὰ ὅποια ἀκούει τις νύκτα καὶ ἡμέραν περιαδόμενα εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν πόλεων, εὐρίσκει τὰ κλέφτικα ἢ τὰ ἀκριτικὰ ἢ ἄλλα παλαιότερων ἐποχῶν λαϊκὰ ἄσματα ἢ καὶ νεώτερα μὲν, πεποιημένα ὅμως κατὰ τὴν πατροπαράδοτον λαϊκὴν τεχνοτροπίαν, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παλαιότερων. Ἐπίσης δὲν εἶναι διόλου παράδοξον ὅτι ἀντὶ τῶν μυθιστορημάτων καὶ τῶν διηγημάτων εὐρίσκει τις τὰ παραμύθια, τὰ ὅποια διασκεδάζουν τοὺς χωρικοὺς κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος.

Πλὴν ὅμως τῶν παλαιότερων τούτων καταστάσεων, αἱ ὅποια καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν ζῶν στοιχεῖον ἐν τῷ βίῳ ὀρισμένων κατωτέρων τοῦ λαοῦ στρωμάτων, ὁ βίος ἡμῶν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ νεωτέρῳ πολιτισμῷ, εἰς αὐτὰ τὰ κέντρα καὶ τὰ ἀνώτερα στρώματα, εἶναι κατεσπαρμένος ἐξ ὑπολειμμάτων τοῦ παρελθόντος, τὰ ὅποια, περισωθέντα χάρις εἰς ἰσχυρότατα καὶ θεμελιώδη συναισθήματα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅποια ὁ φόβος τῆς ἀσθενείας καὶ τοῦ θανάτου καὶ ἡ πρόγνωσις τοῦ μέλλοντος, πρὸς τὰ ὅποια ἦσαν ἀρχῆθεν συνδεδεμένα, ἢ ἀπλῶς χάρις εἰς τὴν δύναμιν τῆς συνηθείας, ἄλλα μὲν προσηρομόσθησαν εἰς τὰς νεωτέρας ἀντιλήψεις, στηριχθέντ' ἀπλῶς ἐπὶ νέας δικαιολογητικῆς βάσεως ἢ καὶ μεταβληθέντα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν, ἄλλα δὲ παραμένουν ἄνευ τινὸς λόγου προσκεκολλημένα ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ὡς τὰ ἀπολιθώματα παλαιότερων γεωλογικῶν περιόδων εἰς τοὺς βράχους τῶν ὀρέων. Ἐν ἢ δύο ἀπὸ τὰ κοινότερα παραδείγματα θὰ καταστήσουν τὸ πρᾶγμα σαφές. Διατί μεταχειριζόμεθα στεφάνους κατὰ τὸν γάμον; Ἐκ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας οὐδεὶς ἐξάγεται λόγος. Τοῦναντίον μάλιστα κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς χρόνους μεγάλοι πατέρες τῆς ἐκκλησίας ὡς ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ὁ Κλήμης ἐπολέμησαν τὴν συνηθειαν ὡς ἔθνικὴν. Ὡστε τὸ ἔθιμον εἶναι προχριστιανικόν. Ἦτο ὅμως τόση ἡ δύναμις τῆς συνηθείας, ὥστε ἡ ἐκκλησία ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν κατὰ τὸν

Δ' αἰῶνα τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον προσπαθοῦντα νὰ δικαιολογήσῃ τὴν χρῆσιν τῶν στεφάνων διὰ τῆς ἀποδόσεως εἰς αὐτοὺς νέας συμβολικῆς ἐρμηνείας, συμφώνου μὲν πρὸς τὰς νέας χριστιανικὰς ἀντιλήψεις, μηδεμίαν ὅμως πραγματικὴν σχέσιν ἔχούσης πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔθιμου. « Διὰ τοῦτο, λέγει, στέφανοι ταῖς κεφαλαῖς ἐπιτίθενται, σύμβολον τῆς νίκης, ὅτι ἀήττητοι γενόμενοι, οὕτω προσέρχονται τῇ εὐνῇ, ὅτι μὴ κατηγωνίσθησαν ὑπὸ τῆς ἡδονῆς » (1).

Διατί φοβοῦνται νὰ τελέσουν γάμους κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον; Οὐδεὶς γνωρίζει νὰ δώσῃ τὸν ἀκριβῆ λόγον, καταφεύγουν δὲ συνήθως εἰς ἐρμηνείας πολλάκις ἀστείας, ὡς εἶναι ἡ ἐρμηνεία, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ λόγος τῆς ἀποφυγῆς εἶναι ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν μῆνα τελοῦσι τοὺς γάμους αὐτῶν καὶ οἱ ὄνοι: *γκαρίζουν τὰ γαῖδούρια*. Καὶ ὅμως τὸ ἔθιμον εἶναι ὑπόλειμμα παλαιότερων τοῦ χριστιανισμοῦ δοξασιῶν, εἰς τοὺς χρόνους τῶν ὁποίων εἶχε τὸν λόγον του. Τὸ ἔθιμον εἶναι Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς. Ἀπεφεύγοντο δὲ οἱ γάμοι τὸν Μάϊον, διότι κατ' αὐτὸν οἱ Ρωμαῖοι ἐώρταζον τὰ Lemuria, ἣτις ἦτο ἑορτὴ τῶν νεκρῶν καὶ διὰ τοῦτο ἀπαισία εἰς τὴν τέλει χαρμοσύνων γεγονότων, οἷον ὁ γάμος(2).

Πολυάριθμα τοιαῦτα ὑπολείμματα παλαιότερων χρόνων μᾶς διέσωσαν τὰ παιδιά εἰς τὰ παιγνίδιά των. Ταῦτα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι ἀπομιμήσεις τῶν σοβαρῶν ἀσχολιῶν τῶν μεγάλων. Ὅτι οἱ μεγάλοι κάμνουν σπουδάζοντες, τοῦτο κάμνουν τὰ παιδιά παίζοντα. Εἶναι δὲ τὰ παιδιά συντηρητικώτατα εἰς τὰ παιγνίδιά των, ἔχοντα ἰδιαίτερον ὅλως κύκλον παραδόσεως. Οὕτως ὅταν σὺν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ παύσῃ διὰ τοὺς μεγάλους μία κατάστασις, τὰ παιδιά ἐξακολουθοῦν νὰ τὴν διαιωρίζουν εἰς τὰ παιγνίδιά των. Οὕτω π. χ. τὰ τόξα καὶ τὰ ἀκόντια καὶ αἱ σφενδόναί κ.τ.λ. πρὸ πολλοῦ ἐξέλιπον διὰ τοὺς μεγάλους, διὰ τὰ παιδιά ὅμως

(1) Ν. Γ. Πολίτου, Γαμήλια σύμβολα ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου 1906 σ. 133. — Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Β' 232.

(2) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Α' 36.

ὑπάρχουν εἰσέτι. Τὰ αἰνίγματα ἄλλοτε ἀπησχόλουν σοβαρῶς τοὺς μεγάλους καὶ σήμερον δὲ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἀποτελοῦν θέμα διδασκαλίας, εἰς τοὺς πεπολιτισμένους κατήντησαν παιδιὰ τῶν παιδίων. Τὸ αὐτὸ δύναται νὰ εἴπη κανεὶς ἐν μέρει καὶ διὰ τὰ παραμύθια, τὰ ὅποια εἰς τὰς πόλεις τοῦλάχιστον ἡμέρα τῆ ἡμέρα περιέρχονται εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων.

Ἡ τοιαύτη φύσις τοῦ θέματος τῆς λαογραφίας καθορίζει καὶ τὴν μέθοδον αὐτῆς καὶ τὴν θέσιν της μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν. Ὡς ἐρευνῶσα φαινόμενα οὐχὶ φυσικά, ἀλλὰ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀποτελεῖ κλάδον τῆς ὅλης ἐπιστήμης τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἐρευνῶσα δὲ τὰ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐν τῷ παρόντι περιλειπόμενα στοιχεῖα ἀποτελεῖ ἐπιστήμην ἱστορικὴν. Μεταχειρίζεται δὲ καὶ μέθοδον ἱστορικὴν, προσπαθοῦσα διὰ τῆς ἐξετάσεως τοῦ παρελθόντος νὰ εὔρη τὴν ἐρμηνείαν τῶν σημερινῶν ἐκείνων καταστάσεων καὶ στοιχείων, ὅσαι δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὸ περιβάλλον τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ σήμερον πεπολιτισμένοι λαοὶ ὅλοι ἐκ τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου βαρβαρότητος ἀφωρμήθησαν καὶ τὰ αὐτὰ ἔχοντες πνευματικὰ καὶ ὑλικά ἐφόδια, τὰ ὅποια σὺν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐξελίξει ἀνέπτυξαν, μετέβαλον καὶ ἔφθειραν, διὰ τοῦτο εἶναι ἀπαραίτητον ἡ ἱστορικὴ ἐρευνα νὰ συμπληροῦται διὰ τῆς συγκριτικῆς, καθ' ὅσον μόνον οὕτω εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ τις εἰς συμπεράσματα ὅπωςδῆποτε ἀσφαλῆ. «Τὰ ὅμοια μνημεῖα συμπληροῦσιν ἀλλήλα καὶ πολλάκις λεπτομέρειά τις εἰς ἓν μόνον παρατηρηθεῖσα παρέχει τὸν μῖτον, τὸν ὀδηγοῦντα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν πάντων τῶν εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνηκόντων» (1). Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐξεταζόμενα, τὰ ὅποια εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς πολλαχῶς ἔχουν ἀλλοιωθῆ, παρουσιάζονται μὲ τὴν ἀπλουστέραν καὶ διαφανεστέραν καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀρχὴν κειμένην μορφήν παρὰ τοῖς ἀγρίοις ἢ τοῖς κατὰ

(1) Ν. Γ. Πολίτου, *Λαογραφία*, ἐν *Λαογρ.* Α' 15. = *Λαογρ. Σύμμεικτα* Α' 11.

φύσιν λεγομένοις λαοῖς, διὰ τοῦτο ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἀναδρομὴ ἐκάστοτε εἰς τὴν ἐθνολογίαν, ἡ ὁποία μᾶς παρέχει τὰ στοιχεῖα τοῦ βίου τῶν κατὰ φύσιν τούτων λαῶν ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐκδηλώσεις. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία (Völkerpsychologie), ἡ ἐξετάζουσα τοὺς νόμους τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων τῶν λαῶν, οἷα ἡ γλῶσσα, ὁ μῦθος, ἡ τέχνη καὶ ἡ θρησκεία, δύναται πολλαχῶς νὰ ὑποβοηθήσῃ τὸ ἔργον τῆς λαογραφίας, παρέχουσα αὐτῇ τὸν ψυχολογικὸν λόγον τῶν παρατηρουμένων ἐκάστοτε γενέσεων καὶ μεταβολῶν.

Χρησιμότης τῆς λαογραφίας.

Ἐξ αὐτοῦ νῦν τοῦ ἔργου τῆς λαογραφίας καταφαίνεται ἡ πολλαπλῆ αὐτῆς σπουδαιότης καὶ σημασία. Ἐξετάζουσα τὸν βίον τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ἐν ταῖς κατὰ παράδοσιν ἐκδηλώσεσιν αὐτοῦ, ὧν πολλῶν ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀνέρχεται ἀρχαιότητα, ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα ὅλων ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν, ὅσαι περὶ τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ πνευματικοῦ καὶ ὕλικου βίου τοῦ ἀνθρώπου ἀσχολοῦνται, οἷαι ἡ μυθολογία καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν θρησκευτῶν, ἡ γλωσσολογία, ἡ φιλολογία, ἡ ἀρχαιολογία ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν, ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία, ἡ ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ εἴ τις ἄλλη. Πᾶσαι αὗται αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ἰδίᾳ αἱ ἱστορικώτεραι ἐξ αὐτῶν κατὰ μέγα μέρος στηρίζονται ἐπὶ τοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον παρέχει εἰς αὐτὰς ἡ γραπτὴ παράδοσις ἢ τὰ περιλειπόμενα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μνημεῖα. Ἄλλ' εἶναι πασίγνωστον ὅτι οὔτε ἡ γραπτὴ παράδοσις περιέσωσεν εἰς ἡμᾶς πλήρη τὸν ἀρχαῖον βίον οὔτε τὰ μνημεῖα περιεσώθησαν ἀκέραια ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ἀνασυγκροτήσωμεν πλήρη καὶ ἄνευ χασμάτων τὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Τὰς δὲ ψυχικὰς διαθέσεις, ἐξ ὧν ἔλκουσι τὴν γένεσιν ὅλα τὰ πνευματικὰ προϊόντα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, μόνον ἀναδρομικῶς ἐκ τῶν περιλειπομένων λειψάνων τῶν προϊόντων τούτων εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ εἰκάσωμεν. Τὰ κενὰ ταῦτα

ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ κατὰ τὸ δυνατόν ἡ λαογραφία, τὴν μὲν γραπτὴν παράδοσιν καὶ τὰ μνημεῖα συμπληροῦσα δι' ὄσων ἢ προφορικῇ ἢ ἔμπρακτος παράδοσις, ἢ ζῶσα ἐν τῷ λαῷ, διέσωσε, τὰς δὲ ψυχολογικὰς εἰκασίας διὰ τῆς ἀμέσου παρατηρήσεως τοῦ ζῶντος καὶ διανοουμένου καὶ συναισθανομένου καὶ πράττοντος λαοῦ.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων ὠφελημάτων καὶ τὰ κοινωνικά ἐκ τῆς λαογραφίας ὠφελήματα εἶναι μέγιστα καὶ μάλιστα εἰς τοὺς σημερινούς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ἀλματικῆς πρὸς τὰ πρόσω προόδου τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν στρωμάτων ἀνοίγεται ὀσημέραι εὐρύτερον τὸ χάσμα μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἐν καθυστερήσει εὐρισκομένου κυρίου ὄγκου τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς δὲν ἐννοεῖ τοὺς ἀνεπτυγμένους καὶ οἱ ἀνεπτυγμένοι δυσκολεύονται νὰ ἐννοήσουν τὸν λαόν, ὡς ξένοι πρὸς τὰ κινουῦντα αὐτὸν ψυχικὰ ἐλατήρια. Τὸ χάσμα τοῦτο δύναται νὰ γεφυρώσῃ ἡ λαογραφία, παρέχουσα εἰς τοὺς ἀνεπτυγμένους ὅλα τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα, δι' ὧν θὰ δυνηθοῦν νὰ κατανοήσουν τὰ ἐλατήρια, τὰ κινουῦντα καὶ διευθύνοντα τὴν δρασίαν τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ὀρθῶς νὰ ἐκτιμήσουν τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Πόσῃν δὲ σημασίαν ἔχει ἡ ἀποκατάστασις τῆς μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων καὶ τοῦ πολλοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ συναφείας δι' ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ. Ποῖος νόμος, ποῖον μέτρον προοδευτικὸν εἶναι δυνατόν νὰ ληφθῇ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ εἴτε εἰς τὴν θρησκείαν εἴτε εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν εἴτε εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν εἴτε εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν εἴτε εἰς τὸ δίκαιον, εἴτε εἰς τὴν γεωργίαν, ἐὰν δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς βαθείας γνώσεως τοῦ λαοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρόκειται νὰ ἐφαρμοσθῇ; Πῶς δύνανται νὰ καταπολεμηθοῦν αἱ προλήψεις εἴτε θρησκευτικαὶ εἴτε ἠθικαὶ εἴτε κοινωνικαὶ εἴτε πολιτικά, ἐὰν δὲν εἶναι καὶ αὐταὶ γνωσταὶ καὶ οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι συντελοῦν εἰς τὴν διατήρησίν των; Πῶς θὰ δυνηθῇ ὁ διδάσκαλος ἢ ὁ ἱεροκῆρυξ νὰ καταπολεμήσῃ τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ τὰ κακῶς κρατοῦντα ἔθιμα καὶ νὰ βελ-

τιώση τοὺς διδασκομένους, ἐὰν ἀγνοῖ αὐτὰ καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν; Ὁ δὲ δικαστὴς ὁ κρίνων μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γραπτοῦ νόμου, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰ κρατοῦντα εἰς τὸν λαὸν ἔθιμα, δὲν κινδυνεύει πολλάκις νὰ παρασυρθῇ εἰς κρίσεις ἀδίκους, ἀντὶ δι' ἄλλων μέσων νὰ προσπαθῆσῃ νὰ βελτιώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα; Εἰσαγγελεὺς διαμείνας ἐν Θεσσαλίᾳ μοῦ διηγεῖτο τὴν ἔκπληξιν, τὴν ὁποίαν τοῦ εἶχε προσενήσει τὸ πλῆθος τῶν ἀπαγωγῶν οὐχὶ γυναικῶν ὑπ' ἀνδρῶν ἀλλὰ τ'ἀνάπαλιν ἀνδρῶν ὑπὸ γυναικῶν. Βραδύτερον κατώρθωσε νὰ ἐξιχνιάσῃ ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγίνετο μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐθιζομένης ἐξαγορᾶς τῆς νύμφης ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ καταβάλῃ εἰς τὸν πενθερὸν χρηματικὸν ποσὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν καὶ τὴν κοινωνικὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ τῆς νύμφης. Γερμανὸς ἐρευνητὴς ἰδοὺ πῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ γερμανικοῦ δικαίου. «Τὸ δίκαιον, τὸ κατάλληλον ὅπως κρατῇ εἰς ἓνα λαόν, πρέπει νὰ ἀντλήται ἐκ τῶν βαθυτάτων πηγῶν τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως, τῆς γλώσσης αὐτοῦ, τῶν δοξασιῶν, τῶν ἔθιμων καὶ πρέπει γερμανιστὶ νὰ ὁμιλῇ πρὸς τὸν γερμανικὸν λαόν, διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰ βαθέα τραύματα, τὰ ὁποῖα ἤνοιξαν εἰς τὸν λαϊκὸν ἡμῶν βίον πολὺ περισσότερον τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς ἰσχὺν τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου ἢ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεῖσα διάστασις τῆς ἰδεολογίας τῶν γερμανῶν νομομαθῶν πρὸς τὰς λαϊκὰς περὶ δικαίου θεωρίας. Διότι τὸ γερμανικὸν λαϊκὸν δίκαιον εἶναι πολὺ στερεώτερον, πολὺ περισσότερον συγκεκριμένον ἐν τῇ πλουσία αὐτοῦ νεότητι, ἐδράζεται δὲ καὶ ἐπὶ θεμελίων εὐρυτέρων καὶ ἀσφαλεστέρων.»

Ἐπειτα μήπως πᾶν ὅ,τι ἐκ τοῦ λαοῦ προέρχεται εἶναι κακὸν καὶ διὰ τοῦτο ἀπορρίψιμον; Δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον πρέπει νὰ διατηρηθοῦν, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω νὰ καλλιεργηθοῦν; Π. χ. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως συγκροτεῖ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀτόμων εἰς ἓν ἑνιαῖον σύνολον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζομεν ἑλληνικὸν ἢ γαλλικὸν ἢ ἄλλο ὅ,τιδῆποτε λαόν, εἶναι ἢ συναίσθησις τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ οἱ κοινοὶ πόθοι καὶ αἱ ἐλπίδες. Ἀλλὰ ποῦ ἄλλοῦ πάντα ταῦτα ἐμφα-

νίζονται λαμπρότερον ἢ εἰς τὰς διαφόρους πολλάκις ποιητικωτάτας λαϊκὰς παραδόσεις καὶ τὴν λαϊκὴν ποίησιν; Δὲν εἶναι λοιπὸν συντελεστικὴ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀκμαιότητος τοῦ φρονήματος τοῦ λαοῦ ἡ καλλιέργεια τῶν παραδόσεων τούτων καὶ ἡ διδασκαλία εἰς τοὺς νεωτέρους; Οἱ ἀρχαῖοι ἐκ τῶν λαϊκῶν παραδόσεων καὶ πράξεων ὀρμώμενοι καὶ τὰ ἐν αὐταῖς καλλιτεχνικὰ στοιχεῖα καλλιεργοῦντες ἐδημιούργησαν ἔργα ποιητικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ἀθάνατα· μήπως καὶ τοῦ νεωτέρου λαοῦ οἱ λόγοι καὶ αἱ ἐνέργειαι δὲν περικλείουν καλλιτεχνικοὺς πυρῆνας, ἐξ ὧν μετ' ἀγάπης καλλιεργουμένων ὑπὸ τῶν συγχρόνων ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν ν' ἀναβλαστήσουν ἀνάλογα πρὸς τὰ τῆς ἀρχαιότητος νεοελληνικὰ ἀριστουργήματα; Ἐπειτα δὲν ὑπάρχουν διάφορα εἶδη λαϊκῆς χειροτεχνίας καὶ καλλιτεχνίας, κεντήματα, κοσμήματα γραπτὰ ἢ γλυπτὰ ὄπλων, ἐπίπλων, ὀργάνων, οἰκοδομῶν κτλ., τὰ ὅποια προαγόμενα καὶ βελτιούμενα θὰ ἠδύναντο νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς πρώτης τάξεως ἐθνικὴν τέχνην καὶ βιομηχανίαν; Τέλος ἡ σπουδὴ καὶ σοβαρὰ ἔρευνα τῆς λαογραφίας δύναται νὰ παράσχη καὶ τοῦτο τὸ μέγα ἀγαθόν, ὅτι ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ λαϊκοῦ βίου προφυλάττει καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπερβολικοὺς καὶ ἀστηρίκτους ἐνθουσιασμοὺς καὶ ἀπὸ τὰς ὑπεράγαν ρωμαντικὰς ἀντιλήψεις καὶ τάσεις, αἱ ὅποιαὶ βλάβης μᾶλλον πρόξενοι ἢ ὠφελείας συνήθως ἀπέβησαν.

Θὰ ἠδύνάτο τις καὶ ἄλλας πολλὰς ἐκ τῆς λαογραφίας ὠφελείας ν' ἀπαριθμήσῃ, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ τὰ λεχθέντα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ δείξουν τὴν πολλαπλὴν αὐτῆς σπουδαιότητα ἀπὸ θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς ἀπόψεως, τοῦτ' ἔστι καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον.

Λαογραφικὰ θέματα.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω γενικῶς λεχθέντα ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ ἀναγραφὴν τῶν ἐπὶ μέρους θεμάτων, περὶ τὰ ὅποια ἀσχολεῖται ἡ λαογραφία, καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἑλληνικὴ

λαογραφία, τοῦθ' ὅπερ θέλει διευκολύνει τὰ μέγιστα τοὺς λαογράφους συλλογεῖς, δίδον εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτῶν ὠρισμένην πρὸς ὠρισμένα καὶ ἐκ τῶν προτέρων γνωστὰ σημεῖα κατεύθυνσιν.

Κατὰ τὸν ὄρισμὸν ἡ λαογραφία ἐξετάζει τὰς κατὰ παράδοσιν ἐκδηλώσεις τοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ὅσαι διὰ λόγων ἢ πράξεων ἐκδηλοῦνται. Εἶναι δὲ αὗται ὡς πρὸς μὲν τὸν φυσικὸν βίον ἢ τροφή, ἢ στέγη καὶ τὸ ἔνδυμα καὶ αἱ ἀμέσως πρὸς ταύτας σχετιζόμεναι τέχναι, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν καλουμένην βιοτεχνίαν, ὡς πρὸς τὸν ψυχικὸν ἢ γλῶσσα καὶ αἱ καλαὶ τέχναι εἴτε διὰ λόγων εἴτε δι' ἔργων ἐκδηλοῦνται, ἔπειτα ὁ μῦθος, τὸ ἔθιμον, ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἐπιστήμη, ὡς πρὸς δὲ τὸν κοινωνικὸν τέλος ἡ κοινωνικὴ ἐν γένει ὀργάνωσις καὶ τὸ δίκαιον. Ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων τούτων, ὧν ἕκαστη ἀποτελεῖ θέμα πολλάκις πλειόνων ἐπιστημῶν, ἡ λαογραφία ἐξετάζει, ὡς εἶπομεν, τὰ κατὰ παράδοσιν στοιχεῖα, τὰ ὑπολειπόμενα τοῦτ' ἔστιν ἐκ τοῦ παρελθόντος ἐν τῷ σημερινῷ βίῳ ἀνώνυμα λείψανα, εἴτε ταῦτα ἀποτελοῦν μνημεῖα τοῦ λόγου εἴτε πράξεις ἢ ἐνεργείας κατὰ παράδοσιν τελουμένας. Περὶ ἕκαστης τῶν κατηγοριῶν τῶν μνημείων τούτων τοῦ λόγου ὡς καὶ τῶν κατὰ παράδοσιν πράξεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πραγματευόμεθα ἐν τοῖς ἑξῆς, ἀκολουθοῦντες τὸ ἐν τῇ Λαογραφίᾳ ⁽¹⁾ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Πολίτου διάγραμμα.

(1) Α' 10 κ.έ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'
ΑΣΜΑΤΑ

Γενικά.

Τί είναι δημῶδες ἄσμα εἶναι δυσκολώτατον νὰ ὀρισθῆ, διότι δυσκολώτατον, ἂν μὴ ἀδύνατον, εἶναι νὰ εὔρεθῆ εἰς ὀρισμὸς ἐνιαῖος, ὑπὸ τὸν ὁποῖον νὰ ὑπαχθοῦν ὅλα τὰ διάφορα τοῦ λόγου μνημεῖα, ὅσα ἢ γλωσσικὴ συνήθεια ὀνομάζει ἄσματα. Διότι ἀληθῶς ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο περιλαμβάνονται κατηγορίαι, αἱ ὁποῖαι ἔχουν βεβαίως καὶ κοινὰ στοιχεῖα, ἔχουν ὅμως καὶ διαφοράς, πολλάκις μάλιστα ὄχι μικρὰς καὶ ἐπουσιώδεις, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἀναγομένων.

Ἄσμα κυρίως εἶναι ἢ διὰ μουσικῆς καὶ λόγου ἔρρυθμος ἔκφρασις διαφόρων ἰσχυρῶν συναισθημάτων, ἢ ὁποῖα πολλάκις καὶ μάλιστα εἰς τὸν λαόν, συνοδεύει τὰς ἔρρυθμους τοῦ σώματος κινήσεις κατὰ τὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορόν. Τὰ πρῶτα ἄσματα, καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὰ ἄσματα τῶν σημερινῶν ἀγριωτάτων λαῶν, ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένα πρὸς τὰς ρυθμικὰς σωματικὰς κινήσεις τῆς ἐργασίας ἢ τοῦ χοροῦ, ἀπετελοῦντο κυρίως ἀπὸ συνεχεῖς ἐπιφωνήσεις καὶ ἀπὸ διάφορα αὐτοσχέδια, τῆς στιγμῆς, κενὰ ἐννοίας φρασίδια, μέχρι κόρου ἐπαναλαμβανόμενα· ἢ μελωδίαι των, καὶ αὐτὴ πολὺ πενιχρά, εἰς ὀλίγους μόνον καὶ τούτους ἀσαφεῖς φθόγγους κινουμένη, μόνον δὲ ὁ ρυθμὸς τῶν αὐστη-

ρότατος, ἐνισχυόμενος ὄχι μόνον διὰ τῶν κροτημάτων τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφόρων θορυβοποιῶν ὀργάνων, τυμπάνων, ράβδων κ.τ.λ. πρὸς τοῦτο ἐφευρεθέντων. Τὰ ἄσματα δηλαδὴ ταῦτα εἶναι κάτι παρόμοιον πρὸς τὰ αὐθόρμητα ἄσματά τῶν παιδίων, τὰ ὅποια κάποτε ἀπὸ ὑπερβολικὴν χαρὰν, διότι ἀπέκτησαν κάτι ἐπιθυμητόν, χορεύουν καὶ πηδοῦν καὶ τραγουδοῦν, διαρκῶς ἐπαναλαμβάνοντα ἐν ρυθμῷ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποκτηθέντος πράγματος ἢ κάποιαν φράσιν σχετικὴν, οἷον *κούκλα, κούκλα ἢ νά μια κούκλα, νά μια κούκλα* κ.τ.λ.

Δημιουργοῦνται δὲ τὰ ἄσματα τῶν σημερινῶν ἀγρίων κατὰ τὴν κοινὴν ἐργασίαν ἢ τὸν χορὸν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοσχεδιάζει μίαν φράσιν ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς στιγμῆς ἢ τῆς ἡμέρας ἢ ἀπὸ τὰς στιγμιαίας διαθέσεις του, οἱ δὲ λοιποὶ μετέχοντες ἐπαναλαμβάνουν τὸ αὐτοσχεδίασμα εἴτε αὐτούσιον εἴτε ἐλαφρῶς μεταβεβλημένον, ποικίλλοντες πολλάκις αὐτὸ μὲ διάφορα ἐπιφωνήματα, ἢ περιορίζονται μόνον εἰς ρυθμικὰς ἐπιφωνήσεις. Οἱ παριστάμενοι ἐνισχύουν τὸν ρυθμὸν διὰ κροτημάτων καὶ θορύβου ρυθμικοῦ καὶ ἐπιφωνήσεων, συντελοῦντες οὕτω καὶ εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς συναισθηματικῆς διεγέρσεως.

Ἐκ τοιούτων βαρβάρων καὶ πρωτογόνων ἀρχῶν ἀνεπτύχθη καὶ ἐτελειοποιήθη βαθμηδὸν τὸ δημῶδες ἄσμα, τὸ ὅποϊον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς τοὺς σημερινούς πεπολιτισμένους λαοὺς καὶ μελωδίαν πλέον ἀρτίαν ἀπέκτησε καὶ φραστικὸν κείμενον καὶ εἰς ἐννοίας καὶ εἰς λόγους ἄρτιον, καὶ πολλάκις ποιητικῶς ὄχι εὐκαταφρόνητον. Μόλα ταῦτα οἱ πρωτόγονοι ἐκεῖνοι χαρακτηῆρες ἦσαν, φαίνεται, τόσον στενῶς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἄσματος συνδεδεμένοι, καὶ ἐπομένως τόσον ἰσχυροί, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη, μὲ ὄλην τὴν μακροχρόνιον ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν τοῦτο ὑπέστη, παρουσιάζουν καταφανῆ τὰ ἴχνη των καὶ εἰς τὴν δημῶδη μελωδίαν καὶ εἰς τὴν δημῶδη ποίησιν. Οὕτως αἱ ἐπιφωνήσεις, πλὴν τῶν ἐργατικῶν καὶ τινων ἄλλων ἄσμάτων, ὅπου καὶ σήμερον ἀκόμη ἐξακολουθοῦν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀναλλοίωτοι, ὡς

τὰ πρωτόγονα ρυθμικὰ ἐπιφωνήματα, οἷον Ὡόπ! Ὡόπ!, Ἐγια μόλα, Ἐγια λέσα κττ. καὶ εἰς τὰ ἄλλα δημώδη ἑλληνικὰ ἄσματα ἀκούονται, συνυφασμέναι μὲ τὴν ὄλην μελωδίαν, εἴτε ὡς ἀπλᾶ ἐπιφωνήματα, οἷον, ὦχ, ὦϊμέ, ἄντε κττ. εἴτε καὶ συνηθέστερον ἐκ μιᾶς ἢ δύο λέξεων, συνήθως κυρίων ὀνομάτων, οἷον Ζάκα μ', Διάκο λεβέντη μου, καϋμένη Ἀναστασιά, κλπ. Ὀνομάζει δὲ ταύτας ὁ λαὸς τσακίσματα ἢ γυρίσματα, ἂν καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι κάπως γενικώτερον, περιλαμβάνον καὶ τὰς ἐπιδούς⁽¹⁾. Ἡ ἐπανάληψις μᾶς ἔδωκε, τῶν μὲν ἐπιφωνημάτων τὰς ἐκ τούτων ἐπιδούς, οἷα τὰ τραλαλά, τραλαριλαροῦμ κττ., τῶν δὲ φράσεων τὰς ἐξ ὠρισμένων φράσεων ἢ στίχων ἐπιδούς, οἷον εἰς πολλὰ ἄσματα τὸ

κέρνα παπαδιά
κέρνα παπαδιά,
κέρνα παπαδιά
τ' ἀσίκικα παιδιά.

καὶ τὸ εἰς τὸ ἄσμα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ

Ἀρβανίτες παινεμένοι,
ποῦ ν' Ἀλῆ Πασᾶς καϋμένοι;
γιά τος, γιά τος, ποῦ κοιμᾶται
καὶ κανέναν δὲν φοβᾶται.

Πλὴν ὅμως τούτων συνήθης καὶ ἀρεστὴ εἶναι εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἡ ἐπανάληψις τῶν ὀμοήχων, ἡ ὁποία μᾶς ἔδωκε τὴν *συνήχησιν*, τὰ *ὀμοιοκάταρκια*, τὴν *ὀμοιοκαταληξίαν* καὶ ἄλλους τοιούτους ποιητικοὺς τρόπους.

Συνήθης ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπανάληψις ὄχι πλεον τῶν αὐτῶν ἢ ὀμοήχων λέξεων, ἀλλ' ἡ ἐπανάληψις τῆς αὐτῆς ἐννοίας, αὐτὴ δὲ μᾶς ἔδωκε τὸν ἐν τῇ ποιητικῇ καλούμενον *παραλληλισμὸν τῶν μελῶν*, τὸν τόσον συνήθη εἰς τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων, καὶ πολλῶν ἀνατολικῶν λαῶν παλαιῶν καὶ νέων καὶ ἰδίως τῶν τουρκικῶν. Τῶν τελευταίων τούτων τὰ δίστιχα ἢ τετράστιχα, τὰ τόσον γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα *ἀμανέδες*,

(¹) Περὶ τούτων ἔγραψα καὶ ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1923 σ. 421 κ.έ.

πάντα σχεδὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον εἶναι πεποιημένα, ἐκ τούτων δὲ εἰσήχθη, φαίνεται, ἡ χρῆσις τοῦ παραλληλισμοῦ καὶ εἰς τὰ δημώδη νεοελληνικὰ δίστιχα. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ τουρκικόν

*Pismis qabáqta tüz istér,
Benímda tzánim kíz istér.*

δηλαδή

*Καὶ ἡ ψημένη κολοκύθα θέλει ἀλάτι
καὶ ἡ ψυχὴ ἡ δική μου θέλει κορίτσι.*

καὶ τὰ ἑλληνικά

*Ἄσπρος γεννιέτ' ὁ κόρακας καὶ μαῦρος κατανταίνει,
καὶ που γαπήση κι ἀρηθηῆ, ἔτσι κι αὐτὸς νὰ γένη.*

*Ἄφησ' τὸν μύλον κι ἄς βροντᾷ καὶ τὸ νερὸ κι ἄς τρέξη,
ἄφησ' τὸν ριὸν νὰ σ' ἀγαπᾷ, πὺν διάφορον δὲν ἔχει.*

*Δὲν ἤλπισα 'ς τὸν οὐρανὸ λειβάδια νὰ γενοῦνε,
δὲν ἤλπισα τὰ μάτια μου τὸν χωρισμὸν νὰ δοῦνε.*

*Πράσινη πέτρα τοῦ γυαλοῦ δὲν πιάνει πρασινάδα,
κι ἀγάπη χωρὶς πείσματα δὲν ἔχει ροστιμάδα.*

Χρῆσιν δ' ἢ μᾶλλον κατάχρησιν τοῦ τρόπου τούτου κάμνουν μερικοὶ ἐκ τῶν σημερινῶν Κυπρίων ποιητάρηδων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, παραλαβόντες προφανῶς ἐκ τῶν διστίχων. Εἰς τούτους ὁμως φαίνεται ὅτι ὁ παραλληλισμὸς οὗτος τῆς ἐννοίας ἐπηρεάσθη σημαντικῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς ὁμοιοκαταληξίας, ἡ ὁποία αὐστηρότατα τηρεῖται, οὕτως ὥστε κατήντησε μᾶλλον παραλληλισμὸς μορφῆς, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι ἡ διευκόλυνσις ἀκριβῶς τῆς ὁμοιοκαταληξίας. Οἱ ἀκόλουθοι στίχοι εἶναι ἐκ τοιούτων ποιητάρηδων εἰλημμένοι.

*Ὁ οὐρανὸς εἶναι πλατύς, θάλασσα τ'οιμομένη,
ἐλάτε νὰ γροισήσετε μιὰ λύπη λυπημένην.
Ἐν τζ' αἱ μυρίζει τὸ φαῖν μὲ δίχως πολυμόριν,
ἐλάτε νὰ γροισήσετε γιὰ τοῦ Γιαννῆ τὴν κόρην.*

Ἐξ ἄλλου

*Βλέπεις τὸ ξυνοσιάφυλον μὲ τὸν καιρὸν γλυκαίνει,
Ἐ! πόσα ἐτραυήξαμεν ἐμεῖς οἱ καῦμένοι.*

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παραλληλισμοῦ τούτου συνετέλεσεν εἰς πολλοὺς λαοὺς καὶ ὁ ἰδιαίτερος τρόπος τῆς ποιήσεως τῶν ᾠμάτων ὑπὸ δύο ποιητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς ποιεῖ τὸν ἓνα στίχον, τὸ πρῶτον μέλος τοῦ παραλληλισμοῦ, τὸ ὁποῖον συνήθως εἶναι ἢ ἐκ τῆς φύσεως εἰκῶν, ὁ δ' ἕτερος τὸ ἕτερον μέλος, τὴν ἐκ τῶν ἀνθρώπων παρομοίωσιν. Ἴσως δ' εἰς τὸν παραλληλισμὸν τοῦτον, τὸν τόσον εὐρέως διαδομένον εἰς τὴν ποίησιν τῶν λαῶν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ αἱ ποιητικαὶ παρομοιώσεις, τῶν ὁποίων κλασσικὰ παραδείγματα παρέχουν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη.

Εἰς τὴν ἐπανάληψιν τέλος ὀφείλεται καὶ ἡ δημιουργία τυπικῶν ποιητικῶν φράσεων καὶ στίχων, τῶν ὁποίων τόσον ἄφθονος γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὸν Ὅμηρον καὶ εἰς τὴν δημόδη ποίησιν.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτόγονος τρόπος τῆς ἐκ τοῦ αὐτοσχεδίου τῶν ᾠμάτων ποιήσεως, καθ' ὃν ὁ ἐπὶ κεφαλῆς εἶναι ὁ αὐτοσχεδιάζων, ὁ δὲ χορὸς ἐπαναλαμβάνει τὸ αὐτοσχεδίασμα, ἔξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται εἰς τὸν ἑλληνικὸν τοῦλάχιστον λαόν, κατ' αὐτὸν δὲ τὰ πλεῖστα αὐτοσχέδια χορευτικὰ κυρίως ᾠματα ποιοῦνται (1).

*
* *

Τὰ τοιαῦτα κυρίως ᾠματα, ὡς μία φυσικὴ καὶ ἀναγκαία ἔκφρασις τῶν ἰσχυρῶν συναισθημάτων τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, συνοδεύουν πάσας τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ βίου καὶ τῶν κατὰ φύσιν καὶ τῶν προηγμένων εἰς τὸν πολιτισμὸν λαῶν. Εἰς τοὺς τελευταίους μάλιστα τούτους, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις ἔχει τελειοποιηθῆ καὶ ἔχει τὴν δύναμιν πλέον διὰ ποιητικῆς γλώσσης νὰ εἴπῃ ὅ,τι ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, τὰ ᾠματα ταῦτα, ποικίλα, ὅσον ποικίλαι εἶναι καὶ αἱ περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ συγκινήσουν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἴτε ὡς προσώπου ξεχωριστοῦ εἴτε ὡς μέλους μιᾶς εὐρυ-

(1) Περὶ τούτων βλέπε λεπτομερέστερον Σ. Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 74.

τέρας κοινωνίας, ἑνὸς λαοῦ, ἀποβαίνουν κάτοπτρον ἀψευδές, ἐν ᾧ ἀπεικονίζεται μὲ ὅλην του τὴν ἀλήθειαν ὀλόκληρος ὁ συναισθηματικὸς βίος ἑνὸς ἐκάστου λαοῦ, ὅτε κατ' ἰδίαν καὶ ὁ ἔθνικός. Ὅλαι αἱ σπουδαιότεραι τοῦ βίου περιστάσεις, τὸ μητρικὸν φίλτρον, ἡ ἀγάπη, ὁ γάμος, ὁ χωρισμὸς ὁ ζωντανὸς καὶ ὁ θάνατος, ἡ διασκέδασις καὶ ἡ ἐργασία κτλ., ὅσαι δύνανται νὰ συγκινήσουν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἱστορικοῦ βίου τοῦ λαοῦ, ὅσαι συνεκλόνησαν τὴν ἔθνικὴν ψυχὴν, παρελαύνουν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ μελετῶντος τὰ δημῶδη ἄσματα. Ἐγκατοπτρίζεται δ' ἐν αὐτοῖς οὐ μόνον τὸ παρὸν, ἀλλὰ καὶ μέγα μέρος τοῦ παρελθόντος. Διότι, ὅπως ὅλα τὰ προϊόντα τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ τὰ ἄσματα ἅπαξ ποιηθέντα, ὁσάκις ἀνταποκρίνονται πραγματικῶς πρὸς ὅ,τι αἰσθάνεται ὅλος ὁ λαός, δὲν ἐκλείπουν μετὰ τῶν δημιουργῶν των, ἀλλὰ διὰ τοῦ στόματος παραδιδόμενα εἰς τὰς νεωτέρας γενεὰς ἐπιζῶσι τῶν χρόνων των πολλάκις ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας.

Πλὴν ὅμως τῶν κυρίως τούτων ἄσμάτων, τῶν ὁποίων πυρὴν εἶναι τὸ συναίσθημα, εὐρίσκονται εἰς τοὺς λαοὺς καὶ ἄσματα μακρότερα, τὰ ὅποια δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐκφράσεις συναισθήματος. Αὐτῶν σκοπὸς εἶναι ἡ ἔκθεσις, ἡ ποιητικὴ ἀφήγησις γεγονότων, καὶ κατὰ τοῦτο πλησιάζουν πρὸς τὸ ἔπος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὰ διακρίνει μόνον ὁ ἄσματικός χαρακτήρ τῆς διηγήσεως, τοῦτ' ἔστιν ὁ γοργὸς καὶ δραματικὸς καὶ μὲ ἄλλα ἀπὸ ἐπεισοδίου εἰς ἐπεισόδιον προχωρῶν. Ὅθεν δυνάμεθα ταῦτα νὰ τὰ ὀνομάσωμεν ἐπύλλια ἢ ἄσματα διηγηματικά.

Τὰ ἄσματα ταῦτα εἰς τοὺς ἀγριωτέρους λαοὺς δὲν ἀπαντοῦν, διότι εἶναι ἄσματα ἄρκετὰ μακρὰ, τὰ ὅποια προὔποθέτουν ἄρκετὴν ποιητικὴν προπαρασκευὴν καὶ ὄριμότητα καὶ ποιητικὴν παράδοσιν καὶ τέχνην, ἡ ὁποία πάλιν μόνον ἐντὸς ἰδιαιτέρου κύκλου ποιητῶν, ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσχολουμένων εἰς τὴν ποίησιν, ἠδύνατο νὰ ἀναπτυχθῇ, καὶ δὲν δύνανται νὰ εἶναι προϊόντα τῆς στιγμῆς, προϊόντα τυχαίας συναισθηματικῆς διεγέρσεως καὶ διαθέσεως οἰουδήποτε ἐκ

τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα ballades, διότι ἄλλοτε πραγματικῶς συνώδευον τὸν χορὸν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, φαίνεται, συνέβαινεν ἐπίσης καὶ ἐν Ἑλλάδι⁽¹⁾.

Ἐνῶ δὲ τὰ κυρίως ἄσματα εἶναι προϊόντα καθαρῶς ἔθνικά, ἐκ τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς πηγάζοντα καὶ μὴ ὑπερβαίνοντα κατὰ κανόνα τὰ ὅρια τοῦ ἔθνους, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγεννήθησαν, τὰ διηγηματικά, ὡς αἱ ἀδελφαὶ τῶν πεζαῖ διηγήσεις, τὰ παραμύθια, δὲν ἔχουν πατρίδα, φέρουν χαρακτῆρα διεθνῆ, ταξιδεύοντα καὶ διαδιδόμενα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν καὶ μεταγλωττιζόμενα καὶ προσαρμοζόμενα πρὸς τὸ ἐκάστοτε νέον περιβάλλον. Εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς παρουσιάζουν εἰς τὰς ὑποθέσεις τῶν καὶ ἀπαραγνώριστους ὁμοιότητας, αἱ ὁποῖαι κατ' εὐθείαν ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κοινὴ εἶναι ἡ πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέρρευσαν. Ὅπως δὲ παρουσιάζονται σήμερον εἰς τοὺς περισσοτέρους τοῦλάχιστον λαοὺς, φαίνονται ὡς λείψανα ζωηρᾶς παλαιότερας ἐπικῆς κινήσεως, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ χωρὶς νὰ εἶναι ἀσφαλῶς γνωσταί, εἰσχωροῦν ὅμως πάντοτε βαθέως εἰς τοὺς χρόνους τοῦ μεσαίωνος.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν ποικιλίαν τῶν κυρίως ἁσμάτων, παρὰ πᾶσαν τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν διηγηματικῶν ὑφισταμένην οὐσιώδη διαφορὰν, παρὰ πᾶσαν τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων τῆς γενέσεώς ἐκάστου τῶν μνημείων, ἡ ὅλη δημοτικὴ ποίησις ἐκάστου λαοῦ, ἐκπηγάζουσα ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πηγῆς, τῆς ἔθνικῆς ψυχῆς, ἐμφανίζεται εἰς τὰ ὅμματα τοῦ μελετῶντος αὐτὴν ἐνιαία καὶ ἀχώριστος καὶ ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον τὴν διαπνέει καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, δηλαδὴ τὴν ἐνότητα τῆς μορφῆς, συντελεῖ βεβαίως καὶ ὁ ἄγαν συντηρητικὸς χαρακτήρ, ὁ ὁποῖος διακρίνει τὴν δημοτικὴν ἐν γένει ποίησιν

(1) Εἰς τὴν Λίγιναν τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα τῶν ἁσμάτων τοῦ χοροῦ τῆς Λαμπρῆς εἰς παλαιότερους χρόνους ἦσαν τοιαῦτα. Βλέπε *Ἠρειώτου*, Ὁ χορὸς τῆς Λαμπρῆς κλπ. ἐν *Λαογρ.* Η' 66 κέ.

ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τεχνικὴν. Οἱ ποιηταὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ αὐτοσχέδιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπαγγελματίαι, δὲν ἐξέρχονται τῶν παραδεδομένων. Ὅ,τι ἅπαξ εὐρέθη, ἔδοκιμάσθη καὶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ δὲν ἐγκαταλείπεται εὐκόλως. Αὐτὸ ἀποτελεῖ εἰς τὸ ἐξῆς τὸν κανόνα, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν ἐν τῇ δημιουργίᾳ αὐτῶν οἱ ἀνώνυμοι λαϊκοὶ ποιηταί, τὴν λαϊκὴν τοῦτ' ἔστι ποιητικὴν τεχνοτροπίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ συναισθήματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὴν ψυχὴν τῶν λαϊκῶν τούτων ποιητῶν, δὲν εἶνε διάφορα εἰς ἕκαστον, ἀλλὰ κοινὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰ τοῦ πολλοῦ λαοῦ, εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ὁποῖου εὐρίσκονται, διὰ τοῦτο καὶ τὰ δημιουργήματα αὐτῶν ὁμοιάζουν τόσον ἀναμεταξύ των, ὡς προϊόντα μιᾶς τέχνης καὶ μιᾶς ψυχῆς, ἐκπροσωποῦντα τὸν ἐνιαῖον χαρακτῆρα ἑνὸς λαοῦ.

ℓ. Ἑλληνικὰ δημώδη ᾠσματα καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Εἰς τὸν σημερινὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὸ γενικὸν ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον περιλαμβάνονται ἀδιακρίτως πάντα τὰ ᾠσματα, εἶναι ἡ λέξις τραγούδι. Ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν τραγουδιῶν διακρίνει βέβαια ὁ λαὸς ἄρκετὰς κατηγορίας, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἰδιαίτερα ὀνόματα δίδει, ὡς κλέφτικα, μοιρολόγια, νανουρίσματα, κάλαντα καὶ ἄλλα. Συστηματικὴν ὅμως διαίρεσιν, ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ γενεσιουργὰ ἐλατήρια καὶ τὴν φύσιν τῶν ᾠσμάτων, παρὰ τῷ λαῷ δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν. Ἡ μόνη συστηματικὴ κάπως διαίρεσις, τὴν ὁποίαν γνωρίζει, καὶ τοῦτο εἰς τινὰς μόνον τόπους, ὁ λαός, εἶναι ἡ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ ᾠσματα ᾄδονται, διαίρεσις, σπουδαία μὲν βεβαίως διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ᾠσμάτων, ἀλλ' ἐντελῶς ἐξωτερικὴ, οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν φύσιν τοῦ ᾠσματος. Οὕτως εἰς μερικὰ μέρη τὰ ᾠσματα διακρίνονται εἰς τραγούδια τῆς τάβλας, τσομπάνικα ἢ κλέφτικα, τοῦ χοροῦ, τοῦ δρόμου, ἢ εἰς ἄλλα, τῆς τάβλας, τῆς ξεφάντωσης, τῆς σιράτας κτλ. (1).

(1) Βλ. Λαογρ. Α' 139 κέ.

Σπουδαιότερα εἶναι ἡ διαίρεσις, τὴν ὁποίαν μᾶς ἀφήνει νὰ ὑπονοήσωμεν ἡ ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς παραδόσεως διὰ τὰ διηγηματικὰ ᾠματα περισωθεῖσα ὀνομασία *παραλογή*, ἡ ὁποία καὶ εἰς παλαιότερα κυπριακὰ διηγηματικὰ ᾠματα εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν τίτλον *περιλογή* (1). Ἡ ὀνομασία αὕτη μᾶς βεβαιώνει ὅτι, ἂν ὄχι μέχρι σήμερον, τοῦλάχιστον εἰς παλαιότερους χρόνους ὁ λαὸς διέκρινεν ἀπὸ τῶν κυρίως ᾠμάτων τὰ διηγηματικά, τοῦθ' ὅπερ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν θεμελιώδη ἀκριβῶς διάκρισιν τῶν ᾠμάτων, τὴν ὁποίαν ἐκάμαμεν ἄνωτέρω, εἰς *κυρίως ᾠματα* καὶ *διηγηματικά*. Πλέον τούτου καὶ τῶν ὀνομάτων τινῶν κατηγοριῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἄνωτέρω εἵπομεν, οὐδὲν ἄλλο ἐκ τοῦ λαοῦ ἐφόδιον ἔχομεν, εἴμεθα δὲ ὑποχρεωμένοι, ἔχοντες βέβαια ὑπ' ὄψιν πάντοτε τὰ ἐκ τοῦ λαοῦ δεδομένα στοιχεῖα, νὰ προχωρήσωμεν μόνοι εἰς τὴν κατανομὴν τῶν ᾠμάτων εἰς κατηγορίας, ἀκολουθοῦντες τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ὡς καὶ τὸ περιεχόμενον. Τοῦτο ἐγένετο ἤδη κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ Ν. Πολίτου, ὁ ὁποῖος εἰς τὰς *Ἐκλογάς* του εἰσήγαγεν ἀντὶ τῶν κυκλοφορουσῶν ποικίλων ἀστηρίκτων διαιρέσεων τὴν μόνην ἐπιστημονικὴν. Τὴν διαίρεσιν ταύτην θέλομεν ἀκολουθήσει, συμπληροῦντες ἢ τροποιοῦντες αὐτήν, ὅπου ἠθέλομεν νομίσει τοῦτο ἀναγκαῖον.

Καὶ πρῶτον καὶ τὰ ἑλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια δύναται νὰ χωρισθοῦν εἰς τὰς δύο μεγάλας ἐκεῖνας κατηγορίας, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν εἰς τὰ ᾠματα τῶν περισσοτέρων προηγμένων λαῶν, εἰς τὰ *κυρίως* δηλ. *ᾠματα* καὶ τὰ *διηγηματικά*, διὰ τὰ ὁποῖα, ὡς εἵπομεν, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει τὸ ὄνομα *παραλογή*.

Α') Κυρίως ᾠματα.

α') Ἑργατικά.

Ἐκ τῶν κυρίως ᾠμάτων ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα πλησιάζουν περισσότερον εἰς τὸν πρωτόγονον ἐπιφωνηματικὸν καὶ ρυθ-

(1) Περὶ τούτων βλ. Σ. Π. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 88 κέ.

μικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἄσματος, εἶναι τὰ ἐργατικά, ἐκεῖνα δηλαδή τὰ ὅποια, συνοδεύοντα τὴν ἔρρυθμον κυρίως ἐργασίαν ὡς φυσικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐντάσεως τῶν δυνάμεων καὶ τῆς ὡς ἐκ τούτου ὑπερδιεγέρσεως τοῦ συναισθήματος, ἀνακουφίζουν τὸν ἐργαζόμενον, ἐντείνουν τὸν ρυθμὸν καὶ συγχρονίζουν τὰς κινήσεις τῶν ἀπὸ κοινοῦ ἐργαζομένων, ὅπως γίνεται εἰς τὴν κωπηλασίαν, τὴν ἀπὸ κοινοῦ προσπάθειαν πολλῶν ἐργατῶν πρὸς ἄρσιν ἢ ἔλξιν βαρῶν κττ.

Τοιαῦτα ἄσματα εἰς τοὺς ἀγρίους λαοὺς εἶναι πλεῖστα καὶ συνοδεύουν κάθε ἐργασίαν. Εἶναι δὲ τόσον στενὴ ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἐργασίαν, ὥστε κατήντησε νὰ πιστευθῇ ὅτι ἄνευ αὐτῶν εἶναι ἀδύνατον νὰ προχωρήσῃ αὕτη ἀπροσκόπτως, ἀπεδόθη δηλαδή εἰς αὐτὰ μαγικὴ δύναμις, κατήντησαν ἐπωδαί. Τοιαύτην μορφήν ἐπωδῆς ἔχει τὸ ἔξῃς ἐκ Μάνης ἄσματιον, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ γυναῖκες συνοδεύουν τὸ ἄναμμα τῆς φωτιᾶς:

*Ἄναψε, φωτίσα μου,
νὰ ψήσου κοτταρίτσα μου,
νὰ φάῃς κ' ἐσὺ, νὰ φάου κ' ἐγώ,
νὰ φάῃ κι ὁ φίλος πού ρχεται
μὲ τὸ καρβέλι 'ς τὸ κεφάλι
μὲ τὸ ροῖ τὸ λάδι.*

Εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶναι ἐπίσης γνωστὰ καὶ συνήθη, μᾶς περιεσώθησαν δὲ καὶ μερικὰ δείγματα. Εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὴν συχνότητα τῶν ἄσμάτων τούτων μᾶς δεικνύει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἄρειος πρὸς διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του ἐποίησε τοιαῦτα ἄσματα, ἀναφερόμενα εἰς τὰ δόγματά του, ὀλίγον δ' ὑστερώτερον ὁ Χρυσόστομος ἀρκετὰ εἶδη τοιούτων ἀναφέρει, συμβουλεύων μάλιστα νὰ ἀντικατασταθοῦν ταῦτα διὰ ψαλμῶν. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐπίσης συχνότατα μνημονεύονται τοῦλάχιστον τὰ *ναυτικά*. Καὶ σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τὰ ἄσματα ταῦτα, μολονότι κάπως περιορισμένα, καθὼς καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς προηγμένους λαοὺς, δὲν εἶναι ἄγνωστα.

Κυρίως ἐργατικὰ ἄσματα, συντονιζόμενα μὲ τὸν ρυθμὸν τῆς ἐργασίας, πλὴν τῶν πρωτογόνων ἐπιφθεγμάτων, περὶ τῶν

ὁποίων θὰ ὀμιλήσωμεν εἰς τὸ κατωτέρω σχετικὸν κεφάλαιον, ἔχομεν σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν σχεδὸν μόνον τὰ κωπηλατικά, διὰ τῶν ὁποίων οἱ κωπηλάται κανονίζουσι τὸν ρυθμὸν τῆς κωπηλασίας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ἐξῆς ἐκ Καρπάθου,

Ἔϊ!!
Ὅλοι, ὄλοι,
τώρα ὄλοι,
πάλι ὄλοι,
κι ὁ Θεὸς
βοηθὸς
καὶ σκεπὸς
κ' ἡ βάρκα μπρός.

Σάρτα, σάρτα,
νὰ σασιάρη
σὰν λιοντάρη
καὶ καλὸ
παλληκάρη.

Ἔϊ!!
νὰ κουπές

σὰ βροντές,
χαμοβροντές,
κι ὡσὰν ἀστραπές.

Ν' ἀναιφάνομε,
νὰ προνάλομε
μὲ θυμὸ
καὶ μὲ σκοπὸ.

Γειά τω, γειά τω,
καὶ χαρά τω
καὶ καλὴ κό ||
ρη κονιά τω,
νὰ ξεπλόνη
τ' ἄσματά τω.

Πλὴν τούτων ἔχομεν τὰ μυλικά, διὰ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες συνοδεύουσι τὸ ἄλεσμα διὰ τοῦ χειρομύλου. Τοιαῦτα ὑπάρχουσι βέβαια καὶ εἰδικά, τῶν ὁποίων μάλιστα ἡ ἀρχὴ ὑπενθυμίζει τὸ ἀρχαῖον μυλικὸν ἄσμα,

Ἄλει, μύλα, ἄλει
καὶ γὰρ Πίτιακος ἄλει
μεγάλας Μυτιλάνας βασιλεύων.

οῖον,

Ἄλεθε, μύλο μου, ἄλεθε,
βγάλε τ' ἀλεύρια σου ψιλὰ,
τὰ πίτουρά σου τραγανά,
νὰ τρῶσι οἱ χωροφύλατσοι
κι ὁ νομοτάρχης τὸ στουλί,
ποὺ κάθεται 'ς τὴν ἀγκωνή⁽¹⁾.

ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως εἰς τὸν χειρόμυλον, ὅπως καὶ εἰς κάθε εἶδους ἐργασίαν, ἄδονται σήμερον ποικίλα καὶ διάφορα

(1) Πολίτον, Ἐκλογαὶ σ. 239 ἀρ. 234.

ἄσματα καὶ μάλιστα τὰ νεώτερα (1). Ἐπίσης ἔχομεν εἰδικά τινα ἄσματα τοῦ σκαλίσματος (δεσκαφισκιάτικα Χίος), θεωρητικὰ (τοῦ θέρου, θεωρητικάτα Χίος), τοῦ τρύγου, τῆς περισυλλογῆς τῆς μαστίχης (σοινιάτικος ἢ σοπιεβριάτικος (σκοπὸς) Χίος), τῆς περισυλλογῆς τῆς σταφίδος, ὑφαντικά, τοῦ καμινοῦ, τοῦ μαγκάνου, τοῦ δρόμου (τῆς στράτας), ἴσως δὲ καὶ ἄλλα. Δὲν μᾶς κατέστησαν ὅμως οἱ συλλογεῖς γνωστὸν κατὰ πόσον ταῦτα συνδυάζονται καὶ πρὸς ρυθμὸν τινα τῆς ἐργασίας ἢ ἀπλῶς χωρὶς τοιοῦτον συνδυασμὸν χρησιμεύουν μόνον πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἐργαζομένων. Ἐκ τούτων πολλὰ ἔχουν σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὴν τελουμένην ἐργασίαν, πολλὰ ὅμως χαλαρὰν ἢ καὶ οὐδεμίαν.

Τὴν βαθμιαίαν ὅμως ὑποχώρησιν τῶν ἄσμάτων τούτων δεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν ἄδονται πλέον ὑπὸ τῶν μεγάλων, ἀλλὰ μόνον ὑπὸ τῶν παιδίων. Οὕτως εἰς τὴν Νίσυρον κατὰ τὸ ἀλώνισμα, ὅταν τὰ παιδιά ὀδηγοῦν τὰ βόδια γύρο-γύρο ἔς τὸ ὄλοστρόγγυλο πλακόστρωτο ἀλῶνι, τραγουδοῦν,

*Ἄϊρα τὸν γύρο γύρο
νά βρω βέτζα νὰ τὸν δείρω.
Ἄϊρα, ἄϊρα.*

*Ὁ Ἀπρίλης ὁ τεμπέλης
ποὺ δὲν θέλει νὰ ἀλωνεύη,
μόνον θέλει νὰ ψαρεύη
καὶ τὶς μνῆες νὰ μαεύη (2).
Ἐλα βρέ, ἔλα βρέ, ἔλα βρέ.*

*Ἐλα, γιὰ τῶν καὶ χαρά τῶν
κι ὅλα τ' ἄγερα δικά τῶν
κι ὁ Χριστὸς ἔς τὰ γόνατά τῶν
καὶ ἡ Παναγία κοντά τῶν.
Ἄϊρα, ἄϊρα, ἄϊρα.*

Πολλὰ δὲ κατήντησαν ἐντελῶς παιδιαί, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὀμιλήσωμεν κατωτέρω.

(1) Βλ. Σ. Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 66 κέ.

(2) Μαζεύη.

β) Συναφῆ πρὸς ἑορτὰς καὶ ἔθιμα.

Μετὰ τὰ ἐργατικὰ σπουδαῖα διὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι διάφορα ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ἑορτὰς καὶ ἔθιμα, ἄλλα μὲν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς ἡμᾶς κληροδοτηθέντα καὶ ἄλλα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τούτων εἰς χριστιανικοὺς χρόνους καθιερωθέντα. Ἐννοεῖται ὅτι ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων σπουδαιότερα καὶ ἀρχαιότερα εἶναι τὰ συνοδεύοντα ἔθιμα προχριστιανικά, διότι ταῦτα πραγματικῶς, ὅπως καὶ τὰ ἔθιμα, φαίνονται ὑπολείμματα τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς τοῦλάχιστον μᾶς διδάσκει ἀπλῆ παραβολὴ τῶν σημερινῶν πρὸς τὰ ἐλάχιστα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιληφθέντα. Τὰ πλεῖστα τῶν ἁσμάτων τούτων εἶναι κυρίως ἄσματα ἀγυρτικά, ἄσματα ἀγεροῦ, ἀδόμενα εἰς ὠρισμένας ἑορτὰς ἀπὸ θύρας εἰς θύραν ὑπὸ νέων ἢ παιδῶν, ἀπαιτούντων διὰ τοῦτο φιλοδωρήματα εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς τρωγάλια.

Τοιαῦτα ἄσματα χριστιανικοῦ περιεχομένου καὶ εἰς χριστιανικὰς ἑορτὰς ἀδόμενα εἶναι κυρίως τὰ κάλαντα τῶν Χριστουγέννων, ἔπειτα τὰ ἄσματα τῆς Πρώτης τοῦ ἔτους, τῶν Φώτων, τοῦ Λαζάρου καὶ τῶν Βαΐων, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τῆς Μεγάλης Πέμπτης, τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς καὶ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τῶν δώδεκα Ἀποστόλων καὶ εἴ τινα ἄλλα. Τὰ ἄσματα ταῦτα συνήθως περιορίζονται εἰς σχετικὰ τινα περὶ τὴν ἑορτὴν ἢ τὸν ἅγιον, ἐνίοτε εἶναι ἀπλαῖ εὐχαὶ εὐκαρπίας ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ἢ πρὸς τὸν ἅγιον. Ἀμέσως ὅμως καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀκολουθοῦνται ὑπὸ ἁσμάτων εὐχαιτικῶν, διὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀγείροντες ἐπιδαφιλεύουν ἀφθόνους ἐπαίνους καὶ εὐχὰς εἰς τὸν οἰκοδεσπότην, τὴν οἰκοδέσποιαν καὶ τὰ τέκνα, καταλήγουν δ' εἰς αἰτητικά, διὰ τῶν ὁποίων ζητοῦν τὸ εἰθισμένον φιλοδώρημα εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς εἶδος. Ἐὰν τὸ φιλοδώρημα δὲν δοθῇ ἢ δὲν εἶναι ἀνάλογον τῶν προσδοκιῶν τῶν αἰτούντων, ἀκολουθοῦν ἀμέσως στίχοι καὶ κατάραι σκωπτικά. Εἶναι δὲ ἄξιον πρὸς τούτοις σημειώσεως ὅτι οἱ ἀγείροντες ἐκ παραδόσεως κρατοῦν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πλοιάρια ἢ φανούς ἢ κλά-

δους ἢ ράβδους κεκοσμημένας ἢ κώδωνας ἢ καὶ διάφορα ὁμοιώματα, τὰ ὅποια βεβαίως ἔχουν ἀρχαίαν καταγωγὴν καὶ πρέπει νὰ ἐξετάζωνται καὶ νὰ περιγράφωνται. Ἐνίοτε τὰ ἄσματα τῶν συνοδεύουν καὶ διὰ σχημάτων ἢ μιμικῶν πράξεων, ἐπίσης ἀξίων παρατηρήσεως καὶ σημειώσεως. Εἰς τὴν Κύπρον π. χ. τὰ ἄσματα τοῦ Λαζάρου συνοδεύει ὁλόκληρος μιμικὴ ἀναπαράστασις τῆς νεκραναστάσεως αὐτοῦ.

Ὑπολείμματα δ' ἀγυρτικὰ ἀρχαῖα, συνοδεύοντα προχριστιανικὰς ἐορτὰς καὶ ἔθιμα, ἔχομεν πρωτίστως τὰ χελιδονίσματα. Τὰ χαριέστατα ταῦτα ἄσματα ἄδουν οἱ παῖδες καὶ κυρίως οἱ μικροὶ μαθηταὶ τὴν 1^{ην} Μαρτίου ἀπὸ θύρας εἰς θύραν, κρατοῦντες εἰς χεῖρας ὁμοίωμα χελιδόνος. Εἶναι δὲ ἀξιοσημεῖωτα διὰ τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιλειφθέν, ὅχι μόνον κατὰ τὴν ἐν γένει ἔννοιαν, ἀλλ' εἰς τινὰ μέρη καὶ κατὰ τὴν λέξιν. Ὁ ἀναγνώστης ἄς παραβάλλῃ τὰ κατωτέρω.

Νεώτερον ἐκ Θεσσαλίας
(Passow, CCCVII^a)

Ἦρθε, ἦρθε χελιδόνα,
ἦρθε κι ἄλλη μελιηδόνα,
κάθισε καὶ λάλησε
καὶ γλυκὰ κελάδησε.

5 «Μάρτη, μάρτη μου καλέ,
καὶ φλεβάρη φοβερό,
κι ἂν φλεγίσης κι ἂν τοικνίσης,
καλοκαίρι θὰ μυρίσης.

10 Κι ἂν χιονίσης κι ἂν κακίσης,
πάλιν ἀνοιξιν θ' ἀνθίσης.
Θάλασσαν ἐπέρασα,
τὴν στεριὰν δὲν ξέχασα,
κύματα κι ἂν ἔσχισα
ἔσπειρα, κονόμησα.

15 Ἐφυγα κι ἀφήκα σῦκα
καὶ σταυρόν καὶ θημωνίτσα,
κ' ἦρθα τῶρα κ' ἦῤυρα φύτρα,
κ' ἦῤυρα χόρτα, σπάρτα, βλίτρα,
βλίτρα, βλίτρα, φύτρα, φύτρα.»

20 Σὺν καλῇ νοικοκυρᾷ
ἔμπα 'ς τὸ κελλάρι σου,

Ἀρχαῖον

(Ἰ. Ἀθήναιος, Η 60).

Ἦλθ' ἦλθε χελιδὼν
καλὰς ὥρας ἄγουσα
καλοὺς ἐνιαυτοὺς,
ἐπὶ γαστέρι λευκά,
ἐπὶ νῶτα μέλαινα.

Παλάθαν οὐ προκύκλει
ἐκ πίονος οἴκου,

- φέρ' αὐγὰ περδικωτὰ
καὶ πουλιὰ σαρακοσιά,
δῶσε καὶ μιὰν ὀρνιθίτσα,
25 φέρε καὶ μιὰ κουλουρίτσα.
"Ὄρσειεν ὁ δάσκαλος
καὶ ὁ θεὸς πού τὰ δῶκε
ν' ἀγοράσσουμε ὀχτώ,
νὰ πουλοῦμε δεκοχτώ,
30 νὰ κερδαίνουμε τριάντα,
διάφορα μεγάλα πάντα
καὶ 'ς τὸ σπῆτι καὶ 'ς τὴ χώρα.
Μέσα δῶ πού ρθαμε τώρα,
μέσα γειά, μέσα χαρά,
35 'ς τὸν ἀφέντη, 'ς τὴν κυρά,
'ς τὰ παιδιὰ καὶ 'ς τοὺς γονεῖς,
'ς ὄλους τους τοὺς συγγενεῖς.
Μέσα Μάρτης, ἔξω ψύλλοι,
ἔξ' ὀχτροί, σὰς τρών οἱ σκύλλοι.
40 Μέσα φίλοι, μέσα φτήγια
καὶ χαρές, χοροί, παιγνίδια
καὶ φέτος καὶ τοῦ χρόνου
καὶ τοῦ χρόνου κι ἄλλα χίλια.

οἴνου τε δέπαστρον,
τυρῶν τε κἀνιστρον.
καὶ πυρῶν ἅ χελιδῶν
καὶ λεκιθίταν
οὐκ ἀπωθεῖται. Πότερ' ἀπίωμες ἢ λαβώμεθα;
εἰ μὲν τι δώσεις· εἰ δὲ μή, οὐκ εἶσομες.
"Ἡ τὰν θύραν φέρομες ἢ θύπερθυρον,
ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέραν
μικρὰ μὲν ἔστι, ῥαδίως νῖν οἶσομες.
"Ἄν δὴ φέρῃς τι, μέγα δὴ τι φέροις.
"Ἄνοιγ' ἄνοιγε τὰν θύραν χελιδόνι.
Οὐ γὰρ γέροντές ἐσμεν, ἀλλὰ παιδία.

Μετὰ τὰ χελιδονίσματα ἀγυρτικὰ ἄσματα ἔχομεν καὶ τὰ
κατὰ τὴν 1^{ην} τοῦ Μαΐου ἀδόμενα, τοῦ Μάη.

Ἐμπῆκ' ὁ Μάης, ἐμπῆκ' ὁ Μάης, ἐμπῆκ' ὁ Μάης ὁ μήνας,
ὁ Μάης μὲ τὰ τριαντάφυλλα κι Ἀπρίλης μὲ τὰ ρόδα.
Ἄπριλ', Ἀπρίλ', ἀφόρετε, Μάη μου κανακάρη,
ὄλον τὸν κόσμο γέμισες 'ς τ' ἄνθη καὶ 'ς τὰ λουλούδια
κ.τ.λ. (Passow, CCCX).

Δυστυχῶς ἐδῶ δὲν ἔχομεν ἀρχαῖα διὰ νὰ παραβάλωμεν,
πάντως ὅμως καὶ τὸ ἄσμα, ὅπως καὶ τὸ ἔθιμον, εἶναι ὑπό-
λειμμα προχριστιανικῶν χρόνων.

Τοιαῦτα, ἀγυρτικὰ δηλαδὴ ἄσματα, εἶναι καὶ τὰ ἄσμα-
τια τῆς περπερούνας, τὰ ὅποια συνοδεύουν τὸ χαριέστατον,
ἅμα δὲ καὶ πανάρχαιον ὁμώνυμον ἔθιμον τῆς διὰ κατακλυ-
σμῶν προκλήσεως βροχῆς. Ἐν καιρῷ δηλαδὴ ἀνομβρίας, ἐνια-
χοῦ δὲ καὶ εἰς τακτὴν ἡμέραν τοῦ Μαΐου, συνάζονται ὅλα
τὰ παιδιὰ τοῦ χωρίου, ἐκλέγουν μεταξύ των ἓν ὀκτῶ ἕως
δέκα ἐτῶν, συνήθως πτωχόν, τὸ στολίζουν μὲ χλόην καὶ μὲ
ἄνθη, περιέρχονται δ' ἀκολούθως ὀλόκληρον τὸ χωρίον ἄδοντα

ἀπὸ θύρας εἰς θύραν. Ἐξέρχεται δὲ τότε ἡ οἰκοδέσποινα, χύνει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδίου ὕδωρ καὶ δίδει μικρὸν νόμισμα. Τὸ ἀδόμενον ἄσμα ἔχει κατὰ τινὰ ἐκ Θεσσαλίας παραλλαγὴν ὡς ἑξῆς:

- Περπεριά δροσολογία
δροσίσει τῇ γειτονιά.
Καὶ ᾿ς τοὺς δρόμους περπατεῖ
τὸν θεὸν παρακαλεῖ.*
- 5 «*Θιέ μου, βρέξε μιὰ βροχή,
μιὰ βροχίτσα σιγαλή,
νὰ καρπίσουν τὰ χωράφια
καὶ ν' ἀνθίσουν τ' ἀμπελάκια,
τὰ σπαριά μας νὰ ψωμίσουν*
- 10 *καὶ τὸν κόσμον νὰ πλουτίσουν,
τὰ σιτάρια, τὰ κριθάρια,
καλαμπόκια καὶ μπαμπάκια,
βρίζες, ῥύζια, σταφυλάκια.»*
- Εἰς τοὺς κήπους μας χαρὸς*
- 15 *κ' οἱ βροχὲς μας δροσερὲς.
Μπάρες, μπάρες τὸ νερὸ
καὶ τὸ γέννημα σωρὸ,
κάθε στάχν καὶ κοιλὸ,
κάθε κούρβουλο φορτιό.*
- 20 *Ἐξω ξέρῃ καὶ πτωχειά,
μέσα δρόσος καὶ βλογιά.*
- (Passow, CCCXI).*

Πλὴν ὅμως τῶν ἀγυρτικῶν τούτων ἁσμάτων ἔχομεν καὶ ἄλλα ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ὠρισμένας ἐορτὰς καὶ ἔθιμα, ποικίλου εἴδους καὶ περιεχομένου. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὰ ἀποκριάτικα, τὰ ἀδόμενα κυρίως κατὰ τοὺς χοροὺς τῶν ἀποκρεωῶν σατυρικοῦ χαρακτῆρος κατὰ τὸ πλεῖστον, τινὰ δέ, ἴσως τὰ μεταξὺ ἀνδρῶν μόνον ἀδόμενα, καὶ βωμολοχικώτατα. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται καὶ διάφοροι παρωδίαί ἐκκλησιαστικῶν ἁσμάτων, ἐπίσης αἰσχρολόγοι καὶ βωμολοχικαί. Κατὰ τὴν Καθαρὰν Δευτέραν ὡσαύτως ἄδονται, ὡς ἐπιτραπέζια, ἁσματίά τινα, διὰ τῶν ὁποίων χαιρετίζεται ἡ ἀρξαμένη Τεσσαρακοστή, οἷον τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀδόμενον:

*Ἐβγῆκ' ἡ πράσα ᾿ς τὸ βουνὸ κ' ἐκούνιε τὴν ὀρά της,
καλῶς ἦρθ' ἡ σαρακοστή μὲ τὰ λαχανικά της
καὶ μὲ τὰς πρασινάδες της καὶ μὲ τὰ γυαλικά της.*

Ἐπειτα τὰ τραγούδια τοῦ Πάσχα, τοῦ χοροῦ, καθὼς καὶ τῆς κούνιας, τὰ ὁποῖα συνδέονται πρὸς τὸ πανάρχαιον ἔθιμον τῆς αἰώρας, ἄδονται δὲ ὑπὸ κορασίδων. Ἀμφότερα ταῦτα τὰ εἶδη, πλὴν ὀλίγων τυπικῶν, σχετιζομένων πρὸς τὴν ἑορτὴν, εἶναι συνήθως ποικιλωτάτου περιεχομένου, τὰ δὲ τῆς κούνιας δίστιχα καὶ πολλάκις αὐτοσχέδια.

Τέλος τὰ μαντικὰ δίστιχα τοῦ κλήδονα, διὰ τῶν ὁποίων τὰ κορίτσια βλέπουν τὸ ριζικό τους κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγ. Ἰωάννου, τὴν 24^{ην} Ἰουνίου.

Παρὰ τὰ ἄσματα ὅμως ταῦτα καὶ τὰ ἔθιμα, τὰ ὁποῖα ὅπωςδήποτε συνεδέθησαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν, ὑπάρχουν καὶ ἄσματα, συνδεόμενα πρὸς ὑπολείμματα παλαιῶν λατρευτικῶν ἐθίμων, παραμεινάντων ἔκτος τοῦ κύκλου τοῦ χριστιανικοῦ. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ἄσματα τοῦ Λειδινοῦ (=δειλινοῦ) ἐν Αἰγίνῃ, τὰ ὁποῖα συνοδεύουν τὸ κατὰ τὴν 14^{ην} Σεπτεμβρίου τελούμενον ἔθιμον τῆς προθέσεως, ἐκφορᾶς καὶ ταφῆς ἐν ὁμοιώματι τοῦ λειδινοῦ, ἥτοι τοῦ κατὰ τὴν δαίτην γεύματος, τὸ ὁποῖον πραγματικῶς μετὰ τὴν ἡμερομηνίαν ταύτην παύει. Φέρουν τὸν τύπον μοιρολογίου καὶ ἄδονται ὑπὸ γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ αἱ τελοῦσαι τὸ ἔθιμον.

Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
τσαὶ κλησαρωμένε μου,
ὅπου σὲ κλησαρώνανε μὲ τὴ ψιλὴ κλησάρα
τσαὶ ὅπου σὲ περνούσανε ἀφ' τὴν ἁγία Βαρβάρα.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Φεύγεις, πάεις, Λειδινέ μου,
τὸ ἐμᾶς ἀφήνεις κρύους,
πεινασμένους, διψασμένους
τὸ ὄχι λίγο μαραμένους.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Πάλι θά ρθης, Λειδινέ μου,
μὲ τοῦ Μάρτη τις δροσές,
μὲ τ' Ἀπρίλη τὰ λουλούδια
τσαὶ τοῦ Μάη τις δουλειές.
Λειδινέ μου, Λειδινέ μου.

Ἦρθ' ἢ ὄρα νὰ μᾶς φύγης,
 πάαινε εἰς τὸ καλό,
 τσαὶ μὲ τὸ καλὸ νὰ ἔρθῃς
 το' ὄλους νὰ μᾶς βρῆς γερούς.
 Λειδινέ μου, Λειδινέ μου
 τσαὶ κλησαρωμένε μου.

Τοιαῦτα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ ἐν Ἠπειρῷ ἄσματα τοῦ Ζαφείρη, τὰ συνοδεύοντα τὸ ὁμώνυμον ἔθιμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀναπαριστᾶται, ὡς κατὰ τὰ ἀρχαῖα Ἀδώνια, ὁ θάνατος καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔαρ ἀνάστασις τῆς φύσεως. Κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦτο, αἱ γυναῖκες καὶ ἰδία αἱ παρθένοι ἐξέρχονται εἰς τοὺς ἀγρούς, ἐκεῖ δὲ παίζουν τὸν Ζαφείρη. Μία δηλαδὴ παρθένος κατακλίνεται ἐπὶ τῆς γλόης ὡς νεκρά, αἱ δὲ λοιπαὶ στολίζουν αὐτὴν δι' ἀνθέων (τὴν φκιάνουν Ζαφείρη). Ἀκολουθῶς καθήμεναι πέριξ τὴν μοιρολογοῦν (κάνουν τὸν κομμὸ καὶ τὸ θρῆνο), ἄδουσαι τὸ ἀκόλουθον ἢ παρόμοια μοιρολόγια:

Γιὰ ιδέστε νιὸν πὸν ξάπλωσα
 — φείδια πὸν μ' ἔφαγαν —
 γιὰ ιδέστε κυπαρίσσι,
 — ἰώ, ἰ! —

δὲ οσιέται, δὲ λυίεται
 — κόσμε μ, σκοτιῶστε με, —
 δὲ σέρον τῆ λεβεντιά του.
 — ἰώ, ἰ! —

Ποιὸς σόκοψε τις ρίζες σου
 — ἄχου, ψυχούλα μου —
 καὶ στέγνωσ' ἡ κορφή σου;
 — ἰώ, ἰ! —

Τί μῶκανες, λεβέντη μου,
 — φείδια πὸν μ' ἔφαγαν —
 τί μῶκανες, ψυχὴ μου!
 — ἰώ, ἰ! —

Μήνα 'ναι καὶ χινόπωρος
 — ἀλήθεια λέω γώ —
 μήνα 'ναι καὶ χειμῶνας;
 — ἰώ, ἰ! —

Τώρα ν ἔρθεν ἢ ἀνοιξι
 — ἄχου, παιδάκι μου —
 ν ἔρθεν τὸ καλοκαίρι,
 — ἰώ, ἰ! —

παίρουν κι ἀνθίζουν τὰ κλαδιά
 —κούσε, παιδάκι μου—
 κι οἱ κάμποι λουλουδίζουν,
 —ιώ, ἴ!—

ἔρθαν πουλιὰ τῆς ἀνοιξίς
 —ἄχου μούρ μάτια μου—
 ἔρθαν τὰ χελιδόνια,
 —ιώ, ἴ!—

γιά κ' ἡ Μεγάλη Πασκαλιὰ
 —φείδια πού μ' ἔφαγαν—
 μέ τό Χριστόν ἀνέστη,
 —ιώ, ἴ!—

πού ντυοῦνται νιοί 'ς τὰ κόκκινα
 —ἄχου, λεβέντη μου—
 γερόντοι 'ς τὰ μουρέλια,
 —ιώ, ἴ!—

κ' εὐό, μωρὲ λεβέντη μου,
 —ἄχου, λεβέντη μου
 μέσα 'ς τῆ γῆ τῆ μαύρη,
 —ιώ, ἴ!—

πού νὰ σεισιτῆς, νὰ λυϊσιτῆς
 —φείδια πού μ' ἔφαγαν—
 νὰ οὔρς τῆ λεβεντιά σου;
 —ιώ, ἴ!—

Ξεσφάλισε τὰ μάτια σου!

Τὰ πλεῖστα τῆς κατηγορίας ταύτης τὰ ᾠσματα, καὶ μάλιστα ὅσα πρὸς πανάρχαια ἔθιμα συνδέονται καὶ τῶν ὁποίων δυστυχῶς πολὺ ὀλίγα δείγματα ἔχομεν ἀποτεθησαυρισμένα, ἡμέρα τῆ ἡμέρα λησμονοῦνται καὶ χάνονται, ἐπειδὴ λησμονοῦνται καὶ τὰ ἔθιμα. Ὅπου δὲ διατηροῦνται ἔχουν περιέλθει εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τῶν γυναικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν παιδίων· εἶναι πλέον κατὰ τὸ πλεῖστον παιδικά.

γ') Παιδικά.

Σπουδαιότατα καὶ ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ μελέτης ὑπὸ πολλὰς καὶ διαφόρους ἀπόψεις εἶναι καὶ τὰ παιδικὰ ᾠσματα, τὰ ὑπὸ τῶν παιδίων δηλαδὴ ἢ πρὸς παιδία ὑπὸ τῶν μεγάλων χάριν παιδιᾶς ἀδόμενα ἢ μᾶλλον ἐρρυθμῶς ἀπαγγελλό-

μενα. Τὰ χαριέστατα πολλάκις ταῦτα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ λίαν ἀξιοπεριέργα ἄσματα εἶναι στενώτατα συνδεδεμένα πρὸς τὰς παιδιάς τῶν παιδίων ἢ μᾶλλον αὐτὰ ταῦτα ἀποτελοῦν παιδιάς. Εἰς αὐτὰ ἀνευρίσκει κανεὶς ὀλόκληρον τὴν φιλοπαίγμονα τοῦ παιδίου ψυχὴν, μὲ ὅλας αὐτῆς τὰς ιδιότητες καὶ τὰς διαθέσεις, καὶ τὰς καλὰς καὶ τὰς κακάς.

Πλὴν ὅμως τούτου ὀλίγη προσεκτικὴ παρατήρησις χρειάζεται διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτὰ σαφῆ τὰ ἴχνη αἰώνων παρρηγιμένων, μαρτυροῦντα ἀναμφισβητήτως ὅτι παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις, ὅσας ἀναμφιβόλως τὰ ἄσματα ταῦτα θὰ ὑπέστησαν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, παρ' ὅλην τὴν σύγχρονον καὶ χαρίεσσαν καὶ παιδικὴν αὐτῶν ὄψιν, εἶναι γεννήματα χρόνων παλαιῶν, ἔχουν ἡλικίαν γεροντικὴν. Τοῦτο δὲν πρέπει νὰ φανῆ διόλου παράδοξον. Τὸ παιδίον μετὰ τὴν γυναῖκα ἀποτελεῖ ἓνα τῶν συντηρητικωτάτων λαογραφικῶν παραγόντων. Ὁ συντηρητικώτατος δ' αὐτοῦ χαρακτῆρ ἐμφανίζεται σαφέστατα εἰς τὰς παιδιάς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν κυριωτάτην ἐκδήλωσιν τοῦ παιδικοῦ βίου καὶ τῶν ὁποίων μέρος σπουδαιότατον καὶ ἀναπόσπαστον εἶναι καὶ τὰ ἐν λόγῳ ἄσματα. Εἶναι δὲ αἱ παιδικαὶ παιδιαὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπομίμησις τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων, ζωντανὴ εἰκὼν τῶν πράξεων αὐτῶν. Ἄλλ' ὅ,τι ἅπαξ περιέλθῃ εἰς τὴν παιδικὴν παράδοσιν μαζί' μὲ τὴν ἰδιαιτέραν χαρακτηριστικὴν παιδικὴν ὄψιν, τὴν ὁποίαν λαμβάνει, ἀποκτᾷ πλέον ξεχωριστὴν ὄντοτητα καὶ ὑπαρξιν καὶ μακροβιότητα καὶ ζῆ χρόνους μακροὺς καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ πρωτότυπόν του ἔχῃ ἐκλείψῃ πρὸ πολλοῦ ἐκ τοῦ βίου τῶν μεγάλων. Ὅπλα καὶ ἐργαλεῖα χρόνων παμπαλαίων, συνήθειαι βιωτικαὶ καὶ κοινωνικαί, ἔθιμα λατρευτικὰ καὶ ἄλλα, ἄσματα καὶ διηγήσεις καὶ ἄλλα προϊόντα τοῦ λόγου διάφορα, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε ἀπετέλουν σοβαρὸν στοιχεῖον τοῦ βίου τῶν μεγάλων, περιελθόντα εἰς τὰ μιμητικὰ παιδία καὶ λαβόντα παρ' αὐτῶν τὸν τύπον τῆς παιδιάς ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην. Προσεκτικὸς δὲ παρατηρητῆς εὐκόλως δύναται σήμερον ὑπὸ τὸ παιδικὸν ἔνδυμα τῶν ἐπιβιωμάτων τούτων νὰ

ἀνακαλύψη τὰ ἀρχαῖα λείψανα, τὰ ὑπολείμματα τοῦ βίου παρελθουσῶν ἑκατονταετηρίδων.

Τὸν χαρακτῆρα ἀκριβῶς τοῦτον τῆς παιδιᾶς ἔχουν καὶ τὰ παιδικὰ ἄσματα, εἴτε αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λέγονται καὶ ἀποτελοῦν παιδιᾶς εἴτε καὶ συνοδεύουν ἄλλας, ἐκ τούτου δ' ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀξιοσημείωτος αὐτῶν ποικιλία. Διότι πλὴν τῶν καθαρῶς παιδικῶν, τῶν ὑπὸ τῶν παιδίων ἢ χάριν τῶν παιδίων ποιηθέντων ἄσμάτων, ὡς παιδικὰ εὐρίσκονται καὶ ποικιλώτατα ἄλλα ἄσματα ποικίλης ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν μεγάλων καὶ χάριν τῶν μεγάλων ποιηθέντα, τὰ ὅποια περιῆλθον εἰς τὸ στόμα τῶν παιδίων ὡς παιδιαί, μετέβαλον τὴν ὄψιν των εἰς παιδικὴν καὶ ὑπὸ ταύτην πλεον ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν. Οὕτως ἀνευρίσκομεν, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, μεταξὺ τῶν ἄσμάτων τούτων πολλὰ ἀρχικῶς ἐργατικά. Ἐν Κύπρῳ αἱ γυναῖκες ἄλλοτε, ὅπως εἰς πολλὰ μέρη σήμερον, συνώδευον φαίνεται τὴν ἐργασίαν τοῦ μαγάνου μὲ ἰδιαίτερον ἄσματιον, τὸ ὅποῖον ὡς τοιοῦτον μὲν δὲν διεσώθη, ἐπέζησεν ὅμως ὑπὸ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ μορφὴν, συνοδεῦον παιδιάν. Εἶναι τὸ ἐξῆς:

*Οὔννου οὔννου τὸ δουλάπιν,
νά γυρίζῃ τὸ ροδάνιν,
νά τελειώσῃ τὸ τουλούπιν,
νά γεμώσουν τὸ μασούριν,
νά μολτιστῇ τὸ νῆμαν,
νά πάῃ 'ς τὸν πρᾶματευτὴν καὶ νά ριῆ ἡ μερέζα.*

Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ἔγια μόλα, ἔγια λέσα τῶν κωπηλατῶν συχνότατα ἀκούονται σήμερον λεγόμενα ὑπὸ μικρῶν παιδίων, ἐνῶ κινοῦνται κατὰ τὴν ρυθμικὴν κίνησιν τῆς κωπηλασίας.

Μετὰ τὰ ἐργατικά τὰ ἀγυρτικά, τὰ συνδεόμενα καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ὑπολείμματα τῆς ἀρχαίας λατρείας, ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἔχουν περιέλθει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων. Τὰ χελιδονίσματα καὶ τώρα καὶ τότε ὑπὸ παιδίων ἠδοντο. «Οὐ γὰρ γέροντες ἐσμὲν ἀλλὰ παιδία», λέγει τὸ ἀρχαῖον χελιδόνισμα.

Εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν φαίνεται ὅτι ἀνήκουν καὶ διάφορα ἄλλα παιδικὰ ἄσματα λατρευτικῆς πιθανώτατα ἀρχῆς καὶ

σημασίας, διὰ τῶν ὁποίων σήμερον τὰ παιδιά χαιρετίζουν τὴν ἐμφάνισιν διαφόρων πτηνῶν ἢ ζώων, ἐμφάνισιν χαρηστηρικὴν διὰ τὰς διαφοροὺς τοῦ ἔτους ὥρας. Οὕτως, ὅταν ἴδουν πελαργόν, ὡς ἑξῆς τὸν χαιρετίζουν:

*Δέλεκα χαιζῆ μπαμπᾶ,
φέρε γρόσια καὶ φλουριά
'ς τοῦ μπαμπᾶ μου τὴν κεσά.*

Τὴν χελιδόνα ὡς ἑξῆς:

*Δόνι, χελιδόνι,
ἦλθες; καλῶς ἦλθες.
Φκιάσε τὴ φωλιά σου,
κάμε τὰ πουλιά σου.
Φκιάσ' τηγε 'ς τὸ σπίτι,
κανένας δὲν τὴν γγίζει.*

Φαίνεται δὲ καθαρὰ ἡ λατρευτικὴ τοιούτων ἁσματίων σημασία εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦ τέττιγος. Ὅταν ἀκούσουν τὰ παιδιά τὴν φωνὴν τοῦ τέττιγος, ψάλλουν

*Θερίζιτ' - ἄλουνίζιτι
κὶ μένα κλίκι κάμιτι,
'ς τὴ βρύσι νὰ τὸν βάνιτι,
νὰ ἔρτου νὰ τὸν πάρου,
νὰ κάτσου νὰ τὸν φάου,
νὰ πέσου νὰ πεθάνου.*

Τὸ ἁσματίον τοῦτο, εἰς τὸ ὁποῖον ἐρμηνεύεται τὸ ἄσμα τοῦ τέττιγος, συνδέεται ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς πραγματικὸν ἔθιμον ἀπαρχῆς. Ὁ πρῶτος ἄρτος ἐκ τοῦ νέου σίτου διαμοιράζεται εἰς τὰς βρύσεις ὑπὸ τῶν γυναικῶν εἰς τοὺς διαβαίνοντας ἢ εἰς τοὺς ἐρχομένους νὰ λάβουν ὕδωρ, καλεῖται δὲ τζιτζιρόκλικο.

Καθὼς δὲ χαιρετίζουν τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀνωτέρω ἀποδημητικῶν πτηνῶν, τῶν τόσον συνδεδεμένων πρὸς τὴν περίοδον τῶν ὠρῶν, οὕτω δὲν ἀφήνουν ἄνευ χαιρετισμοῦ καὶ τὴν ἀποδημίαν. Διὰ τὰς χελιδόνας λέγουν

*Δόνια, χελιδόνια,
ὦρα σας καλή σας,
κι ὁ θεὸς μαζί σας.
Χάϊστε, φευγαῖστε,
πάλ' ἐδῶ γυρνᾶτε,
μὴ μᾶς λησμονᾶτε.*

(Ἡπειρος).

διὰ τοὺς πελαργούς,

*Δέλεκα, ὦρα καλή,
πάλι γὰ γυρίσης,
μὴ μᾶς λησμονήσης.*

(Ἑπειρος).

Ἦχι ὀλίγοι τέλος εἶναι καὶ οἱ παιδικοὶ στίχοι, οἱ συνδεόμενοι πρὸς διαφόρους χριστιανικὰς ἑορτάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοι μὲν ἐξ ἀγυρτικῶν ἄσμάτων προέκυψαν, ἄλλοι ἐποιήθησαν αὐτοτελῶς καὶ ἄλλοι παροιμιώδη ἔχοντες τὴν ἀρχὴν κατήντησαν παιδικοί. Οὕτω λέγεται κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Βαΐων,

*Βάγια βάγια τοῦ βαγιῶ
τρῶνε ψάρια κι κουλιὸ
καὶ τὴν ἄλλ' τὴν Κυριακὴ
τρῶνε κόκκινο αὐγό.*

(Κύζικος).

διὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου τὸ πρὸς τὸ ψῦχος σχέσιν ἔχον παροιμιῶδες

*Βαρβάρα βαρβαρώνει,
Σάββας σαβανώνει,
Ἄϊ Νικόλας παραχώνει.*

καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Ἐπίσης καὶ τινὰ θρησκευτικοφιλοσοφικὰ ἄσματα, ἀρχαῖα ποιήματα ἀρχαίων σοφῶν πρὸς διδασκαλίαν ποιηθέντα, θεωρούμενα ἄλλοτε ὡς μάθησις σοβαρὰ καὶ τῶν μεγάλων, σήμερον εὐρίσκονται μόνον εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδίων, καταντήσαντα καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν πραγματικῶς παιδικά. Τοιαῦτα εἶναι τὰ πασίγνωστα κλιμακωτὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχικὴ ἔννοια βεβαίως εἶναι ἡ ἀπόδειξις καὶ ἡ διδασκαλία, ὅτι πάντων ἰσχυρότατον εἶναι ὁ θεός. Ἴδου πῶς κατήντησαν·

Κούκου, κούκου!
— *Τί ἔχεις, πέτο, καὶ λαλεῖς;*
— *Μ' ἐδεῖραν οἱ κοπέλες.*
— *Ποῦ εἶν' οἱ κοπέλες;*
— *Πᾶσαν γιὰ ξύλα.*
— *Ποῦ εἶν' τὰ ξύλα;*
— *Τὰ κατ' ἡ φωτιά.*
— *Ποῦ εἶν' ἡ φωτιά;*

- Τὴν ἔοβυσ' ἢ βροχή.
- Ποῦ εἶν' ἢ βροχή;
- Τὴν ἔπις τὸ βόϊδι.
- Ποῦ εἶναι τὸ βόϊδι;
- Πῆγε γὰ πῆ νερὸ
καὶ τὸ φαγαν οἱ μπακακοί.

(Ἀραβαντινὸς 138 ἀρ. 195).

Τοιαῦτα ἐπίσης εἶναι καὶ τὰ καλούμενα ἀλφαβητάρια, τὰ ψυχωφελῆ, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ὁποίων ἐποιήθησαν κατόπιν καὶ τὰ ἔρωτικά. Τὰ ἄσματα ταῦτα ὀνομάζονται τοιουτοτρόπως, διότι ἕκαστος στίχος αὐτῶν ἀρχίζει μὲ ἓν γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου κατὰ τὴν τάξιν τοῦ ἀλφαβηταρίου. Τὸ ποιητικὸν τοῦτο παίγνιον ἦτο σύνηθες ἤδη εἰς τὴν ποίησιν τῶν Ἑβραίων, ἐχρησιμοποιήθη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν πατέρων καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων πρὸς διδασκαλίαν. Ὁ Αὐγουστῖνος μάλιστα, τοῦ ὁποίου σφύζεται ἐν τοιοῦτον ἀλφαβητάριον, σαφῶς ὁμολογεῖ ὅτι συνέταξε τὸν ψαλμὸν τοῦτον, ὅπως τὸ ὀνομάζει, κατὰ τὸ λατινικὸν ἀλφάβητον, διότι ἤθελε νὰ καταστῆ γνωστὴ ἡ ὑπόθεσις τῶν αἵρετικῶν Δονατιστῶν καὶ εἰς τὸν κατώτατον ὄχλον καὶ ἐν γένει εἰς τοὺς ἀπείρους καὶ τοὺς ἰδιώτας καὶ διὰ τοῦ ἄσματος εἰς τὴν μνήμην των νὰ ἐντυπωθῆ. Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους τὰ ποιητικὰ ταῦτα παίγνια ἦσαν συνηθέστατα παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ἐν δ' ἀλφαβητάριον σωθὲν εἰς χειρόγραφον τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος εἶναι ὁμοιότατον πρὸς ὅσα σήμερον τὰ παιδιά λέγουν. Τὸ παραδοθὲν ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ἄλφα. Ἀρχηγὸς τῶν ἀπάντων.

Βῆτα. Βασιλεύει κύριος.

Γάμμα. Γεννᾶται ὁ Χριστός.

Δέλτα. Διὰ λόγου θεϊκοῦ.

Ἐψίλον. Ἐρχεται ἐπὶ τῆς γῆς.

Ζήτα. Ζωὴν φέρει ἐν τῷ κόσμῳ.

Ητα. Ἥλιος καὶ σελήνη.

Θῆτα. Θεὸν προσκυνοῦσιν.

Μία παραλλαγή ἐκ τῶν νεωτέρων ὡς ἑξῆς:

Ἄλφα. Ἀρχὴ τοῦ κόσμου.

Βῆτα. Βασιλεύ' ὁ Κύριος.

Γάμμα. Γὰρ γεννᾶται ὁ Χριστός.

Δέλτα. Δι' ἀγγέλων τὸ χαῖρε.

- Ἐπιλον. Ἐρχεται ὁ Κύριος.
 Ζήτα Ζητοῦν τὸν Ἰησοῦν.
 Ἡτα. Ἡταμὸς (!) ὁ θάνατος.
 Θῆτα. Θεοτόκος τὸν ἐγέννησε.
 Ἰῶτα. Ἰωάννης τὸν ἐβάπτισεν.
 Κάπα. Κάλαμος τὸν ἔδειρε.
 Λάμδα. Λαὸς τὸν ἐτριγύριζε.
 Μι. Μυριάδες, χιλιάδες.
 Νι. Νύχτα τὸν ἐπιάσαν.
 Ξι. Ξεῖδι καπνιά τὸν ἐποίησαν.
 Ὀμικρόν. Ὁ Πιλάτος ἔλεγε.
 Πι. Ποῖος εἶσαι σὺ;
 Ρῶ. Ρωμαῖος εἰμ' ἐγώ.
 Σιγμα. Σήμερον τὸν πιάσανε.
 Ταῦ. Ταῦτα ὅλα ἔπαθε.
 Ὑψιλόν. Ὑψηλὰ τὸν ἀνεβάσανε.
 Φι. Φίλοι τὸν ἐπιάσανε.
 Χι. Χύθηκε τὸ αἷμα.
 Ψι. Ψευδῶς κατεμαρτύρησαν.
 Ὠμέγα. Ὠ! τῶν ἀχαριστῶν!

Τοιαύτης φύσεως εἶναι καὶ τὰ ἀριθμητικὰ λεγόμενα ἄσμάτια, τὰ ψυχωφελῆ, τὰ ὅποια λέγονται τοιουτοτρόπως, διότι εἰς ἕκαστος στίχος αὐτῶν ὀφείλει νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀνιγματώδη ἐρώτησιν τί εἶναι ἓνα; τί εἶναι δύο; καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, συνήθως μέχρι τοῦ 12. Ὅθεν καὶ ἐνιαχοῦ, ἐν Γαλλίᾳ λ. χ., λέγονται οἱ δώδεκα λόγοι τῆς ἀληθείας. Τὰ ἄσμάτια ταῦτα, γνωστότατα κατὰ τὸν μεσαῖωνα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν λατινικὴν ποίησιν, εἶναι εἰς πλείστους λαούς, ἀνατολικούς καὶ εὐρωπαϊκούς, ἀρχαίους καὶ νεωτέρους, διαδεδομένα, ἔχουσι δὲ κατὰ τὸν Bolte πυρῆνα παλαιότατον τὴν ἀριθμολογίαν τῶν Πυθαγορείων. Ἐνιαχοῦ εἶναι ἐν χρήσει καὶ ὡς ἐργατικά, κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως σήμερον κατήντησαν παιδικά, ἐνῶ τὰ κατ' ἀπομίμησιν αὐτῶν ποιηθέντα ἐρωτικά ἐξακολουθοῦν νὰ λέγωνται ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων. Ἴδου ἐν παράδειγμα.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν ἓνα.
 Ἐνας εἶναι ὁ Θεός·
 ἡμεῖς αὐτὸν πιστεύομεν,
 τὸν Κύριον δοξάζομεν.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν δύο.
 Δεύτερον ἢ Παναγία,
 ἓνας εἶναι ὁ Θεός,
 ἡμεῖς αὐτὸν πιστεύομεν,
 τὸν Κύριον δοξάζομεν.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν τρία.
 Τρία εἰν' ἢ ἁγία Τριάς,
 δεύτερον ἢ Παναγία,
 ἓνας εἶναι ὁ Θεός,
 κτλ.

Ἄς τὸ εἰποῦμεν τέσσερα.
 Τέσσερ' εἰν' οἱ εὐαγγελισταί,
 τρία εἰν' ἢ ἁγία Τριάς,
 κτλ.

καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς μέχρι τοῦ

Ἄς τὸ εἰποῦμεν δώδεκα.
 Δώδεκα εἰν' οἱ ἀπόστολοι,
 ἔνδεκα τὰ ἑωθινά,
 κτλ.

Καὶ εἰς τὰ ἀσμάτια ταῦτα καὶ τὰ προηγούμενα ἀλφαβητάρια καὶ ἡ γλῶσσα ἀκόμη δεικνύει τὴν λογίαν προέλευσιν.

Πλὴν τούτων καὶ ἐπωδαὶ ἀρχαῖαι καὶ νεώτεραι, περιελθοῦσαι εἰς τὰ παιδιά μετεβλήθησαν εἰς παιδικὰ ἀσμάτια καὶ πολλάκις μόνον ὡς τοιαῦτα σώζονται. Τοιαύτη νεωτέρα ἐπωδή, λεγομένη ἐν περιπτώσει ἀϋπνίας πρὸς πρόκλησιν ὕπνου, εἶναι ἡ ἑξῆς:

«Ἁγία Μαρία Μαγδαληνή,
 πῶς κοιμᾶσαι μοναχή;
 —Ἀχ! ἀφέντη μου Χριστέ,
 δὲν κοιμοῦμι μοναχή.
 ἔχον Ναύλον, ἔχον Παύλον,
 ἔχον δώδεκ' Ἀπουσιόλ'.
 Φυλάγον νὰ ἔστ' ἢ δροίμ'
 νὰ φάγ' ἕλιὰ φύλλον νὰ σκάσ'.»

Ἡ αὐτὴ εὔρηται καὶ ὡς παιδικὸν ἀσμάτιον ὑπὸ διαφόρους παραλλαγάς, ὧν μία ἡ ἑξῆς:

«Κουκουβάγια ροδιανή,
 πῶς κοιμᾶσαι μοναχή;

— Δὲν κοιμᾶμαι μοναχή.
 Ἔχω Παῦλο, ἔχω Πέτρο,
 ἔχω δώδεκ' Ἀποστόλους.
 Τὰ Βαγγέλια ἀνοιχτὰ
 κι ὁ Χριστὸς κανοναρχᾶ.
 Τοῦ Χριστοῦ μας τὸ ραβδάκι
 τό χωρὶς τὸ μαξιλαράκι,
 ἅμα ἔρθῃ τὸ κακό,
 πάρ' το κατρακέφαλο.»

Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς οὔτε φαίνεται κἄν ἡ ἐξ ἐπωδῆς προ-
 ἔλευσις τοῦ ἄσματιοῦ, τὸ ὁποῖον παρωδήθη ὡς σκωπτικόν·

«Κουκουβάγια ῥοδιανή
 πῶς κοιμᾶσαι μοναχή;
 — Δὲν κοιμοῦμαι μοναχή,
 μόνο μὲ τὸν Ἀύγουστή.»
 Ἀύγουστής πουλεῖ κρασί
 μὲ τὴν κούπα τῆ χρουσῆ,
 πάει ἢ πέρδικα νὰ πιῇ
 καὶ τσακίζει τὸ γυαλί,
 τὸ γυαλί τὸ φράγκικο
 καὶ τὸ ρουμελιώτικο.

Ἄρχαία ἐπωδή, ἀναφερομένη εἰς τὸν ἥλιον, ὅταν οὗτος
 καλύπτεται ὑπὸ νεφῶν, ἡ ὁποία καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους εἶχε
 καταντήση παιδικὸν ἄσματιον εἶναι ἡ γνωστοτάτη

Ἔξεχ', ὦ φίλ', ἥλιε

τῆς ὁποίας ἀντίστοιχοι εὐρίσκονται πλεῖστοι νεοελληνικαὶ
 παραλλαγαί, ὡς παιδικὰ πάλιν ἄσματα·

Ἦλιο μ', παραήλιο μ',
 χρουσό μου παλληκάρι,
 ἔβγαλε τὰ μαῦρα σου
 καὶ βάλε τὰ χρουσᾶ σου.

Ἄλλὰ πλὴν τούτων καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἐκ τῶν ἄσμα-
 τίων τούτων, τῶν ὁποίων λίαν δυσδιάγνωστος εἶναι ἡ ἀρχή,
 καὶ διὰ τὰς μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, ἀλλὰ καὶ διὰ
 τὴν πενιχρότητα, ἵνα μὴ εἴπω τὴν ἔλλειψιν ἀρχαιοτέρας
 παραδόσεως, συχνότατα εἶναι τὰ ἴχνη τοῦ ἀρχαίου κόσμου.
 Ἄναφέρω ὡς παράδειγμα παραλλαγὴν τοῦ γνωστοτάτου
 τσίμπι τσίμπι τὸν αἰτό·

Τσίμπι, τσίμπι, τὸν αἰτό,
 τὸν αἰτό, τὸν σταυραἰτό.

*Ρήχνη ἢ Βάβου τοῦ κουντιάρι
καὶ βαρνῆ τὸν οὐρανόν.
«Ὅρασι, κουτσόρασι,
ποῦ ἔν τὰ μαναστήρια σου;
—Γιά τα ἰδῶ, γιά τα κεῖ,
Γιά τα μέσα ἔς τὸ σακκί.»*

εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Πολίτης παρατηρεῖ ὅτι ἡ μνεῖα τῆς Βάβου, τῆς βαλλούσης διὰ τοῦ ἄκοντίου τὸν οὐρανόν, φαίνεται ὡς τις ἀγάμνησις τοῦ ἐθίμου τοῦ θρακικοῦ ἔθνους τῶν Γετῶν, οἵτινες κατὰ τὸν Ἡρόδοτον «πρὸς βροντήν τε καὶ ἀσιραπὴν τοξεύοντες ἄνω πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπειλέουσι τῷ θεῷ». Ἐὰν δ' ἐσώζετο ἐπαρκῆς ἀρχαία παράδοσις, ἴσως καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἄσματα καὶ ἐκ τῶν καθαρῶς παιδικῶν, τὰ ὁποῖα σήμερον οὐδὲν ἴχνος ἀρχαιότητος παρουσιάζουν, θὰ ἠδύναντο ν' ἀποδειχθοῦν ποικιλωτάτης προελεύσεως ἀρχαία κληρονομία.

Τέλος καὶ ἄλλα διάφορα νεώτερα ἄσματα, ὑπὸ τῶν μεγάλων καὶ χάριν τῶν μεγάλων ποιηθέντα, περιῆλθον εἰς τὰ παιδία καὶ μετεβλήθησαν εἰς παιδικά. Τοιοῦτόν τι εἶναι τὸ κατωτέρω κλέφτικον.

*Ἐνα φουντωτὸ κλαρι
κάθονταν χρυσὸ πουλί
καὶ φωνάζ' «Ἀρματωλοί,
πιάστε δέστε τὰ σπαθιά
γιά νὰ πάμε ἔς τὸ Μωριά,
κι ὁ Βλαχᾶς δὲν εἶν' ἐκεῖ,
πάει πέρα ἔς τὸ νησί,
νὰ βαφτίσ' ἕνα παιδί,
νὰ τὸ λένε Κωσιαντή,
Κωσιαντή καὶ πρόβειο γάλα,
ζαχαρένια μπουκουβάλα,
γιά νὰ τό χη γύρισμα,
γύρισμα, ξεγύρισμα.*

*
* *

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ καθαρῶς παιδικά, τὰ χάριν δηλ. τῶν παιδίων ἢ ὑπ' αὐτῶν τῶν παιδίων ποιηθέντα. Τοιαῦτα πρῶτον εἶναι τὰ νανουρίσματα, τὰ χαριέστατα ταῦτα καὶ πλήρη τρυφερότητος ἄσματα, διὰ τῶν ὁποίων αἱ μητέρες μὲ γλυκεῖαν καὶ ἤρεμον μελωδίαν νανουρίζουν τὰ νεογνά των, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐμφανίζεται ὁλόκληρος ἡ τρυφερά

στοργή τῆς μητρικῆς καρδίας. Ἐπειτα τὰ ταχταρίσματα, τὰ ἄσματα δηλ. ἐκεῖνα, διὰ τῶν ὁποίων συνηθίζουν νὰ χορεύουν εἰς τὰς χεῖρας τὰ παιδάκια. Ταῦτα κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὰ νανουρίσματα, ἔχουν ὅμως πολὺ ζωηρὸν τὸν ρυθμὸν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὰς χορευτικὰς κινήσεις.

Κατόπιν ἔρχονται διάφορα ἄλλα ἄσματα, συνοδεύοντα διαφόρους παιδιὰς τῶν μητέρων πρὸς τὰ βρέφη, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν ἔχουν νὰ προκαλέσουν τὸν γέλωτα τῶν μικρῶν. Οὕτω π.χ. λαμβάνει ἡ μήτηρ τὰ δύο ποδαράκια τοῦ μικροῦ καὶ τὰ συγκρούει ἀπαλὰ ἀπαλά, ἐνῶ λέγει ταῦτοχρόνως μὲ ρυθμὸν,

*Τό 'να πάει γιὰ νερό,
τ' ἄλλο φκιάνει τὸ χυλό,
ὅσο νὰ 'ρθ' ἀπ' τὸ νερό,
φάγε τ' ἄλλο τὸ χυλό,
καὶ μαλώνανε τὰ δυὸ
σὰν ποδαράκια 'ς τὸ γιολό.*

Εἰς τὸ τέλος τὸ κτύπημα γίνεται ζωηρότερον καὶ ταχύτερον καὶ προκαλεῖ τὸν γέλωτα τοῦ παιδίου.

Μερικὰ ἐκ τῶν ἄσματιῶν τούτων δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἔχοντα παιδαγωγικὴν σημασίαν, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν ἡ μήτηρ παίζουσα ἅμα διδάσκει τὸ μικράκι τῆς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματός του, ὡς καὶ τὴν λειτουργίαν των. Τοιοῦτον π.χ. εἶναι τὸ ἕξις, ἐπιλεγόμενον ἐνῶ συγχρόνως ἐπιτίθεται ἡ χεὶρ ἐπὶ τοῦ ὀνομαζομένου μέλους.

*Πηγοννάκι,
φωμοφάϊ,
δυὸ πιποῦλες,
δυὸ ματάκια,
δυὸ φρυδάκια
μπούτου μπουτουλάκια.*

Τὸ τέλος ἀκολουθεῖ ἰσχυρὸν γαργάλισμα εἰς τὸ στήθος, προκαλοῦν τὸν γέλωτα.

Τοιαύτην διδακτικὴν σημασίαν ἔχουν ἐπίσης διάφορα ἄσματα, περιέχοντα ὀνόματα ζώων καὶ μιμήσεις τῶν φωνῶν αὐτῶν. Περὶ τῆς σημασίας τῶν μιμήσεων τούτων τῶν φωνῶν

τῶν ζῴων ἐν γένει θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω εἰς τὸ σχετικὸν περὶ τούτων κεφάλαιον. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον ὅτι, καθὼς διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, τὸν ἄγριον, οὕτω καὶ διὰ τὰ σημερινὰ παιδιά τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τὸ ζῴον μὲ τὰς περιέργους ἰδιότητάς του ἀποτελεῖ προσφιλέστατον παιγνίδιον. Ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας τὰ παιδιά εὐχαρίστως συμπαίξουν μὲ τὰ οἰκιακὰ ζῴα, τὴν γάταν, τὸν σκύλλον καὶ τὰς ὄρνιθας. Ἐν δὲ ἀπὸ τὰ πρῶτα παιδικὰ μαθήματα, τὰ ὅποια ἡ φιλόστοργος μήτηρ διδάσκει τὸ μικρὸν τῆς, εἶναι καὶ αἱ φωναὶ τῶν ζῴων, αἱ ὅποια ἀποτελοῦν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Ὁ σκύλλος ὀνομάζεται τὸ γάβ, ἡ γάτα τὸ μάου, ὁ πετεινὸς τὸ κουκουρίκου κ.τ.τ., ἐποιήθησαν δὲ καὶ ἄσμάτια, τὰ ὅποια ἀκριβῶς εἰς αὐτὸν τὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν. Παραθέτω ἐν ὧς παράδειγμα:

Ὁ παπᾶς μας ὁ καλός,
πῶχει τ' ἄσπρα τὰ πολλά,
ἀγόρασε, ξαγόρασε,
ἀγόρασ' ἓνα πέτεινο.
—Κικιρίκ ὁ πέτεινος.

Ὁ παπᾶς μας ὁ καλός, κτλ.
ἀγόρασε μιὰν ὄρνιθα.
—Κίκικι ἢ ὄρνιθα,
κικιρίκ ὁ πέτεινος.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα χηνί.
—Χίχι χίχι τὸ χηνί,
κίκικι ἢ ὄρνιθα,
κικιρίκ ὁ πέτεινος.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα παπί.
—Βίκι βίκι τὸ παπί,
χίχι χίχι τὸ χηνί,
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασ' ἓνα γοργονάκ' (¹).

—Γὸρ γὸρ γὸρ τὸ γοργονάκ',
βίκι βίκι τὸ παπί,
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα γατάκ'.
—Νιάγον νιάγον τὸ γατάκ',
γὸρ γὸρ γὸρ τὸ γοργονάκ',
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα σκυλάκ'.
—Γάγον γάγον τὸ σκυλάκ',
νιάγον, νιάγον τὸ γατάκ',
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασε ἓνα ἄρνάκ'.
—Μμέ-μμε μμέ-μμε τὸ ἄρνάκ'
γάγον γάγον τὸ σκυλάκ',
κτλ.

Ὁ παπᾶς κτλ.
ἀγόρασ' ἓνα γκατζολάκ'.
—Γάγάγά τὸ γκατζολάκ',
μμέ-μμε μμέ-μμε τὸ ἄρνάκ'
κτλ.

(¹) Ἰνδικὴ ὄρνις.

Εἰς ἄλλα ἄσματα ἐρμηνεύεται ἡ ἰδιάζουσα φωνὴ τῶν ζώων καὶ ἰδίᾳ τὸ ἄσμα τῶν πτηνῶν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν. Οὕτω π.χ. περὶ τῶν χελιδόνων λέγεται ὅτι φεύγουσαι ἐξ Ἑλλάδος ψάλλουν τὸ ἐξῆς ἄσμα:

*Ἀφήκαμε σῦκο καὶ σταφύλι
καὶ σταυρὸ καὶ λιχνιστήρι.*

ἐπανερχόμεναι δὲ τὸν Μάρτιον τὸ ἐξῆς:

Εὐρήκαμε φύτρο φύτρο φύτρο φύτρα.

διὰ τοῦ ὁποίου γίνεται προσπάθεια πρὸς ἀπομίμησιν τοῦ ἄσματος τῆς χελιδόνος (1).

Ὁ τέττιξ ἄδει τὰ ἐξῆς:

*Παιδιά μου κολυμπήσετε,
θερίσει', ἄλωνίσετε,
κ' ἐμὲ κουκκι ἀφήσετε,*

*κι ἂν εἶν' καὶ δὲ μ' ἀφήσετε,
τοῦ χρόνου γὰ μὴ ζήσετε.
Τζιτζι-βιτζί, τζιτζι-βιτζί.*

Τῆς δεκοχτούρας τὸ ἄσμα ἐρμηνεύεται ὡς ἐξῆς:

*Γκούγκου χιτό,
κί σι ξιτό,
μιὰ κουλούρα
κ' ἐν' ἀνγό,*

*ὅσον γὰ' ῥθ'
ἢ Πασκαλιὰ
μὴ τὸν κό ||
κινού τ' ἀνγό.*

Ὁ κομπογιάννης ὡς ἐξῆς διαλέγεται μὲ τὴν κίχλαν:

— *Κίχλα, κίχλα, πάρε μ' ἄντρα.*
— *Δὲ σὲ παίρνω, κομπογιάννη,
ποὺ πατεῖς 'ς τὴ γῆς καὶ κλάνεις
καὶ τὰ μάγμαρα σειγιοῦνται
κ' οἱ ἀβατσινιῆς κουνιοῦνται.*
— *Κίχλα, κίχλα, πάρε μ' ἄντρα,
κ' ἐγὼ εἶμαι παλληκάρη,
τὰ παχιά μου, τὰ χοντρά μου,
ρακοκάζανα γιομίζινα.*

Πρὸς δὲ τοὺς βατράχους, ὅταν φωνάζουν, ἐν Χαλκιδικῇ λέγονται οἱ ἐξῆς στίχοι:

— *Βάθρακε, θέλεις γυναικα;*
— *Μα κα κὰρ γὰ' ἕχα καὶ δέκα.*
— *Πεθερὰ καὶ πεθερό;*
— *Βάχ! κακό! -βάχ! κακό!*

(1) Οἱ στίχοι εὐρίσκονται καὶ εἰς τὰ χελιδονίσματα, ἀλλὰ καὶ αὐτοτελῶς.

Πλὴν ὅμως τῶν φωνῶν τῶν ζῳῶν, καὶ ἄλλων πραγμάτων οἱ ἤχοι ἀποτελοῦν ὑποκείμενον παιδικῶν στίχων. Οὕτω π.χ. ὅταν ἀκούουν τὴν καμπάναν λέγουν

*Ντάγκ, ντάγκ, ντάγκ,
τὸ χαιβάν',
ὁ μπερμπέρος,
ὁ ἀσ'ίκ'ς,
ὁ κοκκινομούστακος.*

(Κύζικος).

Ἐκτὸς νῦν τῶν πρὸς τὰς φωνὰς τῶν ζῳῶν σχετικῶν τούτων ἁσματίων καὶ ἄλλα ἁσμάτια ἔχουν ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν τὰ ζῳα. Οἱ ἐξῆς π. χ. παιδικοὶ ἐξ Αἰγίνης στίχοι ὁμιλοῦν περὶ τῆς εὐκολίας ἢ δυσκολίας τῆς ἀλιείας ἰχθύων τινῶν

*Χάνος εἶμαι χάνομαι,
πέγκα εἶμαι πιάνομαι,*

*γιοῦλος εἶμαι σὲ γελῶ
καὶ τὸ δόλωμα σοῦ τρώ.*

Ἄλλοι στίχοι εἶναι σκωπτικοί, ἀποσκώπτοντες ὠρισμένα τοῦ ζῳου ἐλαττώματα. Τοιοῦτοι π.χ. εἶναι οἱ ἀνωτέρω περὶ τοῦ κομπογιάννη παρατεθέντες. Περὶ δὲ τοῦ σπουργίτη ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς

*Ἄσπρογιτός εἰμ' ἐγώ,
τὸ ποδάρι μ' τὸ χοντρό*

*ἓνα χάλκωμα γεμίζ',
κ' ἓνα γάμο μπισλετιζ'.*

Ἄλλοι στίχοι, ἀπευθυνόμενοι ἐπίσης πρὸς τὰ ζῳα, ἀποτελοῦν αὐτόχρημα ἐπωδάς, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ τὸ παιδίον νὰ συλλάβῃ ἢ νὰ ἐξαναγκάσῃ τὸ ζῳον νὰ κάμῃ κάτι τι. Οὕτω διὰ νὰ συλλάβουν πυγολαμπίδα λέγουν

*Ἐλα δῶ κωλοφωτιά,
νά σε ρήξω 'ς τὰ γυαλιά,
νά σε φάν τὰ ψάρια
καὶ τὰ καλαμάρια.*

(Ἡπειρος).

Διὰ νὰ ἐξαναγκάσουν δὲ τὸν κοχλίαν νὰ ἐξέλθῃ τοῦ κελύφους του λέγουν

*Σάλιαγκα μάλιαγκα,
βγάλ' τὰ κίρατουδία σ',
νά ζήσουν τὰ πιδούδια σ'.*

(Θεσσαλία).

Τοιαύτας δ' ἐποδὰς μεταχειρίζονται καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις, ὡσάκις προσπαθοῦν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τι. Οὕτως, ὅταν προσπαθοῦν νὰ στεγνώσουν ταχέως τὴν πλάκα των, λέγουν

Στέγνωσε, πλακοῦλα μου,
κι ἀποκουλοκοῦλα μου,
μὴν τὸ πῶ τοῦ Μπάριμα-Γιάννη
καὶ σοῦ κόψη τὸ κεφάλι
καὶ τὸ ρήξη μέσ' ἔς τὴ στέρνα
καὶ τὸ φάν τὰ μαῦρα ψάρια
καὶ τὰ κόκκινα σκουλήκια.

(Κεφαλληνία).

Ὅταν προσπαθοῦν νὰ κατασκευάσουν τὰς ἐκ φλοιοῦ σφυρίκτρας των λέγουν

Ζούμ, ζούμ, | κάρραζούμ,
πιὲ νερό | καὶ φάε χιόν,
νὰ λαλῆς | σὰν τ' ἀηδόν'.

(Ἑπειρος).

Ἔχουν δὲ τὴν ἰδέαν, ὅτι οὕτως ἡ σφυρίκτρα των θὰ λαλῆ καλύτερα. Ἐν Ὁρτάκιοι τῆς Βιθυνίας τὰ ἐπὶ τοῦ φλοιοῦ ἔλαφρὰ ρυθμικὰ κτυπήματα, διὰ τῶν ὁποίων μέλλει οὗτος ν' ἀποσπασθῆ, συνοδεύουν μὲ μελωδίαν μόνον ἄνευ λέξεων, τὴν ἐξῆς, διὰ τῆς ὁποίας πιστεύουν ὅτι ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ φλοιοῦ ἀπὸ τοῦ κλάδου κατορθοῦται εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον.

Adagio (♩=104)

(Παχτικός, σ. 187 ἀριθ. 127)

Πλὴν τῶν πρὸς τὰ ζῶα στίχων ὑπάρχουν στίχοι καὶ διὰ τὰ ἄνθη, τῶν ὁποίων ὅμως πολὺ ὀλίγοι εἶναι γνωστοί. Οὕτω τὰ παιδιά «κρατοῦντα φυτόν, ἔχον πολλοὺς στήμονας εἰς

ὄξυ ἀπολήγοντας, στρέφουσι τούτους διὰ τῶν δακτύλων καὶ ἔπειτα ἀφήνοντα, λέγουν (1)

*Νιάνι-νιάνι, κοκοράκι,
γύρισε καλοκαιράκι.»*

Οἱ στίχοι οὗτοι ἔχουν ὄψιν ἐπωδῆς.

Πλὴν τούτων καὶ τὰ διάφορα μετεωρολογικὰ φαινόμενα ἔχουν τοὺς παιδικούς των στίχους, τῶν ὁποίων δυσδιάγνωστος πολλάκις εἶναι ἡ ἀρχή. Μερικοὶ ἐξ αὐτῶν παρουσιάζονται σήμερον ὡς σκωπτικοί, οἷον ὅταν βρέχη,

*Βρέχει, χιονίζει,
τὰ μάρμαρα ποτίζει,*

*πόντικας χορεύει
γάτα μαγειρεύει.*

διὰ τὸ οὐράνιον τόξον,

*Δόξα, δόξα, δόξα·
τί θά φάμ' ἀπόφα;*

ἄλλοι ὡς παροιμιώδεις, οἷον

*Ἥλιος καὶ βροχὴ
τοῦ θεοῦ εὐχὴ,
ἥλιος καὶ ἀντάρα
τοῦ θεοῦ κατάρα.*

ἢ

*Ἥλιος καὶ βροχὴ
παντρεύοντ' οἱ φτωχοί,
ἥλιος καὶ χιόνι,
παντρεύοντ' οἱ ἀρχόντοι.*

(Ἕπειρος).

ἄλλοι ὡς ἐπωδαί, οἷον ὅταν φανῇ τὸ οὐράνιον τόξον, τὰ κορίτσια, ἐνῶ τραυοῦν τὰ μαλλιά των διὰ τὰ μεγαλώσουν, λέγουν

*Δόξα, δόξα, δόξα,
τὰ μαλλιά μου τόσα,
τόσα κι ἄλλα τόσα
κι ἀκόμα καμπόσα.*

(Ἕπειρος).

ὅταν ὑπάρχη ὁμίχλη,

*Κατσαφάρα (2) φάρα,
θὰ σὲ βάλουν ἔς τὴν πιθάρα,
γὰ σὲ τρώουν τὸ καλοκαίρι
μὲ πηροῦνι, μὲ μαχαίρι
καὶ μὲ τὸ δεξί μου χέρι.*

(Μάνη).

(1) Ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου. Ἡ περιγραφή τοῦ τε φρυτοῦ καὶ τῆς πράξεως εἶναι ἀσαφής.

(2) Ὁμίχλη.

διὰ νὰ ἀποδιώξουν τὸν καπνόν,

*Το ἐκεῖ, το ἐκεῖ, καπνέ,
ὅπου σφάζουν τὸ λαγόν,
νὰ σοῦ δώσουν τὴ νουρά,
νὰ τὴ φὰς τὴν Πασκαλιά
μὲ τὰ κόκκινα τ' ἄβγά
μὲ τὰ τρυφερὰ τ' ἄρνιά.*

Πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ σκωπτικὰ παιδικὰ ἄσμάτια, τὰ ὅποια τόσον πολὺ συναρμόζονται πρὸς τὸν κατ' ἔξοχὴν φιλοπαίγμονα καὶ φιλοσκώμονα τοῦ παιδίου χαρακτήρα. Εἶναι δὲ ταῦτα ποικιλώτατα. Δι' ἄλλων σκώπτονται ἔθνη, π. χ. οἱ Ἑβραῖοι,

*Ὅβριέ, ὁ κυλλόβριέ,
ποῦ ν' ἦ κόττα πῶκλειψες;
εἰς τὸ βρακὶ τὴν ἔβαλε
κι Ὅβριὸς τοιλίστηκε,
ἢ κόττα καρκαλίστηκε.
(Ἕπειρος).*

δι' ἄλλων ἐπαγγέλματα, ὡς οἱ ράπται,

*Ράφτης εἶμαι, ιδέστε με,
φωμὶ γυρεύω, δῶστε με,
εἶδα τρίμμα κ' ἔτρεμα,
οὐδὲ τόσο πείναγα,
τέτοιο τὸ ζακόνι μου.
(Ἕπειρος).*

δι' ἄλλων ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἶον

*Γιάννη, Γιάννη, Γιαννακό,
πῶφαγες τὸν ποντικό,
μὲ τὸ λάδι, μὲ τὸ ξύδι,
μὲ τὸ κόκκινο κρομμύδι.*

*Βασιλάκα λάκα,
τραῦα τὴ νιαλάκα.*

δι' ἄλλων τέλος διάφορα σωματικὰ ἐλαττώματα, οἶον

*Κουτσουμνί', πλατσουμνί',
κόφι ξύλα κάμι οπί'.
(Ἕπειρος).*

Κασιδιάρη μ' κενεφέ,
 πόσ' πουλοῦνε τὸν καφέ;
 — Πέντι γρόσια κ' ἓνα δυνάρ'
 — Ἄφρι μ' τὸν κασιδιάρ'.

(Βιθυνία).

Τοιαύτης εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς φύσεως εἶναι καὶ οἱ σχετικοὶ πρὸς τὰ παραμῦθια στίχοι, οἷον τὸ γνωστότατον·

Νὰ σοῦ πῶ 'να παραμῦθι,
 τὸ κονκκὶ καὶ τὸ ρεβύθι,
 κτλ.

ἢ Ἐναγ καιρὸ κ' ἓνα ζαμάν'
 πάριβαν δὸν γοντζιαμάν'
 μι τοῦ τρύπιον τοῦ καζάν',
 μι τοῦ βρώμιον τοῦ σαζάν'.

(Θράκη).

Ἄκριβῶς δ' ἔνεκα τῆς φιλοσκώμματος ταύτης τοῦ παιδίου διαθέσεως καὶ πολλὰ ἄλλα σκωπτικὰ ἔσμματα περιῆλθον εἰς τὰ παιδία καὶ διασφύζονται ὑπ' αὐτῶν, οἷα τὰ κατωτέρω

Γκέλω, Γκέλω, Καρκαγκέλω,
 ἀπ' τὴν πόρτα σου διαβαίνω,
 τὸ σκυλλί σου μ' ἀλυχτάει,
 ἄντρας σου μὲ πολεμάει.

('Ἡπειρος).

Τώρα βγῆκι νέα μόδα
 τοῦ γαιδάρον τὴν οὐρὰ
 νὰ τὴν παίρνουν τὰ κορίτσια
 νὰ τὴν κάνουν κατασαρά.

('Αδριανούπολις).

Ἡ Μανιὼ ἓνα κακὸ
 ἔχει μόνο ἢ καῦμένη,
 ποὺ ἀγαπᾷ τὸν ἀστακὸ
 καὶ γιὰ τοῦ χουρὸ πιθαίνει.

('Αδριανούπολις).

Τοιαύτης παιγνιώδους καὶ σκωπτικῆς φύσεως εἶναι καὶ αἱ παιδικαὶ παρωδίαι, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι πραγματικῶς παιδικαί, ἐνῶ ἄλλαι, καὶ ἰδίαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἔσμάτων, εἰς τοὺς μεγάλους ἔχουσαι τὴν ἀρχήν, περιῆλθον εἰς τὰ παι-

δία καὶ ἔλαβον μορφὴν παιδικήν. Τοιαῦται παιδικαὶ παρφῆσαι εἶναι π. χ. αἱ τοῦ ἄλφαβηταρίου,

Ἄλφα, βῆτα
κόψε πίτα,
φάε καὶ σὺ
καὶ δῶσ' καὶ τὲ γάτας.

(Ἡπειρος).

Ἄλφα, βῆτα καὶ ρὸ ρὸ,
τὸ κεφάλι σου ξερό.

τῶν ἀριθμητικῶν ἔσμάτων, οἷον

Ἐνα. Νὰ σὲ κόψ' τὸ αἷμα.
Δύο. Νὰ σὲ κόψ' πιρδοβολεῖο.
Τρία. Νὰ σὲ φάν τὰ σκυλία.
Τέσσερα. Ἀπ' τὰ μαλλία σ' ἔουρα,
κτλ. (Μάνη).

αἱ τῶν προσευχῶν καὶ μάλιστα τοῦ Πάτερ ἡμῶν,

Πάτερ ἡμῶν,
ψωμί καὶ λιμόν',
κτλ.

Παναγία Τριάς,
πότι θὰ φάμι κριάς;

αἱ τῶν διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν εὐχῶν, οἷον

Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν,
οὐπίσ' ἔς τὴν πόρτα κρυβηθῶμεν.

Ἐπὲρ τῆς ἄνωθεν εἰρήνης,
καὶ τῆς κάτωθεν Κατερίνης.

ὡς καὶ αἱ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἔσμάτων, οἷον

Ἡσαῖα χόρευε,
σοῦρ' το, ρὲ καλόγερε.

Τῷ ἀναγαγόντι,
μοῦ πεσε τὸ δόντι,
πῆγα γὰ τὸ πάρω,
μοῦ πεσε καὶ τ' ἄλλο

Ἐπειτα πολλὰ εἶναι τὰ παιδικὰ ἔσμάτια, τὰ συνοδεύοντα παιδιάς. Ἀλλὰ περὶ τούτων θέλομεν ὁμιλήσει εἰς τὸ περὶ

παιδιῶν κεφάλαιον, τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον μέρος. Ἐνταῦθα ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ γίνη λόγος μόνον περὶ τῶν ἄσμάτων, δι' ὧν γίνονται αἱ κληρώσεις κατὰ τὰς παιδιάς. Τὰ ἄσματα ταῦτα πολλάκις εἶναι περιεργότατα, διότι ἀποτελοῦνται ἐκ λέξεων ἐντελῶς ἀκατανοήτων. Φαίνεται δ' ὅτι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἔχουν ξένην προέλευσιν, παραληφθέντα δὲ ὑπὸ τῶν παιδίων παρεφθάρησαν φρικωδῶς καὶ κατέστησαν ἀκατανόητα ψελλίσματα καὶ ὡς τοιαῦτα ἔξακολουθοῦν νὰ λέγονται. Τοιοῦτόν τι π. γ. εἶναι τὸ συνηθέστατον

Ἄ - στρά - ντάμ
πίκι - πίκι - ράμ
πούρι - πούρι - ράμ
ἄ - στρά - ντάμ.

Τελευταῖον ἔχομεν καὶ μερικὰς λαϊκὰς παιδικὰς προσευχάς, τὰς ὁποίας διδάσκονται ν' ἀπαγγέλλουν πρὸ τῆς κατακλίσεως τὰ παιδιά. Τινὲς ἐξ αὐτῶν διασφύζουσιν ἴχνη λογιωτέρας προελεύσεως, ἄλλαι ὅμως εἶναι καθαρῶς λαϊκαί, φέρουν χαρακτῆρα ἐπωδῆς καὶ κινοῦνται ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν λαϊκῶν δοξασιῶν καὶ παραδόσεων. Ἴδου ἓν παράδειγμα·

Πέφτω, κάνω τὸ σταυρό μου,
ἄγγελό 'χω 'ς τὸ πλευρό μου,
δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογιοῦμαι.
καὶ κανένα δὲν φοβοῦμαι.
Ἡ κερὰ ἡ Παναγιά
κι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ,
ποὺ τὰ διώχνει τὰ κακὰ
κι ὅλα τὰ δαιμονικά.

ἽΣ ἓνα σταυρὸ γεννήθηκα, 'ς ἓνα σταυρὸ πιστεύω,
πιστεύω καὶ 'ς τὰ πάθη του καὶ 'ς τὴν ἀνάστασί του
καὶ 'ς τὴν κερὰ τὴν Παναγιά καὶ εἰς τὸν ἄη Γιάννη,
ποὺ δέχεται τὸς ἁμαρτωλοὺς καὶ χαίρεται τοὺς δίκιους.
Δέξε καὶ τὴν ψυχούλα μου δεξιά τοῦ παραδείσου.

(Σταματιάδου, Σαμιακά Ε 262).

Ἴδου καὶ ἕτερον λαϊκώτερον·

Τοῦ Χριστοῦ τὸ κονταράκι
βάνω 'γὼ προσκεφαλάκι,
φύγε σὺ κακὸ ἀπὸ πά,
κι ὁ Χριστὸς εἶν' ἐπαδά,
ποὺ ξορκίζει τὰ κακὰ
κι οὔλα τὰ πονηρικά.

(Δεινάκις, Ρέθυμνος Κρήτης).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει σαφῶς ἡ σπουδαιότης τῶν παιδικῶν ἐν γένει ᾠματίων. Ταῦτα εἶναι ἄξια πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης καὶ συλλογῆς, οὐ μόνον διότι ἀποτελοῦν πολλάκις λίαν ἐνδιαφέροντα λείψανα τοῦ παρελθόντος, οὐ μόνον διότι καὶ καθ' ἑαυτὰ εἶναι χαριέστατα πολλάκις τοῦ λόγου μνημεῖα, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελοῦν ὑλικὸν πρώτης τάξεως, ἐξ αὐτῆς τῆς ψυχῆς τοῦ παιδίου ἀπορρέον, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο ἄριστα νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ καλλιεργηθῆ πρὸς σκοποὺς παιδαγωγικοὺς διὰ τὴν τρυφερωτέραν τοῦ παιδίου ἡλικίαν. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ ἀρτία πρέπει οὐ μόνον τὸ κείμενον τοῦ ᾠματος νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς, καθὼς καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀπαγγέλεται ἢ ᾄδεται. Ἡ μουσικὴ ἰδίᾳ σημείωσις, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ μελωδία εἶναι ἀπλουστάτη καὶ προσεγγίζη μᾶλλον πρὸς τὴν ἀπαγγελίαν, εἶναι ἀπαραίτητος. Κατὰ τοῦτο δὲ ὑστεροῦν δυστυχῶς τελείως πᾶσαι αἱ μέχρι τοῦδε γινόμεναι, πενιχραὶ ἄλλως, ἑλληνικῶν παιδικῶν ᾠμάτων συλλογαί. Ὅταν δὲ πρόκειται περὶ ᾠματίων, συνοδευόντων παιδιάς, τότε πρέπει νὰ περιγράφεται ἀπερίττως μὲν, ἀλλὰ μὲ πᾶσαν δυνατὴν σαφήνειαν ἡ παιδιά. Ἐὰν δὲ συνοδεύεται αὕτη καὶ μὲ διάφορα ὄργανα ἢ κατασκευάσματα, πρέπει νὰ παρέρχεται οὐ μόνον ἡ περιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν.

δ') Τῆς Ἀγάπης.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας πολυάριθμον καὶ σπουδαίαν τάξιν ᾠμάτων ἀποτελοῦν τὰ ἐρωτικά, τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης. Ἐκ τούτων πολλὰ μὲν εἶναι τὰ ἔχοντα πλείονας στίχους, πλεῖστα ὅμως ἢ μᾶλλον ἀπειράριθμα εἶναι τὰ δίστιχα. Εἶναι δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἐρωτικῶν ᾠμάτων χορευτικὰ καὶ διὰ τοῦτο, πλὴν τῶν διστίχων, καὶ ποικίλα κατὰ τὸ μέτρον, μὴ περιοριζόμενα μόνον εἰς τὸν δεκαπεντασύλλαβον. Τὰ δὲ δίστιχα δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελοῦν ξεχωριστὴν ἐν γένει τάξιν ἐντὸς τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιή-

σεως. Πλεῖστα βεβαίως ἐξ αὐτῶν λέγονται κατὰ παράδοσιν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα ἐπίσης εἶναι τὰ αὐτοσχέδια. Αὐτοσχεδιάζονται δ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ταῦτα κατὰ τοὺς χοροὺς καὶ τὰς συναναστροφάς, κατὰ τὰς ὁποίας διασταυροῦνται ὡς εἰς πραγματικὸν ποιητικὸν ἀγῶνα μετὰ θαυμαστῆς εὐχερείας καὶ ὀξύτητος. Ἰδίως αἱ νῆσοι διακρίνονται εἰς τὴν ποιητικὴν ταύτην ἄσκησιν. Εἷς τινὰς μάλιστα νήσους, ὡς τὴν Κρήτην καὶ τὴν Κύπρον, συνάπτονται μεταξὺ τῶν ποιητάρηδων, ὡς λέγονται ἐν Κύπρῳ οἱ ποιηταὶ καὶ δὴ οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος, ἢ τῶν ριμαδόρων, ὡς λέγονται ἐν Κρήτῃ, ἀληθεῖς ποιητικοὶ ἀγῶνες. Μνημονεύονται δὲ τοιοῦτοι ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (1).

Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον εἶναι ποικιλώτατα, ἐκφράζοντα μὲ θαυμαστὴν πολλάκις ἐπιγραμματικὴν συντομίαν καὶ χάριν ὅλα τὰ πολυποίκιλα τῆς στιγμῆς συναισθήματα. Ὅθεν εἶδη αὐτῶν ἔχομεν ποικίλα καὶ διάφορα, σκωπικὰ, γνωμικὰ, παινέματα, πεισματικά, κτλ. κτλ. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον πλῆθος αὐτῶν εἶναι κυρίως ἐρωτικά. Φέρουν δὲ τὰ δίστιχα κατὰ τόπους διάφορα ὄνόματα, λιανοτράγουδα, μανέδες ἢ ἀμανέδες ἢ κοτσάκια (2), μαντινάδες δὲ (Κρήτη) ἢ πατινάδες λέγονται τὰ κωμαστικά δίστιχα, τὰ ὁποῖα, ὡς τὰ παρακλαυσίθυρα τῶν ἀρχαίων, τραγουδοῦν οἱ νέοι ὑπὸ τὰ παράθυρα τῶν ἐκλεκτῶν τῶν.

Ἡ ἐρωτικὴ αὕτη ποίησις τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἶναι ἀρκετὰ παλαιά. Βεβαίως ᾠσματα δημῶδη ἐρωτικά δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλειψαν, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει λαός, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν ἡμερῶν μας χρόνων. Ἀλλὰ τὰ πρῶτα δείγματα δημῶδους νεοελληνικῆς

(1) *Crusii*, *Turcograecia* σ. 209. Addidit (Stamatius Donatus) (tum mihi vocabula ἐν βίῳ Apollonii et Tarsiae exponeret) in insulis moris esse: mares inter se certare vicissim talib. carminibus: quismam plures ex iis versus recitare possit. Sic etiam inter se honeste certare juvenem et virginem charam, intra aedes. Adesse auditores, qui annotent. Fieri haec animi causa, accedere convivia, choreas, cantus.

(2) Τὰ ὄνόματα ταῦτα εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως.

ἐρωτικῆς ποιήσεως ἔχομεν ἀπὸ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὰ ἐρωτικῆς ὑποθέσεως δημώδη ἔμμετρα βυζαντινὰ μυθιστορήματα διακρίνονται εὐκόλως δημοτικὰ ἐρωτικὰ ἄσματα, ὀνομαζόμενα καταλόγια, τὰ ὅποια φέρουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς σημερινῆς δημώδους τεχνοτροπίας⁽¹⁾. Ἀλλὰ καὶ ἄσματα ἢ δίστιχα σημερινὰ αὐτούσια ἐπανευρίσκωμεν εἰς τὰ Καταλόγια, συλλογὴν βυζαντινῶν ἐρωτικῶν ἄσμάτων, τὴν ὁποίαν πρῶτος ἐξέδωκεν ὁ Γουλιέλμος Βάγνερ τῷ 1879 ἐκ χειρογράφου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν πλαστὴν ἐπιγραφὴν *Ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης*, τελευταῖον δ' οἱ γνωστοὶ νεοελληνισταὶ Hesseling καὶ Pernot ὑπὸ τὴν ἐπίσης πλαστὴν ἐπιγραφὴν *Ἐρωτοπαίγνια*. Εἰς τὰ καταλόγια ταῦτα πλὴν ἄλλων ἀνευρίσκωμεν καὶ ὀλόκληρον ἀριθμητικὸν ἐρωτικὸν ἄσμα, φερόμενον μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ εἰς πολυπληθεῖς παραλλαγὰς ὑπὸ τὸ ὄνομα ἑκατόλογα. Εἰς τὸ ἄσμα τοῦτο, ὡς συνήθως εἰς τὰ ἀριθμητικὰ ἄσματα, ἡ λυγερὴ προβάλλει εἰς τὸν ἀγαπητὸν τῆς τὸ ποιητικὸν ἀγώνισμα, εἰς ἕκαστον ὑπ' αὐτῆς ἀπαγγελλόμενον ἀριθμὸν ἀπὸ τοῦ 1 μέχρι τοῦ 10 καὶ ἐκεῖθεν κατὰ δεκάδας μέχρι τοῦ 100 νὰ ἀπαντᾷ διὰ στίχων, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχὴν ν' ἀποτελῇ ὁ ἀπαγγελλόμενος ἀριθμὸς, οἷον

— *Ἐνα τοῦ λέγ' ἡ λυγερὴ κι ὁ νιὸς ἀπηλογᾶται.*

— *Μιὰ σ' εἶδα, μιὰ σ' ἀγάπησα καὶ μιὰ τὸν νοῦ μου πῆρες,
τὰ λογικά μου σήκωσες, 'ς τὰ ὄρη τὰ ἐπῆγες.*

Τὸ ἄσμα εἶναι ἀρκετὰ μακρόν, ἰδίως εἰς τὸ χειρόγραφον, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτοσχέδιον τῆς στιγμῆς δημιουργήμα, ἀπλῆ ἀπόρροια στιγμιαίας ποιητικῆς διαθέσεως οἴουδήποτε ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ. Μᾶλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς δεῖγμα ἀρκετὰ ζωηρᾶς ποιητικῆς κινήσεως εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν ἐξ ἐπαγγέλματος λαϊκῶν ποιητῶν, ἱσταμένων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν λαὸν πνευματικοῦ ἐπιπέδου, ὡς οἱ Guslar τῶν Σέρβων ἢ οἱ σημερινοὶ Κυπριακοὶ ποιητάρηδες. Δυστυχῶς τῆς ποιητικῆς ταύτης κινήσεως τὰ λεί-

⁽¹⁾ Ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐδημοσίευσεν ἐν δεῖγμα εἰς τὰς *Ἐκλογάς* του σ. 247-248.

ψανα εἶναι ἀραιά, αἱ δ' ὀλίγαι ἐπ' αὐτῶν γενόμεναι ἔρευ-
ναι δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν ἀκόμη νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ ἰδέαν
αὐτῆς. Τῆς ποιητικῆς ταύτης κινήσεως ἀπόρροιαί φαίνονται
καὶ ἄλλα παλαιότερας ὑποθέσεως ἄσματα, αἱ καλούμεναι
παραλογαί, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὁμιλήσει κατωτέρω.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ δίστιχα συχνόταται εἶναι αἱ μνεῖαι
αὐτῶν εἰς συγγραφεῖς καὶ περιηγητὰς τῶν χρόνων τῆς τουρ-
κοκρατίας.

ε') Τοῦ Γάμου.

Συγγενῆ πρὸς τὰ τραγούδια τῆς ἀγάπης καὶ ὡς πρὸς
τὴν διάθεσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν εἶναι τὰ γαμήλια,
ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστα εἶναι δίστιχα ἢ ἐκ διστίχων συγκε-
κροτημένα ἄσματα. Ὑπόθεσις αὐτῶν εἶναι αἱ τελούμεναι
πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύει ἡ ἐξύμνησις τοῦ κάλλους, τῆς
εὐγενείας, τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν προσόντων τῶν μελλονύμ-
φων καὶ ἡ ἐπιδαψίλευσις ἀφθόνων εὐχῶν διὰ τὴν μέλλου-
σαν αὐτῶν εὐτεκνίαν καὶ εὐδαιμονίαν. Οὐχὶ δὲ σπανίως
ἀναμειγνύεται εἰς αὐτὰ καὶ τὸ γλυκύπικρον μητρικὸν παρὰ-
πονον διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ πεφιλημένου τέκνου.

Συνοδεύουν δὲ τὰ ἄσματα ταῦτα τὸν γάμον εἰς ὅλα αὐ-
τοῦ τὰ καθέκαστα, τῶν ὁποίων οὕτως ἐνισχύουν τὸν τελετουρ-
γικὸν χαρακτῆρα. Τὸ ἄλεσμα τοῦ σίτου, τὸ κοσκίνισμα τῶν
ἀλεύρων, τῶν προωρισμένων διὰ τοὺς ἄρτους τοῦ γάμου, τὸ
παραγέμισμα τῶν στρωμάτων καὶ τῶν προσκεφαλαίων, τὸ
ξύρισμα τοῦ γαμβροῦ καὶ ὁ καλλωπισμὸς τῆς νύμφης, ἡ
ἀναχώρησις τῆς γαμηλίου συνοδείας πρὸς παραλαβὴν τῆς
νύμφης, ἡ ἀναχώρησις τῆς νύμφης ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας,
ἡ ἀφιξις αὐτῆς εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ κτλ. ὅλα συνο-
δεύονται ὑπὸ καταλλήλων διὰ τὴν περίστασιν ἁσμάτων.

ς') Τῆς ξενιτειᾶς.

Ἰδιαιτέραν κατηγορίαν ἁσμάτων ἐν τῇ δημῳδῇ νεοελ-
ληνικῇ ποιήσει ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα τραγούδια τῆς ξενι-

τειᾶς. Τὰ ἄσματα ταῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα διεκτραγωδοῦνται μετὰ τὰ μελανώτερα χρώματα ὅλα τὰ βάσανα, τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ ξενιτεμὸς καὶ δι' ἐκεῖνον ποῦ φεύγει καὶ δὲν θὰ ἔχη εἰς τὰ ξένα τὰς περιποιήσεις τῆς οἰκογενείας του καὶ ἰδίως εἰς ὥρας ἀσθενείας, καὶ δι' ἐκεῖνους ποῦ μένουν καὶ θὰ περιμένουν ἐπὶ χρόνους μακροὺς καὶ πολλάκις ἴσως ἐπὶ ματαίῳ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἀγαπητοῦ των, εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας, μερικὰ δὲ καὶ ἀρκετὰ παλαιά. Ἴσως νὰ φθάνουν καὶ μέχρι τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικώτατα διὰ τὸν ἑλληνικὸν βίον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς τούτους χρόνους. Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, ἰδίως κατὰ τοὺς πρώτους αὐτῆς αἰῶνας, εἶχε καταστρέψει τὴν εὐημερίαν καὶ τὴν αὐτάρκειαν τῆς χώρας. Πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ θρέψουν τοὺς παλαιοὺς κατοίκους των, οἱ ὁποῖοι, γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων, εὐκίνητοι καὶ φιλοτάξιδοι ὅπως ἐκεῖνοι, εὐκόλως ἀπεφάσιζον νὰ ἀναζητήσουν τύχην εἰς τὰ ξένα. Ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία, καὶ ἰδίως ἡ Ρουμανία, ὡς ἡ Ἀμερικὴ σήμερον, προσεῖλκυον ἀθρόους τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ ἀδυνατοῦντας νὰ ζήσουν Ἑλληνας.

Ἄλλ' ὁ ξενιτεμὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο καὶ διὰ τὸν ξενιτευόμενον καὶ διὰ τὴν οἰκογένειάν του ἰσοδύναμος πρὸς τὸν θάνατον. Διότι ὁ ξενιτευόμενος σπανίως ἐπανέβλεπε τὸ πατριὸν ἔδαφος. Δὲν ὑπῆρχον τότε αἱ σημεριναὶ εὐκολίαι. Τὰ ταξίδια ἦσαν μακρὰ καὶ κινδυνώδη. Λησταὶ ἐλυμαίνοντο τὴν στερεὰν, ἡ δὲ θάλασσα ἦτο ἐκτεθειμένη εἰς τὴν ἀγριότητα παντοεθνῶν πειρατῶν καὶ ἰδίως τῶν ἀπαισίων Μπαρμπαρέζων, οἱ ὁποῖοι διήρπαζον τὰ πλοῖα καὶ ἀπῆγον τοὺς συλλαμβανομένους ὡς αἰχμαλώτους εἰς τὰς μακρινὰς τῶν χώρας, ὁπόθεν σπανίως ἐπανήρχοντο. Ὅσοι δ' ἄπαξ εὔρισκον τύχην εἰς τὰ ξένα καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς αὐτὰ καὶ ἀνέπνεον ἐλευθερώτερον ἀέρα, ἐδυσκολεύοντο πλέον νὰ ἐκτεθοῦν εἰς τοὺς κινδύνους μακρινοῦ ταξιδίου, διὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν κατατυραννουμένην πατρίδα, ὅπου οὐδεμίαν ἀσφάλειαν θὰ εἶχον οὔτε διὰ τὸν ἑαυτὸν των, οὔτε καὶ διὰ τὴν

περιουσίαν των, τὴν διὰ τόσων κόπων καὶ στερήσεων ἀποκτηθεῖσαν. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ὁ λαὸς τὴν ξενιτεῖαν ἐθεώρησε βαρυτέραν καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ θανάτου.

*Παρηγοριά' ἔ' ὁ θάνατος καὶ λημοσύνη' ὁ χάρος,
ὁ ζωντανὸς ὁ χωρισμὸς παρηγορία δὲν ἔχει.*

Ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων πολλά, ὅπως εἴπομεν, εἶναι παλαιὰ καὶ πατροπαράδοτα, πολλὰ ὅμως ἦσαν καὶ τὰ αὐτοσχέδια. Ἐποιοῦντο δὲ συνήθως κατὰ τὸ ἀποχαιρετιστήριον δεῖπνον. Ἐκεῖ συνεκεντρώνοντο ὅλοι οἱ οἰκεῖοι καὶ ἄφηναν νὰ ἐκχυθῆ ἡ μελαγχολία των εἰς παθητικώτατα πολλάκις αὐτοσχέδια τραγούδια. Ἐξηκολούθουν δὲ ταῦτα καὶ κατόπιν εἰς τὸν δρόμον, διότι ὑπῆρχεν ἡ συνήθεια νὰ ξεπροβοδοῦν τὸν ἀναχωροῦντα εἰς ἀρκετὴν ἀπὸ τοῦ χωρίου ἀπόστασιν. Πλεῖστα ἐκ τῶν ἁσμάτων τούτων προέρχονται ἐκ τῆς Ἡπείρου, ἡ ὁποία, ὅπως δὲ καὶ σήμερον, ἦτο καὶ τότε ἡ κατ' ἐξοχὴν χώρα τοῦ ξενιτεμοῦ, πολλὰ δ' ἐκ τῶν νήσων, ὅπου ἐπίσης λόγῳ τοῦ ναυτικοῦ βίου ὁ ξενιτεμὸς ἦτο συνηθέστατος, τινὰ δὲ εἶναι καὶ πανελλήνια καὶ δύσκολον εἶναι σήμερον νὰ ἀνεύρη τις τὴν ἀρχικὴν πατρίδα των. Ὡς πρὸς τὸν τόνον πλησιάζουν πάρα πολὺ τὸν μελαγχολικὸν τόνον τῶν μοιρολογίων.

ζ') Μοιρολόγια.

Σπουδαιοτάτην καὶ πολυαριθμοτάτην κατηγορίαν ἁσμάτων ἐν τῇ δημώδει νεοελληνικῇ ποιήσει ἀποτελοῦν τὰ μοιρολόγια, διὰ τῶν ὁποίων αἱ γυναῖκες ἀποδύρονται τὸν θάνατον τῶν συγγενῶν των. Τὰ μοιρολόγια, ὡς ἅσματα θρηνητικά, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς κατὰ φύσιν λαούς, συνδέονται δὲ καὶ στενῶς πρὸς τὴν παγκόσμιον λατρείαν τῶν νεκρῶν. Βεβαίως πλὴν τῶν πρὸς τὸν θάνατον συνδεομένων μοιρολογίων, καὶ πᾶσα οἵαδήποτε ἀπώλεια οἵουδήποτε πράγματος, καθὼς καὶ πᾶν οἶονδήποτε βαθέως μελαγχολικὸν συναίσθημα δύναται νὰ ἐκδηλωθῆ εἰς

ἄσμα θρηνητικόν, εἰς μοιρολόγι. Τὰ πλεῖστα ὅμως πάντοτε καὶ τὰ κάλλιστα εἶναι γεννήματα τοῦ πόνου τοῦ θανάτου.

Ὑπὸ τὴν μᾶλλον πρωτόγονον αὐτῶν μορφὴν ἀποτελοῦνται συνήθως ἀπὸ μίαν ἐπιφωνηματικὴν φράσιν διαρκῶς ἐπαναλαμβανομένην. «*Ποῦ εἶναι τὸ ἀνιψάκι μου, τὸ μονάκριβο;*» λέγουν καὶ ξαναλέγουν καὶ μοιρολογοῦν αἱ αὐστραλαὶ γυναῖκες. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν αἱ νέαι γυναῖκες μοιρολογοῦσαν.

Ἀδελφούλη μου!

αἱ γραῖαι,

Γνιούλη μου!

καὶ κατόπιν ὁμοῦ ἐν χορῶ,

*Δὲ θὰ σὲ ξαναἰδῶ πιά,
δὲ θὰ σὲ ξαναἰδῶ πιά!*

Βαθμηδὸν ὅμως, ὅπως ἄλλως συνέβη καὶ εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως, ἐπλουτίσθη καὶ τὸ παραστατικόν, τὸ εἰς ἐννοίας περιεχόμενον τῶν μοιρολογίων. Εἰς τὰς ἐπιφωνήσεις ταύτας, οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὴν συναισθηματικὴν μόνον ἐκδήλωσιν τῆς βαθυτάτης ἐπὶ τῷ θανάτῳ ὀδύνης, προσετέθησαν ἀφ' ἑνὸς μὲν περιγραφαὶ τῆς θλιβεραῆς μοίρας, ἢ ὅποια περιμένει καὶ τοὺς ἐπιζῶντας, ἀπορφανιζομένους ἀγαπητοῦ προσώπου, πολλάκις δὲ καὶ ἰσχυροῦ προστάτου, καὶ τὸν ἀποθανόντα εἰς τὸ σκοτεινὸν καὶ κρυερὸν καὶ ἀποτρόπαιον βασίλειον τοῦ ἄδου, ἀφ' ἑτέρου δ' ἔπαινοι διὰ τὰς ἀρετὰς τοῦ τεθνεῶτος. Οὕτως ἐμορφώθη τὸ μοιρολόγι εἰς τέλειον ποίημα, καὶ ὡς τοιοῦτον ἦτο γνωστὸν εἰς ὅλους ἀρχαίους λαούς. Ἐπειδὴ ὅμως ὡς τέλειον ἀκριβῶς ποίημα ἀπῆται καὶ ἰδιαιτέραν πλέον δεξιότητα καὶ ἔμπνευσιν, ταχέως ἐσχηματίσθη καὶ ἰδιαιτέρα τάξις ποιητριῶν, — διότι τὸ μοιρολόγι πάντοτε ἀνῆκεν εἰς τὰς γυναῖκας — μοιρολογιστριῶν, αἱ ὅποιοι, ἔχουσαι ἀποτεθησαυρισμένα εἰς τὴν μνήμην αὐτῶν πολυάριθμα μοιρολόγια καὶ στίχους, ἔχουσαι δ' ἅμα καὶ τὴν δεξιότητα νὰ διασκευάζουν αὐτὰ καταλλήλως καὶ στίχους νὰ συνδυάζουν καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ νέους διὰ τὴν πε-

ρίστασιν νὰ δημιουργοῦν, ἀνελάμβανον ἀντὶ ἀμοιβῆς τὸ μοιρολόγι.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα δείγματα μοιρολογίων καὶ μοιρολογίστριες ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ὀμήρου, ὃ δ' ἀναγινώσκων τοὺς στίχους, τοὺς περιγράφοντας τὴν περιποιήσιν τοῦ νεκροῦ τοῦ Ἔκτορος, νομίζει ὅτι ἔχει ἐνώπιόν του σύγχρονον εἰκόνα. Ἡ περιγραφή ἀπεικονίζει πιστῶς ὅ,τι καὶ σήμερον γίνεται, οἱ δὲ γόοι τῶν θρηνουσῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐκφραζόμενα ἀντιστοιχοῦν πληρέστατα πρὸς ὅ,τι καὶ σήμερον μοιρολογοῦν αἱ Ἑλληνίδες. Τὸ ἔθιμον διετηρήθη καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἔπαυσε δὲ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλως τε προέρχεται καὶ ἡ λέξις *μοιρολόγι(ν)* διὰ τὰ θρηνητικὰ ἐν γένει ἄσματα. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἐπίσης ἦτο ἀκόμη ἀκμαιότατον, οἱ δὲ περιηγηταὶ τῶν χρόνων ἐκείνων συχνότατα τὸ ἀναφέρουν καὶ τὸ περιγράφουν. Σήμερον ὅμως εὐρίσκεται ἐν ὑποχωρήσει. Εἰς τὰς πόλεις δὲν ἀκούεται πλέον τὸ μοιρολόγι, μόνον δ' εἰς τὰ χωρία εὐρίσκει ἀκόμη καλλιέργειαν καὶ ταύτην οὐχὶ πανταχοῦ τὴν ἰδίαν.

Ἰσχυρότατον μόνον ἀκμάζει τὸ ἔθιμον εἰς τὴν Μάνην, ὅπου καὶ τὰ μοιρολόγια εἶναι ἐντελῶς ἰδιόρρυθμα καὶ ὀλόκληρος ἐθυμοτυπία δι' αὐτὰ ἐπικρατεῖ. Ἐκεῖ μόλις ἀποθάνη κανεὶς εἴτε παρῶν εἴτε καὶ εἰς τὰ ξένα, ὅλαι αἱ γυναῖκες τοῦ χωρίου θὰ πὰν ᾿ς τὸ κάθισμα, ᾿ς τὸ μοιρολόγι. Κάθηνται γῦρο γῦρο κατὰ γῆς καὶ ἀρχίζουν ἐν εἶδος διαλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον τονίζουν εἰς στίχους ὅ,τι ἀκριβῶς θὰ εἶχον νὰ εἴπουν καὶ εἰς πεζόν. Αἱ συγγενεῖς ἐπαινοῦν τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος, διηγοῦνται τὰ τοῦ θανάτου του, πρὸ πάντων ἐὰν ἀπέθανε φονευθεὶς, καὶ ὁμιλοῦν περὶ ἐκδικήσεως, αἱ δὲ παριστάμεναι, λαμβάνουσαι καὶ αὐταὶ μέρος κατὰ διαδοχὴν εἰς τὸ μοιρολόγι, παρηγοροῦν, συμβουλεύουν ἢ λαμβάνουν ἀφορμὴν νὰ διηγηθοῦν τὰς ἰδίας συμφορὰς καὶ νὰ ἐνθυμηθοῦν τοὺς ἰδίους νεκρούς.

Τὴν μοιρολογοῦσαν δὲν δύναται κανεὶς νὰ διακόψῃ ἄνευ ἀδείας. Ζητεῖται δὲ ἡ ἄδεια ὡς ἐξῆς· α') ἡ προτιθεμένη

νά μοιρολογήση, ἂν παρακάθεται παρὰ τὴν μοιρολογοῦσαν, φέρει ἠρέμα τὴν κεφαλὴν τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῆς, β') ἂν εὐρίσκονται εἰς ἀπόστασιν, λαμβάνει τὴν χεῖρά της καὶ γ') ζητεῖ τὴν ἄδειαν δι' αὐτοσχεδίου μοιρολογίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντᾷ ἢ μοιρολογοῦσα δι' ἑτέρου, παρέχουσα τὴν αἰτουμένην ἄδειαν.

Τὰ μοιρολόγια εἶναι ἐκ τῶν καλλίστων, παθητικωτάτων καὶ ποιητικωτάτων προϊόντων τῆς δημώδους ἑλληνικῆς μουσῆς. Μόνον τὰ μανιάτικα ὑστεροῦν ποιητικῶς. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι περὶ στιχουργήματα εἰς ὀκτασυλλάβους, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ μοιρολογοῦσαι λέγουν ὅ,τι καὶ ἐν τῷ συνήθει διαλόγῳ θὰ ἔλεγον. Δὲν ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς αὐτὰ τὰς ἐν εἴδει παραληρήματος λυρικὰς ἐκ τοῦ πόνου ἐξάρσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι τόσον συνήθεις εἰς τὰ ἄλλα. Καὶ ὅμως καὶ μεταξὺ αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ἀνευρίσκονται ποιητικοὶ ἀδάμαντες. Ἐν τοιοῦτον ἐδημοσίευσα εἰς τὸ βιβλίον μου «Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαιογραφίαν» (σ. 62).

Τὰ πλεῖστα τῶν μοιρολογίων ἐκ τῆς φύσεως καὶ τοῦ τρόπου τῆς ποιήσεως αὐτῶν εἶναι καὶ πρέπει νὰ εἶναι αὐτοσχέδια καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐφήμερα. Ἰδίως αὐτοσχέδια εἶναι τὰ μανιάτικα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἶπομεν, ἀποτελοῦν εἶδος διαλόγου μεταξὺ τῶν μοιρολογουσῶν, ὁ ὁποῖος σπανίως ἐξαίρεται εἰς ποιητικὸν ὕψος. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἀρκετὸς θησαυρὸς μοιρολογίων ἐκ παραδόσεως, τὸν ὁποῖον διαφυλάττουν καὶ πλουτίζουν διαρκῶς καὶ αἱ ἐξ ἐπαγγέλματος μοιρολογίστριαι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι γυναῖκες, τῶν ὁποίων μερικαὶ πολλάκις, κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Faugier, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, παίζουσαι συνθέτουν μοιρολόγια διὰ φανταστικὰς αἰτίας. Κυρίως ὑπάρχει ἀρκετὸν πλῆθος τυπικῶν προοιμίων, μὲ τὰ ὁποῖα συνήθως ἀρχίζουν τὰ μοιρολόγια αἱ γυναῖκες. Ἴδου ἐν παράδειγμα ἐκ Μάνης:

Ὁ χάρος ἐβουλήθηκε πύργο νὰ θεμελιώσῃ.

Βάζει τοὺς νιοὺς πατώματα, τοὺς γέροντας ἀγκωνάρια,

βάζει καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ πόρτες καὶ παραθύρια.

*Πατέρα μου, χρυσὴ γονῆ,
ὁρμήγεια μου καὶ συμβουλή,
τί τανε τοῦτο, πὺ ἔκαμες;
κτλ.*

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω οἱ τρεῖς πρῶτοι στίχοι ἀποτελοῦν προοίμιον, δυνάμενον νὰ προταχθῆ οἴουδήποτε μοιρολογίου, ἀπὸ δὲ τοῦ τετάρτου ἀρχίζει τὸ ἰδιαίτερον μοιρολόγι.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐκ παραδόσεως γνωστῶν τούτων μοιρολογίων καὶ προοιμίων καὶ πολλὰ ἐκ τῶν αὐτοσχεδίων δὲν χάνονται, ἰδίως ὅσα ἔκαμαν κάποια ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν. Ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ταῦτα στερεοποιοῦνται καὶ εἰσέρχονται βαθμηδὸν εἰς τὸν κύκλον τῶν παραδεδομένων ἔχομεν ἐκ Μάνης. Ἐκεῖ θεωρεῖται ἐντροπὴ διὰ τὰς γυναῖκας ὄχι μόνον νὰ μὴ γνωρίζουν νὰ μοιρολογοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ δύνανται νὰ ἀπαντοῦν αὐτοσχεδίως εἰς τὰ μοιρολόγια ἄλλων γυναικῶν. Διὰ τοῦτο τὰ κορίτσια προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπον νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἱκανότητα ταύτην. Παρακολουθοῦν συνήθως τὰς κηδεῖας καὶ προσπαθοῦν νὰ ἀπομνημονεύσουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα μοιρολόγια. Ταῦτα ἐπαναλαμβάνουν κατόπιν εἰς τὰς ἐργασίας των καὶ ἰδίως εἰς τὸν χειρόμυλον, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον βαθμηδὸν τὸ αὐτοσχέδιον μοιρολόγι μεταβάλλεται εἰς αὐτοτελὲς ᾄσμα καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν παράδοσιν. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ διατήρησις ἐν Μάνη μοιρολογίων ἐντελῶς προσωπικῶν καὶ ἡ ἐπίδοσις τοῦ ὀνόματος μοιρολόγι ὡς ὀνόματος γενικωτέρου, δηλοῦντος τὰ τραγούδια.

Πλὴν ὅμως τῶν καθ'αυτὸ τούτων μοιρολογίων πολλάκις χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν γυναικῶν μὲ ἑλαφρὰς τροποποιήσεις ἢ καὶ αὐτούσια ὡς μοιρολόγια καὶ ἄλλα ᾄσματα καὶ πολλάκις διηγηματικά, ἀρκεῖ μόνον τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νὰ εἶναι θλιβερόν, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ περίστασις. Οὕτω π.χ. τὸ ᾄσμα τῆς πάλης τοῦ Διγενῆ πρὸς τὸν Χάρον καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εὔρηται συχνότατα ὡς μοιρολόγι.

Οὕτω τὸ μοιρολόγι, δεδομένης τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐθίμου εἰς παλαιότερους χρόνους καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ἀπετέλεσε σπουδαιότατον παράγοντα ἐν τῇ

δημώδει νεοελληνικῇ ποιήσει. Πλεῖστα ἄσματα εἰς ὠρισμένα πρόσωπα ἀναφερόμενα καὶ φέροντα τὴν μορφήν ἱστορικοῦ ἄσματος δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανον νὰ προέρχωνται ἀπὸ μοιρολόγια· πολλὰ ἐποιήθησαν ὠρισμένως κατὰ τὴν τεχντροπίαν τῶν μοιρολογίων, καὶ ἀντιστρόφως ἄλλα ἄλλης ἀρχῆς καὶ ἄλλης φύσεως, χρησιμοποιοθέντα ὡς μοιρολόγια, ἔλαβον τὴν μορφήν καὶ τὸν τόνον αὐτῶν, ἀπεμοιρολογοποιήθησαν. Ἔνεκα τούτου τὸ μοιρολόγι εἶναι ἄξιον πολλῆς σπουδῆς καὶ μελέτης. Ἐκτὸς ὅμως τούτου ἰδιαιτέρως ἄξια μεγίστης προσοχῆς εἶναι καὶ τὰ αὐτοσχέδια καὶ πρὸ παντὸς τὴν ὥραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ποιοῦνται, διότι τότε εἰς αὐτὰ συλλαμβάνομεν τὸ ἄσμα ἐν τῇ γενέσει του, συλλαμβάνομεν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ λαὸς ἐργάζεται εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἁσμάτων του, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεγίστην ἔχει σημασίαν διὰ τὴν κατανόησιν τῆς ὅλης δημοτικῆς ποιήσεως καὶ τῆς τεχνοτροπίας αὐτῆς.

η) Κλέφτικα.

Μεγίστην τέλος καὶ πολυαριθμοτάτην πασῶν, χαρακτηριστικωτάτην δὲ διὰ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος τάξιν ἁσμάτων ἀποτελοῦν τὰ λεγόμενα κλέφτικα. Τὰ τραγούδια ταῦτα εἶναι γεννήματα τοῦ βίου τοῦ κλέφτικου καὶ ἀρματωλικοῦ, ὃ ὁποῖος ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Ὅ,τι δροσιζει κάπως τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν τῆς τουρκικῆς δουλείας, ὅ,τι φωτίζει κάπως τοὺς σκοτεινοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως εἶναι ἀκριβῶς ὁ βίος οὗτος, εἶναι ἡ δροσιά, ἡ ὁποία πνέει ἀπὸ τὰ ἀνυπότακτα ἑλληνικὰ βουνά, εἶναι ὁ σπινθὴρ τῆς ἐλευθερίας, τὸν ὁποῖον οἱ πολεμοχαρεῖς οὗτοι ἄνθρωποι τῶν ἀρμάτων διετήρησαν ἄσβεστον εἰς τὰ στήθη των, ἀγωνιζόμενοι κατὰ τοῦ κατακτητοῦ σκληρὸν καὶ ἀδιάκοπον ἀγῶνα. Καὶ τὰ κατορθώματα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐγκωμιάζουν τὰ κλέφτικα τραγούδια ἢ μοιρολογοῦν τὸν θάνατόν των.

Τὰ κλέφτικα ταῦτα τραγούδια εἶναι κατὰ τὸν Fauriel ἔργον κατὰ τὸ πλεῖστον τυφλῶν ραψωδῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν

λύραν των περιεφέροντο ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον καὶ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ τραγουδοῦσαν κυρίως εἰς τὰ πανηγύρια παλαιὰ καὶ νέα τραγούδια.

Ἐφερε δὲ δόξαν τὸ τραγούδι εἰς τὸν ἐγκωμιαζόμενον ἥρωα. Ἀπόδειξις ἡ εὐχή, τὴν ὁποίαν ἔδιδον αἱ γυναῖκες εἰς τὰς μητέρας ἀρρένων βρεφῶν: *Νὰ σοῦ ζήση τὸ παιδί, νὰ σοῦ γίνῃ ἀρματωλὸς καὶ καπετάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγούδι.* Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἦτο προσφιλὲς εἰς τοὺς ἥρωας, καὶ οἱ ὑπερήφανοι καπετάνιοι πολλάκις ἀδρότατα ἐπλήρωνον τοὺς τυφλοὺς, διὰ νὰ τοὺς βγάλουν τὸ τραγούδι.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι πλὴν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος τούτων ἀοιδῶν καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἔχοντες ποιητικὴν τινα δεξιότητα, ἠδύναντο νὰ βγάλουν τραγούδι. Καὶ παλληκάρια δὲ καὶ καπεταναῖοι πολλάκις ἔβγαζαν τραγούδια καὶ τραγουδοῦσαν τὰ ἰδικά των κατορθώματα, πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο δὰ καὶ δύσκολον.

Εἰς τὴν δημώδη ποίησιν σπανίως δημιουργεῖται τι ἐντελῶς νέον. Ὅπως παρατηρήσαμεν ἤδη καὶ εἰς τὴν ποίησιν τῶν μοιρολογίων, οἱ λαϊκοὶ ποιηταὶ δὲν φροντίζουν νὰ δημιουργήσουν κάτι τι ἐντελῶς ἀτομικόν, κάτι ἐντελῶς ἰδικόν των. Ὅ,τι χρήσιμον ἠμποροῦν νὰ παραλάβουν ἀπ' ἄλλου, δὲν τὸ περιφρονοῦν. Διαθέτουν εἰς τὴν μνήμην των πλῆθος τραγουδιῶν καὶ στίχων, διαθέτουν μελωδίας γνωστάς, ἔχουν δὲ καὶ συνείδησιν τῆς συνήθους ποιητικῆς τεχνοτροπίας, καὶ πρὸς τούτοις καὶ τὸ συναίσθημα καὶ τὴν ψυχικὴν σύστασιν οὐχὶ διάφορον πρὸς τὸ σύνολον τοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν. Δὲν ἔχουν λοιπὸν παρὰ νὰ παραλάβουν ἐκ τῶν στίχων τούτων, ὅσους θέλουν, νὰ τοὺς συναρμολογήσουν κατὰ τὸν γνωστὸν εἰς αὐτοὺς τρόπον καὶ νὰ τοὺς προσαρμόσουν εἰς μίαν γνωστὴν μελωδίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνήθως βγαίνει τὸ καινούργιο τραγούδι. Ἐνίοτε ὀλόκληρα ἄσματα αὐτούσια ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καπετάνιου μεταφέρονται εἰς ἄλλον, μεταβαλλομένων μόνον τῶν ὀνομάτων. Δημιουργία ἐντελῶς νέα καὶ ἐξ ὑπαρχῆς αὐτοτελῆς εἶναι εἰς τὴν δημώδη ποίησιν σπανιωτάτη, διὰ νὰ μὴ εἴπω ἀνύπαρκτος. Τοῦναντίον, ζήτημα εἶναι

ἂν δύναται νὰ εὔρεθῇ καὶ ἓν μόνον ἄσμα, τοῦ ὁποίου στίχοι εἰς οὐδὲν ἄλλο νὰ εὔρισκωνται. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἡ δημώδης ποίησις καὶ μάλιστα εἰς τὰ κλέφτικα τραγούδια, παρ' ὅλον τὸ πλῆθος τῶν ἐπὶ μέρος ἄσμάτων, παρουσιάζεται ὡς ἓν ἐνιαῖον καὶ ὁμοιομερὲς ὅλον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τὸ αὐτὸ πνεῦμα διαπνέει καὶ ἡ αὐτὴ τεχνοτροπία διέπει.

Συνίσταται δ' ἡ τεχνοτροπία αὕτη εἰς τὸ ἑξῆς. Τὰ κλέφτικα τραγούδια, μολονότι εἰς ἱστορικὰ γεγονότα ἀναφερόμενα, δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ὁποῖον νὰ ὑπομιμνήσκη τὴν διήγησιν, νὰ τὰ πλησιάζη πρὸς τὰ ἔπη. Εἶναι κυρίως ἄσματα. Ἐκ τοῦ γεγονότος, τὸ ὁποῖον ἔχουν ὡς ὑπόθεσιν, λαμβάνουν μόνον τὸν πυρῆνα ἢ τὸ πολὺ πολὺ κυρίας τινὰς γραμμάς· τὰ λοιπὰ ἐκθέτουν κατ' ἴδιον ἐντελῶς τρόπον, εἰσάγοντα συνάμα ἄφθονον τὸ λυρικὸν στοιχεῖον διὰ τῆς ἐξογκώσεως τῶν μορφῶν καὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς λιτῆς μὲν καὶ ἀπερίττου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως πλήρους δυνάμεως, πάθους, τόλμης καὶ δραματικότητος ἐκφράσεώς των. Συνίσταται δ' ὁ ἀνωτέρω τρόπος εἰς τὴν διὰ τοῦ διαλόγου ἔκθεσιν τῶν γεγονότων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνει ὁ λαϊκὸς ποιητὴς διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τυπικῶν προσώπων, ὡς λ. χ. παπαδιᾶς, παπαδοπούλας κτλ. ἢ διὰ τῆς ἐμψυχώσεως τῆς φύσεως. Τὰ βουνά, τὰ δάση, τὰ δένδρα, ὁ αἴρ, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, τὰ ζῶα, ὅλος ὁ κόσμος, ἔμψυχος καὶ ἄψυχος καὶ πρὸ πάντων τὰ πουλάκια ἐμψυχοῦνται, λαμβάνουν φωνὴν εἰς τὸ ἄσμα καὶ κάτι ἔχουν νὰ μᾶς εἰποῦν, κάτι νὰ μᾶς ἀναγγείλουν διὰ τὸν ἥρωα ἢ τὸ συμβάν. Βεβαίως καὶ εἰς ἄλλα ἄσματα ἐπεμβαίνουν τὰ πουλάκια· ἀλλ' ὅ,τι ἐκεῖ εἶναι σπάνιον, ἐδῶ ἀποτελεῖ σταθερὸν μέσον τῆς τέχνης. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸ ἑξῆς ἄσμα τοῦ Δράμαλη.

Εἶναι γνωσταὶ αἱ περιπέτειαι τοῦ Τούρκου πασαῖ, ὅστις, ἀναγκασθεὶς ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τροφίμων νὰ ὑποχωρήσῃ ἐκ τοῦ Ἄργους πρὸς τὴν Κόρινθον, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὸ στενὸν τῶν Δερβενακίων. Ἴδου πῶς τραγουδεῖ τὸ τραγούδι τὴν καταστροφὴν·

*Τῆς Ρούμελης οἱ μπέηδες καὶ τοῦ Μωριᾶ οἱ ἀγάδες
 ἔς τὸ Ντερβενάκι κοίτονται κορμιὰ δίχως κεφάλια.
 Στρῶμά ᾗ χουνε τὴ μαύρη γῆς, προσκέφαλο μιὰ πέτρα
 καὶ ἀπουπανωσκέπασμα τοῦ φεγγαριοῦ τὴ λάμπρι.*

*Κ' ἓνα πουλάκι πέρασε καὶ τὸ συγγορωτᾶνε:
 «Πουλί, πῶς πάει ὁ πόλεμος, τὸ κλέφτικο ντουφέκι;
 —Τί νὰ σᾶς πῶ, μαῦρα κορμιὰ, τί νὰ σᾶς μολογήσω!
 Μπροστὰ πάει ὁ Νικηταρᾶς, πίσ' ὁ Κολοκοιρῶνης
 καὶ παρὰ πίσω οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ σπαθιά ἔς τὰ χέρια
 καὶ πέφτουν λιανοττούφεκα σὰν ἄμμος τῆς θαλάσσης».*

Μόλα ταῦτα ἐντὸς τοῦ ἐνιαίου καὶ ὁμοιομεροῦς τούτου τῶν ἄσμάτων τῶν κλεφτῶν πρέπει νὰ γίνῃ κάποια διάκρισις, τὴν ὁποίαν ὑπεδηλώσαμεν ἄνωτέρω, καὶ ἣ ὁποία προέρχεται ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν ἄσμάτων τούτων. Ὡς εἶπομεν, τὰ κλέφτικα τραγούδια δὲν ἐγκωμιάζουν μόνον κατορθώματα, πολλάκις μοιρολογοῦν καὶ θανάτους. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐνῶ τὰ πρῶτα εἶναι ἄσματα ἐγκωμιαστικά, ἀλαλαγμοὶ νίκης κατὰ τοῦ τυράννου, τὰ δεύτερα πλησιάζουν πολὺ πρὸς τὸ μοιρολόγι, τοῦ ὁποίου τὸν μελαγχολικὸν τόνον ἔχουν. Ὡς τοιαῦτα δὲ καὶ τὰ χαρακτηρίζει ὁ λαὸς εἰς τοὺς τυπικοὺς στίχους μὲ τοὺς ὁποίους ἀρχίζουν.

*Τρία πουλάκια κάθονταν ἔς τὴ ράχη ἔς τὸ λημέρι,
 τό νὰ τηράει τὸν Ἀλμυρό, τ' ἄλλο κατὰ τὸ Βάλτο,
 τὸ τρίτο τὸ καλύτερο μοιρολογάει καὶ λέγει,*

(Passow, I).

Ἄλλο τραγούδι ἀρχίζει ὡς ἐξῆς:

*Τὸ λέν οἱ κοῦκκοι ἔς τὰ κλαδιὰ κ' οἱ πέρδικες ἔς τὰ πλάγια,
 τὸ λένε κ' οἱ Πλαγιώτισσες τὸ μαῦρο μοιρολόγι.*

(Passow, LXIX).

Ἄλλο ὡς ἐξῆς:

*Ποιὸς θὲ ν' ἀκούση κλάματα, δάκρυα καὶ μοιρολόγια,
 μοιρολογιέται μιὰ κυρά, τοῦ Κύλπειτ' ἢ γυναικα.*

(Passow, CLXIII).

Καὶ ἂν δὲ ἀκόμη θὰ ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τολμηρὰ καὶ πρόωρος καὶ ἔχουσα ἀνάγκην ἀποδείξεως ἢ ὑπόνοια ὅτι τὰ δεύτερα ταῦτα κλέφτικα τραγούδια ἔχουν τὴν

ἀρχὴν τῶν εἰς τὴν ποίησιν τῶν μοιρολογίων, δὲν δύναται ὅμως, πιστεύω, νὰ θεωρηθῇ τολμηρὰ ἡ ἰδέα, ὅτι ἔχουν σημαντικώτατα ἐπηρεασθῇ ἀπὸ τὴν ἄλλοτε εὐρύτατα διαδεδομένην καὶ ἀκμάζουσαν ταύτην ποίησιν.

Γεωγραφικῶς ἡ ποίησις τῶν ἄσμάτων τῶν κλεφτῶν ἀνεπτύχθη καὶ ἤκμασεν εἰς τὰς χώρας, ὅπου ἤκμασε καὶ ὁ κλέφτικος καὶ ἀρματωλικὸς βίος καὶ συνέβησαν τὰ σπουδαιότατα γεγονότα τῆς μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων πάλης μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι δὲ αἱ χῶραι αὗται ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεά, ἡ Ἡπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Νότιος Μακεδονία καὶ ἡ Χαλκιδική. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἱστορικὴ αὕτη ποίησις δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κατ' ἐξοχὴν Ἑλλαδικὴ ποίησις. Αἱ νῆσοι ἅπασαι, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία ἔμειναν ἀμέτοχοι εἰς αὐτήν. Τοῦτο φαίνεται καὶ ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ἄσμάτων τούτων. Σήμερον ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος, Ἡπείρου καὶ Νοτίου Μακεδονίας κλέφτικα ἄσματα μόνον σποραδικῶς εὐρίσκονται εἰς ἄλλας χώρας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐνῶ τὰ παλαιότερα, τὰ ἀκριτικά, εἶναι πανταχοῦ ἐξ ἴσου διαδεδομένα, ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Κάτω Ἰταλίας.

Χρονολογικῶς ἐπίσης ἡ ποίησις αὕτη εἶναι σαφῶς περιορισμένη. Εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας. Μόλα ταῦτα προσεκτικωτέρα ἐξέτασις πείθει ὅτι μ' ὅλον τὸν ἰδιαιτέρον καὶ σαφῶς περιγεγραμμένον χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἔχει, δὲν εἶναι καὶ τελείως αὐτοτελής. Ἐν πολλοῖς ἀποτελεῖ συνέχισιν ἐπὶ ἄλλων πλέον δεδομένων καὶ ἐντὸς ἄλλου περιβάλλοντος ἄλλων χρόνων τῆς παλαιότερας δημοτικῆς ποιήσεως τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Στίχοι πολυάριθμοι καὶ μεγαλύτερα ἀποσπάσματα, ἐπεισόδια πολλάκις ὀλόκληρα, προερχόμενα ἐκ τῆς ἀρχαιότερας ταύτης ποιήσεως, ἐχρησίμευσαν διὰ τὴν συγκρότησιν τῶν νεωτέρων ἄσμάτων τῶν κλεφτῶν. Τὸ ἔθνος εἶχε πάντοτε τοὺς ἥρωάς του, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ ψάλλῃ. Τοὺς ἀκρίτας καὶ τοὺς ἄθλους

των διεδέχθησαν οἱ κλέφται μὲ τὰ κατορθώματά των. Τί τὸ παράδοξον ἂν καὶ τὰ κλέφτικα τραγούδια ἐσυνέχισαν τὰ ἀκριτικά; Ἡ μόνη διαφορὰ, ὀφειλομένη καὶ αὐτὴ εἰς τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων καὶ τῶν κοινωνικῶν ὄρων, εἶναι ὅτι τὰ κλέφτικα παρέμειναν ἄσματα, ἐνῶ τὰ ἀκριτικά ἦσαν ἄλλοτε ἔπη, τὰ ὁποῖα καὶ ὡς ἄσματα ἀκόμη διετήρησαν τὸν διηγηματικὸν αὐτῶν χαρακτήρα.

Συνέχειαν τῶν ἁσμάτων τῶν κλεφτῶν τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας ἀποτελοῦν τὰ ληστρικά τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου, ὅπως καὶ οἱ λησταὶ ἀποτελοῦν τὰς τελευταίας ἀποφυάδας τοῦ κλέφτικου καὶ ἀρματωλικοῦ βίου, ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη καὶ ἀπέθανε μαζὶ μὲ τὴν τουρκοκρατίαν. Ταῦτα μόνον κατὰ τὰ ψαλλόμενα πρόσωπα διαφέρουν ἀπὸ τὰ κλέφτικα. Κατὰ τὰ ἄλλα εἶναι, ὡς εἵπομεν, ἀπλῆ συνέχεια αὐτῶν χωρὶς καμμίαν μεταβολὴν οὔτε εἰς τὴν καθόλου συγκρότησιν οὔτε εἰς τὴν τεχνοτροπίαν.

Τὰ ληστρικά ταῦτα ἄσματα, πολυάριθμα κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου, ὁπότε καὶ ἡ ληστεία ἤκμαζε, κατέστησαν βαθμηδὸν ἀραιότερα, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ ληστεία ἐξέλειπεν. Ἐκ τῶν ληστρικῶν τῶν τελευταίων χρόνων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ Θεσσαλίας, ὅπου ἔνεκα τῆς γειτνιασέως πρὸς τὰ τουρκικὰ σύνορα ἡ ληστεία διετηρήθη περισσότερον χρόνον, προσέτι δ' ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Νοτίου Μακεδονίας, ὅπου λόγῳ τῆς τουρκοκρατίας ἡ ληστεία ἤκμαζε περισσότερον. Σήμερον σχεδὸν ἐξέλιπον.

θ') Ἱστορικά.

Μετὰ τὰ κλέφτικα ἔχομεν παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄλλα ἄσματα Ἱστορικά, ἀναφερόμενα εἰς πολιορκίας καὶ ἀλώσεις πόλεων, ἐπιδρομὰς ληστῶν καὶ πειρατῶν, λεηλασίας καὶ καταστροφὰς καὶ φόνους καὶ σεισμοὺς καὶ ἐν γένει εἰς γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν κάποια ἐντύπωσιν εἰς τὸν λαὸν καὶ συνεκίνησαν ἰσχυρῶς τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν. Οὕτω ψάλλει ὁ λαὸς τὸ κοῦρσος τῆς Ἀντριανόπολης, τὸ πάρισμο τῆς

Πόλης, τὴν πολιορκίαν τῆς Μάλτας καὶ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου, τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Πάργας καὶ τὰς καταστροφὰς τῆς Χίου, τὴν πρώτην ὑπὸ τοῦ Καρᾶ Ἀλῆ καὶ τὴν δευτέραν ὑπὸ τοῦ σειсмоῦ, τὴν ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλίας κτλ.

Εἶναι δὲ τὰ ἱστορικὰ ταῦτα ᾠσματα ἀρκετά, ὅχι ὅμως καὶ πολυάριθμα, ὅπως εἶναι τὰ κλέφτικα. Πολλὰ ἔχομεν ἐκ τῆς μεγαλονήσου Κρήτης, ὅπου ὁ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀγὼν παρεῖχε κατάλληλον δι' αὐτὰ ἔδαφος ἀναπτύξεως, ἄλλα δὲ καὶ ἐκ Κύπρου. Ὅφειλομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ τεχνοτροπία τῶν ἱστορικῶν τούτων ᾠσμάτων δὲν εἶναι πάντοτε πολὺ ὁμοία πρὸς τὴν τεχνοτροπίαν τῶν Ἑλλαδικῶν. Εἶναι τεχνοτροπία μᾶλλον διηγηματική. Μάλιστα τὰ ἐκ Κρήτης καὶ Κύπρου εἶναι τελείως διηγηματικὰ καὶ διὰ τοῦτο περὶ αὐτῶν θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν ἱστορικῶν ᾠσμάτων δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν καὶ διάφοροι στίχοι, δίστιχα ἢ καὶ μεγαλύτερα ᾠσμάτια, τὰ ὁποῖα βγαίνουν, ὅπως λέγει ὁ λαὸς, εἰς διαφόρους πολιτικὰς περιστάσεις. Οὕτω π.χ. ὅταν οἱ χωρικοὶ τῆς Ἠπείρου ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπίσκοπον Τρίκκης Διονύσιον τὸν φιλόσοφον, τὸν σκωπτικῶς ἐπιλεγόμενον *σκυλόσοφον*, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Τούρκων τὸ 1611 καὶ εἰσήλασαν εἰς τὰ Ἰωάννινα πλὴν τοῦ *Κύριε ἐλέησον* ἔψαλλον καὶ τοὺς ἑξῆς στίχους:

*Χαράτζι, χαρατζόπουλον
καὶ ἀναζουλόπουλον (¹).*

ὑπονοοῦντες τὸν ἐπιβληθέντα τότε ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως φόρον. Ἐπίσης διαρκούσης τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως, ὅτε κατὰ τὸ 1827 κατέπλευσε τὸ πρῶτον ἀτμοκίνητον πλοῖον, ἡ «Καρτερία», ὁ λαὸς διὰ τοῦ ἑξῆς διστίχου ἐξεδήλωσε τὴν ἐκ τοῦ θαυμασίου τούτου καταπληκτικὴν του ἐντύπωσιν:

*Ὅλα τ' ἄρμενα ἀρμενίζουσι μὲ ἀέρα, μὲ κουπιά,
τοῦ Κοκράνη τὸ βαπόρι ἀρμενίζει μὲ φωτιά.*

(Ἦλη Λαογραφικοῦ Ἀρχείου).

(¹) Σάθα, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 213.

Πλεῖστα τῶν ἄσματίων τούτων, ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ κομματικὸν πάθος εἶναι σατυρικά, ψάλλονται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάνω εἰς γνωστὰς μελωδίας. Ἀνάλογα πρὸς ταῦτα ἔψαλλον ἄλλοτε οἱ δῆμοι ἐν τῷ Βυζαντίῳ εἰς βάρος διαφόρων πολιτικῶν προσώπων καὶ πολλάκις καὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Τὰ πολιτικοσατυρικά ταῦτα δίστιχα καὶ ἄσματα, τὰ ὅποια καὶ σήμερον εἰς τοὺς δρόμους ἀκούομεν, ἰδίως ὅταν ὀξύνωνται τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἐκλογάς, δὲν εἶναι ἀνάξια προσοχῆς καὶ συλλογῆς καὶ διὰ τὸ σατυρικὸν πνεῦμα τοῦ λαοῦ, τὸ ὅποιον ἐκδηλοῦται ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκδηλώσεις, συνδεόμεναι πρὸς τὸν ἱστορικὸν βίον τοῦ ἔθνους.

ι) Σατυρικά.

Πλὴν τῶν πολιτικοσατυρικῶν τούτων ἄσματων ψάλλει ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ πλῆθος ἄλλων σατυρικῶν ἄσματων, πολλάκις ἀσέμνων, ὅποια εἶναι ἰδίᾳ τὰ ἀποκριάτικα, τὰ ὅποια ἀνεφέραμεν ἤδη. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι γενικώτερα, σατυρίζοντα διάφορα ἐλαττώματα σωματικὰ ἢ συνηθέστατα ἠθικὰ γυναικῶν, γραιῶν, σπανῶν, παπάδων, καλογήρων, καλογραιῶν κτλ., οἷον τὴν ὀκνηρίαν, τὴν λαιμαργίαν, τὴν μωρίαν, τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὴν λαγνεΐαν κττ. Ἀλλὰ σατυρίζουν ὀνομαστικὰ ἐντελῶς τοπικὰ πρόσωπα καὶ γεγονότα. Ὁ λαὸς δὲν ἀνέχεται εὐκόλως παρεκτροπὰς ἀπὸ τῆς κοινῆς καὶ παραδεδομένης ἠθικῆς. Ἀρκεῖ μικρὰ ἀπ' αὐτῆς παρέκκλισις διὰ νὰ ἐκπηδήσῃ ἀμέσως ὡς διαμαρτυρία τὸ σατυρικὸν τραγούδι.

Δὲν εἶναι δὲ ἀνάγκη πάντοτε νὰ μεταχειρίζεται σατυρικὰς λέξεις διὰ νὰ εἶναι σατυρικόν. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναφέρῃ γεγονότα καὶ πρόσωπα, καὶ ἡ δημοσίευσις αὐτῆ, ἢ καταγγελία αὐτῆ τοῦ ἐκτροπῶν ἐνώπιον τῆς κοινωνίας καὶ μόνη ἔχει τὴν δύναμιν τῆς σατύρας, εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ φέρῃ ἐντροπὴν εἰς τὸν παρεκτραπέντα. Ἡ φράσις τὸν ἔβγαλαν τραγούδι, ὅπως διὰ τοὺς κλέφτες ἔθεωρεῖτο τιμητικὴ, οὕτως ἐξ ἀντιθέτου διὰ τοὺς παρεκτρεπομένους ἰσοδυναμεῖ καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς μέγιστον ὄνειδος καὶ ἐντροπήν.

Εἰς δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν πόλεων πλὴν τῶν σατυρικῶν ἔσμάτων συνηθέσταται κατὰ τῶν παρεκτρεπομένων εἰς παλαιότερους μάλιστα χρόνους ἦσαν καὶ αἱ σάτυροι, τὰ σατυρικά δηλαδή ποιήματα. Ταῦτα ἐγράφοντο εἰς φύλλα χάρτου καὶ ἐτοιχοκολλῶντο κρυφίως τὴν νύκτα ἢ διεσπείροντο ἀνὰ τὰς ἀγυιάς. Ἦτο δὲ ἡ σάτυρα ἐν ἀπὸ τὰ συνηθέστερα μέσα ἐκδικήσεως ἀτυχούντων ἐρασιῶν κατὰ τῶν ἀντιζήλων των ἢ καὶ πολιτευομένων κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων των.

ια') Γνωμικά.

Καθ' ὃν τρόπον ὁ λαὸς ἀρέσκειται νὰ καυτηριάξῃ διὰ τοῦ σατυρικοῦ ἔσματος πᾶσαν ἀπὸ τῶν κοινῶς παραδεδεγμένων ἐκτροπὴν, οὕτως εὐχαριστεῖται καὶ νὰ δίδῃ συμβουλὰς καὶ νὰ διατυπώσῃ γνώμας, ὄχι μόνον εἰς τὰ ἀπειράριθμα γνωμικά καὶ τὰς παροιμίας του, ἀλλὰ καὶ εἰς διάφορα γνωμικὰ ἔσματα, τὰ ὅποια ἀκριβῶς διὰ τὴν γενικὴν συγγένειαν τοῦ σκώματος πρὸς τὴν συμβουλήν—τὸ σκῶμα εἶναι πάντοτε μία ἀρνητικὴ συμβουλή—πολλάκις ἔχουν κάπως σατυρικὸν χαρακτῆρα, ὥστε νὰ ἀμφιβάλλῃ κανεὶς ποῦ πρέπει νὰ τὰ κατατάξῃ, εἰς τὰ σατυρικά ἢ εἰς τὰ γνωμικά.

Δίδουν δὲ συμβουλὰς καὶ διατυπώνουν γνώμας τὰ γνωμικὰ ταῦτα ἔσματα περὶ ποικιλωτάτων πραγμάτων, περὶ τῆς ματαιότητος τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ὀλίγου χρόνου τῆς ζωῆς, περὶ τῶν ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τοῦ ἀληθινοῦ φίλου, περὶ τῆς καλῆς συζύγου, περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν ἔρωτα κτλ. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι μακρότερα ἔσματα, τὰ περισσότερα ὅμως εἶναι δίστιχα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα ἔχουν καταντήσει καὶ παροιμιώδη. Ὡς παράδειγμα ἃς εἶναι τὸ ἐξῆς:

Χαρήτε, νιοί, τίς ἔμορφες καὶ νιῆς τὰ παλληκάρια,

καὶ σεῖς οἱ χαμογέροντες, χαρήτε τὰ παιδιὰ σας.

Σὰν ὄνειρο, πὺν εἶδα χτές κοντὰ νὰ ξημερώσῃ,

ἔτο' εἶναι τοῦτος ὁ ντουνιαῆς, ὁ ψεύτικος ὁ κόσμος.

ᾧ Ὁ Σ αὐτὸν τὸν κόσμον πού μαστε ἄλλοι τὸν εἶχαν πρῶτα,

ᾧ Ὁ εἰμᾶς τὸν παραδώσανε κι ἄλλοι τὸν κατεροῦνε.

- Καλότυχά εἶναι τὰ βουνά, ποτέ τους δὲ γερνοῦνε,
 τὸ καλοκαίρι πράσινα καὶ τὸ χειμῶνα χιόνι,
 καὶ καρτεροῦν τὴν ἀνοιξι, τ' ὁμορφο καλοκαίρι,
 10 νὰ μπουμπουκιάσουν τὰ κλαριά, ν' ἀνοιζοῦνε τὰ δέντρα,
 νὰ βγοῦν οἱ σιάνες ἔς τὰ βουνά, νὰ βγοῦν κ' οἱ βλαχοπούλες,
 νὰ βγοῦν καὶ τὰ βλαχόπουλα, λαλῶντας τὶς φλογέρες.
 (Πολίτου, Ἐκλογαὶ σ. 232 ἀρ. 224).

καὶ τὸ ἐξῆς δίστιχον·

Τὰ λόγια σου, πρὶν νὰ τὰ πῆς, μέτρα τα ἕνα ἕνα,
 καὶ τῆς καρδιάς σου τὰ κλειδιά μὴ δίνῃς ἔς τὸν καθένα.
 (Πολίτου, Ἐκλογαὶ σ. 236, ζ').

ιβ') Περιστατικά.

Παρὰ τὰς ἀνωτέρω κατηγορίας ἄσμάτων βγάζει ὁ λαὸς καὶ τραγουδεῖ ποικίλα ἄλλα τραγούδια διὰ ποικίλας καὶ διαφοροῦς περιστάσεις καὶ διάφορα τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος γεγονότα. Τὰ αὐτοσχέδια περιστατικά ταῦτα ἄσματα, ὑπὸ τῶν τυχόντων ποιούμενα καὶ οὐδεμίαν τεχνοτροπίαν ἀκολουθοῦντα καὶ διὰ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξια λόγου ποιητικῶς, εἶναι ἄξια προσοχῆς καὶ συλλογῆς, ὡς δείγματα ἐντελῶς πρωτογόνου καὶ ἀδιαπλάστου λαϊκῆς ἐμπνεύσεως, ἐξ ἧς βαθμηδὸν καὶ μόνον κατόπιν πολλῶν προσπαθειῶν καὶ μακρᾶς παραδόσεως ἀνεπτύχθη ὠρισμένη λαϊκὴ ποιητικὴ τέχνη, ἐκ τῆς ὁποίας εὐθὺς ὡς ἀπομακρυνθῆ ὁ λαὸς ἐπανερχεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀγροικίαν.

ιγ') Θρησκευτικά.

Τελευταῖον εὐρίσκονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διαφόρα ἄσματα καὶ ποιήματα θρησκευτικά. Δὲν εἶναι ὅμως ταῦτα πολυάριθμα, οὔτε καὶ ὅλα ἀνήκουν εἰς τὰ κυρίως ἄσματα. Οὕτω π. χ. ὁ θρῆνος τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκτίθενται τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἄσμα τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τινὰ ἄλλα συναξαριακῆς φύσεως ἀνήκουν μᾶλλον εἰς τὰ διηγηματικά ἄσματα. Οὕτε δὲ εἶναι καὶ γνήσια τῆς λαϊκῆς ψυχῆς δημιουργήματα. Ἐν πολλοῖς εἶναι κακότεχνα στιχουργήματα καλογηρικῆς ἐμπνεύ-

σεως ἡμιμαθῶν ποιητῶν, τὰ ὅποια καὶ δημώδη γενόμενα, διατηροῦν τὰ ἴχνη τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς κακοτεχνίας. Τὰ ἑορταστικά ἀνήκουν κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ ἀγυρτικά, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἤδη.

Ὡς θρησκευτικὰ ἐπίσης δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν τὰ ψυχωφελῆ ἀλφαβητάρια καὶ ἀριθμητικά, περὶ τῶν ὁποίων ὠσαύτως εἴπομεν εἰς τὰ παιδικά.

Ἐπειτα ἔχομεν λαϊκὰς τινὰς προσευχάς, λεγομένας πρὸ τοῦ ὕπνου ἢ εἰς ἄλλας διαφόρους περιστάσεις, καθὼς π. χ. ὅταν ἴδουν ὄνειρον, ὅταν θέλουν νὰ ἐπιτύχουν κάτι τι κτλ. Καὶ τῶν προσευχῶν τούτων αἱ πολλαὶ φέρουν κατάδηλα τὰ σημεῖα καλογηρικῆς ἐμπνεύσεως, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἀκραιφνῶς λαϊκαί, αἱ ὅποια, ὡς καὶ αἱ παιδικαί, διακρίνονται διὰ τὸν ἐπωδικὸν χαρακτήρα των. Οὕτω π. χ. ἐν Σύμη αἱ γυναῖκες, καθ' ἣν ὥραν μέλλουν νὰ κοιμηθοῦν εἰς τὸ βουνὸν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ θερισμοῦ ἢ ἄλλων ἀγροτικῶν ἐργασιῶν λέγουν τὴν ἑξῆς, πρὸς ἐπωδὴν ὁμοιάζουσαν, προσευχήν·

*Ἄι Γιάννη Πρόδρομε,
Πρόδρομε καὶ πρόσομε,
δέσε καὶ κομπόδεσε
τὸν ὄφιογ καὶ τὴν ὄφγισσα
καὶ τὴμ μερμερίτισσα,
τὸ μικρὸν τὸ σκορπιουλλάκι
ἀπὸ κατ' ὄπὸ τὸ πετραδάκι.*

(Ὁ ἐν Κων/πόλει Σύλλογος ΙΘ' σ. 231, 3.)

Ὅταν ἴδουν ὄνειρον διὰ νὰ ἀποβῆ τοῦτο εἰς καλὸν λέγουν τὴν ἑξῆς·

*Ὅνειρον εἶδα,
τ' ἀγγέλου μου τό πα,
κι ὁ ἄγγελος τῆς Παναγιᾶς, κ' ἡ Παναγιὰ τοῦ Γυιοῦ της,
κι ὁ Γυιὸς της μοῦ τὸ ξήησε καλόγ κ' εὐλοημένο.*

(Αὐτ. σ. 231, 4)

Περὶ τῶν παιδικῶν προσευχῶν εἴπομεν ἤδη. Τελευταῖον ἀπαντοῦν καί τινὰ κατηχητικὰ ποιήματα, τῶν ὁποίων ὅμως πρόδηλος εἶναι ἢ κακότεχνος, ἢ μὴ καθαρῶς λαϊκὴ, ἀλλ' ἔξ

ἡμιμαθοῦς καλογηρικῆς ἀντιλήψεως προέλευσις. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ἔξῃς·

- “Ὁ,τι πρᾶμα μισεῖς ἐσὺ εἰς ἄλλον μὴν τὸ κάμης.
 — Δὲν τὸ καλοκατάλαβα. Γιὰ ξαναπέ το πάλι.
 — Ὁ γνιός σου νὰ μὴ σὲ τιμᾷ τὸ θέλεις ἐσὺ τώρα;
 — Ὁ γνιός μου νὰ μὴ με τιμᾷ! Τσαὶ τὸ χωρεῖ ἢ χῶρα;
 — Τὸ λοιπὸ τσαὶ σὺ νὰ τιμᾷς τοὺς γονιούς σου
 μητέρα τσαὶ πατέρα σου ὡς δεύτερον θεούς σου, κτλ.

(Κανελλᾶκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα σ. 51 ἀρ. 42).

Β') Διηγηματικά ἄσματα.) 24,

α') Ἀκριτικά.

Μὲ τὰ θρησκευτικὰ τελειώνει ἡ σειρά τῶν κατηγοριῶν τῶν κυρίως ἄσμάτων τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ. Πλὴν ὅμως τούτων εἴπομεν ἤδη ὅτι ὑπάρχουν παρὰ τῷ λαῷ καὶ πλῆθος ἀρκετὸν διηγηματικῶν ἄσμάτων. Τί εἶναι διηγηματικὸν ἄσμα καὶ ποῖος ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ εἴπομεν ἤδη καὶ ἀνωτέρω, τὰ γενικῶς δ' ἐκεῖ λεχθέντα ἐφαρμόζονται καὶ εἰς τὰ νεοελληνικά.

Δύνανται δὲ τὰ νεοελληνικά διηγηματικά ἄσματα νὰ διακριθοῦν, ἀναλόγως τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν, εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη περιλαμβάνει τὰ πασίγνωστα σήμερον καὶ περίφημα ἀκριτικά.

Ταῦτα ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀποτελοῦντα ἰδιαίτερον κύκλον, τὸν ὀνομασθέντα ἀκριτικόν, ἀφ' οἴτου κατὰ τὸ 1875 ἀνευρέθη καὶ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Σάθα καὶ Legrand μακρὸν βυζαντινὸν ἔπος περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Βασιλείου Διγενῆ Ἀκριτα, τοῦ περιφημοτάτου τῶν ἀκριτῶν, τὸν ὁποῖον ψάλλουν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος δημοτικῶν ἄσμάτων. Ἦσαν δὲ οἱ ἀκριταὶ οὗτοι, οἱ ὄροφύλακες τοῦ Βυζαντίου, «οἱ τὰς ἄκρας προνοούμενοι», ὅπως λέγουν οἱ Βυζαντινοί, οἱ ἡρωϊκοὶ πρόμαχοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν εἰς τὰς ἐσχατίας τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας, τῶν ὁποίων οἱ ἄθλοι

συνεκίνουν τὴν καρδίαν τοῦ ἔθνους, ὡς οἱ ἄθλοι τῶν κλεφτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας.

Εἰς τοὺς ἄθλους τούτους, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ μεγάλου γνώστου τῆς δημοτικῆς ποιήσεως Ν. Γ. Πολίτου «ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐγκατέπλεξε μύθους, ὧν τοὺς πλείστους παρέλαβεν ἀνακαινίσασα ἐκ τῆς πλουσίας μυθικῆς κληρονομίας τῆς ἀρχαιότητος ⁽¹⁾ καὶ ἀπήρτισε τὸν ἰδεώδη τύπον ἤρωος νεαροῦ ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, κραταιοῦ ὡς ὁ Ἡρακλῆς καὶ ἐνδόξου ὡς ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐν κεφαλαίῳ δ' εἶπεῖν εἰς τὸν Διγενῆ Ἀκρίταν ἀποκορυφοῦνται οἱ πόθοι καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, διότι ἐν αὐτῷ συμβολίζεται ἡ μακραίων καὶ ἄληκτος πάλη τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον».

Τὰ ἄσματα, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ αὐτοῦ, εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ σφωζομένου ἔπους, τὸ ὁποῖον «οὐδὲν ἄλλο εἶναι, εἰ μὴ διασκευὴ τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων, ἔχουσα τὴν ἐπίφασιν ἀληθοῦς καὶ ἀπηκριβωμένης ἱστορικῆς διηγήσεως· διὸ παρέλαβον οἱ διασκευασταὶ μόνον ὅ,τι ἐνομίσθη ἔχον ἱστορικὴν ὑπόστασιν, ἐξωβέλισαν δὲ πᾶν ὅ,τι ἐθεωρήθη φανταστικὸν καὶ ἀπίθανον, καὶ προσέθεσαν, ποικίλλοντες τὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν, ρητορικὰ κοσμήματα καὶ ἠθικὰ διδάγματα καὶ ψυχωφελεῖς παραινήσεις» ⁽²⁾.

Ἐν τούτοις ὅπως παρουσιάζονται σήμερον τὰ ἄσματα ταῦτα παρέχουν τὴν ὄψιν λειψάνων, συντριμμάτων πραγματικοῦ ἐπικοῦ κύκλου, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχικὴν μορφήν σήμερον τοῦλάχιστον δὲν δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγουσιν ἡμᾶς καὶ οἱ ἀνωτέρω τεθέντες γενικοὶ μεθοδικοὶ λόγοι, καθ' οὓς ὁ λαὸς δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ πέραν τῆς δημιουργίας βραχέων ἐπεισοδιακῶν ἄσμάτων, οἷα π. χ. τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἀπειρόκαλα πολλάκις

⁽¹⁾ Πιθανώτατα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀκριτικῶν ἄσμάτων δὲν λείπουν καὶ ἐπιδράσεις ἀνατολικαί, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο δὲν ἔγιναν ἀκόμη αἱ ἀπαραίτητοι ἔρευναι.

⁽²⁾ Λαογραφία Α' 169 κ.έ.

ἄσματα, τὰ τοπικὰ περιστατικὰ ἀφηγούμενα. Ἡ ποίησις μακροτέρων διηγηματικῶν ἄσμάτων προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν χωριστῆς τάξεως λαϊκῶν ποιητῶν, καὶ καταλλήλων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διατήρησιν τῆς τάξεως ταύτης κοινωνικῶν ὄρων. Τούτου τεθέντος οὐδαμῶς εἶναι παράδοξος ἡ ἀνωτέρω ἐξενεχθεῖσα ὑπόθεσις, ὅτι τὰ σημερινὰ ἀκριτικὰ ἄσματα εἶναι λείψανα ἁρτίου ἐπικού κύκλου, διαφόρου πάντως καὶ ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τοῦ σφζομένου λογιωτατίζοντος βυζαντινοῦ ἔπους, διαμορφωθέντος κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῶν ἀκριτῶν καὶ τῶν ἀγερώχων παραμεθορίων βυζαντινῶν στρατιωτικῶν ἀρχόντων, τῶν Μελισσηνῶν, τῶν Δουκῶν καὶ Ἀνδρονίκων καὶ Πορφυρίων καὶ Κωνσταντίνων, εἰς τὰς αὐλὰς τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι εὔρισκον εὐμενῆ ὑποδοχὴν καὶ ἀκρόασιν οἱ λαϊκοὶ ποιηταί, οἱ ψάλλοντες τῶν ἰδίων τοὺς ἄθλους, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀράβων ἐμιρῶν καὶ βραδύτερον τῶν Φράγκων ἀρχόντων. «Τὸ ἡρωϊκὸν περιβάλλον τῶν ἀνατολικῶν θεμάτων ἦτο, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Rambaud, ἐπίσης κατάλληλον διὰ τὴν γέννησιν τῆς μεγάλης πολεμικῆς ποιήσεως, ὅπως ἦτο ἡ Γαλλία κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρώτων Καπετιδῶν». Μαρτυρίαν παλαιὰν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ποιητῶν ἔχομεν ἐκ τῶν σχολίων τοῦ περιφήμου ἐπισκόπου Καισαρείας Ἀρέθα (850 — 932), ὅστις σχολιάζων τοῦ Φιλοστράτου τὰ εἰς Ἀπολλώνιον Τυανέα (93, 11 κ.έ.) καὶ θέλων παραστατικώτερον ἐκ τῶν συγχρόνων νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν λέξιν ἀγύρτης λέγει. «Τοὺς ἀγείροντας λέγει ἦτοι ἀγύρτας, ὧν νῦν δεῖγμα οἱ κατάρατοι Παφλαγόνες ᾠδὰς τινὰς συμπλάσαντες πάθη περιεχούσας ἐνδόξων ἀνδρῶν καὶ πρὸς ὀβολὸν ἄδοντες καθ' ἐκάστην οἰκίαν» (1).

Τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα, ὡς ἐκ τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ συμπεράνωμεν, ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἡ ὁποία δύναται νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ Γ' αἰῶνος. Εἶναι δὲ τὰ περισσότερον ἐξ ὅλων

(1) Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις, Λαογρ. Δ 239.

τῶν ἄσμάτων διαδεδομένα. Εὐρίσκονται ἀπανταχοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας μέχρι τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου, εἰς παραλλαγάς, ἀφισταμένας ἀλλήλων πολλάκις μέχρι τοῦ ἀδιαγνώστου, ὧν ἀριώτεραι καὶ ἐκτενέστεραι εἶναι αἱ ἐκ Πόντου καὶ Καππαδοκίας καὶ ἰδίως αἱ ἐκ Κύπρου προερχόμεναι, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ αἱ τὰ πλεῖστα ἐπικά στοιχεῖα ἔχουσαι.

Εἶναι δὲ τὰ ἀκριτικά ταῦτα ἄσματα ἐκ τῶν καλλίστων τῆς δημῶδους ἑλληνικῆς ποιήσεως διὰ τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περιγραφαῖς καὶ τὴν τόλμην ἐν τῇ ἐκφράσει καὶ τῇ δημιουργίᾳ γραφικωτάτων κοσμητικῶν ἐπιθέτων, τὴν ὁποίαν ἐπαυξάνει τὸ σύντομον καὶ ἄλματικὸν τῆς διηγήσεως, ἐξ ἧς καὶ τὸ ὅλον ἄσμα λαμβάνει μορφήν δραματικὴν. Ἡ δὲ ἡρωϊκὴ πνοή, ἣ ὁποῖα ἐξακολουθεῖ νὰ τὰ διαπνέη παρὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων καὶ τὰς ἀναποφρεύκτους ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολάς, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν, μεταφέρουσα ἡμᾶς εἰς τοὺς χρόνους τοὺς ἡρωϊκοὺς καὶ περιπετειώδεις τῆς πείσμονος καὶ μακραίωνος πάλης τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον εἰς τὰ σκοτεινὰ βάθη τῆς Ἀσίας παρὰ τὰς δασείας ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ ἐπὶ τῶν κλεισουργῶν τοῦ Ταύρου, καὶ ἀναπλάττουσα ἐν τῇ φαντασίᾳ τὰς πελωρίας μορφὰς τῶν ἡρωϊκῶν καὶ ἀκαταδαμάστων ἀντρειωμένων⁽¹⁾, τῶν προμάχων ἐκεῖ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον τὸ θέλγητρον αὐτῶν⁽²⁾.

Κατ' ἐξοχὴν ἦρος τῶν ἄσμάτων τούτων εἶναι ὁ Διγενής, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα πολυτρόπως ἔχει παραμορφωθῆ εἰς τὰ ἄσματα, υἱὸς Ἀραβὸς ἐμίρου ἐκχριστιανισθέντος καὶ τῆς θυγατρὸς Βυζαντινοῦ ἄρχοντος. Τὰ ἄσματα δὲν μᾶς διηγοῦνται ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν του, τὴν ὁποίαν μανθάνομεν ἐκ τοῦ ἔπους. Μᾶς διηγοῦνται ὅμως τοὺς ἔρωτάς του, τὴν ἀπαγωγὴν τῆς συζύγου του, τοὺς τρομεροὺς ἀγῶνας

(1) Περὶ τούτων θέλομεν πραγματευθῆ προσεχῶς εἰς ἰδιαιτέραν πραγματείαν.

(2) Πρβ. *Κυριακίδου*, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν λαογραφίαν σ. 43.

καὶ τοὺς ἄθλους του κατὰ τῶν ἀπελατῶν καὶ τῶν Σαρακηνῶν. Ἡ δύναμις του εἶναι ὑπεράνθρωπος, αἱ δὲ διαστάσεις του Τιτᾶνος. Ὁ κτύπος τοῦ ροπάλου του, ὅταν παλαίῃ πρὸς τὸν Σαρακηνόν, ἀκούεται ὡς βροντή, ὁ γρόνθος του πλήττων διαρρηγνύει βράχον, μ' ἐν δὲ ράπισμα ἀναγκάζει δράκοντα νὰ μεταβληθῇ εἰς φύλακα τῆς συζύγου του. Καὶ αὐτὸν τὸν Χάρον νικᾷ. Ἄλλ' ἡ θεία δύναμις καὶ ἡ μοῖρα ἦσαν ἀνώτερα πάσης ἀνθρωπίνης ἀντιστάσεως. Ὁ Διγενής ψυχομαχεῖ. Περὶ τὴν κλίνην του συναθροίζονται ὅλοι οἱ ἀντρειωμένοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀφηγεῖται τοὺς ἄθλους του. Ἀποθνήσκων παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν Ἄδην καὶ τὴν σύζυγόν του. Τὰ ἄσματα, ἰδίως τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν θάνατόν του, εἶναι πολυαριθμότατα, συνεκέντρωσε δ' αὐτὰ ὁ Ν. Γ. Πολίτης ἐν Λαογραφίας Α' 169 κέ. Ἄλλοι ἀκροῖται, τῶν ὁποίων συνηθέστατα ἐμφανίζονται τὰ ὀνόματα καὶ ψάλλονται τὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἄσματα, εἶναι ὁ υἱὸς τῆς χήρας ὁ Πορφύρης, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Θεοφύλακτος καὶ ἄλλοι.

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι τὰ ἀκριτικὰ ἄσματα καὶ αἱ ἀκριτικαὶ παραδόσεις δὲν ἔμειναν κτῆμα μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐνωρὶς διεδόθησαν καὶ εἰς τοὺς γειτονικοὺς λαούς, τοὺς Ρώσους, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σέρβους, τῶν ὁποίων ὁ μυθικὸς ἦρως Μᾶρκος Κράλιεβιτς ἔχει πολλὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνος Διγενῆ.

β') Πλαστά.

Μετὰ τὰ ἀκριτικὰ ἔχομεν καὶ ἄλλα διηγηματικὰ ἄσματα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις στηρίζονται ἐπὶ λαϊκῶν παραδόσεων ἢ φαίνονται τελείως πλαστά. Τοιαῦτα εἶναι π. χ. τὸ ἄσμα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτης, τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ξενιτεμένου καὶ τῆς πιστῆς συζύγου, τὸ περίφημον ἄσμα τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, τοῦ καραβιοῦ, ποὺ τὸ πνίγει ὁ βοριάς, καὶ πολλὰ ἄλλα. Ποία ἢ προέλευσις τῶν ἁσμάτων τούτων καὶ πότε ἐποιήθησαν πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον δὲν εἶναι γνω-

στόν. Ὅτι ὅμως καὶ ταῦτα ὅπως καὶ τὰ ἀκριτικά, πρὸς τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν μεγάλην ὁμοιότητα, προϋποθέτουν ποιητικὴν ὄριμότητα καὶ τέχνην καὶ ἐπομένως ξεχωριστὴν τάξιν λαϊκῶν ποιητῶν δὲν δύναται, νομίζω, νὰ τεθῆ ἐν ἀμφιβόλῳ. Ἐπίσης οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ περὶ τῆς παλαιότητος τῶν πλείστων τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ εὐρυτάτη αὐτῶν διάδοσις οὐ μόνον καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς πλησιοχώρους ξένους λαούς, σλαβικοὺς καὶ ἄλλους.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη τῶν ἔσμάτων τούτων τοσοῦτω μᾶλλον σπουδαία, καθ' ὅσον ἐπεκτεινομένη καὶ εἰς τὰ ὅμοια ποιητικὰ προἰόντα καὶ ἄλλων λαῶν παρέχει ἀσφαλὲς μέτρον τοῦ κάλλους καὶ τῆς ὑπεροχῆς τῆς δημώδους ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἐκδηλουμένης εὐγενείας τῶν συναισθημάτων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ποίησιν καὶ τὴν ψυχὴν τῶν γειτονικῶν λαῶν. Εἰς τὰ ἔσματα ταῦτα κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Faugiel «ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκδηλοῦται μετὰ περισσῆς ποικιλίας, ἐλευθερίας καὶ δυνάμεως». Πολλῶν ἐξ αὐτῶν αἱ ὑποθέσεις ἔχουν ὡς πυρῆνα τὰ κάλλιστα καὶ εὐγενέστατα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς συναισθήματα, τὴν ἀδελφικὴν ἀγάπην, τὴν συζυγικὴν πίστιν, τὴν δύναμιν τοῦ πρώτου ἔρωτος κτλ. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις εἶναι τραγικαὶ καὶ πολλάκις καὶ ἄγρια, ὅπως π.χ. εἶναι ἡ ἐγκατόρυξις τῆς συζύγου τοῦ πρωτομάστορα τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτης, μετριάζεται ἡ ἐντύπωσις τοῦ φρικτοῦ καὶ ἀγρίου διὰ τῆς ἐγκαταμείξεως ἐπεισοδίων εἰδυλλιακῆν ἀποπνεόντων χάριν καὶ συναισθημάτων εὐγενῶν καὶ φιλανθρώπων.

Ὡς πρὸς τὸ κάλλος καὶ τὴν τεχνοτροπίαν διακρίνει αὐτὰ ἡ αὐτὴ πρὸς τὰ ἀκριτικά δύναμις τῆς φαντασίας ἐν ταῖς περιγραφαῖς, ἡ αὐτὴ τόλμη ἐν τῇ ἐκφράσει, ἡ αὐτὴ γραφικότης τῆς γλώσσης, ἡ αὐτὴ συντομία καὶ δραματικότης ἐν τῇ διηγήσει. Ἄν δὲ δὲν διαπνέῃ αὐτὰ ἡ αὐτὴ ἡρωϊκὴ πνοή, ἡ ὁποία ζωογονεῖ τὰ ἀκριτικά, ἀναπληροῖ ταύτην ἡ ἄγνή πνοή τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς φύσεως, ἡ ὁποία προσδίδει εἰς αὐτὰ θέλγητρον ἀνυπέροβλητον.

γ) Ρίμες.

Πλὴν ὅμως τῶν δύο μεγάλων τούτων κατηγοριῶν διηγηματικῶν ἄσμάτων φέρονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα ἄλλα διηγηματικὰ ποιήματα μᾶλλον ἢ ἄσματα, ἐντελῶς ὅμως διαφόρου καὶ χαρακτῆρος καὶ τεχνοτροπίας. Ἐπειδὴ δ' εἰς τὰ ἄσματα ταῦτα κυριαρχεῖ ἡ ρίμα, ἡ ὁμοιοκαταληξία, ἕνεκα τῆς ὁποίας ὁ ποιητὴς εἶναι ἱκανὸς καὶ τὴν γλωσσικὴν καὶ τὴν λογικὴν ἔκφρασιν νὰ στρεβλώσῃ, διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι γνωστά, ρίμες.

Ὅ,τι χαρακτηρίζει αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε ἡ φαντασία οὔτε αἱ εἰκόνες ἐν ταῖς περιγραφαῖς οὔτε τὰ γραφικὰ ἐπίθετα οὔτε κἂν ἡ τόσον συνήθης εἰς τὴν νεοελληνικὴν δημώδη ποίησιν δραματικότης ἐν τῇ διηγῆσει, παρὰ μόνον ἡ χρονογραφικὴ καὶ συνήθως ἄτεχνος τῶν γεγονότων ἀφήγησις, ἡ ἄμετρος πολλάκις πολυλογία, ἡ πεζότης, ἡ ἔλλειψις πάσης ποιητικῆς ἐμπνεύσεως καὶ ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια ὅπως τὰ πάντα ὑποταχθοῦν εἰς τὴν στιχουργικὴν ρίμαν. Συνηθέστατα ἀρχίζουν μὲ μίαν χρονολογίαν·

*Ἐ τὰ χίλια ὀχτακόσια εἰκοσιοχτῶ, μὴ Τρίτη,
ἀφρονγκρασιῆτε νὰ σᾶς πῶ ὀγιά τὴ μαύρη Κρήτη,
σύναξη κἄνου οἱ βασιλεῖς καὶ πάντε 'ς τὸ Παρίσι,
νὰ κάμουντε συνέλευρη τί νὰ γενῆ ἡ Κρήτη.*

(Πολίτου, Ἐκλογαὶ σ. 25 ἀρ. 1δ)

Ἄλλοτε εὐχεται ὁ ποιητὴς, ὡς οἱ ὁμηρικοὶ αἰοδοί, εἰς τὸν θεὸν νὰ τὸν βοηθήσῃ εἰς τὴν ποιητικὴν τοῦ γεγονότος ἔκθεσιν, καὶ ἄλλοτε περιορίζεται νὰ προσκαλέσῃ μόνον τοὺς ἀκροατὰς εἰς τὴν ἀκρόασιν·

*Παρακαλῶ σε θεέ μου νὰ μ' ἀφήσῃς,
τὸ νοῦν καὶ λοῖσμός μου νὰ βοηθήσῃς,
τοῦ Σούδας τὸ τραγούδι ν' ἀρχινήσω,
μὲ θλιβερὸ σκοπὸ νὰ τὸ κινήσω.*

(Jeannarakí, Ἄσματα Κρητικὰ σ. 12 ἀρ. 15)

*Ἀφρονγκρασιῆτε νὰ σᾶς πῶ ἓνα μεγάλο θᾶμα,
γιὰ τὸ Τζανάκη 'ς τὴ φλακὴ εἶναι τὸν ἀποκάμα.*

(Αὐτ. 10, 14)

Εἰς ὅλον δὲ τὸ ποίημα, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ἐκ Κύπρου προερχόμενα, εἶναι καταφανῆς ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια πρὸς ὅσον ἔνεστιν ἀκριβῆ καὶ ἀνελλιπῆ τῶν γεγονότων ἀφήγησιν. Ἐνῶ δὲ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα δημώδη ἄσματα, ὅπως δὲ καὶ εἰς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ὁ ποιητὴς οὐδαμοῦ ἐμφανίζεται οὐδὲ διακόπτει τὴν συνέχειαν τῆς διηγήσεως, ἡ ὁποία ρέει ἀδιάκοπος ἐκ τοῦ θείου στόματος τῆς προσκληθείσης Μούσης, εἰς τὰς ρίμες ὁ ποιητὴς ὄχι μόνον προβάλλει εἰς τὸ προοίμιον, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸ ποίημα παρεμβαίνει, παρουσιάζων ἑαυτὸν ὡς τὸν ἀφηγούμενον καὶ βεβαιῶν ὅτι τὰ πάντα λεπτομερῶς ἔχει ἐξακριβώσει καὶ μετ' ἀκριβείας θέλει διηγηθῆ. Οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ εἰς κρίσεις ἐπὶ τῶν γενομένων ἐκτρέπεται καὶ συμβουλὰς καὶ γνώμας ψυχοφελεῖς διατυπώνει καὶ ὡς διδάσκαλος τῶν ἀκροατῶν του παρουσιάζεται. Εἰς δὲ τὸ τέλος δὲν παραλείπει ἐν ἐπιλόγῳ νὰ ἀναφέρῃ τὸ ὄνομά του καὶ τὴν πατρίδα του καὶ νὰ ζητήσῃ παρὰ τῶν ἀκροατῶν του συγχώρησιν ὄχι μόνον τῶν ποιητικῶν, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων ἁμαρτημάτων του.

Ὡς ὑποθέσεις ἔχουν διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα ἐθνικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποθέσεως, ἀλλὰ συνηθέστατα καὶ πολλὰ ἐντελῶς τοπικῆς φύσεως, φόνους, σεισμούς, ναυάγια κτλ. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα ἔχουν τὸν τύπον ἱστορικῶν χρονογραφικῶν στιχουργημάτων, εἶναι ὅμως καὶ μερικά, ἰδίως εἰς ἐθνικὰς συμφορὰς ἀναφερόμενα, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν τὸν τύπον *θρήνου*, παλαιότερα ὑποδείγματα τῶν ὁποίων ἔχομεν τοὺς διαφόρους *θρήνους*, τοῦ *Ταμερλάνου*, τῆς *ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, τῶν *Ἀθηνῶν*, τοῦ *θανατικοῦ τῆς Ρόδου* κτλ.

Στίχος αὐτῶν συνήθης εἶναι ὁ δεκαπεντασύλλαβος. Οὐχὶ σπανίως ὅμως μεταχειρίζονται καὶ ἄλλους, ὧν συνηθέστερος εἶναι ὁ ἑνδεκασύλλαβος ἱαμβικὸς καταληκτικὸς, οἷον τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα

Τοῦ Σούδας τὸ τραγούδι ν' ἀρχινῆξω

υ υ υ - | υ υ υ - | υ υ υ

Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀπαγγελίας αὐτῶν εἶναι μὲν ἄσματικός, ἀλλ' ἐντελῶς μονότονος, οὐδὲν κοινὸν ἔχων πρὸς τὰ

μελωδίας τῶν ἄλλων ἄσμάτων, κλέφτικων, χορευτικῶν κτλ.
Ὡς δεῖγμα παραθέτομεν τὸ ἐκ Κρήτης μὲν προερχόμε-
νον, ἐκ Χίου δὲ ὑπὸ τοῦ Pernot ἀποθησαυρισθὲν ἄσμα
τῆς Σούσας.

$\text{♩} = 126$

Μα - ῖ - ου δε - κα - τέσ - σε -
ρις π'ἀν - νοί - ει τὸ τρι - μπού - νι νᾶ - κού - σε -
τέ μου νᾶ σᾶς πῶ τῆς Σού - σας τὸ τρα -
βού - δι. Ἡ Σοῦ - σα ἦ - τον ὄ - μορ -
φη, τῆς Βε - νε - τιᾶς κα - ρά - βι, κ'ἐ - γά - παν
τὸ Σε - ρί - μπα - λη, τὸ κάλλιον παλλη - κά - ρι

(Pernot, Rapport sur une mission scientifique.
Nouvelles Archives des Miss. Scient. XI σ. 230 ἀρ. 109).

Τὰ ἀνωτέρω νομίζω ὅτι εἶναι ἀρκετά, διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ εἶδος τῶν ποιημάτων τούτων. Πρόκειται περὶ στιχουργημάτων μᾶλλον ἡμιλαϊκῶν παρὰ περὶ δημοτικῶν ἄσμάτων, ἔστω καὶ διηγηματικῶν.

Ὅπως δὲ τὰ κλέφτικα ἔχουν ὠρισμένην ἀκτῖνα διαδόσεως, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ οἱ ρίμες ἔχουν ἰδιαιτέραν γεωγραφικὴν περιφέρειαν, ἐκτὸς τῆς ὁποίας διαδιδόμεναι ἐκφυλλίζονται βαθμηδὸν εἰς πραγματικὰ δημώδη ἄσματα. Ἡ γεωγραφικὴ αὕτη περιφέρεια εἶναι αἱ νῆσοι καὶ ἔξ αὐτῶν κυρίως ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος, ἡ ὁποία ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον νὰ παράγῃ ἀφθονίαν τοιούτων, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν γίνονται καὶ δημοτικά. Φορεῖς δὲ αὐτῶν καὶ ποιηταί ἐν Κύπρῳ εἶναι ἔξ ἐπαγγέλματος ποιηταί, ποιητάρηδες ἐπιτοπίως καλούμενοι. Ἀνάλογοι πρὸς τούτους ἦσαν ἴσως ἄλλοτε οἱ ἐν Κρήτῃ λεγόμενοι ριμαδόροι. Διάδοχοι δὲ τῶν ἐπαγγελματιῶν τούτων ποιητῶν τελευταῖοι εἶναι οἱ τυφλοὶ ἐπαῖται, οἱ ὁποῖοι εἰς τοιαύτας ρίμας θρηνηλογοῦν τὰ παθήματά των.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ποιητικὴ αὕτη τεχνοτροπία δὲν ἔμεινε κτῆμα μόνον τῶν ἔξ ἐπαγγέλματος ποιητῶν, ἐπέρασεν ἐν μέρει καὶ εἰς τὸν λαόν, ἄνθρωποι δὲ τοῦ λαοῦ, ἔχοντες ὅμως πάντοτε κάποιαν σχολικὴν ἢ μᾶλλον σχολαστικὴν μόρφωσιν, κατὰ τόπους καὶ πρὸ πάντων εἰς τὰς νήσους, ὅπου ἡ στιχουργικὴ δεξιότης ἀκμάζει λόγῳ τῆς ἀκμῆς τῆς ποιήσεως τῶν ὁμοιοκαταλήκτων διστίχων, ἐποίουν καὶ ποιοῦν κατὰ τόπους τοιαύτας ρίμας διὰ τοπικὰ γεγονότα διαφόρου φύσεως.

Πότε καὶ πῶς ἀνεπτύχθη ἡ τοιαύτη ποίησις δὲν ἠρευνήθη ἀκόμη, καθὼς δὲν ἠρευνήθη καὶ ἡ ἱστορία τῶν φορέων αὐτῆς, τῶν ἔξ ἐπαγγέλματος ποιητῶν. Ἐκ τῆς ἰδίας ὅμως μελέτης πείθομαι ὅτι καὶ οἱ ποιηταί καὶ ἡ τεχνοτροπία αὐτῶν εἶναι ἐπίσης παλαιά, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἄσματων, τὰ δὲ πρῶτα δείγματα αὐτῆς ἀνευρίσκω εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (ΙΔ' αἰῶνα) ποιηθὲν χρονογραφικὸν ποίημα τῆς κατακτῆσεως τοῦ Μωρέως ὑπὸ τῶν Φράγκων, τὸ γνωστότατον ὑπὸ τὸ ὄνομα *χρονικὸν τοῦ Μωρέως*. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνομοιοκατάληκτος, παρέλαβεν ἀκολουθῶς καὶ ἐχρησιμοποίησε τὴν φραγκικῆς προελεύσεως ρίμαν καὶ διεμορφώθη εἰς τὸν τύπον, ὑπὸ τὸν ὁποῖον μᾶς παρουσιάζεται σήμερον. Τῆς ποιήσεως ταύτης δείγματα παλαιότερα ἔχομεν ἀρκετά, καὶ τινὰ καὶ ὄχι ἀνά-

ξια λόγου ποιητικῶς. Ἐν τῷ συνόλω ὅμως, ὅπως εἵπομεν, ἡ ποιητικὴ ἀξία τῶν προϊόντων τῆς ποιητικῆς ταύτης τεχνολογίας καὶ μάλιστα τῶν νεωτέρων εἶναι πολὺ ὀλίγη.

Γ') Δραματικά παραστάσεις.

Παρὰ τὰ ἄσματα τέλος δύνανται νὰ ἐξετασθοῦν καὶ διάφορα δραματικὰ παίγνια καὶ παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος τελοῦνται κυρίως κατὰ τὰς Ἀπόκρεως Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα περὶ τινῶν δραματικῶν παραστάσεων, ἔχουσῶν λατρευτικὸν χαρακτῆρα καὶ συνδεομένων πρὸς τὴν γονιμότητα τῆς φύσεως, ὡς εἶναι οἱ καλόγηροι ἐν Θράκη. Αἱ παραστάσεις, περὶ ὧν ἐνταῦθα πρόκειται, εἶναι καθαρῶς δραματικαὶ παραστάσεις, δι' ὧν ὁ λαὸς ὑποκαθιστᾷ τὸ θέατρον, αἱ δὲ ὑποθέσεις αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ποιητικαί, εἰλημμένοι ἐκ προσφιλῶν εἰς τὸν λαὸν ποιητικῶν ἔργων. Τοιαῦται παραστάσεις π. χ. εἶναι αἱ ἐκ τοῦ Ἐρωτοκρίτου, τῆς Ἐρωφίλης, τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, τῆς Χρυσανγῆς καὶ τοῦ Μυρτίλου⁽¹⁾, τοῦ Παναράτου καὶ εἴ τις ἄλλη.

Εἶναι δὲ ἀξιαί προσοχῆς αἱ παραστάσεις αὗται, οὐ μόνον δι' ὅσα ἐν αὐταῖς λέγονται, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν λαϊκῶν ὑποκριτῶν, τὴν διάταξιν αὐτῶν καὶ τὴν ὑπαίθριον ἐν γένει σκηνοθεσίαν, τὸν τρόπον τῆς ὑποκρισεως καθὼς καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀκροατηρίου. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεὺς τοιούτων δραματικῶν παιγνίων, ἐὰν θέλῃ νὰ δώσῃ τι πλήρες, πρέπει νὰ μὴ περιορισθῇ μόνον εἰς τὰ λεγόμενα ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ νὰ παράσχῃ καὶ πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν περὶ ὅλων τῶν ἀνωτέρω.

Ἄξιον ἐπίσης προσοχῆς καὶ μελέτης εἶναι καὶ τὸ λαϊκὸν θέατρον τοῦ Καραγκιόζη, τὸ ὁποῖον παραλαβὼν ὁ λαὸς παρὰ τῶν Τούρκων διέπλασε βαθμηδὸν εἰς ἑλληνικόν.

(1) Λαογρ. Β' 418-50, 451, 674.

W Τελευταῖαι παρατηρήσεις.

Αὐτὴ εἶναι ἡ δημώδης ἑλληνικὴ ποίησις, δένδρον πολύκλαδον, ἀειθαλὲς καὶ αἰωνόβιον, τοῦ ὁποῖου αἱ ρίζαι ριζοῦνται εἰς τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς ἀρχαιότητος, ὁ κορμὸς γιγαντοῦται εἰς τοὺς ἡρωϊκοὺς τοῦ Βυζαντίου χρόνους, οἱ δὲ κλάδοι ἀναθάλλουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς κλεφτουριᾶς καὶ τῶν ἐπαναστάσεων. Τέκνον γνήσιον τῆς ἀγνῆς καὶ ἀπεριτέχνου λαϊκῆς ψυχῆς ἐπὶ αἰῶνας μακρούς, τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνας τῆς δουλείας, ὑπῆρξεν ἡ μόνη σχεδὸν πνευματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκδήλωσις, ἡ μόνη αὐτοῦ καλλιτεχνικὴ ἀπόλαυσις. Ὡς κύριον αὐτῆς χαρακτηριστικὸν ἔχει τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ συναίσθημα, τὸ ἀνεπιτήδευτον καὶ τὴν εἰλικρίνειαν εἰς τὴν ἔκφρασιν. «Ἐκ τῶν ἀμέσων καὶ διαυγεστάτων πηγῶν τῆς γλώσσης, παρατηρεῖ ὁ Πολίτης (1), ἡ δημώδης ποίησις ἀντλεῖ φραστικὴν δύναμιν καὶ ἐνάργειαν, ἐγγύτερον δὲ προσκειμένη εἰς τὴν φύσιν, δέχεται ἀκραιφνεστέραν τὴν ἀπὸ ταύτης ἐντύπωσιν. Οὐδὲν ἐν αὐτῇ τὸ ψευδὲς ἢ τὸ περίτεχνον. Ἡ μὲν παρατήρησις τῶν πραγμάτων τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου εἶναι ἀπλῆ, ἀλλ' ἀκριβής, ἡ δ' ἔκφρασις τῶν παθῶν ἀπερικόσμητος, ἀλλὰ βαθεῖα καὶ ἀληθής... Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἀναπληρῶνει τὴν ἑλλείπουσαν τέχνην».

Ἡ φράσις αὐτῆς κατὰ τὸν Faugier εἶναι ἀπλῆ, νευρώδης καὶ ἀπερίστροφος καὶ χωρεῖ διὰ περιόδων βραχειῶν καὶ σχεδὸν ἴσων. Ἐκαστος στίχος ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὸν αὐτοτελεῖ ἔννοιαν ἢ εἰκόνα πλήρη, οὕτως ὥστε ἡ συνέχεια τῶν στίχων, ἀπαγγελλομένη ἢ ἀδομένη ἐνώπιον πλήθους πολυαρίθμου καὶ κατὰ τύχην συνηθροισμένου, οὐδὲν σχῆμα, οὐδεμίαν λέξιν παρουσιάζει, ἥτις νὰ μὴ γίνεται σαφῶς καὶ εὐκόλως ἀντιληπτὴ εὐθὺς ἀπαγγελλομένη.

(1) Γνωστοὶ ποιηταὶ δημοτικῶν ᾠμάτων, ἐν Λαογρ. Ε' 489 κ.ε.

Ἡ γλῶσσα τέλος αὐτῶν κατὰ τὸν ἴδιον Fauriel «ἡ ὁποία εἶναι ἡ γνησία γλῶσσα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὰς συστηματικὰς προσπαθείας τῶν συγγραφέων ὅπως πλουτίσουν καὶ τορνεύσουν αὐτήν, εἶναι γλῶσσα ἀξιόλογος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν. Ὁμογενὴς ὡς ἡ γερμανικὴ καὶ πλουσιωτέρα αὐτῆς, σαφὴς ὡς ἡ γαλλικὴ, μᾶλλον εὐκαμπτος τῆς ἰταλικῆς καὶ ἁρμονικωτέρα τῆς ἰσπανικῆς, ἔχει πᾶν ὅ,τι χρειάζεται διὰ νὰ θεωρηθῆ ἀπὸ τοῦδε ὡς ἡ ὠραιότητα γλῶσσα τῆς Εὐρώπης. Ἀναμφιβόλως δ' εἶναι ἡ πλέον ἐπιδεκτικὴ τελειοποιήσεως. Ἐὰν φαίνεται κατωτέρα, παραβαλλομένη πρὸς τι ἰδίωμα, τοῦτο εἶναι μόνον τὸ ἰδίωμα, ἐξ οὗ προέρχεται, καὶ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὴν νέαν φάσιν. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐλάττωσις ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς μᾶλλον εἰς τὰς περιστάσεις παρὰ εἰς τὰ πράγματα».

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Προκειμένου νῦν περὶ τῆς συλλογῆς τῶν ᾠμάτων ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἑξῆς. Καθ' ὅσον τὸ δημοτικὸν ᾠσμα εἶναι ᾠσμα, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ κείμενον, αἱ λέξεις, εἶναι ἀρρηκτως συνδεδεμέναι πρὸς τὴν μελωδίαν, τελεία συλλογὴ ᾠμάτων θὰ ἦτο ἐκείνη, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ἔδιδε λέξεις ὁμοῦ καὶ μελωδίαν. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι αἱ μὲν λέξεις σημειοῦνται εὐκόλως, τὴν μελωδίαν ὅμως μόνον μουσικὸς δύναται νὰ σημειώσῃ καὶ μάλιστα καλός. Διότι αἱ κακαὶ μουσικαὶ ἀποδόσεις φυσικὰ δὲν δύνανται νὰ ἔχουν οὐδεμίαν διὰ τὴν ἐπιστήμην σημασίαν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὅπως ἐξασφαλισθῆ ἡ ἀκρίβεια τῆς ἀποδόσεως, ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν δημοδῶν μελωδιῶν ὁ φωνογράφος, τοῦ ὁποίου αἱ πλάκες εἰς ἑκάστην στιγμὴν δύνανται νὰ ἐπαναλάβουν τὸ αὐτὸ μέλος καὶ ἐπιτρέπουν οὕτω τὸν ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας τῆς γραπτῆς μουσικῆς ἀποδόσεως.

Ὡς πρὸς τὸ κείμενον παρατηροῦμεν ὅτι, καθὼς καὶ εἰς ὅλα τὰ δημῶδη κείμενα, ἡ καταγραφὴ πρέπει νὰ εἶναι

πιστὴ καὶ ἀκριβῆς, οὐδὲν μεταβάλλουσα καὶ οὐδὲν προσθέτουσα οὐδ' ἀφαιροῦσα. Οὐ μόνον δὲ κατὰ τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ φθογγικῶς ἢ καταγραφὴ δέον νὰ εἶναι πιστὴ. Ἰδίως δὲν πρέπει νὰ παρασύρεται ὁ καταγράφων ἀπὸ τὸ ἐπιτόπιον ἰδίωμα καὶ νὰ προσαρμόζη τὸ ἄσμα εἰς αὐτό. Καθὼς παρετήρησα καὶ ἐγὼ καὶ ἄλλοι προσεκτικοὶ συλλογεῖς, ἢ γλῶσσα τῶν ἄσμάτων καὶ γραμματικῶς καὶ φθογγικῶς δὲν προσαρμόζεται τελείως πρὸς τὸ τοπικὸν ἑκασταχοῦ ἰδίωμα. Ἡ ποιήσις διετήρησε κάποιαν παράδοσιν εἰς τὴν γλῶσσαν, ἢ ὁποία τὴν ἐμποδίζει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ ἰδίωμα. Ἐπειτα τὰ ἄσματα, ἅπαξ ποιηθέντα, μεταφέρονται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, δὲν εἶναι δὲ εὐκόλον κυρίως ἔνεκα τοῦ μέτρου νὰ προσαρμόζεται τελείως εἰς τὸ ἑκασταχοῦ κρατοῦν ἰδίωμα. Ἡ προσαρμογὴ αὐτῶν δὲν εἶναι εἰ μὴ σχετικὴ, οὐδέποτε δὲ πλήρης. Πλὴν τούτου τὰ ἄσματα πολλάκις διετήρησαν καὶ ἀρχαιοπρεπεστέρας λέξεις, τῶν ὁποίων ἢ σημασία ἔχει λησμονηθῆ καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις ἐφθάρησαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ ἀναγνωρίσῃ αὐτάς. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τὰς λέξεις ταύτας ὁ συλλογεὺς πρέπει νὰ σημειώσῃ ἀκριβῶς, ὡς λέγονται, προσθέτων καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῆς λέξεως, τὴν ὁποίαν δίδουν εἰς αὐτὴν οἱ χωρικοί, οἵαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἢ χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς ἀγνώστου σημασίας, ἐὰν ὁ χωρικὸς οὐδὲν περὶ αὐτῆς ἔχη νὰ εἴπῃ.

Ἐπειτα εἶναι ἀνάγκη ὁ συλλογεὺς νὰ προσέχη καὶ νὰ σημειώσῃ καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα, ἀπαραίτητα ἵνα ἢ συλλογὴ αὐτοῦ ἔχη ἀναμφισβήτητον ἀξίαν. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς ὁ τόπος, ἐξ οὗ κατεγράφη τὸ ἄσμα, καθὼς καὶ τὸ ὀνοματεπώνυμον, ἢ ἡλικία καὶ ἢ καταγωγὴ τοῦ ὑπαγορεύσαντος. Πλὴν τούτων ἀπαραίτητον εἶναι ἐπίσης νὰ σημειώνεται καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν τὸ ἄσμα ἄδεται, ἐὰν δὲ εἶναι δυνατόν, ὅσάκις εἶναι ἀδύνατος ἢ καταγραφὴ τοῦ μέλους, νὰ δηλοῦται κατὰ τινὰ τρόπον καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἄδεται. Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον παρατηρῶ ὅτι αὐτὸς ὁ λαὸς κατὰ τόπους χαρακτηρίζει τὰ διάφορα ἄσματα ἀναλόγως τῆς περιστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν

ᾄδονται εἰς τραγούδια τῆς τάβλας, τσομπάνικα ἢ κλέφτικα, τοῦ χοροῦ, τοῦ δρόμου ἢ τῆς τάβλας, τοῦ ξεφάντωσης, τοῦ στράτας κτλ. (1). Αἱ δὲ τοιαῦται πληροφορίες μᾶς δίδουν νὰ ἐννοήσωμεν τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχει εἰς τὸ βίον τοῦ λαοῦ τὸ ᾄσμα, πράγμα τὸ ὁποῖον μᾶς βοηθεῖ ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν ἐξήγησιν διαφόρων φαινομένων ἐν τε τῇ δημιουργίᾳ καὶ τῇ παραδόσει τῶν κειμένων τῶν δημοτικῶν ᾄσμάτων. Οὕτως ὁ εὐρισκόμενος ἐνώπιον τοῦ καταπληκτικοῦ πλήθους τῶν διστίχων οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἀφθονον ταύτην παραγωγὴν, ἐὰν ἠγνόει τὴν πολλαπλὴν τοῦ διστίχου χρῆσιν εἰς τὸν κλήδοναν, εἰς τοὺς χορούς, εἰς τοὺς γάμους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ποιητικοὺς ἀγῶνας. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σημειῶνω ὡς παράδειγμα τὸ ἐξῆς. Ὁ διερχόμενος τὴν συλλογὴν τῶν κρητικῶν ᾄσμάτων τοῦ Γιάνναρη ἀπορεῖ πῶς, ἐνῶ ἐν Κρήτῃ σφύζονται πλεῖστα μακρὰ ᾄσματα, πράγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκεῖ ποίησις δὲν περιέπεσεν εἰς παρακμὴν, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς πόλεις, ἀπαντῶνται καὶ πλεῖστα, τὰ ὁποῖα φαίνονται ὄχι ὡς λείψανα ἐκ στίχων λησμονηθέντων ᾄσμάτων, ἀλλ' ὡς ᾄσματα περικεκομμένα, ᾄσματα, τὰ ὁποῖα ὁ ᾄδων ἀφῆκεν ἀτελείωτα. Οὕτω π.χ. τὸ ᾄσμα τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ (σ. 104 ἀρ. 93) φέρεται εἰς τρεῖς μόνον καὶ ἡμίου στίχους.

*Ὁ Διγενῆς ψυχομαχεῖ κ' ἡ γῆς τότε τρομασσει
βροντᾷ καὶ τρέμ' ὁ οὐρανὸς καὶ σειέτ' ἀπάνω κόσμος,
κ' ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾷ, πῶς θὰ τότε σκεπάσῃ,
πῶς θὰ σκεπάσῃ τέθιοιο νιό.*

Τὸ πράγμα μοῦ ἐξήγησε Κρής ἐκ τῆς ἐξῆς συνηθείας, κρατούσης ἐν Κρήτῃ. Τὰ ᾄσματα ταῦτα ᾄδονται ἐν συμποσίοις τῇ συνοδείᾳ λύρας, ἐπειδὴ δὲ πάντες οἱ παρόντες ἐκ περιτροπῆς πρέπει νὰ τραγουδήσουν, πράγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ κατωρθοῦτο ἂν ἕκαστον ᾄσμα ἔφθανε μέχρι τοῦ τέλους, ἕκαστος τῶν παρόντων ᾄδει τρεῖς μόνον κοτυλιές (2). Οὕτω

(1) Λαογρ. Α' 139 κέ.

(2) Τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ ἡ φράσις δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω.

τὸ ᾄσμα μένει ἀτελείωτον. Ἐπειδὴ δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ συνηθὼς συμβαῖνον, τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ᾄσματος περιπίπτει οὕτως εἰς ἀχρησίαν, λησμονεῖται καὶ τὸ ᾄσμα ἀπομένει κολοβόν.

Ἐξ Αἰγίνης ἔχομεν τὴν πληροφορίαν (Λαογρ. Η', 69 σημ. 1), ὅτι εἰς παλαιότερους χρόνους οἱ ἀοιδοί, φιλοτιμούμενοι νὰ ψάλουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα τραγούδια, διὰ νὰ ἀκούσουν ἐγκώμια καὶ ἐπαίνους, ὡς πολλὰ γνωρίζοντες, καὶ διὰ χρηματικὰς ἀκόμη ὠφελείας, ἐτεμάχιζον τὰ τραγούδια καὶ συνήρμοζον τὰ τμήματα εἰς τρόπον, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται ἡ προᾶξις των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργοῦντο βραχύτεραι παραλλαγαί.

Ἐπειτα εἰς τὸ αὐτό, ἀνωτέρω παρατεθέν, ᾄσμα, παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι τελειώνει εἰς ἥμισυν στίχον, προᾶγμα τὸ ὅποιον καὶ εἰς πλείστα ἄλλα ᾄσματα παρατηρεῖται. Τοῦτο πάλιν ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὅποιον συνηθίζουσιν νὰ ψάλλουν τὰ ᾄσματα ταῦτα, καὶ κατὰ τὸν ὅποιον ἢ μελωδία, καταλαμβάνουσα ἓνα καὶ ἥμισυν στίχον, δὲν προχωρεῖ ἀπὸ στίχου εἰς στίχον, ἀλλ' ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐκάστοτε τελευταῖον προηγούμενον ἡμιστίχον, καὶ καταλήγει εἰς τὸ πρῶτον ἡμιστίχον τοῦ ἀκολουθοῦστος στίχου κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον

*Τοῦ Κίτσου ἡ μάγνα κάθοιταν ἔς τὴν ἄκρη ἔς τὸ ποτάμι,
μὲ τὸ ποτάμι μᾶλλονε
μὲ τὸ ποτάμι μᾶλλονε καὶ τὸ πετροβολοῦσε
ποτάμι μ' γιὰ λιγότεψε,
ποτάμι μ' γιὰ λιγότεψε, κιλ.*

Τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι, πιστεύω, ἀρκετὰ διὰ νὰ καταδείξουν τὴν σπουδαιότητα τῶν πληροφοριῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν.

* * *

Ἄσμάτων συλλογαί ἔχουν δημοσιευθῆ πλείστα μέχρι τοῦδε καὶ ὑπὸ ξένων καὶ ὑπὸ ἡμετέρων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἔνταῦθα τὰς σπουδαιότατας. Πρώτη σπουδαία συλλογὴ εἶναι ἡ τοῦ Γάλλου *Fauriel*, δημοσιευθεῖσα κατὰ τὸ 1824 μετὰ γαλλικῆς μεταφράσεως τῶν κειμένων. Ἡ συλλογὴ αὕτη διατηρεῖ καὶ σήμερον ἀκόμη τὴν ἀξίαν της διὰ

τὴν μακρὰν εἰσαγωγὴν, ἣ ὁποῖα προτάσσεται, καθὼς καὶ δι' ἄλλας σπουδαιοτάτας παρατηρήσεις τοῦ Γάλλου συγγραφέως καὶ ἐρευνητοῦ. Μετ' αὐτὴν ἔρχεται ἡ τοῦ *Tommaso*, *Canti popolari, Venet.* 1842 τόμ. IV, ἢ τοῦ *Μανούσου*, *Τραγούδια ἔθνικα, Κέρκυρα* 1850, ἢ τοῦ *Ζαμπελίου*, *ᾠσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, Κέρκυρα* 1852—οὗτος ὁμως πολλαχῶς ἔφθειρε τὰ κείμενα αὐθαιρέτως διορθῶν—ἢ τοῦ *Ἰατρίδου*, *Συλλογὴ δημοτικῶν ᾠσμάτων παλαιῶν καὶ νέων, Ἀθῆναι* 1859. Ἐπειτα αἱ συλλογαὶ τοῦ *Kind*, *Neugriechische Poesien, Leipzig* 1833.—*Anthologie, Leipzig* 1844.—*Neugriechische Volkslieder, Leipzig* 1840, τοῦ *Marcellus*, *Chants du peuple en Grèce, Paris* 1851.

Πάσας τὰς ἀνωτέρω συλλογὰς, πλὴν τῆς τοῦ *Μανούσου* καὶ *Ἰατρίδου*, καθὼς καὶ ἄλλας, αἱ ὁποῖαι εἶχον δημοσιευθῆ εἰς περιοδικὰ καὶ πραγματείας διαφόρους, ἱστορικός, τοπογραφικός κτλ., συνεκέντρωσεν ὁ *Passow* εἰς τὴν συλλογὴν αὐτοῦ, *Τραγούδια Ῥωμαίικα.—Popularia carmina Graeciae recentioris, Lipsiae* 1860. Ἀλλὰ καὶ ἔκτοτε πλεῖσται ὅσαι συλλογαὶ ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς αὐτοτελῆ βιβλία καὶ εἰς γενικωτέρας λαογραφικὰς συλλογὰς καὶ εἰς περιοδικὰ καὶ ἡμερολόγια καὶ εἰς διαφόρους πραγματείας.

Αὐτοτελεῖς συλλογὰς ἀξίας λόγου σημειοῦμεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰς ἑξῆς: *Γ. Χασιώτου*, *Συλλογὴ τῶν κατὰ τὴν Ἠπειρον δημοτικῶν ᾠσμάτων, Ἀθῆναι* 1866.—*Μ. Δελέκου*, *Δημώδης ἀνθολογία, Ἀθῆναι* 1868.—*Jeannarakis*, *ᾠσματα Κρητικά, Leipzig* 1876.—*Π. Ἀραβαντινοῦ*, *Συλλογὴ δημοδῶν ᾠσμάτων τῆς Ἠλείου, Ἀθῆναι* 1880.—*Legend*, *Recueil de chansons populaires grecques, Paris* 1882.—*Lagarde*, *Neugriechisches aus Klein Asien, Göttingen* 1886.—*G. F. Abbott*, *Songs of Modern Greece, Cambridge* 1900.—*Α. Δ. Γουσίου*, *Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, Θεσσαλονίκη* 1901.—*Παχτίκου*, *260 δημώδη ἑλληνικὰ ᾠσματα, Ἀθῆναι* 1905.—*Θέρου*, *Δημοτικὰ τραγούδια, Ἀθῆναι* 1909.—*Κριάρη*, *Κρητικὰ ᾠσματα,*

ἐν Χανίοις 1909. — *M. Μιχαηλίδου*, Καρπαθιακὰ δημοτικὰ ᾠσματα, Κωνσταντινούπολις 1913.

Βιβλία, περιέχοντα πλὴν ἄλλου λαογραφικοῦ ὕλικου καὶ συλλογὰς ἀξίας λόγου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ᾠσμάτων, σημειοῦμεν ἔνταῦθα τὰ ἀκόλουθα. — *Σταματιάδου*, Τὰ Σαμιακὰ τόμ. Ε', Σάμος 1887. — *B. Schmidt*, Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder, Leipzig 1877. — *Παπαζαφειροπούλου*, Περισυναγωγή γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Πάτραι 1887. — *Δελέκου*, Ἐπιδόρπιον, Ἀθῆναι 1888. — *Σακελλαρίου*, Κυπριακά, Ἀθῆναι 1890. — *Κανελλάκη*, Χιακὰ ἀνάλεκτα, Ἀθῆναι 1890. — *Βλαστοῦ*, Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ, Ἀθῆναι 1893. — *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά, Ἀθῆναι 1896. — *Pernot*, Rapport sur une mission scientifique en Turquie, Paris 1903. — *Abbott*, Macedonian Folklore, Cambridge 1903. — *Λάσκαρη*, Ἡ Λάστα καὶ τὰ μνημεῖα της, Πύργος 1903—1910. *Λουλουδοπούλου*, Συλλογὴ ἀνέκδοτος ἠθῶν, ἐθίμων καὶ δημοτικῶν ᾠσμάτων, Βάρνα 1903. — *Dieterich*, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, Wien 1908.

Περιοδικὰ τέλος, ἐν τοῖς ὁποίοις ἐδημοσιεύθησαν πλούσιαι συλλογαὶ ᾠσμάτων, εἶναι ἡ *Πανδώρα* (τ. Α'—ΚΒ', 1850—1872), ὁ *Παρνασσὸς* μετὰ τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων αὐτοῦ (1871—2), ὁ ἐν *Κωνσταντινουπόλει* ἑλληνικὸς φιλολογικὸς *Σύλλογος*, σύγραμμα περιοδικὸν ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ ὁμωνύμου συλλόγου, μετὰ τοῦ *Ζωγραφεῖου ἀγῶνος*, τὸ *Δελτίον* τῆς *Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* καὶ τὸ εἰδικὸν διὰ τὰ λαογραφικὰ περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις *Ἑλληνικῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας*, ἡ *Λαογραφία*, τῆς ὁποίας οἱ ἕξ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντες τόμοι περιέχουν ἀφθονώτατον καὶ ἀξιόλογον ὕλικόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΕΠΩΔΑΙ

Γενικά. *7*

Αἱ ἐπωδαί, ὅπως καὶ ἡ λέξις δεικνύει, εἶναι ἄσματα μαγικά, τῶν ὁποίων ἡ ἀπαγγελία μόνη ἢ συνοδευομένη ἐνίοτε καὶ ὑπὸ μαγικῶν πράξεων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐκδιώκῃ τὸ κακὸν ἐν γένει ἢ καὶ νὰ τὸ ἐμβάλλῃ ὅπου θέλει. Ἴσως φανῆ παράξενον ὅτι τὰς ἐπωδάς ὀρίζομεν ὡς μαγικά ἄσματα, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι καὶ σήμερον καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμη οἱ ἐπάδοντες ὄχι μόνον δὲν ἄδουν, ἀλλὰ μόλις ψιθυρίζουν τὰς λέξεις, ὅπως αὐταὶ μὴ γίνουν ἀκουσταί. Δικαιολογεῖ ὁμως τὸν ὀρισμὸν ἡ ἀρχὴ τῶν ἐπωδῶν, τῆς ὁποίας λείψανον εἶναι καὶ ἡ σημερινὴ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔμμετρος αὐτῶν μορφή.

Ἡ ἐπωδὴ εἰς τὰς ἀρχάς της εἶναι πραγματικὸν ἄσμα κατὰ τὸν τρόπον, ἐννοεῖται, τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, συνοδευόμενον ὑπὸ μαγικοῦ χοροῦ μετὰ διαφόρων μιμικῶν μαγικῶν κινήσεων, αἱ ὁποῖαι σκοπὸν ἔχουν νὰ καταναγκάσουν τὸν δαίμονα νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ μάγου. Βαθμηδὸν μὲ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν μαγικῶν τελετῶν παρελείφθησαν οἱ μαγικοὶ χοροὶ καὶ ἔμειναν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον μόνον αἱ λέξεις, ὡς μέσον μαγικόν, δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν διαφόρων δαιμονίων, ἐπὶ τῶν ἀσθενειῶν, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὰς ὁ λαὸς ἐξακολουθεῖ νὰ φαντάζεται ὡς ὄντα προσωπικὰ κακοποιά, δηλ. ὡς δαίμονας, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς πέριξ φύσεως, ἐμψύχου καὶ ἀψύχου.

Πλὴν τῆς μεταβολῆς ταύτης μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωτέρων περὶ τοῦ θείου ἰδεῶν ὑπέστησαν καὶ ἄλλην μεταβολὴν αἱ ἐπωδαί, καθ' ὅσον εἰς αὐτὰς εἰσῆλθε καὶ νέον στοιχεῖον,

ἡ ἐπίκλησις τῆς ἀνωτέρας τοῦ θείου δυνάμεως. Οὕτω δὲ βαθμηδὸν μετεβλήθησαν εἰς εὐχάς, χωρὶς ὅμως καὶ διὰ τοῦτο, ὅπως δὲ συμβαίνει εἰς τὴν λαογραφίαν, νὰ παύσουν ὑφίστάμεναι καὶ αἱ τὰς πρωτογόνους ἰδέας ἀντιπροσωπεύουσαι.

Εἶναι δὲ ἡ πίστις εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λέξεως διαδεδομένη εἰς ἅπαντας τοὺς λαοὺς, καὶ σημερινούς καὶ παλαιότερους, ἡ δὲ ἐπωδὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀπετέλεσε ἰσχυρότατον μαγικὸν μέσον πρὸς θεραπείαν ἀσθενειῶν ζώων καὶ ἀνθρώπων, προαγωγὴν τῆς βλαστήσεως, ἀποδιώξιν βλαβερῶν ἐντόμων καὶ ζώων, ἀποτροπὴν χαλάζης, ἀποδιομοιῶν καὶ καταναγκασμὸν δαιμονίων κτλ. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, Χαλδαίους, Αἰγυπτίους ἠσκεῖτο ἐπισήμως ἡ ἐπωδὴ ὑπὸ τῶν ἱερέων, καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησι δὲ δὲν ἦτο ἄγνωστος. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον τὸ αἶμα, τὸ ὁποῖον ῥέει ἐκ τοῦ τραύματος τοῦ Ὀδυσσέως, δι' ἐπωδῶν σταματᾷ.

*Ὀτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
δῆσαν ἐπισταμένως· ἐπαιοδῆ δ' αἶμα κελαινὸν
ἔσχεθον* (Ὀδυσσεΐας τ, 456).

Παρὰ τοῖς Ρωμαίοις αἱ ἐπωδαὶ ἦσαν εἰς κοινοτάτην χρῆσιν διὰ πᾶσαν περίστασιν τοῦ βίου καὶ μάλιστα τοῦ ἀγροτικοῦ, περιέσωσαν δὲ καὶ ἀρκετὰς οἱ ρωμαῖοι συγγραφεῖς. Τὴν δὲ πίστιν εἰς τὴν δύναμιν αὐτῶν χαρακτηρίζουν ἄριστα οἱ ἑξῆς στίχοι:

*Stellis atque herbis vis est, sed maxima verbis,
tantum verba valent, quantum mens sentiat illa.*

Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, ὅτε ἔνεκα τοῦ συγκρητισμοῦ τῶν θρησκευμάτων καὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀνατολικῶν ἠϋξήθη ἡ δεισιδαιμονία, αἱ ἐπωδαὶ εἰσήλασαν εἰς ὅλα τὰ κοινωνικὰ στρώματα, καθ' ἅπαντα δὲ τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον ἱερεῖς Αἰγύπτιοι καὶ Χαλδαῖοι καὶ λοιποὶ ἀνατολίται, καὶ μάντις καὶ προφῆται, ἐξήσκουν τὸ ἔργον τοῦ ἐπωδοῦ καὶ γόητος.

Ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἡ χρῆσις τῶν ἐπωδῶν εἰσηλθεν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἐξορκισμοῦ καὶ τῶν εὐχῶν καὶ εἰς τοὺς χριστιανούς, ὑπῆρχε δὲ κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς

ἡρόνους ἰδιαιτέρα τάξεις ἐξορκιστῶν, οἵτινες εἶχον τὴν δύναμιν διὰ τῶν ἐπωδῶν αὐτῶν νὰ ἐκβάλλουν δαίμονας καὶ νὰ θεραπεύουν ἀσθενείας. Τόση δὲ ἦτο ἡ πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἐπωδῶν, ὥστε καὶ πατέρες τῆς ἐκκλησίας νηφάλιοι καὶ φιλοσοφικώτατοι, ὡς π. χ. ὁ Ὀριγένης, οὐ μόνον ἀναγνωρίζουν τὴν δύναμιν τῶν λέξεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πλάττουν τοιαύτας, στηριζομένας εἰς τὴν δύναμιν τῶν χριστιανικῶν ὀνομάτων πρὸς χρῆσιν τῶν χριστιανῶν. Οἱ ἐξορκισμοὶ τοῦ βαπτίσματος, οἱ εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον ἀποδιδόμενοι ἀφορκισμοί, καὶ αἱ ποικίλαι εὐχαὶ εἶναι ἡ συνέχεια τῶν ἐπωδῶν ἐντὸς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν γένει, ὡς εἵπομεν ἤδη, εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ὅλα τὰ θρησκευόμενα ἢ μαγικὴ ἐπωδὴ ὑπῆρξεν ἡ μήτηρ τῆς θρησκευτικῆς εὐχῆς, τῆς προσευχῆς καὶ τοῦ ὕμνου, καθόσον ὁ ἄνθρωπος ἐσχημάτιζε βαθμηδὸν ἀνωτέραν περὶ τοῦ θεοῦ ἰδέαν.

Νεοελληνικαὶ ἐπωδαί.

Α') Ὄνομα καὶ διαίρεσις.

Εἰς ἡμᾶς τοὺς σημερινοὺς Ἕλληνας αἱ ἐπωδαὶ εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὰ ὀνόματα *ξόρκια*, *γητέματα*, *γητειᾶς* κτλ., συνοδεύονται δὲ συνηθέστατα ὄχι βέβαια ὑπὸ μαγικῶν χορῶν, ἀλλὰ ὑπὸ διαφόρων κινήσεων καὶ πράξεων, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ ἔχουν μαγικὴν σημασίαν. Τοιαῦται π. χ. εἶναι τὸ *μούτζωμα*, τὸ *φτύσιμο*, τὸ *φύσημα*, τὸ *γλείψιμο τοῦ μετώπου*, τὸ *χριστιανικώτερον σταύρωμα*, ἡ *κροῦσις πυρολίθων πρὸς παραγωγὴν σπινθήρων*, ἡ *χρῆσις τοῦ μαυρομάνικου μαχαιριοῦ* κ.τ.λ. Λέγονται δὲ ψιθυριστὰ καὶ φυλάττονται μυστικά, διότι ἄλλως χάνουν τὴν δύναμίν των.

Εἶναι δὲ αἱ νεοελληνικαὶ ἐπωδαὶ πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἄλλαι εἰς ἄλλας μαγικὰς ἀντιλήψεις ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν. Θὰ ἠδύνατο βεβαίως νὰ διαιρέσῃ τις καὶ κατατάξῃ αὐτὰς ἀναλόγως τῆς χρησιμοποίησεώς των. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη διαίρεσις δύναται νὰ διασπάσῃ τὰ ὅμοια, καθόσον οὐχὶ σπα-

νίως ἢ αὐτὴ ἐπωδὴ αὐτουσία ἢ μὲ μικρὰν τροποποίησιν χρησιμοποιεῖται διὰ πολλαπλᾶς αἰτίας. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ προηγήται ἡ συγκέντρωσις τῶν ἐπωδῶν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν κειμένων. Τὰ ὅμοια κείμενα δὲν πρέπει νὰ διασπῶνται. Πρέπει μόνον νὰ σημειώνεται παρ' ἐκάστῳ καὶ ἡ χρῆσις αὐτοῦ.

Τὴν συγκέντρωσιν ταύτην πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ταξινομήσις συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῶν ἐπωδῶν, συμφώνως πρὸς τὰς μαγικὰς τοῦτ' ἔστιν ἰδέας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐνεπνεύσθησαν. Τοιαύτην τινὰ διαίρεσιν ἐφήρμοσεν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπωδὰς ὁ συγκεντρώσας αὐτὰς Heim. Διὰ ταύτης χωρίζονται αἱ ἐπωδαὶ εἰς διαφόρους κατηγορίας, τῶν ὁποίων ἐκάστη ἐκφράζει καὶ ἰδιαίτερον εἶδος ἀντιλήψεως ὡς πρὸς τὸν τρόπον, δι' οὗ προκαλεῖται ἡ μαγικὴ ἐνέργεια, μᾶς δίδεται δὲ τοιουτοτρόπως ἡ εἰκὼν τῶν ἰθύνουσῶν ἐν ταῖς ἐπωδαῖς ἰδεῶν. Κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ἔχομεν εἰς τὰς νεοελληνικὰς ἐπωδὰς

α') τὰς ἀμέσους, δηλ. ἐκεῖνας, κατὰ τὰς ὁποίας μόνη ἡ μνεῖα τῆς ἐπιθυμίας εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς. Οὕτω π. χ., ὅταν θέλουν ποῦλες καὶ κατσοῦλες, λέγουν

*Ὅλο ποῦλες
καὶ κατσοῦλες.*

β') τὰ κυρίως ξόρκια, καθ' ἃ ὁ ἐπάδων καλεῖ, ἐπιτάσσει ἢ ἐξορκίζει τὸ κακὸν νὰ φύγῃ, οἷον

*Ἄστερα μελανέ,
μελανέ μελαχροινέ,*

*Φά τὸ γάλα, φά τὸ μέλι,
κι ἄφες τοῦ παιδιοῦ τ' ἀντέρι.*

(Λαογρ. Δ' 58 γ').

Τοῦ ἐξορκισμοῦ προηγεῖται ἐνίοτε καὶ τὸ ὄνομα ἀγίου ἢ ἁγίων, ἐν ὀνόματι τῶν ὁποίων ὁ ἐξορκιστὴς ξορκάει, π. χ.

*Μὰ τὸν ἅγιο Σπυριδῶνα,
μὰ τὸν ἅγιο Παντελεήμονα,
ξορκάω τὸ κονάκι,
νὰ πάη 'ς τὰ ὄρη, 'ς τὰ βουνά,
'ς τῆς Παναγιᾶς τὸ γάλα.*

γ') Τὰς ἐπωδάς, αἱ ὁποῖαι συνοδεύονται καὶ ὑπὸ ἀπειλῶν, ὅτι δηλ. αὐτὸς ὁ ἐπάδων ἢ ὁ ἅγιος, ὃν ἐπικαλεῖται, ἢ δαίμων ἢ θηρίον τι, θέλουσι κακοποιήσει τὴν ἀσθένειαν, ἐὰν ἐξακολουθῇ νὰ παραμένῃ, π. χ.

Ἄμ, ἄμ κριθαράκι, γιατί εἶμαι πρῶτο παιδί τῆς μάννας μου καὶ σε τρώω.

ἢ Φεύγα λούγκα, σὲ κυνηγάει ἡ δροῦγκα.

δ') Τὰς ἐπωδάς, ἐν αἷς ὁ ἐπάδων καλεῖ τὸν Χριστὸν ἢ τοὺς ἁγίους ἢ καὶ οὐράνια σώματα, ἔχοντα ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα, τὰ ὁποῖα πολλάκις κατὰ δημώδεις δοξασίας καὶ πέμπουσι τὰς ἀσθενείας. Π. χ. οἱ ἔχοντες μυρομητζέλλες (ἀκροχορδόνας) εἰς τὰς χεῖρας ἢ τοὺς πόδας λέγουν τὰ ἐξῆς ρίπτοντες ἅμα ὀπισθέντων χαλίκια

Ἄστροι μου, πρωτάστροι μου,
μοῦ δώσες τὰ πρόβατά σου,
τὰ φύλαξα τὰ βόσκησα,
πάντα τὰ δός τα κι ἄλλοντοῦ.

(Λαογρ. Δ' 35)

ε') Τὰ νοματίσματα, τὰς ἐπωδάς δηλ. ἐκείνας, ἐν αἷς ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ πάσχοντος μόνον ἢ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας κτλ. ἢ καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ κ.τ.λ. Π. χ. Χριστός, Παναγία, Ἀηγιάννης καὶ ὁ (δεῖνα) κ.τ.τ.

ς') Τὰς ἐπωδάς, ἐν αἷς ὁ πάσχων προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ τὸ κακὸν εἰς ἄλλα ὄντα, π. χ. ζῶα, δένδρα κτλ., νομίζων ὅτι οὕτω θέλει ἀπαλλαχθῆ ὁ ἴδιος. Π. χ. ὅταν ἔχουν γαρδαβίτσες (ἀκροχορδόνας τῶν χειρῶν), ὅταν ἴδουν καβαλλάρη μὲ ἄσπρο ἄλογο λέγουν

Ἐ! καβαλλάρη μὲ τὸ γρίβο σ' ἄλογο
Φιτοῦ! γαρδαβίτσες 'ς τὸν κ. σου.

ζ') Τὰς ἐπωδάς, ἐν αἷς διὰ τῶν ὁμοίων ἐπάδονται τὰ ὅμοια, π. χ.

Καθὼς σαρώνει ἡ σκουπὰ νὰ φύγῃ ὁ πόνος.

Συνήθως αἱ ἐπωδαὶ αὗται συνοδεύουν καὶ ἀντιστοίχους μαγικὰς ὁμοιοπαθητικὰς πράξεις ἐξαγγέλλουσαι τὰ τελούμενα. Π. χ. ὁ πάσχων ἀπὸ μαρδαβίτσες (ἀκροχορδόνας) κρατῶν εἰς τὴν πάσχουσαν χεῖρά του ἀλάτι χύνει αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ λέγων

Ὅπως λειώνει τὸ ἀλάτι, γὰ λειώσουν κι οἱ μαρδαβίτσες μου.

Ἐπίσης, ὅταν πλακώνεται τὸ βυζί, ἀνοίγουν μιὰ κασσέλα καὶ λέγουν

Ὅπως ἀνοίγω τὴν κασσέλα, ἔτσι γὰ ξεπλακωθῆ τὸ βυζί.

Συνήθης δὲ εἶναι καὶ ἡ συσχέτισις πρὸς φυσικὰ φαινόμενα, π. χ.

*Ὡς ῥήχτ' ὁ ἥλιος τς' ἀχτῖνες του,
κ' ἡ θάλασσα τὰ κύματα,
κι ὁ τράος τὰ πηδήματα,
κι ὁ μαῦρος βοῦς τὴ δροίγα δου,
κ' ἡ μαύρ' ἀηλιὰ τὰ κέρατα,
γὰ ῥήξῃ καὶ τοῦτο τὸ ζῶ (τὸ δεῖνα)
ἰσοὶ μαργαριταρένιους του.*

(Λαογρ. Δ' 515, 7)

η') Ἡ αὐτὴ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ ὁμοίου θεραπείας ὑπόκειται καὶ εἰς ἐπωδάς, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν μορφήν μικρᾶς διηγήσεως. Ταύτας ὁ Heim ἀπεκάλεσε *historiolas*, τὸ δὲ θέμα αὐτῶν, σχετικὸν πάντοτε πρὸς τὴν περίστασιν, ἄλλοτε μὲν εἶναι εἰλημμένον ἐκ θρησκευτικῶν μύθων, πρὸ ἢ μεταχριστιανικῶν, ἄλλοτε δὲ καὶ πεπλασμένον.

Συνήθως εἰς τὰς διηγήσεις ταύτας δύναται γὰ διακρίνη τις δύο μέρη. Τὸ πρῶτον ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἱστορικὸν τῆς νόσου, δηλ. πῶς κάποιος ἔπαθε τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν πάσχοντα νόσον, τὸ δὲ δεύτερον τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ θεραπεία τῇ ὑποδείξει τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας ἢ ἀγίου τινός.

Γιὰ τὸ φλέμονα τῶν ὀζῶ.

*Ἄη Μάμας κλαίει καὶ θρηνηᾶται,
τοῦ Θεοῦ παραπονᾶται.*

Ἄγγελος τὸν ἐρωτᾷ

*«Εἶδά χεις ἄη Μάμα καὶ κλαίεις καὶ θρηνηᾶσαι,
τοῦ Θεοῦ παραπονᾶσαι;*

- Ἀποῦ χα χίλια πρόβατα καὶ πεντακόσια γίδια
καὶ πῆα τα κάτω ᾿ς τὸ γιὰλὸ ᾿ς τὸ περιγιάλι,
νὰ φάνε βοιτροῦλι νὰ χοιτάσουνε
καὶ τὴ δροίχα δως ν' ἀλλάξουνε.
Κ' ἐκεῖνα φάγα καὶ προφήσανε.
- Κοδὸ καὶ δὲν εὐρέθηκεν ἄνθρωπος,
βαφτισμένος, μυρωμένος,
τοῦ Θεοῦ παραδομένος,
νὰ πιάση μὲ μαυρομάνικο μαχαίρι
νὰ κόψη ἑφτακόδιλο καλάμι,
νὰ κάμη ἐννιὰ πήρους,
νὰ καρφώση τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τῶν ὄζῶ τὸ φλέμονα,
τὸν ἄσπρο, τὸ μαῦρο, τὴ σπλήνα, τὸ σκῶτι,
᾿ς τὴ καρδιά, ᾿ς τὸ αὐτί,
καὶ τὸ κάθε κακὸ
νὰ λείψ' ἀπὸ τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ τῶν ὄζῶ».

(Λαογε. Δ 517, 14)

θ') Ἡ αὐτὴ ἰδέα τῆς διὰ τοῦ ὁμοίου θεραπείας ὑπόκειται καὶ εἰς κατηγορίαν τινὰ ἐπφδῶν, τὰς ὁποίας θὰ ἠδύνατο νὰ ὀνομάσῃ τις μειουμένας, καθ' ὅσον λαμβάνουν ἀριθμόν τινα ὄντων, συνήθως ἐννέα, τὸν ὁποῖον ἐλαττοῦσι βαθμηδὸν μέχρις ἐκμηδενίσεως. Ἡ ἐκμηδένισις αὐτὴ σημαίνει καὶ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς νόσου. Π. χ.

Ξόρκι γιὰ τὸ λαιμό.

Μιὰ φορὰ ἦτανε ἐννιὰ ἀδέρφια, ἀπὸ τὰ νιὰ μείνανε ὀκτώ, ἀπὸ τὰ ὀκτὼ μείνανε ἑφτά, ἀπὸ τὰ φτιὰ μείνανε ἕξι, ἀπὸ τὰ ἕξι μείνανε πέντε, ἀπ' τὰ πέντε μείναν τέσσαρα, ἀπ' τὰ τέσσαρα μείναν τρία, ἀπ' τὰ τρία μείναν δυό, ἀπ' τὰ δυό μείναν ἓνα, ἴσο κανένα.

(Λαογε. Δ' 48, 7).

ι') Ἡ αὐτὴ ἐπίσης ἰδέα ὑπόκειται καὶ εἰς ἐπφδάς, αἱ ὁποῖαι, ἔχουσαι τὴν μορφήν διηγήσεως, διηγοῦνται πράγματα ἀδύνατα καὶ συμπεραίνουν ἔπειτα ὅτι, ὅπως ἐκεῖνα δὲν εἶναι δυνατά, οὕτω καὶ τὸ κακὸ νὰ μὴ κρατήσῃ. Π. χ.

Παίρνω στριφτοσιέκουρα
καὶ πάω ᾿ς τὸ στριφτιόλογγο,
νὰ κόψω στριφτόβεργες,
νὰ φτιάσω στριφτοκάλαθο.
Ὅσο νερὸ κρατεῖ τὸ στριφτοκάλαθο,
τόσο νὰ σὲ κρατήσῃ ὁ στρόφος.

Ἄλλαι, διηγούμεναι τὸ ἀδύνατον, καλοῦν τὸ κακόν, ἂν δὲν πιστεύη, νὰ ἐξέλθῃ διὰ νὰ ἴδῃ ἢ νὰ πράξῃ τι, δι' οὗ ἀπαλλάσσεται ὁ πάσχων τῶν ἐνοχλήσεών του.

Γήτεμα ἅμα δὲ μπορῆ νὰ κατουρήσῃ.

*Κάτω ᾿ς τὰ κίτρινα λ'βαδάκια,
ἦταν κίτρινα κλαράκια,
κ' ἦταν κίτρινα πουλάκια,*

*Χωρὶς ποδάρια πῆγα,
χωρὶς χέρια τάπιασα,
χωρὶς μαχαίρι τὰ σφαξα,
χωρὶς σούβλα τὰ σούβλισα,
χωρὶς φωτιά τὰ ψησα,
χωρὶς στόμα τὰ φαγα.
Σὰ δὲν πιστεύῃς λειτουργιά,
χέσι καὶ κατούρα.*

(Λαογρ. Δ' 49, 10).

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἐπωδαί, εἰς τὰς ὁποίας λείπει ἐντελῶς ἢ διήγησις, περιορίζονται δὲ μόνον εἰς ἀπλοῦν παραλληλισμὸν πρὸς ἓν ὅ,τιδήποτε ἀδύνατον. Π. χ., ὅταν ἔχουν λειχήνας, ἀλείφουν αὐτὰς μὲ σίελον καὶ τὸ πρῶτ' ἔλεγον

*Καλησπέρα σου, λειχήνα.
Ὅσο εἶναι καλησπέρα,
τόσο νὰ σ' εὖρ' ἢ ἄλλη μέρα.*

τὸ δὲ βράδυ

*Καλημέρα σου, λειχήνα.
Ὅσο εἶναι καλημέρα,
τόσο νὰ σ' εὖρ' ἢ ἄλλη μέρα.*

ια') Ὡς ἐπωδαὶ χρησιμοποιοῦνται καὶ διάφορα τροπάρια ἢ φράσεις αὐτῶν ἢ χωρία τῆς γραφῆς, παρουσιάζοντα σχέσιν τινά, ἔστω καὶ ἐντελῶς ἐξωτερικὴν, ὡς πρὸς τὸ ἐπαδόμενον. Οὕτω π. χ. ὡς ἐπωδὴ διὰ τὸ δέσιμο ἀντρογύνου χρησιμοποιεῖται ἢ ἐκ τοῦ τροπαρίου τῆς Πεντηκοστῆς φράσις, *λύει τὰ δεσμὰ καὶ δροσίζει τὴ φλόγα*. Ἐπίσης συνηθέστατα χρησιμοποιεῖται ὡς ἐπωδὴ καὶ τὸ τροπάριον τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Σταυροῦ κ.τ.λ. (Λαογρ. Δ' 534). Εἰς πολλὰ δὲ βλέπει τις καὶ ἀστείας παρανοήσεις. Οὕτω π. χ., ὅταν ὁ ἱερεὺς λέγῃ τὸ *Ἐξαιρέτως τῆς Παναγίας*

ἀγράντου κτλ., αἱ ἔχουσαι πόνον γραῖαι τρίβουν τὸ πονοῦν μέρος ἐπιλέγουσαι, *Ξέρανέ το Παναγία μου.*

ιβ') Τελευταῖον ἔχομεν ἐπωδάς, ἀπαρτιζομένας ἐκ λέξεων ἀγνώστων, βαρβαροφώνων, ξενοφώνων καὶ μαγικῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ σημασία εἶναι δυσδιάγνωστος. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον τινὲς ἐξ αὐτῶν νὰ διετηρήθησαν καὶ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ, εἴτε πιθανώτερον διὰ τῶν διαφόρων μαγικῶν βιβλίων καὶ ἰατροσοφίων, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφοροῦν καὶ κυκλοφοροῦν ἀκόμη παρὰ τῷ λαῷ. Διότι, ὡς εἴπομεν, εἰς τὴν ἀρχαιότητα πολλοὶ ἦσαν οἱ ξένοι ἀγύρται, οἱ ἀσκοῦντες τὸ ἔργον τοῦ ἐπωδοῦ ξένα τινὰ καὶ βαρβαρικὰ ρήματα ὑποτονθορίζοντες, τὰ ὁποῖα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἦσαν βαρβαρικά, ἐθεωροῦντο καὶ δραστικώτερα. Ἡ δὲ μετάφρασις αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἐξασθενίζουσα αὐτά. «Οἱ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπωδῶν δεινοί, παρατηρεῖ ὁ Ὀριγένης, ἱστοροῦσιν ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπωδὴν εἰπόντα μὲν τῇ οἰκείᾳ διαλέκτῳ, ἔστιν ἐνεργῆσαι ὅπερ ἐπαγγέλλεται ἡ ἐπωδὴ· μεταβαλόντα δὲ εἰς ἄλλην οἴανδηποτοῦν φωνήν, ἔστιν ἰδεῖν ἄτονον καὶ οὐδὲν δυναμένην» καὶ συμπεραίνει· «Οὕτως οὐ τὰ σημαινόμενα κατὰ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' αἱ τῶν φωνῶν ποιότητες καὶ ιδιότητες ἔχουσί τι δυνατόν ἐν αὐταῖς πρὸς τάδε τινὰ ἢ τάδε». Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἐξῆς:

Διὰ νὰ μὴν φοβᾶσαι τὸν ὄφιν, ὅταν τὸν πιάσης ἢ καὶ ἂν σὲ δαγκάσῃ κι ὄλα.

Ἄστονάζω· μέρα· ἀγατούκου· ἀστονάζου· ἀγατούκου χασῖά· μπηνην κτλ.

(Λαογρ. Δ' 379 κ. ε.)

ιγ') Πλὴν τῶν ἀδιαγνώστων τούτων ἔχομεν καὶ ἄλλας ἐπωδάς ἐξ ἀλλογλώσσων, ἀραβικάς, τουρκικάς κτλ., αἵτινες μάλιστα, καθὼς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις αἱ βαρβαρικαί, θεωροῦνται ὡς περισσότερον δυνάμεναι τῶν ἐλληνικῶν. Διότι ἐν γένει ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι οἱ ἀνώτεροι κατὰ τὸν πολιτισμὸν λαοὶ ἀποδίδουν εἰς τοὺς κατωτέρους, ὡς π. χ. γενικῶς εἰς τοὺς Ἀθιγγάνους, ἐν τινι μέτρῳ καὶ δικαίως, πολὺ πλείονα ἐμπειρίαν περὶ τὰς μαγικάς τέχνας, καὶ ἐντεῦθεν καὶ μαγικάς δυνάμεις πολλάκις μάλιστα κακοποιούς.

ιδ') Ἐπφδάς τέλος ἀνευρίσκομεν ὡς λαογραφικὰ ἐγκαταλείμματα εἰς τὸ στόμα τῶν παιδίων ὡς παιδικὰ ἄσματα, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἤδη (1), ἢ καὶ ὡς πραγματικὰς ἐπφδάς. Οἷον, ὅταν πρόκειται τὰ παιδιά νὰ κοιμηθοῦν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸν ἐφιάλτην, λέγουν τὴν ἐξῆς ἐπφδὴν·

*Μώρα, μώρα καὶ μωρή
καὶ μωρή καὶ κακαειδοῦ,
μέτρα τ' ἄστρα τ' οὐρανοῦ
καὶ τὸν ἄμμο τς θάλασσας
κ' ἓνα κόσκινο κεχρῖ
κι ἀπὲ νὰ ρθῆς νὰ μὲ πλακώσης.*

Β') Προέλευσις.

Ποία ἡ προέλευσις τῶν νεοελληνικῶν τούτων ἐπφδῶν δὲν δύναται γενικῶς νὰ λεχθῆ, διότι δὲν ἔγιναν καὶ αἱ πρὸς τοῦτο δέουσαι μελέται. Ὅτι ὅμως πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἤδη εἰς παλαιότερους χρόνους ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τε τῇ ἑλληνικῇ καὶ τῇ λατινικῇ γλώσσῃ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Πολίτου περὶ τινῶν ἐπφδῶν ἐν Λαογραφίᾳ Α' 366 κέ. καὶ τῶν συγκρίσεων πρὸς τὰς τοῦ Heim, τὰς ὁποίας ἔκαμα προκειμένου περὶ τινῶν κυπριακῶν ἐπφδῶν, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ἐν Λαογραφίᾳς Γ' 603 κέ. Εἶναι δὲ πολλαὶ ἐπφδαὶ κοιναὶ οὐ μόνον εἰς ἡμᾶς καὶ τοὺς παλαιότερους Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς.

Συλλογὴ καὶ Συλλογαί.

Ἡ περισυλλογὴ νῦν καὶ μελέτη τῶν ἐπφδῶν εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία, οὐ μόνον διότι καὶ καθ' ἑαυτὰς ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας ἐκδηλώσεις τῶν δοξασιῶν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν συνδέεται πολλαχῶς πρὸς τὸν θρησκευτικὸν καὶ τὸν μυθολογικὸν κόσμον.

(1) Βλ. ἄνωτέρω σ. 45, 51.

Εἶναι ὁμως ἡ περισυλλογὴ αὕτη δύσκολος, διότι οἱ γινώσκοντες αὐτὰς σπανίως πείθονται νὰ τὰς ἀνακοινώσουν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν κρατοῦσαν πρόληψιν, ὅτι χάνει τὴν δυνάμιν της ἡ ἐπωδὴ, ἀνακοινουμένη εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τὸν φόβον μὴ γελοιοποιηθοῦν. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ συλλογαὶ ἐπωδῶν δὲν εἶναι πολλαί, ὅσας θὰ ἦδύνατό τις νὰ περιμένῃ ἀπὸ τὴν ἓν γένει συλλεκτικὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἔχει γίνεαι μέχρι τοῦδε.

Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶπομεν, πολλὰς τῶν ἐπωδῶν συνοδεύουν καὶ διάφοροι συμβολικαὶ ἢ μαγικαὶ πράξεις, χειρονομίαι, φτύσιμο κτλ., ἐνίοτε δέ, καὶ μάλιστα ὁσάκις πρόκειται περὶ ἀσθενειῶν, καὶ διάφοροι χειρουργικαὶ ἢ ἄλλαι ἱατρικαὶ ἐνέργειαι ἢ καὶ φάρμακα, ὁ συλλογεὺς πρέπει καὶ ταῦτα νὰ προσέχη καὶ νὰ σημειώνη, ὡς ἐπίσης πρέπει νὰ σημειώνη καὶ τὰς διαφόρους δοξασίας, τὰς κρατούσας περὶ τῶν ἐπωδῶν. Οὕτω π. χ. πιστεύεται ὅτι ἡ ἐπωδὴ πρέπει νὰ τηρῆται μυστικῆ, διότι ἄλλως χάνει τὴν δυνάμιν της. Διὰ νὰ διατηρήσῃ δὲ τὴν δυνάμιν της μία ἐπωδὴ, πρέπει μυστικὰ νὰ παραδίδεται ἀπὸ ἄνδρα εἰς γυναῖκα καὶ ἀπὸ γυναῖκα εἰς ἄνδρα, ἄλλως ἀτονεῖ ἡ δυνάμις της. Ἐπίσης ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι δὲν πιάνει, ἐὰν ὁ ἐπάδων λάβῃ εἰς χεῖρας τὴν ἀμοιβὴν κτλ. Εἶδομεν δὲ καὶ πῶς οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον ὅτι μεταφραζομένη δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν δυνάμιν.

Συστηματικαὶ συλλογαὶ ἐπωδῶν ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῇ Ἑβδομάδι τομ. Α' καὶ εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς τόμους τῆς *Λαογραφίας*. Πλὴν τούτου εὐρίσκει τις πολλὰς καὶ εἰς διάφορα βιβλία καὶ πραγματείας λαογραφικοῦ περιεχομένου, ὡς π. χ. *N. Γ. Πολίτου*, Βασκανία, ἐν Ἀνατολικῇ Ἐπιθεωρήσει 1873. *Τοῦ αὐτοῦ*, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας Α' 1 κέ. *Τοῦ αὐτοῦ*, Νεολληνικὴ Μυθολογία. *Γ. Καλαϊσάκη*, Κρητικαὶ προλήψεις, ἐν τῷ ἄνωτέρῳ Δελτίῳ Β' σ. 121 κέ. *Δελέκου*, Ἐπιδόρπιον κτλ. Τὰς ἀρχαίας ἐπωδὰς συνέλεξεν ὁ *Heim* ὑπὸ τὸν τίτλον *Incantamenta magica Graecae latina* ἐν *Jahr. für Philologie Supp. Band XXI*, βυ-

ζαντινὰς δ' ἐδημοσίευσεν ὁ *Fr. Pradel*, Griechische und Süditalienische Gebete, Beschwörungen u. Rezepte des Mittelalters, Giessen 1907, ὁ *Vassiliev*, εἰς τὰ *Anecdota Graecobyzantina*, καὶ ὁ *Legrand* ἐν *Bibliothèque grecque vulgaire* II σ. 25.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΕΥΧΑΙ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΑΙ.

Γενικά.

Συγγενεῖς πρὸς τὰς ἐπωδὰς ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι. Ἀμφότεραι ἔχουν μαγικὴν ἀρχήν. Στηρίζονται εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῆς λέξεως, ἣ ὁποῖα ἐγέννησε καὶ τὰς ἐπωδὰς, καὶ συνδυάζονται εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν καὶ πρὸς ποικίλας μαγικὰς πράξεις, αἱ ὁποῖαι ἐνισχύουν τὴν δύναμιν των.

Ὅχι δὲ μόνον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν φύσιν ἔχουν ὁμοίας πρὸς τὰς ἐπωδὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν. Διότι καθὼς εἰς τὰς ἐπωδὰς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν ἀνωτέρων θρησκευτικῶν ἰδεῶν εἰσέρχεται ἡ ἐπίκλησις τοῦ θεοῦ, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάρας, καθόσον ἀνεπτύσσοντο αἱ ἀνώτεροι περὶ τοῦ θεοῦ, ὡς ἐπόπτου καὶ δικαστοῦ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ δοτῆρος παντὸς ἀγαθοῦ, ἰδέαι, εἰσῆλθεν ἡ ἐπίκλησις τοῦ θεοῦ ὡς παρόχου παντὸς ἀγαθοῦ ἅμα καὶ ἐκδικητοῦ, χωρὶς ὅμως καὶ διὰ τοῦτο νὰ ἐξαλειφθοῦν τὰ γνωρίσματα τῆς πρωτογόνου μαγικῆς αὐτῶν καταγωγῆς.

Νεολληνικαὶ εὐχαὶ καὶ κατάραι.

Αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ κατάραι εἰς τὸν βίον τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι συνηθέσταται. Ἀποτελοῦν δὲ σήμερον

ἐκδηλώσεις τῶν συναισθηματικῶν διαθέσεων τῆς στιγμῆς, εἰς τὰς ὁποίας δίδουν τὴν μορφήν καὶ τὴν κατεύθυνσιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ ἀντίληψις καὶ ἐκτίμησις, τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ λαὸς διὰ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ τῆς παρουσίας καὶ τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ θρησκευτικαὶ αὐτοῦ ἀντιλήψεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι μόνον χριστιανικαί, ἀλλὰ κρᾶμα χριστιανικῶν διδασκαλιῶν καὶ λειψάνων παλαιῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν, ὅσαι ὡς προλήψεις ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ζωὴν πραγματικὴν καὶ πολλάκις πλήρη ἐνεργείας εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Καὶ πραγματικῶς αἱ φράσεις αὗται, τῶν ὁποίων ἡ ποικιλία εἶναι μεγάλη, ἐξηγοῦνται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν λέγονται καὶ τοῦ προσώπου εἰς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνονται, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐκ τῆς ἐκτιμήσεως, ἡ ὁποία κρατεῖ παρὰ τῷ λαῷ περὶ τῶν διαφόρων ἀξιῶν τῆς ζωῆς, ὡς καὶ τῶν θρησκευτικῶν αὐτοῦ ἀντιλήψεων. Οὕτως ἄλλαι εὐχαὶ δίδονται κατὰ τὸν γάμον, ἄλλαι κατὰ τὴν βάπτισιν, ἄλλαι διὰ τοὺς ἀποθανόντας, ἄλλαι εἰς τοὺς νεονύμφους καὶ ἄλλαι εἰς τοὺς γονεῖς αὐτῶν κτλ. Ἀλλέως ἢ μήτηρ καταρᾶται τὰ τέκνα της καὶ ἀλλέως τοὺς ὅπωςδῆποτε ἀδικήσαντας, ζημιώσαντας ἢ βλάβαντας ὁ ἀδικηθεὶς καὶ μάλιστα ἢ ἀδικηθεῖσα.

Εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, Ἄγραφα, Τσουμέρκα κτλ., ὅπου ἤκμασεν ὁ ἀρματωλικὸς βίος καὶ τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ὁ καπετάνιος, τοῦ ὁποίου τὰ κατορθώματα ἐξύμνει ἡ λαϊκὴ μοῦσα, αἱ γυναῖκες ἠῦχοντο εἰς τὰς μητέρας διὰ τὰ βρέφη των, *νὰ σὲ ζήση τὸ παιδί, νὰ σοῦ γίγη ἀρματωλὸς καὶ καπετάνιος καὶ νὰ τοῦ βγάλουν καὶ τραγούδι, ἐνῶ ἄλλαχοῦ, ὅπου ὀλιγώτερον πολεμικὸς ἦτο ὁ βίος, τὸ δὲ ἰδεῶδες ἀπετέλει τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως, καλλίστη εὐχὴ διὰ τοὺς νέους ἐθεωρεῖτο, καὶ παπᾶς. Αἱ δὲ κατάραι, γυναίκα πρόσωπο νὰ μὴ ἐλέπης (βλέπης), κοντσιδα νὰ μὴ ἰδῆ ᾽ς τ' ψοκιφαλάδα τ' (προσκεφάλι), ἀντροῦ πρόσωπο νὰ μὴ ἐλέπης, νὰ δώση ὁ θεὸς νὰ μὴ δῆς παιδί εἰς τὴν παρασιά σου, δεικνύουν τὴν ἀποστροφὴν τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν ἄγαμον καὶ ἄτεκνον βίον.*

Ὅταν εὐχῶνται διὰ τοὺς ἀποθανόντας, *νὰ ἀγιάση τὸ κοκκαλάκι των*, βεβαίως τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς χριστιανικὴν

νικὰς ἀντιλήψεις, ὅταν ὁμῶς καταρῶνται, γὰ τὸν εὖρη κακὴ ὥρα, τοῦτο βεβαίως ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς παμπαλαίᾳς, πολὺν πρὸ τοῦ Χριστοῦ, ἀστρολογικὰς δοξασίας, αἱ ὁποῖαι μέχρι τῆς σήμερον σφύζονται παρὰ τῷ λαῷ ὡς προλήψεις.

Συνοδεύονται δὲ ἢ συνοδεύουν αἱ τε εὐχαὶ καὶ κατάραι διαφόρους χειρονομίας ἢ καὶ πράξεις, ἐκ τῶν ὁποίων πολλάκις ἐξηγεῖται καὶ ἡ μορφή αὐτῶν καὶ αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς δεικνύουσιν καὶ τὴν πρωτόγονον μαγικὴν αὐτῶν προέλευσιν. Οὕτω πολλαχοῦ εὐχόμενοι ἢ καταρῶμενοι ἀφαιροῦν τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Αἱ γυναῖκες καταρῶμεναι κατὰ παλαιότητα ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου γνωστὴν συνήθειαν, συνδεομένην πρὸς τὴν ἐπίκλησιν καταχθονίων δαιμόνων, τύπτουν διὰ τῆς παλάμης τὴν γῆν, μητέρες δὲ καταρῶνται τὰ τέκνα των ἰστάμεναι πρὸ τῆς εἰκόνης καὶ ἀπογυμνοῦσαι πρὸ αὐτῆς τοὺς μαστοὺς των. Ἀλλαχοῦ εὐχόμενοι ἐπιθέτουν τὰς χεῖρας, ὁπόθεν ἐξηγεῖται καὶ ἡ εὐχή, ἔχε τὴν εὐχή μου πρὸ τὰ εἴκοσί μου νύχια, εἰς δὲ τὰς ἐστιάσεις ἐν Κρήτῃ χύνοντες ἐν τῷ μεταξὺ οἶνον ἐπιλέγουν, ἔτσι γὰ χυθοῦν τὰ μυαλά τῶν ἐχθρῶν μας.

Συχνάκις αἱ τὰς εὐχὰς ἢ κατάρας συνοδεύουσαι αὐται πράξεις εἶναι μιμικαί, ἄλλοτε πάλιν συμβολικαί. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ περὶ τὸ Πάγγαιον χώρα αἱ μητέρες μετὰ τὸ κτένισμα καὶ τὸ πλέξιμο τῆς κόμης τῶν θυγατέρων των ἐπιλέγουν *πάνω τὸ κορίτσι, κάτω τὰ μαλλιά*, σύρουσαι τρεῖς ἄνω καὶ κάτω τοὺς πλοκάμους. Εἰς πολλὰ μέρη τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἢ οἱ ἐπισκέπται κατὰ τὰς μεγάλας ἑορτὰς καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ νέον ἔτος εὐχόμενοι ἀποθέτουν ταυτοχρόνως ὀγκώδη λίθον, διὰ γὰ εἶναι *γεροὶ σὰν τὴν πέτρα*. Συνηθέσταται εἶναι αἱ ὑπὸ τοιούτων συμβολικῶν πράξεων συνοδευόμεναι εὐχαὶ κατὰ τοὺς γάμους, εἰς τὰς λεχωΐδας, τὰ νεογέννητα κτ. Ὅταν πηγαίνουν γὰ ἐπισκεφθοῦν λεχώ, αἱ ἐπισκέπτριαὶ ρίπτουν κατὰ γῆς κάρυα, εὐχόμεναι γὰ περιπατήσῃ τὸ παιδίον ταχέως.

Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι εἶναι φράσεις, αἱ ὁποῖαι ἐκστομίζονται, λέγονται. Πλὴν ὁμῶς τούτου ὑπάρχει ἡ συνήθεια παρὰ τοῖς χωρικοῖς, καθ' ὃν τρόπον ὑπῆρχε

καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, νὰ ἐπιγράφουν ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων ἐκτεθειμένων εἰς τὸν κίνδυνον τῆς κλοπῆς διαφόρους κατάρας, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ φόβος θέλει ἐμποδίσει τὴν κλοπὴν αὐτῶν. Ὅποιος τὸ πάρη νὰ ἔχη τὴν κατάρα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ ὄλων τῶν ἁγίων, ἐπιγράφουν. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι, ἀκολουθοῦντες παλαιὸν ἔθος, ἐπιγράφουν εἰς τὰ βιβλία των διαφόρους ἐμμέτρους ἀράς, διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν κλοπὴν. Ἐνθυμοῦμαι τοὺς ἑξῆς στίχους:

Ἐτοῦτο τὸ βιβλίον
ἐμὸν ὑπάσχει κτήμα
καὶ πρὸς μελέτην χοῆμα,
καὶ ὅστις μοῦ τὸ κλέψῃ
ἢ μᾶλλον τ' ἀφαιρέσῃ
ἢ μύτη του νὰ πέσῃ.

ἢ ὁ θεὸς νὰ τὸν παιδέψῃ.

Εἰς ἀρχαίους χριστιανικοὺς τάφους ἐπίσης εὐρίσκομεν ἐπιγεγραμμένας κατάρας, δι' ὧν ἀφίεται εἰς τὴν φοβερὰν κρίσιν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν ὀργὴν του ὁ τολμῶν νὰ ἀνοίξῃ ἢ νὰ συλήσῃ τὸν τάφον.

Ὡς ἔχουν σήμερον αἱ κατάραι καὶ αἱ εὐχαί, θὰ ἦτό τις διατεθειμένος νὰ νομίσῃ ὅτι αὗται εἶναι κυρίως ἀπόρροιαί τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὴν ἀπόλυτον δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀδιάλειπτον πρόνοιαν τοῦ θείου διὰ τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ πραγματικῶς πλεῖσται εἶναι αἱ εὐχαί καὶ κατάραι, εἰς τὰς ὁποίας προτάσσεται τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας ἢ τινος τῶν ἁγίων, ὅστις καλεῖται νὰ ἐκτελέσῃ τὴν εὐχὴν ἢ τὴν κατάραν, συνήθεις δὲ εἶναι καὶ αἱ εὐχαί, εἰς τὰς ὁποίας τὴν ἀνταπόδοσιν τοῦ καλοῦ ἀναθέτει ὁ εὐχόμενος εἰς τὸν θεόν, οἷον ὁ θεὸς νὰ σοῦ τὸ ἀνταποδώσῃ, καὶ αἱ κατάραι, εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀδικούμενος, μὴ δυνάμενος ἄλλως νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τοῦ ἀδικοῦντος, εἰς τὸν θεὸν ἀναθέτει τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐκδίκησιν, οἷον ὁ θεὸς νὰ σὲ κρίνῃ ἢ νὰ σὲ τιμωρήσῃ. Αἱ δοξασίαι ὅμως, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς συνδέει ἐν γένει πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάρας, μᾶς ὀδηγοῦν πλησιέστερον εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν ἀρχήν, τὴν μαγικὴν.

Αἱ πλεῖσται τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν ἐκφέρονται ἀπλῶς, χωρὶς νὰ ἐπικαλοῦνται τὴν ἐπέμβασιν ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως, πιστεύεται δὲ ὅτι αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ ἐνεργήσουν ἢ, ὅπως λέγει ὁ λαός, *πιάνουν*, ἐὰν μάλιστα προέρχωνται ἐκ προσώπων σεβαστῶν, οἷοι οἱ γέροντες, οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ γονεῖς. *Νά χησ τὴν εὐχή μου ἢ νά χησ τὴν κατάρα μου*, λέγουν ἀπλῶς οὗτοι, ἢ δὲ εὐχή αὕτη ἢ κατάρα εἶναι ἀρκετὴ διὰ νὰ προστατεύσῃ ἢ καταδιώξῃ τὸν λαβόντα.

Εὐχὴ γονέων ἔπαρε καὶ 'ς τὰ βουνὰ περπάτει.

λέγει δημώδης παροιμία. Καὶ πάλιν, *κατάρα τό χει καὶ δὲ βλέπει προκοπή*, λέγει ὁ λαὸς διὰ τὸν μὴ δυνάμενον νὰ εὐδοκιμήσῃ.

Τόση δὲ εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν αὐτοτελεῆ δύναμιν τῆς εὐχῆς, ὥστε καὶ ἐπροσωποποίησεν αὐτὴν ὁ λαός. Εἰς παραμύθιον ἐκ Θήρας⁽¹⁾ παρουσιάζεται ὡς σκυλάκι, εἰς ἄλλο παραμύθιον ἐκ Πόντου δίδεται ὑπὸ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν ὡς ἕναν *πρᾶμαν* ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ καθιστᾷ ἀόρατον τὸν φέροντα⁽²⁾. Ὅτι δὲ καὶ ἡ κατάρα δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ ἐνεργήσῃ, δεικνύει ἡ σφζομένη παρὰ τῷ λαῷ παλαιὰ ἀστρολογικὴ δοξασία, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ἰδιαίτεροι ἡμέραι καὶ ὥραι, κατὰ τὰς ὁποίας αὕτη ἐκφερομένη πιάνει ἀμέσως. Οὕτω διηγοῦνται τὸν ἑξῆς μῦθον·

Μιὰ μάγνα καταριῶταν μιὰ φορὰ τὸ παιδί της. Ἦτανε ἡμέρα Τρίτη. Τὴν ἄκουσε μιὰ κακὴ γειτόνισσα καὶ τῆς εἶπε· «Ἄν θέλῃς νὰ καταραστῆς τὸ παιδί σου, ἐγὼ νὰ σοῦ πῶ πότε πιάνει ἢ κατάρα». Καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγη ὥρα τῆς φώναξε· «Γειτόνισσα, τώρα νὰ τὸ καταραστῆς καὶ πιάνει». — «Μπᾶ, πὸν νὰ χυθοῦν τὰ μάτια σου καλύτερα, ὄχι γὰρ θὰ καταραστῶ τὸ παιδί μου!» εἶπεν ἡ μάγνα. Καὶ ἡ κακὴ γειτόνισσα ἀμέσως ἐστραβώθηκε⁽³⁾.

Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν δεικνύει καὶ ὁ τρόπος, διὰ τοῦ ὁποίου προσπαθοῦν νὰ ἀποτρέψουν τὴν κατάραν, λέγοντες

νὰ γυρίσῃ 'ς τὸ κεφάλι σου,

(1) Παρνασ. Ζ 556-7.

(2) Λαογρ. Ε' 633.

(3) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Α' 43.

ὥσει ἤτό τι ἔμψυχον, ὃν αὐτοτελές, δυνάμενον νὰ λάβῃ ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Ἐπίσης καὶ ὁ τρόπος τῆς διαλύσεως αὐτῆς τίποτε δὲν ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς ἀνωτέρας περὶ τοῦ θείου δοξασίας. Δὲν γίνεται διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ θείου, ὅπως παύσῃ τὴν καταδίωξιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐπαράτου, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἐντελῶς μαγικόν, διὰ τῆς διαλύσεως ἄλατος. Ἐάν τις θέλῃ νὰ ἀνακαλέσῃ ἢ ἐκμηδενίσῃ τὴν κατάραν, τὴν ὁποίαν ἐξεστόμισε, πληροῖ ἀγγεῖόν τι ὕδατος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ρίπτει ἄλας, ταράσσων δὲ διὰ τινος κοχλιαρίου ἢ ξυλαρίου καὶ τὸ ἄλας εἰς τὸ ὕδωρ διαλύων ἐπιλέγει, *Ὅπως λειώνει τ' ἄλατι, ἔτσι νὰ λειώσ' ἢ κατάρα μου* (1).

Κατάταξις.

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν, δύσκολον εἶναι νὰ εὑρεθῇ ἓν σύστημα, τὸ ὁποῖον καὶ εὐεπισκόπητον νὰ εἶναι καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν τῶν φράσεων τούτων. Εἶναι δὲ αἱ δυσκολίαι πολὺ περισσότεραι διὰ τὰς κατάρας, ὅχι μόνον διὰ τὴν μεγαλυτέραν αὐτῶν ποικιλίαν καὶ τὸ μέγα πλῆθος, ὅσον καὶ διὰ τὴν χρῆσιν πολλῶν μεταφορῶν, τὰς ὁποίας δυσκολεύεται κανεῖς νὰ κατατάξῃ.

Ὁ περὶ τῶν ἑλληνικῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν γράψας ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης διακρίνει αὐτὰς εἰς μεγάλας ομάδας, οἷον τὰς ἀναφερομένας α') εἰς τὴν ψυχὴν, β') εἰς ὑλικά ὠφελήματα, γ') εἰς ἠθικά ὠφελήματα καὶ δ') εἰς σωματικὰ παθήματα. Ἡ τοιαύτη κατάταξις, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖόν τις εὔχεται ἢ καταρᾶται, εἶναι βεβαίως ὀρθή, ἀλλ' ἔνεκα τοῦ πλῆθους τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν, αἱ ὁποῖαι εἰς ἑκάστην ομάδα ἀνήκουν, δὲν εὐκολύνει διόλου τὴν πρόχειρον εὔρεσιν τῶν καθ' ἑκάστην φράσεων.

Συμφωνοτέρα πρὸς τὴν φύσιν τῶν φράσεων τούτων καὶ προτιμοτέρα διὰ τὸ εὐεπισκόπητον ἤθελεν εἶναι διὰ τὰς εὐχὰς διπλῆ κατάταξις, μία μὲν ἀδρομερῆς κατὰ τὰς περιστά-

(1) Λαογρ. Β' 198.

σεις, καθ' ἃς λέγονται καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται, δευτέρα δὲ ἐντὸς ἐκάστης ομάδος κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, ὡς τοῦτο γίνεται εἰς τὰς παροιμίας.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα πρόχειρον ὑποτύπωσιν ἀδρομεροῦς κατατάξεως, ἣ ὅποια πολλαχῶς δύναται νὰ συμπληρωθῇ ἐκ πληρεστέρου ὕλικου.

Εὐχ α ἰ.

1. Εἰς παιδιά.
2. Εἰς νέον.
3. Εἰς νέαν.
4. Εἰς ἄνδρα ἔγγαμον.
5. Εἰς γυναῖκα ὑπανδρον.
6. Εἰς συζύγους α') γενικῶς, β') ἔχοντας τέκνα, γ') ἀτέκνους.
7. Εἰς μεσήλικας ἀγάμους ἢ χηρεύσαντας.
8. Εἰς γέροντας.
9. Εἰς κληρικούς.
10. Κατὰ τὴν μνηστείαν α') πρὸς τοὺς μνηστευθέντας, β') πρὸς τοὺς γονεῖς, γ') πρὸς τοὺς ἄλλους οἰκείους κατὰ τὴν ἡλικίαν.
11. Κατὰ τὸν γάμον α') πρὸς τοὺς νεονύμφους, β') πρὸς τὸν κουμπάρον, γ') πρὸς τοὺς γονεῖς, δ') πρὸς τοὺς παρευρισκομένους ἀναλόγως τῆς ἡλικίας, ε') ὅταν ὁ γάμος εἶναι δεύτερος.
12. Εἰς ἔγκυον.
13. Κατὰ τὸν τοκετὸν α') διὰ τὴν δυστοκοῦσαν, β') διὰ τὴν γεννήσασαν, γ') διὰ τὸ νεογέννητον, δ') διὰ τὴν μαῖαν.
14. Κατὰ τὸ σαράντισμα.
15. Κατὰ τὴν βάπτισιν α') εἰς τὸν βαπτίσαντα, β') εἰς τοὺς γονεῖς, γ') διὰ τὸ βαπτισθέν.
16. Κατὰ τὴν ἀσθένειαν α') πρὸς τὸν ἀσθενοῦντα, β') πρὸς τοὺς οἰκείους.
17. Κατὰ τὸν θάνατον α') εἰς τοὺς συγγενεῖς, β') διὰ τὸν ἀποθανόντα, γ') διὰ τὰ ὄρφανά.
18. Κατὰ τὰ μνημόσυνα καὶ διὰ τοὺς ἀποθανόντας ἐν γένει.
19. Κατὰ τὸ ταξίδιον α') προπεμπτικαὶ εὐχαὶ πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα, β') πρὸς τοὺς μένοντας οἰκείους — 1) ὁ ἀναχωρῶν, 2) οἱ παριστάμενοι, γ') εἰς τὸν ἐν τῇ ξένῃ, δ') διὰ τὸν ἐν τῇ ξένῃ πρὸς τοὺς συγγενεῖς, ε') κατὰ τὴν ἐπάνοδον — 1) πρὸς τὸν ἐπανελθόντα, 2) πρὸς τοὺς οἰκείους.
20. Λί' ἀπόντα, ὅταν ἀναφέρεται τὸ ὄνομά του.
21. Κατὰ τὰς ἐορτάς, π. χ. Χριστούγεννα, Φῶτα, Ἀπόκρεω, Πάσχα, ἐορτάς ἀγίων κτλ.

22. Κατὰ τὰς ὀνομαστικὰς ἑορτὰς καὶ τὰς ἐπισκέψεις α') πρὸς τὸν ἑορτάζοντα, β') πρὸς τοὺς οἰκείους.
23. Κατὰ τὰς συγκεντρώσεις πρὸς ἐστίασιν ἢ ἄλλην διασκέδασιν α') ἀρχομένης τῆς ἐστιάσεως, β') κατὰ τὴν πόσιν οἴνου, γ') ληγούσης τῆς ἐστιάσεως.
24. Πρὸς ἐσθίοντας ἢ πίνοντας.
25. Διὰ τοὺς φιλονικοῦντας.
26. Εἰς τοὺς προσφέροντάς τι καὶ ἰδία καρπούς.
27. Κατὰ τὴν γεῦσιν ἀπαρχῶν καρπῶν.
28. Εἰς τοὺς δυστυχοῦντας.
29. Εἰς τοὺς λουομένους, ξυριζομένους, ἀλλάξαντας ἐνδύματα, φοροῦντας καινουργῆ κττ.
30. Εἰς τοὺς ἐργαζομένους, ἀναλόγως τῆς ἐργασίας, π. χ. α') εἰς τοὺς ἐμπορευομένους—1) γενικῶς, 2) κατὰ τὴν ἀνάληψιν ἐπιχειρήσεως, 3) κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν, β') εἰς χειρῶνακτας—1) γενικῶς κατὰ τὴν ἐργασίαν, 2) μετὰ τὴν συντέλεσιν αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν πληρωμὴν, γ') εἰς τοὺς ἀσχολουμένους εἰς γεωργικὰς ἐργασίας, π. χ. καλλιεργοῦντας, ἀλωνίζοντας, λιχνίζοντας, κλαδεύοντας, τρυγῶντας, συγκομίζοντας καρπούς κττ., δ') εἰς τοὺς ποιμένας καὶ τοὺς ἀσχολουμένους εἰς γαλακτοκομικὰς ἐργασίας, ε') εἰς γυναῖκας ἀσχολουμένας εἰς οἰκιακὰ ἔργα, π. χ. εἰς ζυμώνουσαν, πλύνουσαν, εἰς κόπτουσαν βάμβακα κττ.
31. Πρὸς πταρνιζόμενον.
32. Κατὰ τὴν εἰσκόμισιν τοῦ λύχνου τὴν ἑσπέραν.
33. Ἐν τῇ ρύμη τοῦ λόγου α') ὅταν ἀναφέρεται κακόν τι, β') ὅταν ὁ ἀκούων διακόπτη, π. χ. σ' ἔκοιρα. — ἀπάντ. πᾶσα κακὸ ἀποπαρῆθι σ'.
34. Ἄστεϊαι, περιπαικτικαί, εἰρωνικαί κττ.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι παρ' ἑκάστην τῶν εὐχῶν τούτων πρέπει νὰ σημειώνωνται καὶ αἱ ἀπαντήσεις τῶν ἀντευχομένων.

*
* *

Διὰ τὰς κατάρας εἶπομεν καὶ ἀνωτέρω ὅτι εἶναι πολὺ δυσκολώτερον νὰ εὑρεθῇ σύστημα κατατάξεως, ἀπηλλαγμένον ἐλαττωμάτων. Ἡ κατάταξις κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, εἶναι σχεδὸν ἀδύνατος καὶ ματαία, διότι καὶ αἱ περιστάσεις εἶναι ποικιλώταται καὶ πολυαριθμόταται καὶ τῶν καταρῶν αἱ πλεῖσται χρησιμοποιοῦνται ἀδιακρίτως εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ρέουσι πολλάκις ἀλλεπάλληλοι καὶ χειμαρρῶδεις ἐκ τοῦ στόματος μερικῶν γυ-

ναίων καὶ ἰδίᾳ γραϊδίῳ ἐναντίον τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ εἰς τὴν αὐτὴν περίστασιν, πολὺ δὲ ὀλίγαι εἶναι αἱ κατάρα, αἱ ὁποῖαι εἰς ὄρισμένα μόνον πρόσωπα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπευθύνωνται καὶ τὰς ὁποίας, ἂν θέλῃ τις, δύναται νὰ συγκεντρῶσιν καὶ χωριστά, μολονότι ἡ τοιαύτη συγκέντρωσις εἶναι πῶς ἄσκοπος, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ μέγιστον πλῆθος τῶν καταρῶν ἔχει καταταχθῆ ἄλλως.

Ἐπίσης χωριστὰ δύναται τις νὰ συγκεντρῶσιν καὶ τὰς εἰρωνικάς, ὡς π. χ. ὁ θεὸς νὰ τοῦ δίνῃ πολλὰ χρόνια καὶ λίγες μέρες, ὡς καὶ τὰς κατάρας, αἱ ὁποῖαι ἐν εἴδει λογοπαιγνίου στηρίζονται ἐπὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἡ κατάρα, π. χ.

ἀπάντ. πῆρα... — κατάρα, νὰ παρθῆς χειροπόδαρα.
 > ὄχι... — > ὄχιὰ νὰ σὲ φάῃ.
 > ἔφταιξα... — > νὰ φτύῃς αἷμα.

Μίαν κατάταξιν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ κανεὶς κατὰ γενικὰς κατηγορίας κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, δηλ. εἰς κατάρας ἀναφερομένας α') εἰς τὴν ψυχὴν, β') εἰς ὑλικά κακά, γ') εἰς ἠθικά κακά, δ') εἰς σωματικά παθήματα. Τὰς κατηγορίας ταύτας δύναται ἀναλόγως τοῦ ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον ἔχει τις ἐνώπιον αὐτοῦ, νὰ αὐξήσῃ καὶ νὰ ὑποδαιρέσῃ διὰ τὸ μᾶλλον εὐεπισκόπητον τῶν καθ' ἑκάστην καταρῶν. Ἄλλ' ὅσαιδήποτε ὑποδαιρέσεις καὶ ἂν γίνουν, ἡ κατάταξις αὕτη θέλει μὲν παρέχει σαφῆ εἰκόνα τοῦ τί καταρᾶται ὁ λαὸς καὶ θέλουσιν ὑπάρχει οὕτω πρόχειρα τὰ στοιχεῖα διὰ μίαν ἠθολογικὴν μελέτην περὶ τῶν κακῶν, τὰ ὁποῖα κατ' ἔξοχὴν φοβεῖται καὶ ἀποστρέφεται ὁ ἑλληνικὸς λαός, δυσχεραίνει ὅμως τὴν εὔρεσιν τῶν καθ' ἑκάστον διὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰς ἑκάστην κατηγορίαν ἀνηκουσῶν καταρῶν.

Ἀπομένει ἡ κατάταξις κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, καθ' ὃν τρόπον γίνεται καὶ εἰς τὰς παροιμίας, μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν κατάραν πρέπει νὰ σημειώνεται, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ ἡ περίστασις, καθ' ἣν λέγεται αὕτη, καὶ τὸ πρόσωπον, εἰς ὃ ἀπευθύνεται, ὡς καὶ ἡ ἐρμηνεία αὐτῆς, ὅπου εἶναι ἀνάγκη τοιαύτης.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατάταξις αὕτη ἔχει δυσχερείας διὰ τὰς πολλὰς μεταφορὰς καί, τὸ σπουδαιότερον, διὰ τὰς συντόμους πολλάκις ἐκφορὰς τῶν καταρῶν, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ἔχη τις ὑπ' ὄψιν τὸν πληρέστερον τύπον. Π. χ. ἡ πλήρης κατάρα λέγεται *τὴν κακὴν σου ἡμέρα*, ἣτις θὰ καταταχθῆ βεβαίως εἰς τὴν λέξιν *ἡμέρα*, ἀλλὰ λέγεται καὶ συγκεκριμένως *τὴν κακὴν σου, τὴν κακὴν σου καὶ τὴν ψυχρὴν σου*, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ πρέπει νὰ καταταχθοῦν εἰς τὴν λέξιν *ἡμέρα*, παρὰ τὸν πληρέστερον τύπον, ἕξ οὗ προῆλθον. Ἐν ἣ περιπτώσει δὲν εὐρίσκει τις τὸν πληρέστερον τύπον, ἅς κατατάσῃ αὐτὰς κατὰ τὴν σπουδαιότεραν τῶν περιεχομένων λέξεων ἢ ἅς συγκεντρῶνῃ ὑπὸ ἰδιαίτερον τίτλον ἀκαθόριστοι καὶ ὁ ἐργαζόμενος εἶτα ἐπὶ πληρεστέρου ὑλικοῦ θέλει μεταφέρει αὐτὰς εἰς τὴν θέσιν των.

Εὐχεταικαὶ καταραστικάι λέξεις.

Ἐν τέλει παρατηροῦμεν ὅτι αἱ εὐχαι καὶ κατάραι συγκεντρῶνονται πολλάκις εἰς μίαν καὶ μόνην λέξιν, ὁπόθεν ἔχομεν λέξεις εὐχεταικάς ἢ καταραστικάς. Οὕτω π. χ. ἐκ τῆς εὐχῆς *πολλὰ χρόνια νὰ ζήσης*, ἔχομεν τὴν λέξιν *πολύχρονος* καὶ *πολυχρονεμένος*, ἐκ τῆς εὐχῆς *καλὴ μοῖρα νὰ ᾔχῃς*, τὴν λέξιν *καλομοῖρα* καὶ οὕτω *καθεξῆς*. Καὶ ὀνόματα δὲ κύρια ἔχομεν ἕξ εὐχῶν, οἷον *Ζήσης, Πολυχρόνης, Πολυζώης*, περὶ ὧν θὰ εἴπωμεν εἰς τὰ περὶ ὀνομάτων.

Πολὺ περισσότεραι καὶ ποικιλώτεραι εἶναι αἱ ἐκ καταρῶν λέξεις, ὡς π. χ. *ὀλιγοζώητος*, ἐκ τῆς κατάρας *ὀλίγη ζωὴ νὰ ᾔχῃ*, *κοψοζώητος*, ἐκ τῆς κατάρας *νὰ σοῦ κοπῆ ἡ ζωὴ*, *μαυρομαντήλου*, ἐκ τῆς κατάρας *νὰ σὲ δῶ μὲ μαῦρο μαντήλι* (νὰ χηρεύσῃς), *ταφιασμένο*, *νεκροστολισμένο*, *ἀστραποκαμμένο*, *μακελλωμένο*, *ἀχαῖρεντο*, *θεόστραβο* κτλ. (1).

(1) Περὶ τοιούτων λέξεων πρβλ. Χατζιδάκι, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα τόμ. Γ' Μέρ. Α' Γενικὴ Γλωσσικὴ σ. 232.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἄνωτέρω καταφαίνεται τί πρέπει νὰ προσέχη ὁ συλλογεὺς κατὰ τὴν συλλογὴν εὐχῶν καὶ καταρῶν. Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειώνεται τὸ πρόσωπον, ὑπὸ τοῦ ὁποίου λέγεται, ὡς καὶ τὸ πρόσωπον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀπευθύνεται ἢ εὐχὴ ἢ ἡ κατάρα, ἢ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν λέγεται, αἱ χειρονομίαι καὶ αἱ πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύουν ἢ ὑπὸ τῶν ὁποίων συνοδεύονται, αἱ δοξασίαι, πρὸς τὰς ὁποίας σχετίζονται, ὡς καὶ αἱ δοξασίαι, αἱ ὁποῖαι παρὰ τῷ λαῷ κρατοῦν περὶ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτῶν.

Συλλογαί εὐχῶν καὶ καταρῶν ἔχουν δημοσιευθῆ πολλὰ σποραδικῶς εἰς πολλὰ βιβλία καὶ περιοδικά, περιέχοντα λαογραφικὰ εἰδήσεις. Ἀρκετὰς εὐρίσκει τις εἰς τοὺς τόμους τῆς Λαογραφίας, ἔχομεν δὲ καὶ τὴν γενικωτέραν περὶ αὐτῶν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Θ' 321 κέ. καὶ ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς Ἀναλέκτοις Β' 369-408.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΑΦΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΑΝΑΘΕΜΑΤΑ

Παρὰ τὰς κατάρας πρέπει νὰ συνεξετάζωνται οἱ ἀφορισμοὶ καὶ τὰ ἀναθέματα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἀμφότερα ταῦτα ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ἐντὸς τοῦ θρησκευτικοῦ κύκλου, ἀλλὰ εἶναι ἐπίσης ἀληθὲς ὅτι ἐκτραπέντα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῶν προορισμοῦ πολλαχῶς ἐξελαϊκεύθησαν, ὁ δὲ λαὸς ποικίλας δοξασίας πρὸς αὐτὰ συνέδεσε.

Ἀφορισμοὶ ἐγίνοντο, *ἐδιαβάζοντο*, ὅπως ἔλεγον, ἐπὶ πληρωμῇ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἐπ' ἐκκλησίας συνοδευόμενοι ὑπὸ

διαφόρων πράξεων καὶ λαϊκῶν καταρῶν δι' ὑποθέσεις ἰδιωτικὰς καὶ πολλάκις ἐντελῶς ἀσημάντους, ὅπως ἀναγκασθῶν οἱ ἄγνωστοι κλέπται ἢ ὅπωςδῆποτε ἀδικοῦντες νὰ ἀποδώσουν τὸ κλαπὲν ἢ νὰ ἀπόσχουν τῆς ἀδικίας. Ἰδίως δὲ ἐφόβιζε τὸν λαὸν ἢ συνοδεύουσα τὸν ἀφορισμὸν κατάρα νὰ μὴ λειώσῃ μετὰ θάνατον τὸ σῶμα τοῦ ἀφοριζομένου.

Τὰ δὲ ἀναθέματα, τῶν ὁποίων σημασία εἶναι ἡ τῆς ἀναθέσεως εἰς τὸν διάβολον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀναθεματιζομένου, ἔχουν, ὡς πρὸς τὴν λέξιν τοῦλάχιστον, ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν καὶ ἐγίνοντο κατ' ἀρχὰς ἐναντίον αἵρετικῶν καὶ ἀποστατῶν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας, συνοδεύοντα συνήθως τὸν ἀφορισμὸν. Τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην μετεχειρίσθη πρῶτον ὁ Παῦλος. Σήμερον ἡ λέξις ἀνάθεμα αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ κατάραν, συνηθέστατα δὲ προτάσσεται ἄλλων καταρῶν.

Πλὴν τούτου τὰ ἀναθέματα ἔχουν καὶ ἰδιαιτέραν σημασίαν, δηλοῦντα τὰς κατάρας, αἱ ὁποῖαι γίνονται ὄχι πλέον ὑπὸ ἐνὸς οἴουδῆποτε, ἀλλὰ ὑπὸ ὀλοκλήρου κοινότητος κατὰ τῶν ὅπωςδῆποτε κακουργησάντων κατ' αὐτῆς. Ὡς τοιαῦτα τὰ ἀναθέματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς δημοσίας ἀρὰς τῶν ἀρχαίων, τὰς ἀρὰς δηλ. ἐκεῖνας, τὰς ὁποίας ἀπηύθυνεν ὁ δῆμος ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ ἐναντίον τῶν παραβαινόντων ὀρισμένας αὐτοῦ ἐντολάς.

Πλὴν ὅμως τούτου ὁ λαὸς εἰς παλαιότερους χρόνους καὶ σήμερον ἀκόμη τοὺς ἀδίκους προεσιῶτας ἀναθεματίζει ρίπτων εἰς ἓνα χῶρον λίθους, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται σωρὸς. Ὡς τόπος ἐκλέγεται τὸ μέρος, ὅπου ἐτάφη ὁ κακουργήσας. Συνηθέστερον ὅμως πολὺ, ἐπειδὴ τὰ ἀναθέματα γίνονται ζῶντος τοῦ ἀναθεματιζομένου, ὡς τόπος ἐκλέγονται αἱ τρίοδοι, αἵτινες θεωροῦνται ὡς κατ' ἐξοχὴν συχναζόμεναι ὑπὸ πονηρῶν πνευμάτων. Οἱ τόποι οὗτοι καὶ σήμερον φέρουσι τὸ ὄνομα, ἀνάθεμα, ἀναθεματούριον, ἀναθθεματούριον, ἀναθεματίστρα, ἀναφέρονται δὲ πλεῖστοι καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, περὶ ἐκάστου τῶν ὁποίων ἐπιχωριάζουσι ἰδιαίτεραι παραδόσεις. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὰ ἐξῆς. Ἐν Ἰμβρῷ ὑπάρχει σωρὸς

τοιούτων λίθων φέρων τὸ ὄνομα ἀναθεματίστρα, λέγεται δὲ περὶ αὐτοῦ ἡ ἐξῆς παράδοσις·

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰμβρου εἶχαν μεγάλη παράπονα γιὰ ἕναν ἄδικο προεσιτό. Σηκώθηκαν λοιπὸν μαζί μ' αὐτὸν καὶ κίνησαν γιὰ τὸ λιμάνι, νὰ μποῦν σὲ καράβι νὰ πᾶν ἔς τὸ Τσανάκαλε ἔς τὸν βαλῆ. Ἐν τῷ δρόμῳ μαλώσανε μὲ τὸν προεσιτό καὶ τόσο πολὺν θύμωσαν ἀπ' τὰ λόγια του, ποὺ πῆραν πέτρες καὶ μ' αὐτὲς τὸν σκότωσαν καὶ εἶπαν νὰ χη ἀνάθεμα ὅποιος Ἰμβριος περάσῃ ἀπὸ κεῖ καὶ δὲ ρήξῃ ἔς τὸ σωρὸ μιὰ πέτρα. Κ' εἶτοι ἀπὸ τότε ὅποιος περνᾷ ἀπὸ κεῖ ρήχνει καὶ μιὰ πέτρα κ' ἔγινε αὐτὸς ὁ σωρὸς, ποὺ τὸν λέν ἀναθεματίστρα.

Εἰς τὸ ἔθιμον ἀναθέματος ἀναφέρεται καὶ ἡ συνηθεστάτη φράσις, θὰ ρήξω πέτρα, τὴν ὁποίαν λέγει ὁ φεύγων δυσηρεστημένος ἕκ τινος μέρους.

Ἐὰν τὸ ἀνάθεμα ὡς λέξις ἔχει χριστιανικὴν ἀρχήν, βεβαίως τὸ ἔθιμον τῆς λιθοβολίας δὲν εἶναι χριστιανικόν. Εἶναι ἐν χρήσει εἰς πλείστους λαοὺς, εὐρωπαϊκοὺς καὶ μὴ, παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλησιν ἡ ἡλικία αὐτοῦ ἀνέρχεται μέχρι καὶ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων. Ὁ Ἐκτωρ ὄνειδίζων τὸν Πάριν ψέγει τοὺς Τρῶας ὡς δειλοὺς, διότι ἄλλως θὰ ἐνεδύετο μέχρι τοῦδε χιτῶνα λίθινον δι' ὅσα κακὰ ἔπραξε.

*Ἀλλὰ μάλα Τρῶες δευδήμονες· ἢ τέ κεν ἤδη
λαῖνον ἔσσο χιτῶνα, κακῶν ἐνεχ', ὅσσα ἔοργας.*

Εἰς τὰς μυθικὰς παραδόσεις ἀναφέρεται ὅτι οἱ θεοὶ δικάζοντες τὸν Ἑρμῆν διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἄργου, φοβούμενοι δὲ καὶ τὸν Δία, κατ' ἐντολήν τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐνεργήσει ὁ Ἑρμῆς, «προσέρριψαν τὰς ψήφους ὁ καθένα τῶν κρειπτόνων ἠρέμα τῷ Ἑρμῆ, βάλλοντες οἷον ἐκεῖνον λίθοις, καὶ οὕτω τοῦ φόγου ποινήν ἀφοσιώσαντο» (1). Τὴν δ' ὑπαρξιν τοῦ ἐθίμου ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις μαρτυρεῖ ὁ θεῖος Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ ἀναφέρων νόμον, καθ' ὃν οἱ καταδικασθέντες ἐπὶ πατροκτονία, ἀδελφοκτονία ἢ παιδοκτονία, φονευόμενοι μετεφέροντο εἰς τρίοδον ἐκτὸς τῆς πόλεως, αἱ δὲ

(1) Εὐστάθιος, σ. 1809 ed. Rom.

ἀρχαὶ ἀντιπροσωπεύουσαι τὴν πόλιν ὅλην φέροντες ἕκαστος λίθον ἔρριπτον αὐτὸν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεκροῦ ἀφοσιοῦντες οὕτω τὴν πόλιν ὅλην, μετὰ δὲ τοῦτο ἔρρίπτετο ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἄταφος κατὰ τὸν νόμον (1).

Ἐκ τῆς συνεξετάσεως δὲ πασῶν τῶν περὶ τοῦ ἐθίμου εἰδήσεων φαίνεται ὅτι ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν πραγματικὸν φόνον τῶν κακουργούντων κατὰ τῆς κοινότητος, τῶν ὁποίων ἵνα ἐξουδετερώσουν τὴν μετὰ θάνατον κακοποιὸν δύναμιν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ φόβητρον τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, ἐπισωρεύουν ἐπὶ τοῦ τάφου των τοὺς λίθους τούτους.

Τὴν τοιαύτην ἀρχὴν βεβαιοῖ καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν τάφων τῶν ἀποθανόντων βίαιον θάνατον, τοὺς ὁποίους κατ' ἐξοχὴν ἐφοβοῦντο ὡς πνεύματα λίαν κακοποιὰ συνήθιζον ἐπίσης νὰ ἐπισωρεύουν λίθους.

Βραδύτερον, ὅτε ἀνεπτύχθησαν αἱ περὶ τῶν τιμωρῶν θεῶν τοῦ Ἄδου ἰδέαι, ἢ ἐπισώρευσις τῶν λίθων ἐδήλωσε τὴν καθοσίωσιν τῶν κακούργων εἰς τὰς χθονίους θεότητας καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν χθόνιον Ἑρμῆν. Κατὰ περίεργον δὲ τρόπον μεταλλαγῆς τῶν σκοπῶν ἐθεωρήθησαν κατόπιν οἱ σωροὶ οὗτοι ἱεροὶ τοῦ Ἑρμοῦ, ἢ δὲ βολὴ τοῦ λίθου εἰς αὐτοὺς ὡς προσφορά εἰς τὸν ὑποχθόνιον θεόν. Κατόπιν τῶν μεταβολῶν τούτων εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ἐθίμου ἠδύναντο νὰ ἐπισωρεύων-

(1) Πλάτωνος Νόμοι θ' XII 873. « Εἰ δὲ τινὰς οὕτως ἀθλία ξυμφορὰ καταλάβοι, ὥστε πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ ἀδελφῶν ἢ τέκνων ἐκ προνοίας ἐκουσίως ψυχὴν τολμῆσαι ἀποστερεῖν σώματος, ὁ παρὰ τοῦ θνητοῦ νομοθέτου νόμος ὧδε περὶ τῶν τοιούτων νομοθετεῖ, προρρήσεις μὲν τὰς περὶ νομίμων εἵργεσθαι καὶ ἐγγύας τὰς αὐτὰς εἶναι, καθάπερ ἐρρήθη τοῖς ἔμπροσθεν, ἐὰν δὲ τις ὄφλη φόνου τοιούτου, τούτων κτεῖνας τινὰ, οἱ μὲν τῶν δικαστῶν ὑπηρεταὶ καὶ ἄρχοντες ἀποκτείναντες εἰς τεταγμένην τρίοδον ἔξω τῆς πόλεως ἐκβαλλόντων γυμνόν, αἱ δὲ ἀρχαὶ πᾶσαι ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως, λίθον ἕκαστος φέρων ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ βάλλων ἀφοσιούτω τὴν πόλιν ὅλην, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὰ τῆς χώρας ὄρια φέροντες ἐκβαλλόντων τῷ νόμῳ ἄταφον ».

ται σωροί, δηλοῦντες τὴν καθοσίωσιν ταύτην εἰς τοὺς θεοὺς τοῦ Ἄδου καὶ ζώντων ἀκόμη τῶν κακουργησάντων, καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον καθοσιούσι τὸν ἀναθεματιζόμενον εἰς τὸν διάβολον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΟΡΚΟΙ

Γενικά.

Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς κατάρας ἔχουν οἱ ὄρκοι. Ὁρκος εἶναι κατάρα, τὴν ὁποίαν ἐκφέρει καθ' ἑαυτοῦ ὁ ὀμνύων, θέλει δ' ἔχει αὕτη ἰσχὺν ἐν ἧ περιπτώσει δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι οὗτος ἰσχυρίζεται ἢ παραβῆ ὠρισμένην ὑπόσχεσίν του.

Εἰς τοὺς ὄρκους φαίνεται πολὺ καλύτερον καὶ ἡ μαγικὴ ἀρχὴ καὶ ἡ κατόπιν ἐξέλιξις ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένων ἀνωτέρων περὶ τοῦ θείου ἰδεῶν, ὡς δικαιοκρίτου καὶ ρυθμιστοῦ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ ἀνταποδότου πάσης ἀγαθοεργίας καὶ τιμωροῦ πάσης ὑπερβασίας. Διδακτικώτατον παράδειγμα διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν τοῦ ὄρκου ἀποτελεῖ ἡ ὀμηρικὴ περιγραφὴ τῶν μεταξὺ τῶν Τρώων καὶ Ἑλλήνων ὄρκίων ἐν τῷ Γ τῆς Ἰλιάδος. Προσάγονται δύο ἄρνια καὶ οἶνος, τὸν ὁποῖον οἱ κήρυκες ἐν κρατῆρι ἀναμειγνύουσι μεθ' ὕδατος, ὅπως ἐγένετο εἰς τὰς σπονδάς. Ὁ Ἀγαμέμνων ἀποκόλπει, ὡς ἐγένετο καὶ κατὰ τὰς θυσίας, τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς ἄρνιων, τὰς ὁποίας οἱ κήρυκες διανέμουν μεταξὺ τῶν ἀρίστων, Τρώων καὶ Ἑλλήνων. Ἀκολουθῶς ὑψῶν τὰς χεῖρας ἐπικαλεῖται τοὺς ἐφόρους τοῦ ὄρκου θεοὺς, τὸν Δία καὶ τὸν Ἥλιον, τὸν τὰ πάντα βλέποντα καὶ ἀκούοντα, ὡς καὶ τοὺς ποταμοὺς καὶ τὴν Γῆν καὶ τοὺς καταχθονίους θεοὺς, οἵτινες τοὺς ἐπιόρκους μετὰ θάνατον τιμωροῦν, ὡς μάρτυρας καὶ φύλακας τῶν ὄρκων.

Ἐναφέρει ἔπειτα τὴν συνομολογηθεῖσαν συμφωνίαν καὶ μετὰ τοῦτο σφάζει τὰ ἄρνια. Ἀκολουθεῖ δευτέρα προᾶξις. Λαμβάνουν πάντες οἱ παριστάμενοι διὰ ποτηρίων οἶνον ἐκ τοῦ κρατῆρος καὶ χύνουν κατὰ γῆς εὐχόμενοι τὰ ἑξῆς: «Ζεῦ ἔνδοξότατε μέγιστε καὶ ἄλλοι ἀθάνατοι θεοί, ὅποιοι πρωτύτερα ἤθελον βλάβει παρὰ τοὺς ὄρκους, εἴθε ὁ ἐγκέφαλός των νὰ χυθῆ κατὰ γῆς, ὅπως ὁ οἶνος οὗτος, καὶ αὐτῶν καὶ τῶν τέκνων των, αἱ δὲ σύζυγοί των νὰ πέσουν εἰς χεῖρας ἄλλων».

Ὡς παρατηρεῖ τις τὸ μὲν πρῶτον μέρος τοῦ ὄρκου εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀνωτέρας περὶ τοῦ θείου ἰδέας, ἐνῶ εἰς τὸ δεύτερον καλοῦνται μὲν καὶ οἱ θεοί, ἀλλὰ τὸ βάρος ὅλον κεῖται εἰς τὴν μαγικὴν προᾶξιν τῆς χύσεως τοῦ οἶνου.

Τοιούτων ὄρκων, εὐρισκομένων ἀκόμη εἰς τὴν μαγικὴν βαθμίδα, παραδείγματα εὐρίσκομεν πλεῖστα εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς. Εἰς τοὺς Οὐακάμπα λ. χ., λαὸν ἀφρικανικόν, οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν μερῶν, τὰ ὅποια ἐπιθυμοῦν νὰ συνάψουν φιλίαν συγκεντρώνονται εἰς ἓνα κύκλον, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται μικρὸν ἀγγεῖον ἐκ πηλοῦ ἀπεξηραμένου εἰς τὸν ἥλιον πλήρες ὕδατος. Τότε εἰς ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος λαμβάνει ράβδον εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἀρχίζει νὰ ὀμιλῆ περὶ τῶν φιλικῶν διαθέσεων τῆς μερίδος του κρούων ταυτοχρόνως διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου. Μετὰ τοῦτον λαμβάνει τὸν λόγον εἰς ἐκ τῆς ἀντιθέτου μερίδος κρούων καὶ αὐτὸς διαρκῶς ἐπὶ τοῦ ἀγγείου. Ἀφ' οὗ τελειώσῃ καὶ οὗτος ἐγείρεται τις ἐκ τῶν παρισταμένων, λαμβάνει τὸ ἀγγεῖον εἰς τὰς χεῖρας καὶ ρίπτει αὐτὸ εἰς τὸ ἔδαφος λέγων, «Ἄν διαρρήξωμεν τὴν φιλίαν, τὴν ὁποίαν συνωμολογήσαμεν ἔδῳ, νὰ διαρραγῶμεν ὡς διερράγη τὸ ἀγγεῖον τοῦτο ἐνταῦθα».

Ἄλλαχοῦ σφάζουν πρόβατον, τοῦ ὁποίου θέλει ὑποστῆ τὴν τύχην ὁ παραβάτης τῶν ὄρκων. Τοῦτο ἐρμηγεύει καὶ τὴν ὀμηρικὴν παρὰ τοὺς ὄρκους συνήθειαν τῆς σφαγῆς τῶν ἀμνῶν, τὴν ὁποίαν εἶδομεν ἤδη. Ἐὰν δέ τις θέλῃ νὰ παραβῆ τὸν ὄρκον χωρὶς νὰ ὑποστῆ τὰς ἀκολουθίας τῆς παρα-

βάσεως, προσπαθεῖ νὰ διαλύσῃ τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὄρκου δι' ἄλλης μαγικῆς πράξεως. Ἐρχεται κρυφὰ εἰς τὸν τόπον, ὅπου συνωμολογήθη ἡ φιλία, σφάζει πρόβατον καὶ χύνει μέρος τοῦ αἵματος αὐτοῦ εἰς σύντριμμά τι τοῦ κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης θραυσθέντος ἀγγείου, ἢ ραντίζει τὸν ὅλον τόπον μὲ αἶμα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον λύεται ἡ μαγικὴ δύναμις τοῦ ὄρκου.

Ἐκ τῶν μαγικῶν τούτων ἀρχῶν ὁ ὄρκος ἐξειλίχθη κατόπιν, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βαθμηδὸν ἀναπτυσσομένων ἀνωτέρων περὶ τοῦ θεοῦ ἰδεῶν. Ἡ δὲ κατὰ τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐξέλιξις καὶ ἡ συντελεσθεῖσα σύνδεσις αὐτοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν συνετέλεσεν ὅπως καταλάβῃ σπουδαιοτάτην ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀπονομῇ τοῦ δικαίου θέσιν. Τὴν δὲ θέσιν ταύτην ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ παρὰ τὰς συνήθεις αὐτοῦ παραβάσεις καὶ τὴν ἐξασθένωσιν τῶν ἰδεῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὄφειλε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καθ' ὅσον ἀπετέλεσε πλέον τύπον ἀπαραίτητον καὶ ἀναντικατάστατον, τοῦ ὁποίου τὴν τήρησιν ἐγγυᾶται καὶ ἐπιβάλλει ἡ δύναμις καὶ ἡ βία τῶν κειμένων νόμων. Οὕτως ἔχομεν σήμερον ἐν τῷ πολιτικῷ ἡμῶν βίῳ, ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸν ὄρκον τοῦ στρατιώτου, τὸν ὄρκον τοῦ πολίτου, τὸν ὄρκον τοῦ ἐκλογέως, τοῦ ὑπαλλήλου, τοῦ δικαστοῦ, τοῦ μάρτυρος ἐν ταῖς δίκαις καὶ τοῦ διδάκτορος ἀκόμη ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Περὶ τῶν μορφῶν τῶν ἐπισήμως καθοριζομένων τούτων ὄρκων δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ λόγος ἐνταῦθα. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ὁ ὄρκος ὑπὸ τὰς μορφὰς καὶ τὰς δοξασίας, ὑπὸ τὰς ὁποίας παρουσιάζεται ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ τοῦ λαοῦ, καὶ ταύτας θὰ ἐξετάσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν διὰ βραχέων.

Νεοελληνικοὶ ὄρκοι.

Συνήθεις ὄρκοι σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ εἶναι, α') οἱ μαγικοὶ ὄρκοι, οἱ ὄρκοι δηλ. ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν μαγικὴν πράξιν. Τοιοῦτοι ὄρκοι, μολονότι σπά-

νιοι, εὐρίσκονται ὅμως εἰσέτι σποραδικοὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Οὕτω π. χ. ὁσάκις τύχη νὰ πίνουν οἶνον, ὀρκίζονται ἀκριβῶς ὅπως ὀρκίζοντο οἱ ὀμηρικοὶ Ἕλληνες. Χύνουν δηλ. σταγόνας τινὰς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐπιλέγοντες

Ἔτσι νὰ χυθῆ τὸ αἷμα μου, ἃ δὲ σοῦ λέω ἀλήθεια.

ἢ *Ἔτσι νὰ χυθῆ τὸ αἷμά μου, ἃ δὲν εἶναι ὡς κατὰ πὸν σοῦ λέω.*

Ἄνάλογος ὄρκος εἶναι ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἀκόλουθον εὐτράπελον διήγησιν·

Ἀνὸ ἀπὸ τὸν Ἀποκόρωνα πηγαίνανε ἔς τὸ δρόμο μὲ δυὸ ζῶα φορτωμένα λάδι. Ἐπὶ τὸ δρόμο βλέπονν ἀπὸ μακρὰ ἔς τὴ θάλασσα ἕνα καράβι. Λέει ὁ ἕνας, «Καράβι ναι. — Ὅϊ, καραβέλα ναι», λέει ὁ ἄλλος. — «Ἔτσι νὰ χυθῆ τὸ αἷμα μου, ἃ δὲν εἶναι καράβι», κ' ἔμπηξε τὸ μαχαίρι του ἔς τ' ἄσκιὰ καὶ χύθηκε τὸ λάδι. — «Ἐδά, ἐδέτσε νὰ χυθῆ κ' ἐμένα τὸ αἷμά μου, ἃ δὲν εἶναι καραβέλα», κ' ἔμπηξε κι αὐτὸς τὸ μαχαίρι ἔς τὰ δικά του τ' ἄσκιὰ.

Εἰς ἄλλην ἀνάλογον εὐτράπελον διήγησιν ἐκ Χίου ὁ ὀρκιζόμενος ρίπτει κατὰ γῆς στάμνα γεμάτη λάδι, ἐπιλέγων

Νά, ἔτσι νὰ χυθῆ τὸ αἷμά μου, ἄν κτλ.

Μαγικὸς ὄρκος εἶναι καὶ ὁ ἐν Εὐρυτανίᾳ ἐν χρήσει ὄρκος τῶν ψηφοφόρων διὰ λίθου (1). Ἐκαστος τῶν ψηφοφόρων διαδοχικῶς ὑψώνων ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν εὐμεγέθη πέτραν ὀμνύει, προσφέρων ἄρα καθ' ἑαυτοῦ βαρυντάτας ἐν περιπτώσει παραβάσεως τῶν ὑπεσχημένων, ὅτι θὰ εἶναι φίλος ὀρισμένου ὑποψηφίου, μεθ' ὃ κυλίει τὸν λίθον, τὸν ὅποιον ἀναλαμβάνει ἄλλος ψηφοφόρος μέχρις ἐξαντλήσεως τοῦ ἀριθμοῦ. Τὸν τοιοῦτον ὄρκον οὐδεὶς παραβαίνει. Ὁμοιάζει δὲ ὁ ὄρκος οὗτος πρὸς τὸν διὰ λίθου ὄρκον τῶν Ρωμαίων, καθ' ὃν ὁ ὀρκιζόμενος λαβὼν εἰς χεῖρας λίθον ἐξέφερε καθ' ἑαυτοῦ ἄρα καὶ ταῦτα εἰπὼν ἔριπτε τὸν λίθον ἐκ τῆς χειρός.

Τροποποιήσις τοῦ ὄρκου τούτου κατὰ τὰς χριστιανικὰς ἰδέας φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἐν Ξυλοκάστρῳ ἐν χρήσει, ὅταν

(1) Λαογρ. Α' 417.

ἐγερθῆ ἀμφισβήτησις περὶ τῆς τιμῆς κατὰ τὴν ἀγοραπωλησίαν. Ὁ προκαλῶν, λαμβάνων κοινὸν λίθον λέγει πρὸς τὸν προκαλούμενον

Τὸ παίρνεις τοῦτο ἔς τὴν ψυχὴ σου;

Ὁ προκαλούμενος, ἐὰν δεχθῆ τὸν ὄρκον, λέγει

Νὰ τό χω βάρος ἔς τὴν ψυχὴ μου καὶ νὰ χω τὸ Χριστὸ ἀντίδικο ἔς τὴ δευτέρα παρουσία.

Ὁ ὄρκος λύει τὴν ἀμφισβήτησιν.

β') Συνηθέστεραι πολὺ τῶν μαγικῶν ὄρκων εἶναι αἱ αὐτοκατάραι, ὡς π. γ.

Νὰ μὴ χαρῶ τὴ μάγνα μου, — τὸν πατέρα μου, — τὴ γυναῖκα μου, — τὰ παιδιὰ μου, — τὸ γνιό μου, πού τὸν ἔχω μονάκριβο, — τ' ἀδέρφια μου. Νὰ βγοῦν τὰ μάτια μου. Νὰ μὴ μ' εὔθ' ἢ ἀγγή. Νὰ μὴ προφτιάσω νὰ βγῶ ὄξ' ἀπ' τὴν πόρτα. Ἀστραπὴ νὰ μὲ κάψῃ. Νὰ μὲ πιάσῃ ἐφτά λογιῶ συγγενικό. Ποδάρο' νὰ μὴ μ' ἀπομεινῃ. Νὰ με κάψ' ἢ φωτιά κτλ. κτλ.

Ὅπως δὲ συμβαίνει καὶ εἰς τὰς κατάραις, οὕτω καὶ εἰς τοὺς ὄρκους ἐκ θρησκευτικῆς ἐπιδράσεως καλεῖται πολλάκις ὁ Θεός, ὁ Χριστός, ἡ Παναγία κτλ. διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κατάραν. Ὡς π. γ.

Νὰ μὲ κόψῃ ὁ Θεός, — ἡ Παναγία. Νὰ μὲ κόψουν τὰ δώδεκα Βαγγέλια. Ἄν ἐγὼ ἐποίησα το, τὴ Χριστοῦ καὶ τὴ Παναγίας τὴν κατάραν νὰ ἔχω.

γ') Οἱ ὄρκοι, καθ' οὓς καλεῖται ὡς μάρτυς καὶ τιμωρὸς τοῦ ὄρκου πράγμα τι. Συνηθέστατος τοιοῦτος ὄρκος εἶναι ὁ ἐπὶ τοῦ ἄρτου, πυρός, ἡλίου, γῆς κτλ. Π. γ.

Μὰ τὸ φωμί. Μὰ αὐτὴ τὴ φωτιά. Μὰ τὸν ἥλιο. Μὰ τὴ γῆς, πού θὰ μᾶς φάῃ.

Ἄνάλογοι εἶναι οἱ ἐπὶ τῶν ξιφῶν ὄρκοι τῆς μεσαιωνικῆς Εὐρώπης.

Συνοδεύουν δὲ πολλάκις τοὺς ὄρκους τούτους καὶ διάφοροι πράξεις, τῶν ὁποίων συνηθεστάτη εἶναι ἡ ἐπίθεσις τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται τις. Οὕτω π. γ. ὁ ὀρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ ἄρτου, ἐὰν τύχῃ νὰ εὕρῃσκειται ἐνώπιον αὐτοῦ τεμάχιον ἄρτου, τὸ λαμβάνει καὶ ὀρκιζόμενος ἀσπάζεται αὐτό.

δ') Οἱ ὄρκοι, καθ' οὓς μνημονεύεται μόνον τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται τις, δηλ. τὸ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον θέτει παρακαταθήκην τῆς τηρήσεως τοῦ ὄρκου του καὶ ἐναντίον τοῦ ὁποίου θέλει ἐπέλθει ἡ τιμωρία ἐν περιπτώσει ἐπιουρκίας. Οἱ ὄρκοι δηλ. οὗτοι εἶναι κατὰ τοῦτο ἐλλειπεῖς, ὅτι δὲν καθορίζουν τὸ εἶδος τῆς ποινῆς ἐν περιπτώσει ἐπιουρκίας, τὸ ὁποῖον ἄλλως εἶναι καὶ εὐνόητον ἐκ τῶν συμφραζομένων.

Ὅρκίζονται δὲ συνήθως εἰς τὴν ἰδίαν ζωὴν ἢ τὴν ζωὴν τῶν τέκνων καὶ τῶν προσφιλῶν αὐτῶν, εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των, εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς ἰδίας ψυχῆς καὶ τῶν γονέων των κτλ., οἶον

ἽΣ τὰ μάτια μου. ἽΣ τὸ φῶς μου. ἽΣ τὴν ψυχὴ μου. Μὰ τὴν ψυχὴ πού θὰ δώκω ἔς τὸ θεό. ἽΣ τὴ ψυχὴ τῶ γονέω μου.

καὶ ἐπὶ τὸ ἀνδρικότερον εἰς τὸν μύστακα ἢ τὸ γένειον, οἶον

Νὰ μοῦ τὸ κόμπου, ἂν δὲν Νὰ μοῦ τὸ ξεροζώσου, ἂν δὲν . . .

ε') Οἱ ὄρκοι, καθ' οὓς ὁ ὀμνύσων ἐπιμαρτύρεται τὸν Θεόν, τὸν Χριστόν, τὴν Παναγίαν, ἢ τινὰ ἅγιον καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸν σταυρόν, τὸ εὐαγγέλιον, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν τῆς ἡμέρας, τὴν ἑορταζομένην ἡμέραν, τὴν μετάληψιν κτλ., εἰς τὰ ὁποῖα πάντα, ὡς στενῶς συνδεδεμένα μετὰ τῆς θρησκείας, ἀποδίδει ὁ λαὸς θεῖαν δύναμιν. Π. χ.

Μὰ τὸ Θεό. Μὰ τὸ Χριστό. Μὰ τὴν Παναγία. Μὰ τὸ Σταυρό. Μὰ τὸν ἅη Γιώργη. Μὰ τ' ἐφ'τὰ βαγγέλια. Μὰ τ' ὄσημερονὰ γράμματα. Μὰ τὴ σημερινὴ μέρα. Μὰ τὴν Πασχαλιά, πού τὴν καρτεροῦμε ὅλοι οἱ Χριστιανοί. Μὰ τὴν μεταλάβωση. Νά ζω ἀντίδικο τὸ Θεό, —τὴ Παναγία κτλ.

Καὶ οἱ ὄρκοι οὗτοι συνοδεύονται πολλάκις ὑπὸ διαφόρων πράξεων, αἱ ὁποῖαι ἐνισχύουν τὴν σημασίαν τοῦ ὄρκου. Οὕτω π. χ. ὁ ὀμνύων συνοδεύει τὸν ὄρκον πολλάκις διὰ σταυροκοπήματος, ἢ ποιῶν διὰ τῶν δακτύλων τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἀσπάζεται αὐτό, καὶ ἐὰν τύχη πλησίον ἐκκλησία, εἰσερχόμενος παλαμίζει τὴν εἰκόνα, τοῦτ' ἔστιν ὀμνύει θέτων τὴν παλάμην ἐπὶ τῆς εἰκόνας, μεθ' ὃ ἀσπάζεται αὐτήν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ ὀμνύοντες ἔθετον τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν ἱερῶν. Συνήθης

ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐπίθεσις τῆς χειρὸς ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἐξ ἧς καὶ ὁ ὅρκος ἔς τὸ βαγγέλιον χτυπῶ τὸ σ'έρι μ', παλαμίζω καὶ ἡ φράσις ἔχει δαγκώσει τὸ βαγγέλιο, ἡ ὁποία ἴσως ὑποδηλοῖ ἄλλον τρόπον ὅρκου.

Αἱ συνήθειαι αὗται δὲν εἶναι ἄγνωστοι καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς. Οὕτως ἀναφέρεται ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι μάντις, οἱ προειπόντες εἰς τὸν Λέοντα τὸν Ἰσαυρον ὅτι θὰ βασιλεύσῃ, τὸν ἠνάγκασαν πρῶτον νὰ ὀρκισθῆ θέτων τὴν χεῖρα ἐπὶ τῶν καγκέλων τοῦ θυσιαστηρίου καὶ δίδων ἐγγυητὴν τὸν μεγαλομάρτυρα τοῦ Χριστοῦ Θεόδωρον, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο. Περὶ τοῦ Ρωμανοῦ ἀναφέρεται ὅτι οἱ τοῦ παλατίου «ἀπέστειλαν τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ προσκυνήσας αὐτὸν καὶ ὅρκω βεβαιώσας αὐτοὺς ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν ἐν τῷ παλατίῳ», οἱ δὲ ἐπίορκοι καλοῦνται σταυροπάται, ὡς καταπατήσαντες τὸν σταυρὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὀρκίσθησαν. Ὁ Καντακουζηνὸς συχνότατα μνημονεύει παρὰ τοὺς ὅρκους καὶ ἐγχείρισιν ἱερῶν ἐγκολπίων πρὸς πλείονα πίστωσιν.

ς') Κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους εἰς πολλοὺς λαοὺς παρὰ τοὺς ὅρκους μετεχειρίζοντο ὡς μέσον ἀποδεικτικὸν τῆς ἀληθείας τὰς λεγομένας θεοδικίας. Ἐπιστεύετο δηλ. ὅτι τὸ θεῖον ἐπεμβαῖνον διὰ θαύματος ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων καὶ διὰ τοῦτο κατεδικάζετο ὁ ἐλεγχόμενος π. χ. νὰ κρατήσῃ πεπυρωμένον σίδηρον, νὰ ἐμβαπτίσῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς ζέον ὕδωρ κ.τ.λ. Ἐὰν δὲ διέμενεν ἀβλαβής, τότε ἔθεωρεῖτο ὡς ἀληθῆ ἰσχυριζόμενος. Ἡ τοιαύτη θεοδικία εἰς σπουδαίας περιστάσεις ἀπετέλει σπουδαιότατον συμπλήρωμα τοῦ ὅρκου καὶ ἔθεωρεῖτο ὡς ἀψευδὲς ἀποδεικτικὸν μέσον. Λείψανα τοιούτων ἀποδεικτικῶν μέσων ἔχομεν σποραδικά τινα εἰς ὁμοτικὰς φράσεις, οἷον ἔς τὰ κάρβουνα πατῶ, ἂν δὲν εἶναι ἔτσι κτλ.

ζ') Ὡς ἰδιαιτέρα τέλος κατηγορία ὅρκων δύνανται νὰ θεωρηθοῦν οἱ ὅρκοι, οἱ συνοδεύοντες τὴν λεγομένην ἀδελφοποίησιν, περὶ τῆς ὁποίας θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, καὶ οἱ ὁποῖοι ἀντικατέστησαν ἐν πολλοῖς τὰ διάφορα ἄλλα μέσα, δ' ὧν ἠμπεδοῦτο αὕτη.

Ἐπιορκία.

Ὁ ὄρκος ἅπαξ γενόμενος συμφώνως πρὸς τὰ παραδεδομένα πρέπει νὰ τηρῆται, διότι ἄλλως ὁ ἐπίορκος κινδυνεύει νὰ ὑποπέσῃ εἰς πολλὰ δεινά. Πρὸς ἀποτροπὴν τούτων οἱ ἐπίορκοι προσεπάθησαν νὰ ἐξεύρουν διάφορα μέσα, ὅπως ματαιώσουν τὴν δύναμιν τοῦ ὄρκου. Εἶδομεν τί πράττουσιν οἱ Ἀφρικανοί, διὰ νὰ διαλύσουν τὴν μαγικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὄρκου τῆς φιλίας. Παρ' ἡμῖν νομίζουν ὅτι δὲν πιάνει ὁ ὄρκος, ἐὰν ὁ ὀρκιζόμενος ἔχῃ μελανωμένην τὴν χεῖρα, τὴν ὁποίαν ἐπιθέτει ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ ἐὰν δὲν ἐπιθέτῃ αὐτὴν καλῶς, ἀλλὰ κρατῇ μετέωρον κ.τ.λ.

Κατάταξις.

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν ὄρκων δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν τὰ αὐτά, τὰ ὁποῖα παρατηρήσαμεν καὶ διὰ τὰς εὐχάς. Δύναται δηλ. νὰ γίνῃ διπλῆ κατάταξις αὐτῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν γενικωτέρα, κατὰ τὰ ἀνωτέρω σημειωθέντα εἶδη, ἀφ' ἑτέρου δὲ μερικωτέρα ἐντὸς ἑκάστου εἶδους κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν. Ὡς τοιαύτη δὲ πρέπει νὰ θεωρῆται ἡ λέξις, ἢ δηλοῦσα τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ὀρκίζεται ὁ ὀμνύων, οἷον ζωή, τέκνα, ψυχὴ κ.τ.λ., καὶ ἐν ἑλλείψει τούτου ἢ δηλοῦσα τὸ πρᾶγμα, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὀρκίζεται τις, οἷον Θεός, Χριστός, ψωμί, γῆ κ.τ.λ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Καὶ περὶ τῆς συλλογῆς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ αὐτά, ὅσα παρατηρήσαμεν περὶ τῶν εὐχῶν καὶ τῶν καταρῶν, ὅτι δηλ. παρὰ τὴν φράσιν πρέπει νὰ προσέχη ὁ συλλογεὺς καὶ τὴν περίστασιν, καθ' ἣν ὁ ὄρκος γίνεται, καθὼς καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν γίνεται, καὶ τὰς πράξεις ὑπὸ τῶν ὁποίων συνοδεύεται.

Συλλογαί ὄρκων ἔχουν δημοσιευθῆ τινες ἐν Λαογραφίᾳ, ἐν Νεολληνικοῖς Ἀναλέκτοις (Β' 401 κέ.) ἐκ Κεφαλληνίας καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Η' 461) ἐκ Λευκάδος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

ΑΠΕΥΧΑΙ ἢ ΑΠΟΤΡΟΠΑΙ.

Συγγενεῖς κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὰς εὐχὰς καὶ κατάραι εἶναι καὶ αἱ ἀπευχαί, λεγόμεναι ὅταν ἐκστομίζονται κατάραι ἢ καὶ ἀπλῶς ὅταν ἐν τῇ ροῇ τοῦ διαλόγου ἀναφέρεται κακόν τι, νόσος, θάνατος, ὑλικὴ καταστροφή κ.τ.λ., μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀποτρέψουν τὸ κακὸν ἢ νὰ τὸ στρέψουν ἄλλαχοῦ. Οὕτω π. χ. ὅταν ἐκστομίζονται κατάραι κατὰ τινος, οὗτος διὰ νὰ ἀποτρέψη τὰ ἐξ αὐτῶν κακὰ λέγει

Νὰ γυρίσῃ ἔς τὸ κεφάλι σου. Ἐς τὰ ὄρη ἔς τὰ βουνὰ κ.τ.τ.

Καὶ ὅταν ἐν τῇ ροῇ τοῦ λόγου ἀναφέρεται κακόν τι, ἐπιλέγει εἴτε αὐτὸς ὁ ἐκστομίσας ἢ ὁ ἀκούων

Θεὸς φυλάξοι. Κύριε φύλαγε. Μακριὰ νὰ γέν' κ.τ.τ.

Εἰς τὰς ἀπευχὰς ἐμφανίζεται καλύτερον ἢ μαγικὴ φύσις ὄλων ἐν γένει τῶν φράσεων τούτων. Πιστεύεται δηλ. ὅτι τόσον στενὴ ὑπάρχει σχέσις μεταξὺ τῆς λέξεως καὶ τοῦ πράγματος, ὥστε ἀρκεῖ νὰ ἐκστομισθῇ ἢ λέξις διὰ νὰ προκαλέσῃ ἀναγκαίως καὶ τὸ πρᾶγμα. Διὰ τοῦτο τὴν μαγικὴν ταύτην δύναμιν τῶν λέξεων προσπαθοῦν νὰ ἀνατρέψουν δι' ἄλλων λέξεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουσαι ἀντίθετον μαγικὴν δύναμιν δύνανται νὰ ἀναχαιτίσουν τὸ κακόν.

Συνοδεύονται δὲ συνήθως αἱ ἀπευχαί καὶ ὑπὸ διαφόρων μαγικῶν πράξεων, ὡς εἶναι τὸ φτύσιμο, τὸ κτύπημα τῆς χειρὸς ἐπὶ τῆς τραπέζης κ.τ.τ., τοῦθ' ὅπερ δεικνύει καταφανέστερον τὴν μαγικὴν αὐτῶν ἀρχήν.

Αἱ ἀπευχαὶ συνήθως εἶναι φράσεις ἀπομακρύνσεως, ἀποτροπῆς καὶ ματαιώσεως δηλωτικάι, ὡς π. χ.

Μακρὰ ἀπ' ἐδῶ. Ὁξ ἀπ' ἐδῶ. Ὡς τὰ ὄρη ὅς τὰ βουνά. Κούφια ἢ ὄρα, πὸν τ' ἀκούει. Πίσ' ἀπ' τὸν ἥλιο. Κλοῦβια καὶ ἄπιστα νὰ γίνουν (ἐπὶ κακῶν ὀνειρώτων) κ.τ.τ.

Τούτων ἀντιστοίχους εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτως ἡ ἀπευχὴ

Ὡς τὰ ὄρη ὅς τὰ βρά, ὅς τ' ἀγριοπέλαγο.

ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν κατάρα

Κακὸς ἄνεμος νὰ σὲ μάση.

ἀνευρίσκεται ἤδη εἰς τὸν Ὅμηρον ἐκεῖ, ὅπου ἡ Ἑλένη καταρωμένη ἑαυτὴν λέγει ὅτι προτιμότερον θὰ ἦτο, ὅτε ἐγεννήθη, κακὴ θύελλα ἀνέμου νὰ ἤρπαζεν αὐτὴν καὶ νὰ ἔφερεν εἰς ὄρος ἢ εἰς κῆμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. Ἐν δὲ τῷ ὄρφικῷ ὕμνῳ πρὸς τὴν Ἄρτεμιν ἀνευρίσκεται ὑπὸ τὴν μορφήν

πέμπεις δ' εἰς ὄρεων κεφαλὰς νόσους τε καὶ ἄλγη.

Ἐπίσης ἡ ἀπευχὴ

Ὡς τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου.

ἀνευρίσκεται εἰς τὸν ὄρφικὸν ὕμνον πρὸς τὸν Πᾶνα

ἐκπέμπων οἴστρον ἐπὶ τέρατα γαίης (!).

Συνηθέσταται εἶναι αἱ φράσεις αὗται εἰς τὰς ἐπιδάς, πολλῶν τῶν ὁποίων, ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη, ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα. Χρησιμοποιοῦνται δὲ καὶ ἐπὶ προσώπων, ὅποτε καθίστανται ἰσοδύναμοι πρὸς κατάρας καὶ ὕβρεις, π. χ.

Οὐ νὰ χαθῆς. Ὡς τὸν κόρακα. Πίσω ὅς τὸν ἥλιο κ.τ.λ.

Πλὴν ὅμως τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ περιγραφὴ διὰ λέξεων πράξεως, πρὸς ἀποτροπὴν γινομένης, ἢ ἀπλῶς μνεῖα πράγματος, ἀποτρεπτικὴν ἔχοντος

(¹) *Bernhard Schmidt, Alte Verwünschungsformeln, Jahrb. f. Philologie, Fleckeisen, 1891 σ. 561 κέ.*

δύναμιν. Οὕτω π. χ. ὡς ἀποτρεπτικὸν τῆς βασκανίας θεωρεῖται τὸ σκόρδον, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κακοῦ ἡματιοῦ, ὅθεν καὶ ἀναρτῶσι τοιοῦτον εἰς τὰ πρόσωπα, τὰ ζῶα ἢ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα θέλουν νὰ προφυλάξουν ἀπὸ κακὸ μάτι. Ἄντι ὅμως τοῦ πράγματος δύναται καὶ ἡ λέξις νὰ ἐξασκήσῃ τὴν αὐτὴν μαγικὴν ἀποτρεπτικὴν ἐνέργειαν. Ὅθεν καὶ λέγεται πρὸς τοὺς θανάζοντας καὶ ἐπαινοῦντας βρέφη, παιδιά, ζῶα κ.τ.τ. σκόρδα ἔς τὰ μάτια σ', ἢ ἀπλῶς σκόρδα. Ἐπίσης λέγεται σιὰχτη ἔς τὰ μάτια σου, τροῦ νὰ μὴν ἀβασκαθῇ, τοῦθ' ὅπερ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς πράξεως, φτύσε ἔς τὸν κόρφο σου κτλ.

Ὅπως δὲ εἰς τὰς εὐχὰς καὶ τὰς κατάρας σὺν τῇ ἀναπτύξει τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν εἰσηλθεν ἡ ἐννοια τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ θείου, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὰς ἀπευχὰς, ὁπόθεν ἔχομεν τοιαύτας, οἶον

Κύριε φύλαγε. Παναγία μ' φύλαξε.

ἢ καὶ ἀπλῶς

Πάναγια. Χριστός καὶ Παναγιά κ.τ.τ.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον καὶ αἱ εὐχαὶ καὶ κατάραι συγκεντρώνονται πολλάκις εἰς μίαν καὶ μόνην λέξιν, οὕτως ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν ἀπευχῶν λέξεις ἀποτρεπτικὰς, ἀναλόγους πρὸς τοὺς εὐφημισμοὺς ἢ εὐφημίας τῶν ἀρχαίων, αἱ ὁποῖαι ἀντικατέστησαν πολλάκις τὴν κυρίαν λέξιν, ἧς φοβοῦνται τὴν κακὴν ἐνέργειαν καὶ δι' αὐτὸ ἀποφεύγουν νὰ τὴν ἐκστομίσουν. Οὕτω λέγεται ὁ διάβολος ὄξ' ἀπὸ δῶ, οἱ ποντικοὶ τὰ κουφὰ κ.τ.τ. Καὶ τὰς λέξεις ταύτας ὀφείλει νὰ προσέχη ὁ συλλογεύς, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς συνοδευούσας τὰς ἀπευχὰς πράξεις καὶ χειρονομίας, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἤδη ἀνωτέρω.

Κατάταξις.

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν ἀπευχῶν, μολονότι τὸ πλῆθος αὐτῶν εἶναι περιορισμένον, καλὸν εἶναι νὰ κατατάσσονται, ὡς καὶ αἱ κατάραι, κατὰ τὴν κυρίαν αὐτῶν λέξιν, τὴν λέξιν δηλαδή, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ἀποτροπῆς. Οὕτω

π. χ. ἡ ἄπευχή σκόρδα ᾗ τὰ μάτια σου θὰ καταταχθῆ εἰς τὴν λέξιν σκόρδο, ἡ ἀποτροπὴ στάχτη ᾗ τὰ μάτια σου εἰς τὴν λέξιν στάχτη, ἡ τφουὸν νὰ μὴν ἀβασκαθῆ εἰς τὸ τφού, καὶ οὕτω καθεξῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλὴν τῆς εὐκολίας τῆς εὐρέσεως ἔχει τις καὶ προχείρους ὄλας τὰς λέξεις, τὰς πράξεις καὶ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ὁ λαὸς ἀποδίδει ἀποτρεπτικὴν δύναμιν.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν τῶν ἀποτροπῶν ἰσχύουν αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις, αἱ γενόμεναι καὶ περὶ τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν. Συλλογαὶ ἰδιαίτεραι δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ. Σποραδικῶς ἀνευρίσκει τις εἰς πολλὰ ἐκ τῶν περιεχόντων λαογραφικὰς εἰδήσεις βιβλίων καὶ περιοδικῶν, κυρίως ἀναμεικτους μετὰ τῶν καταρῶν, ὡς καὶ εἰς τὰ γλωσσάρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΠΡΟΠΟΣΕΙΣ

Γενικά.

Προπόσεις εἶναι αἱ ὑπὲρ τοῦ ἐστιῶντος ἐν τοῖς συμποσίοις εὐχαὶ ἢ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἢ ἐκάστου τῶν συνδαιτυμόνων, τὰς ὁποίας συνηθίζουσι νὰ λέγουν, καθ' ἣν στιγμὴν ὑψοῦν τὸ ποτήριον πλήρες οἴνου. Τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι κοινὸν σήμερον εἰς ὅλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαούς. Εἰς δὲ τοὺς παλαιούς χρόνους εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Θραῖκες καὶ οἱ Γερμανοὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ὑστερώτερον ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξορμήσαντες Οὐννοὶ εἶχον τὸ ἔθιμον. Ὁ ἱστορικὸς Πρίσκος, ὁ γράψας τὰ τῆς πρεσβείας τῶν Ρωμαίων παρὰ τῷ Ἀτιίλᾳ, περιγράφει συμπόσιον ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ,

εἰς τὸ ὁποῖον αἱ προπόσεις ἀπετέλουν μέρος ἀπαραίτητον τῆς ὅλης ἔθιμοτυπίας (1).

Παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσι τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶναι παλαιότατον. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον οἱ ἥρωες δεξιοῦνται ἀλλήλους διὰ τῶν ποτηρίων. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν τῇ Ἰλιάδι γεμίσας ποτήριον οἴνου χαιρετίζει τὸν Ἀχιλλέα, *Χαῖρ' Ἀχιλλεῦ*, καὶ μετὰ τοῦτο ἄρχεται νὰ ὁμιλῇ. Κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους αἱ προπόσεις εἶχον καταντήσει ἢ μάλιστα τῶν συνδαιτυμόνων, ὡς προκαλοῦσαι ἄμετρον πολυποσίαν. Περιγραφὴν τοιούτων προπόσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν κακῶν μᾶς δίδει ὁ Κριτίας, τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα μᾶς διέσωσεν ὁ Ἀθήναιος. Ἐλέγετο δὲ τὸ ἔθος *προπίνειν*, *φιλοτησίας ποιεῖσθαι* ἢ *προπίνειν*, *ἀποδωρεῖσθαι προπόσεις* κτλ.

Τὸν ἑλληνικὸν τρόπον τῶν προπόσεων παρέλαβον φαίνεται καὶ οἱ Ρωμαῖοι, παρ' οἷς τὸ *more Græco bibere* (=πίνειν κατὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθος) ἦτο αὐτὸ τοῦτο τὸ προπίνειν, ὅπερ ἐλέγετο καὶ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ρήματος *propinare*. Τίς ὅμως ἡ ἀρχὴ τοῦ ἔθιμου;

Ἦδη παρὰ τῷ Ὀμήρῳ ἐμφανίζεται τὸ ἔθιμον ὡς ἀπλῆ φιλοφρόνησις ἄνευ τινὸς βαθυτέρας σημασίας. Καὶ ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἔχη βαθυτέραν τινὰ ἀρχήν, ὡς ὅλα σχεδὸν τὰ ἔθιμα. Εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀρχῆς ταύτης μετὰ μεγάλης πιθανότητος μᾶς ὀδηγοῦν ὁ ἀρχικὸς τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνοντο αἱ προπόσεις. Αὗται κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους ἐγίνοντο καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον, δηλ. ὃ τε προπίνων καὶ ὃ προκαλούμενος ἔπινον ἕκαστος ἐκ τοῦ ἰδικοῦ του ποτηρίου. Ἐκ μαρτυριῶν ὅμως καὶ περιγραφῶν ἀρχαίων ἐξάγεται ὅτι δὲν ἦτο αὕτη ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἔθιμου. Ἀρχικῶς ὃ προπίνων, ἀφ' οὗ ἔπινεν ἐκ τοῦ ποτηρίου, ἔδιδεν ἀκολούθως τοῦτο εἰς τὸν χαιρετιζόμενον, ὅστις ἔπινε τὸν ὑπόλοιπον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ πρόποσις οὐδὲν ἄλλο ἦτο ἢ *κοινωνία οἴνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου*, καὶ ὡς τοιαύτη ἔχει τὴν αὐτὴν σημασίαν, τὴν

ὅποιαν ἔχει ἡ κοινωνία τῆς αὐτῆς τραπέζης, τοῦ ἄρτου, τοῦ ἄλατος κτλ. (1). Δηλοῖ δηλ. τὸν στενώτατον σύνδεσμόν, τὴν συναδέλφωσιν τῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου ἀπογευομένων. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐν Μεσσηνίᾳ γινόμενον, ὅπου παρὰ τὸν οἶνον προσφέρεται καὶ ἄρτος καὶ ἔδεσμα. Ἡ σημασία δ' αὕτη τοῦ ἔθιμου εἶναι καταφανῆς εἰς τὴν τελετὴν τοῦ γάμου, ἐν ἣ ἢ πλὴν ἄλλων πρὸς στενώτερον τῶν νυμφευομένων σύνδεσμον ἐπιβάλλεται εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ οἴνου ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου διὰ τῶν χειρῶν τοῦ εὐλογοῦντος αὐτοὺς ἱερέως.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἔθιμον τῶν προπόσεων ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὰ ἔθιμα, τὰ χρησιμοποιούμενα παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τῆς γῆς πρὸς δημιουργίαν συναδελφώσεως, ἐν οἷς σπουδαιοτάτην θέσιν κατέχουσι τὰ κοινὰ δεῖπνα. Εἰς αὐτὰ βεβαίως ἐπίνετο καὶ οἶνος, πιθανώτατα μάλιστα κατ' ἀρχὰς ἐκ τοῦ αὐτοῦ εὐμεγέθους δοχείου ὑπὸ πάντων τῶν συνδαιτυμόνων, ὅπως καὶ σήμερον γίνεται εἰς πολλὰ χωρία, ὅπου ἀντὶ ποτηρίων μεταχειρίζονται τὰ εὐμεγέθη χάλκινα τάσια, τὰ ὅποια δύνανται νὰ χωρέσουν καὶ πέραν τῆς ὀκτῆς (2).

Βαθμηδὸν ὅμως, καθόσον ἐξετριβέτο ἡ ἀρχικὴ σημασία τῶν κοινῶν δεῖπνων, τὰ ὅποια ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μετεβάλλοντο εἰς μέσα διασκεδάσεως, μετεβάλλετο καὶ ἡ σημασία τῆς ἀπὸ κοινοῦ ποτηρίου πόσεως. Ἡ πρόποσις ἔθεωρεῖτο ἀπλῆ ἔνδειξις τιμῆς καὶ ἰδιαιτέρας φιλίας, πρὸς ἕξαρσιν τῆς ὁποίας ὁ προπίνων ἐγχειρίζων τὸ ποτήριον εἰς τὰς χεῖρας τοῦ χαιρετιζομένου ἔδωρεῖτο συνάμα εἰς αὐτὸν τοῦτο. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρὰ τὸ ἔθιμον τῶν προπόσεων ἀνεπτύχθη νέον ἔθιμον, τὸ ἔθιμον τῶν φιλοδορημάτων κατ'

(1) Ἐντεῦθεν ἡ φράσις *ἐφάγαμε ψωμί κι ἄλατι*, περὶ τῆς σημασίας τῆς ὁποίας, καθὼς ἐν γένει καὶ τῆς κοινῆς τραπέζης, βλ. *Πολίτου*, *Παροιμίαι* Α' σ. 436.

(2) Ἐκ τῆς πόσεως ἐκ τοῦ αὐτοῦ δοχείου, τὸ ὅποιον ἀπὸ χειρὸς εἰς χεῖρα μετέδιδεν ἕκαστος εἰς τὸν παρακαθήμενον, προῆλθε πιθανῶς καὶ τὸ ἐνιαχοῦ κρατοῦν ἔθιμον (Κῶς, Αἶνος) αἱ προπόσεις νὰ ἀπευθύνωνται ἀπὸ παρακαθημένου εἰς παρακαθήμενον, ὡς συνέβαινε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μὲ τὸ ἐνδέξια χύνειν.

αὐτάς, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τῶν ποτηρίων ἐπεξετάθη βαθμηδὸν καὶ εἰς ἄλλου εἴδους πράγματα.

Αἱ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περὶ τούτου εἰδήσεις εἶναι πολυάριθμοι, θὰ ἀναφέρω δὲ ἔνταῦθα μόνον ὅσα διεξοδικῶς ἐξιστορεῖ ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ Ἀναβάσει περὶ τοῦ συμποσίου τοῦ Θρακὸς βασιλέως Σεύθου, τὰ ὁποῖα παρέχουν σαφῆ καὶ λεπτομερῆ εἰκόνα τοῦ ἔθιμου τούτου τῶν προπώσεων ἐν γένει. «Ἐπεὶ δὲ προυχῶρει ὁ πότος, εἰσηλθεν ἀνὴρ Θραξ, ἵππον ἔχων λευκόν, καὶ λαβὼν κέρας μεστὸν εἶπε. Προπίνω σοι, ὦ Σεύθη, καὶ τὸν ἵππον τοῦτον δωροῦμαι, ἐφ' οὗ καὶ διώκων, ὃν ἂν ἐθέλῃς, αἰρήσεις, καὶ ἀποχωρῶν οὐ μὴ δείσης τὸν πόλεμον.» Ἄλλος παῖδα εἰσαγαγὼν, οὕτως ἐδωρήσατο προπίνων, καὶ ἄλλος ἱμάτια τῇ γυναικί καὶ Τιμασίῳ προπίνων φιάλην τε ἀργυρᾶν καὶ τάπιδα, ἀξίαν δέκα μνῶν. Γνήσιππος δέ τις Ἀθηναῖος ἀναστὰς εἶπεν, ὅτι ἀρχαῖος εἶη νόμος κάλλιστος τοὺς μὲν ἔχοντας διδόναι τῷ βασιλεῖ τιμῆς ἕνεκα, τοῖς δὲ μὴ ἔχουσι διδόναι τὸν βασιλέα, ἵνα καὶ ἐγώ, ἔφη, ἔχω σοι δωρεῖσθαι καὶ τιμᾶν. Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἠπορεῖτο, τί ποιήσει καὶ γὰρ ἐτύγγανεν, ὡς τιμώμενος, ἐν τῷ πλησιαιτάτῳ δίφρῳ Σεύθη καθήμενος· ὁ δὲ Ἡρακλείδης ἐκέλευεν αὐτῷ τὸ κέρας ὀρέξαι τὸν οἴνοχόον. Ὁ δὲ Ξενοφῶν, ἤδη γὰρ ὑποπεπωκῶς ἐτύγγανεν, ἀνέστη θαρραλέως δεξάμενος τὸ κέρας καὶ εἶπεν Ἐγὼ δέ σοι, ὦ Σεύθη, δίδωμι ἑμαυτὸν καὶ τοὺς ἑμούςς τούτους ἐταίρους φίλους εἶναι πιστούς, καὶ οὐδένα ἄκοντα, ἀλλὰ πάντας μᾶλλον ἔτι ἑμοῦ σοι βουλομένους φίλους εἶναι. Καὶ νῦν πάρεισιν οὐδέν σε προσαιτοῦντες, ἀλλὰ καὶ προϊέμενοι καὶ πονεῖν ὑπὲρ σοῦ καὶ προκινδυνεύειν ἐθέλοντες· μεθ' ὧν, ἂν οἱ θεοὶ θέλωσι, πολλὴν χώραν τὴν μὲν ἀπολήψῃ πατρίαν οὖσαν, τὴν δὲ κτήσῃ, πολλοὺς δὲ ἵππους, πολλοὺς δὲ ἄνδρας καὶ γυναῖκας κατακτήσῃ, οὓς οὐ λήζεσθαί σε δεήσει, ἀλλ' αὐτοὶ φέροντες παρέσονται πρὸς σὲ δῶρα. Ἀναστὰς ὁ Σεύθης συνεξέπυε καὶ κατεσκεδάσατο κατ' αὐτοῦ τὸ κέρας» (1).

(1) Ἀκολουθῶ τὴν γραφὴν τοῦ Πανταζίδου, ἣτις εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ θρακικὸν ἔθιμον τῆς κατασκεδάσεως τοῦ οἴνου ἐπὶ τῶν ἱμα-

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ὁ Ξενοφῶν δωρούμενος ἑαυτὸν ἐκ φιλοφρονήσεως, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται, ἐπανέφερε τὸ ἔθιμον εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ σημασίαν, τὴν σημασίαν συναδελφώσεως, τὴν ὁποίαν δεχόμενος ὁ Σεύθης ἐγείρεται καὶ συνεκπίνει μετὰ τοῦ Ξενοφῶντος τὸ ποτήριον, πράγμα τὸ ὁποῖον εἰς τοὺς ἄλλους δὲν εἶχε κάμει.

Νεοελληνικαὶ προπώσεις.

Αἱ προπώσεις ἀποτελοῦν σήμερον σύνηθες ἔθιμον παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, ὀνόματα ὅμως ἰδιαίτερα δι' αὐτὰς ἐξ ὀλίγων μόνον μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι γνωστά. Οὕτως εἰς τὴν Ἑπειρον καλοῦνται ἐντολές καὶ, ὅταν προπίνουν, λέγεται *σηκώνουν ἐντολές*, ἐπίσης λέγονται ἐνιαχοῦ *γεμάτο*, *γεμάτα* ἢ *γιομάτο*, *γιομάτα*, προδήλως ὑπονοουμένης τῆς λέξεως τὰ ποτήρια, καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι γίνονται μὲ πλήρη τὰ ποτήρια, ἐν Ἀρκαδίᾳ καλοῦνται *κουπάρι* καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ *καράβια*.

Καὶ συνήθως μὲν γίνονται διαρκοῦντος τοῦ γεύματος ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων. Ὁ οἰκοδεσπότης πρῶτος, ἀφ' οὗ πληρωθοῦν τὰ ποτήρια, ὑψῶν τὸ ποτήριον εὐχεται εἰς ὑγείαν, οἱ δὲ συνδαιτυμόνες ὑψοῦντες καὶ αὐτοὶ τὰ ποτήρια καὶ συγκρούοντες αὐτὰ πρὸς τὸ τοῦ οἰκοδεσπότητος καὶ μετὰξὺ τῶν ἀντεύχονται καὶ αὐτοὶ εἰς ὑγείαν. Συνήθως τὴν εὐχὴν ταύτην εἰς ὑγείαν παρακολουθοῦν ἐκ μέρους τῶν προπινόντων καὶ ἄλλαι εὐχαὶ ἀναλόγως τῆς περιστάσεως καὶ τῶν προσώπων, εἰς τὰς ὁποίας πάλιν δίδονται ἀνάλογοι ἀπαντήσεις ὑπὸ τῶν παρισταμένων. Μετὰ τοῦτο ἄλλος τις οἷοςδήποτε τῶν συνδαιτυμόνων, πάντοτε ὅμως ἐκ τῶν σεβαστοτέρων, ὑψοῖ τὸ ποτήριον καὶ προπίνει εἰς ὑγείαν τοῦ οἰκοδεσπότητος καὶ ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά. Σειρὰ τις ὠρισμένη καὶ κανονικὴ συνήθως δὲν τηρεῖται.

τίων τοῦ προπίνοντος. Τὰ χειρόγραφα ἔχουν *συγκαισεκεδάσατο* μετὰ τοῦτο τὸ κέρας, *συγκαισεκεδάσε* μ. τοῦτο τὸ κ. ἢ ο. μετ' αὐτοῦ τὸ κ.

Ἐνιαχοῦ ὁμως αἱ προπόσεις γίνονται καθ' ὠρισμένον ἔθιμον. Οὕτως ἐν Κρήτῃ κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Χουρμούζη (1) «προπίνει ὁ οἰκοδεσπότης προκαλῶν πρῶτος ἐκείνον ὁποῦ θὰ πῆ μετ' αὐτὸν οὕτω, τὴν ἀφεντιά σου. Ἐπειτα εὐχεται. Ἡ Παναγία νὰ μᾶς βλέπη καὶ νὰ μᾶς ξεμιστεύῃ ἀπὸ κάθε κακό· βοήθεια μας καὶ ὁ ἅγιος ὁποῦνε σήμερα. Χριστιανικὰ τέλη. καὶ σήμερα ἓνα χρόνο μὲ καλό. νὰ χαρῆς τὸ στεφάνι σου, τ' ἀρχοντόπουλα σου· κι' ὅπ' ἀγαπᾶς νὰ χაίρῃσαι ὁ προκαλούμενος ἀποκρίνεται, μὲ ζωὴ σας, θὸς σχωρέσ' καὶ τὲς ψυχὲς ποῦ πόνεσ' ἢ ψυχὴ σου. Ἀφ' οὗ εἰπῆ ὅλα ταῦτα, πίνει ἀκολούθως ὁ καλεσθεὶς, ἀποτεινόμενος καὶ αὐτὸς μὲ τὰς ἰδίας εὐχὰς πρὸς ἄλλον καὶ καθ' ἑξῆς».

Ἐν Ἡπείρῳ εἰς τὴν παρακολουθοῦσαν τὸν γάμον ἐστίασιν πρῶτος ὁ κουμπάρος ἐγείρεται καὶ καλῶν ὅλους νὰ ἐγερθῶσι σηκώνει ἐντολήν, ἥτοι προπίνει ὑπὲρ τῶν νεονύμφων, πίνουν δὲ ὅλοι οἱ συνδαιτυμόνες σταυρωτὰ δηλ. διασταυροῦντες πρὸς ἀλλήλους τὰς χεῖρας, τὰς κρατούσας τὰ ποτήρια. Εἰς ἄλλα συμπόσια ὀρίζεται καὶ συμποσίαρχος, ὅστις διευθύνει τὰς προπόσεις.

Ἐν Κύπρῳ (2) κατὰ τὰς ἐστιάσεις, αἱ ὁποῖαι γίνονται κατὰ τοὺς γάμους, τὸ βάπτισμα, τὰς ὀνομαστικὰς ἑορτὰς κ.τ.τ., κατὰ τὸ μέσον τοῦ γεύματος ὁ ἱερεὺς ψάλλει τὸ τροπάριον τοῦ ἑορταζομένου ἁγίου ἢ τινὰ τῶν καταβασιῶν, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ὁποίου οἱ συνδαιτυμόνες κροτοῦν τὰ πιάτα μὲ τὰ πιρουνία. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ὁ ἱερεὺς ἐγείρει πρόποσιν λέγων κατὰ τὰς περιστάσεις, ἐὰν π. χ. εἶναι γάμος, *πίνομεν ἓναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑείαν τοῦ ἀντροῦνου*, ἐὰν εἶναι ἑορτή, *πίνομεν ἓναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑείαν τοῦ γιορταστῆ*, ἐὰν εἶναι βάπτισμα, — *εἰς ὑείαν τοῦ νεοφωτίστου*. Πάντες ὑψώνουν τὰ ποτήρια καὶ ἀναφωνοῦν *εἰς ὑείαν του*. Ἀμέσως μετὰ τὸν ἱερέα εἰς ἕκαστος τῶν συνδαιτυμόνων ἐκ περιτροπῆς πίνων ἐν ποτήριον ἐπαναλαμβάνει τὴν πρόποσιν τοῦ ἱερέως μὲ τὴν

(1) Κρητικὰ σ. 32

(2) Σακελλάριον, Κυπριακὰ Α' σ. 714—5.

στερεότυπον φράσιν, κατὰ πὸν διώρισεν ὁ αἰδεσιμώτατος, πίνω ἕναμ ποτήριον κρασὶν εἰς ὑείαν τοῦ ἀντροῦνου. Ἄφ' οὗ τελειώσουν ὅλοι τότε, εἰάν ὑπάρχη καὶ δεύτερος ἱερεὺς ἢ διάκονος, ψάλλει νέον ἐκκλησιαστικὸν τροπάριον ἐγείρων πρόποσιν ὑπὲρ ἄλλων προσώπων, π. χ. τῶν γονέων τῶν μελλονύμφων ἢ τῶν συζύγων, τοῦ ἀναδόχου κτλ. Ἐκαστος δὲ ἐπαναλαμβάνει κατὰ τὴν προηγουμένην σειρὰν τὴν στερεότυπον πρόποσιν. Ἐκ τῶν λαϊκῶν συνήθως ὁ διδάσκαλος ψάλλει καὶ ἐγείρει πρόποσιν, σπανιώτερον δὲ ἄλλο πρόσωπον. Ἐν γένει δὲ μόνον πρόσωπα λίαν σεβαστὰ δύνανται νὰ ἐγείρουν πρόποσιν.

Ἐν Αἴνῳ, καθὼς περίπου καὶ ἐν Κρήτῃ, μέλλων τις νὰ πῖη, ἀποτεινόμενος πρὸς τινὰ τῶν παρισταμένων, συνήθως τὸν παρακαθήμενον λέγει, *καλῶς νὰ σ' εὔρω*, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἀπαντᾷ, *καλῶς νὰ ὀρίσης*. Πιὼν δὲ ὁ πρῶτος καὶ εὐχηθεὶς προσφέρει τὸ ποτήριον εἰς τὸν δεύτερον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐνίοτε ἢ πρόποσις καὶ ἢ ἀπάντησις ἀπαρτίζονται εἰς δίστιχον ὡς ἑξῆς·

— *Καλῶς νὰ σ' εὔρω μὲ κρασί.*

— *Καλὸ 'ς τὴν ἀγάπη μ' τὴ χρυσῆ.*

Ἐν Κῶ συμβαίνει τὸ αὐτό. Ὁ πίνων καὶ ἐπιθυμῶν νὰ πῖη καὶ ὁ παρακαθήμενος του χαιρετίζει αὐτὸν διὰ τοῦ *καλῶς νὰ σ' εὔρω*, εἰς τὸ ὁποῖον οὗτος ἀπαντᾷ, *καλῶς νὰ ὀρίσης*, καὶ μετὰ τὴν κένωσιν τοῦ ποτηρίου εὐχεται, *μὲ τὲς ὑγεῖες σου*.

Ἐν Ἀρκαδίᾳ ὁ πρῶτος ἐγείρων πρόποσιν, ἐγειρόμενος καὶ ἔχων εἰς χεῖρας τὸ ποτήριον, ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς συνδαιτυμόνας λέγει, *ἂν εἶναι ὀρισμός σας, τὸ παρὸν γιομάτο τὸ πίνομε 'ς τὴν ὑγείαν καὶ χαρὰ καὶ εὐτυχίαν τοῦ Νικόλα*. Ἄς εἶναι γειά του, καὶ ἀποβλέπων πρὸς τινὰ τῶν παρακαθημένων λέγει, *καλῶς νὰ σ' εὔρω*. Οὗτος δὲ ἀποδεχόμενος ὀφείλει νὰ ἀποκριθῆ, *καλῶς νὰ κοπιάσης ἢ καλῶς νὰ ὀρίσης*, ἐγειρόμενος δὲ λέγει, *κατὰ τὸν ὀρισμό, πὸν ὤρισεν ὁ (δεῖνα) τὸ πίνομε 'ς τὴν ὑγείαν καὶ 'ς τὴν χαρὰν τοῦ Νικόλα*. ἀποτείνεται δ' εἶτα διὰ τοῦ *καλῶς νὰ σ' εὔρω* εἰς

ἄλλον, συνήθως τὸν δεξιὰ παρακαθήμενον. Ὁ τελευταῖος προπιὼν ὀφείλει νὰ εὔρω τὸν ὑπὲρ οὗ ἢ πρόποσις, οὗτος δὲ δίδει τὴν εὐχάριστησι λέγων, κάπου εἶχα ἕναν φίλο πολὺ ἀγαπημένο καὶ σᾶς ἐμπληγάρισε (=σᾶς ἔβαλε σὲ κόπο) καὶ ἤπιατε γιὰ τὴν ὑγείά μου. Πίνω κ' ἐγὼ ἔς τὴν ὑγεία σας· καὶ κατόπι σηκώνει τὸ κουπάρι ἄλλου. Ἐὰν ἡ πρόποσις γίνεται ὑπὲρ τοῦ νοικοκύρη, τότε συνήθως προτάσσονται τῆς προπόσεως ἄσματα καθαρογλωσσήματα, οἷον

«Ποτήρι διπλοτριπλοπλουμισιό,
ποιὸς σ' ἐδιπλοτριπλοπλούμισεν,
ὁπού εἰσαί' διπλοτριπλοπλουμισμένο;
—Ὁ γιὸς τοῦ διπλοτριπλοπλουμισιῆ κτλ.

ἢ

Ἐτοῦτ' τὸ ποτηράκι
ἔχει μέσα κρασάκι,
καὶ μέσα ἔς τὸ κρασάκι
εἶν' ἕνα ἀγκαθάκι,
κι ἀπάνω ἔς τ' ἀγκαθάκι
κάθει' ἕνα πουλάκι
κελαῖδει καὶ λέει
«Τίρι τίρι τὸ ποτήρι
ἔς τὴν ὑγεία τοῦ νοικοκύρη,
ὅποιος τὸ πιῆ καὶ δὲν τὸ εἰπῆ,
μπάτσες κλώτσους καὶ ραβδές,
κι ὄξ' ἀπ' τοῦ νοικοκύρη τις ἀνές».

Ἐνίοτε ὁ ἐγείρων πρόποσιν δίδων τὴν ἐντολὴν εἰς τινὰ παραγγέλλει, καλῶς νὰ σ' εὔρω, Γεῶργο, καὶ μὲ τραγούδι. Τότε ὁ δεχόμενος ὀφείλει νὰ συνοδεύσῃ τὴν πρόποσιν μὲ ἄσμα, ὅθεν ἢ παροιμιώδης φράσις, θὰ τὸ πιῆς καὶ θὰ πῆς κ' ἕνα τραγούδι. Συνήθης δὲ εἶναι καὶ ἡ ἀπαίτησις, ὅπως ἐκκενοῦται τελείως τὸ ποτήριον.

Ἐν Μεσσηνίᾳ, ὅπου αἱ προπόσεις λέγονται καράβια, «κόπτουν γωνίαν τινὰ ἄρτου, ἐπὶ τῆς ὁποίας θέτουνσι τεμάχια κρέατος, κρόμμου, ζαχαρωτὰ ἄνθη, φὰ καὶ εἴτι ἄλλο ἔδεσμα ἔχουν, στέλλουσι δὲ ταῦτα εἰς τὸν χαιρετῶντα μετὰ ἀγγείου πλήρους οἴνου (τσότρας), τὰ ὅποια γεύεται ὁ χαιρετῶν προ-

πίνων, ὁ δὲ χαιρετώμενος ρίπτει πυροβολισμοὺς οἶονεὶ εὐ-
χαριστῶν».

Ἐν Μακεδονίᾳ ἐπίσης γίνονται προπόσεις κατὰ ὠρι-
σμένον ἔθιμον, τὸ ὁποῖον κατήντησε νὰ θεωρῆται παιδιά·
νὰ παίξωμε τὸ ποτήρ' λέγουν (1).

Συνηθεστάτη κατὰ τὰς προπόσεις εἶναι ἡ φράσις, εἰς
ὑγείαν σου, — τῶν νεονύμφων, — τοῦ γαμπροῦ, — τοῦ τάδε κτλ.
Ἐπειτα ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα φράσις, καλῶς νὰ σ'
εὔρω, — καλῶς νὰ ὀρίσης, ἡ φράσις, ὁ θεὸς τὸ καλὸ κ.τ.τ.
Συνήθης ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐκ τῆς ἰταλικῆς λέξις βίβα καὶ
ἐβίβα. Πλὴν τῶν τυπικῶν τούτων λέξεων καὶ φράσεων, ὡς
φαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐκ Κρήτης παρατεθείσης πλη-
ροφορίας, παρακολουθοῦν καὶ πλῆθος ἄλλο εὐχῶν, ἀναλόγων,
ὡς εἴπομεν, πρὸς τὴν περίστασιν καὶ τὸ πρόσωπον, ὑπὲρ
τοῦ ὁποίου ἐγείρεται ἡ πρόποσις.

Ἐκ Κρήτης ἔχομεν καὶ πολλὰς ἐμμέτρους προπόσεις,
αἱ ὁποῖαι ἀπὸ διστίχων ἐκτείνονται πολλάκις εἰς ὀλόκληρα
ποιημάτια (2), οἶον

*Τοῦτο τὸ ποτήρι τὸ κρυσταλλωτό,
οὔλοι θὰ τὸ πιοῦμε γεμιστό, ξεχειλιστό,
'ς τὴν ὑγείαν τοῦ νοικοκύρη,
'ς τοὺς χαρὲς τοῦ πονὸς κερνή.
Ἄς τὸν ἀναβάσωμε
καὶ ἄς τὸν κατεβάσωμε,
πάνω 'ς τὰ τριαντάφυλλα,
κάτω 'ς τὰ γαρόφαλλα.*

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἰς ἀρχαίους λαοὺς τὸ ἔθιμον τῆς
προπόσεως συνωδεύετο καὶ ὑπὸ δωρεῶν τῶν προπινόντων.
Τὸ ἔθιμον τοῦτο τῶν φιλοδωρημάτων ἀγνοῶ ἂν ὑφίστα-
ται σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ· ἐν Μεσσηνίᾳ εἶδο-
μεν ὅτι ἡ πρόποσις συνδυάζεται μὲ τὴν ἀποστολὴν ἄρτου,
κρεάτων κ.τ.τ. Πραγματικὰ φιλοδωρήματα, ἐν τῇ εἰδικῇ ὁμως

(1) Περιγραφὴν βλέπε ἐν Λαογραφίᾳ 7' 141.

(2) Τοιαῦτα ἀρκετὰ παρὰ Βλαστῶ. Ὁ Γάμος ἐν Κρήτῃ σ. 127 κέ.

περιπτώσει τοῦ γάμου, ἀναφέρονται εἰς γαμήλιον ἐκ Κύπρου ἄσμα (1).

Τὸ ἄσμα διηγεῖται γάμον ἀρχόντων καὶ τὸ παρακολουθοῦν αὐτὸν συμπόσιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπρόσκλητος ἐμφανίζεται πτωχὸς καλόγηρος, ὅστις προσφέρει καὶ τὰ μέγιστα δῶρα.

Ὅτι κ' εἰσπεφάνωσασιν, ἐκάτσασιν νὰ φάσιν.

Ἐκάτσασιν οἱ ἄρχοντες πάνω μερκὰν τῶν τάβλων.

Κ' ἔναν φτωχὸν καλοῆρὸν καλιέται μανιχὸν του,

κ' ἔσυρεν καὶ ἕκατσην κάτω μερκὰν τῶν τάβλων.

Πάνω 'ς τὸ φᾶν, πάνω 'ς τὸ πκεῖν εἶπαν νὰ τραγουδήσουν,

κ' ἐπάνω 'ς τὰ τραούδια τους εἶπασιν νὰ χαρίσουν.

Ἄλλος χαρίζει ἕκατὸν κι ἄλλος κατονπενήντα,

κι ὁ τρίτος ὁ καλύτερος χίλια καὶ πεντακόσια.

Καὶ τὸ νεπέτιν ἔπλεσεν πάνω 'ς τὸ καλοῆρὸν.

«Πές μας, μωρὸ καλόηρε, εἰντὰ χεις νὰ χαρίσης;»

Ἐπολοήθην κι εἶπέν τους καὶ λέει καὶ λαλεῖ τους.

«Ἐγὼ φτωχὸν καλοῆρὸν εἰντὰ χω νὰ χαρίσω;

Χαρίζω κάλλη τοῦ γαμπροῦ καὶ ὁμορφκὲς τῆς νύμφης,

χαρίζω καὶ τοῦ νιόγαμπρου ἐννιὰ προκοὺς λουβάρων,

καὶ δεκαπέντε ξυλαλὰν κι ὀκτὼ μαροκαριτάρων».

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν ὅτι καὶ διὰ τὰς προπόσεις ἰσχύουν ὅσα παρατηρήσαμεν καὶ διὰ τὴν συλλογὴν τῶν εὐχῶν καὶ καταρῶν. Ὅτι δηλ. ὁ συλλογεὺς πρέπει νὰ προσέχη ὄχι μόνον τὰς φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων προπίνουν, ἀλλὰ καὶ τὰς πράξεις, τὰς ὁποίας συνοδεύουν αἱ λέξεις. Ἡ δὲ περιγραφή τῶν πράξεων τούτων πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν σαφῆς, πράγμα τὸ ὁποῖον δυστυχῶς λείπει ἀπὸ τὰς περισσοτέρας τῶν περιγραφῶν, τὰς ὁποίας ἔχομεν ἤδη. Πρέπει δὲ νὰ σημειώνεται ἀκριβῶς καὶ τίς ὁ ἡγούμενος τῆς προπόσεως ἐκάστοτε καὶ ποία ἢ σειρά τῶν προπινόντων, ἂν ὑπάρχη τοιαύτη.

Προπόσεων συλλογὰς δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐντελῶς σποραδικάς. Πολλὰ εὐρίσκονται ἐγκατεσπαρμέναι εἰς τὰς δημο-

(1) Σακελλάριον, Κυπριακὰ Α' 724.

σιενομένας ἐκάστοτε συλλογὰς εὐχῶν. Δὲν ἐδόθη δὲ ἕως τῶρα εἰμὴ ἐλάχιστη προσοχὴ ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐκασταχοῦ τρόπον, καθ' ὃν γίνονται αἱ προπόσεις, καὶ ἐὰν ταύτας παρακολουθοῦν τινα ἔθιμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Γενικά.

Χαιρετισμὸς εἶναι ἡ διὰ σχημάτων καὶ λέξεων ἐκδήλωσις τῶν πρὸς ἀλλήλους αἰσθημάτων τῶν ἀνθρώπων, ἀμοιβαίας ἀγάπης, σεβασμοῦ, ὑποταγῆς καὶ πολλάκις καὶ δυσπιστίας, κατὰ τὰς μεταξὺ αὐτῶν συναντήσεις καὶ τοὺς ἀποχωρισμούς. Ἀποτελεῖ δὲ μίαν τῶν σπουδαιοτάτων ἐκδηλώσεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν λαῶν, στενώτατα συνδεδεμένην πρὸς διαφόρους κοινωνικὰς καταστάσεις, τῶν ὁποίων πολλάκις ἀποτελεῖ χαρακτηριστικώτατον καὶ οἶονεὶ ἄπτὸν καὶ ὀφθαλμοφανὲς γνώρισμα.

Τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔθιμον εἰς τὰ κοινωνικὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι δὲ ὑπὸ ποικιλωτάτας μορφᾶς διαδεδομένον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς. Πρέπει δὲ νὰ διακρίνη τις εἰς τοῦτο δύο τινά, τὴν λέξιν, τὴν προσφώνησιν καὶ τὸ σχῆμα. Ἡ λέξις εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, καθὼς καὶ εἰς τὸν ἑλληνικόν, ἀποτελεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τυπικῶν εὐχῶν, εἰς τὰς ὁποίας δίδεται δι' ἀναλόγων εὐχῶν ἀπάντησις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξ ἀμοιβαίων ἐρωτήσεων περὶ τῆς διαθέσεως καὶ τῆς καταστάσεως τῶν χαιρετιζομένων. Εἶναι δὲ αἱ εὐχαὶ αὗται ἀνάλογοι κυρίως μὲν πρὸς τὴν ὥραν τοῦ ἡμερονυκτίου καὶ τὴν περίστασιν, ἐνίοτε δὲ καὶ πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν πρὸς αὐτὰ σχέσιν τοῦ χαιρετίζοντος.

Τὰ σχήματα καὶ αὐτὰ ἀρχικῶς εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὰ συναισθήματα, τὰ ὅποια θέλει νὰ ἐκφράσῃ ὁ χαιρετίζων. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς ἔχουν ποικιλωτάτην μορφήν, εἰς τινὰς δὲ τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἀποτελοῦν ὀλόκληρον, οὕτως εἰπεῖν, τελετήν, δυνάμενην νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ μίαν καὶ πλεον ὥραν. Οἱ ἐθνολόγοι ἐπεχείρησαν ποιᾶν τινὰ κατάταξιν αὐτῶν, ἢ ὅποια ὁμως καὶ αὐτή, καθὼς παρατηροῦν οἱ ἴδιοι, πολλαχῶς δύναται νὰ συμπληρωθῇ.

Ὡς πρώτην ὁμάδα διακρίνουν τὰ σχήματα, τὰ δηλοῦντα συμπάθειαν καὶ φιλικὴν συνένωσιν, ὅποια π. χ. εἶναι ἡ κοινοτάτη εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς χειραψία, ἢ ὅποια βαθμηδὸν καθίσταται παγκόσμιος, ὁ ἐναγκαλισμὸς, τὸ φίλημα, ἢ προστριβὴ τῆς ρινὸς κ.τ.τ.

Δευτέραν ὁμάδα ἀποτελοῦν τὰ δηλοῦντα σεβασμὸν, ὑποταγὴν κ.τ.τ. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι τὰ σχήματα ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἀναπτυχθοῦν μόνον εἰς λαοὺς, ὅπου ἔχει διακριθῆ ἢ κοινωνία εἰς κατώτερα καὶ ἀνώτερα στρώματα, εἰς δούλους καὶ δεσπότας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι ἡ ὑπόκλισις, ἢ γονυκλισία, ὁ ἀσπασμὸς τοῦ ποδός, ἢ πτώσις ἐπὶ πρόσωπον, τὸ ρίπτειν χῶμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἢ ἄλλων μερῶν τοῦ σώματος κ.τ.τ. Ἐνταῦθα ἐπίσης ὑπάγονται καὶ αἱ γυμνώσεις διαφόρων μερῶν τοῦ σώματος καὶ ἰδίως τῆς κεφαλῆς. Ἐπειδὴ δηλ. ἡ πλήρης ἐνδυμασία δεικνύει συνάμα καὶ τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνδεδυμένου, διὰ τοῦτο πρὸ ἀνωτέρου τις εὐρισκόμενος ἀφαιρεῖ μέρος αὐτῆς εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸ μεγαλύτερον ἀξίωμα. Κοινότατον παράδειγμα τοιαύτης ἀπογυμνώσεως εἶναι ἡ συνηθεστάτη παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἀφαίρεσις τοῦ πύλου. Ἄλλοι λαοὶ ἀπογυμνοῦν ἄλλα μέρη τοῦ σώματος, π. χ. οἱ Νιγρῖται τοὺς ὤμους ἢ καὶ ὅλον τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ σώματος, οἱ Ἀνατολίται τοὺς πόδας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ αἱ ἐκ τοῦ δρόμου παραμερίσεις, αἱ ἀποστροφαὶ τῆς κεφαλῆς ἐκ μεγάλης αἰδοῦς πρὸς τὸν ἀπαντῶντα ἀνώτερον, ὡς καὶ αἱ προσφοραὶ δώρων, ὡς ἐγίνετο εἰς τοὺς Πέρσας κ.τ.λ.

Τρίτην ομάδα ἀποτελοῦν τὰ σχήματα, τὰ ὅποια σκοποῦν νὰ ἀποτρέψουν ἀπὸ τοῦ συναντωμένου κακὰς μαγικὰς ἐπιδράσεις, ὡς εἶναι τὸ ἐνιαχοῦ κρατοῦν ἔθιμον τοῦ ἐμπυτισμοῦ.

Τετάρτην τέλος ομάδα ἀποτελοῦν τὰ σχήματα, τὰ κατὰ τὴν ἐπάνοδον φίλων ἐκ ταξιδίων ἢ συναπάντησιν ἐντελῶς ξένων προσώπων, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ τῶν ἐπιφυλάξεων, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λαμβάνη κανεὶς, ὅταν συναντᾷ ἄνθρωπον καὶ μάλιστα ξένον, ὅστις εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ ἐχθρός, ὡς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι καὶ πνεῦμα, *συναπάντημα*, δυνάμενον νὰ βλάβῃ τὸν ἄνευ προφυλάξεως πλησιάζοντα πρὸς αὐτό. Ἡ δὲ τελευταία αὕτη δοξασία εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς ὅλους τοὺς λαούς, εἰς δὲ τοὺς Ἑλληνας παλαιότατη. Ὁ ταλαίπωρος Ὀδυσσεὺς ἐξυπνήσας ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν περὶ τὴν Ναυσικᾶν παρθένων, ἀμφιβάλλει ἂν αἱ κραυγαὶ αὗται εἶναι ἀνθρώπων ἢ τῶν νυμφῶν, αἱ ὅποια ἔχουν τὰς ὑψηλὰς κορυφὰς τῶν ὄρέων καὶ τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν. Ὅταν δ' ἐγειρόμενος βλέπῃ τὴν Ναυσικᾶν καὶ θέλῃ νὰ ἀποταθῇ πρὸς αὐτήν, οἱ πρῶτοι τοῦ λόγου εἶναι, *σὲ παρακαλῶ γοναισιός, βασίλισσα· θεὰ εἶσαι ἢ ἄνθρωπος;* Τὸ εἶδος τῶν χαιρετισμῶν τούτων εἶναι καὶ τὸ πολυπλοκώτερον καὶ μακροχρονιώτερον.

Τὰ σχήματα ταῦτα τῶν χαιρετισμῶν δὲν μένουν ἀμετάβλητα. Βαθμηδὸν ἐξελίσσονται ἐπὶ τὸ συντομώτερον, ἐν τέλει δέ, καθόσον μάλιστα μεταβάλλονται καὶ αἱ ἰδέαι, αἱ ὅποια ἐγέννησαν αὐτά, καταντοῦν ἅπλαϊ τινες καὶ σύντομοι χειρονομίαι, ἀμυδρὰ παλαιότερων πράξεων ἐγκαταλείμματα. Οὕτω π. χ. ἡ κοπιαστικὴ μετάνοια, ἡ ἐνδεικτικὴ τῆς δουλικῆς ὑποταγῆς, κατήντησε παρ' ἡμῖν ἅπλῃ ὑπόκλισις, καθ' ἣν ἐνίοτε φέρεται καὶ ἡ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ στήθους.

Νεοελληνικοὶ χαιρετισμοί.

Οἱ νεοελληνικοὶ χαιρετισμοί, μολονότι δὲν εἶναι πλήρως γνωστοί, ἔχουν κατὰ τόπους ἀρκετὴν ποικιλίαν καὶ εἶναι

ἄξιοι πολλῆς προσοχῆς, ἐκ δὲ τῆς μελέτης αὐτῶν ἀρκετὰ δύναται τις νὰ συμπεράνη περὶ κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ ἀντιλήψεων τοῦ ἡμετέρου λαοῦ, συγχρόνων ἢ καὶ παρωχημένων.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν λέξιν συνήθης χαιρετισμὸς εἶναι κατὰ μὲν τὴν στιγμὴν τῆς συναντήσεως ἢ εὐχὴ καλημέρα καὶ τὸ ἔσπερας καλησπέρα, κατὰ δὲ τὴν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τὴν μὲν πρωΐαν ἀντίο σας — ἀπάντ. ἀντίο σας, ἢ ᾽ς τὸ καλό, μετὰ μεσημβρίαν καλὸ βράδυ — ἀπάντ. ὦρα καλή, ᾽ς τὸ καλό, καὶ τὸ ἔσπερας καλὴ νύχτα — ἀπάντ. καλὴ νύχτα, καλὸν ὕπνο, καλὸ ξημέρωμα κ.τ.λ. Συνήθης ἐπίσης χαιρετισμὸς εἰς πολλὰ μέρη εἶναι τὸ πολλὰ τὰ εἶτ' — ἀπάντ. ὦρα καλὴ ἢ καὶ ἀντιστρόφως ὦρα καλὴ — ᾽ς πολλὰ τ'τ'. Καὶ ταῦτα μὲν ἀδιακρίτως πρὸς πάντας, τοὺς ἱερεῖς ὅμως εἰς ἔνδειξιν σεβασμοῦ χαιρετίζουν ἄλλως, διὰ τοῦ εὐλογεῖτε, προσκυνῶ τὴν ἀφεντιά σας ἢ ἀπλῶς προσκυνῶ, μετάνοια, ἢ εὐχὴ σας κ.τ.τ. Τοὺς ἐργαζομένους χαιρετίζουν συνήθως διὰ τοῦ καλῶς τὰ κάνεις. Ἐπίσης καὶ ἀναλόγως τῶν ἑορτῶν δίδονται διάφοροι χαιρετισμοί. Οὕτω π. χ. κατὰ τὰ Θεοφάνεια δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὅ τε χαιρετισμὸς καὶ ὁ ἀντιχαιρετισμὸς εἶναι καλὴ μέρα, κατὰ δὲ τὸ Πάσχα ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναλήψεως τὸ Χριστὸς ἀνέστη — ἀπάντ. ἀληθῶς ἀνέστη.

Ὡς πρὸς δὲ τὸ σχῆμα εἶναι ἐν κοινῇ χρήσει ἢ ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων ἀκόμη συνήθης χειραψία, ἀνήκουσα εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν. Πλὴν ὅμως αὐτῆς ἔχομεν καὶ σχήματα, ἀνήκοντα εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν. Ἐὰν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ πύλου, ἢ ὁποία εἶναι ἔθιμον εὐρωπαϊκόν, εἰς πολλὰ μέρη ἔχομεν τὴν ἐλαφρὰν ὑπόκλισιν πρὸ τοῦ χαιρετιζομένου μετὰ ἐπιθέσεως τῆς δεξιᾶς ἐπὶ τοῦ στήθους, ἢ ὁποία εἰς ἄλλας περιστάσεις χρησιμεύει καὶ εἰς ἔνδειξιν εὐχαριστίας. Ἡ ὑπόκλισις αὕτη κατὰ τὰς τελευταίους χρόνους περιορίσθη εἰς ἀπλὴν κλίσιν ἢ μᾶλλον κατάνευσιν τῆς κεφαλῆς. Ἐχομεν ἔπειτα τὴν ὕψωσιν τῆς δεξιᾶς χειρὸς μέχρι τοῦ μετώπου, τὸ ἐπὶ τοῦ στήθους σταύ-

ρωμα τῶν χειρῶν μετὰ τῆς ὑποκλίσεως, τὸ ὁποῖον ἔκαμνον αἱ νύμφαι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ χαιρετίσουν τοὺς παρισταμένους, τὸ διὰ βαθείας ὑποκλίσεως προσκύνημα καὶ ἔτι περισσότερον τὴν μέχρι τοῦ ἐδάφους μετάνοιαν καὶ τὸν ἀσπασμὸν τῆς χειρός, τὰ ὁποῖα γίνονται πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἱερεῖς, τοὺς γονεῖς εἰς ἑορτάς καὶ ἄλλας ἐπισήμους περιστάσεις, ὡς καὶ τοὺς γέροντας. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἀνάλογος ἦτο ἡ ἀπὸ τοῦ ἵππου κατάβασις καὶ ὁ ἀσπασμὸς τοῦ ποδὸς τοῦ βασιλέως.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, συναντώμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παραμερίσουν ἐκ τοῦ δρόμου καὶ ἀφαιροῦντες τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς νὰ σταυρώσουν τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους. Βραδύτερον ἐχρησιμοποιήθη ὁ τουρκικὸς *τεμενᾶς*, καθ' ὃν ὁ χαιρετίζων ὑποκλίνεται βαθέως ἐκτείνων ἅμα τὴν δεξιὰν μέχρι τῶν ποδῶν τοῦ χαιρετιζομένου, ἐγειρόμενος δὲ φέρει τὴν χεῖρα εἰς τὸ στόμα καὶ ἔπειτα εἰς τὴν κεφαλὴν, δηλῶν δι' αὐτοῦ ὅτι ἀσπάζεται τοὺς πόδας ἢ τὰ κρᾶσπεδα τοῦ χαιρετιζομένου καὶ θέτει αὐτοὺς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του.

Χαιρετισμοὶ γίνονται καὶ πρὸς ἀπόντας ἀνατιθεμένης εἰς ἄλλον τῆς διαβιβάσεως αὐτῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον, ὅπως συνοδεύουν τοὺς χαιρετισμοὺς μὲ δῶρα, οἷον ὀπωρικά, ἄνθη κτλ., τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ ὀνομάζονται *χαιρετισμοὺς*.

Περίεργον εἶναι τὸ ἔθιμον τοῦ χαιρετισμοῦ τῶν παιδῶν, ἰδίως ὅταν ἑορτάζουν. Συνηθίζουσι τότε νὰ τρανοῦν τὰ ἀφτιά τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ μεγαλώσῃ. Τὸ ἔθιμον εἶναι ἀρχαῖον ἑλληνικόν, μνημονευόμενον παρὰ πολλῶν, ἐκαλεῖτο δὲ ὁ τοιοῦτος ἀσπασμὸς *χύτρα*.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὁ λαογράφος συλλογεὺς πρέπει νὰ προσέξῃ οὐ μόνον τὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ τὰ σχήματα, τῶν ὁποίων πρέπει νὰ δίδῃ ἀκριβῆ περιγραφὴν,

τοσοῦτω μᾶλλον καθ' ὅσον συλλογὴν τῶν σχημάτων τούτων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ οὐδεμίαν ἔχομεν, σποραδικὰς δὲ μόνον μνείας εἰς διαφόρους περιηγητὰς καὶ συλλογεῖς. Ἐπίσης φράσεων χαιρετισμῶν συλλογὰς εἰδικὰς ἐλαχίστας ἔχομεν. Συνήθως εὐρίσκομεν χαιρετισμοὺς ἀναμῖξ μετ' εὐχῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν φράσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΥΒΡΕΙΣ ΒΛΑΣΦΗΜΙΑΙ ΚΑΙ ΥΒΡΙΣΤΙΚΑ ΣΧΗΜΑΤΑ

Α') Ὑβρεις καὶ βλασφημίαι.

Τί εἶναι ὕβρις δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ὀρίσωμεν ἐνταῦθα. Βλασφημίας δὲ λέγοντες ἐννοοῦμεν ὕβρεις, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται πρὸς τὰ ἱερά καὶ τὰ ὅσια τοῦ ὕβριζομένου. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξέτασις τῶν καταρῶν πλὴν ἄλλων διαφωτίζει ἡμᾶς ὡς πρὸς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν κακὰ θεωρεῖ ὁ λαὸς καὶ φρίττει, ἡ ἐξέτασις τῶν ὕβρεων καὶ βλασφημιῶν μᾶς φανερόνει τὴν περὶ τοῦ ἀπρεποῦς, τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ γελοίου, φυσικοῦ τε καὶ ἠθικοῦ, ἀντίληψιν αὐτοῦ, δηλαδὴ τίνα εἶναι τὰ πράγματα, αἱ πράξεις καὶ τὰ ἐλαττώματα, σωματικὰ ἢ ἠθικά, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς θεωρεῖ κατ' ἐξοχὴν ἀπρεπῆ, αἰσχρὰ καὶ ἄξια στιγματισμοῦ καὶ σκώμματος.

Ἐχει δὲ ἀξιοθαύμαστον δύναμιν ὁ λαὸς εἰς τὴν δημιουργίαν ὕβριστικῶν καὶ σκωπτικῶν λέξεων ἐκ ποικιλωτῶν πηγῶν ἀρουόμενος. Τὸ φυτικὸν καὶ ἰδίᾳ τὸ ζωϊκὸν βασίλειον, τὰ διάφορα ἀγγεῖα, σκεύη, ἐργαλεῖα, τὰ ἐνδύματα, τὰ φαγητὰ καὶ ἡ τροφή, τὰ σύνοικα ἔθνη, ἡ ἱστορία καὶ αἱ θρησκευτικαὶ παραδόσεις, αἱ ἀσθένειαι, ὁ κόσμος τῶν παραδόσεων, τῶν μύθων, παραμυθιῶν, δοξασιῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν κτλ., ὅλα χρησιμεύουν εἰς τὸν λαὸν ὡς πηγὴ, ἐκ

τῆς ὁποίας ἀρύεται χαρακτηριστικώτατα ἐπίθετα διὰ τὰ ἐλαττώματα, τὰ ὅποια θέλει νὰ σκώψη καὶ ὑβρίσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ὑβρεων καὶ σκωμμάτων καὶ βλασφημιῶν προσλαμβάνει ποικίλην σημασίαν καὶ δύναται νὰ κινήσῃ πολυμερὲς ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον αὐταὶ καθίστανται πηγὴ διὰ διαφόρους κλάδους τῆς λαογραφίας καὶ ἐκτὸς τῆς λαογραφίας καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν.

Ἀναφέρω τινὰ παραδείγματα διὰ νὰ καταστῇ τὸ πρᾶγμα σαφές. Ἡ λέξις *Βούλγαρος* ἰσοδυναμεῖ παρὰ τοῖς Ἑλλησι πρὸς τὸ *χονδροκέφαλος*, ἐνῶ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἡ λέξις *Bougre* ἀπὸ τοῦ μεσαίωνα ἐδήλου τὸν αἰμοχαρῆ καὶ βάρβαρον, ἡ λέξις *Βλάχος* καὶ *Μπαστουνόβλαχος* δηλοῖ τὸν χονδροειδῆ τοὺς τρόπους, αἱ λέξεις *Κατελάνος*, *Σαρακηνὸς* εἶναι ἐπίσης ὑβριστικαί, δηλοῦσαι τὸν ὠμόν, τὸν τύραννον. Τὰ ὀνόματα τοῦ *Καϊάφα* καὶ τοῦ *Πιλάτου* καὶ τοῦ *Ἀρείου* καὶ τοῦ *Φωκᾶ*, τοῦ φονέως τοῦ *Μαυρικίου* καὶ ἄρπαγος τοῦ θρόνου, κατήντησαν ἐπίσης ὑβριστικά. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου πολυάριθμα εἶναι τὰ παραδείγματα. Συχνοτάτη εἶναι ἡ ὕβρις *γάϊδαρος* καὶ μὲ τὰ διάφορα σκωπτικὰ ὀνόματα *κῦρ Μέντιος*, *τριφυλλιὸς* κτλ., ἔπειτα ἡ ὕβρις *βόϊδι* ἐπὶ τῶν ἀνοήτων, *ἀγελάδα* ἐπὶ γυναικῶν παχυσάρκων, *ἀχταπόδι* ἐπὶ ἡλίθιων, *ἀγλάδα* ἐπίσης, *ἀλαφρόπετρα* ἐπίσης, *καρακάξα* ἐπὶ γυναικῶν δυσμόρφων καὶ κακῶν κτλ. κτλ. Ἐκ τῶν ἀγγείων, σκευῶν, ἐργαλείων κ.τ.τ. συνηθεστάτη εἶναι ἡ ὕβρις *λαδικὸ* λεγομένη διὰ τὰς γραιίας, *τσουκάλι*, *ἀγγειὸ* καὶ λογιώτερον *αἰσχρὸν ἀγγεῖον*, *καφέμπρικο*, *ζάγκλη* (=δρέπανον), *κοντοπίθαρος* κτλ. Ἐκ τῶν φαγητῶν αἱ λέξεις *χαλβᾶς* καὶ *λαπᾶς* δηλοῦσιν ὑβριστικῶς τὸν μαλθακόν, τὸν ἄνανδρον καὶ τὸν ἡλίθιον, ἡ δὲ λέξις *μπομποταναθρεμμένος* δηλοῖ τὸν εὐτελοῦς καταγωγῆς. Ἐκ τῶν ἐνδυμάτων ἡ λέξις *τσουμπὲς* διὰ τοὺς ἄνδρας καὶ *ποδογύρι* διὰ τὰς γυναῖκας εἶναι ὑβριστικά.

Πολυάριθμοι τέλος εἶναι αἱ ἐκ τοῦ κόσμου τῶν μύθων, τῶν παραδόσεων καὶ τῶν δοξασιῶν κτλ. ὕβρεις, ὡς π. χ. αἱ λέξεις *Στριγγλα*, *Γοργόνα*, *Λάουρα* ἢ *Φαράλια* τῆς

Αιτάλειας, σκυλοπρόσωπος, διαβολόσπαρμα, ξόγανο, εἶδωλο, νεραϊδιάρικο, πανούκλα, χολέρα κτλ. κτλ.

Πλὴν τούτου πολλάι τῶν ὑβρεων ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς ποινάς, αἵτινες ἄλλοτε ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῶν δικαστικῶν ἀρχῶν ἢ καὶ ὑπὸ τῶν κοινοτήτων εἰς τοὺς ὀπωροδῆποτε πταίοντας, κακουργοῦντας ἢ ἀσχημονοῦντας, ἢ ἐξέτασις τῶν ὁποίων μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν πτυχήν τῆς περὶ τοῦ δικαίου, τῆς κοινωνικῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ποινῶν ἰδεῶν καὶ συνηθειῶν τοῦ λαοῦ, τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησεν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Τοιαῦται π. χ. εἶναι αἱ λέξεις *πομπή, πομπιεμένος, κουρεμένος* κτ.

Ἔχουν δέ τινα σχέσιν αἱ ὑβρεις καὶ βλασφημίαι πρὸς τὰς κατάραι, καθόσον πολλάκις κατάραι μετέπεσαν εἰς ὑβρεις καὶ ἀντιστρόφως ὑβρεις μετέπεσαν εἰς κατάραι. Οὕτω π. χ. ἡ φράσις *δὲν πὰς νὰ κουρεύεσαι* ἢ καὶ *ἀπλῶς νὰ κουρεύεσαι* εἶναι ὑβριστικὴ ὡς δηλοῦσα τὴν διαπόμπευσιν, χρησιμοποιεῖται ὅμως καὶ ὡς κατάραι, οἷον *νὰ κουρευτῆς καὶ νὰ βατευτῆς, κακά του κουρέματα* κτλ. Ἀντιστρόφως αἱ φράσεις *ἔς τὸ διάβολο, νὰ πάρ' ὁ διάβολος τὸν πατέρα σου*, αἱ ὁποῖαι κυρίως εἶναι κατάραι, χρησιμοποιοῦνται σήμερον ὡς ὑβρεις.

Β) Ὑβριστικὰ σχήματα.

Παρὰ τὰς ὑβρεις καὶ τὰς βλασφημίας συνεξεταστέα καὶ τὰ διάφορα ὑβριστικὰ σχήματα, τὰ ὁποῖα καὶ καθ' ἑαυτὰ δηλοῦν ὑβριν, πολλάκις δὲ καὶ συνοδεύουν τὴν ἐκστόμισιν τοιούτων. Τοιαῦτα ὑβριστικὰ σχήματα, ἔχοντα τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπάρχουν ἀρκετὰ ἴδια παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ πολυσυνήθιστον *φασκέλλωμα* ἢ ἡ *μοῦντζα*, ἢ ὁποῖα ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν κατὰ τὴν πομπὴν ἀσβόλωσιν τοῦ προσώπου τοῦ πομπευομένου, τὸ *παρμάκι*, ἢ ἔκτασις δηλαδή τοῦ μέσου δακτύλου, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι εἶναι συνεσφιγμένοι, τὸ *σαμάρκο*, ἢ ἐπίδειξις δηλαδή τοῦ

ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου τῆς δεξιᾶς τεταμένων, καθ' ὃν χρόνον οἱ ἄλλοι δάκτυλοι εἶναι συνεσφιγμένοι κτλ.

Τῶν τοιούτων ὑβριστικῶν σχημάτων πολλάκις γίνεται χρῆσις καὶ εἰς τὰς ἐπωδὰς καὶ τὰς μαγικὰς πράξεις, θεωροῦνται δὲ καθ' ἑαυτὰ ὡς ἔχοντα ἀποτρεπτικὴν δύναμιν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προσέχη ἐπίσης ὁ λαογράφος συλλογεύς.

Κατάταξις.

Ὡς πρὸς τὴν κατάταξιν τῶν βλασφημιῶν καὶ ὕβρεων, παρατηροῦμεν ὅτι, ὅπως καὶ εἰς τὰς κατάρας, οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρέπει νὰ γίνεται αὕτη κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν, ἣτις εἶναι καὶ ἡ δηλοῦσα τὴν ὕβριν. Συνήθως τὸ πρᾶγμα καταντᾷ πολὺ ἀπλοῦν, διότι τὴν ὕβριν ἀποτελεῖ μία καὶ μόνη λέξις, δὲν λείπουν ὅμως ἐνίοτε καὶ δυσχέρειαι, αἱ ὁποῖαι προέρχονται κυρίως ἐκ τῆς συγκοπῆς τῶν ὑβριστικῶν φράσεων ἐν τῇ χρήσει τοῦ καθημερινοῦ λόγου. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἐὰν μὲν ὁ συλλογεύς γνωρίζῃ τὸν πληρέστερον τύπον, δύναται περὶ αὐτὸν νὰ συγκεντρῶνῃ τοὺς συγκεκομμένους, ἄλλως, ἄς κατατάσῃ κατὰ τὴν σπουδαιότεραν ὑπάρχουσαν λέξιν ἀφήνων τὴν τελικὴν κατάταξιν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ ἐξετάσῃ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν τὰς ὕβρεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν ἰσχύουν αἱ αὐταὶ παρατηρήσεις αἱ γενόμεναι καὶ περὶ τῶν καταρῶν.

Συλλογαὶ ὕβρεων ἰδιαίτεραι δὲν ἔχουν μέχρι τοῦδε δημοσιευθῆ. Εὐρίσκει τις ὅμως τοιαύτας εἰς τὰ διάφορα λεξιλόγια, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἔχουν δημοσιευθῆ. Περὶ τῶν ὑβριστικῶν σχημάτων ἔχομεν ἄριστον βοήθημα τὴν περὶ αὐτῶν πραγματείαν τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑβριστικὰ σχήματα ἐν τῷ Δ' τόμῳ τῆς Λαογραφίας σ. 601-668.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Γενικά.

Α΄) Τί εἶναι παραδόσεις.

Παραδόσεις λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς μυθικὰς διηγήσεις, τὰς ὁποίας ὁ λαὸς πλάττει καὶ συνδέει πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ χρόνους ἢ πρὸς ὠρισμένα φυσικὰ φαινόμενα καὶ ὄντα, ὡς καὶ πρὸς ὠρισμένα πολλάκις ἱστορικὰ πρόσωπα, πιστεύει δὲ αὐτὰς ὡς ἀληθεῖς.

Εἶναι δὲ αἱ διηγήσεις αὗται προϊόντα τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τοῦ ἀνθρώπου, τῆς φαντασίας δηλ. ἐκείνης, ἡ ὁποία ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν θεμελιώδη ιδιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὰς ἰδικὰς τῆς σκέψεις καὶ τὰ ἰδικὰ τῆς συναισθήματα καὶ ἐνεργείας νὰ προβάλλῃ εἰς τὰ περὶ αὐτὴν ὄντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δέχεται τὰς ἐντυπώσεις, δίδει ζωὴν καὶ ἐνεργειαν καὶ πρόσωπον, μὲ μίαν λέξιν προσωποποιεῖ, καθὼς λέγομεν, τὸν περιβάλλοντα τὸν ἀνθρωπὸν κόσμον. Δι' αὐτῆς ἐν τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, παλαιοὺς καὶ συγχρόνους, πεπολιτισμένους καὶ ἀπολιτίστους, ἐδημιουργήθησαν οἱ εὐεργετικοὶ καὶ κακοποιοὶ δαίμονες, οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες καὶ ὅλος ὁ περὶ αὐτοὺς μυθικὸς κόσμος, δι' αὐτῆς καὶ σήμερον ὁ κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου πνεύματος νεοελληνικὸς λαὸς ἐξακολουθεῖ, εἴτε διατηρῶν τὰς παλαιὰς μορφάς, εἴτε δημιουργῶν νέας, νὰ χαρίζῃ ψυχὴν ἐκ τῆς ψυχῆς του εἰς τὴν περὶ αὐτὸν ἄψυχον φύσιν. Δι' αὐτῆς ὁ ἀπὸ τοῦ Παρνασσοῦ πνέων ὀρμητικώτατος ἄνεμος, ὁ φοβερός Κατεβατός, μεταβάλλεται εἰς ἄγριον ἀσπρομάλλην γέροντα, ἔχοντα παλάτι ἀπὸ κρύσταλλο ἔς τις κορυφῆς τῆς Λιάκουρας. Ἡ φοβερὰ καὶ καταιγίζουσα πνοή του εἶναι ἡ πάλῃ, τὴν ὁποίαν

συγκροτεῖ μὲ τ' ἄλλα στοιχεῖα, τὰ δ' ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ καταρρέοντα ὕδατα, τὰ δάκρυά του, διότι ὁ νότος μὲ τὴν ἀπαλὴ καὶ ἥσυχη πνοή του τοῦ ἔλειωσε τὸ καύχημά του, τὸ κρυσταλλένιο του παλάτι. Δι' αὐτῆς ἢ ἡχῶ ἔγινεν ὁμορφος βοσκός, μὰ κλέφτης, πὺν γι' αὐτὸ μαρμάρωσε, καὶ τώρα ὅ,τι φωνὴ ἀκούει τὴ λέει κι αὐτὸς πάλι. Ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη μεταβάλλονται εἰς συζύγους ἢ ἀδελφούς καὶ ἔχουν τὴ μάννα των καὶ τὸ παλάτι των, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὸν οὐράνιον δρόμον των διὰ νὰ φάγουν καὶ νὰ ἀναπαυθοῦν. Τὰ δένδρα ἀποκτοῦν ψυχὴν, τὴν ὁμορφη πρασινομαλλοῦσα νεράϊδα, πὺν πονεῖ καὶ κλαίει, ὅταν τῆς κόφτουν τὰ κλαριά, ἢ τὸ φοβερὸ στοιχεῖό, πὺν βλάπτει καθέναν, πὺν θὰ κοιμηθῆ ἔς τὸν ἥσκιο του. Κάθε βρύση, κάθε ρεματιά, κάθε ποτάμι, κάθε πηγάδι, κάθε σπίτι, κάθε βουνό, κάθε σπηλιά, κάθε χωριὸ ἔχει τὴν ψυχὴ του, τὸ στοιχεῖό του, τὴ νεράϊδα του. Ὁ ψίθυρος τῶν καλαμιῶν εἶναι τὸ πέρασμά των, ὁ ἀφρὸς τῶν κυμάτων καὶ ἡ ταραχὴ τῆς ἀνεμοξουριᾶς ὁ δαιμονικὸς χορὸς των. Δι' αὐτῆς ὁ νεκρὸς μεταβάλλεται εἰς τὸν ἀπαίσιον βρικόλακα, ὁ ἐφιάλτης εἰς τὸν φοβερὸν δαίμονα βραχνᾶν, αἱ ἀσθένειαι εἰς εἰδεχθεῖς γυναῖκας καὶ αἱ μάγισσαι εἰς τὶς φοβερὲς στρίγγλες. Δι' αὐτῆς ὁ λαὸς ἀκούει τοὺς στύλους τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς νὰ κλαίουν κάθε νύκτα τὴν ἀδελφή τους, γιὰτὶ ὁ βόϊβοντας τῆς Ἀθήνας ἔρρηξε μιὰ κολόνα ἀπὸ τὶς τέσσερες, πὺν ἦταν χωριστὰ ἀπ' τὶς ἄλλες. Δι' αὐτῆς τὰ φυσικὰ κοιλώματα τῶν βράχων γίνονται σημάδια, πὺν ἄφησε τὸ πόδι τοῦ Διγενῆ ἢ τὸ χέρι τῆς Παναγίας. Ὁ θαλασσοδαρμένος σκόπελος γίνεται καράβι, πὺν μαρμάρωσε, καὶ οἱ κοινοὶ λίθοι τῶν βουνῶν γιὰ μὲ τὰ κατσίκια τῆς, πὺν τὴν μαρμάρωσε ὁ Μάρτης μὲ τὸ πολὺ του κρῦο, γιὰτὶ τὸν καταφρόνησε. Δι' αὐτῆς καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ λαοῦ λαμβάνουν σάρκα καὶ ὀστέα. Πίπτει ἡ ἀκρόπολις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἢ Πόλη, ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν χάνει τὰς ἐλπίδας του περὶ ἀνακτήσεως αὐτῆς καὶ αἱ ἐλπίδες αὗται ἐνσωματοῦνται εἰς τὸν πεσόντα τελευταῖον αὐτοκράτορα, τὸν ὁποῖον φαντάζεται μαρμαρωθέντα ἢ κοιμώμενον ὕπνον βαθύν, ἀπὸ τὸν

ὅποιον, ὅταν ἔλθῃ ἡ ὥρα, ὁ ἄγγελος θὰ τὸν ξυπνήσῃ καὶ θὰ τοῦ δώσῃ ἔς τὸ χέρι πάλι τὸ σπαθί, πὺν εἶχε ἔς τὴ μάχη. Καὶ θὰ σηκωθῆ ὁ βασιλιάς καὶ θὰ μπῆ ἔς τὴν Πόλη ἀπὸ τὴ Χρυσόπορτα καὶ κνηγῶντας μὲ τὰ φουσαῖτά του τοὺς Τούρκους, θὰ τοὺς διώξῃ ὡς τὴν Κόκκινη Μηλιά.

Διὰ τὸν λαὸν ὅλος αὐτὸς ὁ μυθικὸς κόσμος δὲν εἶναι κόσμος ψεύτικος, εἶναι κόσμος ἀληθινὸς καὶ μάλιστα, δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ, ἀληθινώτερος καὶ πραγματικώτερος τοῦ αἰσθητοῦ, ἀφ' οὗ αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν, τῆς ὁποίας ἀπλῆ ἐκδήλωσις εἶναι ὁ αἰσθητός. Οὕτω χωρὶς νὰ τὸ ἐπιζητῆ καὶ χωρὶς νὰ τὸ αἰσθάνεται καλὰ καλὰ ὁ λαὸς διὰ τῆς μυθοπλαστικῆς του φαντασίας ἐδημιούργησε καὶ μίαν μυθολογικὴν ἀντίληψιν, μίαν μυθολογικὴν ἐρμηνείαν τοῦ κόσμου, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἐρμηνείαν, τὴν ὁποίαν μετὰ τόσους κόπους καὶ μετὰ τόσον χρόνον καὶ μετὰ τόσας ἐρεῦνας προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ διὰ τὸν κόσμον καὶ τὰ ὄντα καὶ τὰ φαινόμενα αὐτοῦ ἢ φυσικὴ ἐπιστήμη καὶ ἢ φιλοσοφία. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι ἐκεῖ ὅπου ἢ ἐπιστήμη ἐργάζεται ἀπὸ σκοποῦ, θέσασα ὡς πρόβλημα δι' ἑαυτὴν τὸ διατί τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, ἢ μυθοπλαστικὴ φαντασία πλάττει αὐθορμήτως καὶ ἐλευθέρως τὰς μυθικὰς αὐτῆς μορφὰς καὶ ἐνεργείας, τὰς ὁποίας ὑποκαθιστᾷ εἰς τὰ ὄντα καὶ εἰς τὰ φαινόμενα.

Μόλα ταῦτα δὲν δύναται κανεὶς νὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε παρουσιάζονται καὶ ἐντὸς τοῦ μυθικοῦ κόσμου τάσεις ὅπως τεθοῦν προβλήματα. Ἀλλὰ τὰ τιθέμενα προβλήματα λύονται κατὰ τὸν αὐτὸν μυθολογικὸν τρόπον καὶ πολλάκις διὰ τῶν αὐτῶν μυθικῶν μορφῶν, ὅσας ἔχει πλάσει ἤδη ἢ μυθοπλαστικὴ φαντασία δι' ἄλλας ἀναλόγους περιστάσεις. Ἐντεῦθεν ἔχομεν κατηγορίαν ὀλόκληρον παραδόσεων, τῶν αἰτιολογικῶν λεγομένων, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι νὰ δώσουν τὸν λόγον μορφῆς τινος ἢ ἐνεργείας. Οὕτως ἐρμηνεύονται τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ ὡς χούφτα μὲ λάσπη, πὺν τοῦ ἔρρηξε ἔς τὸ πρόσωπο, γιὰτὶ μαλιώσανε, ὁ ἀδερφός του ὁ ἥλιος, ἢ ἀκαταστασία τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Μάρτιον ἐκ τῆς μέθης τοῦ

πονηροῦ Γερομάρη, πὸν γέλασε τὰ ἔντεκα ἀδέρφια του, τοὺς ἄλλους μῆνες, καὶ τοὺς ἤπιε τὸ κρασί, αἱ φωναὶ τῶν πτηνῶν ὡς κραυγαὶ ἀνθρώπων μεταμορφωθέντων εἰς πτηνὰ κτλ.

Αἱ πλεῖσται τῶν διηγήσεων τούτων εἶναι σοβαραί, δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ οἱ ἀστεῖοι, οἱ ὅποιοι διὰ πᾶν ὅ,τι φαίνεται ἀστεῖον καὶ περίεργον ἐδημιούργησαν καὶ ἀστείας παραδόσεις. Οὕτως ἐπλάσθησαν παραδόσεις, γιατί τῆς χελώνας ἢ οὐρὰ μοιάζει μὲ καρφί; γιατί τὰ σκυλιὰ μυρίζεται τὸ ἕνα τὸ ἄλλο; γιατί γκαρίζει ὁ γάϊδαρος; γιατί οἱ γυναῖκες ἔχουν φύλλους; γιατί οἱ Καραγκούνισσες φοροῦν περικεφαλαία καὶ οἱ ἄντρες τους μαῦρα μαντήλια; κτλ.

Παρὰ τὰς καθαρῶς μυθικὰς ταύτας παραδόσεις πρέπει νὰ συνεξετάζονται καὶ διάφοροι ἄλλαι διηγήσεις, αἱ ὅποια, ἔχουσαι τὴν πηγὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἱστορικὴν μνήμην, διασφύζουσι τὴν ἀνάμνησιν, συνήθως ἀμυδρὰν καὶ συνηθέστερον ἐπὶ τὸ μυθικώτερον ἠλλοιωμένην, ἱστορικῶν γεγονότων, κοινωνικῶν καταστάσεων καὶ ἐθίμων, λατρευτικῶν ἢ κοινωνικῶν, τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ ἐξέλιπον. Ἔχουσι δὲ κατὰ τοῦτο σχέσιν αἱ διηγήσεις αὗται πρὸς τὰς παραδόσεις, καθότι αἱ τὸν πυρῆνα αὐτῶν ἀποτελοῦσαι ἀναμνήσεις συνήθως εἶναι ἀμυδρόταται, τοῦθ' ὅπερ παρέχει ἐλεύθερον ἔδαφος εἰς τὴν μυθοπλαστικὴν φαντασίαν νὰ ἀλλοιώσῃ καὶ ἐπὶ τὸ μυθικώτερον διαπλάσῃ αὐτὰς ἢ καὶ ἐντελῶς νὰ ἀποκαταστήσῃ διὰ μυθικῶν πλασμάτων. Οὕτως ἡ ἀνάμνησις τῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἐν Ἡπειρῷ ἡ βασίλισσα τῶν Ἰλλυριῶν Τεύτα, ἐδημιούργησεν ἐξ αὐτῆς καὶ τῶν παλαιῶν περὶ Ἀμαζόνων μύθων τὴν μυθικὴν μορφήν τῆς *Μονοβύζας*, ἢ ἀνάμνησις τῆς τυραννίας τῶν Σαρακηνῶν τοὺς κακοὺς ἐν Κρήτῃ δαίμονας *Σαρακηνοὺς* κτλ. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται ὅλαι αἱ παλαιαὶ ἱστορίαι, ὅσας κατὰ τόπους διηγοῦνται διὰ τοὺς πρώτους οἰκιστὰς τῶν νήσων καὶ τῶν πόλεων καὶ τῶν χωρίων, δι' ὧν συνήθως προσπαθοῦν νὰ εὔρουν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος αὐτῶν, διὰ τὰς καταστροφὰς πόλεων καὶ χωρῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν καταπληκτικὴν δύναμιν, τὸ μέγεθος καὶ τὰ κατορ-

θώματα τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ξεχωρίζει ἡ ἡρωϊκὴ μορφή τοῦ Διγενῆ.

Ὑπῆρξαν δὲ αἱ τοιαῦται παραδόσεις πολυπληθεῖς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, αὐταὶ δὲ ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα, ὅστις ἔδωκεν εἰς τὴν ἐπικὴν διήγησιν τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς μορφήν, καὶ ἐν πολλοῖς καὶ τὸ περιεχόμενον, καθὼς καὶ τὸν σπόρον, ἐκ τοῦ ὁποίου βαθμηδὸν ἀνεβλάστησαν ἡ ἱστοριογραφία καὶ ἡ ἱστορία.

Πλὴν τούτων καὶ περὶ τὰ διάφορα θρησκευτικὰ πρόσωπα, τὸν Χριστὸν καὶ τὰ πάθη του, τὴν Παναγίαν καὶ τοὺς ἁγίους, ἐπλάσθησαν κατὰ τόπους καὶ κατὰ καιροὺς διάφοροι θρησκευτικαὶ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν ἱερὰν ἱστορίαν, ἀλλ' εἶναι δημιουργήματα τῆς αὐτῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἔπλασε καὶ τὰς λοιπὰς παραδόσεις, μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐνταῦθα τὴν κατεύθυνσιν αὐτῶν ἐπηρεάζουν συνήθως αἱ κρατουῦσαι παρὰ τῷ λαῷ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις. Πολλαὶ δὲ τῶν παραδόσεων εἶναι καὶ ἀρχικῶς ξένης πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν προελεύσεως καὶ μάλιστα ἀλλοτριῶν δοξασιῶν, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ λαοῦ περιεσωρεύθησαν περὶ τὰ πρόσωπα τῶν προσφιλῶν αὐτῷ ἁγίων, πολλὰς δὲ καὶ ἡ ἐκκλησία ἤναγκάσθη νὰ παραδεχθῆ ὡς ἀληθεῖς. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω τὸ γνωστότατον θαῦμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς ψάλλει καὶ ὡς ἄσμα, τὸν φόνον τοῦ δράκοντος ἢ τῆς λάμιας, πὺν κρατοῦσε τὸ νερὸ καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλοπούλας, ἡ ὁποία εἶχε προσφερθῆ ὡς θῦμα, θέμα κοινότατον ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἀκόμη, προσφιλέστατον δὲ καὶ εἰς τὰ παραμύθια καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ (1).

*
* *

Αἱ παραδόσεις εἶναι τὰ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὰ μνημεῖα, τὰ μνημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καλύτερον παντὸς ἄλλου ἀπεικο-

(1) Βλ. Πολίτου, Ἐὰν δημῶδη ἑλληνικὰ ἄσματα περὶ τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Λαογραφία Δ' 185 κέ.

νίζουν τὴν ψυχὴν ἐκάστου λαοῦ. Βεβαίως πλεῖσται ἐξ αὐτῶν, ἔχουσαι τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς θεμελιώδεις λειτουργίας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, δύνανται νὰ γεννηθοῦν καὶ γεννῶνται ἐπίσης παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς ἐν οἵαδήποτε βαθμίδι πολιτισμοῦ, πολλαὶ δὲ καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδίδονται, ἢ περαιτέρω ὅμως διαμόρφωσις καὶ διάπλασις αὐτῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ψυχικῆς πλέον ἰδιοφυΐας ἐνὸς ἐκάστου λαοῦ, τῆς ὁποίας καὶ φέρει τὴν σφραγίδα.

Β') Σχέσεις τῶν παραδόσεων πρὸς τὴν λατρείαν.

Ὡς προϊόντα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ ἀνθρώπου φαντασίας αἱ παραδόσεις στενὴν ἔχουν σχέσιν πρὸς ἄλλο προϊόν αὐτῆς, τὴν μαγείαν καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς προϊόντος τοῦ πολιτισμοῦ ἀναπτυχθεῖσαν λατρείαν. Ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν προσεπάθησε διὰ διαφόρων πράξεων καὶ ἐνεργειῶν, μαγικῶν, ἐξευμενιστικῶν καὶ ἄλλων, νὰ προκαλέσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐνέργειαν ἢ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν κακοποιὸν τῶν ἀνωτέρων δυνάμεων, ἐξ ὧν πιστεύει ὅτι προέρχεται πᾶν ἀγαθόν, ὡς καὶ πᾶσα ζημία καὶ βλάβη. Εἶναι δὲ αἱ ἀνώτεροι αὗται δυνάμεις οὐδὲν ἄλλο ἢ τὰ δημιουργήματα τῆς μυθοπλαστικῆς αὐτοῦ φαντασίας, οἱ διάφοροι δαίμονες, περὶ τοὺς ὁποίους περιστρέφεται μέγα μέρος τῶν μυθικῶν διηγήσεων, τὰς ὁποίας ὠνομάσαμεν παραδόσεις. Οὕτω π. χ. πλεῖστα ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα κακὰ δύνανται νὰ προκαλέσουν οἱ δαίμονες νεκροί, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦτο ἔχουν ἀνάγκην ἐξιλεώσεως καί, ἐὰν αὕτη δὲν ἰσχύῃ, μέτρων δραστηκῶν κατ' αὐτῶν, ἐξορκισμῶν, ἀποδιοπομπῶν καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ καὶ καταστροφῆς τῶν λειψάνων τοῦ σώματός των. Ἐπειτα πολλαὶ ἀσθένειαι αἰφνίδιαι καὶ ἰδίως ὄξεις ρευματισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων συχνὰ ὑποφέρουν οἱ ἐν ὑπαίθρῳ βιοῦντες, ἀπεδόθησαν εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν νεράιδων ἢ ἄλλων δαιμόνων, διὰ νὰ θεραπευθῇ δέ τις πρέπει νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν πλήξασαν ἢ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὴν διὰ διαφόρων μαγικῶν μέσων νὰ ἀποδώσῃ τὴν ὑγείαν εἰς τὸν παθόντα.

Αἱ ἐνέργειαι αὗται, μαγικαὶ καὶ ἐξευμενιστικαί, ἦσαν ἐν χρήσει κοινῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁπόθεν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ λατρεία τῶν δαιμόνων τούτων, εἶναι δὲ ἐν χρήσει καὶ σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ παραλλήλως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῆς κρατούσης χριστιανικῆς λατρείας. Εἶναι δὲ τόση ἡ ἰσχὺς αὐτῶν, τὴν ὁποίαν ἐπιτείνει ἡ δύναμις τῆς συνηθείας ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ φόβος ἀφ' ἑτέρου, ὁ ἐκ τῶν δαιμόνων τούτων, οἱ ὁποῖοι ζῶσιν εἰσέτι καὶ δρῶσιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ, ὥστε καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἠναγκάσθη πολλὰς ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων νὰ δεχθῆ καὶ ἄλλας νὰ δημιουργήσῃ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν δοξασιῶν τοῦ πληρώματος. Τινὰς τῶν ἐνεργειῶν τούτων σημειοῦμεν κατωτέρω ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, πρέπει δὲ νὰ προσέχουν αὐτὰς οἱ συγγραφεῖς.

Γ) Διαίρεσις τῶν παραδόσεων.

Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν τῶν παραδόσεων θὰ ἠδύνατό τις κατὰ τὰ ἀνωτέρω νὰ διακρίνῃ τέσσαρας ομάδας, τὴν ομάδα τῶν καθαρῶς μυθολογικῶν παραδόσεων ἢ τῶν προσωποποιήσεων, τὴν ομάδα τῶν αἰτιολογικῶν, τὴν ομάδα τῶν ἱστορικῶν καὶ τὴν ομάδα τῶν θρησκευτικῶν. Ἄλλ' αἱ ὑποδιαίρεσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὰς ομάδας ταύτας, εἶναι τοσαῦται καὶ αἱ διασταυρώσεις μεταξὺ αὐτῶν τοιαῦται, ὥστε εἶναι προτιμότερον νὰ ἀκολουθήσῃ τις τὴν κατὰ τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται, κατάταξιν, ἢ ὁποῖα καὶ εὐπερίληπτος εἶναι καὶ τὸν συλλογέα καθοδηγεῖ ἐπαρκῶς ἐν τῇ ἐρεῦνῃ καὶ δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν φύσιν τῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι πᾶσαι τὴν αὐτὴν ἔχουν ἀρχικὴν πηγὴν, τὴν μυθοπλαστικὴν φαντασίαν.

Τὴν διαίρεσιν ταύτην ἠκολούθησεν ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ περὶ παραδόσεων ἔργῳ ὁ Ν. Γ. Πολίτης⁽¹⁾ καὶ ταύτην παραθέτομεν κατωτέρω συνοδεύοντες ἑκάστην τῶν κατηγο-

(1) Ν. Γ. Πολίτου, Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Ἀθῆναι 1904. Τόμοι 2.

ριῶν μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν εὐσυνόπτους παρατηρήσεις, διὰ νὰ δώσωμεν ἰδέαν τινὰ τῶν εἰς ἑκάστην κατηγορίαν ὑπαγομένων παραδόσεων.

Νεοελληνικαὶ παραδόσεις.

Αἱ νῦν φερόμεναι εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πολυάριθμοι παραδόσεις εἶναι ἅφ' ἑνὸς μὲν κληρονομία ἀρχαία καὶ ἐν πολλοῖς κοινὴ καὶ πρὸς ἄλλους λαούς, ἅφ' ἑτέρου δὲ νεώτερα δημιουργήματα τῆς αὐτῆς, ὡς εἵπομεν, μυθοπλαστικῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἔπλασε καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ ἡ ὁποία ἔξακολουθεῖ νὰ ζῆ πλήρης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ παρὰ τῷ σημερινῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Κατὰ δὲ τὴν διαίρεσιν τοῦ Πολίτου διακρίνονται εἰς τὰς ἀκολουθούς τριάκοντα καὶ ἑννέα κατηγορίας, περὶ μιᾶς ἑκάστης τῶν ὁποίων παρέχομεν ἀπαραιτήτους τινὰς πληροφορίας πρὸς διαφώτισιν καὶ διευκόλυσιν τῶν λαογράφων συλλογέων εἰς τὸ ἔργον τῆς συλλογῆς.

Κατηγορίαι νεοελληνικῶν παραδόσεων.

α') Παλιᾶς ἱστορίες.

Ὅπως καὶ προηγουμένως ἀνεφέραμεν, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις, ἀδιάφορον ἂν πραγματικὰς ἢ μυθοποιηθείσας. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται εἰς τὴν Χίον περὶ τοῦ Ὀμήρου, ποῦ εἶχε τὸ σχολεῖόν του καὶ δεικνύουν καὶ τὴν *δασκαλόπειραν*· εἰς τὴν Ἀττικὴν διασφύζονται ἀμυδραὶ ἀναμνήσεις τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Μαραθωνοδρομοῦ· εἰς τὴν Ἡπειρον ἀνεπτύχθη ἡ μυθικὴ μορφή τῆς Μονοβύζας, καὶ ἐν γένει εἰς κάθε πόλιν, εἰς κάθε χωρίον ἔχουν νὰ διηγηθοῦν καὶ νὰ δείξουν ποῦ ἦτο ἡ προτερινή του θέσις καὶ διατί ἐκτίσθη εἰς τὴν τωρινὴν καὶ πότε καὶ ποῖος τὸ ἔκτισε καὶ ποῖοι κατόικουν εἰς τὴν ἀρχὴν, καὶ πότε καὶ πῶς τὸ πῆραν οἱ Τούρκοι. Ἐπίσης διηγήσεις περὶ ληστρικῶν καὶ πειρατικῶν ἐπιδρομῶν δὲν εἶναι ἀσυνήθεις.

Οἱ παλιᾶς αὐτῆς ἱστορίαι τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἱστορικὰς τοπικὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, τὰς κτίσεις πόλεων κ.τ.τ., ἐκ τῶν ὁποίων βαθμηδόν, ὡς εἶπομεν, ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἱστοριογραφία καὶ τῶν ὁποίων δείγματα εὐρίσκομεν κατεσπαρμένα εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἔλληνας συγγραφεῖς καὶ μάλιστα τοὺς ἱστοριογράφους καὶ γεωγράφους. Αἱ νῦν φερόμεναι εἰς τὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοιαῦται παραδόσεις εἶναι μὲν καὶ νεώτεραι, εἶναι ὅμως καὶ παλαιαὶ εἴτε καθ' ὀλοκληρίαν εἴτε καὶ ὡς πρὸς τινα μόνον στοιχεῖα αὐτῶν.

β') Ἡ Πόλη καὶ ἡ Ἁγία Σοφία.

Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ καρδιά τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τὸ ὄνειρον τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, μὲ τὸ παλλάδιον τῆς Ὁρθοδοξίας, τὸν περικαλλῆ ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἀπετέλεσαν κέντρον πολλῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐσχετίσθη μὲ διάφορα θαυμαστὰ γεγονότα, ὡς εἶναι τὰ ψάρια τοῦ Μπαλουκλῆ, τὰ ὁποῖα πήδησαν ζωντανὰ ἀπὸ τὸ τηγάνι ἕως τὸ νερό, γιὰ τὰ πιστέψη ὁ καλόγερος, πὺν τὰ τηγάνιζε, ὅτι πήσαν οἱ Τοῦρκοι τὴν Πόλην, ἔπειτα τὸ μαρμάρωμα τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου, ἡ ἐξαφάνισις τοῦ λειτουργοῦντος ἱερέως μὲ τὰ ἱερὰ σκεύη κτλ. Καὶ ὅλαι αὐταὶ αἱ παραδόσεις συνδέονται πάντοτε μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ῥθῃ ἕνας καιρὸς, πὺν θὰ ξαναπαρθῇ ἡ Πόλη, θὰ ζωντανέψη ὁ βασιλιάς, ὁ καλόγερος θ' ἀποτηγανίσῃ τὰ ψάρια καὶ ὁ παπᾶς θὰ συνεχίσῃ τὴν λειτουργία του. Ἰδιαιτέρως δὲ διὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τῆς ὁποίας ἡ θαυμαστὴ οἰκοδομὴ ἐθάμβωνε τὰ ὄμματα τῶν ἀπλοϊκῶν καὶ ἐξῆπτε τὴν φαντασίαν των, ἐμορφώθη ἡ παράδοσις ὅτι τὸ σχέδιον αὐτῆς ἔχει θεῖαν ἀρχήν, διότι τὸ ἐφιλοτέχνησε μέλισσα μὲ τὴν χάρη τοῦ ἀντιδώρου, πὺν ἔπεσε ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Πατριάρχου.

γ') Χῶρες καὶ τόποι.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ παραδόσεις, ὅσαι ἀναφέρονται εἰς τὴν οἰκισιν καὶ τὴν ὀνομασίαν πό-

λεων καὶ τόπων, καθὼς καὶ τὴν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν αὐτῶν, ἀντίστοιχοι ἐν πολλοῖς πρὸς ἀρχαίας τοπικὰς παραδόσεις, τῶν ὁποίων καὶ στοιχεῖα διασώζουσιν. Αἱ πλεῖσται τῶν παραδόσεων τούτων εἶναι τοπωνυμικά. Καθὼς δὲ οἱ ἀρχαῖοι δι' ἐκάστην πόλιν καὶ τόπον ἔπλαττον καὶ ἓνα οἰκιστὴν ἐπώνυμον, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αἱ νεώτεραι παραδόσεις ἐρμηνεύουν τὸ ὄνομα πόλεων καὶ χωρίων καὶ τόπων ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν πρώτων οἰκιστῶν ἢ μυθολογούμενων βασιλέων καὶ βασιλοπαίδων. Οὕτω π. χ. ἡ Τήνος, ὀνομαζομένη πρότερον Φειδοῦσσα, ὀνομάσθη Τήνος ἐκ τοῦ ὀνόματος βασιλόπαιδος, ἐξορισθείσης εἰς αὐτήν, ἡ Χίος ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Κρήτης Χιόνας, τὴν ὁποίαν ἀπήγαγε τὸ βασιλόπουλο τῆς Νικαριᾶς, τὸ Ἄργυρόκαστρον ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς κτισάσης βασιλίσης Ἄργύρας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Εἰς τινὰς τῶν τοπωνυμικῶν τούτων παραδόσεων ἀνευρίσκει τις τὴν ἀπήχησιν καὶ παλαιωτάτων κοινωνικῶν ἔθιμων, ἐκλιπόντων πρὸ πολλοῦ. Οὕτω καλεῖται ἡ χαμηλοτέρα κορυφὴ τοῦ Παρνασσοῦ *Γεροντιόβραχος*, διότι ἐκεῖθεν κατεκρημνίζοντο οἱ ἄχρηστοι καταστάντες γέροντες. Ἡ παράδοσις ἀναφέρεται εἰς πραγματικὸν ἔθιμον, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ πολλὰ παραμύθια καὶ ἄλλαι διηγήσεις διηγοῦνται καὶ τὸ ὁποῖον κρατεῖ καὶ σήμερον εἰς τινὰς τῶν κατὰ φύσιν λαῶν, δὲν ἦτο δὲ φαίνεται ἄγνωστον καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους, καθόσον δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ νόμου τῶν Κείων, καθ' ὃν οἱ ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη γέροντες ἀπέθνησκον πίνοντες τὸ κώνειον.

δ') Βουλιαγμένοι τόποι καὶ πολιτεῖες.

Συνηθέσταται εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τόπων καὶ πολιτειῶν, αἱ ὁποῖαι κατεβυθίσθησαν καὶ σήμερον εἶναι λίμναι ἢ καλύπτονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης διὰ τὴν ἀδικίαν τῶν κατοίκων των. Πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχουν λίμναι ἢ χάσματα καὶ ὄπαι καὶ γῆς κοιλώματα, ἀνευρίσκει τις αὐτάς, εἰς τὴν Κω-

παῖδα, τὸν Ὀξερὸν, τὴν λίμνην τῶν Ἰωαννίνων, τὴν Βουλιαγμένην τῆς Ἀττικῆς. Γνωστότατον παράδειγμα τοιαύτης παραδόσεως εἶναι ἡ γραφικὴ διήγησις περὶ τῆς καταβυθίσεως τῶν Σοδόμων καὶ τῶν Γομόρων. Παραδόσεις τοιαῦται καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ἔφεροντο πολυπληθεῖς. Ἔχουν δὲ τὴν ἀφετηρίαν των εἰς τὴν παρατήρησιν πραγματικῶν τοιούτων καταβυθίσεων, ἔπειτα δὲ καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, ὅπου χάσματα καὶ λίμναι φαίνονται προελθοῦσαι ἐκ καθιζήσεων. Πολλαχοῦ ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ὑπὸ τὰ ὕδατα τῆς λίμνης καὶ τῆς θαλάσσης διακρίνονται τὰ οἰκοδομήματα τῶν καταβυθισθεισῶν πόλεων.

ε') Βασιλιάδες καὶ ρηγάδες καὶ βασιλόπουλα.

Αἱ πλεῖσται τῶν παραδόσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς βασιλιάδες καὶ βασιλόπουλα, συνδέονται πρὸς διάφορα ἠρειπωμένα οἰκοδομήματα, κάστρα καὶ πύργους καὶ ἄλλα ἀρχαῖα κτίρια. Καθένα ἀπ' αὐτὰ μεταβάλλεται εἰς κατοικίαν παλαιοῦ βασιλέως ἢ βασιλοπούλας, διὰ τὴν ὁποίαν εὐρίσκει πάντοτε ὁ λαὸς κάτι νὰ διηγηθῆ. Ἐδῶ εἶναι ὁ λουτρὸς τῆς ρήγαινας, ἐκεῖ ὁ θησαυρὸς τῆς, ἐκεῖ ἡ αὐλή τῆς, ἐκεῖ ὁ σπήλιος τῆς, ἐκεῖ ἐμάλωσε μὲ τὸν ἀγαπητικὸ τῆς τὸ Διγενῆ, ἐκεῖ ἐμαρμάρωσε. Ἐὰν τύχη δύο ἐρείπια νὰ εὐρίσκωνται κάπως κοντὰ ἢ ἀπέναντι ἀλλήλων, σχετίζονται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ὡς τὸ ἓνα κάθονταν τὸ βασιλόπουλο καὶ ὡς τὸ ἄλλο ἢ βασιλοπούλα. Εἰς πολλὰ δημιουργεῖται καὶ μυθικὴ τις ὑπόγειος δίοδος, διὰ τῆς ὁποίας συνεκοινώνουν οἱ πύργοι καὶ οἱ ἐρασταὶ ἔβλεπον ἀλλήλους.

Συνηθεστάτη παράδοσις, ἡ ὁποία ἀπεδόθη εἰς πολλὰ κάστρα εἶναι ἡ τοῦ Κάστρου τῆς Ὠριᾶς, τὴν ὁποίαν ψάλλει καὶ τὸ ὁμώνυμον πανελλήνιον ᾄσμα. Τὸ κάστρο τὸ πολιορκοῦν οἱ Τοῦρκοι, ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ παρθῆ. Ἐνδύεται τότε ὡς καλόγηρος τουρκόπουλο καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὴν ὠραίαν κυρίαν τοῦ κάστρου τὴν χάριν νὰ τὸ δεχθῆ ἐντός. Ἀνοίγουν οἱ πόρτες, ἀλλὰ μὲ τὸ ἀνοιγμα χίλιοι μπήκανε.

Τὸ κάστρο πάρθηκε καὶ ἡ Ὠριά του κρημνίζεται ἐκ τῶν ἐπάλλξεών του, διὰ νὰ μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

ς) Ἕλληνες, Ἀντρείωμένοι, Γίγαντες.

Αἱ παραδόσεις αὗται πηγὴν ἔχουν τὴν κοινὴν παρὰ τοῖς λαοῖς πίστιν, ὅτι τὰ παλαιότερα ἦσαν καὶ καλύτερα, πίστιν, τὴν ὁποίαν εἰς σύστημα ἀναπτύσσει ὁ Ἡσίοδος εἰς τοὺς περὶ τῶν ἐποχῶν τοῦ κόσμου μύθους. Εἰς τὴν Ἰλιάδα ὁ γέρον Νέστωρ ἐνθυμεῖται τοὺς παλαιούς ἥρωας, τῶν ὁποίων οἱ ἄθλοι ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι τῶν συγχρόνων του, ὁ δὲ ποιητὴς παριστᾷ τοὺς ἥρωάς του ὡς ὄντα κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν συγχρόνων του. Πάλλουν καὶ ἐκσφενδονίζουσι λίθους, τοὺς ὁποίους οὐδὲ δύο ἐκ τῶν συγχρόνων του θὰ ἠδύναντο νὰ μετακινήσουν. Τὴν πίστιν ταύτην ἐνίσχουν καὶ τὰ σφζόμενα ἐρείπια παλαιῶν ἐξ ὀγκολίθων τειχῶν, οἷα τὰ τῶν Μυκηναίων καὶ τῆς Τίρυνθος, τῶν ὁποίων τὴν οἰκοδομὴν ὁ ἀσυνήθιστος εἰς τοιαῦτα ἔργα ἐκάστοτε νεώτερος λαὸς δὲν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ εἰμὴ ὑπὸ ἀνθρώπων ὑπερφυοῦς δυνάμεως καὶ μεγέθους τελεσθεῖσαν, οἷους ἐπίστευον οἱ ἀρχαῖοι τοὺς Κύκλωπας. Ἐκραταιοῦτο δὲ ἡ πίστις αὕτη καὶ ἐκ τῶν παλαιοντολογικῶν εὐρημάτων ὀστῶν ἐκλιπόντων ἐλεφάντων, μαμμούθ, τὰ ὁποῖα ἐξελαμβάνοντο καὶ ἐκλαμβάνονται ἀκόμη ὡς ὀστᾶ ἀνθρώπινα. Τοιαῦτα τεράστια διηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ἦσαν τὰ ἐν Τεγέα εὐρεθέντα ὀστᾶ τοῦ Ὅρεστου.

Κατ' ἀνάλογον τρόπον ὁ νεώτερος ἑλληνικὸς λαὸς ἐμόρφωσε τοὺς Ἕλληνας του, τοὺς Ἀντρείωμένους, τοὺς Σαραντάπηγους καὶ τοὺς Γίγαντας.

Οἱ Ἕλληνες μιὰ φορὰ ἦσαν ἄντρος θηρία, ὄχι σὰν ἐμᾶς τοὺς κακαντράκηδες. Σήκωναν βοννά ἀκέραια. Δὲν τηροῦτε τὰ παλιὰ τὰ κάστρα μὲ τί πέτρες εἶναι χτισμένα; Ἐκεῖς τις πέτρες τις σήκωναν μὲ τὰ χεῖρια τους καὶ τις ἀπίθωναν.

Φαντάζεται δὲ πάντας τούτους ὁ λαὸς ὡς πολὺ ὑψηλοῦς, σαράντα πήγεις, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα Σαραντάπηγος, σὰν

κυπαρίσσια, σὰν τὶς ψηλότερες λεῦκες καὶ πολὺ δυνατούς. Ἡδύναντο νὰ μετακινούνη καὶ νὰ ἐκσφενδονίζουνη εἰς μεγάλας ἀποστάσεις λίθους βαρεῖς, βράχους ὀλοκλήρους, ἀγωνιζόμενοι ἢ παίζοντες πρὸς ἀλλήλους, τοὺς ὁποίους δεικνύει μέχρι σήμερον ὁ λαός, οἱ δὲ πόδες των, αἱ ὄπλαϊ τῶν ἵππων των, ὅπου ἐπάτουνη ἐπὶ τῶν βράχων, ἄφηνον ἵχνη ἀνεξίτηλα. Τὰ διασκελίσματα καὶ τὰ πηδήματα αὐτῶν ἦσαν τεράστια, ὅπως τεράστιον ἦτο καὶ τὸ μέγεθός των. Ὁ Διγενὴς εἰς τὴν Κρήτην διασκελίζει ὄρη, εἰς δὲ τὴν Κύπρον μὲν ἐν πῆδημα εὐρίσκεται ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Τροόδου εἰς τὴν ἀκροθαλασσιάν. Χαρακτηριστικὸν αὐτῶν γνώρισμα κατὰ τινὰς τῶν παραδόσεων εἶναι τὸ δασύτριχον καθ' ὅλον τὸ σῶμα καὶ διακριτικὸν σημεῖον ἢ μικρὰ οὐρά.

Ἐνῶ δὲ τοιοῦτοι ἦσαν, ἀπέθνησκον θάνατον ἐκ κώνωπος. Ἐγνώριζον τὸν χρόνον τοῦ θανάτου των καὶ μόνοι των παρεσκεύαζον τὸν τάφον των. Ὅταν εἰσῆρχοντο ἐντός, ἐσφύριζε ἓνα κουνούπι ἕως τ' ἀφτί τους καὶ ἀπέθνησκον. Ἐπίσης ἀπέθνησκον, ἂν κατὰ τύχην συνέβαινε νὰ ὀλισθήσουν καὶ νὰ πέσουν, καὶ δι' αὐτὸ ὁ μεγαλύτερός των ὄρκος ἦτο, νὰ πέσω, ἂν δὲν λέω ἀλήθεια.

Σύνηθες αὐτῶν ἔργον, ὅπως καὶ τῶν παλαιῶν Κυκλώπων, ἦτο νὰ κτίζουνη πύργους καὶ ἄλλα κτίρια, τὰ ὁποῖα δεικνύει μέχρι σήμερον ὁ λαός, ὅπως δεικνύει καὶ διαφόρους ἄλλους λίθους, τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ὡς ἐργαλεῖα ἢ παιγνίδια τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω δεικνύουνη ἐν Κύπρῳ τὸ λιγγρὶν τοῦ Διγενῆ, ἀλλοῦ τὰ ἀδράχια τῶν Ἑλληνισσῶν κ.τ.λ. Ἐπίσης δεικνύει ὁ λαός καὶ τοὺς τάφους των, ὑψώματα γῆς φέροντα λίθους, τὴν δ' ἐξαφάνισιν αὐτῶν ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς ἄλλαι παραδόσεις διηγοῦνται ἄλλως. Οὕτω κατ' ἄλλας κατηράσθη αὐτοὺς ὁ Θεός, διότι ἐπεχείρησαν νὰ κτίσουν πύργον μέχρις αὐτοῦ, κατ' ἄλλην, διότι ἦσαν ἀσεβεῖς καὶ εἰδωλολάτραι, κατ' ἄλλην ἐκεραυνώθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι ἔλαβον λίθους καὶ τοὺς ἔρριπτον κατ' αὐτοῦ, κατ' ἄλλην τοὺς ἐξωλόθρευσε κατακλυσμὸς κ.τ.λ.

Ἀνήκουσι δὲ αἱ μορφαὶ αὐταὶ τῶν Ἑλλήνων, Ἀντρείω-

μένων, Γιγάντων καὶ Σαρανταπήχων οὐχὶ πᾶσαι εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν. Ἀρχαιότατοι εἶναι οἱ Γίγαντες, οἵτινες διετήρησαν τὸ παλαιὸν τῶν μυθικῶν ὄνομα, ὡς διετήρησαν καὶ ἀναμνήσεις τῶν παλαιῶν περὶ αὐτῶν μύθων, οἱ Ἕλληνες εἶναι αὐτοὶ οἱ τῆς ἀρχαιότητος γιγαντοποιηθέντες, οἱ Ἀντρειωμένοι εἶναι οἱ ἀκριτικοὶ βυζαντινοὶ ἥρωες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συνηθέστατα μνημονεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Διγενῆ. Οἱ Σαραντάπηχοι εἶναι παραστατικὴ τοῦ μεγέθους ὀνομασία τῶν γιγαντιαίων τούτων ὄντων.

Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ τάσις τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ μεγαλοποιεῖν τὰ παρελθόντα, ὥστε καὶ ἱστορικοὶ ἥρωες τοῦ ἐγγύς παρελθόντος κινδυνεύουν νὰ γιγαντοποιηθοῦν. Οὕτως ἐν Χίῳ φέρεται παράδοσις περὶ τινος Διάκου Πολεμάρχου, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι παλαίων πρὸς δράκον ἐρριψεν ὑπερμεγέθη βράχον, δεικνυόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων μέχρι σήμερον.

Αἱ πλεῖσται τῶν παραδόσεων τούτων, συνδεδεμέναι πρὸς ἐρείπια καὶ ὀγκολίθους, ἠδύναντο νὰ πλασθοῦν καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Πάντοτε ὅμως εἷς τινὰς ἐξ αὐτῶν εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη τῶν παλαιῶν περὶ Γιγάντων καὶ Κυκλώπων μύθων. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι μονομάτηδες ἢ τρίματοι εἶναι γνωστοὶ εἰς τὸν λαὸν ὡς *Μονομάτηδες* ἢ *Τρίματοι*.

ζ') Ἀρχαῖα κτίρια καὶ μάρμαρα.

Εἰς τὰς περὶ ἀρχαίων κτιρίων παραδόσεις ἐμφανίζεται ἡ ζωηρὰ μυθοπλαστικὴ δύναμις τοῦ λαοῦ. Τὰ λείψανα τῶν παλαιῶν οἰκοδομῶν ἐμποιοῦν ὅλως ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ. Τὰ φαντάζεται ὡς ζωντανὰ καὶ ὡς ἔχοντα καὶ ἀσκοῦντα μυστηριώδη δύναμιν ἐναντίον παντός, ὅστις θέλει νὰ τὰ μετατοπίσῃ ἢ νὰ τὰ καταστρέψῃ. Τὰς κόρας τοῦ Ἐρεχθείου κατὰ τὴν παράδοσιν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀποσπάσουν οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς θέσεώς των, διότι ἐφοβήθησαν τοὺς γογγυσμοὺς καὶ τὰ κλάματά των, οἱ κολόν-

νες τῆς Λαμψάκου, τὰς ὁποίας οἱ Τοῦρκοι μετετόπισαν ἐκ τῆς θέσεώς των, ἐπανῆλθον εἰς αὐτήν.. Ἀλλαχοῦ τὰ ἀρχαῖα ταῦτα λείψανα ἀπετέλεσαν τοὺς προστάτας τοῦ τόπου, τοὺς ἀγαθοὺς δαίμονας, τὰ στοιχεῖα τοῦ χωριοῦ, ἡ δὲ μετακόμισις αὐτῶν ἀλλαχοῦ ἐπιφέρει καταστροφὰς εἰς αὐτόν, ἀλλαχοῦ θεωροῦνται ὡς τὰ παλαιὰ τελέσματα, κάτωθεν τῶν ὁποίων ἔχουν ταφῇ αἱ διάφοροι ἀσθένειαι.

Εἶναι δὲ πολυάριθμοι αἱ διηγήσεις, τὰς ὁποίας ἕκασταχοῦ διηγεῖται ὁ λαὸς περὶ τῆς κτίσεως τῶν κτιρίων τούτων καὶ τῶν κτιστῶν καὶ δεσποτῶν των. Συνηθεσιότη ἐῖναι ἡ παράδοσις, ὅτι τὰ ἐρείπια ταῦτα εἶναι λείψανα πύργων, τοὺς ὁποίους ἔκτισαν τὰ βασιλόπουλα, ἀγωνιζόμενα νὰ τύχουν τῆς χειρὸς τῆς βασιλοπούλας. Ὁ ἕνας ἔκτισε τὸν πύργον καὶ ὁ ἄλλος ἔφερε τὸ νερό. Πολλάκις δὲ καὶ ἱστορικὰ ἢ μυθικὰ πρόσωπα, ὧν διασφύζει τὴν μνήμην ὁ λαός, συνδέονται πρὸς τὰ διάφορα ταῦτα κτίρια καὶ τοὺς τόπους. Οὕτως εἰς τὰς Ἀθήνας δεικνύεται ἡ φυλακὴ τοῦ Σωκράτους, εἰς τὴν Ἰκαρίαν ἡ φυλακὴ τοῦ Ἰκάρου, εἰς τὴν Κῶ τὸ σπίτι τοῦ Ἰπποκράτους, εἰς τὴν Ἰθάκην τὸ παλάτι τοῦ Τηλεμάχου καὶ τῆς Πηνελόπης, εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ φάτνη τοῦ Βουκεφάλου. Πολλὰ βεβαίως τῶν παραδόσεων τούτων ἔχουν λογιωτέραν προέλευσιν, οὐχ ἦττον ὅμως ὁ λαὸς παραλαβὼν τὰς υἱοθέτησε καὶ σήμερον παρουσιάζονται ὡς λαϊκαί.

η) Ἀρχαῖοι θεοὶ καὶ ἥρωες.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται εὐάριθμοὶ τινες καὶ σπάνιαι παραδόσεις, εἰς τὰς ὁποίας σφύζονται ἀμυδρὰ καὶ συγκεχυμένα ἀναμνήσεις περὶ τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἡρώων. Οὕτω π. χ. σφύζεται ἀμυδρὰ ἀνάμνησις περὶ τινος παλατίου εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου, ἄλλη θέσις ἐν Ἠλείῳ λέγεται Θεόστρουγκα, διότι ἐκεῖ οἱ θεοὶ μαζεύονταν καὶ κάθονταν σὰν ἄθρωποι καὶ ἀποφάσιζαν ὅ,τι ἤθελαν νὰ κάμουν γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου. Ἐν Κρήτῃ ὑπάρχει ἀκόμη τοποθεσία λεγομένη τοῦ Δία τὸ μνημα, ἐν δὲ τῇ Βοιωτίᾳ

διηγοῦνται τὸν ἀρχαῖον περὶ εὐρέσεως τοῦ οἴνου ὑπὸ τοῦ Διονύσου μῦθον.

θ') Ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του.

Ὡς εἴπομεν καὶ ἄνωτέρω, ὁ Χριστὸς καὶ τὰ πάθη του ἀπετέλεσαν κέντρον πολλῶν παραδόσεων. Οὕτω διηγοῦνται πῶς τὰ δένδρα ἠρνήθησαν νὰ παράσχουν ξύλον διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σταυροῦ πλὴν τῆς λαιδοριᾶς, ἡ ὁποία ἔκτοτε εἶναι κατηραμένη, ὅπως κατηραμένοι εἶναι καὶ οἱ Γύφτοι, διότι αὐτοὶ ἔκαμαν τὰ καρφιά. Πολυάριθμοι εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τοῦ περιπλανωμένου Ἰουδαίου, εἰς δὲ τὴν Κρήτην δεικνύεται τὸ μνήμα τοῦ Καϊάφα, ὅστις ναυαγήσας καὶ ἀποθανὼν ἐκεῖ ἔμεινεν ἄλειωτος καὶ γι' αὐτὸ μαζεύτη ὄλος ὁ λαὸς καὶ μὲν κατάρες καὶ βλαστήμιες ἔρρηξαν λιθάρια καὶ τὸν κατάχωσαν.

Καὶ ὡς αἰτιολογικὴ ἀκόμη παράδοσις ἐχρησίμευσεν ὁ Χριστός. Οὕτω διηγοῦνται ὅτι ἡ κασιόκα ἔχει ψηλὰ τὴν οὐρά, διότι ἐπρόδωκε εἰς τοὺς Ἑβραίους τὸν Χριστόν, ποῦ εἶχε κρυφθῆ κάτω της.

ι') Ἅγιοι.

Παρὰ τὸν Χριστόν οἱ ἅγιοι ἀπετέλεσαν τὸ κέντρον πολυπληθῶν παραδόσεων. Ἦδη εἰς τὰ συναξάρια ἀνευρίσκει κανεὶς πλῆθος παραδόσεων λαϊκῆς προελεύσεως, ὡς καὶ μύθους ἀρχαίους, οἱ ὁποῖοι ὡς περὶ νέους πυρῆνας περιεσώρευθησαν περὶ τοὺς ἁγίους. Πλὴν ὁμως τούτων φέρονται καὶ ἄλλαι, κατὰ τόπους διάφοροι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν καταγωγὴν καὶ τὸν βίον τῶν ἁγίων, ὡς καὶ εἰς διάφορα αὐτῶν θαύματα. Οὕτως ἐν Σέρραις δεικνύεται ἐπὶ βράχου, κειμένου εἰς τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως, ὅστις φέρει τὸ ὄνομα Ἀρμενόπετρα, ὁ τύπος τῆς χειρὸς τῆς Παναγίας, ἣτις ἐκράτησεν αὐτὸν κυλιόμενον πρὸς τὴν πόλιν, ἐν Ἀττικῇ ἢ Παναγία ἢ Χελιδονοῦ ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν ἀποκρουσιν τῶν Τούρκων, ἐν Καρδαμύλῃ ἐξέτρεψεν αὐτοὺς τῆς καταδιώξεως γυναικοπαίδων καὶ τοὺς κατεκρήμνισε.

Εἶναι πολλαὶ αἱ διηγήσεις περὶ ἁγίων, οἵτινες δέρουν ἢ ἄλλως τιμωροῦν τοὺς ἀσεβοῦντας περὶ τὰς εἰκόνας των ἢ λησμονοῦντας τὰ τάγματά των, ὡς καὶ περὶ ἁγίων, οἱ ὅποιοι περιφέρονται τὰς νύκτας ὡς ἄνθρωποι καὶ βοηθοῦν πολυτρόπως τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ἐν Κερκύρα λείψανον τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καταστρέφει κάθε τόσο τὰ ὑποδήματά του, ὁ ἅγιος Βασίλειος τὴν νύκτα τῆς πρώτης τοῦ ἔτους εἰσέρχεται εἰς τὰς οἰκίας καὶ εὐλογεῖ ὅσα γίνονται διὰ τὴν μνήμην του.

Ἐπίσης περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ἁγίων διάφορα καὶ ἄσχετα πρὸς τὸν πραγματικὸν των βίον διηγεῖται ὁ λαός. Οὕτως ὁ ἅγιος Νικόλαος μεταβάλλεται εἰς βαρκάρην, τὸ δὲ περιεργότερον καὶ ὁ προφήτης Ἡλίας, ὅστις διὰ τοῦτο ἀποστραφεὶς τὴν θάλασσαν κατόκησεν εἰς τὰ ὑψηλότατα βουνά.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην πρέπει νὰ ὑπαχθοῦν καὶ αἱ διάφοροι περὶ θαυματουργῶν εἰκόνων παραδόσεις, αἵτινες ἀναφέρονται εἴτε εἰς τὴν θαυμασίαν αὐτῶν εὑρεσιν εἰς σπήλαια, ἐπὶ δένδρων, ἐν τῇ θαλάσῃ κτλ. εἴτε εἰς ἰδρώματα ἢ κλάματα αὐτῶν, εἰς μετατοπίσεις καὶ εἰς διάφορα ἱαματικὰ θαύματα.

ια') Ἐκκλησιές.

Ὅπως δι' ὅλα τὰ κτίρια, οὕτω καὶ διὰ τὰς ἐκκλησίας του ἔχει κάτι νὰ διηγηθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαός. Δι' αὐτὸν αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν καὶ ἰδίως αἱ παλαιότεραι εἶναι ἀριστουργήματα, ὁ δὲ ἀρχιτέκτων, ἐὰν δὲν εἶναι ὁ κτίσας τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, πάντως θὰ εἶναι ὁ μαθητὴς του, ὁ ὅποιος ἐκτελεῖ τὸ σχέδιον καλύτερον τοῦ προϋσταμένου του καὶ διὰ τοῦτο οὗτος ἐκ φθόνου τὸν κατακρημνίζει ἐκ τοῦ ὕψους τῆς οἰκοδομῆς, παρασύρεται ὅμως καὶ αὐτὸς καὶ οὕτως ἀποθνήσκουν ἀμφοτέρω. Ἄλλοῦ ἀναφέρονται ἐκκλησίαι καὶ μοναστήρια κεχωσμένα, ἄλλοῦ δεικνύονται τζαμιά, τὰ ὅποια ἦσαν ἄλλοτε ἐκκλησίαι, καὶ ἄλλοῦ δεικνύεται τὸ κοκκινωπὸ σημάδι, μέχρι τοῦ ὁποίου ἔφθασε τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν, ὅταν πῆραν τὸν τόπον οἱ Τούρκοι.

ιβ') Ὁ οὐρανός, τ' ἄστρα κ' ἡ γῆ.

Εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀρχαίους καὶ νέους, ὁ οὐρανὸς μετὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, ὡς καὶ ἡ γῆ, ἀπετέλεσαν ἀφετηρίαν ποικιλωτάτων μυθικῶν παραδόσεων, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὸν τύπον ἀπωτάτης ἀρχαιότητος καὶ ἐντελῶς πρωτογόνου ἐμπνεύσεως. Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα παρίστανται ὡς ὄντα ζωντανὰ καὶ προσωπικά, ἂν ὄχι ἀνθρωπόμορφα, αἱ δὲ παραδόσεις περιστρέφονται περὶ τινὰς ἰδιότητας αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμποιοῦν τὴν περισσοτέραν ἐντύπωσιν καὶ διεγείρουν περισσότερον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Οὕτω πιστεύεται ὅτι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ θάλασσα ἦσαν ποτε σχεδὸν κολλημένοι. Ἐπειδὴ ὁμοῦ τοῦτο προϋξέει μεγάλην στενοχωρίαν εἰς ἀμφοτέρους, συνεφώνησαν νὰ δώσουν ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου κλωτσιές, ὅσο πὺν νὰ πάρη ὁ οὐρανὸς τὸ ὕψος κ' ἡ θάλασσα τὸ βάθος, πὺν ἐχρειάζονταν. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἡ θάλασσα δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὴν συμφωνίαν, ὁ Θεὸς τιμωρῶν ἐχαλίνωσεν αὐτὴν μὲ τρεῖς τρίχας ἀπὸ οὐρὰν ἀλόγου. Ἐκτοτε ἡ θάλασσα μουγκρίζει φοβερίζοντας τὸν οὐρανόν. Ἐως τώρα κατῶρθωσε νὰ κόψη τὲς δύο τρίχες, ἔαν κόψη καὶ τὴν τελευταία, τότε θὰ ξαπολυθῆ καὶ θὰ πνίξῃ ὅλη τὴν οἰκουμένην. Τὸ αὐτὸ διηγοῦνται καὶ περὶ τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο τόσον χαμηλά, ὥστε τὸν ἐγλυφαν τὰ βόδια. Ὁ οὐρανὸς ἀνοίγει μία ἢ δύο φορές τὸ χρόνο κ' εὐτυχισμένος ὅποιος ἐπιτύχῃ ἔς τὸ ἀνοιγμα νὰ ζητήσῃ ὅ,τι θέλει. Τὸ βρίσκει τὸ πρῶτ' ἔς τὸ προσκέφαλό του. Τῆ γῆ βαστάει ἓνας στῦλος σιδερένιος, πὺν τὰ δαιμόνια (καὶ οἱ καλλικαντιζάροι) τὸν τρῶν ὅλον τὸν χρόνο καὶ τὰ Χριστούγεννα πάλι ξαναγίνεται.

Ὁ ἥλιος παρίσταται ὡς ὄν ὀργίλον καὶ ἀδηφάγον, ἔχει δὲ τὰ ἀνάκτορά του εἰς τὴν ἄκρα τοῦ κόσμου καὶ ἐκεῖ πὺν τελειώνει ὁ οὐρανὸς καὶ ἀκουμπᾷ ἔς τὴ γῆ. Ἐκεῖ εἶναι μία ὀπή, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἥλιος εἰσέρχεται, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ παλάτια του. Ἐκεῖ τὸν περιμένει κάθε βράδυ ἡ μάννα του, ἡ ὁποία τοῦ ἔχει ἐτοιμάσει σαράντα καρβέλια ψωμί, γιὰ νὰ

τὸν προφτάση, γιατί ἂν δὲν βρῆ ἔτοιμα τὰ ψωμιὰ τρώει κι αὐτὴ τὴ μάννα του. Καὶ γι' αὐτὸ πολλές φορές βγαίνει κόκκινος. Εἶναι ἀπὸ τὸ αἷμά της. Ἔχει ἀδελφὴν ἢ σύζυγον τὴν σελήνην, τὴν ὁποῖαν ζηλεύει καὶ δι' αὐτὸ αὐτὴ δὲν βγαίνει παρὰ τὴν νύκτα, ὅταν αὐτὸς ἀναπαύεται. Κάποτε μάλωσε μαζί της καὶ τῆς ἔρρηξε λάσπη ἢ σβουνιά ἔς τὸ πρόσωπο καὶ γι' αὐτὸ ἀπὸ τότες ἔχει τὰ μαυράδια ἔς τὸ πρόσωπό της καὶ βλέπει καὶ θολά. Κατ' ἄλλας τὸ φεγγάρι ἐχτύπησε καὶ αὐτὸ τὸν ἥλιο καὶ τοῦ βγαλε τὸ ἓνα μάτι καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἥλιος ἓνα μάτι ἔχει. Καὶ ἄλλα ἐπίσης διηγοῦνται γιὰ τὰ μαυράδια τοῦ φεγγαριοῦ. Ἐκεῖ ἐπάνω εἶναι τὸ δένδρο, πὺν βαστάει τὴ γῆ, εἶναι καὶ ὁ Κάϊν, ὁ ὁποῖος κατεδικάσθη αἰωνίως νὰ τὸ πελεκᾷ. Τὸ φεγγάρι εἶναι ὁ τόπος τῆς ἐξορίας τοῦ Κάϊν, διότι τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τῆς γῆς, ὅπου ἔγινε ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοῦ ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς γῆς καὶ ἔκτοτε γυρίζει εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἡ σελήνη ἀνέκαθεν ὡς νυκτιπλανῆς ἐσχετίσθη πρὸς τὴν μαγείαν, συνηθέσταται δὲ εἶναι αἱ διηγήσεις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον περὶ μαγισσῶν, αἱ ὁποῖαι κατορθώνουν διὰ τῶν ἐπωδῶν των νὰ τὸ καταβιβάσουν εἰς τὴν γῆν, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν συμβουλήν του ἢ νὰ τὸ ἀρμέξουν, καθ' ὅσον κατέρχεται ὡς ἀγέλας, καὶ νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ γάλα του εἰς τὰ μαγικά των φάρμακα. Διὰ τῆς καταβιβάσεως αὐτῆς τοῦ φεγγαριοῦ ἐξηγεῖ πολλάκις ὁ λαὸς καὶ τὰς ἐκλείψεις.

Διὰ τὰ ἄστρα διηγοῦνται διάφορα, ἀνάλογα πρὸς τοὺς καταστερισμοὺς τῶν ἀρχαίων. Ἡ Πούλια ἦταν ἓναν καιρὸ ἐπτὰ ἀδερφάδες, ἡ μεγάλη ἄρκτος βασιλοπούλα, ἡ ὁποία ἔγινε ἀρκούδα καὶ τὸ τομάρι της ἐκάρφωσαν ἔς τὸν οὐρανόν, ὁ γαλαξίας εἶναι τὸ κλεμμένο ἄχυρο, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Ζεὺς οἱ δύο ἀγαπητικοί, ὁ Γιάννης καὶ ἡ Μάρω.

Ἐπίσης διάφορα διηγοῦνται διὰ τοὺς σεισμούς, π. χ. πῶς τὴ γῆ τὴ βαστάζουν τέσσαρα βόιδια, καὶ ὅταν κανένα ἀπ' αὐτὰ κουνήσῃ τ' ἀφτιά του γίνεται σεισμὸς κ. τ. λ.

ιγ') Οἱ καιροί.

Οἱ καιροὶ ἐπίσης ἀπετέλεσαν ἀνεκαθεν ἀφειτηρίαν ποικίλων μυθοπλαστιῶν. Τοὺς ἀνέμους ἐφαντάσθησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ φαντάζονται ἀκόμη οἱ Ἕλληνες ὡς ὄντα προσωπικὰ καὶ ἀνθρωπόμορφα. Τὰ σύννεφα ἐπίσης εἶναι ζωντανὰ καὶ αἱ γραῖαι ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ ἀκούουν, ὅταν καταβαίνουν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ πάρουν νερό, τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν ὡς ποδοβολητὸν τοῦ ἄρματος τοῦ Προφήτου Ἡλία, πὺν κνηγᾶ τὴ Λάμια, τοὺς ἀνεμοστροβίλους ὡς χοροὺς τῶν νεραΐδων καὶ τὰς καταιγίδας ὡς μαλώματα τῶν στοιχειῶν. Ἡ δὲ Ἴρις τέλος καὶ αὐτὴ ἐθεωρήθη ὡς δοξάρι τῆς καλογριᾶς, ἢ ζωνάρι τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς Παναγίας, ἢ καμάρα τοῦ Θεοῦ.

Καὶ αἱ παραδόσεις αὗται ἀνήκουν αἱ πλεῖσται τοῦλάχιστον, ὡς καὶ αἱ τῆς προηγουμένης κατηγορίας, εἰς τὴν τάξιν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι, σχεδὸν παγκοσμίως διαδεδομέναι, διασφύζουσι καταφανῆ τὰ ἴχνη ἐντελῶς πρωτογόνου ἐμπνεύσεως.

ιδ') Μαρμαρώματα.

Εἰς τὰς περὶ μαρμαρωμάτων παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ παλαιόταται καὶ παγκόσμιαι εἶναι, ἀφορμὴν ἔδωκε τὸ ἰδιότροπον πολλάκις σχῆμα πολλῶν λίθων, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ εὐέξαπτος φαντασία τοῦ λαοῦ διακρίνει ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Τοιαύτης παραδόσεως ἀρχαῖον ὑπόδειγμα εἶναι ὁ γνωστὸς μῦθος τῆς Νιόβης. Σήμερον, ὅπου ὑπάρχουν βράχοι καὶ λίθοι, δεικνύει ὁ λαὸς ἐδῶ μίαν γυναῖκα, πὺν ἐμαρμάρωσε, ἐκεῖ ὀλόκληρο συμπεθερεῖο, ἄλλου τὴ γριὰ μὲ τὰ κατσικάκια της, ἄλλου τὸ πετροκάραβο καὶ ἄλλου τέλος τὸ λιθωμένο φίδι. Συνήθεις ἐπίσης εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ τῆς ἀποτυπώσεως ἰχνῶν ἡρώων ἢ ἀγίων ἐπὶ διαφόρων λίθων.

ιε') Φυτά.

Τὰ φυτὰ διὰ τὸν λαὸν δὲν εἶναι ἀδρανεῖς ὄργανισμοί. Ἔχουσι τὴν ψυχὴν τους, τὴν πρασινομαλλοῦσα νεραΐδα τους,

τὸ στοιχείό τους, τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ ὅλα τὰ στοιχεῖά, παρουσιάζεται ὑπὸ διαφόρους μορφάς.

Εἶναι δὲ επικίνδυνα τὰ στοιχεῖα αὐτά. Βλάπτουν τοὺς κοιμωμένους εἰς τὴν σκιὰν τοῦ δένδρου των, ὡς καὶ πάντα, ὅστις τολμήσῃ νὰ κόψῃ κλάδον ἔξ αὐτῶν ἢ τὸν κορμόν των. Διὰ τοῦτο οἱ ξυλοκόποι, ὅταν τὸ ἰδοῦν νὰ γέρῃ γιὰ νὰ πέσῃ, πέφτουν προύμντα κατὰ γῆς καὶ δὲ βγάνουν μιλιὰ, γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἐννοήσῃ ἡ ψυχὴ τοῦ δένδρου καὶ τοὺς λαβώσῃ. Καὶ ἕως τὸν κορμὸν ἕως τὴ μέση βάζουν μιὰ πέτρα, γιὰ νὰ μὴν ἔβγῃ μὲ ὄρμη ἢ ψυχὴ τοῦ δένδρου καὶ τοὺς κάμῃ κακό.

Ἐπειτα ὁ σχηματισμὸς πολλῶν δένδρων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς διαφόρους παραδόσεις. Πολλῶν π. χ. δένδρων οἱ κορμοὶ εἶναι κεκλιμένοι ἔνεκα τοῦ συνήθως πνέοντος βορρᾶ, δι' αὐτὰ λέγεται ὅτι προσεκύνησαν τὴν Παναγίαν, ὅταν διέβαινεν ἐκεῖθεν. Πολλὰ δὲ εἶναι καὶ αἱ αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν μορφήν διαφόρων φυτῶν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται καὶ διάφοροι παραδόσεις, ὧν τινες ἔλκουσι τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν δοξασιῶν τῶν ἀρχαίων χυμευτῶν, περὶ θαυμασιῶν τινῶν φυτῶν, οἷα π. χ. ἡ λαμπιδούσα καὶ τὸ σιδερόχορτο, ἔξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ μεταβάλλῃ εἰς χρυσὸν πᾶν, ὅτι ἐγγίξει, τὸ δὲ δεύτερον ἀνοίγει κάθε κλειδωνιὰ καὶ γκρεμίζει κάθε τοῖχο.

Καὶ αἱ παραδόσεις αὗται κατὰ μέγα μέρος εἶναι κοινὰ εἰς πλείστους λαοὺς σημερινούς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους.

ις) Ζῳα.

Τὰ ζῳα μὲ τὰς παραδόξους αὐτῶν μορφάς καὶ τὰς ἀξιωμασιώτους ιδιότητας, αἱ ὁποῖαι ἰδιάζουσιν προξενοῦν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ τὰ φυτὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ νὰ πλάσῃ περὶ αὐτὰ διαφόρους παραδόσεις. Ἡ φωνὴ των ἰδίως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς διακρίνει διαφόρους ἀνθρωπίνους φωνὰς καὶ λέξεις, ἀπετέλεσε τὴν ἀφετηρίαν πο-

λυαρίθμων περὶ μεταμορφώσεων παραδόσεων. Ἡ δεκοχτούρα ἦτο κόρη, τὴν ὁποίαν κατηγόρησεν ἡ μητριὰ της ὅτι ἔχασε ἓνα ψωμί, ἐνῶ τὰ ψωμιὰ ἦταν δεκαοχτώ, καὶ ἔκτοτε μεταμορφωθείσα εἰς πτηνὸν φωνάζει δεκοχτώ, ὁ γκιώνης ἐσκότωσε τὸν ἀδελφόν του καὶ τὸ μετενόησε καὶ γι' αὐτὸ ἔγινε πουλὶ καὶ τώρα φωνάζει τὸν σκοτωμένο του ἀδελφὸν Γκιών! Γκιών! κ.τ.τ.

Τῶν παραδόσεων τούτων πολλαὶ εἶναι πλάσματα τοῦ νέου ἑλληνικοῦ λαοῦ, πολλαὶ ὅμως ἐλέγοντο ἤδη καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς εἶναι αἱ περὶ μεταμορφώσεως τῆς χελιδόνος καὶ τῆς ἀηδόνης.

ιζ') Θηρία.

Θηρία παράδοξα καὶ φοβερὰ ἔπλασεν ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ ἐκ λόγων, οἱ ὁποῖοι δι' ἐκάστην περίπτωσιν πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν ἰδιαιτέρως. Οὕτως ἐκ τῆς σπανίας καὶ ἰσχυρᾶς φωνῆς τοῦ ἐρωδιοῦ τοῦ ἀστερίου ἔπλασεν ἡ λαϊκὴ φαντασία τὸ πολλαχοῦ ταυρόμορφον νομιζόμενον θηρίον, τὸν Ἡτανρον. Συνήθεις δὲ εἶναι καὶ αἱ παραδόσεις περὶ *Κυνοκεφάλων*, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς παλαιὰς πιθανῶς ναυτικὰς περιηγητικὰς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων.

ιη') Δράκοντες καὶ ὄφεις.

Ὁ τρόμος, τὸν ὁποῖον ἐμπνέουν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἔρπετά, ἐξῆλπε τὴν φαντασίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καὶ οὕτως ἔπλασε μορφὰς ὄφρων καὶ δρακόντων φοβεράς. Οἱ δράκοντες οὗτοι ἔχουν μέγεθος τεράστιον, φέρουν κέρατα καὶ πτερά, πολλάκις κεφαλὴν βοός. Δύνανται νὰ καταπίνουν καὶ ἐξ ἀποστάσεως νὰ ροφήσουν ζῶα καὶ ἄνθρωπους, εἰς δὲ τὴν φαρμακερὰν πνοήν των οὐδὲν δύναται νὰ ἀντισταθῇ. Αἱ διηγήσεις αὗται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, συνδεδεμέναι πρὸς διαφόρους τόπους, ὑπάρχουν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος, αἱ δὲ δρακοντοκτονίαι εἶναι συνήθεις ἄθλοι ἡρώων καὶ θεῶν. Κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους τοὺς

ἄθλους τούτους ἐκτελοῦν οἱ ἅγιοι, πολυάριθμοι δὲ εἶναι εἰς τὰ συναξάρια αἱ παραδόσεις περὶ τοιούτων δρακοντοκτονιῶν, τῶν ὁποίων ὁ λαὸς δεικνύει σήμερον τὸν τόπον.

ιβ') Δράκοι.

Οἱ δράκοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀπαραίτητοι σχεδὸν εἰς κάθε παραμύθι, εἶναι ἐπίσης συνήθεις καὶ εἰς τὰς παραδόσεις. Ὁ λαὸς πολλαχοῦ δεικνύει τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν, πολλαὶ δὲ τοπωνυμῖαι ἔχουν σχέσιν πρὸς αὐτούς, οἷον Δρακότρυπα, Δρακοσπηλιά, Δρακόλιμνη, Τὰ σπίτια τοῦ δράκου κτλ. Οἱ δράκοι ἔχουν βέβαια τὸ ὄνομα ἐκ τῶν πραγματικῶν δρακόντων, τῶν ὄφεων, ἀλλ' ἡ μορφή αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ἀνθρωπίνη. Ἔχουν μέγεθος καὶ δύναμιν ὑπερβολικὴν, δυνάμενοι νὰ ἐκσπενδονίσουν λίθους καὶ νὰ φέρουν ἐπὶ τῶν ὤμων δένδρα ὀλόκληρα. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ἀκατάβλητοι, ἡ δὲ διανοητικὴ τῶν δύναμις εἶναι πολὺ μικρά. Ζοῦν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς ἐρημίας, εἰς σπήλαια καὶ πύργους καὶ παλάτια, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἔκτισαν, συνήθως κατὰ ομάδας ἐκ τεσσαράκοντα ἀδελφῶν. Σύνηθες ἔργον αὐτῶν εἶναι τὸ κυνήγιον καὶ αἱ ἄρπαγαὶ καὶ λεηλασίαι τῶν περιουσιῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐξ ὧν συγκεντρώνουν ἄπειρα πλούτη. Ἀγαποῦν θνητὰς καὶ συνηθέσταται εἶναι αἱ ἀπαγωγαὶ νεανίδων ὑπ' αὐτῶν. Πάντα δ' ἐν γένει τὰ γνωρίσματα αὐτῶν τοὺς χαρακτηρίζουν ὡς δαίμονας ὄρεινούς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν λαὸν ἀντικατέστησαν ἀναλόγους δαίμονας τῆς ἀρχαιότητος, οἷοι π. χ. οἱ Κένταυροι.

κ') Θησαυροὶ καὶ Ἀράπηδες.

Ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν θησαυρῶν κεκρυμμένων εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς, συνήθως δὲ εἰς ἐρείπια ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένη εἰς τὸν σημερινὸν λαόν, ὡς ἦτο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους. Ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς εἰς τὴν οὐχὶ ἀσυνήθη ἀνακάλυψιν τοιούτων πραγματικῶν θησαυρῶν εἴτε ἐντὸς τάφων εἴτε καὶ ἀλλαχοῦ, καθό-

σον ὑπῆρχεν ἀνέκαθεν ἢ συνήθεια νὰ συνοδεύουν τοὺς νεκροὺς μὲ κτερίσματα, ὡς καὶ νὰ κατορύσσουν τὰ χρήματα αὐτῶν πρὸς ἐξασφάλισιν ἀπὸ πάσης κλοπῆς. Οἱ ἀρχαῖοι κυρίους τῶν θησαυρῶν τούτων ἐθεώρουν τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς χθονίους ἐν γένει δαίμονας, ὡς καὶ τοὺς δράκοντας, καὶ μάλιστα τὸν Ἑρμῆν, ὅστις, ὡς γνωστόν, ἦτο καὶ χθόνιος θεὸς καὶ ἔφορος τῶν ὁδῶν, ὅθεν καὶ ἔρμαια ἐλέγοντο· αἱ δὲ δοξασίαι αὗται διετηρήθησαν μέχρι τοῦ νῦν, ἂν καὶ ἠλλοιωμένα.

Σήμερον ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι κύριοι τῶν θησαυρῶν τούτων εἶναι τὰ ζῶα ἢ οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἔσφαξαν ἐπὶ τοῦ τόπου οἱ κατορύξαντες τὸν θησαυρὸν, ὅπως γίνουν τὰ στοιχειά, οἱ φύλακες τοῦ θησαυροῦ, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἐμφανίζονται ὡς Ἀράπηδες. Οἱ θησαυροὶ ἀνακαλύπτονται συνήθως ἐξ ὀνείρων. Ὁ ἀράπης ὁ ἴδιος ἢ ἅγιός τις ὑποδεικνύει καθ' ὕπνου τὸν τόπον, ὅπου κεῖται ὁ θησαυρὸς καὶ ὅπου κατὰ τινὰς παραδόσεις ἀναφαίνονται καὶ φλόγες ἄσβεστοι. Ἄλλ' ἵνα γίνῃ τις κύριος τοῦ θησαυροῦ, πρέπει νὰ χύσῃ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον αἷμα ἀνθρώπου ἢ ζῴου, συνήθως μαύρου πετεινοῦ ἢ κόττας, ὅτι ἤθελεν ὑποδείξει ὁ Ἀράπης, τοῦθ' ὅπερ καὶ αὐτὸ δεικνύει ἐπίσης τὴν σχέσιν πρὸς τοὺς χθονίους δαίμονας. Ἄλλως τὰ φλωριά μετὰ φοβεροῦ κρότου εἰσέρχονται ἔτι βαθύτερον εἰς τὴν γῆν ἢ μεταβάλλονται εἰς ἀνθρακας. Οἱ Ἀράπηδες οὗτοι ἢ Μῶροι, ὅπως λέγονται ἐν Ἑπτανήσῳ, παρουσιάζονται καὶ ὡς τὰ στοιχειὰ τοῦ σπιτιοῦ, οἱ οἰκουροὶ δαίμονες, οἱ ὁποῖοι φέρουν τὴν εὐτυχίαν εἰς τοὺς περιποιουμένους αὐτούς, τὴν δυστυχίαν δὲ εἰς τοὺς ἀποδιώκοντας ἢ παραμελοῦντας αὐτούς.

κα') Στοιχειὰ καὶ στοιχειωμένοι τόποι.

Αἱ περὶ στοιχειῶν παραδόσεις ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰς παγκοσμίους δοξασίας περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ψυχῶν ἀνθρώπων καὶ ζῴων, αἱ ὁποῖαι ἀπολυόμεναι τοῦ σώματος ἀποκτοῦν δύναμιν ὑπερφυσικὴν, δυνάμεναι πολλαχῶς νὰ εὐεργετήσουν ἢ νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους. Συνδέον-

ται δὲ αἱ ψυχαὶ αὐταὶ στενωῶς πρὸς τὸν τόπον, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον ἀπέθανε, καὶ ἀποβαίνουν κύριοι, φύλακες καὶ προστάται αὐτοῦ. Ἡ πίστις αὕτη ἐγέννησε διττὰ ἔθιμα. Ἄλλοῦ μὲν ὑπερίσχυσεν ὁ φόβος καὶ ἐγκαταλείπονται αἱ καλύβαι, ὅπου συνέβη νὰ ἀποθάγη τις, ἄλλοῦ ὑπερίσχυσεν ἡ πίστις ἐπὶ τὴν εὐεργετικὴν δρασίαν τῶν ψυχῶν καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐφοδιάσουν τὰ οἰκήματα αὐτῶν διὰ τοιούτων στοιχείων θυσιάζοντες κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ θεμελίου λίθου κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνθρώπους, ἔπειτα δὲ ζῶα.

Σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν στοιχειὰ εἶναι αὐταὶ αἱ ψυχαὶ τῶν φονευθέντων ἀνθρώπων ἢ ζῶων, αἱ ὅποια θεωροῦνται καὶ κύριοι καὶ φύλακες τοῦ τόπου, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ἢ τὸ ζῶον ἐφονεύθη. Τὸν τόπον τοῦτον εὐεργετοῦν πολλαχῶς, εἶναι ἡ ζωὴ τρόπον τινὰ αὐτοῦ, ἐὰν δέ ποτε ἀναγκασθοῦν ἐκ κακῆς μεταχειρίσεως νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτὸν ἢ συμβῆ νὰ ἀσθενήσουν, τότε φθίνει οὗτος ὡς ζῶον, ἀποβαλὸν τὴν ψυχὴν.

Τὸ γενικὸν αὐτῶν ὄνομα εἶναι στοιχειό, κατὰ τόπους ὅμως ὑπάρχουν καὶ διάφορα ὀνόματα, ὡς ζούδιο, ἥσκιος, ζούζουλο, ζούμπερο, θεριό, περγαλιό, ντελεσίμι (τὰ παλαιὰ τελέσματα), περγάντα, γοργόσι κτλ.

Ἐμφανίζονται δὲ τὰ στοιχειὰ ὑπὸ ποικίλας μορφάς, ἀνθρώπου καὶ μάλιστα ἀράπη, ζῶου ἢ θηρίου καὶ συνήθως ὄφεως, εἶναι δὲ ἱκανὰ καὶ νὰ μεταβάλουν ὄψεις. Διαφέρουν δὲ τῶν βρικολάκων, καθόσον οὗτοι εἶναι ψυχαί, μὴ ἀποχωρισθεῖσαι τοῦ σώματος, εἶναι δὲ καὶ πάντοτε κακοποιοί.

Στοιχειὰ ἔχουν ὅλοι οἱ τόποι, σπίτια, ἐκκλησίαι, σπήλαια, χωράφια, πηγάδια, γεφύρια, δένδρα καὶ τὰ χωριά ἀκόμη. Ὄταν τὸ στοιχειὸ τοῦ τόπου εἶναι καλά, εὐημερεῖ καὶ ὁ τόπος καὶ εἶναι στερεὸν τὸ κτίριον, ὅταν τοῦναντίον ἀσθενήσῃ ἢ πειραχθῆ ἢ νικηθῆ παλαῖον πρὸς τὸ στοιχειὸ γειτονικοῦ χωριοῦ, τότε ἡ εὐτυχία τοῦ τόπου καταστρέφεται, ἐὰν δὲ πρόκειται περὶ χωριοῦ, οἱ κάτοικοι ἀποθνήσκουν καὶ τὸ χωρίον βαθμηδὸν ἐρημοῦται. Δι' αὐτὸ περιποιοῦνται πολὺ τὰ στοιχειὰ καὶ μάλιστα τῶν οἴκων. Τὴν νύκτα

γεμίζουσι ὅλες τὰς στάμνες νερό, γὰρ νὰ ἔχη τὸ στοιχεῖον νὰ πίνη καὶ νὰ μὴ διψᾷ. Συνηθέσταται δὲ εἶναι αἱ παραδόσεις περὶ πάλης στοιχειῶν γειτονικῶν χωρίων, τὰ ὅποια πολλάκις καλοῦν εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ ἀνθρώπους.

Πλὴν τῆς κατὰ τὸν ἀνωτέρω τρόπον στοιχειώσεως δύνανται ἀνθρώποι καὶ ζῶα νὰ στοιχειώσονται τρώγοντα καρδίαν ἢ ἄλλα μέλη στοιχειῶν ἢ θαυμασίας τινὰς βοτάνας ἢ πίνοντα τὸ ἀθάνατο νερό. Καὶ ἡ δοξασία αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὸν κύκλον τῶν περὶ τὴν ψυχὴν δοξασιῶν, καθ' ἃς ἡ βρωσις τῆς καρδίας ἢ ἄλλου μέλους τοῦ σώματος ζῴου ἢ ἀνθρώπου μεταδίδει εἰς τὸν τρώγοντα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ φονευθέντος. Ἐὰν δὲ τὸ μέλος εἶναι μέλος στοιχειοῦ, τότε καὶ ὁ τρώγων στοιχειώνει. Ὁ τοιοῦτος, αἰσθανόμενος μόνος τὴν διαφορὰν τοῦ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, δὲν δύναται πλέον νὰ ζήσῃ μεταξὺ τῶν, ἀλλὰ φεύγει καὶ συνήθως πηδᾷ εἰς λίμνην ἢ τὴν θάλασσαν καὶ ἔκτοτε διάγει ἐκεῖ τὸν βίον δαίμονος. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται ὅτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πιούσα τὸ ἀθάνατο νερό καὶ ριφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν ἔγενεν ἡ Γοργόνα, καὶ ποιμὴν φαγὼν τὴν καρδίαν στοιχειοῦ ἐστοίχειωσε καὶ αὐτὸς καὶ ἔπεσεν εἰς παρακειμένην λίμνην, τῆς ὁποίας ἀπέβη τὸ στοιχεῖον. Αἱ παραδόσεις αὗται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν εἶναι καινοφανεῖς. Ἦδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐλέγετο περὶ πλείστων ἐναλίων δαιμόνων ὅτι ἦσαν ποτε ἀνθρώποι, οἱ ὅποιοι πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν μετεβλήθησαν εἰς δαίμονας.

κβ') Στοιχειὰ καὶ στοιχειωμένοι τόποι τῆς θάλασσης.

Καθ' ὃν τρόπον ἡ ξηρὰ οὕτω καὶ ἡ θάλασσα ἔχει τὰ στοιχεῖα τῆς, τὰ ὅποια εὐρίσκονται καθ' ἅπασαν αὐτῆς τὴν ἔκτασιν ἢ συνδέονται πρὸς ὠρισμένους τόπους. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἔχουν ὅλως διάφορον ἀρχὴν. Δὲν ἔχουν οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὰς ψυχὰς τῶν τεθνεώτων, ἀλλ' εἶναι αὐτοὶ οἱ ἐνάλιοι τῆς ἀρχαιότητος δαίμονες, τῶν ὁποίων τὴν μνήμην διέσωσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὴν

ὑπαρξίν πιστεύει, ἔξακολουθῶν νὰ πλέκη περὶ αὐτοὺς παλαιὰς καὶ νέας παραδόσεις. Τοὺς ἐναλίους τούτους δαίμονας φαντάζεται κατὰ μὲν τὸ ἄνω ἥμισυ ἀνθρώπους, κατὰ δὲ τὸ κάτω ἰχθεῖς. Συνηθεστάτη πασῶν εἶναι ἡ μορφή τῆς *Γοργόνας*, ἡ ὁποία ἐγείρει τοὺς ἀνεμοστροβίλους καὶ καταποντίζει τὰ καράβια ἢ ἀρπάζει καὶ κατατρώγει τοὺς ναύτας. Ὁ λαὸς συγγέων ταύτην πρὸς τὰ στοιχεῖα καὶ θέλων νὰ δικαιολογήσῃ τὸ *στοιχείωμα* αὐτῆς παραδίδει ὅτι εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἡ ὁποία ἔπιε τὸ ἀθάνατο νερὸ καὶ ἔκτοτε ζῆ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐρωτᾷ τοὺς ναυτιλλομένους ἂν ζῆ ὁ βασιλιάς Ἀλέξανδρος ἢ ἀπέθανε. Καὶ ἔαν μὲν τῆς ἀπαντήσουν, ζῆ καὶ βασιλεύει, τοὺς ἀφήνει ἡσύχους, ἄλλως τοὺς καταποντίζει.

Ἡ μορφή αὕτη τῆς *Γοργόνας* παρουσιάζεται καὶ εἰς πολλὰ παραμύθια, ἔχει δὲ συγκεντρώσει περὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς τὰ λείψανα τῶν μύθων τῶν Σειρήνων καὶ τῆς Σκύλλης· καὶ ἄλλοῦ μὲν μνημονεύεται ὡς μία, ἄλλοῦ δὲ πλείονες.

κγ') Χαμοδράκια.

Τὰ *χαμοδράκια* εἶναι οἱ ποιμενικοὶ δαίμονες τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ὡς ὁ Πὰν καὶ οἱ Σάτυροι ἦσαν τῶν παλαιῶν, ἡ δὲ συγγένεια τῶν νέων πρὸς τοὺς παλαιοὺς εἶναι καταφανὴς ἔκ τε τῆς μορφῆς καὶ ἔκ τῶν ἀποδιδομένων εἰς αὐτοὺς ἰδιοτήτων κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τοιούτων δαιμόνων ἔδωκεν ἡ λοιμώδης νόσος τῶν ζῶων, ὁ ἀνθραξ, ὅστις θερίζει πολλάκις τὰ ποίμνια. Ἡ νόσος ἀπεδόθη εἰς δαίμονας ζφομόρφους, δυναμένους νὰ μεταβάλουν μορφήν ἀναλόγως τῶν προσβαλλομένων ζῶων. Οἱ δαίμονες οὗτοι βατεύουν τὰ ζῶα, ἀποτελεσμα δὲ τῆς βατεύσεως ταύτης εἶναι ὁ ἄμεσος θάνατος αὐτῶν. Τὸ ζῶον μαυρίζει, ἐξοιδαίνεται καὶ ἀποθνήσκει πολλάκις ἀκαριαίως. Οἱ ποιμένες δεικνύουν μεταξὺ τοῦ δέρματος καὶ τῆς σαρκὸς εἰς τὸ λεγόμενον *ζήλιο* τὰ ἀποτυπώματα τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀνύχων τοῦ δαιμονίου. Ἐνοχλοῦν

δὲ πολλάκις καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐπιβαίνοντες αὐτῶν καὶ ὀδηγοῦντες εἰς κρημνοὺς. Ὡς φάρμακον κατ' αὐτῶν συνιστᾶται μόνον ἢ ἀπομάκρυνσις τοῦ ποιμνίου ἐκ τοῦ τόπου ἐκείνου, τὰ ἀγικὰ καὶ οἱ ἐξορκισμοὶ καὶ τὰ καπνίσματα διὰ δυσωδῶν οὐσιῶν.

Τὰ χαμοδράκια ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι εἶναι νοθογέννητα παιδιά, ταφέντα εἰς τόπους ἐρήμους, καὶ διὰ τοῦτο ἐμφανίζονται ὡς μικρὰ παιδιά. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχομεν συμφυρμὸν τῶν περὶ ποιμενικῶν δαιμόνων δοξασιῶν πρὸς τὰς περὶ βρικόλακων.

Τὰ χαμοδράκια φέρουν κατὰ τόπους καὶ τὸ ὄνομα *σμερδάκια*, πλὴν δὲ τούτου γίνεται πρὸς δήλωσιν αὐτῶν χρῆσις καὶ ἄλλων γενικῶν διὰ τοὺς δαίμονας ὀνομάτων, ὡς *εἶδουλο*, *ζουλάπι*, *λάβωμα*, *διάβολος*, *δαιμονικό*, *ἀμελέτητο*, *ἀρμαδιακό*, *ἀποκορωμένο* κτλ, αἱ δὲ περὶ αὐτῶν παραδόσεις ἀφθονοῦν ἰδίᾳ εἰς τοὺς κτηνοτρόφους χωρικοὺς καὶ μάλιστα εἰς τοὺς ποιμένας.

κδ') Καλλικάντζαροι.

Οἱ *καλλικάντζαροι* εἶναι δαιμόνια νεοελληνικά, δημιουργήματα τῆς νεοελληνικῆς φαντασίας, ἔχοντα τὴν ἀφετηρίαν των κατὰ τὴν πιθανωτάτην γνώμην τοῦ ἀειμνήστου Ν. Γ. Πολίτου εἰς τὰς μεταμφιέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ δωδεκαημέρου, κατὰ τὰς ὁποίας ἀκριβῶς καὶ ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι ἐμφανίζονται οἱ Καλλικάντζαροι. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰς περὶ αὐτῶν παραδόσεις συνέφυρε σὺν τῷ χρόνῳ ὁ λαὸς καὶ διάφορα ἄλλα μυθικὰ στοιχεῖα ἐξ ἄλλων δαιμονίων, ὡς καὶ ἐκ τῆς λυκανθρωπίας.

Τὸ συνηθέστατον αὐτῶν ὄνομα εἶναι *καλλικάντζαροι*. Πλὴν ὅμως τούτου κατὰ τόπους φέρουν καὶ διάφορα ἄλλα ὀνόματα, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν εἶναι διαλεκτικαὶ ἐκφοραὶ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ἄλλα δὲ καὶ παντελῶς διάφορα. Τοιαῦτα ὀνόματα π. χ. εἶναι *καλλικάντζαρος*, *καρκάντζαλος*, *καρκάτζαλος*, *καρκαντσέλια*, *καλιτσάγγαρος*, *καρτσάγγαρος*, *λυκοκάντζαρος*, *κολιτσάγγαρος*, ἔπειτα *παγανὸς* καὶ τὸ *παγανά*, *πα-*

ρωρίτες, κωλοβελόνηδες, πλανήταροι, τσιλικρωτά, καλιοντιζήδες, κήδες, καλλισπούδηδες, κακανθρωπίσματα, σιβότης ἢ σιφώτης, χρυσαφαντάδοι κτλ.

Φαντάζεται δὲ αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς κατ' ἐξοχὴν δυσμόρφους καὶ κακομούρηδες, ἰσχνούς, ἄλλους ὑψηλοὺς καὶ ἄλλους μικροσώμους, φέροντας κόμην μακρὰν καὶ αὐχμηράν, ὄνυχας μακρούς, δι' ὧν σπαράσσουν τὰ πρόσωπα τῶν ἀνθρώπων, πόδας δὲ διαστρόφους ἢ τραγείους ἢ ὄνειους ἢ τὸν ἓνα ἀνθρώπινον καὶ τὸν ἄλλον ὄνειον, χολὸν δὲ φαντάζεται τὸν μέγαν καλλικάντζαρον, τὸν ἀρχηγὸν ὄλων. Καθένας ἀπ' αὐτούς, λέγει ἡ παράδοσις, ἔχει κὶ ἀπὸ να κουσούρι, καθὼς καὶ τὰ ζῶα τους. Ἄλλοι εἶναι κουτσοί, ἄλλοι στραβοί, ἄλλοι μονομάτοι, μονοπόδαροι, στραβοπόδαροι, στραβόστομοι, στραβοπρόσωποι, στραβομούρηδες, στραβοχέρηδες, ξεπλατισμένοι, τσακισμένοι καὶ κοντολογῆς ὅλα τὰ κουσούρια καὶ τὰ σακατλίκια τὰ βρίσκεις ἐπάνω τους. Ὡς πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν, ἄλλοῦ φαντάζεται αὐτοὺς γυμνοὺς, ἄλλοῦ ἐνδεδυμένους μὲ ράκη, φέροντας ὑποδήματα σιδηρᾶ ἢ τσαρούχια, καπόταν καὶ σκούφιαν ἀπὸ γουρουνότριχες. Τρώγουν ὅτι εὗρουν καὶ συνήθως μαγαρισμένα πράγματα, ὄφεις, σαύρας, βατράχους, ἀσφοδέλους κτλ., ἀρέσκονται ὅμως παρὰ πολὺ εἰς τὸ χοιρινὸν κρέας, τὰ λουκάνικα, τοὺς λαλαγγίτες, τοὺς τηγανίτες καὶ τὰ ἄλλα πλακούντια, τὰ ὅποια παρασκευάζονται κατὰ τὰ δωδεκαήμερα. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ οἰκοδέσποιναί, διὰ νὰ ἐξευμενίσουν αὐτοὺς καὶ ἀποφύγουν τὰ πειράγματα καὶ τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας φέρουν εἰς τὰς τροφὰς καὶ τὰ ἐνδύματα, ρίπτουν ἐνιαχοῦ ἐπὶ τῆς στέγης ξεροτήγανα καὶ λουκάνικα.

Ἡ βασιλεία τῶν καλλικαντζάρων ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων καὶ λήγει τὴν ἡμέραν τῶν Φώτων, καθ' ἣν οὗτοι φεύγουν, διότι φοβοῦνται τὸν ἀγιάζοντα παπᾶν. Φεύγοντες δὲ λέγουν τὸ ἐξῆς ἄσματιον·

Φεύγετε νὰ φεύγουμε
γιατ' ἦρθε ὁ διαβολόπαπας
μὲ τὴν ἀγιασιούρα του
καὶ μὲ τὴ βρεχτιούρα του.

Οἱ καλλικάντζαροι εἶναι δαιμόνια κακὰ καὶ πονηρά, μὰ δὲν μποροῦν νὰ βλάψουν τοὺς ἀνθρώπους· γι' αὐτὸ κ' οἱ γυναῖκες ἀκόμη τὰ περιπαίξουν καὶ τὰ βρίζουν καὶ τὰ λέν σταχτοπόδηδες, σταχτιάδες, κατοουρλήδες κι ἄλλα πολλά. Οὕτω δὲν εἶναι μὲν πολὺ ἐπικίνδυνοι, εἶναι ὅμως κατ' ἐξοχὴν ἐνοχλητικοί, ἢ δὲ σπουδαιοτέρα ἐνόχλησις αὐτῶν εἶναι ἡ μίανσις τῶν τροφῶν καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Οὐροῦν εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ ὕδατος, τοῦ οἴνου, τοῦ ἐλαίου, μαγαρίζουν τὰ φαγιά καὶ τὰ ἄλλα πράγματα καὶ δι' αὐτὸ αἱ οἰκοδέσποινα δὲν φυλάγουν προζύμι κατὰ τὸ δωδεκαήμερον. Ἰδίως εὐχαριστοῦνται νὰ οὐροῦν εἰς τὴν ἐστίαν, διὰ νὰ σβήσουν τὸ πῦρ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ στάκτη τοῦ δωδεκαήμερου θεωρεῖται μιανὰ. Ἀρπάζουν δὲ καὶ μικρὰ παιδιὰ ἀντικαθιστῶντες αὐτὰ διὰ τῶν ἰδίων ἰσχνῶν καὶ καχεκτικῶν. Τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἔχουν κοινὸν μετὰ τῶν νεραΐδων, περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω. Παρὰ τῶν γυναικῶν ἀπαιτοῦν ὠρισμένας ἐργασίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων σπουδαιοτάτη εἶναι τὸ κλώσιμον ὠρισμένου ἀριθμοῦ ἀδραχτιῶν, τὰ ὁποῖα πολλαχοῦ κρεμοῦν εἰς τὴν ἐστίαν, διὰ νὰ τὰ βλέπουν οἱ καλλικάντζαροι, ὅταν κατέρχωνται διὰ τῆς καπνοδόχου.

Διὰ νὰ προφυλαχθοῦν ἀπ' αὐτοὺς μεταχειρίζονται διάφορα ἀποτρεπτικὰ μέσα χριστιανικῆς ἢ μαγικῆς προελεύσεως, τὰ ὁποῖα φοβοῦνται οἱ καλλικάντζαροι. Οὕτω π. χ. φοβοῦνται τὸν σταυρόν, τὸν χαρασσόμενον ἐπὶ τῶν θυρῶν καὶ τῶν δοχείων, τὸ θυμίαμα καὶ τὸν ἀγιασμόν, τὰς ἀσέμνους φράσεις, τὸ πῦρ καὶ τοὺς δαυλοὺς, ὡς καὶ τοὺς ἐξορκισμοὺς καὶ τὰς δυσώδεις ὀσμάς. Ἐπίσης δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν τὴν ὀσμὴν τοῦ χαμολιοῦ, διὰ τοῦτο χρίουν δι' αὐτοῦ τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν σχηματίζοντες τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὅταν δὲ τὸ ἴδουν φεύγουν λέγοντες

*Χαμολιὸς μυρίζει ἐδῶ!
Νὰ χαθῆ τέτοιο χωριό!*

Φοβοῦνται δὲ καὶ τὰ ἀκανθώδη φυτὰ, ὅθεν δι' αὐτῶν ἀποφράττουν τὰς ὁπὰς, δι' ὧν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθουν. Ἐπίσης τὸ χοιρινὸν ὄστοῦν καὶ ἄλλα περίεργα, ἀναρτώμενα εἰς

τάς θύρας, ἐμποδίζουν τὴν εἴσοδόν των. Φοβοῦνται τέλος καὶ τὸ μαυρομάνικο μαχαίρι. Ὅταν δὲ συλληφθῇ κανεὶς, τὸν ὑποχρεώνουν νὰ μετρήσῃ κόσκινο, δένοντες αὐτὸν ἐκ τοῦ ποδὸς δι' ἐρυθρᾶς κλωστῆς ἢ διὰ ψαθοσχοίνου, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κόψῃ.

Ἐπικίνδυνοι εἶναι οἱ καλλικάντζαροι εἰς τὸ ὕπαιθρον. Συχνάζουν εἰς τοὺς μύλους καὶ εἰς τὰ τρίστρατα καὶ τὰ δάση καὶ καταδιώκουν τοὺς νυκτερινούς διαβάτας, τοὺς καβαλλικεύουν, τοὺς ἀναγκάζουν νὰ χορεύσουν μαζί των τὸν δαιμονικὸν χορὸν των καὶ πολλάκις καὶ τοὺς κατασπαράττουν διὰ τῶν ὀνύχων των. Φεύγουν δὲ μόλις λαλήσῃ ὁ τρίτος πετεινός, ὁ ὁποῖος φέρει τὴν ἡμέραν.

Ὅσον δὲ εἶναι εὐκίνητοι τὸ σῶμα καὶ ἐνοχλητικοί, τόσον εἶναι καὶ ἡλίθιοι, καὶ εὐκόλως δύνανται νὰ ἐξαπατηθοῦν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἐνιαχοῦ φαντάζεται αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς ἀρσενικοὺς καὶ θηλυκοὺς, γεννῶντας τέκνα καὶ καλοῦντας μαῖαν, τὴν ὁποίαν ἀπειλοῦν ὅτι θὰ κατασπαράξουν, ἂν τὸ γεννηθησόμενον εἶναι θῆλυ.

Πολλαχοῦ πιστεύεται ὅτι οἱ καλλικάντζαροι εἶναι ἀνθρωποι, οἱ γεννηθέντες τὸ δωδεκαήμερον, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μεταβάλλονται κατὰ τὰς νύκτας εἰς δαίμονας. Αἱ τοιαῦται δοξασίαι ἔχουν σχέσιν πρὸς τὰς παλαιὰς καὶ εἰς πολλοὺς λαοὺς διαδεδομένας δοξασίας περὶ λυκανθρωπίας, ἥτοι τὰς δοξασίας, καθ' ἃς ἀνθρωποὶ τινες εἰς ὠρισμένους χρόνους καὶ περιστάσεις μεταβάλλονται εἰς λύκους. Ἡ μεταβολὴ αὕτη θεωρεῖται ἐνιαχοῦ ὡς μανία τις, ἡ ὁποία καταλαμβάνει ὠρισμένους ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ἡ βάπτισις δὲν ἐγένετο κανονικῆ ἐνεκα ἀγραμματοσύνης τοῦ ἱερέως, καὶ φεύγουν ἐκ τῶν οἰκιῶν των καὶ περιφέρονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν καλύπτεται ὑπὸ τριχῶν, αἱ ὁποῖαι καταπίπτουν μόλις λαλήσῃ ὁ πετεινός καὶ οὕτω μεταβάλλονται εἰς ἀνθρώπους.

Οἱ καλλικάντζαροι φεύγουν κατὰ τὰ Φῶτα. Διὰ νὰ καθαρισθῇ δὲ ὁ τόπος ἀπὸ τοῦ μολύσματος αὐτῶν, τὴν μὲν

στάκτην τῆς ἐστίας περισυλλέγουν καὶ ρίπτουν ἐκτὸς τῆς οἰκίας, ὃ δὲ ἱερεὺς περιερχόμενος ἀγιάζει πάσας τὰς οἰκίας καὶ τὰ καταστήματα καὶ ἐργαστήρια. Ἐνιαχοῦ τὴν παραμονὴν ἀνάπτονται καὶ πυραὶ, ὅπως συντελεσθῇ πλήρης ἡ ἐκδίωξις τῶν περιέργων τούτων δαιμονίων.

Αἱ περὶ τῶν καλλικαντζάρων παραδόσεις εἶναι πολυαριθμόταται, ἐπαναλαμβανόμεναι κατὰ τόπους ὑπὸ ὀλίγον παραλλάσσουσιν μορφήν, ὡς συνήθως συμβαίνει μὲ τὰς τοιούτου εἴδους παραδόσεις. Ἄρκεϊ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὸ ὄνομά των, διὰ νὰ ἀκούσῃ διὰ πολλούς, οἱ ὅποιοι εἶδαν καὶ ἔπαθαν μὲ τοὺς καλλικαντζάρους, τὰς αὐτὰς περίπου ἱστορίας.

^{υε}
κβ') Ἀνασκελάδες.

Ἀνασκελάδες ἢ ἀτζουμπάδες⁽¹⁾ καλοῦνται ἰδιαιτέρα τὶς τάξεις δαιμονίων, τὰ ὅποια ἐμφανίζονται συνήθως κατὰ τὴν νύκτα ὑπὸ τὴν μορφήν ὄνου. Ὁ ἀνύποπτος διαβάτης τὸν καβαλλικεύει καὶ ὁ ὄνος ἀρχίζει τότε νὰ γίνετα ὄλον ἐν ὑψηλότερος καὶ δύναται νὰ βλάβῃ τὸν ἄνθρωπον, ἂν οὗτος διὰ διαφόρων μέσων, χριστιανικῶν ἢ ἄλλων, δὲν κατορθώσῃ νὰ τὸν δαμάσῃ. Πολλοί, ὡς πιστεύει ὁ λαός, κατορθώνουν νὰ δαμάσουν αὐτοὺς καὶ τοὺς μεταχειρίζονται κατόπιν εἰς τὰ ἔργα των ὡς ζῶα φορτηγά.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης τῶν ἀνασκελάδων εἶναι τὰ πηδήματα, τὰ λακτίσματα καὶ οἱ σπινθηρες. Ἐνίοτε ἐμφανίζονται καὶ ὡς ἄσκοι πλήρεις μέλιτος. Τὸ ὄνομά των εἶναι παραφθορὰ ἐκ τοῦ ἀρχαίου ὄνοσκειλῆς, ἐπιθέτου τὸ ὅποιον ἀπεδίδετο εἰς τὴν Ἐμπουσάν καὶ ἄλλους δαίμονας, τοὺς ὁποίους οἱ ἀρχαῖοι ἐφαντάζοντο ἔχοντας πόδας ὄνου, ὡς καὶ σήμερον φαντάζεται ὁ λαὸς τοὺς καλλικαντζάρους καὶ τὰς νεραΐδες.

Τίς ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνομόρφου τούτου δαίμονος δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστόν, ὅτι ἤδη εἰς μνη-

(1) Περὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν βλ. Ν. Γ. Πολίτου, Τὰ ὀνόματα τῶν νεραΐδων καὶ τῶν ἀνασκελάδων, ἐν τῷ Ε' τόμῳ τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς μέσης καὶ νέας ἐλληνικῆς, καὶ εἰς ἰδιαιτέρον φυλλάδιον.

μεῖα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς οἱ ὄνοκέφαλοι δαίμονες εἶναι συνηθέστατοι. Ὀνοσκελὶς δέ, ὡς εἴπομεν, ἐπικαλεῖται ἡ Ἐμπουσα, καὶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἢ ὑπὸ τὸν μικρὸν παραλλάσσοντα τύπον Ὀνοσκελία ἀναφέρεται ἴδιος δαίμων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Γνωστὴ δὲ εἶναι καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς ἡ Ὀνοσκελῆς ἢ Ὀνοσκελοῦ. Καὶ εἰς ἔργα δὲ τέχνης τῶν ὑστέρων χρόνων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν δὲν εἶναι ἄγνωστοι αἱ παραστάσεις τῆς ὄνοσκελοῦς ἢ ὄνοσώμου δαίμονος.

ὡς κγ) Νεραΐδες.

Οἱ νεραΐδες τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, αἱ νύμφαι τῶν ἀρχαίων, εἶναι αἱ χαριέσταται τῶν προσωποποιήσεων, ὅσας ἔπλασεν ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ καὶ δι' ὧν ἐξωγοῖνησε τὴν περιβάλλουσαν φύσιν. Κάθε πηγὴ καὶ κρήνη, κάθε ρεματιὰ καὶ κάθε βράχος, κάθε δένδρον καὶ κάθε δάσος, καθὼς καὶ ἡ ἀπέραντος θάλασσα, ἔχει τὲς νεραΐδες τῆς, τὰ χαριτωμένα καὶ ὠραιότατα αὐτὰ ὄντα, τῶν ὁποίων ἡ ζωὴ ὀλόκληρη εἶναι χορὸς καὶ παιγνίδι μέσα ᾗ τὰ καθαρὰ νερὰ τῆς ρεματιᾶς, ἐπάνω ᾗ τὸν ἀφρὸ τῆς θάλασσας, καθὼς καὶ ᾗ τὸν γαλάζιο ἀέρα. Οἱ ἔξαφνικοὶ ἀνεμοστρόβιλοι, οἱ ὁποῖοι ἔξαφνα σχηματίζονται εἰς τὸν διαυγῆ αἰθέρα, εἶναι οἱ τρελλοὶ χοροὶ τῶν.

Οἱ ἀρχαῖοι διέκρινον διάφορα εἶδη νυμφῶν ἀναλόγως τοῦ μέρους, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκον, π. χ. τὰς νηρηΐδας τῆς θαλάσσης, τὰς ναϊάδας τῶν κρηνῶν, τὰς δρυάδας καὶ ἀμαδρυάδας τῶν δένδρων, τὰς ὄρεστιάδας τῶν ὄρέων. Σήμερον ὑπερίσχυσε τὸ ὄνομα τῶν θαλασσίων νυμφῶν, τῶν νηρηΐδων, καὶ ὠνομάσθησαν μὲ τὸ γενικὸν αὐτὸ ὄνομα νεραΐδες ὅλα τὰ εἶδη, ἐκλιπόντος τοῦ ἀρχαίου γενικοῦ ὀνόματος τῆς νύμφης. Φέρεται δὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ὑπὸ διαφόρους τύπους, ὡς νεραΐδα, νεράδα, ανεραΐδα καὶ ανεράδα, ανεραγίδα, ραγίδα, ἀγεραγίδα, ἀβραγίδα, ἀναράδινα, νεραΐσσα καὶ ανεροῦσα καὶ εἴ τι ἄλλο ⁽¹⁾. Πλὴν τούτων ὅμως φέρουν ἐνιαχοῦ καὶ ἄλλα

(1) Βλέπε τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου.

ὄνόματα. Οὕτω π. χ. καλοῦνται *ἐξωτικές* καὶ *ξωτικές* καὶ *ξουθιές*, ὄνομα γενικόν, σύνηθες καὶ δι' ἄλλα δαιμόνια (*ἐξωτικά*), ἔπειτα *ἀγερικά* καὶ *ἀνεμικές*, ὡς μετὰ τοῦ ἀνέμου φερόμεναι, *ξωνέρια*, ὡς διαμένουσαι εἰς τὰ ὕδατα, καὶ *μάγισσαι* διὰ τὴν κακοποιὸν αὐτῶν δύναμιν. *Γιαλλοῦδες* δὲ καὶ *ἀγελλοῦδες* καλοῦνται ἐνιαχοῦ ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς ἀρχαίας δαίμονος *Γελλοῦς*. Ἐπειτα κατ' εὐφημισμὸν καλοῦνται κατὰ τόπους *κυράδες*, *κυράτσες*, *ἀρχόντισσες*, *καλές κυράδες*, *καλοκυράδες*, *καλομοῖρες*, *καλότυχες*, *καλοῦδες*, *χαριτωμένες*, *κοράσια*, *κοπέλλες*, *μελιτένιες* κτλ. Ἔνα ὄνόματα πρὸς δήλωσιν τῶν νεραΐδων μόνον εἰς τινὰ μέρη τῆς βορείου Μακεδονίας καὶ τῆς βορείου Θράκης ἐχρησιμοποιήθησαν τὸ σλαβικὸν *σαμαντίβα* ἢ *σαμοβίλα*. Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ὀνομάτων πολλαχοῦ μνημονεύονται καὶ προσωπικὰ ὄνόματα νεραΐδων, ἄλλα ἀρχαῖα καὶ ἄλλα νεώτερα, ὡς *Καλλιόπη*, *Οὐρανία*, *Λαμπετία*, *Ἀστέρω*, *Ζουγράφω*, *Πυργοῦλα*, *Κανέλλα* κτλ.

Τὲς νεραΐδες φαντάζεται ὁ λαὸς ὡς γυναικας ἐξαισίας ὠραιότητος μὲ μακρὰ ξανθὰ μαλλιά, κάποτε πράσινα, τὰ ὅποια χτενίζουσι μὲ χρυσοῦ χτένι, μὲ μάτια ἀμυγδαλωτά, κάποτε σχισμένα πρὸς τὰ κάτω, πάντα ἀσπρογυμμένες, μὲ πέπλο λεπτὸ ἔς τὸ κεφάλι. Εἰς μερικὰ μέρη πιστεύουσι ὅτι ὑπάρχουσι καὶ μαῦρες νεραΐδες μὲ φτερὰ σὰν ἀετοῦ, συνήθως δὲ εἶναι ἢ δοξασία, ὅτι τὸ ἕνα πόδι των εἶναι γαῖδουρινόν. Ἐνῶ ὁμοιωτοιαύτη εἶναι ἡ μορφή των, δύνανται νὰ ἐμφανίζωνται ὑπὸ ποικίλας ἄλλας μορφὰς καὶ ἰδία ζώων. Μόνον ὁμοιωτοφροήσκωτοι σαβατογεννημένοι δύνανται νὰ τὰς διακρίνουσι, καθὼς διακρίνουσι καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτικά.

Ζοῦσι σὲ λαγκάδια, λιβάδια, ἀλώνια, μύλους, γεφύρια, πηγὰδια, βρύσες, ρεματιές καὶ εἰς τόπους ἐν γένει, πού ἔχουσι δένδρα πολλὰ καὶ νερά. Ἐπειτα εἰς λουτροῦς καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀπὸ τὰ δένδρα ἀγαποῦσι συνήθως τὲς καρυδιές καὶ τὲς συκιές καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἥσκιος αὐτῶν τῶν δένδρων εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ὠρισμένους τόπους συχνάζουσι, διὰ τοῦτο καὶ ὠρισμένοι τοπωνυμῖαι ἐπλάσθησαν, ὡς *νεραΐδολίθι*, *νεραΐδόσπηλιος*, *νεραΐδότρουπα*, *νεραΐδόκηποι*, *νε-*

ραιδοβούνι, νεραϊδόραχη κτλ. Μολονότι δὲ δύνανται νὰ κινουῦνται ἐλεύθερα καὶ γλήγορα, ἔχουν ὅμως πάντοτε ὄρισμένην περιοχὴν, τῆς ὁποίας τὰ ὄρια δὲν δύνανται νὰ ὑπερβοῦν.

Οἱ νεράϊδες εἶναι καλύτερη πλάση ἀπὸ μᾶς, λέγει ὁ λαός. Ἡ καλύτερη δὲ ἀπὸ ὅλες εἶναι ἡ Κυρὰ Κάλω, ἡ ἀρχηγὸς καὶ βασίλισσά τῶν, ὅπως ἡ Ἄρτεμις ἦτο ἡ ἀρχηγὸς τῶν παλαιῶν νυμφῶν. Ἄγαποῦν τὲς χαρὲς καὶ τὰ γλέντια καὶ γι' αὐτὸ ἀρπάζουν τραγουδιστάδες καὶ λυράρηδες καὶ ὄμορφα παλληκάρια, γιὰ νὰ παίζουν καὶ νὰ τὲς τραγουδοῦν ὡς τοὺς χορούς των. Πολλοὶ λυράρηδες, ποὺ παίζουν πολὺ πιὸ ὄμορφα ἀπὸ ὄλους, τοὺς ἔχουν μάθει οἱ νεράϊδες. Τὰ τραγούδια των εἶναι θαῦμα γλυκύτητος καὶ μελωδίας, οἱ δὲ ἀερικοὶ χοροὶ των κάτι ἐξαιρετικὸν καὶ ὑπεράνθρωπον. Ὄταν περνᾷ ὁ ἀνεμοστρόβιλος, εἶναι οἱ νεράϊδες μέσα, ποὺ χορεύουν. Ὄταν περνοῦν θυμωμένες, ἀρπάζουν πέτρες καὶ ξύλα καὶ τὰ ρήχνουν ὡς τοὺς ἀνθρώπους. Ἄλίμονο σὲ κεῖνον, ποὺ δὲν ξέρει νὰ φυλαχθῆ. Συνήθως ἐμφανίζονται τὸ μεσημέρι καὶ τὰ μεσάνυχτα, φεύγουν δὲ ὅταν ἔβγη τὸ φεγγάρι. Τὴν τάβλα τους στρώνουν κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα καὶ ὡς τ' ἀλώνια καὶ τρών, καὶ κάνουν κακὸ σὲ κεῖνον, ποὺ χωρὶς νὰ τὸ ξέρη πατήσῃ τὴν τάβλα τους. Τὸν λαβώνουν καὶ δὲν μπορεῖ πιά νὰ γιάνῃ παρὰ μὲ ξόρκια καὶ μὲ ἀγικά. Λούζονται ὡς τὰ ποτάμια καὶ γι' αὐτὸ θολώνει ἄξαφνα τὸ νερὸ καὶ ὅποιος λουστῆ τότε λεπριάζει.

Διάφοροι ἀσθένειαι, κεφαλαλγίαι, κακοδιαθεσίαι, ἰδίως αἰφνίδιοι ὀξεῖς ρευματισμοί, οἱ ὁποῖοι εἶναι τόσον συνήθεις εἰς τοὺς ἐν ὑπαίθρῳ βιοῦντας καὶ κοιμωμένους, ἀποδίδονται ὡς τὲς νεράϊδες. Ὅποιον χτυπήσουν οἱ νεράϊδες πιάνεται ὀλόκληρος. Σὲ πολλοὺς χώνουν ἓνα βοῦρλο ἢ κλαρὶ ὡς τὸ πόδι ἢ ὡς τὸ χέρι καὶ τοὺς πιάνει πόνος ἀγιάτρευτος. Γι' αὐτὸ φυλάγονται νὰ μὴ τὲς πειράξουν. Πρὸς τοῦτο μεταχειρίζονται διάφορα μέσα. Ἀποφεύγουν νὰ ρίπτουν τὰ κουκούτσια τῶν ἔλαιῶν ἐκ φόβου μὴ τὰς χτυπήσουν, προτοῦ νὰ βγάλουν νερὸ ρήχνουν μέσα τρία χαλίκια καὶ ὅταν ὡς τὸ βουνὸ δοῦν μαυρίλα ἀπὸ μακριά, λέγουν, μέλι καὶ γάλα.

Διὰ τὰ προφυλαχθούνη ἀπ' αὐτὰς μεταχειρίζονται καὶ διάφορα ἀποτρόπαια, τὰ ὁποῖα δὲν ἠμποροῦνη νὰ ὑποφέρουν οἱ νεραΐδες. Τοιαῦτα εἶναι τὸ ψωμί, τὸ μπαρούτι, τὰ σκόρδα, κόκκαλα χελώνας καὶ ὀχιᾶς, φυλαχτάρη σαρανταβλογημένο κ.τ.τ. Ἐπίσης τὸ Πάτερ ἡμῶνη καὶ τὸ Πιστεύω ἀπαγγελλούμενα ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τὰς ἀπομακρύνουν. Οἱ ἀλωνίζοντες ἐπὶ τῶνη σωρῶνη τῶνη σιτηρῶνη χαράσσουν σταυρούς, διὰ νὰ μὴ πάρουν τὸ σιτάρη οἱ νεραΐδες. Ὅταν δὲ πάθουν, μόνον μὲ προσφορὰς καὶ μειλίγματα ἢ μὲ ξόρκια καὶ μὲ ἀγικὰ δύνανται νὰ θεραπευθούνη. Συνήθως δὲ ἐπικαλοῦνηται τὴν ἐπέμβασιν τοῦ νεραϊδάρη, ὁ ὁποῖος ξέρει τὲς νεραΐδες καὶ μαθαίνει ποιά ἦτο ἡ αἰτία τῆς ἀσθενείας, τὴν κτυπᾷ μὲ τὸ καλάμη καὶ τὴν ἀναγκάζει νὰ θεραπεύσῃ τὸν ἀσθενήσαντα.

Ἐπίσης ἡ ὑπνοβασία, ὡς καὶ διάφοροι φρενοπάθειαι καὶ ἰδίᾳ μελαγχολία καὶ ἀφασία, ἀποδίδονται εἰς κτύπημα τῶνη νεραΐδων. Οἱ νεραΐδες παίρνουν τὴ φωνὴ ἐκείνου, ποὺ θὰ τὲς μιλήσῃ. Οἱ ὑποφέροντες ἐκ τοιούτων νόσων εἶναι οἱ παρμένοι ἢ νεραϊδοπαρμένοι*. Μεγάλῃν θεραπευτικὴν δύναμιν διὰ τοιαῦτα νοσήματα ἔχει καὶ ὁ ἰξός, τὸ νεραϊδόξυλο, ἓνα ξύλο, ἓνα χαμόκλαδο νὰ ποῦμε, ποὺ φυτρώνει ἀπάνου ἔς τὰ ἔλατα. Αὐτὸ τὸ βάζουν σὲ ἀμίλητο νερὸ καὶ πίνει ὁ ἄρρωστος ὅσο νὰ γιάνῃ.

Ὅπως ὑπάρχουν νεραΐδες, ὑπάρχουν καὶ νεραϊδοὶ ἀρσενικοί. Γεννοῦνη δὲ καὶ παιδιὰ ἀναμεταξύ τους. Ὅταν πρόκειται νὰ γεννήσουν, γίνονται πεταλουδίτσες κι ἀπὸ τὶς τρύπες τῆς κλειδωνιάς μπαίνουν ἔς τὰ σπίτια καὶ ἔς τὰ σεντούκια καὶ παίρνουν τὰ ροῦχα τῶνη γυναικῶνη. Τότε ἀκούει κανεὶς χωρὶς λόγο νὰ τρίζουν τὰ κεραμίδια, σὰν νὰ πέφτῃ βαρὺ χαλάζι, ἔπειτα τρίζουν τὰ σεντούκια καὶ οἱ λεκέδες, ποὺ βρίσκουν καμιά φορὰ οἱ γυναῖκες ἔς τὰ ροῦχα χωρὶς κανένα λόγο, εἶναι τὰ λερώματά τους.

Τὰ παιδιὰ τους εἶναι καχεκτικὰ καὶ γι' αὐτὸ προσπαθοῦνη νὰ τ' ἀλλάξουν μὲ παιδιὰ, ποὺ κλέφτουν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ μητέρες φυλάγουν τὰ παιδιὰ τους.

* π/β/. ΑΡΧΕΔΑΜΟΣ ΝΥΜΦΟΛΗΪΤΟΣ

ἑπήμαιον Πανὸς ἐν Βάρῃ Ἀττικῆς

Τὰ κλεμμένα αὐτὰ παιδάκια τὰ ἔχουν κρεμασμένα μέσα σὲ κούνιες ἔς τὰ κλαριά τῶν δένδρων, ὅπου συχνάζουν καὶ ἔς τὰ κλωνάρια τῶν ὁποίων συνηθίζουν νὰ κάθονται καὶ νὰ παίζουν.

Πλὴν τούτου αἱ παραδόσεις ἀναφέρουν ὅτι συνηθίζουν νὰ ἔρχονται τὴν νύκτα καὶ νὰ πίνουν τὸ αἷμα τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα κιτρινιάζουν, μαραίνονται καὶ ἀποθνήσκουν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρατηροῦμεν ὅτι ἔχομεν σύμφυρσιν πρὸς τὰς περὶ τῆς παιδοπνικτρίας Γελλοῦς παραδόσεις.

Συνήθως ὅμως οἱ νεραΐδες ἀγαποῦν ὁμορφα παλληκάρια καὶ τ' ἀρπάζουν μέσα ἔς ἓνα σίφουνα καὶ τὰ ρήχνουν ἀπὸ στρῶμα σὲ στρῶμα ἀπάνω ἔς τὰ κλαδιά. Πολλοὶ ἔπειτα ἀπ' αὐτὸ μαραίνονται σιγὰ σιγὰ καὶ σβήνουν. Μ' ἄλλους γεννοῦν μαζί χωρὶς νὰ τοὺς πειράξουν. Καὶ ὅταν γεννήσουν, τὰ παιδάκια ντυμένα ἔς τὸ μετᾶξι τ' ἀφήνουν ἔς τὰ κλαριά, γιὰ νὰ τὰ πάρῃ ὁ πατέρας τους ὁ ἄνθρωπος. Πολλάκις οἱ ἄνδρες κατορθώνουν νὰ ἀρπάσουν τὸν πέπλον τῆς νεραΐδας, πὺ ἐπιθυμοῦν, καὶ τότε αὐτὴ ἀναγκάζεται νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ ἔς τὸ σπίτι των. Ἐκεῖ γίνεται ἀρίστη σύζυγος καὶ γεννᾷ τέκνα ὠραιότατα καὶ οἰκονομεῖ καὶ τὸν οἶκον τῆς ἀριστα. Ἀλλὰ κάποτε μὲ τὴν εὐπιστίαν ἢ τὴν ἀπροσεξίαν τοῦ συζύγου τῆς κατορθώνει νὰ πάρῃ ὀπίσω τὸν πέπλον τῆς ἢ νεραΐδα. Τότε ἀρχίζει τὸν ἐξωτικὸ χορὸ τῆς καὶ ἐντὸς ὀλίγου παρὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν ἐξαφανίζεται εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὰς συντροφους τῆς. Ἐπισκέπτεται ὅμως κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ συζύγου τῆς τὴν οἰκίαν καὶ περιποιεῖται τὰ τέκνα τῆς. Αὐτὰ εἶναι οἱ περίφημοι νεραΐδογεννημένοι καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι μνημονεύονται ὅτι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς νεραΐδες, ὅπως ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε μητέρα τὴν Θέτιν. Λέγονται ὅμως καὶ παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ νεραΐδα, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τὸν σύζυγόν τῆς, ἐπανέρχεται καὶ φονεύει τὰ τέκνα τῆς.

Ὅπως οἱ νεραΐδες ἀγαποῦν ἄνδρας, οὕτω καὶ οἱ νεραΐδοι ἀγαποῦν γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι τοὺς βλέπουν ὡς συζύγους των καὶ τρέχουν νὰ τοὺς συναντήσουν.

“Ὅπως ὅλα τὰ ἐξωτικά, οἱ νεραΐδες πειράζουν τοὺς μονήρεις ὁδοιπόρους, τοὺς ἐμποδίζουν νὰ περιπατοῦν, ρήχνουν πέτρες, τοὺς δέρνουν, γελοῦν μαζί τους καὶ τοὺς πιάνουν ἕως τὸ χορό, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μόλις ἐξέρχονται ζωντανοί. Εἰς τοὺς καλοὺς εἶναι καλαὶ καὶ πολλὰ καλὰ τοὺς διδάσκουν. Δίδουν π. χ. φυλαχτά, βοηθοῦν τοὺς ἄνδρας εἰς τὰ ἔργα των καὶ πρὸ πάντων διδάσκουν διάφορα ἰατρικὰ καὶ γητέματα ἀποτελεσματικώτατα.

Οἱ νεραΐδες δὲν παίζουν πάντα, ἔχουν καὶ τὲς δουλειές των. Νέθουν, ὑφαίνουν. Κάτι πράματα σὰν ἀράχνες εἶναι τὰ παννιά τους. Κλέπτουν ἐπίσης καὶ κουκούλια καὶ βγάζουν μετάξι. Τὰ ξερά, ποὺ βρίσκονται ἀνάμεσα, εἶναι ἐκεῖνα, ποὺ πατήσανε ἐπάνω, ὅταν πῆγαν γιὰ νὰ κλέψουν. Αὐτὰ τὰ φυλάγουν καὶ τὴν ἄλλη χρονιὰ τὰ κρεμοῦν ἕως τὰ κρεβάτια καὶ ἔτσι δὲ ματανεβαίνουν οἱ νεραΐδες. Ἐπειτα πλύνουν ἕως τὰ ποτάμια καὶ τ’ ἀπλώνουν τὰ ρούχα τους γιὰ νὰ στεγνώσουν καὶ ὁποῖος περάση εἶναι ἀδύνατο νὰ μὴ τὸν πειράξουν.

Οἱ νεραΐδες, μολονότι καλύτερη πλάση ἀπὸ μᾶς, δὲν εἶναι ἀθάνατοι. Πολλαὶ παραδόσεις μνημονεύουσι τὸν φόνον ἢ τὸν θάνατον αὐτῶν.

Ὁ ἐκ τῶν νυμφῶν φόβος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐγέννησε τὴν λατρείαν των, ἢ ὁποία ἐὰν δὲν ἐξακολουθῆ ἐπισήμως ἀσκουμένη, ἀναγνωρίζεται ὅμως εἰς τὰς διαφόρους πράξεις, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθοῦν νὰ τὰς ἐξιλεώσουν, διὰ νὰ συγκατατεθοῦν ν’ ἀπαλλάξουν τῆς νόσου τὸν ἐκ τῆς ἐπιγείας των ἀσθενήσαντα. Οὕτω προσφέρουν μελόπιτες, ζαχαρόκουκκα, μέλι καὶ γάλα, καὶ ἰδίως μέλι, καὶ ἄλλα μειλίγματα, παραθέτουν δὲ καὶ δεῖπνα χάριν αὐτῶν. Τὰς προσφορὰς ταύτας τοποθετοῦν εἰς τὰ τρίστρατα, τὸν προσφιλεῖ τὸπον τῶν δαιμονίων, ἢ παρὰ τὴν θάλασσαν ἢ τοὺς τόπους, ὅπου νομίζει ὁ ἀσθενής ὅτι ἔπαθε, μετὰ δὲ τὴν τοποθέτησιν ἀπομακρύνονται χωρὶς νὰ ὁμιλήσουν καὶ νὰ στραφοῦν ὀπίσω. Ὑπάρχουν ὅμως ἐνιαχοῦ καὶ ὠρισμένοι τόποι, ὅπου γίνονται αἱ προσφοραὶ αὐταί, σπήλαια, πηγαί, κοῖται ποταμῶν

κτλ., ὅπου πιστεύεται ὅτι συχνάζουν οἱ νεράϊδες καὶ ὅπου πιθανῶς ἦτο καὶ τὸ μέρος τῆς παλαιᾶς αὐτῶν λατρείας.

Αἱ περὶ τῶν νεράϊδων παραδόσεις εἶναι πολυαριθμόταται, εἰς αὐτὰς δὲ ἀνευρίσκει τις ζωντανὰ τὰ στοιχεῖα τῶν παλαιῶν περὶ νυμφῶν μύθων. Πλήν ὁμως τούτων καὶ δοξασίαι περὶ ἄλλων δαιμονίων ἔχουν συμφυρθῆ πρὸς αὐτάς, ὡς π. γ. τῆς Ἐμπούσης, τῆς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικά ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ γαῖδουρινὸ ποδάρι τῶν νεράϊδων, εἰς τὸ πνίξιμο παιδιῶν καὶ τὴν ἀπορρόφησιν τοῦ αἵματός των κτλ.

Εἰς τὸν σημερινὸν λαὸν ἢ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τῶν νεράϊδων εἶναι ζωηρά, πλεῖστοι δὲ ὅσοι ἀναφέρονται κατὰ τόπους, οἱ ὅποιοι εἶδον ἢ καὶ ἦλθον εἰς στενωτέρας σχέσεις πρὸς αὐτάς. Ὁ συλλογεὺς δὲν ἔχει παρὰ νὰ ἀνοίξῃ εἰς μίαν συναναστροφὴν χωρικῶν τὴν περὶ νεράϊδων ὁμιλίαν καὶ τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον θὰ συγκομίσῃ, θὰ εἶναι πάντοτε ἱκανοποιητικόν.

κζ') Λάμιες.

Οἱ λάμιες σήμερον εἶναι δαίμονες τῶν ὑδάτων συγγενεῖς πρὸς τὰς νεράϊδες, πρὸς τὰς ὁποίας πολλάκις καὶ συγγέονται. Τὸ ὄνομα λάμα εἶναι ἀρχαῖον, ἐδήλου δὲ εἰς τὴν ἀρχαιότητα κακοποιὸν δαίμονα, ὅστις ἔπνιγε τὰ παιδιά. Συνήθως ἐμφανίζονται μεμονωμέναι, κατέχουσαι ὠρισμένας πηγὰς ἢ κρήνας, πολλάκις ὁμως καὶ περισσότεραι. Ὁ λαὸς φαντάζεται αὐτὰς ὡς γυναῖκας ὑψηλάς, εὐσώμους καὶ ὠραιότητας, μὲ μαστοὺς ὑπερμεγέθεις, ἐχούσας ὁμως πόδας πλείονας πολλάκις τῶν δύο καὶ τούτους διαφόρων εἰδῶν, ἓνα χαλκωματένιο, τὸ ἄλλο γαῖδουρινό, τὸ ἄλλο βοῖδινὸ ἢ κατοικήσιο ἢ ἀνθρώπινον ἢ ὅ,τι ἄλλο. Διαφέρουν δὲ οἱ λάμιες ἀπὸ τῶν νεράϊδων κατὰ τοῦτο, ὅτι εἶναι δαίμονες πάντοτε κακοποιοί. Κρατοῦν τὰ νερά καὶ δὲν τ' ἀφήνουν, εἰς οἱ ἀνθρωποι δὲν τοὺς ἀποστείλουν ὡς θῦμα ἀνθρώπων, τὸν ὁποῖον κατατρόγουν. Ἡ δὲ πολυφαγία των εἶναι παροιμιώδης. Πνίγουν ἐπίσης τὰ μωρὰ καὶ τῶν ζώων ροφοῦν τὸ αἷμα. Εἰ-

ναι δὲ καὶ αὐταὶ θνηταί, ὅπως οἱ νεράϊδες, καὶ ἠμπορεῖ κανεῖς νὰ τὰς σκοτώσῃ πυροβολῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρός.

Τόπος τῆς διαμονῆς αὐτῶν εἶναι αἱ πηγαί, αἱ κρήναι, τὰ φρέατα καὶ οἱ ποταμοί, οὐχὶ σπανίως ὅμως καὶ τὰ δένδρα. Ἐπίσης ἡ θάλασσα ἔχει τὴ Λάμια ἢ τὶς λάμιες της. Ἡ Λάμια εἶναι ἡ βασίλισσα ὅς τὲς νεράϊδες καὶ κάνει κακὸ ὅς τὰ καράβια, κάνει τὰ σιφουνικά καὶ τ' ἀνεμορούφουλα. Οἱ λάμιες χορεύουν καὶ πηδοῦν ὅς τὰ κύματα καὶ μὲ τὰ τραγούδια τοὺς πλανεύουν τὰ καράβια.

Κατὰ ταῦτα εἰς τὰς περὶ Λάμιας παραδόσεις ἀνευρίσκει τις στοιχεῖα καὶ τῆς παλαιᾶς Λαμίας-Ἐμπούσης καὶ τῆς Λάμιας τῶν ὑδάτων καὶ τῶν σημερινῶν νεράϊδων καὶ τῶν παλαιῶν Σειρήνων.

κη') Στρίγγλες.

Στρίγγλες ἢ στρίγγλες εἶναι τὰ μαγικὰ γραῖδια, τὰ ὅποια ἢ φαντασία τοῦ λαοῦ, ἐξεγειρομένη ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς φρίκης διὰ τὴν μυστηριώδη καὶ κακοποιὸν τῶν δύναμιν, ἐδαιμονοποίησε.

Ἦδη εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα ἐπιστεύετο ὅτι γυναῖκες γραῖαι, ἀσχολούμεναι περὶ τὴν μαγείαν, εἶχον τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλλωνται συνήθως εἰς πτηνά, ἀόρατοι νὰ εἰσδύουν εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ βλάπτουν τὰς γυναῖκας καὶ ἰδίως τὰ παιδιά, τῶν ὁποίων ἔπινον τὸ αἷμα. Ἐκαλοῦντο δὲ αὐταὶ μὲ τὸ σημερινὸν περίπου ὄνομα *στρίγγαι* (1).

Σήμερον ὁ λαὸς πιστεύει ὅτι οἱ στρίγγλες κατοικοῦν εἰς τὰ βουνὰ ἢ καὶ εἰς ὠρισμένους τόπους καὶ χωρία, ὡς π. χ. τὴν Μύκονον καὶ τὸ Πραστειὸ τῆς Μάνης, τὸ ὅποιον λέγεται καὶ *Στρίγγλοχωρι*. Εἶναι δὲ γριῆς φτωχὲς μὲ νύχια σουβλερά, σὲ μαγικὰ παραδομέναι. Ἐν τινὶ παραδόσει μνημονεύονται τρεῖς, ἔχουσαι ἓνα κοινὸ δόντι, ἓνα ἄφτι καὶ

(1) Στρίγγλος ἐλέγετο ὁ νυκτοκόραξ.

ένα μάτι, ὡς αἱ Γραῖαι ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Περσέως. Περιπατοῦν κατὰ τὰς νύκτας καὶ ἀόρατοι εἰσέρχονται εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀνθρώπων, ὅπου βυζαίνουν τὰ μωρὰ καὶ μάλιστα τ' ἀβάφτιστα καὶ τ' ἀφήνουν ξερά. Πειράζουν ἐπίσης τὰς γυναῖκας καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀνδρας. Σχίζουν καθ' ὕπνους τὸ στῆθος καὶ ἐξάγουν τὰ ἐντόσθια, τὰ ὅποια κατατρώγουν. Ὁ ἄνθρωπος κιτρινίζει καὶ ἀποθνήσκει. Ἐνιαχοῦ πιστεύουν ὅτι καὶ μερικαὶ μητέρες στριγγλιάζουν καὶ τρώγουν τὰ παιδιά τους, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι ἐμυθολόγουν διὰ τὴν Λάμιαν. Εἶναι αἱ μητέρες, τῶν ὁποίων δὲν ζοῦν τὰ παιδιά. Εἰς τὰ παράλια μέρη κατὰ τὰς νύκτας ἐπιβαίνουν πλοιαρίων καὶ ταξιδεύουν μέχρι τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὴν πρωΐαν ἐπιστρέφουν.

Ὡς μέτρον προφυλακτικὸν κατ' αὐτῶν συνιστᾶται ἡ διὰ κρότων καὶ κτυπημάτων ἀποδίωξις των ἐκ τοῦ δωματίου, ὅπου εὐρίσκεται τὸ παιδίον, καὶ ἡ διαρκῆς παρ' αὐτὸ παραμονή, ἕως ὅτου τοῦτο βαπτισθῆ. Οἱ στρίγγλες ἀναφέρονται συχνὰ ὡς δρωῶντα πρόσωπα καὶ εἰς τὰ παραμύθια. Οὕτως ἀναφέρεται νεογέννητον κοράσιον βασιλέως, τὸ ὅποιον τὰς νύκτας στριγγλιάζει καὶ κατατρώγει πρῶτον τοὺς ἵππους, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς γονεῖς του, καταδιώκει δὲ τὸν μόνον διασωθέντα μικρότερον ἀδελφόν του.

κθ') Ἡμέρες.

Μία ἀπὸ τὰς περιεργοτέρας προσωποποιήσεις εἶναι τῆς Παρασκευῆς. Ἡ Παρασκευή, ἡμέρα ἀφιερωμένη εἰς τὴν ἁγίαν Παρασκευήν, εἶναι ἡμέρα ἱερὰ διὰ τὰς γυναῖκας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπαγορεύεται πᾶσα ἐργασία ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς Πέμπτης. Εἰς τὰς μὴ τηρούσας τὴν ἀπαγόρευσιν ἐπιφαίνεται ἡ ἁγία Παρασκευή ἢ ἡ *Πεφταργά* ὑπὸ μορφὴν φοβεράν, γραία ὑψηλὴ μὲ μεγάλα δόντια καὶ ἀδράχτια εἰς τὸ χέρι, ἢ ὅποια τιμωρεῖ τὴν παραβάτιν. Ἡ τοιαύτη προσωποποίησις ἡμερῶν δὲν εἶναι ἄγνωστος καὶ εἰς ἄλλους λαούς.

λ') Μάγοι καὶ μάγισσες.

Ἐφετηρίαν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν παραδόσεων ἔδωκεν ἡ παγκόσμιος πίστις εἰς τὴν δύναμιν τῶν ἀσκούντων τὴν μαγείαν. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔχει νὰ διηγηθῆ πολλὰ θαυμάσια διὰ τοὺς μάγους καὶ τὰς μάγισσας. Δένουν τὰ φίδια, κάνουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ φαντάζονται πὼς βλέπουν διάφορα πράγματα, ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ φονεύσουν ἀκόμη ἀνθρώπους μὲ τὰ μαγικά των κ.τ.λ.

λα') Διάβολος.

Ἡ μορφή τοῦ διαβόλου εἰσῆλθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς παραδόσεις διὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἔχει δὲ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὰς θρησκευτικὰς δοξασίας καὶ παραδόσεις τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Περσῶν, ἐν τῇ θρησκείᾳ τῶν ὁποίων οὐσιωδέστατον στοιχεῖον εἶναι ἡ μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ πνεύματος πάλη. Ἄλλ' ἐν ταῖς νεοελληνικαῖς παραδόσεσιν ὁ διάβολος ἔχασε τὸν ἀρχικὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, τοῦ πονηροῦ καὶ ἀποστάτου πνεύματος, τοῦ ἀμειλίχτως καταδιώκοντος τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ παραλαβὸν πλεῖστα στοιχεῖα ἐκ τῆς νεοελληνικῆς μυθολογίας, μετεβλήθη εἰς κοινὸν δαιμόνιον, πολλάκις κωμικὸν καὶ ἠλίθιον, τοῦ ὁποίου τὰ χαρακτηριστικά, ὡς καὶ αἱ ἐνέργειαι, εἶναι παρόμοιαι πρὸς τὰς τῶν ἄλλων νεοελληνικῶν δαιμονίων. Μεταξὺ δὲ τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν διάβολον, ἀνευρίσκει τις καὶ ἀκεραίας καὶ ἀναλλοιώτους παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι χαρακτηριστικαὶ ἄλλων δαιμονίων, νεράϊδων κτλ. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ἐπέτεινεν ἴσως καὶ ἡ γενικότης τοῦ ὀνόματος δαίμονας καὶ δαιμόνιο, τὸ ὁποῖον ἐξ ἴσου ἀποδίδεται καὶ εἰς τοὺς διαβόλους καὶ εἰς ὅλα τὰ ἐξωτικά.

Τὸ κύριον αὐτοῦ ὄνομα εἶναι διάβολος ὑπὸ διαφόρους κατὰ τόπους διαλεκτικὰς μορφάς. Πλὴν τούτου ὅμως φέρει καὶ πληθὺν ἄλλων ὀνομάτων, ἄλλων μὲν ἐκ διαφόρων γρα-

φικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐκφράσεων εἰλημμένων, ὡς π. χ. ἐχθρός, ἄλλων εὐφημιστικῶν, ὡς π. χ. ὁ καλὸς ἄνθρωπος, ὁ τάδε, ὁ τάδε ποιός κτλ., ἄλλων ἀποτρεπτικῶν, ὡς π. χ. ὁ ὄξαποδῶς, καὶ ἄλλων ὑβριστικῶν, ὡς ὁ ἀφωρισμένος, ὁ περιδρομος, ὁ καταραμένος, ὁ ἀναθεματισμένος κτλ. Ὁ διάβολος ἢ εἶναι εἷς, ὡς ἐκπροσώπησις τοῦ πονηροῦ πνεύματος, ἢ καὶ πολλοί, τάγματα ὀλόκληρα. Φαντάζεται δὲ αὐτοὺς ὁ λαὸς ὡς ὑψηλοὺς, λιγνοὺς, μὲ πόδια σὰ γίδια καὶ οὐρά, μὲ κεφάλι στενομάκρουλο καὶ κέρατα πελώρια. Παραδίδεται δὲ ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν διαβόλων εἶναι καὶ κουτσός, διότι τοῦ ἔφαγε τὸ πόδι τὸ δημιούργημά του, ὁ λύκος, κατὰ διαταγὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἔχουν ὅμως τὴν δύναμιν, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα ἐξωτικά, νὰ παρουσιάζωνται ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ὡς γραῖαι, τράγοι, αἶγες, μυῖαι κτλ.

Ὡς τόπον διαμονῆς καὶ συνελεύσεως αὐτῶν ἔχουν ἠρειπωμένα κτίρια, μύλους, ἁλώνια, δένδρα, σπήλαια κ.τ.τ., ὅθεν καὶ διάφοροι τοπωνυμῖαι ἔλαβον τὸ ὄνομα, ὡς *Διαβολάλωνο*, *Διαβολοσπηλιὰ* κτλ.

Οἱ διάβολοι, ὅπως καὶ οἱ νεράϊδες, τρῶν ἔς τὴν τάβλα τὸ μεσημέρι, τὴν δὲ νύκτα ἔχουν τὸ μακελιό τους καὶ πουλοῦνε κρέας, τὸ ὁποῖον τὴν ἡμέραν ἐξαφανίζεται, ὅπως καὶ αὐτοί. Κάμνουν παιδιὰ μὲ τὶς στρίγγλες, τὰ διαβολόπουλα, πολλοῦ δὲ πιστεύεται ὅτι κατὰ τὴν νύκτα συνευρίσκεται ὁ διάβολος μετὰ τῶν γυναικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ γεννῶνται τέκνα. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ ὕβρεις, *διαβολόσπαρμα*, *διαβολόσπορος* κτλ.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκστρατεύουν, διὰ νὰ ἐκτελέσουν τοὺς διαφόρους ἄθλους τῶν εἰς βάρους τῶν ἀνθρώπων, τὴν δὲ νύκτα συνέρχονται συνήθως εἰς δένδρα, ὅπου ἀφηγοῦνται τὰ κατορθώματά των εἰς τὸν ἀρχηγόν των. Πειράζουν δὲ τοὺς ἀνθρώπους πολλαχῶς καὶ πολυτρόπως. Διάφορα τυχαῖα δυστυχήματα, πτώσεις, ὀλισθήσεις, αἰφνίδιοι ὄξεις ρευματισμοὶ καὶ ἀσθένειαι ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Ἐπίσης αἱ ἀπώλειαι πραγμάτων ἐντὸς τοῦ οἴκου πολλάκις εἰς αὐτὸν ἀναφέρονται, ὅταν δὲν ἀποδίδονται εἰς τὸ στοιχεῖο τοῦ σπιτιοῦ. Εἰς

τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν ἐπίσης ἀποδίδονται καὶ τὰ διάφορα παραπτώματα τῶν ἀνθρώπων.

Παρὰ πᾶσαν ὅμως τὴν πονηρίαν αὐτοῦ ὁ διάβολος εἶναι καὶ ἡλίθιος. Οἱ δὲ μοναχοὶ σφραγίζοντες αὐτοὺς διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ τοὺς καθιστοῦν ἐντελῶς ὑποχειρίους, ὅπως εἶχε καταστήσει αὐτοὺς καὶ ὁ Σολομών. Ὁ διάβολος ἔρχεται καὶ εἰς συμφωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, δι' ἧς αὐτὸς μὲν ὑπόσχεται νὰ κάμη πᾶν, ὅ,τι ἐπιθυμήσῃ ὁ ἄνθρωπος, ὁ δὲ ἄνθρωπος παραδίδει εἰς αὐτὸν τὴν ψυχὴν του.

Εἰς τὸν διάβολον ἀποδίδει ὁ λαὸς τὴν δημιουργίαν ζώων, ὡς τοῦ λαγωοῦ, τοῦ ὄνου, τῆς αἰγός, τοῦ λύκου, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν ἐφεύρεσιν διαφόρων ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, τὰ ὅποια κατὰ τὴν γνώμην τοῦ λαοῦ ἀπαιτοῦν ἐξαιρετικὴν ὀξύνοϊαν. Οὕτω κατὰ τὰς λαϊκὰς παραδόσεις αὐτὸς εἶναι ὁ εὐρών τὴν σφυρίκτραν καὶ δι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ σφυρίζουν τὴν νύκτα, διότι μαζεύονται οἱ διαβόλοι, τὰ τύμπανα, διὰ νὰ εὐθυμοῦν καὶ ἐρίζουν οἱ ἄνθρωποι⁽¹⁾, ἐπίσης ἔδειξεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ μύλου, τοῦ κασιτέρου κ. τ. λ. Δι' αὐτὸ καὶ πᾶσα μηχανή, ἐκπλήττουσα τὸν λαὸν διὰ τῆς εὐφροῦς αὐτῆς λειτουργίας, καλεῖται *διαβολομηχανή*.

λβ) Φαντάσματα.

Τὰ φαντάσματα εἶναι αἱ ψυχαὶ τῶν τεθνεώτων καὶ μάλιστα τῶν φονευθέντων ἢ αἱ ψυχαὶ αἱ κολασμέναι, αἱ ὅποια συχνάζουν εἰς τοὺς τόπους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔζησαν ἢ ὅπου ἐτάφησαν. Αἱ περὶ αὐτῶν παραδόσεις ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὰς αὐτὰς περὶ ψυχῆς δοξασίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐγεννήθησαν καὶ αἱ περὶ τῶν στοιχειῶν παραδόσεις. Εἰς δὲ τὴν γένεσιν αὐτῶν

(1) Εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς εὐρέσεως τῶν μουσικῶν ὀργάνων εἰς τοὺς δαίμονας πολὺ πιθανῶς συνετέλεσεν καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἀσκητισμὸς τῶν πατέρων, οἵτινες πάντα ταῦτα ἐχαρακτήριζον ὡς ἔργα τοῦ διαβόλου πρὸς παραπλάνησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ.

πιθανώτατα συνετέλεσαν καὶ αἱ ἐκ τῶν ὄνείρων παραστάσεις. Εἰς τὰ ὄνειρα ἐμφανίζονται οἱ νεκροί, ἢ δὲ ἐμφάνις αὐτῶν πιστεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς ἀληθής· διατί νὰ μὴ ἐμφανίζονται καὶ ἐν ἐγρηγόρσει καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἐξεγειγευμένας ὑπὸ τοῦ φόβου φαντασίας;

Διαφέρουν δὲ τὰ φαντάσματα τῶν στοιχειῶν κατὰ τοῦτο, ὅτι οὐδεμίαν κυριότητα ἀσκοῦν ἐπὶ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐμφανίζονται, οὐδὲ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν κατοικούντων ἐν αὐτῷ. Συνήθως δὲ οὐδὲ παρενοχλοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰν δὲ οὗτοι παθαίνουν ἐξ αὐτῶν, τοῦτο ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὸν φόβον, τὸν ὁποῖον δοκιμάζουν ἐπὶ τῇ θεᾷ των. Ρίπτουν ὅμως πολλάκις λίθους, ἔχουν δὲ καὶ τὴν δύναμιν διὰ τῆς πνοῆς των νὰ σβέσουν τὰ φῶτα ἢ καὶ βαρῆα πράγματα νὰ ἀνατρέψουν, ἀνοίγουν κλεισμένας θύρας καὶ περιπατῶντα σύρουν τοὺς πόδας κατὰ γῆς. Πολλάκις ἀκούεται ὡς ἤχος ἀλύσεων, τὰς ὁποίας σύρουν κατόπιν των.

Ἐμφανίζονται δὲ κυρίως μὲν ὡς ἄνθρωποι, καβαλλήρηδες, μαυροφορεμένοι ἢ ἀσπροφορεμένοι, σκυθρωποὶ καὶ ἀμίλητοι. Οὐχ ἦττον, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἐξωτικά, δύνανται νὰ ἐμφανισθοῦν καὶ ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ζῴων καὶ ἰδίως ὡς ἐρίφια. Οἱ τόποι, ὅπου διαμένουν, εἶναι διάφοροι καὶ κυρίως ἐρείπια πύργων καὶ φρουρίων καὶ μάλιστα παλαιαὶ οἰκίαι. Ἡ πίστις εἰς τὰ φαντάσματα καὶ αἱ περὶ αὐτῶν παραδόσεις, ὡς καὶ αἱ περὶ ψυχῆς δοξασίαι, ἐξ ἧς ἔχουν τὴν ἀρχήν, εἶναι καὶ παλαιόταται καὶ παγκόσμιοι.

λγ) Βραχνᾶς.

Ὁ βραχνᾶς ἢ σβραχνᾶς εἶναι ὁ ἐφιάλτης τῶν ἀρχαίων, δηλαδή ἡ προσωποποίησις τοῦ ἔνεκα ἀσθενείας ἢ ἀπλῶς κακῆς πολλάκις χωνεύσεως βαρέος καὶ ἀγωνιώδους ὕπνου. Τὸ αἶσθημα τοῦ βάρους καὶ τῆς πιέσεως, τὸ ὁποῖον αἰσθάνεται ὁ κοιμώμενος καὶ τὰ φοβερὰ ὄνειρα μὲ τὰς φοβερὰς μορφάς, τὰ ὁποῖα βλέπει κανεὶς σὰν νὰ κάθωνται ἐπάνω του

καὶ σὰν νὰ πλάκωσαν τὸ στήθος τοῦ ἦσαν ἀρκετὴ ἀφορμὴ, ὅπως δώσουν τὴν γένεσιν εἰς τὴν μυθολογικὴν μορφήν τοῦ ἐφιάλτου τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ βραχνᾶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.

Τὸ ὄνομα τοῦ ἐφιάλτου παρ' ἡμῖν εἶναι κατὰ τόπους διάφορον. Τὸ συνηθέστερον εἶναι τὸ βραχνᾶς, τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχικὸς τύπος διετηρήθη ἐν Κύπρῳ, βαρυπνᾶς, ἐξ οὗ γλωσσικῶς προῆλθον τὸ βαρυπνᾶς, βαρυχνᾶς, βραχνᾶς, σβραχνᾶς. Πλὴν τούτων ὑπάρχει τὸ ὄνομα μύρα, ἔτι δὲ καὶ ἥσκιος, τὸν πλάκωσε ἢ μύρα, -ὁ ἥσκιος.

Ἡ μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν φαντάζονται τὸν βαρυπνᾶν, δὲν εἶναι ὠρισμένη. Ἄλλοῦ φαντάζονται αὐτὸν ὡς μικρὸν παιδίον, ἄλλοῦ ὡς λάμιαν, ἄλλοῦ ὡς μαλλιαρὸν καὶ ἄσχημον. Χαρακτηριστικὸν δὲ αὐτοῦ εἶναι ὁ σκοῦφος ἢ τὸ φέσι, τὸ ὁποῖον φορεῖ καὶ διὰ τὸ ὁποῖον πιστεύεται ὅτι, ἐάν τις κατορθώσῃ νὰ τοῦ τὸ ἀρπάσῃ, ἐπιτυγχάνει παρ' αὐτοῦ ὅσα χρήματα ἤθελε ζητήσῃ (1).

λδ') Ἀσθένειες.

Τὰς ἀσθενείας ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀκολουθῶν παλαιότητας παγκοσμίους δοξασίας ἀπέδιδε πάντοτε εἰς τὴν ἐπήρειαν δαιμονίων, ἐξωτικῶν. Μερικὰς ὅμως ἐκ τῶν φοβερωτέρων ἀσθενειῶν αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς ἐπροσωποποίησεν. Αἱ ἀσθένειαι αὗται εἶναι ἢ Πανούκλα, ἢ Χολέρα, τὸ Χτικιό, ἢ Βλογιά, ἢ Θέρμη, ἢ Γαστέρα ἢ Ἀστέρα ἢ Στέρα καὶ εἴ τις ἄλλη. Αἱ μορφαί, ὑπὸ τὰς ὁποίας φαντάζεται αὐτάς, εἶναι διάφοροι. Συνήθως εἶναι γυναιῖκες φοβεραὶ τὴν ὄψιν, ἐνίοτε τυφλαὶ (πανούκλα), αἱ ὁποῖαι κτυποῦν τοὺς ἀνθρώπους. Εἶναι δὲ ὠρισμένα τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κινοῦν τὴν ὀργὴν τῶν καὶ διὰ τοῦτο πρέπει ταῦτα νὰ ἀποφεύγῳνται. Οὕτω π. χ. ὅταν εἶναι Βλογιά ὅς ἐνα σπίτι οὔτε τὰ σκουτιὰ εἶναι

(1) Ν. Γ. Πολίτου, Τὸ σκουφίν τοῦ βαρυπνᾶ. Λιθογραφικὰ Σύμμεικτα, Α' σ. 58 κέ.

καλὸ νὰ ζεματίζουν, ἢ νὰ κοπανίζουν, οὔτε τὰ ζῶα τους νὰ σφάζουν, οὔτε τὰ σκυλιὰ νὰ ἀφήνουν ἐλεύθερα, διότι ἡ Βλογιὰ θυμώνει.

Προσπαθοῦν δὲ διὰ διαφόρων μέσων καὶ ἰδίως μελιγμάτων νὰ ἀποτρέψουν ἢ νὰ καταπραΰνουν αὐτάς. Οὔτω βάζουν ἔς τις πόριες τῶν σπιτιῶν ἀγγεῖα μὲ μέλι, γιὰ νὰ τὰ βρῆ ἢ Βλογιὰ σὰν ἔρθῃ, νὰ τὰ φάγῃ, νὰ εὐχαριστηθῆ καὶ νὰ περάσῃ γλήγορα.

Πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τῶν ἐπιδημιῶν ἐφαρμόζουν διάφορα μέσα, ἐκ τῶν ὁποίων σπουδαιότατον εἶναι τὸ παλαιότατον ἔθιμον τῆς περιαρτριώσεως τῶν χωρίων διὰ ζεύγους βοῶν ἀδαμάστων, τοὺς ὁποίους κατόπιν θάπτουν, ὡς καὶ ἢ κατόρυξις τῶν ἀσθενειῶν καὶ ἢ ἴδρυσις ἐπ' αὐτῶν τελεσμάτων (1).

λε') Μοῖρες καὶ Τύχη.

Εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἑαυτὸν καὶ τὰ ὑπάρχοντά του ἔξηρητημένον καὶ διαρκῶς ὑποχείριον διαφόρων δαιμονικῶν δυνάμεων, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδει πᾶν ἀγαθὸν καὶ πᾶν κακόν, πᾶσαν ἀσθενειαν καὶ τὸν θάνατον. Ἐντεῦθεν ἀνεπτύχθη ἡ δοξασία περὶ κακοποιῶν ἢ προστατευτικῶν δαιμόνων, οἵτινες ἤδη ἀπὸ τῆς γεννήσεως παρακολουθοῦν τὸν ἄνθρωπον δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ βίου. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐξ ἀνωτέρων δυνάμεων, τῶν προστατευτικῶν ἢ κακοποιῶν δαιμόνων, διὰ διαφόρων βαθμίδων διελθοῦσαι, ἀνεπτύχθησαν αἱ περὶ μοίρας καὶ Μοιρῶν δοξασίαι, ὡς δαιμόνων ἢ θεοτήτων, καθοριζουσῶν τὴν εἰμαρμένην τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ νεοελληνικαὶ περὶ Μοιρῶν δοξασίαι ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς παλαιάς. Ὅπως εἰς τοὺς ἀρχαίους ὑπάρχει τις

(1) Περὶ τῶν ἀσθενειῶν κατὰ τὰς δοξασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἔχομεν ἤδη τὴν πραγματείαν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, Αἱ ἀσθενεῖαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας, Α' σ. 1 κέ.

διακύμανσις μεταξὺ τῆς ἀτομικῆς μοίρας ἐκάστου καὶ τῶν δαιμόνων ἢ θεῶν Μοιρῶν, αἵτινες καθορίζουν τὸν βίον πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἀνθρώπων, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησι λέγεται καὶ περὶ τῆς μοίρας ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου καὶ περὶ τῶν Μοιρῶν, τῶν τριῶν, αἱ ὁποῖαι ἐρχόμεναι παρὰ τὸ λίκνον τοῦ νεογεννήτου μοιραίνουσι αὐτό.

Τὰς Μοῖρας ταύτας φαντάζεται ὁ λαὸς ὡς γραιίας ἀσκήμους μὲ μεγάλα δόντια, ποὺ περπατοῦν πάντα μαζί κουκουλωμένες. Θυμώνουν εὐκολα. Μπαίνουν πάντα τῆ νύχτα ἔς τὸ σπίτι, ποὺ εἶναι μωρὸ παιδί· καμμιά φορὰ μπαίνουν καὶ τὴν ἡμέρα, ἀλλ' ὅταν κοιμᾶται ἡ λεχώνα καὶ δὲν εἶναι κανεὶς μπροστά. Ἐρχονται δὲ κατὰ τὴν τρίτην ἢ πέμπτην ἢ ἑβδόμην ἡμέραν μετὰ τὴν γέννησιν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τοποθετοῦν τράπεζαν δι' αὐτὰς μὲ διάφορα μελιγμάτα, διακοσμοῦν δὲ καὶ τὸ λίκνον τοῦ βρέφους διαφοροτρόπως, διὰ νὰ εὐχαριστηθοῦν αἱ Μοῖραι καὶ μοιράνουν μὲ καλὴ μοῖρα τὸ παιδί. Κατὰ τινὰς παραδόσεις οἱ Μοῖρες ἔρχονται ἀσπροντυμένες, κρατεῖ δὲ ἡ μεγάλη ψαλίδα, ἡ ἄλλη ἀδράχτι καὶ ἡ τρίτη ρόκα μὲ λινάρι. Ἐπὶ τὸ μοίραμα ἀπάνω ἡ μία μὲ τὴ ρόκα γνέθει, ἡ ἄλλη μὲ τ' ἀδράχτι τυλίγει τὴν κλωστή καὶ κάθε τυλιξιὰ εἶναι κ' ἓνας χρόνος· ὅταν τελειώσῃ τὸ μοίραμα, ἡ μεγάλη μὲ τὸ ψαλίδι κόβει τὴν κλωστή. Ἐν σπᾶσῃ ἢ κλωστῇ προτοῦ νὰ τελειώσῃ τὸ μοίραμα, παύουν κ' οἱ Μοῖρες καὶ φεύγουν· καὶ τὸ παιδί θὰ ζήσῃ τόσα χρόνια, ὅσες τυλιξιᾶς ἔχει τὸ ἀδράχτι, καὶ θὰ γενοῦν ὅσα προφτάσανε νὰ τὸ μοιράνουνε οἱ Μοῖρες. Ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι ἡ Μοῖρα ἐπιφαίνεται ὡς μύγα καντεροῦ καὶ παρδαλή, ἡ ὁποῖα κάθεται ἔς τὴ μύτη τοῦ παιδιοῦ, καὶ ἂν εἶναι καϊμένη ἡ μύτη τοῦ παιδιοῦ, τότε θὰ πῆ πὼς ἔχει νὰ περάσῃ πολλὰ βᾶσανα.

Κατοικία τῶν Μοιρῶν εἶναι ἐρημίαι καὶ ὄρη δυσπρόσιτα, ὅπου κατὰ τινὰς παραδόσεις ἔχουν τὸ παλάτι των, κατὰ τινὰ δὲ ἐπὶ φθῆν κατοικοῦν εἰς τὸν Ὀλυμπον.

Ἡ δὲ Τύχη, ἡ θεὰ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, εἶναι κατὰ τὰς παραδόσεις ἀσκημη καὶ μαύρη· κάθεται συχνὰ ἔς τὸ δρόμον μόνη καὶ ἀπὸ κεῖ ὁδηγᾷε καλά ἢ κακὰ τὸν ἄνθρωπον. Εἶναι

στραβὴ ἢ ἔχει δεμένα τὰ μάτια τῆς μὲ μαντήλι καὶ περιπατεῖ ἄσκοπα, σὰν ἀνόητη, περιπατεῖ πάντοτε καὶ ἔς ὅποιον πέση ἀπάνω τὸν κάνει εὐτυχισμένο. Γιὰ κεῖνο λέν, τῶπεσ' ἢ στραβὴ ἢ Τύχη.

Πολλάκις ἡ Τύχη συγγέεται μὲ τὴν μοῖραν καὶ οὕτω πιστεύεται ὅτι, καθὼς κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὴ μοῖρα του, ἔτσι ἔχει καὶ τὴν τύχη του, πού τὸν ἀκολουθεῖ ἔς ὅλη του τὴ ζωὴ. Ἡ Τύχη γεννιέται, ἅμα γεννηθῆ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ὥστε κάθε ἄνθρωπος ἔχει καὶ τὴ δική του Τύχη ἢ Μοῖρα ξεχωριστὰ ἐκεῖ ἔς τὸ βουνό, ὅπως ἐδῶ ἔς τὴ γῆ ἔχει κοντά του τὸν φύλακά του ἄγγελο. Ὁ καλότυχος εἶναι καλότυχος καὶ διὰ τοὺς ἄλλους, ὅθεν προέκυψεν ἡ δοξασία περὶ καλοῦ ποδαρικοῦ καὶ ἡ συνήθεια νὰ ἐπιζητοῦν ἰδίως κατὰ τὴν πρωτοχροιάν, ὡς καὶ τὴν ἔναρξιν διαφόρων ἐργασιῶν, ὡς πρώτην ἐπίσκεψιν τὴν ἐπίσκεψιν ἀνθρώπων, ἐχόντων καλὸ ποδαρικό.

λς') Νεκροὶ καὶ ψυχές.

Αἱ περὶ τῶν νεκρῶν καὶ τῶν ψυχῶν παραδόσεις ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὰς παγκοσμίους περὶ νεκρῶν καὶ ψυχῶν δοξασίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐὰν ἀπέθανεν, ἡ ψυχὴ του ὅμως ζῆ καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἄλλοτε διέμενεν. Ἐὰν μάλιστα πρόκειται περὶ φονευθέντος, τότε ἡ ψυχὴ προσδένεται εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐχύθη τὸ αἷμα καὶ βογκάει κατὰ τὰς νύκτας ζητοῦσα ἐκδίκησιν. Ἐχουν δὲ τὴν δύναμιν οἱ νεκροὶ νὰ βλάψουν, ὡς ἔχουν καὶ τὴν δύναμιν νὰ ὠφελήσουν. Πειράζουν ζῶα καὶ ἀνθρώπους, ὅσοι κατεπάτησαν τὸ ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐξουσιάζουν. Ὡς κατοικοῦντες δὲ εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς εἶναι καὶ ἔφοροι τῶν κεκρυμμένων θησαυρῶν καὶ ἀποκαλύπτουν αὐτοὺς εἰς τοὺς εὐνοουμένους των.

Κατὰ τὰς χριστιανικὰς δοξασίας αἱ ψυχαὶ τῶν νεκρῶν μεταβαίνουν εἰς τὸν παράδεισον ἢ εἰς τὴν κόλασιν. Ὑπάρχουν ὅμως παραδόσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ὡς τόποι κολάσεως ἀναφέρονται τόποι ἐπίγειοι, βουνὰ ἢ νῆσοι, εἰς τοὺς ὁλοίους αἱ ψυχαὶ ἀποτίουν ὑπὸ μορφὴν πολλάκις ζῴων τὰς ποινάς

των. Ἐν γένει δὲ εἰς τὰς περὶ νεκρῶν παραδόσεις ἀνευρίσκει τις παραλλήλως πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἢ καὶ ἐν συμφύσει πρὸς αὐτὰς οὐ μόνον ἀρχαῖα περὶ ψυχῶν μυθολογήματα, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς πρωτογόνους ἀρχαιοτάτας δοξασίας.

λξ') Βρικόλακες.

Οἱ βρικόλακες εἶναι οἱ νεκροί, οἱ ὅποιοι τοῦτο ἔχουν τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ψυχὴ των δὲν ἀπεχωρίσθη τοῦ σώματος καὶ τὴν μὲν ἡμέραν ἀναπαύονται ἢ ἐργάζονται ἐν τὸς τοῦ τάφου των, κατὰ δὲ τὰς νύκτας περιφέρονται καὶ πολλαχῶς παρενοχλοῦν καὶ κακοποιοῦν ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Ἐχουν δὲ αἱ περὶ βρικόλακων παραδόσεις τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἀφρηρίαν των εἰς παλαιοτάτας καὶ παγκοσμίους περὶ νεκρῶν καὶ ψυχῶν δοξασίας, καθ' ἃς τὸ νεκρὸν σῶμα καὶ ἂν ἔχασεν ἀκόμη τὴν κίνησιν αὐτοῦ, δὲν ἔλαυσεν ὅμως νὰ ζῆ καὶ νὰ ἔχη ἀνάγκας καὶ δύναμιν νὰ ὠφελήσῃ καὶ νὰ βλάβῃ τοὺς ἀνθρώπους.

Κατὰ τὰς δοξασίας ταύτας ἡ ψυχὴ, συναφῆς οὔσα πρὸς τὸ σῶμα, οὐδέποτε παύει νὰ εὐρίσκειται εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτό, οὐδέποτε ἀποχωρίζεται τελείως ἀπ' αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον τοῦτο διατηρεῖται ἀκέραιόν. Ἐκ τῶν δοξασιῶν τούτων προέκυψαν πολλαὶ καὶ πολλάκις ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι περὶ τὴν μεταχείρισιν τῶν νεκρῶν συνήθειαι. Οὕτω π. χ. ἐνῶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας τὸ σῶμα κατακαίεται διὰ νὰ δυνηθῆ ἡ ψυχὴ νὰ μεταβῆ εἰς τὸν ἄδην καὶ ἡσυχάσῃ καὶ αὐτῇ, ἀφήσῃ δὲ ἡσύχους καὶ τοὺς ἐπιζῶντας, εἰς τοὺς Αἰγυπτίους πᾶσα προσπάθεια καταβάλλεται, διὰ νὰ διατηρηθῆ τὸ σῶμα, τοῦ ὁποίου ἡ καταστροφή θὰ ἐσήμαινε καὶ τὴν καταστροφήν τῆς ψυχῆς. Εἰς τὰς δοξασίας ταύτας ἔχουν τὴν ἀρχὴν των καὶ αἱ περὶ βρικόλακων ἰδέαι καὶ παραδόσεις.

Τὸ σύννηθες ὄνομα, διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦνται οἱ κακοποιοὶ οὗτοι νεκροὶ εἶναι βρικόλακας, τοῦ ὁποίου κατὰ τόπους ὑπάρχουν διάφοροι διαλεκτικοὶ τύποι, ὡς βρουκόλακας, βουρκόλακας κτλ., ἔπειτα τὸ ὄνομα βουρδούλακας καὶ βουρ-

βούλακας, βαρβάλακας κτλ. καὶ τέλος τὸ ὄνομα καταχανᾶς ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἡ συνήθης μορφή, ὑπὸ τὴν ὁποίαν φαντάζεται αὐτοὺς ὁ λαός, εἶναι αὐτὴ ἢ τοῦ νεκροῦ, ἐπὶ τὸ φοβερώτερον διαπλασθεῖσα. Ὁ βρικόλακας εἶναι μαῦρος, ἄγριος, μὲ νύχια μιὰ πιθαμὴ καὶ βαμμένα ἴς τὸ αἷμα, τὰ μαλλιά μακρὰ καὶ τὰ γένεια ἄγρια. Ἐν δὲ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ χαρακτηριστικῶν εἶναι τὸ φούσκωμα τῆς κοιλίας. Ὅθεν ἐνιαχοῦ πιστεύεται ὅτι ἐμφανίζονται ὡς ἄσκοι πλή-
 ρης αἵματος, κάτι σὰν τουλούμι ὀρθό, σὰν δερμάτια καὶ πη-
 γαίνουν κυλιῶντα. Πλὴν τούτου ἐμφανίζεται καὶ ὡς βάρθρα-
 κας, σὰ φωτιά, ἀπ' αὐτές, πού βγαίνουν ἀπάνω ἴς τὰ μνή-
 ματα, σὰ σκύλος μαῦρος καὶ φοβερός κλπ. Εἷς τινὰς δὲ πα-
 ραδόσεις εἶναι προφανῆς καὶ κάποια σύγχυσις πρὸς μορφὰς
 ἄλλων δαιμονίων, καθόσον ἀποδίδονται εἰς αὐτοὺς πόδες ἀλό-
 γου ἢ μορφή ὄνου, οἷα ἢ τῶν ἀνασκελάδων.

Πιστεύεται δὲ ὅτι γίνονται βρικόλακες ἢ ὅπως λέγει ὁ λαός βρικόλακιάζουν, ὅσους κατακειμένους νεκροὺς ἐπήδησε γάτα, ἢ δὲν τοὺς ἐδιάβασε καλὰ ὁ παπᾶς καὶ κυρίως οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ μάλιστα ὅσοι ὑπέπεσαν εἰς κατάραν ἱερέως, ἀφορισμὸν ἢ ἀνάθεμα, οἷτινες καὶ διὰ τοῦτο μένουν ἄλειω-
 τοι καὶ τυμπανιαῖοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τεκμήριον ἀναμφήριστον ὅτι ἔχουν βρικόλακιάσει.

Αἱ καταστροφαὶ καὶ τὰ κακά, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν οἱ βρικόλακες εἶναι ποικίλα καὶ φοβερά. Καταστρέφουν ἀνθρώ-
 πους καὶ ζῶα βυζαίνοντες τὸ αἷμα αὐτῶν καθ' ὕπνους ἢ κατασπαράσσοντες αὐτοὺς καὶ τρώγοντες τὰ ἐντόσθια, μωρὰ παιδιὰ τὰ πνίγουν καὶ προκαλοῦν ἐκτρώσεις εἰς τὰς γυναῖ-
 κας. Ἀκούων τις τὰς ὑπὸ τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων περι-
 γραφὰς τῶν κακῶν, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν βρικόλα-
 κων, καὶ ἄκων ἀναμιμνήσκειται τῶν περιγραφῶν τοῦ Σο-
 φοκλέους ἐν τῷ Οἰδίποδι Τυράννῳ περὶ τῶν μαστιζόντων
 τὰς Θήβας δεινῶν ἕνεκα τοῦ ἀνεκδικήτου φόνου τοῦ Λαῖου.
 Ὅταν ἓνας ψυχομαχᾷ, ἂν βλαστημήσῃ τὸν ἑαυτό του ἢ ἄλ-
 λος ὀχτροῦς του τὸν βλαστημήσῃ ἐκείνη τὴν ὥρα, αὐτὸς ὁ
 βλαστημισμένος σὰν πεθάνῃ, βρικόλακιάζει. Τὸ σῶμα του

δὲν μπορεῖ νὰ τὸ λειώσῃ ἢ γῆς καὶ αὐτὸς γυρίζει τὴ νύχτα καὶ πνίγει ἀνθρώπους καὶ ζῶα. Καὶ δὲν εἶναι μόνο αὐτὸ τὸ κακό· ὅσο δὲ βρίσκει ἡσυχία ἔς τὸν ἄδη αὐτός, πὺν μὲ τὴ βλαστήμια παρέδωκε τὸν ἑαυτό του ἔς τὸ διάβολο, τὸ χωριό του, πὺν τὸν ἔθαψαν, ὑποφέρει πολλές ἄλλες συμφορές. Ἔρχονται ἀρρώστιες καὶ θανατικό, τὰ σπαρτὰ καταστρέφονται, τὰ ἄνθη τὰ τρώει τὸ σκουλήκι, πέφτει ψόφος ἔς τὰ γιδοπρόβατα καὶ τὰ σκυλιὰ γυρίζουν κοπάδια κοπάδια ἔς τοὺς δρόμους καὶ οὐρλιάζουν. Τὸ κακὸ δὲν περνάει, ἂν μὲ εὐχὲς δὲ λειώσῃ ὁ νεκρὸς ἔς τὸν τάφο του. . . . Ἐνας κάποιος Κούβελος, πάει πολὺς καιρὸς, ἐβουρκολάκισε ἐγύριζε μέρα καὶ νύχτα ἔς τὰ χωράφια καὶ τὴ χώρα καὶ ἐπνιγε ἢ ἐσπάραζε ἀνθρώπους καὶ ζωντανά. Μιὰ βραδιὰ ὁ ἀδερφὸς τοῦ Κούβελου ἐπλάγιασε γερός, χωρὶς νὰ ἔχη τίποτα, καὶ τὸ πρωῖ τὸν βρῆκαν πεθαμένο ἔς τὸ κρεβάτι του. Ἀπὸ κάτι μελανιάσματα ἔς τὸ λαιμό του ἐνόησαν πὺς τὸν ἐπνιξε μὲ τὰ δάχτυλά του ὁ Κούβελος. Πολλὰ μωρὰ παιδιὰ πέθαναν ἔξαφνα, γγαστρομένες γυναῖκες ἀπόβαλναν, κοπάδια γιδοπρόβατα βρέθηκαν ψόφια πέρα καὶ πέρα.

Πλὴν τούτου καὶ ἄλλαι ἐνοχλήσεις ἐλαφρότεραι ἀποδίδονται εἰς αὐτούς. Οὕτως εἰς τὰ νεκροταφεῖα πίνουν τὸ ἔλαιον τῆς κανδήλας τῶν νεκρῶν, εἰς τοὺς δρόμους ρίπτουν λίθους κατὰ τῶν διαβατῶν, εἰς δὲ τὰς οἰκίας εἰσερχόμενοι τρώγουν ὅ,τι εὔρουν. Εἶναι δὲ τόσαι αἱ ἔξ αὐτῶν ἐνοχλήσεις, ὥστε ἀναφέρονται χωρὶα ἐρημωθέντα ἢ ἐγκαταλειφθέντα ἔξ ἀφορμῆς τῶν βρικόλακων. Ἐπειτα εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἰδίας οἰκίας συνευρίσκονται μετὰ τῶν γυναικῶν των καὶ γεννοῦν καὶ τέκνα, τὰ ὁποῖα ἔχουν τοῦτο τὸ χαρακτηριστικόν, ὅτι δὲν ἔχουν κόκκαλα. Περὶ πολλῶν πιστεύεται ὅτι ἀποδημοῦν καὶ εἰς ἄλλους τόπους, ὅπου, ἄγνωστοι ὄντες, νυμφεύονται καὶ ἀποκτοῦν τέκνα καὶ ζοῦν μετὰ τῶν ἀνθρώπων, ἕως ὅτου ἀνακαλυφθοῦν ὑπὸ τῶν συγχωρίων των, ὅποτε κατακαίονται καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα των. Οἱ βρικόλακες μόνον τὸ Σάββατον παραμένουν εἰς τοὺς τάφους των.

Πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῶν ἐνοχλήσεων αὐτῶν συνιστῶν-

ται διάφορα μέσα. Οὕτω γράφουν πεντάλφαν ἐπὶ τῶν θυρῶν, λιθοβολοῦν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριστερᾶς, ψιθυρίζουν διαφόρους ἐπιδὰς περιέργους, οἷον *μπῆκε τὸ γομάρι ἔς τὰ σκόρδα*. Τὸ ἀποτελεσματικώτερον ὅμως κατ' αὐτῶν μέσον εἶναι ἡ καταστροφή τοῦ νεκροῦ σώματος. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι, ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν χριστιανικῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν προερχόμενοι καὶ ἄλλοι ἐξ ἀρχαιοτάτων προχριστιανικῶν δοξασιῶν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ πιστεύεται ὅτι ὁ νεκρὸς μένει ἄλειωτος, διότι ὑπέλεσεν εἰς κατάραν, φροντίζουν διὰ διαφόρων δεήσεων ἱερέων καὶ ἐπισκόπων νὰ ἐπιτύχουν τὴν συγχώρησιν καὶ ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κατάρας. Κατὰ τοὺς ἄλλους τρόπους ὁ νεκρὸς ἐκθάπτεται, διατρυνπᾶται ἡ τυμπανιαία αὐτοῦ κοιλία, σγίζεται τὸ στῆθος καὶ ἀφαιρεῖται ἡ καρδιά, καὶ τὸ σῶμα ἢ καίεται ἢ μετακομίζεται εἰς ἐρημονήσους ἢ ἄλλους ἀπομεμακρυσμένους τόπους. Ἐπίσης ἐφαρμόζεται καὶ ἡ περιαρροτρίωσις τοῦ νεκροταφείου, ἣτις ἐμποδίζει τοὺς νεκροὺς νὰ βρικόλακιάζουν.

Ἐλέχθη ὅτι αἱ νεοελληνικαὶ περὶ βρικόλακων δοξασίαι, ὡς καὶ τὸ ὄνομα, εἶναι σλαβικῆς προελεύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι διόλου ἀληθές. Ἀντιστρόφως καὶ αἱ δοξασίαι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι μὲ διαφόρους παραλλαγὰς παγκόσμιοι, παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλησι καὶ ἀρχαιοτάται, καὶ τὰ ὀνόματα καὶ αὐτὰ πιθανώτατα ἔχουν ἑλληνικὴν ἀρχήν. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὸ *καταχανᾶς*, τοῦ ὁποίου ἡ ἑλληνικότης εἶναι προφανής⁽¹⁾, καὶ τὸ *βουρδούλακας* καὶ ὅλοι οἱ ἐξ αὐτοῦ τύποι φαίνονται ἐπίσης ἑλληνικοί, προερχόμενοι ἐκ τῆς ἑλληνικῆς πεπονημένης λέξεως *βουρβούλα* ἢ *βουρδούλα*, ἣτις σημαίνει τὴν φλύκταιναν, τὴν φουσαλίδα, ὅθεν *βουρβούλακας* ἢ *βουρδούλακας* εἶναι ὁ ἐξοιδημένος, ὁ φουσκωμένος, ὁ τυμπανίτης, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν οὐσιωδεστέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ βρικόλακα⁽²⁾.

(1) Ὁ Σβορῶνος ἐν τῷ ὑπὸ τύπωσιν Ζ' τόμ. τῆς Λαογραφίας σχετίζει τὸ *καταχανᾶς* τοῦτο πρὸς τὸ *καταχῆνη* τοῦ Ἡουχίου.

(2) Περὶ τούτων ὁ Σ. Δεινάκις ἐν τῷ ἀνωτέρω τόμῳ τῆς Λαογρ.

Παραδόσεις δὲ περὶ νεκρῶν, παρομοίας πρὸς τὰς σημερινάς, εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι, μεταξύ τῶν ὁποίων, πλὴν τῶν περὶ ἀλιτηρίου δαίμονος παλαιωτάτων δοξασιῶν, ἀξιωματικῶς διὰ τὴν ὁμοιότητα εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Φλέγοντος μνημονευομένη, καθ' ἣν ἡ νεκρὰ Φιλίννιον καταλείπουσα τὸν τάφον ἔρχεται νύκτωρ εἰς τὴν κλίνην τοῦ Μαχάτου, ἀνακαλυφθεῖσα δὲ κατακαίεται ἔκτος τῶν ὁρίων τῆς χώρας ἀκριβῶς, ὅπως καὶ σήμερον γίνεται.

λη') Θάνατος. Κάτω κόσμος. Χάρος.

Εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς ὁ θάνατος καὶ ὁ μετὰ θάνατον βίος τῶν ψυχῶν ἀπησχόλησε τὸν νοῦν καὶ τὴν φαντασίαν καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν ποικίλων κατὰ τόπους δοξασιῶν καὶ παραδόσεων, αἵτινες καὶ ἂν ἐν ταῖς λεπτομερείαις διαφέρουν, κατὰ τὸν πυρῆνα ὅμως αὐτῶν εἶναι παραπλήσια. Παντοῦ ἐπίστευσαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ὑπάρχει τόπος τις ἰδιαίτερος, ὁ τόπος τῶν νεκρῶν, ὅπου μεταβαίνουν οἱ νεκροί, πολλάκις κατόπιν μακροῦ ταξιδίου, τοῦ ὁποίου πλάττονται καὶ διάφοροι λεπτομέρειαι. Πολλαχοῦ δὲ ἐπλάσθησαν καὶ ὄδηγοὶ θεοί, οἱ ὁποῖοι παραλαμβάνοντες ὄδηγοῦν τὰς ψυχὰς εἰς τὸν προωρισμένον δι' αὐτὰς τόπον, ὅστις εἰκονίζεται σύμφωνος πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν βαθμίδα τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ ἕκαστος λαὸς εὐρίσκεται.

Εἰς τὸν νεώτερον ἑλληνικὸν λαὸν αἱ περὶ τούτων παραδόσεις ἀνατρέχουν εἰς τὰ ἀρχαῖα περὶ τοῦ ἄδου καὶ τῶν θεῶν τοῦ ἄδου μυθολογήματα, τὰ ὁποῖα ἐπηρέασαν καὶ αὐτὰς τὰς καθαρὰς χριστιανικὰς διδασκαλίας. Οὕτω πιστεύεται, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι ὁ ἄδης εἶναι ὑποχθόνιος, ὅθεν λέγεται καὶ *κάτω κόσμος*, δεικνύουν δὲ καὶ σήμερον ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διάφορα ἄντρα καὶ ὀπάς, αἱ ὁποῖαι θεωροῦνται ὡς καταβάσεις εἰς τὸν ἄδην, εἰς τὸν ὁποῖον κατέρχονται διὰ βαθμίδων. Κατόπιν εὐρίσκεται τὸ *τριχίνο γεφύρι*, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ περάσουν οἱ νεκροί, διὰ νὰ εἰ-

σέλθουν εἰς τὸν ἄδην. Εἰσερχόμενοι πίνουν τὸ νερὸ τῆς λησμονιᾶς ἢ τὸ νερὸ τῆς ἄρνης καὶ ἀρνοῦνται καὶ λησμονοῦν ὅλα τὰ ἐπίγεια. Εἰς ἄλλας παραδόσεις ἀνευρίσκει τις τὸν ἀσφοδελὸν λειμῶνα τῶν ἀρχαίων, τὴν Ἐλησμονιά, ἕνα λιβάδι, πὸν ἔχει τὸ λησμονοβότανο. Ἔμα περᾶση ἀπὸ κεῖ ὁ μαῦρος ἄνθρωπος, λησμονάει τὸν κόσμον καὶ τὶς στραῖτες καὶ τὰ διάβαιά του.

Εἰς τὸν ἄδην ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς ὁ Χάρος, ὅστις εἶναι αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος Χάρων, ὁ ὁποῖος παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλησιν ἀπετέλεσε τὴν προσωποποίησιν αὐτοῦ τοῦ θανάτου. Ὁ Χάρος εὐρίσκεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Θεοῦ, τὰς ὁποίας καὶ ἐκτελεῖ. Κάποτε, διηγεῖται ὁ λαὸς, ἠσθάνθη λύπην καὶ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀνατεθειῖσαν εἰς αὐτὸν ἐντολήν. Ὅθεν κατηράσθη αὐτὸν ὁ Θεὸς καὶ ἔκτοτε ἐκωφάθη. Ὁ λαὸς ἰφραντάζεται αὐτὸν ὡς καβαλλάρην μαῦρον, ὁ ὁποῖος ἀφαιρεῖ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων καὶ σύρει αὐτὰς ἀγελήδον εἰς τὸν ἄδην, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄρχων καὶ δεσπότης. Ὅσους πρόκειται νὰ πάρῃ ἀναγράφει εἰς βιβλίον κατὰ τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ διὰ τοῦτο τοποθετοῦν καρῦδια ἐπὶ τῶν στεγῶν καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν τὰ σπάζουν καὶ ὅποιου εὐρεθῆ κούφιο, συμπεραίνουν ὅτι οὗτος θέλει ἀποθάνει ἐντὸς τοῦ ἔτους.

Ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ ἀπὸ τὸν Χάρων οὐδεὶς εἶναι ἀπηλλαγμένος. Ὑπάρχει ὅμως κάπου καὶ τὸ ἀθάνατο νερό, τοῦ ὁποίου ἡ πόσις καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀθάνατον. Περὶ αὐτοῦ πολλαὶ παραδόσεις διηγοῦνται καὶ εἰς πολλὰ δὲ παραμύθια ἔχει εἰσέλθει.

λθ') Αἷτια.

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται αἱ αἰτιολογικαὶ λεγόμεναι παραδόσεις, ὅσαι δηλαδὴ ἐπλάσθησαν προφανῶς ὅπως ἐξηγήσουν κάτι τι. Εὐρίσκονται δὲ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα εἰς μερικούς, τοὺς ἀμερικανικούς, εἶναι αἱ ἐπικρατοῦσαι, εἰς τὰς ὁποίας πᾶσα διήγησις καταλήγει. Παρα-

μύθια εὐρωπαϊκά, διαδοθέντα παρ' αὐτοῖς, εἰς τὸ τέλος στρέφονται εἰς αἰτιολογικὰς παραδόσεις.

Πολλὰ ἔξ αὐτῶν εἶναι σοβαραί, ὑπάρχουν ὅμως καὶ πλεῖσται, αἱ ὁποῖαι φέρουν ἐντελῶς εὐτράπελον χαρακτήρα. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται διὰ τὰς γυναῖκας τοῦ Μάρτη, ἢ διὰ τὸ βουτσί τῶν δώδεκα μηνῶν, ἔξ ὧν ἐρμηνεύουν τὸ ἄστατον τοῦ καιροῦ κατὰ τὸν Μάρτιον, ἔπειτα, *γιατὶ τὰ σκυλιὰ μυρίζονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, γιατί γκαρίζει ὁ γαῖδαρος κ.τ.λ.* Αἱ παραδόσεις αὗται, αἱ πλεῖσται τοῦλάχιστον, φαίνονται προῖόντα τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος. Εἶναι ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι μεταξὺ αὐτῶν εὐρίσκει τις καὶ παλαιάς. Οὕτω π. χ. τὴν παράδοσιν, *γιατὶ ὁ γαῖδαρος κατουρεῖ ὅπου εὖρη νερό, ἀνευρίσκει τις ἀκεραίαν μεταξὺ τῶν Αἰσωπείων μύθων.*

Συλλογὴ καὶ Συλλογαί.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέχθησαν τὰ πλεῖστα, τῶν ὧν εἶναι ἀναγκαῖα νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐπιχειρῶν νὰ συλλέξῃ παραδόσεις, ἢ δὲ συλλογὴ τοιούτων εἶναι ἔκ τῶν εὐκολωτέρων, ἀρκεῖ ὁ συλλογεὺς νὰ γνωρίζῃ νὰ στρέφῃ ἐπιτηδεῖως τὴν συνδιάλεξιν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος θέματα. Οἱ χωρικοὶ εὐχαρίστως τότε διηγοῦνται ἕκαστος ὅ,τι γνωρίζουν διὰ φαντάσματα, νεράϊδες, στοιχεῖα κτλ. Ἡ δὲ συλλογὴ παραδόσεων, ἀναφερομένων εἰς τόπους, γίνεται εὐκολώτατα, ὅταν διατρέχῃ τις τὴν χώραν μετὰ συνοδοῦ ἐντοπίου καὶ ἔχῃ τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτᾷ περὶ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐρειπίου, τοῦ βράχου κτλ.

Παραδόσεις νεοελληνικαὶ ἔχουν δημοσιευθῆ πλεῖσται, τὰς ὁποίας πάσας, τὰς μέχρι τοῦ 1904, συνεκέντρωσεν ὁ ἀείμνηστος Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ ἔργον, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις*, εἰς τόμους δύο, ὧν ὁ μὲν πρῶτος περιέχει τὰ κείμενα, ὁ δὲ δεύτερος τὰς σημειώσεις. Διὰ δὲ τὴν μελέτην αὐτῶν, ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν, πλὴν τῶν σημειώσεων τοῦ Πολίτου, ἀξιανάγνωστα εἶναι τοῦ αὐτοῦ, *Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου*

τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Νεοελληνικὴ μυθολογία, εἰς τόμους δύο, ὡς καὶ τὰ ἔργα τοῦ *B. Schmidt*, *Das Volksleben der Neugriechen und das hellenische Altertum*. Leipzig, 1871 καὶ *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*. Leipzig, 1877, ὡς καὶ τοῦ Ἄγγλου *John Cuthbert Lawson*, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion*. Cambridge, 1910.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄

ΕΥΤΡΑΠΕΛΟΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ

Γενικά.

Εὐτραπέλους διηγήσεις λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς διηγήσεις, τῶν ὁποίων σκοπὸς εἶναι ὁ γέλως καὶ τὸ σκῶμμα. Εἶναι δὲ αὐταὶ προῖόν τῆς αὐτῆς φιλοπαίγμονος καὶ κατ' ἐξοχὴν σκωπτικῆς διαθέσεως, ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ τὰ διάφορα σκωπτικὰ καὶ σατυρικὰ ἄσματα καὶ ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τοῦ πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν ζῶντος λαοῦ τῶν χωρίων.

Οἱ ἄνθρωποι τῶν μικροτέρων κοινωνιῶν καὶ μάλιστα οἱ χωρικοὶ εἶναι κατ' ἐξοχὴν φιλοσκώμμοι. Ὅταν δὲν ἔχουν τί ἄλλο νὰ κάμουν, σκώπτουν ἀλλήλους, *κοτσομπολεύουν*. Τὸ σκῶμμα ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα μέσα διασκεδάσεως. Τὸ παραμικρὸν ἐπεισόδιον, ὁ παραμικρὸς λόγος, ὁ ὁποῖος δύναται νὰ παράσχη λαβὴν εἰς σκῶμμα καὶ γέλωτα ἀποτελεῖ δι' αὐτοὺς εὖρημα. Τὸν ἀρπάζουν ἀμέσως, πολλάκις τὸν διαπλάττουν καταλλήλως καὶ ἐντὸς ὀλίγου κυκλοφορεῖ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν. Ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ σκῶμμα προσελκύουν ἄτομά τινα, καταστάντα γνωστὰ διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν ἠλιθιότητος ἢ διὰ τὴν πο-

νηρίαν των, διὰ τὴν ἀγροικίαν ἢ τὴν βαναυσότητα, τὴν νωθρότητα καὶ τὴν ἀβελτερίαν, τὴν λαιμαργίαν καὶ τὴν οἰνοποσίαν, τὴν φιλαργυρίαν ἢ τὴν σπατάλην καὶ ἄλλα διάφορα ἐλαττώματα. Τούτων αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι, παράλογοι, ἀσυνήθεις, ἰδιότροποι, ἠλίθιοι, πάντοτε ὅμως χαρακτηριστικοὶ τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ ἀτόμου, κινουῦντες τὸν γέλωτα καὶ τὸ σκῶμμα ὅλων ταχέως κυκλοφοροῦν, ἐπαναλαμβάνονται, πολλάκις διαπλάττονται καὶ εἰς τὸ τέλος στερεοποιοῦνται εἰς εὐτραπέλους τοπικὰς διηγήσεις.

Αἱ τοπικαὶ αὗται διηγήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ἄτομα μεμονωμένα, ἔχουν συνήθως καὶ διάδοσιν περιορισμένην, σπανίως ὑπερβαίνουσιν τὰ στενὰ ὅρια τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐπλάσθησαν, σπανίως δ' ἐπίσης ἀποκτοῦν καὶ μακροτέραν παράδοσιν. Πλὴν ὅμως τούτων φέρονται καὶ πλῆθος ἄλλο διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ λαοῦ κυκλοφοροῦν, ἀλλ' ἔχουν εὐρυτάτην διάδοσιν εἰς πλείστους λαοὺς καὶ παράδοσιν μακράν, πολλάκις φθάνουσιν μέχρι τῆς ἀρχαιότητος. Τῶν διηγήσεων τούτων ἡ προέλευσις καὶ ἡ ἐξέλιξις δύσκολον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὅπωςδὴποτε ἡ πιθανωτέρα ἀρχὴ καὶ ἐξέλιξις αὐτῶν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἐξῆς:

Τὴν σκωπτικὴν διάθεσιν, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω εἵπομεν, πολὺ ἐντονωτέραν ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, τὰ μεγάλα ταῦτα παιδιά τῆς φύσεως, εἰς τοὺς ὁποίους μάλιστα εἶναι συναφῆς καὶ πρὸς τὸν παρατηρούμενον ὑπερμετρον αὐτῶν ἐγωϊσμὸν καὶ τὴν μέχρι γελοίου ἔπαρσιν, ὅθεν προκύπτει ἡ καταφρόνησις καὶ τὸ σκῶμμα τῶν ἄλλων. Στρέφεται δὲ τὸ σκῶμμα τοῦτο καὶ ἡ καταφρόνησις ὄχι μόνον ἐναντίον τῶν πραγματικῶς ὑποδεεστέρων ἢ τῶν ὁμοίων, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν ἀνωτέρων καὶ μάλιστα ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἀκριβῶς περισσότερον φοβοῦνται. Διότι τοῦτο εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ πολὺ περισσότερον τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, καθὼς καὶ εἰς τὰ παιδιά, μόλις ἐκλείψῃ ὁ φόβος, νὰ ἔλθῃ ἡ καταφρόνησις, ἡ ὕβρις καὶ τὸ σκῶμμα. Ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, μόλις αἰσθανθῇ τὸν ἑαυτὸν τοῦ κάπως ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀμέσως ἐκσπᾷ εἰς

ὑβρεις καὶ σκώμματα ἐναντίον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἔτρεμε καὶ κατὰ βάθος τρέμει ἀκόμη, ἐνῶ ἀντιστρόφως μόλις λείψη τὸ αἶσθημα τοῦτο τῆς ἀσφαλείας, χάνει τελείως τὸ ἠθικόν του. Παραστατικώτατα ἐκφράζει τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὁ ἀρχαῖος αἰσώπειος μῦθος τοῦ ἐρίφου καὶ τοῦ λύκου, παραδείγματα δὲ λίαν χαρακτηριστικὰ δυνάμεθα πλὴν ἄλλων καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας νὰ ἀντλήσωμεν. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐπολιόρκει τὴν ἀπότομον καὶ ὑψηλὴν Σογδιανὴν πέτραν καὶ προσεκάλει τοὺς βαρβάρους νὰ παραδοθῶν, αὐτοὶ νομίζοντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα, τὸν ἔσκωπον καὶ τοῦ συνίστων νὰ εὕρη πτηνοὺς στρατιώτας. Ὅτε ὁμως τὴν ἄλλην ἡμέραν εἶδον ἀπροσδοκῆτως ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου ὀλιγαρίθμους στρατιώτας τοῦ Ἀλεξάνδρου, τόσον ἐτρόμαξαν, ὥστε παρεδόθησαν ἀμαχητεῖ. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, διερχόμενοι ἀνενόχλητοι πρὸ τῶν ἐστρατοπεδευμένων Ρωμαίων τοῦ Μαρίου, ἔσκωπον αὐτοὺς λέγοντες ὅτι πηγαίνουν εἰς Ρώμην, διὰ νὰ εἰποῦν χαιρετίσματα εἰς τὰς γυναῖκας των.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ τῶν σκωμμάτων τούτων τὰ πλεῖστα εἶναι τῆς στιγμῆς καὶ διὰ τοῦτο παρέρχονται καὶ λησμονοῦνται μαζὶ μὲ τὴν περίστασιν, ἣ ὁποία τὰ προκάλεσε. Πλὴν ὁμως αὐτῶν ἔχομεν καὶ σκώμματα *μονιμώτερα*. Τὰ σκώμματα ταῦτα εἶναι ὅσα αἰ εὐρύτεραι ἢ στενότεραι κοινωνικαὶ ὁμάδες, φυλαί, χωρία, πόλεις, ἔθνη ἀπευθύνουν πρὸς ἄλλας κοινωνίας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ μάλιστα τὰς γειτονικάς. Καθὼς δηλαδὴ τὰ ἄτομα ἐν ἕκαστον ἰδιαιτέρως, οὕτω καὶ αἰ κοινωνικαὶ ὁμάδες τὸν αὐτὸν αἰσθάνονται ἐγωῖσμόν καὶ τὸ αὐτὸ συναίσθημα ὑπεροχῆς ἀπέναντι τῶν γειτόνων των καὶ σκώπτουν πᾶν, ὅ,τι ξενότροπον ἢ διάφορον παρατηρήσουν. Οὕτω σκώπτουν τὸ σῶμα καὶ τὴν τροφήν, τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰς δοξασίας, τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀμάθειαν, ὡς καὶ διάφορα, πραγματικὰ ἢ νομιζόμενα, σωματικὰ ἢ πνευματικὰ ἑλαττώματα, πολλάκις μάλιστα ὄχι μόνον διὰ λόγων ἀλλὰ

καὶ δι' ἔργων. Οὕτως ἀναφέρεται περὶ τῶν ἀμερικανικῶν φυλῶν τῆς βορειοδυτικῆς Ἀμερικῆς ὅτι κατασκευάζουν χονδροειδῆ ξόανα, σκώπτοντα τὰς γειτονικὰς φυλὰς καὶ τοὺς Εὐρωπαίους, καὶ τὰ ὁποῖα μεταξύ των προκαλοῦν ἄσβεστον γέλωτα.

Εἶναι δὲ τὰ σκώμματα ταῦτα μονιμώτερα, ὡς ὅλα τὰ ὁμαδικὰ δημιουργήματα, ὅσα δὲν εἶναι προϊόντα στιγμιαίων καὶ παροδικῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων, ἀλλὰ στηρίζονται ἐπὶ χρονιωτέρων σχέσεων καὶ μονιμωτέρων διαθέσεων. Ἡ δὲ σημασία αὐτῶν διὰ τὴν λαογραφίαν εἶναι διττή. Διότι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὰ εἶναι ἄξια προσοχῆς ὡς λαογραφικὰ προϊόντα τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν, τὸ ὁποῖον συνήθως ἀνταποκρίνεται πρὸς πραγματικὰς καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ παλαιότερας, μὲ τὴν βαθμιαίαν πρόοδον αὐτοῦ ἀπαρχαιωθείσας καὶ διὰ τοῦτο θεωρουμένας ξενοτρόπους. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι λέγονται σήμερον ἀπλῶς ὡς σκωπτικαὶ διαφόρων ἀτομικῶν ἠλιθιοτήτων, ἀρχικῶς πιθανώτατα ἐπλάσθησαν διὰ νὰ σκώψουν ἀπηρχαιωμένα ἦθη ἢ δοξασίας γειτόνων καθυστερημένων. Ἀνεφέραμεν ἄνωτέρω ἐν τοῖς περὶ ὄρκου εὐτράπελον διήγησιν, εἰς τὸ σκῶμμα τῆς ὁποίας ἐγκρύπτεται πραγματικῶς παλαιὰ συνήθεια μαγικῶν ὄρκων (1). Ἐπίσης ὅταν σκώπτεται ὁ Ναστραντὶν Χότζας διὰ τὴν ἠλιθίαν γνώμην του, ὅτι τὰ παλαιὰ φεγγάρια τὰ κόπτει ὁ Θεὸς καὶ τὰ κάμνει ἄστρα, ἡ γνώμη αὕτη ἀποτελεῖ πραγματικὴν πίστιν εἰς κατώτερα στάδια πολιτισμοῦ, ὅθεν καὶ ἡ διήγησις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπλάσθη ὑπὸ κοινωνίας κάπως προηγμένης, ἵνα σκώψη γείτονας εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καθυστεροῦντας.

(1) Βλ. σ. 175. Τοιαύτη συνήθεια πλὴν τῆς ἐκεῖ μνημονευομένης ὁμηρικῆς ἔχομεν καὶ τὴν ἐξῆς τῶν Μολοσσῶν, μνημονευομένην ὑπὸ τῶν παροιμιολογῶν (I 225). «Οἱ γὰρ Μολοττοί, ἐπειδὴν ὄρκια ποιῶνται, βοῦς παραστησάμενοι καὶ κώθωνας οἴνου πλήρεις, τὸν μὲν βοῦν κατακόπτοντες εἰς μικρά, ἐπαρῶνται τοῖς παραβησομένοις οὕτω κατακοπῆναι, τοὺς δὲ κώθωνας ἐκχέοντες οὕτως ἐκχυθῆναι τὸ αἷμα τῶν παραβησομένων.»

Πλήν τῶν ἀνθρώπων τὸ σκῶμμα τῶν κατὰ φύσιν λαῶν προσείλκυσαν καὶ τὰ ζῶα καὶ πολλάκις ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κατὰ τόπους περισσότερον φοβοῦνται ἢ περισσότερον σέβονται, ὅπως εἶναι π. χ. ὁ λύκος καὶ ἡ ἄρκτος εἰς τὴν Εὐρώπην, ὁ λέων καὶ ἡ λεοπάρδαλις εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἄλλα.

Τὰ σκώμματα νῦν ταῦτα δὲν ἦτο δύσκολον νὰ δώσουν ἀφορμὴν, ὅπως καὶ ἔδωκαν, εἰς τὴν μυθοπλαστίαν διαφόρων σχετικῶν σκωπτικῶν διηγήσεων ἀκριβῶς, ὅπως ἡ σοβαρότερα παρατήρησις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μυθοπλαστίαν τῶν παραδόσεων. Οὕτω κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προῆλθον αἱ πρῶται καὶ πρωτόγονοι εὐτράπελοι διηγήσεις, αἱ ὅποια κυρίως εἶναι σκωπτικαί, ἀναφερόμεναι αἱ μὲν εἰς ἀνθρωπίλους κοινωνικὰς ομάδας, αἱ δὲ εἰς διάφορα ζῶα. Κύριον δὲ αὐτῶν χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅπως καὶ τῶν πρωτογόνων παραδόσεων, ἡ βραχύτης τῆς διατυπώσεως καὶ ὁ περιορισμὸς εἰς ἓν καὶ μόνον ἐπεισόδιον.

Ἄφ' οὗ δ' ἅπαξ ἐγεννήθησαν αἱ διηγήσεις αὗται, φυσικὸν ἦτο κατόπιν νὰ ὑποστοῦν κάποια ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν ὑφίστανται ὅλα τὰ τοιούτου εἴδους πνευματικὰ τῶν λαῶν προϊόντα. Καὶ πρῶτον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα διαδιδόμεναι ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς γειτονικοὺς καὶ μεμακρυσμένους, ἀπηλλάγησαν κατ' ἀνάγκην τῶν δεσμῶν πρὸς τοὺς ὠρισμένους ἀνθρώπους ἢ τὰ ὠρισμένα ζῶα, πρὸς τὰ ὅποια ἐν τῇ γενέσει των συνεδέοντο καὶ τὰ ὅποια ἦσαν ἄγνωστα εἰς τοὺς νέους τόπους τῆς διαδόσεως, ἀπεδόθησαν δὲ κατὰ τόπους εἰς ἄλλας συνήθεις ἐν αὐτοῖς κοινωνίας καὶ εἰς ἄλλα ζῶα.

Ἡ ἀπαλλαγὴ αὕτη ἀπὸ τῶν δεσμῶν πρὸς ὠρισμένους ἀνθρώπους καὶ ζῶα καὶ ἡ ἀπόδοσις ἑκασταχοῦ εἰς ἄλλα, ἔσχε σπουδαῖον διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν διηγήσεων τούτων ἀποτέλεσμα. Διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν συνετέλεσεν ὥστε ν' ἀποκτήσουν αὗται μείζονα αὐτοτέλειαν καὶ ἐλευθερίαν προσαρμογῆς· οὕτω δὲ διηκολύνθη οὐ μόνον ἡ δημιουργία πολυπληθῶν παραλλαγῶν ἀλλὰ καὶ νέων ἐντελῶς παρομοίων διηγήσεων, εἴτε ἐξ ὑπαρχῆς εἴτε καὶ διὰ τῆς μεταβολῆς ἀρ

χικῶς σοβαρωτέρων εἰς σκωπτικάς, καθὼς κυρίως συνέβη εἰς πολλὰς παραδόσεις, ἀναφερομένας εἰς ζῶα· ἀφ' ἑτέρου δὲ συνεπέφερε καὶ ἄλλην βαθυτέραν μεταβολήν, ἐσωτερικὴν ταύτην, *ψυχολογικήν*. Αἱ διηγήσεις δηλαδή αὗται, καὶ μάλιστα αἱ σκώπτουσαι κοινωνίας γειτονικάς, ἐφ' ὅσον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διεδίδοντο, καὶ ἀπὸ αἰῶνων εἰς αἰῶνας παρεδίδοντο, ἔχανον δ' οὕτω τὸν σύνδεσμόν των πρὸς τὰς ἀρχικὰς κοινωνίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον παράσχει τὴν ἀφορμὴν καὶ τὸν πυρῆνα τοῦ σκώμματός των, ἀπέβαλλον ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἀρχικὴν σκωπτικὴν των σημασίαν. Ἡ ἔννοια τοῦ σκώμματός των, πρὸς ὠρισμένους τόπους καὶ ὠρισμένους χρόνους συνδεομένη, δὲν ἦτο πλέον νοητὴ εἰς ἄλλους τόπους καὶ εἰς ἄλλους αἰῶνας. Τὸ σκῶμμα οὕτως ἠτόνισεν, ὃ δὲ γέλωσ καὶ ἡ εὐθυμία, ἡ συνοδεύουσα αὐτάς, συμφώνως πρὸς τὸ σύνηθες ἐν τῇ ψυχολογίᾳ τῶν συναισθημάτων φαινόμενον *τῆς ὑποκαταστάσεως τῶν ἐλατηρίων*, ἐξετόπισε βαθμηδὸν αὐτὸ καὶ ἀπέβη αὐτῇ νέος σκοπὸς καὶ ἐλατήριο τῶν διηγήσεων. Οὕτως ἀπὸ σκωπτικῶν μετεβλήθησαν αὗται εἰς εὐθύμους, εἰς πραγματικῶς δηλαδή *εὐτραπέλους*. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ἐξηκολούθουν ἢ καὶ ἐξακολουθοῦν ἀκόμη ν' ἀποδίδονται εἰς κοινωνίας, διατηροῦν καὶ κάποιαν σκωπτικὴν χροιάν. Πολλαχοῦ ὅμως ἀπώλεσαν καὶ τὸν σύνδεσμόν τοῦτον πρὸς τὰς κοινωνίας καὶ ἀπεδόθησαν εἰς ἄτομα, τὰ ὁποῖα κατὰ τόπους ἀπετέλεσαν τὸν τύπον τοῦ γελοίου καὶ τοῦ κουτοπονήρου, ὅπως π. χ. εἶναι ὁ Ναστραντὶν Χότζας εἰς τοὺς Τούρκους, οὕτω δ' ἔχασαν καὶ τὸ τελευταῖον ἵχνος τοῦ σκώματος καὶ ἀπέβησαν ἐντελῶς εὐτράπελοι.

Αἱ εὐτράπελοι αὗται διηγήσεις βαθμηδόν, καθ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ *διήγησις* ὡς μέσον ψυχαγωγίας, ὡς λογοτεχνικὸν δηλαδή λαϊκὸν εἶδος, ἀπετέλεσαν καὶ αὗται παρὰ τὰ σοβαρώτερα παραμύθια διηγηματικὸν εἶδος καὶ ὡς τοιαῦται πλέον ἐκαλλιεργήθησαν, ἰδιαίτερος μάλιστα εἰς μερικοὺς λαοὺς, καὶ ἐπλουτίσθησαν καὶ μὲ ἄλλα πλὴν τῶν πρωτογόνων θέματα. Πλὴν τούτου πολλαχοῦ οἱ λαϊκοὶ ἀφηγηταὶ συγκεντρώνοντες εἰς ἓν πρόσωπον ἢ εἰς μίαν κοινωνίαν ἢ εἰς ἓν

ζῶον τὰς διαφόρους ἐπεισοδιακὰς ταύτας διηγήσεις ἀπήρτισαν αὐτὰς εἰς συνεχῆ ἀφήγησιν καὶ ἐδημιούργησαν οὕτω πολλαχοῦ μακροτέρας ἐν εἴδει παραμυθίων διηγήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὅμως πολλάκις εὐκόλως διακρίνει κανεῖς τὰ ἀνεξάρτητα ἐπεισόδια, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν.

Ἐπειτα καθ' ὃν τρόπον πρωτόγονοι περὶ ζῶων παραδόσεις ἔλαβον σκωπτικὴν μορφήν, οὕτως εἰς κάπως προηγμένα στάδια καὶ ἄλλαι διηγήσεις σοβαρότεραι καὶ δὴ τὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων δὲν ἦτο πλέον πιστευτὸς ὁ φανταστικὸς κόσμος, ἐπαρωδήθησαν ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν καὶ ἔλαβον εὐτραπέλον μετὰ σκώματος χαρακτῆρα. Κλασσικὸν παράδειγμα εἰς τὴν διηγηματικὴν ποίησιν ἔχομεν τὴν παρωδίαν τῆς Ἰλιάδος, τὴν Βατραχομουμαχίαν. Οὕτως ἐπλάσθη ἄρκετὸν πλῆθος εὐτραπέλων διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔσχον εὐρυτάτην εἰς τοὺς λαοὺς διάδοσιν. Πολλαὶ τούτων ἤδη ἐνωρὶς συνεκεντρώθησαν καὶ κατεγράφησαν εἰς διάφορα ποικιλώνυμα βιβλία, τὰ ὁποῖα καὶ σήμερον ἀκόμη φέρονται εἰς τὰς χεῖρας τῶν λαῶν ὡς λαϊκά. Ἄρκεται δ' ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν παρέσχον ὕλην, καθὼς ἀντιστρόφως ἄλλαι, λογοτεχνικὴν ἔχουσαι ἀρχήν, διεδόθησαν καὶ παρέμειναν εἰς τὸν λαὸν ὡς λαϊκαί. Μία δὲ τοιαύτη πλουσία λογοτεχνικὴ πηγὴ, ἡ ὁποία πιθανώτατα πολλὰς διηγήσεις παρέσχεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ εἰς πλείστους ἄλλους, εἶναι, ὡς κατωτέρω θὰ δείξωμεν, τὸ λαϊκὸν θέατρον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, οἱ μῦμοι.

Τοιαύτη τις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπῆρξεν ἡ ἐξέλιξις τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Ἀφοῦ ὅμως ἅπαξ αὕτη συνετελέσθη καὶ ἀπηρτίσθη τὸ πλῆθος τῶν διηγήσεων, λόγῳ τῆς στενῆς συγγενείας μετὰ τῶν σκωπτικῶν καὶ τῶν κυρίως εὐτραπέλων δὲν ἔλειψαν καὶ αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἀντιστρόφως πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς ἐξελίξεως διηγήσεις ἐξ ὑπαρχῆς εὐτραπέλοι ἀπεδόθησαν εἰς ὄρισμένους τόπους καὶ πρόσωπα καὶ ἔλαβον οὕτω χαρακτῆρα σκωπτικόν.

*
* *

Ἐξ ὧν εἶπομεν δύναται νὰ ἐννοήσῃ κανεῖς πόσον δύσκολον εἶναι νὰ ὀρισθῇ ἐκάστοτε ἡ ἀρχικὴ προέλευσις μιᾶς

ἐκάστης τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων, ὅσαι σήμερον φέρονται εἰς τὸ στόμα τῶν λαῶν. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ αὐταὶ εὐρίσκονται διαδεδομένα εἰς πλείστους λαούς, εὐρίσκονται δὲ πολλάκις καταγεγραμμένα καὶ εἰς βιβλία ἀρχαῖα καὶ νεώτερα, δυσκολώτατον εἶναι νὰ ἐξακριβωθῇ εἰς ἐκάστην περίστασιν πότε πρόκειται περὶ ἀρχῆθεν λαογραφικοῦ ἢ λογοτεχνικοῦ μνημείου καὶ πότε περὶ αὐθιγενοῦς γενέσεως ἢ περὶ κοινῆς κληρονομίας ἢ περὶ μεταναστεύσεως καὶ δανεισμοῦ, καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει τίς ὁ δανείζων καὶ τίς ὁ δανειζόμενος καὶ ποῖον τὸ ἀρχικὸν κέντρον τῆς διαδόσεως.

Νεοελληνικαὶ εὐτράπελοι διηγήσεις.

Α') Όνομα καὶ διαίρεσις.

Αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν ἔχουν ἰδιαίτερον ὄνομα, ἀλλὰ φέρονται μὲ τὰ ὀνόματα, μὲ τὰ ὁποῖα δηλοῦνται καὶ ἄλλαι διηγήσεις, οἷον *μεσελέδες* ἢ *μασάλια*, *παραμύθια*, *μῦθοι*. Εἰδικώτερον κάπως εἶναι ἐν χρήσει τὰ ὀνόματα *μουραμπάδες* καὶ *καλιῶρες*.

Ὡς πρὸς τὴν διαίρεσιν αὐτῶν διακρίνομεν καὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ τὰς κατηγορίας, τὰς ὁποίας ὑπεδείξαμεν ἄνωτέρω, δηλαδὴ πρῶτον τὰς ἐντελῶς τοπικάς, τὰς σκωπτικὰς *ὀμάδων*, τὰς κυρίως εὐτραπέλους, καὶ τὰς διεξοδικὰς ἐν εἴδει *παραμυθιοῦ* ἢ τὰ εὐτράπελα *παραμύθια*. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ διαίρεσις αὕτη ἀποβλέπει ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν σημερινὴν μορφήν τῶν διηγήσεων καὶ λάμβανει αὐτὰς ἀκριβῶς, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον ἐνώπιον ἡμῶν, οὐδεμίαν δ' ἔχει ἀναφορὰν οὐδ' ἀνατρέχει εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν προέλευσιν.

α') Τοπικαί.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος φίλος τοῦ σκώμματος καὶ τοῦ γέλωτος, αἱ δὲ κατὰ τόπους φερόμεναι εὐτράπελοι *τοπικαὶ* διηγήσεις εἶναι πολυ-

ἀριθμοὶ. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ πραγματικότητα εἶναι πάντοτε πλουσία πηγὴ εἰς ἀφορμὰς πρὸς γέλωτα καὶ σκῶμμα. Κάθε δὲ τόπος καὶ κάθε χωρίον ἔχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ τὸν κωμικόν του ἥρωα, ὁ ὁποῖος παρέχει τὴν ὕλην καὶ τὴν ἀφορμὴν, ὅπως γεννηθοῦν ποικίλαι διηγήσεις εἴτε ἐκ τοῦ φυσικοῦ εἴτε πολλάκις καὶ πλασταί. Οὕτω π. χ. διηγοῦνται ἐν Κερκύρα περὶ τινος μωροῦ ποιμένος *Μιχαλῆ τ' Ἀρζάλη*, ὅτι εἰσῆλθε κάποτε εἰς ἓνα παρεκκλήσι καὶ ἔπαιζε τὸ σουραύλι του, κατόπιν δὲ προσεκάλει καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας νὰ παίξῃ καὶ αὐτὴ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἰσηκούετο, ἐσήκωσε τὸ σουραύλι, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν εἰκόνα. Σηκώνοντας ὁμως τὸ χέρι του ἐκτύπησε μὲ τὸ σουραύλι τὴν κανδήλα, ἡ ὁποία ἀποσπασθεῖσα κατέπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του. Εἰς τὴν Γκιουμουλτζίναν τῆς Θράκης ὑπῆρχε πρὸ ἐτῶν περίφημός τις μωρὸς *Λέτσιους* (= Ἀλέξανδρος) καὶ σκωπτικῶς *Μανταλέτσιους* (= Βουβαλολέτσιος) καλούμενος, περὶ τοῦ ὁποίου πλὴν ἄλλων διηγοῦνται καὶ τὸ ἀκόλουθον·

Μιὰ φουρὰ ἔκλουθι ἡ μάννα τ'. Αὐτὸς πάλι κοιμοῦσαν κοντά τς. Κεῖ πὸν ἔβριχι τὸν χέρι τς, γιὰ νὰ στρίβ' ἀπὸ ῥόκα τς, πιτάζουσαν σταλαματιές ἔς τὰ μοῦτρα τ'. Ξύπνησι. Πασπατεύ' τοῦ μούτρου τ', οὐγρὸ. «Μάννα, λέει, ἰδοὺ τὸν ὄνειρον, ἰδοὺ κι τὸν θάμα.— Ἄμ τί εἶνι, μπρὲ Λέτσιου;— Νά! εἶδα πὸς ἤμαν ἔς δὸν Ἰουρδάνη ποταμὸ κι βαφτήσ' κα. Ἄν δὲ ποτεύς, νὰ κι τὰ ν'ἰρά».

Αἱ τοιαῦται διηγήσεις, συνήθως δὲν ὑπερβαίνουν τὰ στενὰ τοπικὰ ὄρια, καὶ διὰ τοῦτο καὶ πολὺ ὀλίγον εἶναι γνωσταί, οἱ δὲ συλλογεῖς σπανίως τὰς προσέχουν. Μόλα ταῦτα δὲν λείπουν καὶ παραδείγματα εὐρυτέρας αὐτῶν διαδόσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐπέρχεται βαθμηδὸν ἡ λήθη τῶν προσώπων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς συνεδέοντο. Οὕτω χάνουν αἱ διηγήσεις τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμόν, καθίστανται ἀπλῶς εὐτράπελοι. Τοιαύτη τις π. χ. φαίνεται νὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθος·

Μιὰ φορὰ ἕνας τὸν καιρὸ τοῦ τρύγου πῆγε μαζὶ μὲ τὸ δούλο του ἔς τὸ σπιτάκι, πὸν εἶχε ἔς τὰ χωράφια. Τὸ βράδυ, πὸν κοιμηθήκανε, λέει ὁ ἀφέντης τοῦ δούλου νὰ τὸν σηκώσῃ πολὺ προῦ. Τὴν ἄλλη μέρα δούλος

καὶ ἀφεντικὸς ξυπνήσανε καὶ ἦταν νύχτα ἀκόμα. «Ἄνοιξε, τοῦ λέει ὁ ἀφεν-
 τικός, τὸ παράθυρο νὰ δῆς ἂν ξημέρωσε». Πάει ἐκεῖνος εἶσι πὺν ἦταν ζα-
 λισμένος ἀπ τὸν ὕπνο καὶ ἀνοίγει τὸ ντουλάπι, πὺν ἦταν κατὰτοιχα καὶ μὴ
 βλέποντας φῶς καὶ ἀκούοντας τὴ μυρουδιά τοῦ τυριοῦ, πὺν φύλαγαν ἐκεῖ,
 γυρίζει καὶ λέει τοῦ ἀφεντικοῦ του, «Σκοιάδι! Ἄδης! καὶ μυρίζει τυρίλες».

ΝΑΥ

Δὲν εἶναι ὅμως πάντοτε εὐκόλον νὰ καθορισθῆ, ἂν μία
 τοιαύτη διήγησις πράγματι καὶ ἐξ ἀρχῆς ἦτο τοπικὴ καὶ δὲν
 προέρχεται ἐκ παραδόσεως. Διότι καὶ εἰς τὰς περιστάσεις ἀκόμη
 ἐκείνας, καθ' ἃς ἡ διήγησις εἰς ὠρισμένον τοπικὸν πρόσωπον
 ἀναφέρεται, δύσκολον εἶναι ν' ἀποφανθῆ κανεὶς ὀριστικῶς
 περὶ τοῦ τοπικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ἀφ' οὗ εἶναι γνωστὸν
 ὅτι ὁ λαός, ὁσάκις εὖρη τὸν στόχον τοῦ σκώμματός του,
 συνηθίζει νὰ περισωρεύῃ περὶ αὐτὸν ὅσα καὶ ἐκ παραδόσεως
 ἀκόμη σκώμματα γνωρίζει.

Τὸ ὕφος τῶν διηγήσεων τούτων, ὅπως καὶ τῶν σκωπι-
 κῶν ἐν γένει, εἶναι σύντομον καὶ ἀνεκδοτικόν. Ὁ δὲ σκωπι-
 κὸς αὐτῶν χαρακτῆρ καὶ ἡ σχέσις πρὸς ὠρισμένα ἐλαττώ-
 ματα συνετέλεσαν πολὺ ὅπως χρησιμοποιοῦν καὶ ὡς πα-
 ραδειγματικαὶ καὶ καταντήσουν οὕτω παροιμιώδεις, ἐκ τῶν
 ὁποίων καὶ παροιμίαι πολλάκις προέκυψαν, καθὼς θέλομεν
 εἶπει εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

β') Σκωπτικαὶ ομάδων.

Ἐκ τῶν σκωπτικῶν πολυπληθέστεραι εἶναι αἱ εἰς διά-
 φορα κατὰ τόπους χωρία ἀναφερόμεναι, τὰ περιπαίγματα
 τῶν χωριῶν. Καθ' ὃν δηλαδὴ τρόπον καὶ εἰς τοὺς κατὰ
 φύσιν καὶ εἰς ὄλους ἐν γένει τοὺς λαοὺς οἱ γείτονες συνή-
 θως ἀποτελοῦν τὸν στόχον τῶν σκωμμάτων, κατὰ τὸν αὐτὸν
 τρόπον καὶ εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα διάφορα κατὰ τό-
 πους χωρία ἀπετέλεσαν τὸν στόχον τῶν περιοίκων καὶ διη-
 γοῦνται περὶ αὐτῶν διάφορα σκωπτικὰ ἀνέκδοτα, σκώπτον-
 τες τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὴν ἀμάθειαν, τὴν ἄγνοιαν καὶ
 τὴν ἠλιθιότητα, τὴν ἀγροικίαν, τὴν ἀφέλειαν, τὴν φιλαργυ-
 ρίαν, τὴν νωθρότητα καὶ ἄλλα παρόμοια ἐλαττώματα. Οὕτω

π. χ. εἰς τὴν ἀκόλουθον σκωπτικὴν διήγησιν σκώπτεται τὸ ἰδίωμα τῶν Βικιανῶν τῆς Χίου·

Δυὸ Βικιανοὶ ἄρρωστοὶ ἦταν εἰς τὸ εἰσοκομεῖον (1) ᾿ς τὴν ἴδιαν κάμαρη Ὅ ἓνας ἐφώναζεν τοῦ εἰσοκόμου, «Ἄ τσουννίσω (2), ἄ τσουννίσω». Ὁ εἰσοκόμος, ᾿ ἐν ἐκαταλάβαινε. Ἀρωτᾶ τὸν ἄλλον νὰ τοῦ ξηγήσῃ, καὶ ὁ ἄλλος ἐπῆγεν κοντά του καὶ τοῦ λέει, «Εἶντα θεές, μωρὸ πατριώτη;» Δὲ πάλι ἐκεῖνος, «Ἄ τσουννίσω». Δὲ ὁ ἄλλος τοῦ εἰσοκόμου, «Φέρε του τὴν πάπιαν (3), ἀγώριμ μου».

Ἡ ἀκόλουθος σκώπτει τὴν ἀγροικίαν τῶν Βυτινιωτῶν τῆς Γορτυνίας·

«Ρέ, ἔλεγε ἓνας ξυλοκόπος ἀπὸ τῆ Βυτίνα ᾿ς τὸν ἄλλον, νὰ γίνουμε συμπεθέροι. Ρέ, ἔχω τοιούπα (4) καλή. Ὅταν ἔρχεται ὁ μουσαφίρης καὶ βαίνει τὸ τραπέζι, λέει καλῶς ὠρίσατε, καὶ ὅταν τὸ σηκῶνῃ πάλι λέει καλῶς ὠρίσατε». (Ἐκ τοῦ ἀνεκδότου ὑλικοῦ Ν. Λάσκαρη).

Ἡ ἀκόλουθος σκώπτει τὴν ἀγροϊκὸν βωμολοχίαν τῶν Νεοχωριτῶν τῆς Χίου·

Ἐνας εἰς τὴν λιτανείαν ἐβαστοῦσεν τὸ κόνισμα τοῦ Ἁγιοῦ Νικόλα. Ἐκεῖ πὸν πήγαινε τοῦ πτεσεν κάτω καὶ ἤσπασεν τὸ κόνισμα. Ἄμα τὸ ᾿δεν σπασμένο, ἐχτύπησεν τὰ χέρια του ᾿ς τὰ μεριά του καὶ εἶπεν, «Πὰ ᾿ς τὸ διάβολο ὁ μεγαλόχαρος!»

Εἰς τὴν ἀκόλουθον σκώπτεται ἡ βλακεία τῶν Βικιανῶν·

Ἐνας ἀβιζζής (5) Βικιανὸς γλέπει ἓναν κόρακαν εἰς τὸ δέντρον καὶ τοῦ τραυήξεμ, μὰ ἐκεῖνος τό σκασεν καὶ ἐπέταξε. Δέ του καὶ ἐκεῖνος, «Πετᾶς ἐσύ, μὰ πετῶ καὶ ἐγώ», καὶ παίρνει δρόμον νὰ τὸμ πιάσῃ. Πὰ ᾿ς τὴν ἄκρια τοῦ κρεμμοῦ καὶ ἐχτύπησεν τὰ χέρια του σὰ φτερά, γιὰ νὰ μάθῃ νὰ πετᾶ, καὶ ἐπῆρεν του καὶ ἤρτεν κάτω.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἡ φιλαργυρία τῶν Καστρινῶν τῆς Χίου·

Ἐνας Καστρινὸς τσιγγούνης ἤδωκεν ἓναγ κομμάτι παννὶ ᾿ς ἓναμ μάστορη γιὰ νὰ τοῦ κάμῃ καλουπλάκι. Τὸν ἐρώτησεν, «Πόσα θὰ σοῦ δώκω;». Δέ του ὁ μάστορης, «Δέκα γρόσα». Δέ ὁ τσιγγούνης Καστρινός, «Ὅχι, γιατί εἶν ἀκριβά. Θὰ σοῦ δώκω δέκα γρόσα, νὰ μοῦ κάμῃς δυό». Δέ ὁ μάστορης, «Σοῦ κάμνω. — Κάμνεις μου πέντε, ἕξι, ἑφτά, ὀχτώ, ἐννιά, δέκα, μὲ τούς ἴδιους παράδες;» Ὁ μάστορης ἐπαραδέχτηκεν νὰ τοῦ κάμῃ δέκα κα-

(1) Νοσοκομεῖον.—(2) Θὰ οὐρήσω.—(3) Οὐροδοχεῖον.—(4) Κόρη.
(5) Κυνηγός.

λουπλάκια ἀφ τὸ ἴδιο παννὶ μὲ τοὺς ἴδιους παράδες. Τὴν ἄλλην ἡμέραν τοῦ φέρνει ὁ μάστορης δέκα καλουπλάκια μικρὰ. «Βρέ, τοῦ λὲ ὁ Καστρι- νός, εὐτά ναι γιὰ μωρουδάκια, τί λογιῶς θὰ τὰ φορέσω ἐγώ;» Ὁ μάστο- ρης τοῦ λὲ, «Κατὰ πῶς πὸν μοῦ πες τὰ καμα, ἀφέντη. Δὲν μοῦ πες δέκα νὰ βγάλω ἀφ τὸ ἴδιο παννὶ; — Βρέ, μὰ τόσομ μικρὰ σοῦ πα νὰ μοῦ τὰ κάνης; Στάσου νὰ δῆς». Ἐκεῖ ἐτσακωθήκανε κι ἐκάμανε τὰ καλουπλάκια τως φιτίλια φιτίλια.

Εἰς τὴν ἀκόλουθον ἢ ἄγνοια συνηθεστάτων πραγμάτων

Ἐνας ἀπὸ τὴ μέσα Μάνη δὲν ἤξερε τί ἦταν τὰ χλωρὰ σῦκα. Μιὰ φορὰ, πὸν ἔτυχε νὰ πάη ᾽ς τὴν Καλαμάτα, βρῆκε ἕναν πατριώτη του καὶ τοῦ γύρειρε νὰ τοῦ δείξη νὰ τὰ ἰδῆ. Ἐκεῖνος τότε παίρνει καὶ τὸν πάει ᾽ς ἕνα συκοπερίβολο, πὸν ἦτον συκιές μὲ γινομένα σῦκα, καὶ αὐτὸς νὰ σκαρφαλώσῃ ἀπάνου καὶ νὰ τοῦ ῥήχη ἀπὸ κεῖνα κεῖ, καὶ τοῦ τὰ δείξει, νὰ τὰ φάη, νὰ δοκιμάσῃ. Κάθησε λοιπὸν ὁ Μανιάτης, ὅπως τοῦ εἶπε, καὶ ὁ σύντροφός του ἀνέβη ᾽ς τὴ συκιά, καὶ τοῦ ρηξε ἕνα σῦκο. Ἐσκυψε ὁ καλός σου ὁ Μανιάτης νὰ τὸ πάρη. Ἀλλὰ κεῖ ἦταν ἕνα μικρὸ αὐλάκι, καὶ ἀντὶ νὰ πάρη τὸ σῦκο, γελάστηκε κ' ἔπιασε ἕνα βάθρακα, πὸν ἦταν κ' ἐκεῖνος πράσινος κ' ἔμοιαζε μὲ τὸ σῦκο, τὸν ἔσκισε κ' ἔφαγε τὸ μισό. Δὲν τοῦ πολνάρωσε ὅμως, εἶδε καὶ τ' ἄντερα τοῦ βάθρακα καὶ παραξενεύτηκε καὶ ρωτιάει τὸ σύντροφό του, «Ἐχει ὁ σιοῦκος ἄντερα;» Ἐκεῖνος ἀπὸ πάνου τοῦ φωνάζει, «Ἐχει μέλι τσαὶ τσεχρί;» Ὑστερα ὅμως, καθὼς εἶδε τὸν μισὸ βάθρακα, πὸν κρατοῦσε ἀκόμα ᾽ς τὸ χέρι ὁ ἄλλος, τοῦ λέει, «Ἐ! ζάβαλη, τὸ μελεοῦτσὸ ἔφαγες!»

Μεταξὺ τῶν σκωμμάτων τούτων ὑπάρχουν βεβαίως καὶ πολλά, ὅπως π. χ. τὸ πρῶτον παρατεθὲν παράδειγμα, κυρίως σκώμματα, νεωστὶ πλασθέντα, ἀκριβῶς ὅπως σκώψουν, πλεῖ- στα ὅμως εἶναι κοινότατα καὶ εὐρύτατα διαδεδομένα σκω- πτικαὶ καὶ πολλάκις κυρίως εὐτράπελοι διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ τόπους περὶ ὠρισμένους στόχους περισωρεύονται. Οὕτω π. χ. τὴν ἀκόλουθον περὶ τῶν Πυργουσίων τῆς Χίου λεγο- μένην σκωπτικὴν διήγησιν λέγουσιν ἐν Γκιουμουλτζίνῃ τῆς Θράκης περὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Κιουτσιούκιοῦ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ ἄλλων τόπων.

Μιὰ Πυργούσαινα ἐρωτᾷ μιὰν ἀραβωνιασμένην, «Πότε θὰ παντρευ- τῆς; — Τὴν Τουριατοή (¹). — Τὸ' ἐὼ (²) τὴν ἄλλη Τουριατοή. — Τὸ' εἶντα θὰ σφάξης; — Βούιν (³). — Βούιν τὸ' ἐὼ, βούιν τὸ' ἐσύ».

(¹) Κυριακή. — (²) Ἐγώ. — (³) Βόδι.

Ἡ ἀκόλουθος, λεγομένη ὡς σκωπτικὴ τῶν Καλαμωτούσων τῆς Χίου, ἔχει τὴν προέλευσίν της ἐκ τοῦ Ναστραντίν Χότζα:

Οἱ Καλαμωτοῦσοι εἶδαν τὸ φεγγάρι μὲς ἔς τὸ πηγάδι καὶ ἔφεραν μιὰ πολυποδιά⁽¹⁾, γιὰ νὰ τὸ πιάσουν. Ἡ πολυποδιά ἤμπλεξεν κάτω ἔς τὸ πάτο τοῦ πηγαδιοῦ καὶ τρανιῶντας τρανιῶντας ἤσπασεν τὸ σκοινὶ καὶ ἤπλεσαν ἀνάσκελα. Εἶδαν τὸ φεγγάρι ἔς τὸν οὐρανὸ καὶ ἐθαροῦσαν πὼς ἐκεῖνοι τὸ πέταξαν ἐκεῖ ἀπάνω. Ἐφώναξαν λοιπὸν, «Καλέ, μάννα μου, ἕνας φέγγαρος! γιὰ ἔ ποὺ τὸν ἐπειτάξαμεν!»

Πλὴν τῶν κατὰ τόπους χωριῶν καὶ τὰ σύνοικα ἔθνη, π. χ. οἱ Γύφτοι, οἱ Ἑβραῖοι, οἱ Τούρκοι, οἱ Ἀλβανοὶ ἀπέτελεσαν τὸν στόχον διαφόρων σκωπτικῶν διηγήσεων, ἐν αἷς σκώπτονται ὠρισμένα αὐτῶν ἐλαττώματα, οἷον τῶν Γύφτων τὰ ἐπαγγέλματα καὶ ἡ πτωχεία, τῶν Τούρκων ἡ αὐθαιρέσια, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ κουτοπονηριά, ἡ ἀφέλεια καὶ ἡ εὐπιστία, τῶν Ἑβραίων ἡ φιλοκέρδεια, ἡ πανουργία καὶ ἡ δειλία, τῶν Ἀλβανῶν ἡ φιλαργυρία καὶ τὸ ληστρικὸν κ.τ.τ. Οὕτω διὰ τοὺς Γύφτους διηγοῦνται τὰ ἑξῆς:

Ἐνας γύφτος ἤλιγι⁽²⁾ μιὰ φουρά, «Φύσα, ὁρὲ ντελὶ βοριῶ φοῆς ἰὸν φωῶ καὶ ἰγὼ νὰ ἰδοῦμι ποιὸς θ' ἀγκήσ»⁽³⁾. Κι ὡς ἐγένετο ὁ ντελὶ βοριῶς κακώτερος, οὐ γύφτους ἤλιγι, «Φύσα, καϊμένι ντελὶ βοριῶ, νὰ πάρος γύφτ'κη ψ'ζή, νὰ ἰδῶ τί θὰ καταλάβς;» καὶ ξιφυχοῦσι.

Τὸ ἀκόλουθον ἐκ Πόντου προερχόμενον, σκώπτει τὴν γλῶσσαν τῶν Ἀρμενίων⁽⁴⁾.

Τὸ ψωμί παραπονέθηκε ἔς τὸ Θεὸν «Ἐγὼ εἶμαι ποὺ συντηρῶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ οἱ Ἀρμένιοι γιατί μὲ λένε μὲ ἄσκημο ὄνομα χάτς;» Κι ὁ Θεὸς πάλι εἶπε, «Ἄμ' ἐγὼ καλά, δέ θυμώνω ποὺ μὲ λένε ἀστράφτς;»

Ἐπειτα ἐν αὐτῇ τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ διάφοροι κοινωνικαὶ τάξεις ἰδιαιτέρως προσείλκυσαν τὸ σκῶμμα καὶ ἀπέβησαν τὸ κέντρον καὶ ὁ στόχος διαφόρων σκωπτικῶν διηγήσεων. Τοιαῦται κοινωνικαὶ τάξεις εἶναι πρωτίστως οἱ κλη-

(1) Ἀρπάγη. — (2) Ἐλεγε. — (3) Θὰ νικήσῃ.

(4) Μεταφράζω ἐκ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου.

ρικοί, τῶν ὁποίων σκώπεται ἡ ἀγραμματοσύνη, ἡ φιλοχρηματία, ἡ λαιμαργία, ἡ λαγνεΐα κτλ., ἔπειτα οἱ χωρικοί ἐν γένει διὰ τὴν ἀγροικίαν καὶ τὴν χωρικὴν ἀμάθειάν των, αἱ γυναῖκες διὰ τὴν νωθρότητα, τὴν πολυλογίαν, τὴν προσποίησησιν καὶ τὰ ἑλαφρά των ἦθη, τέλος οἱ ἔχοντες διάφορα σωματικὰ ἢ ἠθικὰ ἑλαττώματα, οἷον κωφοί, ψεῦσται κτλ. Οὕτω π. χ. διὰ τὴν ἀγραμματοσύνην τῶν ἱερέων διηγοῦνται τὸ ἑξῆς:

Ἔνας παπᾶς ἀγράμματος τὴν Πασκαλιὰ μετὰ τὸ Χριστὸς ἀνέσιη ρηγουνταν (¹) αὐτὸς πρῶτα καὶ κοντὰ ᾿ς αὐτὸν κ' οἱ ἄλλ' οἱ χουριανοὶ κ' ἔτο' ἔβγαταν τὴν ἐκκλησιά, γιατί δὲν ἤξιρι τί ἄλλου γὰ πῆ. Μιὰ χρουνιά ᾿ς τὴν ἐκκλησιά ἐκκεινοῦ τοῦ χουριοῦ ἔλαχι κ' ἕνας ξένους. Οὐ παπᾶς κατὰ τὴ συνήθεια θύμισσε πρῶτα, ἀλλὰ σὰν τὸν πῆρι του μάτι τ' τοῦν ξένου, ἔκατοι τότε μέσα ᾿ς τὴν ἀγία τράπεζα. «Νιέ, παπᾶ, λέν οἱ χουριανοί, δὲ θὰ κάνομι Πασκαλιὰ φέτου;» Ματαβγήκε οὐ παπᾶς πάλι κι κοίταξι, κι σὰν τοῦν ξαναεῖδι, λέει, «Ὅσου εἶν' οὐ ξενους, οὔτι φέτου οὔτι τοῦ χρόν' Πασκαλιὰ». Κ' ἔτο' οἱ χουριανοὶ ἔβγαλαν τοῦν ξένου ἀπ τὴν ἐκκλησιά κ' ἔκαναν κατὰ τὰ συνηθισμένα τὴν Πασκαλιὰ. (Ἡπειρος) Αἴτηρ. 36 - 23

Τὸ ἀκόλουθον σκώπτει τὴν φιλαργυρίαν, συνάμα δὲ καὶ τὴν ὀλιγωρίαν των πρὸς τὰ ἱερά:

Κάποιος παπᾶς κάνοντας ἀγιασμό, ἀφήγει τὸ διάβασμά του καὶ ρωτᾷει κεῖν', πον ἔκανε τὸν ἀγιασμό. «Το' λογαριάσεις γιά, Βαρσαή, πόσοι γίντι; — Πέντε, λέει ἢ Βαρσαή». Κ' ἔτοι ξακολούθησε πάλι ὁ παπᾶς τὸ διάβασμά του. (Κύμωσ., ἔφ. ΑΑ. 5^b, 11)

Τὸ ἀκόλουθον σκώπτει τὴν ἄγνοιαν τῶν χωρικῶν:

Μιὰ χωριάτισσα ἤρθε ᾿ς ἕνα σπίτι κ' ἐκεῖ πὸν ἔσιτεκε εἶδε τὸν ἑαυτό της καὶ τοὺς ἄλλους μέσα ᾿ς τὸν καθρέφτη. Ἐνόμισσε πὸς ἦταν παραθύρι καὶ ᾿ς τὸ ἄλλο σπίτι κάθονταν ἄλλοι. Ἐσίμωσε λοιπὸν ᾿ς τὸν καθρέφτη καὶ εἶπε, «Καλῶς κάθεστε» (²). (Ἐκ τοῦ Ποντικοῦ).

Τὸ ἀκόλουθον τὴν πολυλογίαν τῶν γυναικῶν:

Μιὰ γυναῖκα φορτωμένη μιὰ μεγάλη στάμνα νερὸ ἀπάντησε μιὰν ἄλλη καὶ ἑφτὰ μέρες χωράτευαν χωρὶς γὰ κατεβᾷση τὴ στάμνα ἀπ τὸν ὄμο της.

(¹) Πηδοῦσε.

(²) Τὸ σκῶμμα εἶναι ἤδη ἀρχαῖον, λεγόμενον περὶ τῆς Ἀκκοῦς, προερχόμενον ἐκ τῆς δωρικῆς κωμωδίας.

Κι δταν πιά πήγαιναν νὰ χωριστοῦν, λέει ἡ ὑστερινή, « Στάσου, καίμένη, λιγάκι ἀκόμα. Κάτι κι ἄλλο θὰ σοῦ λεγα και τὸ ξέχασα ».

(Ἐκ τοῦ Ποντικοῦ).

Παρὰ τὰς διηγήσεις ταύτας, τὰς εἰς ἀνθρώπους ἀναφερομένας, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σκωπτικῶν διηγήσεων ὑπάγονται καὶ αἱ διάφοροι αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, ὅσαι ἐπλάσθησαν, ὅπως περιπαίξουν διάφορα ἀστεῖα ἐλαττώματα ἀνθρώπων ἢ ζώων καὶ περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ παραδόσεων, ὡς ἐπίσης καὶ διάφοροι ἄλλαι σκωπτικαὶ διηγήσεις ζώων, περὶ τῶν ὁποίων θέλομεν ὀμιλήσει κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ μύθων.

Κοινὸν νῦν χαρακτηριστικὸν ἀπασῶν τῶν ἀνωτέρω σκωπτικῶν διηγήσεων εἶναι τὸ σύντομον καὶ ἀνεκδοτικὸν τοῦ ὕφους καὶ ὁ περιορισμὸς αὐτῶν εἰς ἓν καὶ μόνον ἐπεισόδιον. Ὅτι δὲ παρετηρήσαμεν ἐν γένει περὶ τῶν διηγήσεων τούτων, ὅτι ἀπὸ στόματος εἰς στόμα καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταφέρονται καὶ ἀποδίδονται καὶ περισωρεύονται πολλάκις ἕκασταχοῦ εἰς ἄλλον στόχον, τοῦτο ἰσχύει ἐπίσης καὶ διὰ τὰς νεοελληνικὰς καὶ μάλιστα τὰ περιπαίγματα τῶν χωριῶν. Αἱ αὐταὶ ἱστορίαι ἕκασταχοῦ εἰς ἄλλα χωρία ἀποδίδονται. Ὅπως δ' αἱ τοπικαὶ διηγήσεις, οὕτω καὶ αὐταὶ εἰς πολὺ μείζονα μάλιστα βαθμὸν κατήντησαν παροιμιώδεις καὶ συνεπτύχθησαν πολλάκις εἰς παροιμίας.

γ') Κυρίως εὐτράπελοι διηγήσεις.

Πολλαὶ τούτων, καθὼς καὶ ἐν τοῖς γενικοῖς παρετηρήσαμεν, προέρχονται ἢ μᾶλλον συνήθως εἶναι αὐταὶ αὐταὶ αἱ σκωπτικαί, ἄλλοτε μὲν αὐτούσαι, ἄλλοτε δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τροποποιημέναι, αἱ ὁποῖαι, ἀποσπώμεναι ἀπὸ ὠρισμένου στόχου καὶ ἀορίστως λεγόμεναι ἢ εἰς ὠρισμένους τύπους ἀποδιδόμεναι, οἷος λ. χ. ὁ Ναστραντὶν Χότζας, μεταβάλλουν τὸν σκωπτικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα εἰς ἀπλῶς εὐτράπελον. Ἐπειδὴ ὅμως, ὅπως εἶπομεν, πολλάκις καὶ τὸ ἀντίστροφον συμβαίνει, ἐξ ἀρχῆς δηλαδὴ εὐτράπελοι διηγήσεις

ἀποδιδόμεναι εἰς ὠρισμένους τόπους λαμβάνουν χαρακτηῖρα σκωπτικόν, δὲν εἶναι εὐκόλον πάντοτε ν' ἀποφανθῆ κανεὶς ποῖος ἦτο ὁ ἀρχικὸς χαρακτηρ τῆς διηγήσεως καὶ ποία ἡ ἀρχικὴ προέλευσις. Ὅθεν εἰς ἐκάστην περίστασιν εἶναι ἀνάγκη ἰδιαιτέρας ἐρεῦνης.

Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν κυρίως εὐτραπέλων διηγήσεων εἶναι βραχὺ καὶ ἀνεκδοτικόν, αἱ δὲ διηγήσεις φέρονται ἢ ἀνω-
νύμως ἢ συνηθέστερον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ πασιγνώστου εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν Ναστραντὶν Χότζα, ἀδιαφόρον ἂν ἀρχικῶς ἀνῆκον εἰς αὐτὸν ἢ ὄχι.

Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ ἀρκετὰς ἄλλας διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι φαίνονται τοῦλάχιστον ὅτι ἐξ ὑπαρχῆς ἐπλάσθησαν εὐτραπέλοι. Αἱ διηγήσεις αὗται περιστρέφονται περὶ τὰ αὐτὰ ἀνθρώπινα ἐλαττώματα, περὶ τὰ ὁποῖα καὶ αἱ σκωπικαί, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι λαμβάνουν ὡς ἀφετηρίαν τὸ ἐλάττωμα καὶ πλάττουν ἐπ' αὐτοῦ κωμικὰ ἐπεισόδια ὄχι διὰ νὰ σκώψουν, ἀλλ' ἀπλῶς διὰ νὰ προκαλέσουν τὸν γέλωτα καὶ τὴν εὐθυμίαν. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα χαρακτηρίζουν βέβαια τὸ ἐλάττωμα, λείπει ὅμως ἀπ' αὐτὰ οἷαδήποτε σκωπτικὴ τάσις. Οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται μᾶς παρέχουν τύπους κωμικούς, οἷον τοῦ ἀμαθοῦς ἢ τοῦ ἀπατημένου συζύγου, τοῦ πανούργου ἢ τοῦ ἠλιθίου ἢ πείσιμονος ὑπηρέτου, τοῦ ἀσελγοῦς κληρικοῦ, ἢ καὶ γενικώτερον, τοῦ ἠλιθίου, τοῦ κουτοπονήρου κτλ. Πολλάκις λαμβάνονται ὡς ἀφετηρία χαρακτηῖρες καὶ ἐλαττώματα συνοίκων λαῶν καὶ πλάττονται διηγήσεις, ἐν αἷς μᾶς παρουσιάζονται ὡς τύποι ὁ ἄδικος καὶ αὐθαίρετος Τοῦρκος ἢ ὁ δωροφάγος κατήρ, ὁ πανούργος Ἑβραῖος κτλ. Τοιαύτη διήγησις εἶναι π. χ. ἡ ἐπομένη, ἔχουσα ἀφετηρίαν τὴν ἀγροῖ-
κον ἀμάθειαν τῶν ὄρεσιβίων ποιμένων

Ἐν τῷ χωρίῳ ἐκεῖνο τὴν ἡμέρ' αὐτὴ φιλοξενούσεν ὁ Μπαρμπαγιάννης τὸ σέμπρο του τσομπάνη Μήτρο, πού εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸ μαντρί νὰ φέρῃ τὴν μπηξιά ἔς τὸ σέμπρο του κουμπάρο Γιάννο. Κατὰ πού τυχε αὐτὴ ἡ εὐκαιρία νὰ ρθῆ ὁ τσομπάνης ἔς τὸ χωριὸ τῆ μέρα πού ρθε κι ὁ Δεσπότης, λέει ὁ Γιάννος τοῦ σέμπρου του Μήτρον, « Δὲν πᾶς σήμερα, ρὲ Μήτρο, κι ἀπ τὴν ἐκκλησιά, νὰ δῆς πού ἦρθε ὁ Δεσπότης κι ἀπολείτουρα

νά ρθῆς νά κολατοῖσούμε;» Σάν ἄκουσε ὁ Μῆτρος πὼς ἦρθε ὁ Δεσπότης καὶ λειτουργάει ἔς τὴν ἐκκλησιά, σηκώθηκε καὶ πῆγε.

Δὲν πέρασε μιὰ ὥρα καὶ νά σ' τον πάλι κ' ἔρχεται καὶ μπαίνει ἀντρειωμένος. «Καλὸ ἔς τὸ Μῆτρο, φωνάζει ὁ Μπαρμπαγιάννης, κάτσε τὴν ὥρα νά μᾶς πῆς τί εἶδες καὶ οὐ ἔς τὴν ἐκκλησιά, πὸν λειτουργάει ὁ Δεσπότης.— Τί νά σοῦ πῶ, κουμπάρε Γιάννη! Τὸ προφαντικὸ πὸν εἶδα, δὲν τό χα ξαναϊδῆ ἔς τὴ ζωὴ μου. Μπαίνω μέσ' τὴν ἐκκλησία, πὸν ἦτανε οὔλο τὸ χωριό σας μαζωμένο καὶ κόλλησα κ' ἐγὼ σὲ μιὰ γωνιά, μέσα βαθιά ἔβγῆκε ἀπὸ μιὰ πόρτα ὁ παπᾶς μαζὶ μὲ κάτι ἄλλους ἀλλιῶτικα ντυμένοι. Νά σ' καὶ βγαίνει κ' ἕνας τρανὸς καὶ φόρειγε ἀπάνω του τὰ ἴγκλια καὶ τὰ πανίγκλια καὶ τὸ μπελᾶ τοῦ κεφαλιοῦ του. Βάσταγε ἔς τὰ χέρια καὶ μιὰ κλίτσα καὶ στάθηκε ἔς τὴ μέση. Σηκώνει μωρὲ μονομιᾶς τὸ χέρι του καὶ μᾶς μούτζωσε οὔλους καὶ μᾶς εἶπε, «Οὐ νά χαθῆτε!» Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τῆς ἐκκλησιᾶς κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἦτανε κι ἀπὸ ἕνα ἄνθρωπος καὶ μαλώνανε· λέγανε, λέγανε, φωνάζανε, βριζόντανε, πὸν πιάστηκε ὁ λαιμὸς τους. Ἀφριγκαζόμουνα κ' ἐγὼ ν' ἀκούσω τί λέγανε, μὰ δὲν μπόρεσα νά πάρω λόγο. Ἐνα σοκόλι ἔφευγε ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ πῆγαινε ἔς τὸν ἄλλο καὶ ὄλο κάτι σπιγουνιές τοὺς ἔβανε καὶ θυμώνανε ἐκεῖνοι καὶ βριζόντανε. Μὰ δὲ βάσταξε πλιὰ μέσα κείνος ὁ τρανὸς καὶ ξαναβγαίνει καὶ τοὺς μούτζωσε πάλι καὶ τοὺς εἶπε νά χαθοῦνε. Μὰ κείνοι, κουμπάρε Γιάννο, χαμπάρι δὲν τό χανε. Ἐσκάσα μὲ κείνο τὸ σοκόλι, πὸν οὔλο τοὺς ρουφιάνευσε κι ἀναβε ὁ καβγᾶς. Καλὸ ἦτανε, πὸν δὲν ἦρθανε ἔς τὰ χέρια, μὰ δὲν τοὺς ἄφηνε ἀπὸ μέσα κείνος ὁ τρανὸς, γιατί ὄλο καὶ τοὺς μάλωνε. Ἐ! ἔς τὰ τελευταῖα δὲ βάσταξε καὶ βγῆκε μὲ θυμὸ, κρατῶντας μιὰ σιδερένια ρόκα, πὸν ἔβγανε φωτιές, καὶ κάποια μεγάλη κουβέντα θὰ τοὺς εἶπε, γιατί ἀμέσως σωπάσανε. Ἐ, μωρὲ μάτια μου, οὔλοι καὶ μεῖς, πὸν ἤμαστε ἔς τὴν ἐκκλησιὰ μαζωμένοι, πράστ! δώκαμε μιὰ καὶ φύγαμε. Τί γίνεται τὴν ὥρα, κουμπάρε Γιάννο, κεῖ μέσα κ' ἐγὼ δὲν ξέρω. Μὰ εἶδα τὸ δῆμαρχο, πὸν κάλεσε κείνον τὸν τρανὸ καὶ λέω πὼς θὰ τοὺς συβιβάση».

Ἡ ἀκόλουθος εἰκονίζει τύπον πείσμονος ὑπηρέτου.

Μιὰ φορὰ ἕνας καλόγερος εἶχε ἕνα καλογεροπαίδι ἀνάποδο. Ὅ,τι τοῦ ἔλεγε νά κάμη δὲν τὸ ἔκανε, ἀλλὰ ἔκανε τὸ ἀντίθετο. Τοῦ ἔλεγε χάριν λόγου νά μαγειρέψη, δὲν ἔμαγέρευε, τοῦ ἔλεγε νά σαρώση, δὲν ἐσάρωνε. Εἶδε κι ἀπόειδε ὁ καλόγερος καὶ τοῦ ἔλεγε τὰ ἀντίθετα. Τοῦ ἔλεγε χάριν λόγου, «Τῆρα μὴ μου φτειάσης καφέ!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι τοῦ ἔφτιανε. «Τῆρα μὴ μαγειρέψης σήμερα!» Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι ἔμαγέρευε. Τοῦ ἔλεγε νά μὴ ζυμώση; ἐζύμωνε. Τοῦ ἔλεγε νά μὴν πλύνη; ἔπλυνε. Κ' ἔτσι ἐπέριναγε καλὰ ὁ καλόγερος.

Μιὰ ἡμέρα ἐρχότανε ἔς τὸ μοναστήρι μὲ τὸ καλογεροπαίδι του καὶ ἔς τὸ δρόμο ἔπιασε βροχὴ δυνατὴ καὶ κατέβασε τὸ ποτάμι καὶ δὲν ἤμποραγε ὁ καλόγερος νὰ πάη ἔς τὸ μοναστήρι. Τί νὰ κάμη δὲν ἤξερε· ἄρχισε κ' ἐμούρτσωνε (¹). Λέει ἔς τὸ καλογεροπαίδι « Τήρα, βρέ, μὴ μὲ περάσης τὸ ποτάμι ἔς τὴν πλάτη σου! » Ἀμέσως τὸ καλογεροπαίδι ἐπῆρε τὸν καλόγερο καλλικούτσα (²) καὶ ἄρχισε νὰν τὸν περνᾷ τὸ ποτάμι. Ὦντας ἔφτασε ἔς τὴ μέση, πού ἦτανε ἡ μεγάλη λαμπάδα (³), τοῦ λέει ὁ καλόγερος, « Τήρα μὴ μὲ ρήξης μέσα! » Τότες τὸ καλογεροπαίδι τοῦ λέγει, « Τόσα χρόνια, γέροντα, δὲ σὲ ἄκουσα σὲ τίποτα, τώρα θὰ σ' ἀκούσω; » καὶ τοῦ δίνει μιὰ τοῦ καλογέροντος καὶ τὸν ῥήχνει ἔς τὸ ποτάμι καὶ τὸν ἐπνίξε.

Ἡ ἀκόλουθος χαρακτηρίζει Τούρκους καὶ Ἑβραίους·

Ἐνας Τοῦρκος σέχης ἦταν ἄρρωστος καὶ κανένας δὲν μποροῦσε νὰ τὸν κάμη καλά. Ἐνας Ἑβραῖος τοῦ ὑποσχέθηκε πὼς θὰ τὸν κάμη καλά κι αὐτὸς τοῦ εἶπε πὼς θὰ τοῦ δώσῃ κάτι, πού δὲν ἀπόχτησε κανένας Ἑβραῖος ὡς τώρα. Ὅταν ἔγινε καλά, ὁ Ἑβραῖος περίμενε νὰ πάσῃ χρήματα, ἀλλὰ ὁ σέχης τοῦ δωκε ἕνα χαρτὶ γιὰ τρεῖς πηγες τόπο ἔς τὸν παράδεισο. Ὁ Ἑβραῖος πῆγε καὶ τό δειξε ἔς ἕναν Τοῦρκο. Ἐκεῖνος ἄμα τὸ διάβασε, γύρευε νὰ τοῦ πουλήσῃ τὴ μιὰ πηγῆν. Τὸ μαθαν οἱ ἀγάδες καὶ οἱ πασάδες, ὅλο τρέξαν καὶ τοῦ δωσαν ὅσα ὅσα γιὰ ν' ἀγοράσουν τις ἄλλες δυὸ πηγες.

Ὅταν ἔμαθε ὁ σέχης πὼς ὁ Ἑβραῖος πούλησε τὸν τόπο, πού τοῦ χάρισε ἔς τὸν παράδεισο, τὸν φώναξε καὶ τὸν μάλωσε. Ὁ Ἑβραῖος ἀπάντησε, « Τί νὰ κάμω, ἀφέντη μου; σκέφτηκα, τί νὰ κάμω ἔς τὸν παράδεισο ἐγώ; μήνα θὰ ἔναι κι ἄλλος Ὀβριὸς σὰν ἐμένα; Ἐκεῖ θὰ νά ἔστε ὅλο ἡ ἀφεντιά σας καὶ θὰ μ' ἔχετε ἐμένα σὰ σκυλλί· φτοῦ! ὁ ἕνας ἀπὸ δῶ, τσιφούτ! φτοῦ! ὁ ἄλλος ἀπὸ κεῖ, τί ζωὴ θὰ νά ἔναι αὐτὴ γιὰ μένα; »

Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνήκουν καὶ αἱ διάφοροι περὶ παθημάτων τοῦ διαβόλου διηγήσεις, ὁ ὁποῖος μολονότι πονηρὸς συχνότατα τὴν παθαίνει ἀπὸ πονηροτέρους ἀνθρώπους καὶ μάλιστα ἀπὸ γυναῖκας. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος·

Ἐνας μιὰ φορὰ ἐπερπατοῦσε ἔς τὸ δρόμο καὶ τὸν ἔπιασε βροχὴ· ἐπειδὴ ἦταν καλοκαιρινὴ βροχὴ καὶ σὲ λίγο θὰ πέραγε, γιὰ νὰ μὴ βραχοῦν τὰ ροῦχα του, τὰ ἔβγαλε, τὰ ἔβαλε μέσ σὲ μιὰ στάμνα, πού βαστοῦσε, καὶ τραῦηξε τὸ δρόμο του. Ὅταν ἐπέρασε ἡ βροχὴ, τὰ φόρεσε πάλι. Ἐκεῖ τὸν ἀπάντησε ὁ διάβολος. « Πῶς εἶναι στεγνὰ τὰ ροῦχα σου, τὸν ρωτᾷ, καὶ δὲν ἔβρά·

(¹) Ἐνύχτωνε. — (²) Καβάλλα ἔς τὴν πλάτη του. — (³) Ρεῦμα.

χηκαν με ἰόση βροχή; — Ξέρω μιὰ τέχνη καὶ δὲ βρέχομαι, τοῦ λέει ἐκεῖνος.— Θὰ μοῦ τὴν πῆς καὶ μένα;— Δὲ σ τὴ μαρτυρῶ». Μὲ τὰ πολλὰ ἐζήτησε νὰ καβαλλικέψη τὸ διάβολο, νὰ πῆ ἓνα τραγούδι ἔς τὸ σβέροκο του, καὶ ὕστερα νὰ τοῦ τὴν πῆ τὴν τέχνη. Ἐδέχτηκε ὁ διάβολος, ἐκαβαλλίκεψε ἐκεῖνος καὶ ἄρχισε νὰ τραγουδῇ λα λα λά, πὺν δὲν εἶχε τελειωμό, ὥστε πὺν ἔσκασε ὁ διάβολος (¹).

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἐπίσης δύνανται νὰ ὑπαχθοῦν καὶ εὐτράπελοί τινες διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι παρὰ τὸν εὐτράπελον αὐτῶν χαρακτῆρα ἀφήνουν νὰ διαφαίνωνται καὶ κάποιαι διδακτικαὶ τάσεις. Αἱ τοιαῦται διηγήσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων πλεῖσται εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ κατορθώματα γυναικῶν καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν καὶ κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ μύθων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρχικῶς ἦσαν μῦθοι διδακτικοί, λόγῳ δὲ τοῦ εὐτραπέλου αὐτῶν χαρακτῆρος σήμερον ἄλλοτε μὲν λέγονται ὡς εὐτράπελοι καὶ ἄλλοτε ὡς διδακτικαί. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ κατωτέρω, τῆς ὁποίας ὁ διαφαινόμενος σκοπὸς εἶναι νὰ διδάξῃ ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι πάντοτε ὠφέλιμος καὶ μάλιστα διὰ τοὺς ἀνηθίκους:

Μιὰ φορὰ ἓνας ἠγούμενος ἔς ἓνα μοναστήρι ἐπῆρε ἓναν ὑποτακτικὸν καὶ τὸν ἐδιάταξε νὰ μὴ λέῃ ποτὲ ψέματα. Τὸ παιδί τὸν ἄκουσε. Μιὰ μέρα ὁ ἠγούμενος ἔμπασε ἔς τὸ κελλί του τὴν ἀγαπητικὴν του. Οἱ ἄλλοι καλόγεροι, πὺν ἦταν ἀντίθετοι τοῦ ἠγουμένου, τὴν εἶδανε καὶ ἐπήγανε ἔς τὸ κελλί καὶ ἐρώτησαν τὸν ὑποτακτικόν, πὺν ἐστεκότανε ἀπ' ὄξω, «Ποῦ εἶναι ὁ ἠγούμενος;— Μέσα, εἶπε τὸ παιδί.— Μὲ ποιὸν εἶναι; ἐρώτησαν οἱ καλόγεροι.— Μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του, εἶπε τὸ παιδί.— Μωρὲ μίλα καλά, τοῦ λένε οἱ καλόγεροι, γιὰ ξαναπές το». Τὸ παιδί ἐπανάλαβε τὸ ἴδιον, ὅτι ὁ ἠγούμενος ἦτανε μέσα ἔς τὸ κελλί του μὲ τὴν ἀγαπητικὴν του. Τότες οἱ καλόγεροι ἐτρέξανε νὰ φέρουνε τὸ ἠγουμενοσυμβούλιον, γιὰ νὰ τὸν πιάσῃ ἔς τὰ πράσα τὸν ἠγούμενον.

Ὅντας ἐφύγανε ἐκεῖνοι, ἀνοιξε τὸ κελλί ὁ ἠγούμενος καὶ ἐρώτησε τὸ καλογεροπαίδι τί ἔτρεξε. Τὸ καλογεροπαίδι τοῦ εἶπε τὴν ἀλήθειαν, ὅ,τι ἔγινε. «Βρέ, τοῦ λέει ὁ ἠγούμενος, γιὰτί νὰ πῆς ὅτι εἶμαι μὲ τὴν ἀγαπητικὴν μου;— Δὲ μοῦ εἶπες, τοῦ λέει τὸ καλογεροπαίδι, νὰ λέω τὴν ἀλήθειαν;— Ναι!

(¹) Ἡ παρατιθεμένη παραλλαγή ἀποτελεῖται ἐκ δύο ἐπεισοδίων, τοῦ ἐπεισοδίου τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ τραγουδιοῦ, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται καὶ ἀνεξάρτητα.

τοῦ λέει ὁ ἡγούμενος, μὰ ὄχι καὶ τέτοιες ἀλήθειες! — Νὰ λέω καὶ ψέματα; τὸν ρωτᾷ τὸ καλογεροπαίδι. — Νὰ λὲς κάπου κάπου, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ ἡγούμενος. — Καλά, τοῦ λέει τὸ καλογεροπαίδι.

Σὲ λιγάκι ἔφτασε τὸ ἡγουμενοσυμβούλιο μὲ τοὺς καλογέρους καὶ ρωτᾷ τὸ παιδί, «Ποῦ εἶναι ὁ ἡγούμενος; — Μέσα ᾽ς τὸ κελλί του, λέει τὸ παιδί. — Μὲ ποιόνε; τὸν ξαναρωτᾷνε. — Μὲ τὴν κάπα τῆ δική του, λέει τὸ καλογεροπαίδι. — Μωρὲ μίλα καλά, τοῦ λένε οἱ καλογέροι. Τί μᾶς εἶπες πρωτύτερα; — Αὐτὸ σᾶς εἶπα, λέει τὸ καλογεροπαίδι. — Μωρὲ δὲ μᾶς εἶπες μὲ τὴν ἀγαπητικὴ του; τοῦ λέν οἱ καλογέροι. — Ὅχι, τοὺς λέει τὸ παιδί, μὲ τὴν κάπα τῆ δική του σᾶς εἶπα». Ἔτσι φιλονικήσανε κάμποσο καὶ ἐφύγανε καὶ τὴν ἐγλύτωσε ὁ ἡγούμενος μὲ τὸ ψέμα τοῦ παιδιοῦ.

Τὸ ὕφος τοῦ εἴδους τῶν διηγήσεων τούτων, ὡς παρατηρεῖ μόνος του ὁ ἀναγνώστης, οὔτε πολὺ σύντομον καὶ ἀνεκδοτικὸν εἶναι, ὅπως τῶν προηγουμένων, οὔτε ὅμως καὶ πλατὺ, παραμυθιακόν. Τὰ ἐπεισόδια εἶναι πλείονα, ἀλλὰ στενῶς εἰς ἓν ὅλον συνδεδεμένα. Οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται κατέχουν μέσον τι μεταξὺ τῆς βραχύτητος τῶν ἐντελῶς ἐπεισοδιακῶν ἀνεκδοτικῶν πρωτογόνων διηγήσεων καὶ τοῦ πλάτους τῶν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παραμυθιοῦ διαμορφωθεισῶν διεξοδικῶν, τῶν παραμυθιακῶν.

γ') Εὐτράπελα παραμύθια.

Ταῦτα καὶ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὡς καὶ ἐν γένει παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω, δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς δύο εἶδη· ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἐπλάσθησαν ἐν εἴδει παραμυθιοῦ διὰ τῆς παραθέσεως καὶ συμπλοκῆς καὶ οἰονεὶ συσσωρεύσεως πλειόνων ἐπὶ μέρος ἐπεισοδίων εἰς ἓν πολυσύνθετον ὅλον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν οἰονεὶ παρωδίαν τοῦ παραμυθιοῦ. Τοιαῦτα τοῦ πρώτου εἴδους εἶναι π. χ. τὸ παραμύθι τοῦ ἡλιθίου, ὁ ὁποῖος ἐρωτᾷ τί νὰ εὔχεται εἰς τοὺς ἀπαντῶντας, ἐπαναλαμβάνει δὲ κατόπιν τὴν εὐχὴν ὅλως διόλου εἰς ἀκατάλληλον περίστασιν καὶ δέρεται διαρκῶς, τὸ παραμύθι τῶν κωφῶν, εἰς τὸ ὁποῖον συσσωρεύονται διάφοροι ἀστεῖαι παρανοήσεις καὶ ἐπεισόδια

κωφῶν καὶ τοῦ ὁποίου παραλλαγὴν παραθέτω ὡς παράδειγμα.

Ἦταν ἓνας πιστικὸς μιὰ φορὰ μὲ τὰ γίδια του ἔς ἓνα λόγγο καὶ τὰ ἔβασκε. Ὄταν ἦρτε ὁ καιρὸς γιὰ γιόμα, ἄφησε τὰ γίδια του ἐκεῖ καὶ πάει σπιτι του, ἔς τὸ χωριό, πὺν ἦταν σιμά, νὰ φάη ψωμί. Ἀφοῦ ἀπόφασ, γύρισε πάλι ἔς τὰ γίδια. Ἐν τὸ δρόμο βρῖσκει ἓνα, πὺν δούλευε μὲ τὸ ζευγάρι ἔς τὸ χωράφι του καὶ τὸν ρωτᾷ, «Μὴ μοῦ εἶδες τὰ γίδια; — Ἐδῶ σπέρνω σιὰρι, ἐδῶ κριθάρι, ἐδῶ ἀραβοσίτι, εἶπε αὐτός. — Χαίιντε, τοῦ εἶπε κι ὁ τσιομπάνος, τῶρα πὺν μοῦ τὰ ἔδειξες, ἂν τὰ βρῶ ἀλήθεια, θὰ σοῦ χαρίσω μιὰ γίδα».

Κινᾷει καὶ πάει ἔς τὸ λόγγο καὶ βρῖσκει τὰ γίδια ἔς τὸν τόπο, πὺν τὰ εἶχε ἀφήσει. Παίρνει τότε μιὰ, πὺν εἶχε τὸ κέρατο τσακισμένο, καὶ πηγαίνει ἔς αὐτόν, πὺν δούλευε. «Πάρε τὴ γίδα, πὺν σῶταξα, γιατί τὰ ἔβρα, καθὼς μοῦ εἶπες τὰ γίδια, τοῦ εἶπε. — Ἐγώ, τοῦ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος, μήτε γίδια σοῦ εἶδα, μήτε κέρατο καμιανῆς γίδας σου τσάκισα. — Μῶρ' ἐγώ, τοῦ λέει ὁ πιστικὸς, μιὰ σῶταξα, δυὸ δὲν σοῦ δίνω, πὺν νὰ σκάης!»

Δῶσ το, πάρ το, σηκώθηκαν νὰ πὰν νὰ κριθοῦν. Ἐν τὸ δρόμο ἀνταμώνονται μ' ἓναν ἄνθρωπο καβάλλα καὶ τοῦ λέν νὰ τοὺς ἀκούσῃ. «Πάρε τὴ γίδα, πὺν σῶταξα, λέει ὁ τσιομπάνος ἔς τὸ δουλευτή. — Οὔτε γίδια σοῦ εἶδα, οὔτε κέρατα τσάκισα, ἀπαντᾷ ἐκεῖνος. — Ἄν εἶναι τὸ ἄλογο δικό σας ἀλήθεια, τοὺς λέγει ὁ καβαλλάρης, τὸ σαμάρι τὸ ἔχω κάμει μοναχός μου καὶ δὲν σᾶς τὸ δίνω αὐτὸ ποτέ!»

Πιάστηκαν καὶ μὲ τοῦτον καὶ ὄλοι μαζί κίνησαν νὰ πὰν νὰ κριθοῦν. Ἐν τὸ δρόμο βρῖσκουν ἓνα γέροντα, πὺν τὸν ψείριζε ἔς τὸ κεφάλι ἢ γριὰ του καὶ ὁ καθένας εἶπε τὰ δικά του λόγια, καθὼς καὶ πρωτύτερα τὰ εἶπαν. «Μῶρ' ὄχι τρεῖς, τοὺς λέει ὁ γέροντας, πὺν ἔχετε ἐρθεῖ, ἀλλὰ δεκατρεῖς νὰ ἐρθεῖτε, ἐγὼ τὴ γριὰ δὲν τὴ χωρίζω!»

Σηκώθηκαν καὶ μὲ τοῦτον καὶ πῆγαν ἔς τὸν κατὴ καὶ ὁ καθένας τοῦ λέει τὰ δικά του. Τότε εἶχαν τρεῖς μέρες ὅπου εἶχαν πιάσει οἱ Τοῦρκοι τὴ νησιεῖά τους, τὸ ραμαζάνι, καὶ σὰν τοὺς ἄκουσε ὁ κατὴς, ἐπειδὴ ἦταν καὶ αὐτὸς κωφός, εἶπε, «Τρεῖς ἄνθρωποι φθάνουν γιὰ μαρτυρία, πὺν εἶδαν τὸ φεγγάρι, γιὰ νὰ γίνῃ μπαϊράμι. Σεῖς ἔχετε ἐρθεῖ τέσσαροι. Δὲν πειράζει. Ἀῦριο χωρὶς ἄλλο ἔχομε μπαϊράμι, καθὼς λέτε». Κ' ἔβγαλε φειφὰ ὅτι ἦταν τὴν ἄλλη μέρα μπαϊράμι.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ τὰ παραμύθια τῶν σπανῶν, οἱ ὁποῖοι παρὰ τὴν ἐγνωσμένην πονηρίαν τῶν ἕξαπατῶνται οἰκτροτάτα καὶ χονδροειδέστατα, ὡς καὶ

διάφοροι ἄλλαι διηγήσεις ἐν εἴδει παραμυθίων εἰς. βάρος κληρικῶν, κλεπτῶν, ψευστῶν κτλ.

Τοῦ δευτέρου εἴδους κυρίως εἶναι τὰ παραμύθια, ἐν οἷς διαγωνίζονται ψεῦσται (ἐνίοτε ἀντ' αὐτῶν παρουσιάζονται σπανοί), τίς νὰ εἴπῃ τὸ μεγαλύτερον ψεῦδος. Καὶ λέγονται τότε διάφορα ψεύδη, τὰ ὅποια ἐξεταζόμενα ἐν ἑκαστον ἰδιαιτέρως οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ παραμυθιοῦ. Ὅταν π. χ. λέγεται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ψεῦδος ὅτι φυτρώνει δένδρον, οἱ κλάδοι τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦν κλίμακα διὰ τὸν οὐρανόν, τοῦτο εἶναι κοινὴ καὶ σοβαρὰ πίστις εἰς τὰ παραμύθια καὶ τὰς μυθολογικὰς παραδόσεις.

Ἐνίοτε αἱ παρωδίαὶ αὗται συμπτύσσονται εἰς ὀλίγας λέξεις, αἱ ὅποια λαμβάνουν καὶ μετρικὴν μορφήν καὶ ἀποτελοῦν εἰς τὸ ἐξῆς κατακλειδὰς ἢ προλόγους παραμυθίων. Τοιοῦτοι ἀσιεῖοι πρόλογοι εἶναι πολὺ συνήθεις εἰς τουρκικὰ παραμύθια. Εἰς τὰ ἑλληνικὰ εἶναι πολὺ περιορισμένοι, ὥστε φαίνονται μᾶλλον ὡς εὐτράπελος ἀρχὴ ἢ κατακλείς, παίζουσα καὶ εἰρωνευομένη τὰ ψεύδη τοῦ παραμυθιοῦ, παρὰ σύμπτυξις μακροτέρας παρωδίας.

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος τῶν εὐτραπέλων τούτων παραμυθίων παρατηροῦμεν ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον κυρίως χαρακτηρίζει αὐτὰ ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰδῶν τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων εἶναι ἡ κοινὴ πρὸς τὰ παραμύθια τάσις πρὸς δημιουργίαν διηγηματικοῦ πλάτους. Ἡ τάσις αὕτη παρατηρεῖται ἤδη καὶ εἰς σκωπτικὰς τινὰς διηγήσεις, ὅπως π. χ. εἰς τὴν ἀκόλουθον, τῆς ὁποίας ἑκάστη παράγραφος, ὅπως ἐνταῦθα σημειώνεται, ἀποτελεῖ καὶ χωριστόν, ἀνεξάρτητον ἐπεισόδιον.

Ἐνας ἄλλος (Καλαμωτούσης) ἐπῆγεν εἰς τὴν χώραν. Ἐπῆγεν εἰς ἓνα μαννάβικο γιὰ ν' ἀγοράσῃ καρπούζι. Ἐρωτᾷ τὸν μαννάβιν, «Πόσα τὸ καρπούζι;» Λέει του ἐκεῖνος, «Δέκα γρόσα. — Καὶ γιάντα ἐν τόσον ἀκριβόν; — Γιατὶ ἐν μουλαρομάγνα καὶ ἐν γκαστρομένη».

Τὸ γόρασεν ὁ Καλαμωτούσης. Ἐν τῷ δρόμῳ τοῦ πλεσε καὶ ἤσπασεν. Νὰ καὶ πετεινὴ εἷνας λαγὸς ἀπὸ τὸν τράφον. Ὁ Καλαμωτούσης ἐθάρσεν πὼς ἦταν τὸ μουλαράϊν, πὸν ἐγέννησεν τὸ καρπούζι, καὶ ἐφώναζεν, «Ψούρι (1) καὶ δικόμ μου ν εἶσαι». Μὰ ὁ λαγὸς πὸν νὰ τὸν πιάσῃ!

(1) Στάσου.

Παίρνει τὸ οπλασμένο καρπούζι καὶ πὰ ᾿ς τὸ σπίτι του. Σὰν τὸν εἶδεν ἡ γυναῖκα του, τοῦ λέγει, «Ἄνα εἶντα ᾿ν' εὐτό;» Λὲ ἐκεῖνος, «Μουλαρομάννα εἶν. ᾿Εποβάρτηκεν (¹) ᾿ς τὸ δρόμο καὶ μοῦ φνεεν τὸ μουλαράϊ». Λὲ ἐκείνη, «Κοῖμα! πού θεν νὰ καῖζ (²) ἀπάνω νὰ πηαίνω ᾿ς τὰ παναῦρια». ᾿Εκεῖνος ἄμα τὸ κουσεν σηκώννεται ἀπάνω καὶ τὴν δέρνει καὶ τῆς ἔλεγεν κι ὄλας, «Μωρὴ διαβόντρον κόρη, κι ἄ μοῦ τὸ κωλοκόψης θεις;»

Τὸ πρωῖ πρωῖ σηκώννεται ἡ γυναῖκα του κλιαμένη γιὰ νὰ τὸ πῆ τοῦ πατέρα της. Βλέπει τὸν πατέρα της μὲ μιὰ στάμνα λάδι ᾿ς τὸ νῶμο καὶ τοῦ τὰ πεν ὄλα. ᾿Εκεῖνος ρίχτει κάτω τὴ στάμνα μὲ τὸ λάδι καὶ τῆς λέ, «Νά! ἔτσι νὰ χυθῆ τὸ αἷμα μου, ἂν ἀφήκω τὸ μουλαράϊν του νὰ τὸ δέση ᾿ς τὴ ράππη μου.»

᾿Αλλ' ἡ πλήρης τῆς τάσεως ταύτης ἀνάπτυξις προϋποθέτει τὴν παρὰ τῷ λαῷ ἀνάπτυξιν τῆς διηγήσεως ὡς μέσου ψυχαγωγίας καὶ διὰ τοῦτο ἀπαντᾶται μόνον εἰς τὰ παραμύθια. ᾿Επιτυγχάνεται δὲ τὸ διηγηματικὸν πλάτος, καθὼς εἶπομεν, ὅπως καὶ εἰς τὰ παραμύθια, οὐχὶ διὰ τῆς ἐντέχνου πλοκῆς τῶν γεγονότων καὶ τῆς ἀντιθέσεως τῶν χαρακτήρων, ἀλλὰ κατὰ ἐντελῶς πρωτόγονον τρόπον διὰ τῆς παρατάξεως καὶ συμπλοκῆς γνωστῶν καὶ ἀλλαχόθεν ἐπεισοδίων.

Β) Προέλευσις.

Ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ εὐρισκόμεθα εἰς τὴν αὐτὴν δύσκολον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται ὄλοι οἱ ἐρευνηταὶ ὄλων τῶν ἔθνων, ὅσάκις πρόκειται περὶ λαογραφικῶν τοῦ λόγου μνημείων, τὰ ὁποῖα ἔχουν εὐρυτάτην διάδοσιν καὶ εἰς νεωτέρους καὶ εἰς ἀρχαίους λαούς. Μέρος βέβαια αὐτῶν καὶ μάλιστα τῶν τοπικῶν, ἔχουν πηγὴν αὐτὴν τὴν ζωὴν καὶ τὴν πραγματικότητα, ἡ ὁποία, ὡς εἶπομεν, δὲν παύει ποτὲ νὰ παρέχη τὰς καταλλήλους ἀφορμάς. Μέρος ἄλλο εἶναι βέβαια πλασταί, ἀλλὰ φέρουν ἐντελῶς νεοελληνικὸν χρωματισμὸν καὶ φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως ὡς γνήσια νεοελληνικὰ πλάσματα. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἀμά-

(¹) ᾿Αποβάλθηκε. — (²) Καθίζω.

θειαν καὶ τὰ ἄλλα ἔλαττώματα τοῦ κλήρου, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν μία κατηγορία ἔχει προφανῶς τὴν προέλευσίν της εἰς τὸν λογιώτερον κλῆρον ἢ τοὺς περὶ τὸν κλῆρον ὄπωςδήποτε λογιωτέρους. Ἐννοοῦμεν ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν παρανοήσεις καὶ παραναγνώσεις τῶν ἱερῶν κειμένων. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Ἐνας παπᾶς διαβάζοντας τὸ μεγαλοβδόμαδο τὸ Βαγγέλιο σὲ παλιὸν τύπο, ἐκεῖ πού λέει «Ἰ. Χ. τὸν λεγόμενον Χρῆσταγον εἰς τὸν Καϊάφαν» τὸ ἐδιάβαζε «Γιῶτα χῆ, τὸν λεγόμενον χωνὶ ἤγαγον εἰς τὸν Γιάνν' Κάλφα», ἐπειδὴς τὸ Καϊάφας ἦταν πολὺ μπερδεμένα γραμμένο.

Ἐπειτα ὅσαι σκώπτουσαι τὴν ἀγραμματοσύνην τῶν χωρικῶν ἀναφέρονται εἰς παρανοήσεις ὑπ' αὐτῶν λέξεων ἐκκλησιαστικῶν, λογιωτέρων ἢ ἐχουσῶν διττὴν σημασίαν. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ἦταν δύο ἀδέρφια, Δῆμος καὶ Γιῶργος. Ὁ Γιῶργος ἀκούοντας ἔς τὴν ἐκκλησίαν πάντα νὰ ψέλνουν, «Τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος κατεπλάγη κτλ.», ἐρχεται μιὰ μέρα ἔς τὸν παπᾶ καὶ τοῦ λέγει, «Δέσποτα, γιατί πάντα τὸν ἀδερφό μου μνημονεύς ἔς τὴν ἐκκλησίαν καὶ λές, τῶν ἀγγέλων ὁ Δῆμος, ὀλοένα;» Κι ὁ παπᾶς τότε, ἀφοῦ πῆρε κάμποσες παράδες, ἄλλαξε τὸ τροπᾶρ κ' ἤλεγε καὶ τοὺς δύο. «Τῶν ἀγγέλων ὁ Δῆμος κατεπλάγη ὁ Γιῶργος».

Μόλα ταῦτα καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη, τὰς ἐχούσας νεοελληνικὸν χρωματισμόν, διηγήσεις ἀνευρίσκονται μερικά, αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὰ παράλληλα αὐτῶν εἴτε εἰς ἄλλους σημερινούς λαοὺς εἴτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Οὕτω π. χ. ἡ ἀκόλουθος χιακὴ διήγησις εἰς βάρος τῶν Βρονταδούσων, ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν σφαγῶν τῆς Χίου κατὰ τὸ 1822 καὶ φέρει ἐντελῶς νεωτερικὴν ὄψιν, ἔχει τὸ πρότυπον αὐτῆς ἤδη εἰς τὸν Φιλόγελων Ἰεροκλέους:

Ἐκάμαν κι ἄλλη μπαταρία καὶ ἀφ' τὴς τρεῖς χιλιάδες ἔμειναν τρεῖς μόνον. Ὁ πρῶτος ἐκρύφτηκεν ἀπάνω ἔς ἓνα δέντρο, ὁ δεύτερος ἀπάνω ἔς ἓνα δῶμα καὶ ὁ τρίτος πίσω ἔς ἓναν τοῖχο. Ἐπεροῦσαν τὰ ταγκαλάκια μπουλούκια μπουλούκια καὶ δὲν τοὺς εἶδαν. Ἐναν ταγκαλάκι πίσω πίσω ἐχτύπησεν τὸ τοιμπούκι του ἔς τὸ δέντρο, γιὰ νὰ πέσῃ ἡ σιάχτη. Ἐκεῖνος πού ταν ἀπάνω ἔς τὸ δέντρο ἐθάρρεψεν πὼς τὸ τοιμπούκι ἐν σπαθὶ καὶ πὼς θὰ κόψῃ τὸ δέντρο. Τοῦ φωνάζει λοιπὸν ἀφ' τὸ δέντρο, «Στάσου,

κατηβαίνω, ἀφεντάκη μου». Ἐκατήβηκεν καὶ τὸν ἤσφαξεν τὸ ταγκαλάκι. Εἶδεν τὸ αἷμα του πὼς ἦτανε μαῦρο καὶ εἶπε, «Μαῦρο ποὺ ἔν' τὸ αἷμα του τοῦ γκιαούρη!» Ὁ δεύτερος κρυμμένος ἀπάνω ἔς τὸ δῶμα ἐφώναξεν «Ἐλιές ἤφασεν, ἀφεντάκη μου, καὶ τοῦ λεγα νὰ μὴν τις φά. — Ἄ! ἐδῶ εἶσαι καὶ σύ; κατήβα κάτω», τοῦ λέ τὸ ταγκαλάκι. Κατηβαίνει καὶ τὸν σφάζει κι αὐτόν. Ὁ τρίτος, ποὺ ἦταν πίσω ἀφ' τὸν τοῖχον εἶπε, «Κάλλια γώ, ποὺ ἔμ' μιλῶ!». Τὸν ἤσφαξεν κι αὐτόν τὸ ταγκαλάκι.

Τὸ ἐν τῷ Φιλόγελῳ πρότυπον ἔχει ὡς ἑξῆς:

Σχολαστικοὶ δύο δειλοὶ, ὁ μὲν ἔκρουγεν αὐτόν εἰς φρέαρ, ὁ δὲ εἰς καλαμῶνα. Χαλασάντων οὖν κράνος τῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τὸ ὕδωρ ἀρύσασθαι, νομίσας στρατιώτην κατιέναι, ἰκτενύων ἐλήφθη. Ὡς δὲ ἔφασαν οἱ στρατιῶται ὅτι εἰ εἰσιώπησε, παρῆλθον ἄν' αὐτόν, ὁ δὲ ἐν τῷ καλαμῶνι κρυβόμενος «Οὐκοῦν, εἶπεν, ἐμὲ παρέλθετε σιωπῶ γάρ».

Μέρος αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὰ πρότυπα εὐρίσκομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, εἶναι βεβαίως παλαιὰ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κληρονομία. Αὐταὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα φαίνεται ὅτι ἔχουν διπλὴν τὴν ἀρχήν, καθ' ὅσον ἄλλαι μὲν εἶναι ἐντελῶς λαϊκαί, ἄλλαι δ' ἔχουν λογοτεχνικὴν προέλευσιν. Καθ' ὃν δηλαδὴ τρόπον καὶ σήμερον ὁ λαὸς πλάττει καὶ ἐπισωρεύει εἰς βάρος τάξεών τινων ἢ χωρίων ποικίλα περιπαιγμάτα, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἱ Βοιωτοί, οἱ Συβαρῖται, οἱ Κυμαῖοι, καὶ πρὸ παντὸς οἱ περίφημοι Ἀβδηρῖται ἀπετέλεσαν τὸ ὑποκείμενον διαφόρων τοιούτων περιπαιγμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μᾶς περιεσώθησαν μερικὰ καὶ ἄλλως καὶ μάλιστα διὰ τῆς εἰς τὸν Ἰεροκλέα καὶ Φιλάγριον ἀποδιδομένης συλλογῆς τοιούτων εὐτραπέλων, τοῦ Φιλόγελῳ. Εἶδος δὲ λογοτεχνικὸν ἀρχαῖον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε πηγὴν τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων ὑπῆρξαν οἱ μῦμοι.

Οὗτοι μὲ τὰ παίγνια καὶ τὰ γελοῖα των καὶ τοὺς κωμικοὺς τύπους, τοὺς ὁποίους ἔπλασαν, ἦσαν ἀγαπητότατοι εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἐκ δὲ τῶν ἀστείων αὐτῶν πολλά, ὅπως σήμερον ἐκ τῶν ἀστείων τοῦ καραγκιόζη, θὰ παρελαμβάνοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ θὰ εἰσήρχοντο οὕτως εἰς τὴν λαϊκὴν παράδοσιν. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀνά τὸν ἀρχαῖον κόσμον εὐρυτάτη κίνησις τῶν μίμων τούτων μέχρι τοῦ βάθους τῆς

Ἀνατολῆς, ἐξηγεῖται καὶ ἡ εὐρυτάτη ἀνὰ τοὺς λαοὺς διάδοσις πολλῶν ἐκ τῶν ἀστείων τούτων διηγήσεων. Συλλογὴν τοιούτων *μιμικῶν γελοίων* πιθανώτατα ἔχομεν εἰς τὸν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντα *Φιλόγελων*.

Ὑπάρχει ἡ γνώμη, ὅτι τὴν συλλογὴν ταύτην κατήρτισεν αὐτὸς ὁ περίφημος μιμογράφος Φιλιστίων· καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανον πράγματι ὁ Φιλιστίων νὰ προέβη εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν δημοφιλεστέρων αὐτοῦ ἀστείων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶναι ἀληθής, ἡ παρέλασις ἐν τῇ συλλογῇ ταύτῃ πλείστων κωμικῶν τύπων, *σχολαστικῶν, φαλακρῶν, κονρέων, ἰατρῶν, διδασκάλων, γραμματικῶν, εὐτραπέλων, δυσκόλων, δειλῶν, ὀκνηρῶν, φθονερῶν, λιμοξήρων, μεθύσων, ὄζοστόμων, μισογυναίων, πορνικῶν γυναιῶν* καὶ τῶν τοιούτων, οἱ ὅποιοι πιθανώτατα ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἐκ τῶν μίμων, συνηγοροῦν τοῦλάχιστον ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ἐκ τῶν μίμων προέρχονται καὶ αἱ διηγήσεις. Βεβαίως περιέχονται εἰς τὴν συλλογὴν ταύτην καὶ περιπαίγματα κατοίκων διαφόρων πόλεων, οἷον Ἀβδηριτῶν, Κυμαίων κτλ., τὰ ὅποια, ὅπως εἰς ὄλους τοὺς λαοὺς, ἠδύναντο καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ ἄνευ τῶν μίμων νὰ γεννηθοῦν καὶ νὰ ὑπάρξουν. Ἐπειτα πολλαὶ διηγήσεις εἰς αὐτὴν τὴν τόσον μικρὰν συλλογὴν ἐπαναλαμβάνονται δις καὶ τρίς, ἀποδιδόμεναι ἄλλοτε εἰς σχολαστικὸν καὶ ἄλλοτε εἰς Ἀβδηρίτην ἢ Κυμαῖον ἢ Σιδώνιον, πράγμα τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν λαϊκῶν διηγήσεων. Ἀλλὰ ταῦτα ἀφοροῦν τὴν συγκρότησιν τῆς συλλογῆς, δὲν ἐμποδίζουν δὲ καθόλου τὰς λοιπὰς διηγήσεις νὰ προέρχωνται ἐκ τῶν μίμων. Ἐπειτα πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ μῖμοι ἔφερον κατ' ἐξοχὴν λαϊκὸν χαρακτῆρα, δὲν ἀποκλείεται δέ, καθὼς πολλὰ ἐκ τῶν ἀστείων αὐτῶν περιῆλθον εἰς τὸν λαόν, οὕτω καὶ πολλὰ ἐξ ἀρχῆς τοῦ λαοῦ νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν. Ἡ δὲ συνύπαρξις αὐτῶν σήμερον ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ μαρτυρεῖ ἴσως τοῦτο, ὅτι οἱ ἐκάστοτε διασκευασταὶ τοῦ ἀρχικοῦ Φιλόγελω, καὶ θὰ εἶναι πλείονες, εἶχον ὑπ' ὄψιν καὶ ἄλλας συλλογὰς τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων, ἀγνώστους

εἰς ἡμᾶς σήμερον, τὰς ὁποίας καὶ ἐχρησιμοποίησαν καὶ συνεχώνευσαν διὰ τὴν συγκρότησιν τῆς παραδοθείσης.

Μέρος προέρχονται ἐκ διηγήσεων τουρκικῶν, καὶ ἰδίως τῶν περὶ τὸν Ναστραντίν Χότζαν. Ὡς πρὸς τὰς τελευταίας τὴν προφορικὴν ὁδὸν ὑπεβοήθησε καὶ τὸ πολὺ ἀγαπητὸν παρὰ τῷ λαῷ δημῶδες βιβλίον τοῦ ρηθέντος Χότζα. Ἄλλαι ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸν Ἰταλικὸν Μπερτόλδον. Δὲν δύναται ὅμως νὰ βεβαιώσῃ κανεὶς ἀπολύτως εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ὅτι αἱ τοιαῦται διηγήσεις δὲν ὑπῆρχον καὶ πρότερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἀφ' οὗ πολλάκις εὐρίσκονται καὶ εἰς τὸν Φιλόγελων, ἐκ τοῦ ὁποίου, ὡς εἴπομεν, καὶ ἄλλαι, μὴ περιλαμβανόμεναι εἰς τὸν Ναστραντίν Χότζαν, ἐσώθησαν. Οὕτω π. χ. ἡ ἀκόλουθος εὐρίσκεται ἤδη εἰς τὸν Φιλόγελων·

Μιὰ φορὰ ὁ Ναστράντιν Χότζας εἶδε ἕς τὸ ὄνειρό του πῶς τοῦ δίνανε ἑννέα ἄσπρα καὶ αὐτὸς φιλονικοῦσε καὶ ἐπέμενε νὰ τοῦ τὰ κάμουν δέκα. Ἐν αὐτὸ ἀπάνου ξύπνησε. Βλέπει ἕς τὸ χέρι του, δὲν ἔχει τίποτε. Κλείνει πάλι τὰ μάτια του, ἀπλώνει τὸ χέρι του καὶ λέει, «Δῶσ τα, ἅς εἶναι καὶ ἑννέα».

Ἴδου καὶ ἡ διήγησις τοῦ Φιλόγελω·

Ἀβδηρίτης κατ' ὄναρ χοιριδίον ἐπώλει καὶ ἐζήτει δηνάρια ἑκατόν. Διδόντος δέ τινος πενήκοντα, μὴ βουλόμενος λαβεῖν, διύπνισε. Καμμύσας οὖν καὶ τὴν χεῖρα προτεινάς εἶπε, «Δὸς κἄν τὰ πενήκοντα».

Ἄλλαι τέλος εἶναι ἀκαθορίστου προελεύσεως, φερόμεναι σήμερον εἰς πλείστους λαούς, χωρὶς νὰ εἶναι πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον δυνατὸν νὰ καθορισθῇ πόθεν τὸ πρῶτον προῆλθον.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται τί ἄλλο ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ συλλογεὺς πλὴν τῆς ἀκριβοῦς καταγραφῆς τοῦ κειμένου τῆς εὐτραπέλου διηγήσεως. Τοῦτο εἶναι ἢ χρῆσις αὐτῶν, πῶς δηλ. καὶ ποῦ καὶ πότε χρησιμοποιοῦνται ὡς μέσον γέλωτος, ὡς σκῶμμα, ὡς παροιμιώδεις μῦθοι, ἢ ὡς παραμύθια; κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ἢ εἰς ὠρισμένας περιστάσεις; εἰς συγκεντρώ-

σεις, εἰς καφενεῖα, ἢ εἰς οἰκίας; ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ γυναικῶν, ἢ μόνον μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν; καθόσον πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἔχουν βωμολοχικὸν χαρακτήρα.

Συλλογὰς τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων αὐτοτελεῖς ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ δὲν ἔχομεν. Εὐρίσκονται ὅμως διεσκορπισμέναι εἰς διάφορα καὶ ποικίλα δημοσιεύματα πολλάκις ἀναμειξ μετ' ἄλλου ὕλικου. Ἄρκεται ἔχουν δημοσιευθῆ ἔν τῷ Δ' καὶ Σ' τόμῳ τῆς Λαογραφίας ἐκ Χίου ὑπὸ τοῦ Στυλ. Βίου, ὅπου φέρονται κυρίως ὡς περιπαίγματα χωριῶν. Ἐν τῷ Ζ' ἐδημοσιεύθησαν ἄρκεται ὑπὸ τοῦ *Hepding*, ἐν δὲ τῷ Α' τόμῳ ἐδημοσίευσε τοιαύτας πλατυτέρας ὁ *Τραυλαντώνης*. Πλὴν τούτων εὐτράπελοι διηγήσεις φέρονται καὶ εἰς τινὰ λαϊκὰ βιβλία. Τοιοῦτόν τι ἐξεδόθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1899 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «90 μουραμπᾶδες, ἦτοι χαζομάρες καὶ ἐξυπνάδες τοῦ Γέρο-Κούτρα».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'

ΜΥΘΟΙ

Γενικά.

Τί εἶναι μῦθοι καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Ἡ λέξις μῦθος καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ σήμερον ἔχει περισσοτέρας σημασίας καὶ δὲν δηλοῖ ἔν καὶ μόνον εἶδος μνημείων τοῦ λόγου. Συνηθέστερον διὰ τῆς λέξεως ταύτης ὀνομάζονται αἱ περὶ θεῶν καὶ ἡρώων παραδόσεις τῶν ἀρχαίων, ὅθεν καὶ μυθολογία ἐλέχθη ἢ περὶ τοὺς τοιούτους μύθους ἀσχολουμένη ἐπιστήμη. Ἄλλ' ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ τῶν τοιούτων μύθων. Μύθους ἐνταῦθα λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς παροιμιώδεις διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι, ὡς καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν κατὰ

τὸ πλεῖστον προελθοῦσαι παροιμίαι, ἧ ἐπιλέγονται εἰς διαφόρους, συνήθως ἰδιοτρόπους, λόγους καὶ πράξεις ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, διὰ τὰ χαρακτηρισθῆναι αὐτὰς συνήθως ἐπὶ τὸ σκωπτικώτερον, ἧ λέγονται ὡς συμβουλαὶ παραδειγματικαὶ πρὸς νοιθεσίαν ἢ ἐπίκρισιν. Ὅθεν καὶ δυνάμεθα τὰ διακρίνωμεν τοὺς μῦθους εἰς δύο κατηγορίας, τοὺς ἄπλως παροιμιώδεις, ἐκείνους δηλαδή οἱ ὅποιοι χρησιμεύουν ἄπλως ὡς παραδειγματικαὶ παρομοιώσεις, καὶ τοὺς κυρίως διδακτικούς, τῶν ὁποίων καταφανεῖς εἶναι οἱ γνωμολογικοὶ καὶ συμβουλευτικοὶ σκοποί.

Α') Ἄπλως παροιμιώδεις μῦθοι.

Οἱ ἄπλως παροιμιώδεις μῦθοι εἶναι διηγήσεις ποικίλης προελεύσεως, προελθοῦσαι, ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν σκωπτικῶν καὶ εὐτραπέλων διηγήσεων. Συνετέλεσε δ' εἰς τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν—εἰς παραδειγματικὰς ἢ αὐτὴ σκωπτικὴ τοῦ λαοῦ διάθεσις, ἢ ὁποία καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰς ἐγέννησε. Διότι ὁ λαός, σκόπτῃς καὶ εὐτράπελος ὅπως εἶναι, ὁσάκις ἴδη πράξεις ἀτόπους ἢ ἀκούση λόγους γελοίους, δὲν ἀργεῖ νὰ εὔρη τοὺς ἀναλόγους τῶν εἰς τὰς διαφόρους σκωπτικὰς διηγήσεις, ὅσας ἔχει ἀποτεθησαυρισμένας εἰς τὴν μνήμην του καὶ αἱ ὁποῖαι τοσάκις ἐκίνησαν τὸν γέλωτά του. Ἄλλ' οὕτως αἱ διηγήσεις αὗται, ἐπιλεγόμεναι ἐκάστοτε εἰς παρομοίας περιστάσεις, μεταβάλλονται βαθμηδὸν εἰς τυπικὰς παρομοιώσεις, εἰς παραδείγματα, γίνονται δηλαδή παροιμιώδεις. Οὕτω π. χ. ἔγιναν παροιμιώδεις ὅλαι σχεδὸν αἱ διηγήσεις τοῦ *Ναστραντίν Χότζα* καὶ ἐπιλέγεται αἴφνης σήμερον τοῦ *Ναστραντίν Χότζα ὁ φοῦρνος*, ὁσάκις πρόκειται περὶ σχεδίου, τὸ ὁποῖον πολλάκις μετεβλήθη ἔνεκα τῆς πολυγνωμίας τῶν συμβουλευόντων καὶ τοῦ ἀναποφασίστου τοῦ πράττοντος. Διὰ τῶν τοιούτων διηγήσεων ἐπιτυγχάνει ὁ λαός τὸν χαρακτηρισμὸν πράξεων καὶ λόγων πολὺ ζωηρότερον καὶ παραστατικώτερον, παρ' ὅσον θὰ ἐγίνετο μὲ λέξεις ἀφηρημένας καὶ ἀχρωματίστους.

Ἐχρησιμοποιήθησαν δὲ ὡς παραδειγματικαὶ παρομιώσεις παντὸς εἴδους καὶ πάσης φύσεως εὐτράπελοι διηγήσεις, τοπικαί, σκωπτικαί, κυρίως εὐτράπελοι, παραμυθιακαί. Ἰδιαίτερος ὁμως καὶ κατὰ προτίμησιν ἐγένετο χρῆσις τῶν διηγήσεων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ ζῶα, τῶν μύθων τῶν ζώων. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως τῶν ἄλλων εἶπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκειὸν τόπον, περὶ δὲ τῶν μύθων τῶν ζώων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν πολυάριθμον καὶ εὐρύτατα διαδομένην ὁμάδα, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἰδιαίτερος λόγος ἐνταῦθα.

Μῦθοι τῶν ζώων.

Προχειρότατον παράδειγμα μύθων τῶν ζώων εἶναι οἱ πασίγνωστοι μῦθοι τοῦ Αἰσώπου. Τοιοῦτοι μῦθοι, οἱ αὐτοὶ ἢ ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς εὐρίσκονται εἰς πλείστους πεπολιτισμένους καὶ ἀπολιτίστους λαούς, περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν πολλαὶ καὶ ποικίλαι γνῶμαι καὶ ὑποθέσεις ἐξηγέθησαν. Οὕτως ὑπεστηρίχθη ὅτι εἶναι λείψανα παλαιοτάτου ἔπους τῶν ζώων ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς δὲν εἶχεν εἰσέτι διασπασθῆ ἡ Ἄρια ὁμοφυλία (Grimm), ἄλλοι εὐρόντες παρομοίους μύθους καὶ εἰς Ἰνδικὰ βιβλία ἐθεώρησαν τὴν Ἰνδικὴν ὡς πατρίδα αὐτῶν, ὀπόθεν κατὰ τὴν γνώμην των ἐξηπλώθησαν εἰς τὴν Δύσιν (Wagner), ἄλλοι τέλος ἐθεώρησαν αὐτοὺς ὡς προῖόν καθαρῶς ἑλληνικὸν (Weber, Benfey). Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος εἶναι δυσχερής, διότι καὶ ἡ παράδοσις εἶναι ἐλλιπὴς καὶ τὰ λαϊκὰ ταῦτα μνημεῖα ποικίλας ὑπέστησαν κατὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων μεταβολάς, αἵτινες ἀπέσβησαν τὰ ἴχνη τῆς πορείας τῆς ἐξελιξέως αὐτῶν. Ὅπωςδῆποτε ἡ πιθανωτέρα γνώμη φαίνεται ἡ ἑξῆς:

Διηγήσεις διάφοροι, εἰς τὰς ὁποίας τὰ δρωῦντα πρόσωπα νὰ εἶναι ζῶα, ἠδύναντο ν' ἀναπτυχθοῦν εἰς ὅλους τοὺς λαούς, τοὺς ζῶντας βίον κατὰ φύσιν. Εἰς τὸν βίον τοῦτον ἡ παρατήρησις τῆς φύσεως καὶ ἰδίως τῶν ἡθῶν τῶν ζώων, τὰ ὅποια ὡς θηράματα μὲν ἀποτελοῦν τὴν τροφήν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κατοικίδια δὲ τὴν χαρὰν καὶ διασκέδασίν του, εἶναι

οὐ μόνον ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητος, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς καθημερινῆς ἔξεως ὀξεῖα καὶ ἀκριβής. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς λ. χ. τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, διηγεῖται Ἰνδὸς ἐξημερωθεὶς, τὸ παιδίον, μόλις ἀρχίσῃ νὰ δύναται νὰ τρέχῃ, ἀσκεῖται εἰς τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως. Αἱ γυναῖκες καὶ οἱ ἄνδρες τῆς οἰκογενείας του τὸ διδάσκουν νὰ διακρίνῃ τὰς φωνὰς τῶν ζώων καὶ ἰδίᾳ τῶν πτηνῶν, διότι ταύτας μεταχειρίζονται οἱ ἐχθρικοὶ κατάσκοποι ὡς συνθήματα. Καθ' ἐκάστην ἐσπέραν ὑποβάλλεται εἰς μακρὰν ἀνάκρισιν περὶ τῶν παρατηρηθέντων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὸ παιδίον ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰς παρατηρήσεις του. Ὀνομάζει ὅλα τὰ νέα πτηνά, τὰ ὅποια εἶδε, καὶ περιγράφει τὸ χρῶμα, τὴν μορφήν τοῦ ράμφους, τὸ σχῆμα καὶ τὴν θέσιν τῆς φωλεᾶς, ὡς καὶ τὸ ἄσμα των. Ὅταν προχωρήσῃ ἡ ἡλικία, αἱ ἐρωτήσεις γίνονται δυσκολώτεραι, προπαρασκευάζεται δὲ τὸ παιδίον εἰς τὴν γνῶσιν τῶν *συνηθειῶν* καὶ τῶν *πανουργιῶν* τῶν ζώων, διὰ νὰ δύναται νὰ τὰς ὑπερνικᾷ εἰς τὸν μετέπειτα βίον.

Πόσῃ δ' ἐντύπωσιν κάμνουν εἰς τὸν κατὰ φύσιν ζῶντα ἄνθρωπον τὰ ἦθη τῶν ζώων καὶ αἱ διάφοροι αὐτῶν πανουργίαι, δύναται κανεὶς νὰ τὸ συμπεράνῃ καὶ ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς χωρικοὺς, οἱ ὅποιοι εὐχαρίστως διηγοῦνται καὶ ἀκούουν διάφορα πραγματικὰ ἐκ τοῦ βίου τῶν ζώων ἐπεισόδια, πολλάκις ζωηρότερον χρωματισμένα, διὰ τὰ κατορθώματα τῶν σκύλων των, τὴν πονηρίαν τῆς ἀλώπεκος καὶ τῶν ἄλλων ἀγρίων ζώων, τὰ ἦθη καὶ τὴν εὐφυΐαν τῶν κατοικιδίων καὶ τῶν ἀγρίων, τῶν τετραπόδων καὶ τῶν πτηνῶν.

Ἐπειτα εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ὁ κατὰ φύσιν βίος, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν σημερινῶν ἀκόμη χωρικῶν ἔν τινι μέτρῳ, ἐπικρατεῖ ὁ ἰνθρωπομορφισμὸς καὶ ἡ προσωποποιΐα, τὸ δὲ ζῶον θεωρεῖται πρόσωπον, ὄχι διάφορον τοῦ ἀνθρώπου, ἰσότιμον καὶ ἐν πολλοῖς ὑπέρτερον αὐτοῦ, πεπροικισμένον μὲ τὰς αὐτὰς ἢ καὶ ἀνωτέρας νοητικὰς δυνάμεις καὶ ὑπερτέρας μαγικὰς ἰδιότητας, μὴ στερούμενον δὲ καὶ γλώσσης, ἀδιά-

φορον ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐννοῇ αὐτήν. « Ὅποιος ἔζησε μεταξὺ τῶν χωρικῶν, παρατηρεῖ ξένος λαογράφος ἐρευνητής, γνωρίζει ὅτι ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὰ ζῶα εἶναι πολὺ περισσότερον στενὴ παρ' ὅσον ὁ πεπολιτισμέτος ἄνθρωπος φαντάζεται. Ὁ χωρικὸς ὁμιλεῖ μὲ τὰ ζῶα του ὡς μὲ λογικὰ ὄντα καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὰ τὰ ἰδικά του συναισθήματα καὶ τὴν ἰδικὴν του διανοητικὴν δύναμιν». Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους δὲν ἦτο βέβαια ἀδύνατον ν' ἀναπτυχθοῦν, ὅπως καὶ ἀνεπτύχθησαν, ποικίλαι περὶ ζῶων διηγήσεις, ἐν αἷς ταῦτα δρῶσιν ἕξ ἴσου μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἢ καὶ καθ' ἑαυτά, σύμφωνα πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς ἰδιότητας, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος, πάντοτε ὅμως ἀνθρωπομορφικῶς. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ἀνεπτύχθησαν καὶ διάφοροι δραματικαὶ παραστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας τὰ δρῶντα πρόσωπα εἶναι ζῶα, καθὼς καὶ μιμικοὶ χοροί, ἀπομιμούμενοι τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἦθη των.

Ἐφερον δ' αἱ διηγήσεις αὗται ποικίλον χαρακτῆρα, καθ' ὃν τρόπον ποικίλη εἶναι καὶ ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν τὸ ζῶον εἶχεν ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ζῶον διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ μυστηριῶδες ὄν, τὸ πλήρες ἀγνώστων δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων, ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν πολλοῖς ὁ σεβαστὸς πρόγονος τῆς φυλῆς, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα παιγνίδιά του. Ἡ προσεκτικωτέρα τοῦλάχιστον ἐξέτασις τῶν κατὰ φύσιν λαῶν ἀπέδειξεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐξημερώνει τὰ ζῶα ὄχι διὰ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν, ἀλλὰ διὰ νὰ παίξῃ, τὰ δὲ πρῶτα ἐξημερωμένα ζῶα δὲν εἶναι τὰ ὠφέλιμα, ἀλλὰ τὰ μᾶλλον παιγνιώδη. Εἰς κάθε καλύβην Ἰνδοῦ τῆς Ἀμερικῆς, ἀναφέρουν οἱ περιηγηταί, ὑπάρχουν πολυάριθμα ζῶα, πίθηκοι, ψιττακοί, μυρμηκοφάγοι κτλ., ἕκαστον δὲ μέλος τῆς οἰκογενείας ἔχει τὸ ἰδικόν του. Τὰ παιδιά ἀπὸ πρῶτας μέχρι ἐσπέρας ἀναστρέφονται παίζοντα μὲ τὰ ζῶα τῆς καλύβης. Ἀλλὰ μήπως τὸ αὐτὸ δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς σημερινοὺς πεπολιτισμένους λαούς; Πόσοι εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐκ συμπαθείας συνήθως ἀπλῆς τρέφουν διάφορα

εἶδη κυνῶν, γαλῶν καὶ ἄλλων τετραπόδων, πολὺ δὲ περισσότερον πτηνῶν!

Πλὴν τούτου τὸ ζῶον ταχέως προσεῖλκυσε καὶ τὸ σκῶμμα. Ἦδη εἰς τοὺς λαούς, οἱ ὅποιοι φοβοῦνται εἰσέτι καὶ σέβονται τὰ ζῶα, ὑπάρχουν καὶ εἶδη, τὰ ὅποια καταφρονοῦνται καὶ σκώπτονται. Οὕτω π. χ. οἱ Κοριακ τῆς Σιβηρίας σέβονται τὸν λύκον καὶ τὴν ἄρκτον καὶ ὅταν φονεύσουν καμίαν ψάλλον ἄσματα καὶ ζητοῦν συγγνώμην ἀπὸ τὴν φονευθεῖσαν ἐπιρρίπτοντες εἰς τοὺς Ρώσσους τὸν φόνον, κακομεταχειρίζονται ὅμως καὶ εἰρωνεύονται τὴν ἀλώπεκα. Ἐπειτα εἰς ἄλλους αὐτὰ ταῦτα τὰ φοβερὰ καὶ ἀξιοσέβαστα ζῶα, τὰ ὅποια, ἐννοεῖται, δὲν ἀποφεύγουν διὰ τοῦτο νὰ τὰ κυνηγοῦν, μόλις ἐκλείψῃ ὁ φόβος, καθίστανται ἀμέσως ὑποκείμενον σκώμματος καὶ λοιδοριῶν. Οὕτω π. χ. οἱ Dayak τῆς νήσου Borneo, ὅταν συλλάβουν κροκόδειλον, τοῦ ὁμιλοῦν μὲ σεβασμόν, ἕως ὅτου τοῦ δέσουν τοὺς πόδας· κατόπιν τὸν εἰρωνεύονται καὶ τὸν ἀποκαλοῦν παπποῦν.

Τὸ δὲ σκῶμμα τοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κερδίζει ἔδαφος, ἐφ' ὅσον προχωρεῖ ὁ πολιτισμὸς καὶ ἀτονεῖ ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ φόβος πρὸς τὸ ζῶον μὲ τὰς μυστηριώδεις τοῦ ιδιότητος. Ἡ περίεργος διὰ τὸν ἄνθρωπον σωματικὴ διάπλασις τῶν ζῴων, ἢ τόσον διαφέρουσα τῆς ἀνθρωπίνης, καθὼς καὶ αἱ διάφοροι πνευματικαὶ τῶν ιδιότητες, ὡς ἡ νοθρότης καὶ ἡ ἀδράνεια καὶ ἡ ἀνοησία τῶν μὲν, ἡ εὐκινήσις καὶ ἡ ἐπιδεξιότης καὶ ἡ πανουργία τῶν ἄλλων, τὰ ὅποια πάντα τόσον καλὰ προσέχει καὶ παρατηρεῖ ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, δὲν προκαλοῦν πλέον τὸν πλήρη φόβου καὶ σεβασμοῦ θαυμασμόν καὶ τὴν ἀπορίαν του, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον κεντοῦν τὴν σκωπτικὴν καὶ εὐτράπελον αὐτοῦ διάθεσιν.

Συμφώνως νῦν πρὸς τὴν τριττὴν ταύτην τοῦ ζῴου θέσιν ἐν τῷ βίῳ τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου, τριττὸς εἶναι καὶ ὁ χαρακτηριστὴρ τῶν διηγήσεων. Αἱ μὲν ἕξ αὐτῶν εἶναι σοβαραί, αἱ διάφοροι αἰτιολογικαὶ καὶ ἄλλαι περὶ ζῴων παραδόσεις, ἄλλαι παιγνιώδεις καὶ εὐτράπελοι, αἱ διάφοροι ἐκ τοῦ βίου τῶν ζῴων ἐπεισοδιακαὶ διηγήσεις, ἄλλαι τέλος σκωπτικαί, αἱ σκώ-

πτουσαι ἦθη καὶ ἰδιότητας τῶν ζώων εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον λαιδοριῶν εἴτε ὑπὸ τὸν τύπον εὐτραπέλων αἰτιολογικῶν παραδόσεων. Καὶ περὶ μὲν τῶν πρώτων, τῶν παραδόσεων, εἵπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, περὶ δὲ τῶν δευτέρων, τῶν ἐπεισοδιακῶν, παρατηροῦμεν ἔνταῦθα τὰ ἑξῆς·

Ἐκ τῶν διηγήσεων τούτων πολλαὶ βεβαίως δύνανται νὰ εἶναι πλασταί, πολλαὶ ὅμως ἐξάπαντος θὰ ἔχουν τοῦλάχιστον τὴν ἀρχὴν τῶν εἰς ἐπεισόσια πραγματικά. Ἡ περαιτέρω διαμόρφωσις τῶν δύναται πλεόν νὰ εἶναι καὶ φανταστική. Τοιούτων ἐπεισοδιακῶν διηγήσεων παραδείγματα εὐρίσκονται ἀρκετὰ εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαούς. Οὕτω π. χ. οἱ Βοσιμάνοι διηγοῦνται ὅτι κάποτε ἡ φυλὴ τῶν ἠναγκάσθη νὰ ἀλλάξῃ διαμονὴν διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν πείναν, ἡ ὁποία ἐμάστιζε τὸν τόπον. Μία μόνον γραῖα ἐγκατελείφθη, διότι ἐκ τῆς πείνης δὲν ἠδύνατο νὰ παρακολουθήσῃ. Ταύτην ἤρπασεν ὕαινα καὶ τὴν μετέφερεν εἰς τὸ ὄρος διὰ νὰ τὴν φάγῃ. Ἐκεῖ ὅμως ἡ γραῖα ἐφόνευσε τὴν ὕαιναν, τὴν ἔβρασε καὶ τὴν ἔφαγε, ἐδυνάμωσε καὶ ἐπῆγε καὶ εὗρηκε τὴν φυλὴν τῆς, ἡ ὁποία ἀκόμη ἐπείνα. Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν αἰσωπείων μύθων παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, ἀνευρίσκομεν ὑπολείμματα τοιούτων διηγήσεων. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἑξῆς·

Ἀλώπηξ λιμώτιουσα ὡς ἐθεάσατο ἔν τινι δρυὸς κοιλώματι ἄρτους καὶ κρέα ὑπὸ τινῶν ποιμένων καταλελειμμένα, ταῦτα εἰσελθοῦσα κατέφαγεν· ἐξογκωθεῖσα δὲ τὴν γαστέρα, ἐπειδὴ οὐκ ἠδύνατο ἐξελεῖν, ἐσιέναζε καὶ ὠδύρευτο. Ἐτέρα δὲ ἀλώπηξ τῆδε παριούσα εἰσήκουσεν αὐτῆς τῶν στεναγμῶν, καὶ προσελθοῦσα ἐπυρθάνειο τὴν αἰτίαν. Μαθοῦσα δὲ τὰ γεγενημένα, ἔφη πρὸς αὐτήν· «Ἀλλὰ μενετέον σοι ἔνταῦθα, ἕως ἂν τοιαύτη γένη ὁποία οὐσα εἰσηλθες, καὶ οὕτω ρηδίως ἐξελεύσῃ».

Ἄλλοτε δὲ ὁ λόγος δηλοῖ, ὅτι τὰ χαλεπὰ τῶν πραγμάτων ὁ χρόνος διαλύει.

Ἡ διήγησις λόγῳ τοῦ προστεθέντος ἐπιμυθίου φαίνεται διδακτική, ἀλλὰ προφανῶς εἶναι ἐπεισοδιακὴ, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς ὄχι ἀσύνηθες ἐπεισόδιον. Δὲν εἶναι ἀνήκοντον οὐδὲ σπάνιον ἴσως εἰς τὸν βίον τῶν ζώων πρᾶγμα, νὰ διολισθήσουν διὰ τινος ὀπῆς καὶ κατόπιν, ἀφ' οὗ φάγουν

καὶ ἐξογκωθοῦν, νὰ μὴ δύνανται νὰ ἐξέλθουν. Τὸ ἐπεισόδιον εἶναι κοινὸς τόπος καὶ εἰς ἄλλους μύθους τοῦ λύκου καὶ τῆς ἀλεπούς, οἱ ὅποιοι εἰσέρχονται εἰς ἀποθήκην, κατόπιν δ' ὁ λύκος φαγὼν καὶ ἐξογκωθεὶς ἀδυνατεῖ νὰ ἐξέλθῃ καὶ δέρεται ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν προσδραμόντων. Ἴσως δὲ καὶ εἰς τὸν μῦθον τοῦτον παρόμοιον ἀρχικῶς τέλος θὰ εἶχε, τὸ ὅποιον κατόπιν μετεβλήθη, ἴσως ὅπως δοθῆ εἰς αὐτὸν διδακτικὴ χροιά. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ δὲν φαίνεται ἐπιτυχῆς, ἀτυχεστάτον δὲ καὶ βεβιασμένον καὶ αὐτόχρημα μωρὸν εἶναι τὸ προσκολληθὲν εἰς τὸ τέλος ἐπιμύθιον.

Ὡς πρὸς τὴν τρίτην κατηγορίαν, τὰς σκωπικάς, εἵπομεν ἐπίσης εἰς τὰ περὶ παραδόσεων, τὰ δὲ παραδείγματα εἶναι πολυάριθμα. Εὐρίσκομεν δὲ τοιαύτας καὶ παρὰ τῷ Αἰσώπῳ. Ὡς παράδειγμα ἄς χρησιμεύσῃ ἡ ἀκόλουθος.

Ὅνοι ποτὲ ἀχθόμενοι ἐπὶ τῷ συνεχῶς ἀχθοφορεῖν καὶ ταλαιπωρεῖν, πρόσβεις ἔπεμψαν πρὸς τὸν Δία, λύσιν τινα αἰτούμενοι τῶν πόνων. Ὁ δ' αὐτοῖς ἐπιδείξαι βουλόμενος, ὅτι τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, ἔφη, τότε αὐτοὺς ἀπαλλαγῆσεσθαι τῆς κακοπαθείας, ὅταν οὐροῦντες ποταμὸν ποιήσωσι. Κἀκεῖνοι αὐτὸν ἀληθεύειν ὑπολαβόντες, ἀπ' ἐκείνου καὶ μέχρι νῦν, ἔνθα ἂν ἀλλήλων οὖρον ἴδωσιν, ἐνταῦθα καὶ αὐτοὶ παριστάμενοι οὐροῦσιν.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα εἶδη δύνανται νὰ εἶναι ἐξ ἴσου ἀρχικά καὶ νὰ συνυπάρχουν ἐπίσης, ὅπως καὶ συνυπάρχουν. Ἐξ ὧσων ὅμως μέχρι τῆς σήμερον γνωρίζομεν φαίνεται ὅτι εἰς τὰ παλαιότερα στάδια ἀφθονοῦν μᾶλλον αἱ σοβαρώτεραι διηγήσεις, αἱ παραδόσεις, ἴσως διότι συνδέονται καὶ πρὸς θρησκευτικὰς ἰδέας καὶ διὰ τοῦτο ταχύτερον ἔλαβον μονιμωτέραν μορφήν καὶ ἐσχημάτισαν παράδοσιν, ἴσως δὲ καὶ διότι αὐτὰς ὡς προχειροτέρας ἐπρόσεξαν οἱ περιηγηταί, οἱ ὅποιοι πάντες δὲν ἦσαν καὶ ἐκ συστήματος ἐρευνηταί. Βαθμηδὸν ὅμως σὺν τῇ προόδῳ τοῦ πολιτισμοῦ, ἔφ' ὅσον, ὡς εἵπομεν, ἀπέβαλλε τὸ ζῶον τὸν σοβαρὸν αὐτοῦ χαρακτήρα, παρατηρεῖται ὅτι εἰσχωρεῖ βαθμηδὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὸ εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν στοιχεῖον, οὕτως ὥστε καὶ παραδόσεις ἀρχικῶς σοβαρώτεραι λαμβάνουν σὺν τῷ χρόνῳ εὐτράπελον ὄψιν. Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην ἴσως συνετέλεσε

καὶ τοῦτο, ὅτι σκωπτικόν τι καὶ παιγνιῶδες ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῇ μιμήσει, μίμησις δὲ εἶναι καὶ ἡ διήγησις ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, διὰ δὲ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς καὶ πραγματική, καθ' ὅσον οὗτοι προσπαθοῦν καὶ διὰ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ στόματος καὶ τῆς φωνῆς καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων μιμικῶν κινήσεων καὶ χειρονομιῶν νὰ δώσουν εἰς τὰς λέξεις τῆς διηγήσεως ζωὴν.

Πλὴν τῶν τριῶν τούτων εἰδῶν ἀνευρίσκονται παρὰ τῷ Αἰσώπῳ ἴχνη καὶ ἄλλου τινὸς εἴδους σκωπτικῶν διηγήσεων, αἱ μεταξὺ τῶν ζώων ἔριδες περὶ ὑπεροχῆς καὶ προτερημάτων καὶ ἀλληλολοιοδορίαί. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

*Στάσις ἦλθε πᾶσι τοῖς τετραπόδοις,
καύχημα κατέχουσα εἰς παίδων πλήθη.
Καὶ δὴ ἔφρασκον τῇ λεαίνῃ βοῶντες·
«εἰπέ καὶ σὺ τό, πόσους παῖδας τίκεις;»
Ἡ δὲ γελῶσα πρὸς αὐτοὺς ταῦτα λέγει·
«σκύμνον μὲν ἔνα, ἀλλὰ γενναῖον πάνυ» (').*

Τὰς ἀλληλολοιοδορίας ταύτας ἀνευρίσκομεν κατόπιν εἰς πολὺ μεγαλύτερον βαθμὸν χρησιμοποιουμένας εἰς δημῶδη μεσαιωνικὰ ἑλληνικὰ ποιήματα, ὡς εἶναι ἡ *Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων* καὶ ὁ *Πουλλολόγος*, τὰ ὅποια ἀναμφισβητήτως περιέχουν καὶ στοιχεῖα δημοτικά.

Εἰς πάσας τὰς διηγήσεις ταύτας τὰ ζῶα ὁμιλοῦν καὶ πράττουν ἀνθρωπομορφικῶς, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα κατὰ τρόπον ἐντελῶς φυσικόν. Ἡ μαγεία καὶ τὸ ὑπερφυσικόν, τὰ δύο ταῦτα κυριώτατα χαρακτηριστικά, ὡς θὰ ἴδωμεν, τοῦ παραμυθιοῦ, λείπουν. Τὸ δὲ ὕψος τῶν διηγήσεων, διάφορον κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαοὺς, εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σύντομον καὶ βραχύ, ὡς εἶναι ἐν γένει τῶν παραδόσεων καὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων.

(') Παρὰ Halm ὁ μῦθος εἶναι καταλογάδην γεγραμμένος. Ὅτι ὁμως πρόκειται περὶ στίχων, χωριζομένων ὡς ἀνωτέρω, δὲν ὑπάρχει, νομίζω, ἀμφιβολία.

Ἄφ' οὗ νῦν ἅπαξ ἐσηματίσθησαν αἱ διηγήσεις αὗται καὶ ἀπετέλεσαν οὕτως εἰπεῖν ἴδιον λαογραφικὸν λογοτεχνικὸν εἶδος, οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πολλαχῶς ὁ θησαυρὸς αὐτῶν ἐπλουτίσθη διὰ νέων ἐκάστοτε παρομοίων πρὸς τὰ πρότυπα δημιουργημάτων. Οὕτως ἀπετελέσθη ἱκανὸν κεφάλαιον τοιούτων σκωπτικῶν ἢ εὐτραπέλων διηγήσεων ζῶων, αἱ ὁποῖαι ἔσχον περαιτέρω τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν ἔσχον καὶ αἱ εὐτράπελοι ἐν γένει διηγήσεις. Δηλαδή ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τοῦ εὐτραπέλου καὶ σκωπτικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος, ἂν μὴ πᾶσαι, ἀλλὰ μέγα τοῦλάχιστον μέρος αὐτῶν, κατήντησαν παροιμιώδεις, καὶ αὗται ἔμειναν ὅπως ἦσαν βραχεῖαι καὶ σύντομοι ἢ καὶ ἐβραχύνθησαν ἔτι μᾶλλον καταλήξασαι ἐν πολλοῖς εἰς παροιμίας. Ὡς παράδειγμα ἄς χρησιμεύσῃ ἡ ἐξῆς περὶ καμήλου ἀρχικῶς εὐτράπελος αἰτιολογικὴ παράδοσις, ἡ ὁποία ἐξειλίχθη εἰς παροιμιώδη·

Κάμηλος, θεασαμένη ταῦρον ἐπὶ τοῖς κέρασιν ἀγαλλόμενον, φθονήσασα αὐτῷ ἠβουλήθη καὶ αὐτὴ τῶν ἴσων ἐφικέσθαι. Διὸ καὶ παραγενομένη πρὸς τὸν Δία τούτου ἐδέετο, ὅπως αὐτῇ κέρατα προσνείμῃ· καὶ ὁ Ζεὺς ἀγανακτήσας κατ' αὐτῆς, εἴ γε μὴ ἀρκοῖτο τῷ μεγέθει τοῦ σώματος καὶ τῇ ἰσχύϊ, ἀλλὰ καὶ περισσοτέρων ἐπιθυμοῖ, οὐ μόνον αὐτῇ κέρατα οὐ προσέθηκεν, ἀλλὰ καὶ μέρος τι τῶν ὠτων ἀφείλετο.

Οὕτω πολλοὶ διὰ πλεονεξίαν τοῖς ἄλλοις ἐποφθαλμιζόντες λανθάνουσι καὶ τῶν ἰδίων στερούμενοι.

Ἄφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διηγήσεως πολλὰ ἐπλατύνθησαν ὑπὸ τῶν ἀφηγητῶν εἰς παραμύθια, οὕτω δ' ἔμορφώθη τὸ παραμύθι τῶν ζῶων. Καὶ μέρος μὲν τῶν παραμυθίων αὐτῶν εἶναι ἐντελῶς ἐπεισοδιακὰ καὶ διὰ τοῦτο ὅπωςδῆποτε βραχεῖα. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ἀκόλουθον τοῦ Αἰσώπου·

Κύων καὶ ἀλεκτριῶν, ἔταιρείαν ποιησάμενοι, ὤδενον. Ἐσπέρας δὲ καταλαβούσης, ὁ μὲν ἀλεκτριῶν ἐπὶ δένδρου ἐκάθευδεν ἀναβάς, ὁ δὲ κύων πρὸς τῇ ῥίζῃ τοῦ δένδρου, κοίλωμα ἔχοντος. Τοῦ δὲ ἀλεκτριῶνος κατὰ τὸ εἰωθὸς νύκτωρ φωνήσαντος, ἀλώπηξ ἀκούσασα πρὸς αὐτὸν ἔδραμε, καὶ σπᾶσα κάτωθεν πρὸς ἑαυτὴν κατελθεῖν ἠξίον· ἐπιθυμεῖν γὰρ ἀγαθὴν οὕτω φωνὴν ζῶον ἔχον ἀσπάσασθαι. Τοῦ δὲ εἰπόντος, τὸν θυρωρὸν πρότερον

διωπνίσαι, ὑπὸ τὴν ῥίζαν καθεύδοντα, ὡς ἐκείνου ἀνοίξαντος κατελθεῖν, κακείνης ζητούσης αὐτὸν φωνῆσαι, ὁ κύων αἴφνης πηδήσας αὐτὴν διασπάραξεν (').

Μέρος ὅμως αὐτῶν, καθ' ὃν τρόπον καὶ εὐτράπελοι διηγῆσαι, δι' ἐπισωρεύσεως ἐπεισοδίων ἀνεπτύχθη εἰς τέλειον παραμύθι. Αὐτὰ δὲ τὰ παραμύθια πιθανώτατα κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἐχρησίμευσαν ὡς πυρὴν τοῦ περιφήμου ἔπους τῶν ζῴων, εἰς τὸ ὅποιον πρωτεῦον πρόσωπον παίζουν ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλώπηξ. Ἀμφότερα δὲ τὰ εἶδη καὶ ἰδίως τὰ ἐπεισοδιακὰ διακρίνονται περισσότερον καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα παραμύθια διὰ τὸν κατ' ἐξοχὴν παιδικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα, εἶναι δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν προσφιλῆ εἰς τὰ παιδιά, τὰ ὅποια, ὅπως τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον, ἰδιαιτέρως ἐλκύει τὸ ζῶον, καὶ διὰ τοῦτο οὐδόλως εἶναι ἀπίθανον, ἂν ὄχι ὅλα, ἀλλὰ μερικὰ τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν νὰ ἔχουν παιδικὴν ἀρχήν.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν νεωτέρων τούτων εἰδῶν, ὅπως συνήθως συμβαίνει εἰς τὰ λαογραφικὰ προΐόντα, δὲν ἐπέφερε καὶ τὴν καταστροφὴν καὶ ἀπώλειαν τῶν παλαιότερων, οὕτως ὥστε σήμερον ὑφίστανται ἐκ παραλλήλου καὶ αἰτιολογικαὶ παραδόσεις, σοβαραὶ καὶ εὐτράπελοι, καὶ ἐπεισοδιακαὶ διηγῆσαι καὶ μῦθοι παροιμιώδεις καὶ παραμύθια τῶν ζῴων. Μίαν ἄλλην ἀκόμη ἐξέλιξιν σπουδαιοτάτην ὑπέστησαν οἱ μῦθοι τῶν ζῴων, τὴν εἰς διδακτικούς, ἀλλὰ περὶ τούτων εὐθὺς κατωτέρω.

(') Καὶ ἐνταῦθα προστίθενται ἐπιμύθια, διὰ νὰ δοθῆ εἰς τὸν μῦθον διδακτικὴ χροιά, ἀλλ' ὅτι εἶναι πρόσθετα καὶ βεβιασμένα καὶ οἰονεὶ παράσιτα εἰς τὸ σῶμα τοῦ μύθου, ὡς χαρακτηρίζει αὐτὰ ὁ Tylor, δεικνύει ἢ κακὴ αὐτῶν ἢ μᾶλλον ἢ μωρὰ προσαρμογὴ. Οὕτω κατὰ τὴν μίαν διασκευὴν, « Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ φρόνιμοι τῶν ἀνθρώπων τοὺς ἐχθροὺς ἐπελθόντας πρὸς ἰσχυροτέρους πέμπονσι παραλογιζόμενοι », κατὰ δὲ τὴν ἄλλην, « Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ φρόνιμοι, ὅποταν τι κακὸν αὐτοῖς ἐπέλθῃ, ραδίως πρὸς αὐτὸ ἀντιπαρατάσσονται ».

β') Κυρίως διδακτικοὶ μῦθοι.

Κυρίως διδακτικοὺς μύθους ὀνομάζομεν, ὡς εἶπομεν, τοὺς μύθους, τῶν ὁποίων καταφανεῖς εἶναι οἱ γνωμολογικοὶ καὶ συμβουλευτικοὶ σκοποί. Τοὺς τοιούτους μύθους, φαίνεται, καὶ οἱ παλαιοὶ διέκρινον τῶν λοιπῶν, ἀποκαλοῦντες αἴνους. Οὕτω παρὰ Σουΐδα φέρεται *Αἴνος διαφέρει μύθου, τῷ τὸν αἴνον μὴ πρὸς παῖδας ἀλλὰ πρὸς ἄνδρας πεποιῆσθαι, καὶ μὴ πρὸς ψυχαγωγίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ παραίνεσιν ἔχειν τινά. Βούλεται γὰρ ἐπικρουπτόμενος παραινεῖν τι καὶ διδάσκειν. Τοιοῦτος τις π. χ. εἶναι ὁ ἀκόλουθος ἐκ τοῦ Αἰσώπου*

Ἔσθι τὰς εἰχεν ὡὰ χρυσᾶ τίκτουςαι καὶ νομίσας ἔνδον αὐτῆς ὄγκον χρυσοῦ εἶναι, κτεῖνας εὗρηκεν ὁμοίαν τῶν λοιπῶν ὀρνίθων. Ὁ δὲ ἀθρόον πλοῦτον ἐλπίσας εὗρήσειν, καὶ τοῦ μικροῦ ἐστέρηται ἐκείνου.

Ὁ μῦθος δηλοῖ, ὅτι δεῖ τοῖς παροῦσιν ἀρκεῖσθαι καὶ τὴν ἀπλησίαν φεύγειν.

Ἔχουν δὲ οὗτοι κυρίως τὴν ἀρχὴν των εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ὀλίγον προηγμένου ἀνθρώπου νὰ σκεφθῆ με ἀφηρημένας λέξεις καὶ ἐννοίας καὶ τὴν ἐντεῦθεν τάσιν, ὅπως κάθε τι τὸ ἀφηρημένον ἐνδύη εἰς συγκεκριμένας εἰκόνας, εἰς σύμβολα καὶ παραδείγματα.

Εἰς τὰ ὀλίγον δηλαδή προηγμένα στάδια ἢ παιδικὴ ἀκόμη τοῦ ἀνθρώπου διανόησις ἐργάζεται εἰσέτι με τὰς παραστατικὰς εἰκόνας, ἢ δὲ λέξεις ἔχει σημασίαν μόνον καθ' ὅσον συνδέεται πρὸς τὰς εἰκόνας ταύτας, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ τὸ ἀκουστὸν σύμβολον αὐτῶν. Λέξεις ἀφηρημέναι δὲν ὑπάρχουν, οὐδὲ εἶναι νοηταί. Ὅθεν καὶ κάθε διδασκαλία ἀφηρημένη, κάθε δίδαγμα ἠθικόν, διὰ νὰ γίνῃ νοητόν, πρέπει νὰ ἐνδυθῆ τὸ ἔνδυμα τῆς παραστατικότητος, πρέπει νὰ μεταβληθῆ εἰς εἰκόνα. Τοῦτο δὲ εἶναι δυνατόν μόνον διὰ τοῦ παραδείγματος. Ὅθεν καὶ ὁσάκις παρουσιάζεται ἀνάγκη νὰ διατυπωθῶν γινῶμαι διδακτικαί, δὲν ἐπιζητοῦνται λέξεις, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦνται ἢ καὶ ἐν ἀνάγκῃ πλάττονται πράξεις παραδειγματικαί, δημιουργοῦνται δηλαδή μῦθοι διδακτικοί.

Ἔχομεν δὲ ἄφθονα εἰς τοὺς λαοὺς τὰ παραδείγματα τοιούτων μύθων.

Προσηρμύσθησαν δὲ πρωτίστως εἰς σκοποὺς διδακτικούς καὶ ἐγένοντο διδακτικοὶ αὐτοὶ οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, εἰς τοὺς ὁποίους εὐκόλως ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ ὁ διδακτικὸς χαρακτήρ. Οἱ μῦθοι οὗτοι, ὡς εἶπομεν, εἶναι εὐτραπέλοι καὶ σκωπτικαὶ ἐξ ἀρχῆς διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι χρησιμοποιοῦνται ὡς τυπικαὶ παρομοιώσεις καὶ παραδείγματα, διὰ νὰ χαρακτηρίσουν διαφόρους ἀνοήτους πράξεις ἢ λόγους μετὰ τινος εὐτραπελίας καὶ σκώματος. Ἄλλ' ἀκριβῶς εἰς τὸ σκῶμμα τοῦτο ἐνυπάρχει ἤδη ὁ σπόρος τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας. Διότι τὸ σκῶμμα ἐλέγχει πάντοτε ἐλάττωμα, ὃ δὲ παρακολουθῶν αὐτὸ εἰρωνικὸς γέλωσ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον βῆμα ἀρνητικῆς ἠθικῆς διδασκαλίας, ἢ ὁποῖα κατόπιν ἀναπτύσσεται καὶ διατυπouται καὶ θετικῶς εἰς τὸ ἠθικὸν παράγγελμα, τὸ παρακολουθοῦν τὸν μῦθον, τὸ ἐπιμύθιον. Ὁφείλομεν ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τὰ ἐπιμύθια ταῦτα σπανίως προέρχονται ἐκ τοῦ λαοῦ, συνήθως δ' εἶναι προσθῆκαι τῶν σοφῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, ἐχρησιμοποίησαν τὸν μῦθον διὰ τὰς διδασκαλίας των. Διὰ τὸν λαὸν ὁ μῦθος διδάσκει καθ' ἑαυτὸν διὰ τοῦ παραδείγματος, ἢ δ' ἐν αὐτῷ ὑποκρυπτομένη διδασκαλία ἐκπηδᾷ αὐτόματος ἐκ τῆς εἰκόνας τοῦ μύθου χωρὶς νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ διατυπωθῇ εἰς ἀφηρημένον ἠθικὸν δίδαγμα. Ὡς πρὸς τοὺς ἀρχαίους τοῦλάχιστον αἰσωπεῖους μύθους τὰ ἐπιμύθια πιθανώτατα εἶναι ἔργον τῶν διὰ διαφόρους διδακτικούς σκοποὺς χρησιμοποιησάντων τοὺς μύθους καὶ πολλάκις ἴσως τῶν συλλογέων καὶ διασκευαστῶν κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους, καθὼς δεικνύει καὶ ἡ κακὴ καὶ βεβιασμένη αὐτῶν εἰς τοὺς μύθους προσαρμογὴ.

Τοῦ διδακτικοῦ τούτου χαρακτήρος τοῦ παροιμιώδους μύθου ἅπαξ παρατηρηθέντος, εὐκόλως εἶτα ἠδύναντο νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ἄλλοι κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παραδεδομένων, ἐξ ἀρχῆς πλέον φέροντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν διδασκαλίαν ὡς σκοπόν. Ὅθεν καὶ δύσκολον εἶναι σήμερον εἰς πολλὰς

περιστάσεις νὰ ἀποφανθῇ κανεὶς ἂν μῦθος τις ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη διδακτικὸς ἢ προϋπάρχων ἐχρησιμοποιήθη ὡς τοιοῦτος.

Παρὰ τοὺς μύθους, εἰς τοὺς ὁποίους κυρίως ἐκδηλοῦται ἡ πρὸς τὴν δι' εἰκόνων διδασκαλίαν κλίσις τῶν λαῶν, πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ κυρίως παραμύθια ὑφίστανται τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλίσεως ταύτης. Ταῦτα, ὡς θὰ εἴπωμεν, εἶναι ἄπλαϊ φανταστικαὶ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι εἰς οὐδένα ἠθικὸν διδακτικὸν σκοπὸν ἀποβλέπουν. Δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ ἀρνηθῇ κανεὶς ὅτι βασιλεύει εἰς αὐτὰ κάποια γενικωτέρα ἠθικὴ, καθ' ὅσον κατὰ κανόνα ἡ μὲν κακία τιμωρεῖται ἐν αὐτοῖς, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ ἡ ἀρετὴ θριαμβεύει. Τοῦτο ἤρκεσεν ὅπως ὁ λαὸς προσαρμόσῃ εἰς αὐτὰ ἠθικὰς ἐννοίας. Τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται κατὰ κανόνα εἰς μερικοὺς λαοὺς τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Μαδαγασκάρης, δὲν εἶναι ὅμως ἄγνωστον καὶ παρ' ἡμῖν.

Τοιαύτην πιθανῶς ἀρχὴν ἔχων ὁ λαϊκὸς διδακτικὸς μῦθος δὲν ἔμεινε μέχρι τέλους μόνον λαϊκός. Οἱ παλαιοὶ σοφοὶ καὶ ποιηταὶ κληρονομήσαντες παρὰ τοῦ λαοῦ τὰς αὐτὰς πρὸς τὴν δι' εἰκόνων διανόησιν τάσεις καὶ ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τὸν εἰκονικόν, τὸν παραδειγματικὸν μῦθον καὶ τὴν ἀλληγορίαν κλίσιν, ἐκαλλιέργησαν καὶ ἀνέπτυξαν αὐτὰς εἰς σύστημα, καὶ παραλαβόντες τὸν λαϊκὸν μῦθον ἐκαλλιέργησαν αὐτὸν ὡς μέσον ἐναργοῦς καὶ πειστικῆς διδασκαλίας μετὰ περισσῆς ἀγάπης, καθ' ὃν τρόπον ἐκαλλιέργησαν καὶ τὴν ἀλληγορικὴν γνώμην καὶ τὸ αἴνιγμα, ὡς θέλομεν εἶπει εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον.

Οὗτοι δηλαδή, ὅσάκις ἤθελον νὰ πείσουν καὶ νὰ διδάξουν ἀπ' εὐθείας, μετεχειρίζοντο εὐχαρίστως τὴν ἀλληγορίαν τοῦ μύθου, ἢ ὁποῖα εἰς τὸν λαὸν εἶναι πάντοτε περισσότερον καταληπτὴ καὶ ἡ διδασκαλία τῆς περισσότερον ἐναργῆς καὶ πειστικῆς καὶ ἀπὸ τὴν διεξοδικωτάτην καὶ σαφεστάτην ἀφηρημένην ἠθικὴν διδασκαλίαν. Χαρακτηριστικώτατα εἶναι ὅσα λέγονται εἰς τὴν Ἰνδικὴν Χιτοπαδάσσαν. Ὁ βασιλεὺς ζητεῖ οἱ δυσκίνητοι τὸν νοῦν υἱοῦ του νὰ παιδευθοῦν ταχέως, ἢ δὲ πρὸς τοῦτο ἐπίτομος ὁδὸς εἶναι ἡ ὁδὸς

τοῦ μύθου, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ὁ σοφὸς Βιονουσαρμάν, ὅστις ἐντὸς ἕξ μηνῶν ὑπόσχεται νὰ ἀποδείξῃ αὐτοὺς εἰδήμονας πάσης σοφίας, πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ ἠθικῆς, συγγράψας πρὸς τοῦτο τὴν *Παντσαιάντραν* ἢ *Χιποπαδάσσαν*, τὸ περίφημον διδασκτικὸν Ἰνδικὸν βιβλίον. Εἰς δὲ τὸν *Στεφανίτην* καὶ *Ἰχνηλάτην*, τὴν βυζαντινὴν μετάφρασιν τοῦ αὐτοῦ ἔργου, ὁ βασιλεὺς Ἀβεσσαλὼμ ζητεῖ παρὰ τοῦ φιλοσόφου νὰ ὑποδειγματίσῃ διὰ διηγήσεως διαφόρους πρακτικὰς ἀληθείας, οἷον τίνι τρόπῳ ὁ δόλιος καὶ πονηρὸς μεσολαβήσας εἰς ἔχθραν μεταβάλλει τὴν μεταξύ τινῶν συστᾶσαν φιλίαν, ὃ δὲ σοφὸς διηγεῖται μύθους.

Μετεχειρίσθησαν δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἱ σοφοὶ ἢ ὑπάρχοντας ἤδη λαϊκοὺς μύθους παροιμιώδεις ἢ διδασκτικούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτόνισαν τὸ διδασκτικὸν στοιχεῖον, ἢ καὶ ἔπλασαν τοιοῦτους ἕξ ἐπίτηδες. Ἐνεκα τούτου, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, εἶναι πολλάκις δύσκολον ν' ἀποφανθῇ τις ἂν μῦθος τις ἐπλάσθη ἕξ ἀρχῆς διδασκτικὸς ἢ ὑπάρχων ἤδη ἐχρησιμοποιήθη ὡς τοιοῦτος.

Εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν μύθων καὶ μάλιστα τῶν μύθων τῶν ζῶων ὡς μέσου διδασκτικοῦ εἶναι παλαιωτάτη καὶ ἀρχικῶς, φαίνεται, ἐντελῶς λαϊκῆ. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς χαρακτηρίζει τοὺς ὡς εὔρημα τῶν ἀγελαίων ἀνθρώπων. Ἢδη εἰς τὸν Ὅμηρον ἔχομεν ὑπαινιγμοὺς εἰς τοιοῦτους μύθους, ὃ δὲ Ἡσίοδος εἰς τὰ *Ἔργα καὶ ἡμέρας* αὐτοῦ, θέλων νὰ διδάξῃ ὅτι ἀνόητος εἶναι ὁ θέλων νὰ ἐξισώνη τὸν ἑαυτὸν τοῦ μετὰ τοὺς ἀνωτέρους του, παρὰ τοῦ λαοῦ πιθανώτατα παραλαβὼν διηγεῖται τὸν μῦθον τῆς ἀηδόνης καὶ τοῦ ἰέρακος. Ὁ Ἀρχίλοχος βραδύτερον καὶ ὁ Σιμωνίδης καὶ ἄλλοι ποιηταὶ μετεχειρίσθησαν ἐπίσης τὸν μῦθον ὡς μέσον ἀμέσου καὶ ἀποτελεσματικῆς διδασκαλίας τῶν συμπολιτῶν των. Βραδύτερον εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ πολιτικοὶ καὶ οἱ ρήτορες συνηθέστατα μετεχειρίζοντο τοὺς μύθους, ὁσάκις ἤθελον νὰ προσελκύσουν ἀμέριστον τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν των ἐπί τινος σημείου καὶ νὰ δημιουργήσουν ζωηροτέρα παρ' αὐτοῖς ἐν-

τύπωσιν, ὃ δὲ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν Ρητορικὴν τοῦ καταλέγει αὐτοὺς μεταξὺ τῶν παραδειγμάτων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ μεταχειρίζονται οἱ ῥήτορες, διὰ νὰ καταστήσουν περισσότερον πιστευτοὺς τοὺς λόγους των. Ὡσαύτως καὶ οἱ ὑστερώτεροι ρητοροδιδάσκαλοι εἰς τὰ προγυμνάσματα αὐτῶν πραγματεύονται ἰδιαιτέρως περὶ τοῦ μύθου ὡς προγυμνάσματος ρητορικοῦ.

Πόσον δὲ λαϊκὸς ἦτο ὁ μῦθος καὶ πόσῃν δύναμιν εἶχε νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν δεικνύει τὸ ἕξῃς περὶ τοῦ ῥήτορος Δημάδου ἀνέκδοτον. Οὗτος ἐπειδὴ δὲν ἐπρόσεχον κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι εἰς τοὺς λόγους του, τοὺς παρεκάλεσε νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ διηγηθῇ μῦθον. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ ἐπέτρεψαν καὶ ἤρχισε νὰ λέγῃ, «*Ἡ Δήμητρα, μία χελιδὼν καὶ μία ἔγγελος ἐβάδιζον τὸν ἴδιον δρόμον. Ὄταν ἔφθασαν εἰς ἓνα ποταμόν, ἡ μὲν χελιδὼν ἐπέτασεν, ἡ δὲ ἔγγελος ἐβυθίσθη εἰς τὰ νερά . . .*». Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔσταμάτησε. Οἱ Ἀθηναῖοι περίεργοι νὰ ἀκούσουν τὸ τέλος ἔσπευσαν νὰ ἐρωτήσουν, «*Καὶ ἡ Δήμητρα τί ἀπέγινεν; — Ὁργίσθη ἐναντίον σας, ἀπήντησεν ὁ Δημάδης, διότι ἀφήσατε τὰς ὑποθέσεις τῆς πόλεως καὶ κάθεσθε καὶ ἀκούετε μύθους*».

Ἀλλὰ καὶ οἱ φιλόσοφοι μετεχειρίσθησαν τοὺς μύθους. Εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, τὸν ὅποιον παραθέτει ὁ Ξενοφῶν εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του. Ὁ σοφώτατος Σωκράτης κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῇ φυλακῇ εὗρισκόμενος, ἐποίει εἰς στίχους αἰσωπείους μύθους, εἰς δὲ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους οἱ λαϊκώτεροι φιλόσοφοι, οἱ κυνικοί, μετεχειρίζοντο κατὰ κόρον τοὺς μύθους, διὰ τῶν ὁποίων ἤθελον νὰ ἐπιδράσουν εὐκόλως καὶ ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πολλοῦ ὄχλου καὶ νὰ μεταδώσουν εἰς αὐτὸν διαφόρους ἠθικὰς καὶ πρακτικὰς ἐκ τῆς φιλοσοφίας διδασκαλίας. Τόση δὲ κατάχρησις ἐγένετο αὐτῶν, ὥστε ὁ φιλόσοφος αυτοκράτωρ Ἰουλιανὸς μετ' ἀγανακτήσεως ὁμιλεῖ περὶ τῶν κυνικῶν τούτων, διότι ἀντὶ τῶν πραγμάτων λέγουν εἰς τοὺς πολλοὺς μύθους.

Ἦδη δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ

εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν παίδων. Ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία διὰ τὴν τρυφερὰν παιδικὴν ἡλικίαν εἶχε κατανοηθῆ καλῶς, ὁ Πλάτων ἐπιδοκιμάζει τὴν χρῆσιν τούτων ὡς πρώτης βαθμίδος διδασκαλίας, τὸ δὲ τοῦ Ἀριστοφάνους, οὐδ' *Αἰσωπον πεπάτηκας*, ἦτο κοινὴ φαίνεται φράσις, ἣ ὁποία ἐδήλου τὴν τελείαν ἀγγραματοσύνην.

Καθὼς οἱ Ἕλληνες οὕτω καὶ οἱ Ρωμαῖοι μετεχειρίσθησαν τὸν μῦθον πρὸς διδασκαλίαν, ὁ δὲ Ρωμαῖος ρητοροδιδάσκαλος Quintilianus παρατηρεῖ περὶ τῶν αἰσωπέων μύθων, ὅτι προσελκύουν τὰς ψυχὰς καὶ μάλιστα τῶν ἀγροτῶν καὶ ἀμαθῶν, οἵτινες καὶ ἀφελέστερον τὰ πεπλασμένα ἀκούουν καὶ παρασυρόμενοι ὑπὸ τῆς εὐχαριστήσεως εὐκόλως συμφωνοῦν εἰς ἐκεῖνα, μὲ τὰ ὁποῖα εὐχαριστοῦνται. Ἀναφέρει δὲ καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Μενινίου Ἀγρίππα, ὅστις διὰ μύθου ἔπεισε τοὺς πληβείους νὰ ἐπανέλθουν εἰς Ρώμην, ὅταν δυσηρεστημένοι μὲ τοὺς πατρικίους εἶχον ἀποχωρήσει εἰς τὸ Ἴερόν ὄρος.

Κατ' ἐξοχὴν δ' ἐχρησιμοποίησαν τοὺς μύθους καὶ ἰδιαιτέρως τοὺς μύθους τῶν ζώων οἱ Ἰνδοὶ σοφοὶ ὡς μέσον διδακτικὸν διαφόρων ἠθικῶν καὶ πρακτικῶν ἀληθειῶν εἰς τὰ φιλοσοφικὰ διδακτικὰ αὐτῶν βιβλία, οἷον ἡ περίφημος Παντασάντρα ἢ Χιτοπαδάσσα, ἣ ὁποία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μετεφράσθη εἰς ὄλας τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας καὶ ἐξ αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τὸν τίτλον *Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης*.

Εἶναι ὁμως διάφορος ἡ παρ' αὐτῶν χρησιμοποίησις τῶν μύθων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν. Οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι παραλαβόντες παρὰ τοῦ λαοῦ τὸν μῦθον τὸ πολὺ πολὺ ἔδωκαν εἰς αὐτὸν λογοτεχνικὴν διατύπωσιν χωρὶς οὔτε τὴν ἀπλότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀφέλειαν νὰ ἀλλοιώσουν οὔτε τὴν διήγησιν νὰ ἐπαυξήσουν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς συνοπτικότητός του, διετήρησαν δὲ καὶ τὸν φυσικὸν χρωματισμόν, τὸν ζωϊκὸν χαρακτῆρα τῶν ἐν αὐτοῖς δρώντων ζώων, ἣ δ' ἐκ τῶν μύθων τούτων διδασκαλία ἐκπηδᾷ αὐτόματος ἐκ τοῦ ὅλου μύθου ὡς παραδείγματος ἄνευ τῆς παρεμβολῆς ἠθικῶν γνω-

μῶν καὶ παραγγελμάτων. Ἀντιθέτως οἱ Ἴνδοι διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ μύθου διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀφθονωτάτων γνωμικῶν καὶ ἠθικῶν διδασκαλιῶν, συνήθως δὲ καὶ ἄλλων μύθων, εἰσαγομένων εἰς τὸ στόμα τῶν προσώπων τοῦ ἀρχικοῦ μύθου, κατέστρεψαν τὴν συνοπτικότητα καὶ αὐτοτέλειαν αὐτοῦ, ἠλλοίωσαν δὲ καὶ τὸν φυσικὸν χαρακτήρα τῶν ζώων, ὥστε ἐξ αὐτῶν δὲν μένει πλέον παρὰ μόνον τὸ ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι εὐδιάκριτος ὁ ἄνθρωπος καὶ μάλιστα ὁ ἠθικολόγος σοφός. Τὰ ζῶα εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους εἶναι ζῶα, εἰς τοὺς Ἰνδικούς εἶναι διδάσκαλοι μὲ ὀνόματα ζώων.

Πλὴν τῆς Παντσατάντρας καὶ τῶν μύθων τῶν ζώων καὶ ἄλλα Ἰνδικὰ βιβλία ὑπάρχουν, περιέχοντα μύθους διδακτικούς. Τοιοῦτον πασίγνωστον καὶ πολύχρηστον καὶ εὐρύτατα διαδεδομένον εἶναι τὸ *Ἱστορικὸν Συντίπα τοῦ φιλοσόφου*, εἰς τὸ ὁποῖον ἑπτὰ σοφοὶ ἀγωνίζονται νὰ σώσουν τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως, κινδυνεύοντα ἐκ τῶν διαβολῶν τῆς μητριᾶς, διηγούμενοι διαφόρους περὶ τῆς πονηρίας γυναικῶν διδακτικούς μύθους. Τοιαύτης φύσεως εἶναι καὶ αἱ *Μυθολογίαι τοῦ Ψιπτακοῦ*, αἱ ὁποῖαι καὶ αὐταὶ εἰς πλείστας γλώσσας ἔχουν μεταφρασθῆ καὶ εὐρύτατα ἔχουν διαδοθῆ.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν διδακτικῶν μύθων ἀνήκουν καὶ αἱ παραβολαί, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπιδιώκουν, δηλαδὴ τὴν αἰσθητοποίησιν εἰς διηγήσεις πλαστὰς γενικωτέρων διδασκαλιῶν. Προχειρότατον παράδειγμα τοιούτων εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Εὐαγγελίου.

Νεοελληνικοὶ μῦθοι.

Ὄνομα, εἰσαγωγή καὶ διαίρεσις.

Οἱ μῦθοι εἰς τὸν σημερινὸν ἑλληνικὸν λαὸν δὲν ἔχουν ἰδιαίτερον ὄνομα. Φέρονται δὲ συνήθως μὲ τὰ ὀνόματα, μὲ τὰ ὁποῖα φέρονται καὶ αἱ παροιμίαι, οἷον *λόγος, παραμῦθι, παροιμία*, τὸ τουρκικῆς προελεύσεως *μασάλι* καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἶναι δὲ συνήθεις κατὰ τὰς συνομιλίαις, ὅπως ἦσαν καὶ εἰς

τοὺς ἀρχαίους, καὶ εἰς μερικοὺς μάλιστα γέροντας ἰδιαίτερος προσφιλεῖς, ἀποτελοῦντες τὸ ἅλας τῆς ὀμιλίας των. Εὐθύς ὡς παρουσιασθῆ περίστασις παρομοιώσεως πράξεως τινὸς ἢ λόγου πρὸς παροιμιώδη μῦθον ἢ ὁσάκις πρόκειται νὰ διατυπωθῆ γνώμη τις ἢ διδασκαλία ἀμέσως εἰσάγεται εἰς τὴν συνομιλίαν ὁ μῦθος. Ἀναφέρω παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος ἤκουσα. Ὅτε εὐρισκόμεν ἐἰς τὰ Ἰωάννινα, ἐγευματίζον τακτικὰ μετ' ἄλλων συναδέλφων καθηγητῶν εἰς τὸ αὐτὸ ἐστιατόριον. Εἷς ἐκ τούτων παρεπονεῖτο τακτικὰ διὰ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ποσότητα τοῦ φαγητοῦ. Ὅτε λοιπὸν μίαν ἡμέραν δι' ἑκατοστὴν ἴσως φορὰν ἐξέφραζε τὰ παράπονά του, εἰς τῶν συντρωγόντων, Ἰωαννίτης, γνωστὸς διὰ τὴν εὐτραπελίαν του καὶ τὸ πλῆθος τῶν διηγήσεων καὶ τῶν ἀνεκδότων του, διακόψας τοῦ λέγει,

Νὰ σ πῶ μιὰ παροιμία. Μιὰ φουρὰ πῆρι ἕνας ἕνα μλάρ κι κατέφκι 'ς τὸν παζάρ, γιὰ νὰ τὸν πλήσ'. Ἐρχιτι ἕνας, «Τοῦ πλῆς, λέει, τὸν μλάρ; — Τοῦ πλῶ. — Σήκουσι τοῦ σαμίρ γιὰ νὰ τὸν ἰδῶ. — Πήγιτι πρῶτα νὰ ματαλάβς κ' ὑστρα ἔλα». Φεύγ' ἰκείνους, ἔρχιτι ἄλλους γιὰ νὰ τ' ἀγουράσ'». Σήκουσι, τ λέει, τὰ πουδάρια τ νὰ τὸν ἰδῶ.— Ἄν θέλς, τ λέει, νὰ σι σκουτώσ'! — Τοτι τί τῶφιρις, τ λέει, γιὰ νὰ τὸν πλήης; — Ἄμ δὲ τῶφιρα γιὰ νὰ τὸν πλήσου! Τῶφιρα γιὰ νὰ ἰδῆ σὺ κόσμους τί τραυῶ!» Ἐτισ τοῦ κάνς τῶρα κι σὺ.

Εἰσάγονται δὲ συνήθως οἱ μῦθοι διὰ φράσεων, οἷαι αἱ ἐξῆς: Ἐσὺ τὸ κάνεις τῶρα σὰν ἕναν μιὰ φορὰ, πού Ἐσὺ τὸ κάνεις τῶρα σὰν τὸν Ναστραντὶν Χότζα. Μιὰ φορὰ ὁ Ναστραντὶν Χότζας . . . Ἐσὺ τὸ κάνεις σὰν τὸ παραμύθι Νὰ σοῦ πῶ ἕνα παραμύθι Νὰ σοῦ πῶ ἕνα μῦθο Νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία. Ἐνας μιὰ φορὰ . . . κ. τ. τ. Αἱ τελευταῖαι, Νὰ σοῦ πῶ ἕνα παραμύθι κτλ., χρησιμεύουν μᾶλλον διὰ τοὺς διδακτικούς, ἐνῶ αἱ πρῶται προσαρμόζονται καλύτερον εἰς τοὺς παροιμιώδεις.

Εὐρίσκονται δὲ παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ὅλα τὰ εἶδη τῶν μύθων, ὅσα ἀνεφέραμεν εἰς τὰ γενικά, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ διαίρεσις δὲν εἶναι διάφορος τῆς γενικῆς διαιρέσεως, τὴν ὁποίαν ἀνωτέρω διευπώσαμεν.

α) Ἀπλῶς παροιμιώδεις μῦθοι.

Πάντα τὰ εἶδη τῶν εὐτραπέλων νεοελληνικῶν διηγήσεων, ὅσα ἐσημειώσαμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, τοπικαί, σκωπτικαὶ ὁμάδων, ἀπλῶς εὐτραπέλοι, εὐτραπέλα παραμύθια δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ χρησιμοποιοῦνται κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὡς παροιμιώδεις μῦθοι, πολλάι δὲ μᾶς ἔδωκαν καὶ παροιμίας, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν. Οὕτω π. γ. ἤκουσα ἐν Αἰγίνῃ προκειμένου περὶ ἀδεξίου θωπείας:

Κόντεψες νὰ τὸ κἀνης σὰν τὸν Παυλάκα. Εἶχαμε ἕναν ᾽ς τὴν Αἶγινα, ποὺ πῆγε νὰ καμαρώσῃ τὸ παιδί του καὶ τοῦ βγάλε τὸ μάτι.

Ἄλλα παραδείγματα τοιούτων εὐτραπέλων διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν παροιμιώδεις, θέλομεν παραθέσει εἰς τὰ περὶ παροιμιῶν.

Ἄλλὰ καὶ παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ ἐξαιρετικὴν θέσιν ὡς μῦθοι παροιμιώδεις κατέχουν οἱ μῦθοι τῶν ζώων.

Νεοελληνικοὶ μῦθοι τῶν ζώων καὶ σχέσεις αὐτῶν
πρὸς τοὺς ἀρχαίους.

Ὅσα ἀνωτέρω ἐλέχθησαν γενικῶς περὶ τῶν μύθων τῶν ζώων ἰσχύουν βέβαια καὶ περὶ τῶν νεοελληνικῶν. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων κατόπιν τῆς μακρᾶς ἐξελίξεως, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν, εἶναι ἤδη παροιμιώδεις ἢ διδακτικοί. Μόνον παραδόσεις εἰσέτι ζώων καὶ παραμύθια εὐρίσκομεν παρὰ τοὺς μύθους, διατηροῦντα τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν φύσιν.

Ἐχουν δ' οἱ νεοελληνικοὶ παροιμιώδεις μῦθοι τῶν ζώων ἀναμφισβητήτως σχέσιν πρὸς τοὺς παλαιούς. Οὔτε ὁμως οἱ ἀρχαῖοι ὅλοι ἀνευρίσκονται σήμερον παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ, ἐξ ὧσων τοῦλάχιστον μέχρι τῆς σήμερον γνωρίζομεν, οὔτε καὶ ὅλοι οἱ νέοι ἔχουν τοὺς ἀντιστοίχους των εἰς τοὺς περισωθέντας παλαιούς. Πολλάκις δ' οἱ νεώτεροι συμπληρῶνουν πολλαχῶς τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, ἢ ὁποία ἐνίοτε ἔχνη μόνον τῆς ὑπάρξεως μερικῶν μύθων μέχρις ἡμῶν περιέσωσεν.

Οὕτω π. χ. σήμερον φέρεται ὁ ἐξῆς μῦθος τοῦ σκανιζόχερος καὶ τῆς ἀλεποῦς·

Μιά φορά ὅπου ἔβρεχε καὶ ἔπεφτε καὶ χαλάζι, ἕνας σκανιζόχερος εὐρέθη ᾗς τὸ λόγγο καὶ δὲν ἤξερε ποῦ νὰ τρουλώσῃ, γιὰ νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ χαλάζι. Σὲ λίγο ἤυρε μιὰ ἀλλότρουπα κ' ἐπῆγε γιὰ νὰ μπῆ μέσα. Ἀλλὰ ἡ ἀλλοῦ, ποῦ ἦτανε μέσα, δὲν τὸν ἄφηγε. Ἐκεῖνος τῆς εἶπε παρακαλῶντας νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ βάλῃ τὸ κεφάλι του μόνον ᾗς τὴν τρούπα καὶ γιὰ τὸ κορμί του δὲν τὸν ἔμελε. Ἡ ἀλλοῦ μὲ τὰ πολλὰ τὸν ἄφησε καὶ ἔβαλε τὸ κεφάλι του μέσα. Ἀλλὰ ὁ σκανιζόχερος λίγο λίγο ἔμπαινε, καὶ ὄντας ἐξύγωνε τὴν ἀλλοῦ, ἐσήκωνε τ' ἀγκάθια του καὶ τὴν τρούπαγε. Ἡ ἀλλοῦ, τί νὰ κάμῃ; ἐτραυγιώτανε ᾗς τὴν ἄκρη, καὶ ὁ σκανιζόχερος οὐλο ἔμπαινε. Λίγο λίγο ἐπέταξε τὴν ἀλλοῦ ἀπὸ τὴν τρούπα καὶ ἔμεινε ἐκεῖνος μέσα νοικοκύρης.

(Λαογραφία Α' 322).

Ὅτι ὁ μῦθος οὗτος ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα εὐστόχως εἶκασεν ὁ Crusius, ἐπιχειρῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν μεσαιωνικὴν παροιμίαν, ποιήσόν με ἔνοικον ἵνα σε ποιήσω ἔξοικον καὶ ἔπηλυσ τὸν ἔνοικον.

Πλὴν τούτου ἡ νέα παράδοσις δὲν ταυτίζεται πάντοτε πρὸς τὴν παλαιάν. Ἐὰν μάλιστα συγκρίνῃ τις τὰς δύο, θὰ εὔρη κατὰ τὸ πλεῖστον ἀρτιωτέραν τὴν νεωτέραν. Ἡ παλαιὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν νεωτέραν φαίνεται πολλαχῶς συγκεχυμένη καὶ ἐξηλλοιωμένη. Παράδειγμα ὁ μῦθος τοῦ καρκίνου καὶ τοῦ ὄφεως. Ἡ ἀρχαία παράδοσις ἔχει ὡς ἐξῆς·

Ὅφισ καρκίνῳ συνδιητᾶτο, ἑταιρείαν πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος. Ὁ μὲν οὖν καρκίνος ἀπλοῦς ὢν τὸν τρόπον, μεταβαλέσθαι κάκεινῳ παρήνει τῆς πανουργίας· ὁ δὲ οὐδοτιοῦν ἑαυτὸν παρεῖχε πειθόμενον. Ἐπιτηρήσας δ' ὁ καρκίνος αὐτὸν ὑπνοῦντα, καὶ τοῦ φάρυγγος τῇ χηλῇ λαβόμενος καὶ ὄσον οἶόν τε πύσας, φονεύει. Τοῦ δ' ὄφεως μετὰ θάνατον ἐκταθέντος, ἐκεῖνος εἶπεν «οὕτως ἔδει καὶ πρόσθεν εὐθὺν καὶ ἀπλοῦν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἂν ταύτην τὴν δίκην ἔτισας». Ὁ μῦθος δηλοῖ ὅτι οἱ τοῖς φίλοις σὺν δόλῳ προσιώντες αὐτοὶ μᾶλλον βλάπτονται». (Halm 346).

Ἡ δὲ νεωτέρα ὡς ἀκολουθῶς·

Μιά φορά ὁ κάβουρας καὶ τὸ φίδι ἔγιναν κουμπάροι καὶ ἀποφασίσανε νὰ κνηγήσουνε μαζί. Τὸ βράδυ ἐμοιράσανε τὸ κνηγι καὶ ἐφάγανε. Τὸ φίδι ἔφαγε οὐλο τὸ μερδικό του καὶ ὁ κάβουρας ὡς μικρότερος, ἔφαγε λιγώτερο καὶ ὅσο τοῦ ἔμεινε τὸ ἐφύλαξε γιὰ τὴν ἄλλη ἡμέρα. Τὸ φίδι

ἔβαλε βουλή νὰ φάη τὸν κάβουρα, γιὰ νὰ τοῦ φάη καὶ τὸ μερδικό του. Ὅν-
τας ἀποφασίσανε νὰ κοιμηθοῦνε, ὁ κάβουρας ἐμάζωξε τὰ πόδια του κα-
τὶς δαγκούνες του καὶ ἠσύχασε· τὸ φίδι ἄρχισε νὰ κουλλουριάζεται γῦρο
ἀπὸ τὸν κάβουρα καὶ ὀλοένα ἔκανε τὴν κουλλούρα μικρότερη μὲ σκοπὸ νὰ
σφίξῃ τὸν κάβουρα, νὰ τὸν σκάσῃ καὶ ὕστερα νὰν τὸν φάῃ. Ὁ κάβουρας
τὸ κατάλαβε καὶ τοῦ λέει, «Γιατὶ δὲν κοιμᾶσαι ἴσα, κουμπάρε;—Ἔτσι κοι-
μώμαστε ἐμεῖς τὰ φίδια» τοῦ λέει καὶ οὐλο ἐμίκραινε τὴν κουλλούρα. Τό-
τες ὁ κάβουρας φυλάει ὅπου τοῦ ἔφερε τὸ φίδι τὸ κεφάλι του μπροστὰ ἔς
τὶς δαγκούνες του καὶ ἀμέσως τὸ ἀρπάζει τὸ φίδι ἀπὸ τὸ λαιμὸ σφιχτά. Τὸ
φίδι ἀπὸ τὸν πόνο ἐτεντώθηκε. Τότε τοῦ λέει ὁ κάβουρας, «Τώρα εἶσαι
ἴσα, κουμπάρε» καὶ δεῦτερα τὸ φαγε. (Λαογρ. Α' 320).

Ὁ ἀναγνώστης καὶ μόνος του δύναται νὰ παρατηρήσῃ
πόσον καλῦτερον εἶναι δικαιολογημένη καὶ ὡς πρὸς τὸ ὅλον
καὶ ὡς πρὸς τὰ μέρη ἢ νεωτέρα προφορικὴ παράδοσις.
Εἰς τὴν ἀρχαίαν ὅλα εἶναι συγκεχυμένα καὶ ἀόριστα. Ἡ
δικαιολογία τοῦ φόνου τοῦ ὄφεως, διότι δὲν πείθεται εἰς
τὰς γενικὰς περὶ εὐθύτητος χαρακτῆρος συμβουλὰς τοῦ καρ-
κίνου, δὲν εἶναι ἐπαρκής, δὲν δικαιολογεῖται δὲ ἐπαρκῶς καὶ
ἢ ἐπιμυθιακὴ φράσις τοῦ καρκίνου, «Οὕτως ἔδει καὶ πρό-
σθεν εὐθὺν καὶ ἀπλοῦν εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἂν ταύτην τὴν δί-
κην ἔτισας», ἢ ὁποία προὑποθέτει προηγουμένην σωματικὴν
σκολιότητα τοῦ ὄφεως καὶ βλάβην πρὸς τὸν καρκίνον, ὅστις
καὶ διὰ τοῦτο ἐκδικεῖται. Ἐνῶ εἰς τὸν νεώτερον καὶ ἢ δι-
καιολογία εἶναι εὐλογος, διότι ὁ καρκίνος ἐκδικεῖται τὸν δό-
λιον φίλον, ὅστις δολιευόμενος τὴν φιλίαν ζητεῖ νὰ τὸν κα-
ταφάγῃ, καὶ οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ καρκίνου, «Τώρα εἶσαι
ἴσα, κουμπάρε», δικαιολογοῦνται ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ
ὄφεως καὶ τοῦ προηγηθέντος διαλόγου, «Γιατὶ δὲν κοιμᾶ-
σαι ἴσα, κουμπάρε;—Ἔτσι κοιμώμαστε ἐμεῖς τὰ φίδια».

Ἀμφότερα ταῦτα τὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουν ὅτι
ὑπάρχει μὲν σχέσις μεταξὺ τῶν νέων μύθων καὶ τῶν πα-
λαιῶν, ἀλλ' ὅτι ἢ προφορικὴ παράδοσις εἶναι ἐντελῶς ἀνεξ-
άρτητος τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ἐν πολλοῖς διορθώνει καὶ
συμπληροῖ.

Πλὴν ὅμως τῶν ἀρχαιόθεν ἴσως παροιμιωδῶν τούτων
μύθων ἀνευρίσκομεν ἔδῳ καὶ ἐκεῖ καὶ νεωτέρας τινὰς σκω-

πτικὰς αἰτιολογικὰς παραδόσεις, αἱ ὁποῖαι ἔλαβον ἐνιαχοῦ χαρακτῆρα παροιμιώδη. Οὕτω π. χ. λέγεται περὶ τῆς χελώνης ἢ ἐξῆς παράδοσις:

Μιά φορά μιὰ χελώνα ἐπέραγε ἀπόξω ἀπὸ ἕνα ἀλμπάνικο καὶ εἶδε πὺν ἐκαλιγόνανε διάφορα ἄλογα. Ζυγώνει τὸν ἀλμπάνη καὶ σηκώνει τὸ πόδι της τὸ πιονὸ καὶ τοῦ λέει, « Βάλε μου κ' ἐμένα ἕνα καρφὶ ἔς τὸ πόδι μου». Ὁ ἀλμπάνης βλέποντας ἕνα τέτοιο πρᾶμα ἐθύμωσε καὶ τῆς βάνει ἕνα καρφὶ ἀπὸ πίσω καὶ γιὰ τοῦτο ἡ χελώνα ἔχει ἀπὸ πίσω ἐκεῖνο τὸ μικρὸ πρᾶμα, τὴν νουρά της, πὺν λέμε.

Ἡ παράδοσις αὕτη ἐν Μάνη ἐγένετο παροιμιώδης καὶ μᾶς ἔδωκε τὴν παροιμίαν, βγαίνει κ' ἡ ἀχελώνα τὰ πόδια της κεῖ πὺν καλιγόνουν τ' ἄλογα (1).

Παρὰ τοὺς παροιμιώδεις τούτους μύθους εὐρίσκομεν παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ πλὴν τῶν παραδόσεων, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἤδη, καὶ τὸ παραμύθι τῶν ζώων. Εἰς παλαιότερους χρόνους τὸ παραμύθι τοῦτο ἐκαλλιεργήθη καὶ ποιητικῶς καὶ ἔχομεν τὴν πασίγνωστον δημώδη *Φυλλάδα τοῦ γαϊδάρον*, ἡ ὁποία περιλαμβάνει ἐπεισόδια, ἀνήκοντα εἰς τὸ μεσαιωνικὸν ἔπος τῶν ζώων. Πρὸς τὸ ἔπος τοῦτο ἔχουν σχέσιν καὶ τὰ πλείστα τῶν φερομένων σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ παραμυθίων, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ κύριον πρόσωπον παίζει ὁ λύκος καὶ ἡ ἀλεπού. Τὰ παραμύθια ταῦτα εἶναι κοινὰ εἰς πλείστους λαούς. Πλὴν ὅμως αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἄσχετα πρὸς τὸ ἔπος τοῦτο. Τοιοῦτόν τι π. χ. εἶναι τὸ ἀκόλουθον, τὸ ὁποῖον παραθέτω ἐν περιλήψει:

Ἕνας παπᾶς ζευγολάτης ἄφηνε τὸ βράδν ἔς τὸ χωράφι τὸ ζυγόλουρο. Κάτι ἀλπουδίτσες τὸ μυριστήκανε καὶ πηγαίνανε τὴ νύχτα καὶ τοῦ τὸ πέραννε καὶ γι' αὐτὸ ἐλυπώτανε πολὺ. Σὰν τότε βλέπ' ἔτσι τὸ γαϊδουράκι του, τὸν ρωτᾷ τί ἔχει. Ὁ παπᾶς διηγήθηκε τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ γαϊδουράκι ὑποσχέθηκε νὰ τοῦ φέρῃ ὅσα ζυγόλουρα εἶχε χαϊμένα. Πῆγε λοιπὸν καὶ ξαπλώθηκε σὰν ψόφιο μπροστὰ ἔς τὴ σπηλιά, πὺν ἦταν οἱ ἀλπουῦδες. Αὐτιές τὸ νομίσανε γιὰ ψόφιο καὶ ἀποφάσισαν νὰ δεθοῦνε ὅλες μὲ τὰ ζυγόλουρα

(1) Ὁ Πολίτης ἀντιστρόφως θεωρεῖ τὴν αἰτιολογίαν ἐν τῇ παραδόσει ὡς νεώτερον ἀνάπτυγμα.

τοῦ παπᾶ, νὰ δέσουν και τὸ γαῖδουράκι και νὰ τὸ τρανήξουν μέσα νὰ τὸ φάν. Μόλις ὁμως δεθήκανε καλά, τὸ γαῖδουράκι πετειέται ὀρθὸ και χορεύοντας ἔφτασε ἔς τὸ σπιτι τοῦ παπᾶ μὲ ὄλες τὲς ἀλεπουδίτσες. Ὁ παπᾶς ἐπῆγε τὸ γαῖδουράκι ἔς τὸ γρασιδι και ἔγδαρε τὲς κυράδες και πῆγε τὰ τομάρια τους ἔς τὸ παζάρι.

Ὅλων τούτων τῶν παραμυθιῶν κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ὁ κατ' ἔξοχὴν παιδικὸς τόνος, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ὑφὴν ἀλλὰ και εἰς τὴν ἔκφρασιν και τὴν πλοκὴν, ἡ ὁποία παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὰ παραμύθια συνήθειαν ἀποφεύγει τὸ πολὺ πλάτος και τὴν συσσώρευσιν πολλῶν ἐπεισοδίων ἐκτεινομένη οὕτως εἰς μῆκος σύμμετρον πρὸς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν. Διὰ τοῦτο δὲ και τὰ παραμύθια ταῦτα ἀκούονται λίαν μάλιστα εὐχαρίστως ἀπὸ τὰ μικρότερα παιδιά.

β') Κυρίως διδακτικοὶ μῦθοι.

Καθὼς εἰς τοὺς ἄλλους λαούς, οὕτω και εἰς τὸν νέον ἑλληνικὸν λαὸν εὐρίσκομεν τὴν τάσιν πρὸς τὴν δι' εἰκονικῶν μύθων και ἀλληγοριῶν διδασκαλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχομεν και διδακτικοὺς μύθους. Ἐκ τούτων ἄλλοι μὲν προφανῶς ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθησαν διδακτικοί, ἄλλοι δὲ παροιμιώδεις ἐν ἀρχῇ ὄντες ἢ ἄλλην ἔχοντες ἀρχὴν προσηρμόσθησαν εἰς σκοποὺς διδακτικούς. Οὕτω π. χ. ὁ ἐξῆς μῦθος φαίνεται ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐπλάσθη διδακτικός.

Ἐνας χωριάτης συνήθιζε νὰ μένη πολλές ὥρες μπροστὰ ἔς τὸ ἀλώνι τοῦ σπιτιοῦ του, ἐπάνω ἔς τὶς πλάκες και τοῦ ἤρχονταν καλά. Μιὰ μέρα καλοκαιρινή, ἐκεῖ πὸν κάθονταν πάλι ἔς τὲς πλάκες, ἓνα φίδι βῆκε ἀπ' ἐκεῖ κάτω και τὸν ἐξύγωσε, νὰ τὸν δαγκάσῃ. «Μὴ τὸν δαγκάσῃς, τοῦ εἶπε ἡ πλάκα τοῦ φιδιοῦ. Ἄν τὸν δαγκάσῃς σύ, θὰ φαρμακωθῇ και θὰ πεθάνῃ ἀμέσως μὲ μιὰ, ἄφησε νὰ τὸν πεθάνω ἐγὼ ἀπὸ λίγο, λίγο». Ἔτσι κ' ἔγινε. Τὸ κρῦο κ' ἡ ὑγρασία τῆς πλάκας τοῦ φεραν ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ διαφορες ἀσθένειες και δὲν ἄργησε νὰ πεθάνῃ.

Νὰ μὴν καθόμαστε ἐπάνω ἔς τὶς πλάκες.

(Ἦπειρος)

Ἡ ἐξῆς εὐτράπελος διήγησις, ὡς σκωπτικὴ ἐν Χίῳ λε-

γομένη διὰ τὸ χωρίον Θυμανά, ἔλαβεν ἐν Πελοποννήσῳ μορφήν διδακτικὴν·

Ἐναν ἀντρόγυνον ἐπήγαιεν εἰς τὸ παναγύριον. Ἐν τῷ δρόμον εἶδαν ἕνα κότσουφον ἀπάνω ἔς τὸ δέντρον. Λέει ὁ ἄντρας τῆς γυναίκας του, «Γιὰ ἄδελφός μου κότσουφας!» Λέει ἐκείνη, «Ἐν ἕν κότσουφας, κοτσουφαρίνα ἔν. — Ὁχι! κότσουφας ἔν. — Ὁχι! κοτσουφαρίνα ἔν». Ὁ ἄντρας κατηβαίνει ἀφ' τοῦ μολάριον, δέρνει τὴν γυναίκαν του καὶ γυρίζει πρὸς πίσω. Τοῦ χρόνου σὰν τέτοιαν μέραν ἐπηγαίναν πάλι ἔς τὸ ἴδιον παναγύριον. Ἐν τῷ ἴδιον μέρος λέει ἡ γυναίκα, «Θυμαῖσαι ποῦ ἐδὼνὰ εἶδαμεν μιὰν κοτσουφαρίναν καὶ ἐσὺ ἤλεγες πὼς ἔν κότσουφος; — Βρὲ γυναίκα, δὲν σοῦ πα πέρσι πὼς ἦταν κότσουφος; — Ὁχι! λέει ἐκείνη, κοτσουφαρίνα ἦταν». Κατηβαίνει πάλι κάτω ἀφ' τοῦ ζό, τὴν δέρνει καὶ γυρίζει πρὸς πίσω.

Τὸ αὐτὸ θέμα ἐν Πελοποννήσῳ ἔχει ἐν περιλήψει τὴν ἑξῆς μορφήν, εἰς τὴν ὁποίαν καταφανεῖς εἶναι αἱ διδακτικαὶ τάσεις·

Ἦταν ἕνα μοναστήρι ξακουσμένο, καὶ ἐκεῖ πέρασε μιὰ μέρα μιὰ καρακάξα. Δυὸ καλογέροι, ποῦ τὴν ἐπρωτόειδαν, ὁ ἕνας ἔλεγε ὅτι ἡ περσώτερη ἦταν ἄσπρη, ὁ ἄλλος ὅτι ἡ περσώτερη ἦταν μαύρη. Τσακωθήκανε. Οἱ ἄλλοι πατέρες, ἅμα τοὺς εἶδαν, ἐλάβαν καὶ αὐτοὶ μέρος, οἱ μισοὶ μὲ τὸ ἕνα μέρος καὶ οἱ μισοὶ μὲ τὸ ἄλλο, καὶ μὲ τρυφὴν καὶ σπαθιά ἐσοκωθήκανε οὗλοι· ἐμείναν δὲ οἱ δύο, ποῦ ἐπρωταρχινήσανε νὰ παλεύουνε. Γιὰ νὰ μὴ πάθουν τίποτε ἀπ' τὴν ἐξουσία, φύγαν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἐπειτα ἀπὸ τρία χρόνια θυμηθήκανε νὰ γυρῶσιν νὰ δοῦν τι ἀπέγινε τὸ μοναστήρι καὶ κατὰ σύμπτωσιν ἔφτασε ὁ ἕνας ἔς τὸ μοναστήρι, ἔφτασε καὶ ὁ ἄλλος. Εἶδαν τὴν ἐρήμωσιν τοῦ μοναστηριοῦ, ἐκλάψανε καὶ ἐλέγαν ὅτι ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ καταστραφῇ τὸ καλὸ αὐτὸ μοναστήρι. Ἐκεῖ κοντὰ ἔς τὸ μοναστήρι ἦταν ἕνα ποτάμι, ὅπου οἱ πατέρες εἶχανε καμωμένο ἕνα γιοφύρι γιὰ νὰ περνᾶνε. Ἐκεῖ φιληθήκανε γιὰ νὰ φύγουν. Τότε ὁ ἕνας λέει, «Ἐσὺ φταῖς, Ἀκάκιε, γιὰ τὸ αὐτὸ τὸ διαβολόπουλο ἦτανε περσώτερο ἄσπρο, ἄλλα ἐσὺ δὲν ἄκουγες. — Ἀνθίμει! λέει ὁ ἄλλος, ὅτι τώρα ἐγίνε, ἐγίνε, ἄλλα μάθε ὅτι ἦτανε περσώτερο μαῦρο. — Ὁχι! λέει ὁ ἄλλος». Καὶ ἀπὸ τὰ λόγια ἐπιασθήκανε πλάτη μὲ πλάτη ἀπάνω ἔς τὸ γιοφύρι καὶ ἐπέσανε κάτω ἔς τὸ ποτάμι καὶ ἐπιγιήκανε.

Εἰς τοὺς διδακτικοὺς τούτους μύθους οὐχὶ σπανίως ἐπιφέρεται ὡς ἐπιμύθιον ἢ ἐν αὐτοῖς ὑποκρυπτομένη διδακτικὴ

γνώμη. Τὰ ἐπιμύθια ταῦτα, συνήθη εἰς τοὺς αἰσωπεῖους μύθους, συχνὰ εἶναι σήμερον εἰς τὴν Ἡπειρον. Εἰσάγονται δὲ ἢ ἀπ' εὐθείας, ὅπως π. χ. εἰς τὸν ἀνωτέρω μῦθον τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς πλάκας, ἢ διὰ τυπικῶν τινων φράσεων, οἷον ἐν Ἡλείῳ διὰ τοῦ, *Τώρα ὁ μῦθος δηλοῖ δηλαδή καὶ περιπλέον . . . Π. χ. Τώρα ὁ μῦθος δηλοῖ δηλαδή καὶ περιπλέον, πολλὰς φορὰς μαθαίνει κανένας τὸν ἄλλον γιὰ κακὸ δικό του.* Ἐπίσης εἰσάγονται διὰ τοῦ, *Ἔτσι εἶναι, οἷον Ἔτσι εἶναι, ὁ κάλφας δὲν μπορεῖ νὰ διαβῆ ποτὲ τὸ μάστορά του κι ἄς μὴ παινεύεται, ἢ διὰ τοῦ, Κ' ἔτσι φανερώθηκε πῶς . . . ἢ διὰ τοῦ, Τί λέει τὸ παραμῦθι; Πολλοὶ βγάζουν τὰ κάστανα ἀπὸ τὴ φωτιά μὲ τὸ χέρι τ' ἄλλουνοῦ.* Καλοῦνται δὲ τὰ ἐπιμύθια ταῦτα ἐν Ἡλείῳ πατινὸς λόγος, δηλαδή λόγος τελικὸς καὶ ἀποτελοῦν οἷον τὸ ἀκροτελεύτιον, τὸ ὁποῖον ὡς θριγγὸς συνέχει τὸ ὅλον τῆς διηγήσεως περιέχον τὴν ἰδέαν, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν αὐτῆς.

Διὰ τῆς προσθήκης τοιούτων ἐπιμυθίων καὶ παραμύθια πολλάκις προσέλαβον χαρακτῆρα διδακτικόν. Ἔχω ὑπ' ὄψιν μου παραλλαγὴν τοῦ πασιγνώστου παραμυθιοῦ τῆς Σταχτοπούτας, τὸ ὁποῖον τελειώνει μὲ τὴν ἐξῆς ἠθικὴν παρατήρησιν· *Νὰ τί κάμνει ὁ θεὸς τὰ παιδιά, πὺν τιμοῦν τοὺς γονιούς των.* Ἐνίοτε αἱ διδακτικαὶ τάσεις προχωροῦν ἀκόμη περισσότερον καὶ ἐπηρεάζουν καὶ αὐτὴν τὴν πλοκὴν καὶ τὴν διασκευὴν πολλῶν παραμυθίων.

Ὑφος καὶ προέλευσις.

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος τῶν νεοελληνικῶν παροιμιωδῶν μύθων δὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τίποτε περισσότερον τῶν ὅσων παρατηρήσαμεν διὰ τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται. Εἶναι δηλαδή ἐν γένει πυκνὸν καὶ σύντομον, ἢ δὲ ὅλη διήγησις περιορίζεται εἰς ἓν καὶ μόνον ἐπεισόδιον. Προκειμένου ὅμως περὶ τῶν μύθων τῶν ζῶων δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν βραχύτητα καὶ τὴν πυκνότητα τῶν ἀρχαίων

ἐκτίθενται ἂν ὄχι μὲν περισσότερον πλάτος, ἀλλὰ τοῦλάχιστον μὲν περισσοτέραν ἄνεσιν. Τὰ αὐτὸ ἰσχύουν καὶ διὰ τοὺς διδακτικούς.

Ἐν τούτοις δὲν λείπουν καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας παρατηροῦνται τάσεις ἐπεκτάσεως καὶ δημιουργίας διηγηματικοῦ πλάτους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν παραμυθιῶν. Αἱ περιστάσεις αὗται ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως πολλῶν τῶν μύθων ὄχι μόνον πρὸς διδακτικούς σκοποὺς ἐν ἐπιλόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς ὡς διηγήσεων πρὸς διασκέδασιν, γιὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα, καθ' ὃν τρόπον χρησιμοποιοῦνται καὶ τὰ παραμύθια. Π. χ. εἶναι γνωστὸς ὁ μῦθος τοῦ λέοντος, ὁ ὁποῖος πληροφορηθεὶς παρὰ τῆς ἀλώπεκος ἢ ἄλλου ζῴου ὅτι τὸ ἰσχυρότατον πάντων τῶν ζῴων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς ξυλοκόπον, ὅστις μὲν πονηρίαν συγκλείσας τοὺς πόδας αὐτοῦ εἰς τὸν σχιζόμενον κορμὸν τὸν ξυλοκοπεῖ ἀνηλεῶς. Ὁ μῦθος οὗτος εἰς μίαν παραλλαγὴν ἐκ Σάμου ⁽¹⁾ ἐκτίθεται εἰς τέσσαρας ὁλοκλήρους σελίδας.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν προέλευσιν, περὶ μὲν τῶν παροιμιωδῶν ἰσχύουν ὅσα εἶπομεν περὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων ἐν γένει, περὶ τῶν μύθων τῶν ζῴων εἶπομεν ἤδη ἰδιαιτέρως, περὶ δὲ τῶν διδακτικῶν παρατηροῦμεν ὅτι εὕρισκόμεθα εἰς τὰς αὐτὰς δυσχερείας, εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκόμεθα προκειμένου καὶ περὶ τῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦν κοινὸν κτῆμα πολλῶν σημερινῶν λαῶν, εὕρισκονται δὲ καὶ εἰς τὴν παλαιότεραν γραπτὴν παράδοσιν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὴ γενικὴ περὶ τῆς προελεύσεως πάντων ἀπόφανσις, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἰδιαιτέρας δι' ἕκαστον ἐρεῦνης. Ἐπειτα προκειμένου περὶ τῶν νεοελληνικῶν διδακτικῶν μύθων προστίθεται καὶ αὕτη πρὸς τὸ παρὸν ἢ δυσκολία, ὅτι οὔτε συλλογαὶ τοιούτων ἐπαρκεῖς ἔχουν καταρτισθῆ καὶ δημοσιευθῆ οὔτε καὶ σχετικαὶ ἐρευναι ἔχουν γίνεαι. Ἐκ τῶν ἐλάχιστων μόνον, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, δύναμαι νὰ ριψοκινδυνεύσω ἄνευ ἀξιώσεων τὴν ἐξῆς γνώμην.

(1) Σταματιάδου, Σαμιακὰ Ε' 573.

Τοὺς νεοελληνικοὺς διδακτικοὺς μύθους θὰ ἠδύνατο κανεῖς νὰ διακρίνη ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν εἰς τρεῖς ὁμάδας. Τούτων ἡ πρώτη προέρχεται ἐκ διαφόρων βιβλίων, περιεχόντων μύθους, τὰ ὅποια ἦσαν λαϊκὰ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ κατόπιν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Τοιοῦτον βιβλίον πασίγνωστον καὶ πολύχρηστον ἄλλοτε παρὰ τῷ λαῷ, τὸ ὅποιον μεταφρασθὲν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἐξεδίδετο ἄλλοτε ἐν Ἑνετία, ἐκδίδεται δὲ καὶ σήμερον ὡς λαϊκὸν βιβλίον, εἶναι τὸ Ἰνδικῆς προελεύσεως ἐκ τῆς συριακῆς μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἑλληνικὴν *Ἱστορικὸν Συντίπα τοῦ φιλοσόφου*. Ἐκ τοῦ βιβλίου τούτου φαίνονται ἔχοντες τὴν ἀρχὴν των πολυάριθμοι περὶ τῆς κακίας καὶ τῆς πονηρίας τῶν γυναικῶν μῦθοι. Ἄλλο τοιοῦτον βιβλίον, δημοτικὸν καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ κατόπιν, εἶναι ὁ *Βίος τοῦ Αἰσώπου*, ὅστις οὐ μόνον εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν μεταφράσθη, ἀλλὰ καὶ εἰς διαφόρους δυτικὰς καὶ ἀνατολικὰς γλώσσας. Ἐπειτα ὁ *Στεφανίτης καὶ Ἰγνηλάτης*, ὅστις, ὡς εἵπομεν, εἶναι αὐτὴ ἡ περίφημος Παντσατάντρα τῶν Ἰνδῶν, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ, ἀπετέλει φαίνεται προσφιλὲς δημοτικὸν βιβλίον, ἃν κρίνη τις καὶ ἐκ τῆς εἰς τὴν σλαβικὴν μεταφράσεως αὐτῆς, καθὼς καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν.

Ἡ δευτέρα ὁμὰς διδακτικῶν μύθων εἶναι τουρκικῆς προελεύσεως, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἐξ ὄλων τῶν περιστατικῶν τῆς διηγήσεως. Φέρονται δὲ οἱ μῦθοι οὗτοι ἐνιαχοῦ ὑπὸ τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα *μεσελέδες* ἢ *μασάλια*, λέξιν τουρκικὴν, σημαίνουσαν τὸ παράδειγμα, δι' ἧς δηλοῦνται καὶ ἐν τῇ τουρκικῇ αἱ τοιοῦτου εἴδους διηγήσεις.

Ἡ τρίτη ὁμὰς τέλος φαίνεται νὰ εἶναι ἑλληνικῆς προελεύσεως καὶ ἐν τισι μάλιστα νεοελληνικῆς, μολονότι ἡ ἐξακρίβωσις τῆς προελεύσεως τῶν μύθων δὲν εἶναι πολὺ εὐκόλος, διότι πολλάκις παραλαμβάνων ξένους μύθους ὁ λαὸς ἀφομοιοῖ αὐτοὺς διασκευάζων καὶ προσαρμόζων εἰς τὸν ἴδιον βίον καὶ τὰς ἰδέας του, ὥστε νὰ φαίνωνται ὡς αὐτοφυῆ καὶ αὐτόχθονα γεννήματα.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐξ ὅλων τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων καταφαίνεται τί πλὴν τῆς πιστῆς καὶ ἀκριβοῦς καταγραφῆς τῶν μύθων ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ λαογράφος κατὰ τὴν συλλογὴν αὐτῶν. Ἐν πρώτοις διὰ νὰ κατανοηθῇ ὁ μῦθος καὶ μάλιστα ὁ παροιμιώδης, πρέπει νὰ σημειώνεται καὶ ἡ περίστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἕκαστος λέγεται, καθὼς ἀκριβῶς συμβαίνει τοῦτο καὶ μὲ τὰς παροιμίας. Ἐπειτα ἄξιος παρατηρήσεως εἶναι καὶ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὁποῖον εἰσάγεται ὁ μῦθος, ὡς καὶ ἡ προσθήκη ἐπιμυθίων ἢ οὔ. Ἐν γένει δὲ ἀξιολογώταται εἶναι αἱ παρατηρήσεις περὶ τῆς χρήσεως τῶν μύθων, διότι μόνον ἐκ ταύτης ἐρμηνεύονται διάφοροι αὐτῶν ἀλλοιώσεις, συμπτώξεις εἰς παροιμίας ἢ ἐπεκτάσεις εἰς εἶδος παραμυθιῶν.

Συλλογὰς νεοελληνικῶν μύθων δυστυχῶς δὲν ἔχομεν πολὺ οὔτε συστηματικὰς. Οἱ δημοσιευθέντες μέχρι τοῦδε εἶναι κατεσπαρμένοι εἰς διάφορα βιβλία καὶ περιοδικὰ λαογραφικοῦ περιεχομένου, οὕτως ὥστε εἶναι δύσκολος ἡ πλήρης ἀναγραφή των. Ἀρκετοὶ εὐρίσκονται καὶ εἰς διαφόρους συλλογὰς παροιμιῶν καὶ ἰδίως εἰς τὴν μεγάλην συλλογὴν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, καθ' ὅσον ἀποτελοῦν τὴν ἐρμηνείαν ἢ μᾶλλον τὸ σῶμα, ἐξ οὗ ἡ παροιμία ἀπέρρευσεν. Εὐάριθμοί τινες ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ Ἐπιδορπίῳ τοῦ Λελέκου (1888), τῇ Περισυναγωγῇ τοῦ Παπαζαφειροπούλου (1887), τῇ Λαογραφίᾳ καὶ τῷ ἐν Τραπεζοῦντι ἐκδιδομένῳ ἄλλοτε περιοδικῷ συγγράμματι Ἀστέρι τοῦ Πόντου (τ. Α' - Β'. 1885, 1886). Μύθους τινὰς διεσκεύασεν ἐμμέτρως καὶ ὁ Σκοπελίτης μοναχὸς Καισάριος Δαπόντες κατὰ τὰ μέσα τοῦ προπαραελθόντος αἰῶνος ἐν τῇ Ἱστορικῇ γεωγραφίᾳ αὐτοῦ (*Leqrand*, Biblioth. grecque vulgaire τ. III σ. 259 - 279).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Γενικά.

Α΄) Τί εἶναι παραμύθι.

Ὅπως ὑπὸ τὴν λέξιν μῦθος, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὑπὸ τὴν λέξιν παραμύθι φέρονται διηγήσεις ποικίλης προελεύσεως, εὐτράπελοι, διδακτικαί, φανταστικαὶ καὶ εἴ τις ἄλλη, αἱ ὁποῖαι τοῦτον ἔχουν τὸν κοινὸν σκοπὸν, τὴν ἐκ τῆς διηγήσεως τέρψιν, καὶ τοῦτο τὸ κοινὸν χαρακτηριστικόν, τὸ ἔντεχνον τῆς διηγήσεως καὶ τὸ διηγηματικὸν πλάτος. Κυρίως ὁμως παραμύθια λέγοντες ἐννοοῦμεν τὰς φανταστικὰς ἐκεῖνας τοῦ λαοῦ διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι οὔτε πρὸς τόπον οὔτε πρὸς πρόσωπον ὠρισμένον συνδέονται, ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνον τοποθετοῦνται ἀορίστως εἰς τὸν παρελθόν (1). *Μία φορὰ κ' ἕναν καιρὸ ἦταν ἕς ἕναν τόπο ἕνας βασιλιάς, — ἕνας ἄνθρωπος, — μιὰ γυναῖκα κττ. εἶναι ἡ τυπικὴ φράσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἀρχίζουν καὶ ἡ ὁποία αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ διὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἀοριστίαν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ὅλη ἡ διήγησις τῶν παραμυθιῶν.*

Ὁ κόσμος τῶν παραμυθιῶν εἶναι κόσμος φανταστικός, ξεχωριστός, κόσμος ἐντελῶς ἰδιόρρυθμος, αὐτόχρομα ὄνειρώδης, ὁ ὁποῖος καμίαν ἀπολύτως σχέσιν δὲν ἔχει μὲ τὴν πεζότητα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ὅτι τὸν χαρακτηρίζει κυρίως εἶναι ἡ ἀοριστία τοῦ ὄνειρου καὶ ἡ παιδική, ὅπως λέγομεν, ἀντίληψις. Ὁ κόσμος τοῦ παραμυθιοῦ δὲν γνωρίζει τὴν μεσότητα, τὸ σύνηθες μέτρον τῶν ἀνθρώπων. Ὅπως εἰς τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν ὅλα τὰ πράγματα κάμνουν κάποιαν

(1) Περί τῶν παραμυθιῶν βλ. καὶ Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 76.

ἰδιαιτέραν, ἔξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, ἢ ὁποῖα εἰς ἡμᾶς τοὺς μεγάλους, τοὺς ὁποίους ἡ πεῖρα ἐδίδαξεν, εἶναι ἐντελῶς ξένη, καὶ λαμβάνουν μορφὰς φανταστικὰς, αἱ ὁποῖαι δὲν συμβιβάζονται καθόλου μὲ τὴν πραγματικότητα, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ εἰς τὸ παραμύθι ὅλα τὰ πράγματα ἔχουν ὄψιν ἔξαιρετικὴν. Ὅλα κυμαίνονται μεταξὺ δύο ἀκροτήτων. Ἡ εἶναι πολὺ μέγала ἢ εἶναι πολὺ μικρά, ἢ πολὺ ὠραῖα ἢ πολὺ ἄσχημα, ἢ πολὺ καλὰ ἢ πολὺ κακά, ἢ πολὺ ἔξυπνα ἢ πολὺ κουτά. Π. χ. Μορφαὶ πελώριαι σὰν τὸν Ἀράπη, ποὺ τὸ ἓνα τὸ χεῖλι του ἔβαζε ἕς τὴ μίαν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ καὶ τὸ ἄλλο ἕς τὴν ἄλλη καὶ ρουφοῦσε ὀλόκληρο τὸ ποτάμι, ἢ σὰν ἐκεῖνον, ποὺ ξερρίζωνε τὰ κυπαρίσσια καὶ τὰ κρατοῦσε σὰν καλάμια, καὶ πάλιν μορφαὶ σὰν τὸν Κοντορεβιθούλη μόνον εἰς τὰ παραμύθια εὐρίσκονται. Ἐπίσης τὸ ἰδεῶδες τῆς καλλονῆς, τὴν Πεντάμορφη, καὶ τὴν μεγίστην ἄσχημίαν τὴν εὐρίσκει κανεὶς μόνον εἰς τὰ παραμύθια. Τὰ βουνὰ εἶναι τόσο ὑψηλὰ καὶ ἀπότομα, ὥστε ἄνθρωπος δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀνεβῆ, παρὰ μόνον ἂν τὸν πάρουν οἱ ἀετοί, τὰ δάση τόσο πυκνά, ποὺ πούλι πετάμενο δὲν μπορεῖ νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα, καὶ τὰ ποτάμια καὶ οἱ θάλασσοι τόσο πλατειές, ποὺ εἶναι ἀπέραστοι. Αἱ ἀποστάσεις εἶναι τεράστιαι, καθ' αὐτὸ ὄνειρώδεις, οἱ ἥρωες φθάνουν εἰς τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου, ἐκεῖ ποὺ δὲν ἀκούεται πλέον πετεινοῦ λαλιά, ὅπου ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι ἔχουν τὸ παλάτι των. Οἱ πλούσιοι ἔχουν τόσα, ὅσα δὲν ξέρουν ποῦ νὰ τὰ βάλουν, φορτώματα, καμῆλες χρειάζονται, γιὰ νὰ τὰ κουβαλήσουν, καὶ οἱ φτωχοὶ εἶναι τόσο φτωχοί, ποὺ δὲν ἔχουν ἕς τὸν ἥλιο μοῖρα. Μὲ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους σπανίως ἀσχολεῖται τὸ παραμύθι. Τοῦ ἀρέσουν πάντα τὰ βασιλόπουλα καὶ οἱ βασιλοπούλες, ἢ οἱ πολὺ φτωχές, ποὺ νὰ μὴν ἔχουν ψωμὶ νὰ φάν. Οὕτως εἰς τὰ παραμύθια ὅλα εἶναι ἔξαιρετικά. Ὅλα φθάνουν εἰς τὸ ἄκρον.

Ἐπειτα τὸ παραμύθι ἀγνοεῖ τί θὰ εἰπῆ ἀδύνατον. Οἱ φυσικοὶ νόμοι, οἱ ὁποῖοι ρυθμίζουν κατ' ἀνάγκην ἀνυπέροβλητον τὰ τοῦ κόσμου καὶ περιορίζουν τὴν ἀνθρωπίνην δρα-

αἰν ἐντὸς ὠρισμένων ὁρίων, εἶναι διὰ τὸ παραμύθι ἄγνωστοι, δὲν ἔχουν δι' αὐτὸ καμίαν ἰσχύν. Ὅλα εἰς αὐτὸ εἶναι δυνατά. Ὅπου δὲν φθάνει ἡ ἀνθρωπίνη δύναμις, παρουσιάζεται ἡ μαγεία καὶ τὸ θαῦμα. Τὸ τραπέζι τοῦ παραμυθιοῦ γεμίζει μόνο του ἀπὸ φαγητά, οἱ πόρτες καὶ τὰ παράθυρα ἀνοιγοκλείουν μόνα των, ἀρκεῖ νὰ ξέρη κανεὶς τὴν μαγικὴν λέξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπακούουν, μιὰ μικρὴ βελονίτσα μαγεμένη ἀρκεῖ νὰ ρίψη εἰς βαθὺν ὕπνον τὴν βασίλισσαν καὶ ἐν ῥάπισμα ἡμπορεῖ νὰ σᾶς μεταβάλῃ εἰς ὅ,τι θέλετε. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ δέχεται τὸ παραμύθι χωρὶς καμίαν ἔκπληξιν, μὲ τὴν αὐτὴν πίστιν, μὲ τὴν ὁποίαν δέχεται καὶ τὸ κοινότερον πρᾶγμα τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Καὶ διηγεῖται τὰ πλέον τερατώδη καὶ ἀπίθανα μὲ τὸν ἴδιον τόνον καὶ τὴν ἴδιαν ἀπάθειαν, καθὼς θὰ διηγεῖτο πᾶσαν ἄλλην κοινοτάτην ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου ἱστορίαν.

Τὸ παραμύθι διηγεῖται μόνον χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρεται ἀν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διηγεῖται, εἶναι φυσικὸν ἢ ὑπερφυσικόν, ἀληθὲς ἢ ψευδές. Τοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀδιάφορον εἰς εἶναι πιστευτὸν ἢ ὄχι. Σκοπὸς του εἶναι ἡ διήγησις καὶ μόνη ἡ καλλιτεχνικὴ διήγησις, ἡ ὁποία σκοπὸν ἔχει τὸν ἑαυτὸν της καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ της γεννωμένην τέρψιν. Ὅταν διηγῆται κανεὶς ἓνα παραμύθι, τὸ διηγεῖται ἀπλῶς διὰ νὰ εὐχαριστήσῃ μὲ τὴν διήγησίν του, διὰ νὰ κάμῃ τοὺς ἄλλους νὰ περάσουν μίαν ὥραν εὐχάριστον πλέοντες εἰς ἄλλους κόσμους, κόσμους φανταστικούς. Δὲν ἔχει σκοπὸν οὔτε νὰ διδάξῃ οὔτε νὰ συμβουλεύσῃ. Καὶ κατὰ τοῦτο διὰ τὸν λαὸν τὸ παραμύθι εἶναι ὅ,τι διὰ τὴν πεπολιτισμένην σήμερον κοινωνίαν τὸ μυθιστόρημα καὶ μάλιστα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδιώκει ὠρισμένους διδακτικούς ἢ ψυχολογικούς σκοπούς. Οὕτω τὸ παραμύθι μαζί μὲ τὰ ἄσματα, τὴν μουσικὴν καὶ τὸν χορὸν, ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς κυριωτέρας καλολογικὰς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, ἓνα ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους κλάδους τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας.

Β') Διάκρισις τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ ἄλλων εἰδῶν.

Συνήθως ὁ λαός, ἀλλὰ πολλάκις καὶ πολλοὶ τῶν λογίων, συγχέουν τὸ παραμύθι πρὸς ἄλλας λαϊκὰς διηγήσεις, τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους. Ὁ λαὸς μάλιστα μεταχειρίζεται τὴν λέξιν παραμύθι ὡς λέξιν γενικὴν, διὰ τῆς ὁποίας ὀνομάζει πᾶσαν οἴασις δὴποτε φύσεως διήγησιν, εἴτε παράδοσις εἶναι εἴτε μῦθος εἴτε εὐτράπελος διήγησις εἴτε ὅ,τιδήποτε ἄλλο. Ἐφθασε δὲ νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὰς παροιμίας ἀκόμη παραμύθια, ἐφ' ὅσον αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ μύθους. Διὰ τοῦτο καὶ πρέπει νὰ γίνῃ διάκρισις τοῦ παραμυθιοῦ ἀπὸ τὰ ἄλλα εἶδη τῶν διηγήσεων.

Τὸ παραμύθι, αὐτὸ ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν *conte merveilleux* καὶ οἱ Γερμανοὶ *Märchen*, διαφέρει πρῶτον ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Διότι ἡ παράδοσις εἶναι μὲν μυθικὴ διήγησις, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς ὠρισμένα πρόσωπα ἢ τόπους ἢ φυσικὰ σώματα καὶ φαινόμενα καὶ πιστεύεται ὡς πραγματικὴ καὶ ἀληθής, καὶ κατὰ τοῦτο ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν γνῶσιν, τὴν ἐπιστημονικὴν, ἃς εἴπωμεν οὕτω, περὶ τοῦ κόσμου λαϊκὴν θεωρίαν, ἐνῶ τὸ παραμύθι οὔτε τόπον οὔτε χρόνον οὔτε πρόσωπον γνωρίζει. Κινεῖται ἑλεύθερον εἰς τὸν ὠκεανὸν τῆς ἀοριστίας, οἱ δὲ διηγούμενοι οὐδεμίαν πίστιν τρέφουν εἰς τὰ λεγόμενά του.

Ἐκτὸς τούτου αἱ παραδόσεις διαφέρουν ἀπὸ τὰ παραμύθια καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι δὲν φέρουν τὸν λογοτεχνικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον φέρει τὸ παραμύθι. Ἡ διατύπωσις των, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, εἶναι μία κοινοτάτη διατύπωσις εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ καθ' ἡμέραν λόγου, πολλάκις ἄξεστος, οὐδεμίαν δὲ δεικνύει λογοτεχνικὴν τάσιν. Ὑπάρχουν βέβαια παραδόσεις ποιητικώταται, ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτῶν δὲν ἐπηρεάζει ποσῶς τὴν διατύπωσίν των. Πολλοὶ ἀπ' αὐτὰς ἔδωκαν τὸν πυρῆνα καὶ εἰς ἄσματα καὶ εἰς διηγήματα καὶ εἰς δράματα ἀκόμη, ἀλλ' αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δὲν ἀποτελοῦν λογοτεχνικὸν

εἶδος, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὰ παραμύθια εἶναι εὐδιάκριτοι λογοτεχνικαὶ τάσεις, καὶ κατὰ παράδοσιν τηρούμεναι καὶ ἀτομικαὶ τῶν διηγουμένων, ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς δεξιότητος ἐκάστου.

Ὁ δὲ μῦθος εἶναι διάφορος τοῦ παραμυθιοῦ, διότι ἔχει ὡς σκοπὸν του τὴν διδασκαλίαν. Τὸ παραμύθι κατ' ἀρχὴν δὲν ἐπιδιώκει τοιοῦτους σκοπούς. Ἐὰν δὲ πουθενὰ ἐκπηδᾷ αὐθόρμητον τὸ ἠθικὸν δίδαγμα, τοῦτο δὲν εἶναι διότι εἰς αὐτὸ ἀπέβλεπε τὸ παραμύθι, ἀλλὰ διότι ἠθικὴ εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ λαοῦ, ὃ ὅποῖος τὸ ἔπλασε, καὶ τὸ ἠθικὸν τοῦ λαοῦ συναίσθημα δὲν θὰ ἐπέτρεπεν ἔκβασιν τοῦ παραμυθιοῦ μὴ ἠθικὴν. Τὸ κακὸν παντοῦ πρέπει νὰ τιμωρῆται, τὸ δὲ ἀγαθὸν νὰ ἀμείβεται.

Μόλα ταῦτα, ἂν καὶ σπανίως, ἀπαντοῦν ὅμως καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ παραδόσεις ἔλαβον μορφήν παραμυθιοῦ πλατυνομένης τῆς διηγήσεως, καὶ ἀντιστρόφως στοιχεῖα παραμυθιῶν ἢ καὶ παραμύθια ὀλόκληρα εἰσχωροῦν εἰς παραδόσεις ἢ, ἀναφερόμενα εἰς ὠρισμένα πρόσωπα, καθίστανται αὐτὰ παραδόσεις. Ἐπίσης καὶ μῦθοι πολλάκις, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, ἔλαβον τὴν μορφήν παραμυθιοῦ καὶ ἀντιστρόφως παραμύθια ἀπέκτησαν τὴν ἠθικὴν σημασίαν τῶν μύθων.

Γ') Ἀρχὴ καὶ γένεσις τοῦ παραμυθιοῦ.

Τοιαῦτα, ὅποια εἶναι τὰ παραμύθια, μὲ τὸν φανταστικὸν καὶ ὄνειρώδη κόσμον των, ὑπῆρξαν πάντοτε ἢ χαρὰ καὶ ἢ ἀπόλαυσις τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τοῦ μικροκόσμου τῶν παιδίων. Ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, διὰ τὸν ἀπιθάνως φανταστικὸν των χαρακτῆρα καὶ διότι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος εἶχον καταντήσει εἰς τὸ στόμα τῶν γραιῶν καὶ τῶν παιδίων, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τῶν μορφωμένων ὡς τερατώδη καὶ ἀπίστευτα ἀχαλινώτου φαντασίας πλάσματα, ἀνάξια λόγου καὶ προσοχῆς, καὶ κατεφρονήθησαν ὡς μυθεύματα γραώδη. Ἐξηκολούθησε δὲ ἡ καταφρόνησις αὕτη καθ' ὅλην τὴν κλασ-

σκήν ἀρχαιότητα καὶ μετέπειτα, καθὼς καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἀναγεννήσεως.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐν Ἰταλίᾳ ἤρχισαν συγγραφεῖς, ὡς ὁ Straparola καὶ ὁ Basile, νὰ ἀντλοῦν ἐκ τοῦ λαϊκοῦ παραμυθιοῦ, κατὰ δὲ τὸν ΙΖ' ὁ Γάλλος Charles Perrault ἐδημοσίευσεν τὰ πρῶτα δείγματα γαλλικῶν παραμυθιῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Contes de ma mère l'Oye (Histoires du temps passé), τὰ ὅποια ἐκίνησαν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μορφωμένου κόσμου ἐν Γαλλίᾳ διὰ τὸ λαϊκὸν τοῦτο εἶδος καὶ ἐγράφησαν μάλιστα τότε καὶ παραμύθια λογοτεχνικά. Ἐκ Γαλλίας μετεδόθη τὸ ἐνδιαφέρον καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεφάνησαν καὶ ἐκεῖ διάφοροι συλλογαί.

Ἄλλ' ἡ ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ἡ ἔρευνα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως αὐτοῦ ἀρχίζει κυρίως ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν Grimm. Οὗτοι δημοσιεύσαντες τὴν πασίγνωστον συλλογὴν των Kinder- und Hausmärchen καὶ ἐφοδιάσαντες αὐτὴν διὰ σοφωτάτων συγκριτικῶν καὶ ἄλλων παρατηρήσεων ἐν σχέσει πρὸς τὰ παραμύθια ἄλλων λαῶν, εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀνατολικῶν, ὡς καὶ τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα, ἔδωκαν τὴν πρώτην ὄθησιν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ. Ἐκτοτε ἐσηματίσθησαν ἀλλεπάλληλοι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου θεωρίαι.

Οἱ μὲν ἐθεώρησαν τὰ παραμύθια ὡς συνεσκοτισμένα καὶ ἠλλοιωμένα ὑπολείμματα παναρχαίων Ἰνδοευρωπαϊκῶν μύθων, τοὺς δὲ ἥρωας αὐτῶν ὡς ἡμαυρωμένας μορφὰς θεῶν καὶ ἡρώων τῆς ἀρχεγόνου Ἰνδοευρωπαϊκῆς λατρείας (Grimm) (1). Κατ' ἄλλους πατρὶς τῶν παραμυθιῶν εἶναι αἱ Ἰνδαίαι, ὅποθεν διὰ τῆς γραπτῆς καὶ προφορικῆς παραδόσεως διεδόθησαν κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς εἰς τὴν Εὐρώπην (Benfey). Κατ' ἄλλους τὰ παραμύθια τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων λαῶν οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ λείψανα, ἐγκατα-

(1) Τὰ τῶν θεωριῶν τούτων ἐκτίθενται κάπως λεπτομερέστερον εἰς τὸ βιβλίον μου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 81 κέ.

λείμματα, παλαιοτάτων τοῦ πολιτισμοῦ καταστάσεων, οὐδὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ ζητῆται ὠρισμένος τόπος τῆς γενέσεως αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἠδύναντο πανταχοῦ ἐξ ἴσου νὰ γεννηθοῦν (ἀνθρωπολογικὴ θεωρία Tylor καὶ Lang). Κατ' ἄλλους εἶναι βέβαια ὀρθὴ αὕτη ἡ γνώμη περὶ πολυγενεσίας τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τὰ παραμύθια ἀποτελοῦν ὀργανικὰ σύνολα, ἔχοντα τὴν ἐνότητα ἔργου τέχνης καὶ τὴν πλοκὴν μυθιστορήματος, καὶ φέρουν τὸν τύπον ἐνὸς πνεύματος δημιουργοῦ, οὐδὲν σύστημα ἐπιστημονικὸν εἶναι βιώσιμον, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἐδέχετο ὅτι τὰ παραμύθια ἐξαπλοῦνται διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ δανεισμοῦ. Ἡ ἔρευνα ὁμως διὰ τὴν ἀρχικὴν πατρίδα ἐκάστου παραμυθιοῦ ἰδιαιτέρως δὲν δύναται νὰ καταλήξῃ εἰς ἀποτέλεσμα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ματαίαια (Bédier). Ἄλλοι τέλος ἀφήσαντες κατὰ μέρος τὴν γενικὴν περὶ τῆς προελεύσεως τῶν παραμυθίων συζήτησιν περιορίσθησαν εἰς τὴν ἔρευναν ἐκάστου παραμυθιοῦ ἰδιαιτέρως, συγκεντρῶνουν τὰς παραλλαγὰς, συγκροτοῦν αὐτὰς εἰς ομάδας, συνεχομένας γεωγραφικῶς, ἱστορικῶς καὶ πραγματικῶς, καὶ διὰ τῆς τοιαύτης γεωγραφικοῖστορικῆς ἐρεύνης προσπαθοῦν νὰ ἐξαγάγουν συμπεράσματα περὶ τῆς διαδόσεως, τῶν μεταβολῶν καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ παραμυθιοῦ. Θεωροῦσι δ' ὡς πατρίδα αὐτοῦ τὴν χώραν, ὅπου ἀφθονοῦν αἱ παραλλαγαί, ὡς πρὸς δὲ τὴν συγκρότησιν παραμένουν αἱ ἀρτιώτεραι, τὰ δὲ ἦθη καὶ αἱ δοξασίαι τοῦ τόπου διαφωτίζουν τὴν σημασίαν τοῦ παραμυθιοῦ. Ἡ μέθοδος αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζουσιν οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ καὶ μάλιστα οἱ Φιλλανδοί, ἴσως εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα, ἐὰν μάλιστα γίνῃ καὶ φιλολογικωτέρα. Τὸ μόνον οὐσιῶδες ἐλάττωμά της εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ ὕλικου, καθ' ὅσον αἱ ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν συλλογαὶ οὔτε ἀνάλογοι εἶναι οὔτε καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸν πραγματικὸν ἀριθμὸν τῶν παραμυθίων καὶ τῶν παραλλαγῶν, τῶν φερομένων ἐκασταχοῦ.

Παρὰ τὰς θεωρίας ταύτας ἀνεφάνη καὶ ἄλλη τις ἀξιολογωτάτη θεωρία περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ παραμυθιοῦ ἐκ τῶν ὀνειρῶν. Κατ' αὐτὴν ἐκ τῶν ὀνειρῶν ἀντλεῖ ὁ ἄνθρω-

πος τὰς φανταστικὰς ἐκεῖνας παραστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων πλάττονται τὰ παραμύθια. Τὰ θεμέλια τοῦ μυθικοῦ κόσμου τοῦ παραμυθιοῦ στηρίζονται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα καὶ τὰς περὶ ψυχῆς παραστάσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ ὄνειρου. Καθ' ὕπνους ὁ ἄνθρωπος μεταβαίνει εἰς τόπους ἀγνώστους καὶ παραδόξους, βλέπει πράγματα θαυμάσια καὶ τερατώδη, τῶν ὁποίων διατηρεῖ κάποια σκοτεινὴν ἀνάμνησιν, ὅταν ἐξυπνήσῃ. Ἐὰν ὅ,τι εἶδεν εἰς τὸν ὕπνον του, θελήσῃ νὰ τὸ διηγηθῆ, θὰ ἔχωμεν ἀπλούστατα ἓνα παραμύθι. Καὶ ἐνθυμοῦμαι μίαν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουα συχνά, ὅταν ἤμην μικρὸς καὶ διηγούμην κανὲν μακρὸν καὶ περιπετειῶδες ὄνειρον. *Αὐτὸ δὲν ἦταν ὄνειρο, ἦταν παραμύθι*, μοῦ ἔλεγεν ὁ θεῖος μου.

Αὐταὶ εἶναι αἱ διάφοροι περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως τοῦ παραμυθιοῦ θεωρίαι, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει καὶ τὰ προτερήματά της, ἀλλ' ἔχει καὶ τὰ ἐλαττώματά της, περιέχει μὲν καὶ πυρῆνας ἀληθείας, περιέχει ὅμως καὶ ὑπερβολὰς καὶ σφάλματα. Ὅ,τι δ' ἐξ αὐτῶν παραμένει θετικὸν διὰ τὴν ἐπιστήμην ὄφελος εἶναι τὸ ἐξῆς. Πρῶτον ὅτι τὰ παραμύθια δὲν εἶναι, ὅπως ἐλέγετο ἄλλοτε, αὐθαίρετα ἀχαλινώτου φαντασίας γεννήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα, τὰ φαινόμενα τερατώδη καὶ ἀπίθανα, ἀντιπροσωπεύουν καταστάσεις τοῦ πολιτισμοῦ ἀρχηγόνους, ἠδύναντο δὲ νὰ γεννηθοῦν ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς λαούς. Δεύτερον ὅτι ἱκανὰ τῶν στοιχείων τούτων ἔχουν τὴν πηγὴν τῶν εἰς τὰ ὄνειρα καὶ τρίτον ὅτι τὰ παραμύθια, ὅπως παρουσιάζονται σήμερον, ἀποτελοῦν συγκεκροτημένας ἐνότητας, αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται νὰ γεννηθοῦν αὐτομάτως, ἀλλ' ἀπαιτοῦν τὴν ἐργασίαν ἑνὸς δημιουργοῦ, ἢ δ' ἀνεύρεσις αὐτῶν εἰς διαφόρους λαοὺς προϋποθέτει τὴν ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν διάδοσιν, ἣτις κυρίως ἔγινε διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ καὶ κατὰ δεύτερον λόγον διὰ τῆς γραπτῆς, τὴν ὁποίαν ὅμως ἡμεῖς σήμερον πλὴν ἐξαιρετικῶν τινῶν περιπτώσεων δὲν δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν.

Συμφώνως νῦν πρὸς ταῦτα ἄλλη ἔρευνα πρέπει νὰ

γίνῃ διὰ τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν συγκροτοῦνται τὰ παραμύθια, δηλαδή τὰ ἐπεισόδια, καὶ ἄλλη διὰ τὰ παραμύθια ὡς λογοτεχνικὰς ἐνότητας. Καὶ ἡ μὲν ἔρευνα τῶν ἐπεισοδίων εἶναι ἔρευνα κυρίως ψυχολογική, ἐπιδιώκουσα νὰ δείξῃ πῶς καὶ ὑπὸ ποίας περιστάσεις ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐγεννήθη αὕτη ἢ ἐκείνη ἢ μυθοπλαστία, ἡ δὲ ἔρευνα τῶν ἐνοτήτων εἶναι ἔρευνα φιλολογική, σκοπὸν ἔχουσα τὴν εὔρεσιν τοῦ τρόπου καὶ τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνετέθησαν καὶ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἐξηπλώθησαν τὰ παραμύθια, καθὼς καὶ τὴν μελέτην τοῦ λογοτεχνικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος καὶ ὕφους. Συμφώνως πρὸς ταῦτα θὰ ἐξετάσωμεν καὶ ἡμεῖς κατωτέρω πρῶτον τὰ ἐπεισόδια, δεύτερον τὴν συγκρότησιν τῶν ἐνοτήτων καὶ τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν καὶ τρίτον τὸν λογοτεχνικὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ ὕφος τῶν παραμυθίων.

α') Ἐπεισόδια.

Ἐὰν προσέξῃ κανεὶς κάπως ἀναλυτικώτερον τὰ παραμύθια, βλέπει ὅτι καὶ αὐτὰ καθὼς καὶ κάθε διεξοδικὴ διήγησις, ὅπως π. χ. τὸ μυθιστόρημα, τὸ διήγημα κτλ. ἀποτελοῦνται ἐκ τῆς πλοκῆς περισσοτέρων ἐπεισοδίων. Ἐχουν ὅμως τὰ ἐπεισόδια ταῦτα τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν, ὅτι ἐνῶ εἰς τὸ λογοτεχνικὸν διήγημα ἢ τὸ μυθιστόρημα, τὰ ἐπὶ μέρος ἐπεισόδια εἶναι ἢ τοῦλάχιστον πρέπει νὰ εἶναι στενῶς συνδεδεμένα πρὸς τὸ ὅλον, πρέπει νὰ εἶναι πλασμένα δι' αὐτό, πρέπει νὰ ἀποτελοῦν μέρη τοῦ ὅλου οὕτως, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ ἔχουν αὐτοτελῆ ὕπαρξιν, οἷαδῆποτε δὲ ἀφαίρεσις αὐτῶν νὰ μὴ ἀφήνῃ ἀνεπηρέαστον τὴν ὑπόστασιν αὐτὴν τοῦ ὅλου, εἰς τὸ παραμύθι ἔχουν κάποιαν περισσοτέραν αὐτοτέλειαν. Τὰ αὐτὰ ἐπεισόδια ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς διάφορα παραμύθια μὲ διάφορον πλοκὴν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δίδει εἰς αὐτὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ κοινοῦ τόπου, τοῦ τυπικοῦ, ἢ δὲ προσθήκη ἢ ἀφαίρεσις αὐτῶν ἀπὸ ἑνα παραμύθι δύναται βεβαίως νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ μῆκος αὐτοῦ, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ ὅλου. Εἶναι δὲ ὡς πρὸς τὴν φύσιν

τὰ ἐπεισόδια ταῦτα ποικιλώτατα. Καὶ διὰ μὲν τὸν ἄπειρον ἀναγνώστην ἢ ἀκροατὴν δύνανται νὰ φαίνωνται ἀπλᾶ τῆς φαντασίας παίγνια, τερατωδῶς ἀπίθανα, διὰ τὸν ἔχοντα ὅμως γνῶσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ καὶ τῶν βαθμίδων, τὰς ὁποίας οὗτος διέτρεξεν, ἐμφανίζονται ὡς λείψανα δοξασιῶν καὶ καταστάσεων πρωτογόνων καὶ παναρχαίων, τὰς ὁποίας ἐπανευρίσκομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τοὺς καθυστερήσαντας καὶ εἰς πρωτόγονα ἀκόμη στάδια παραμένοντας σημερινούς κατὰ φύσιν ζῶντας λαούς. Καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει καταστάσεις καὶ ἀντιλήψεις κοινωνικὰς ἀρχεγόνους, ὅπως εἶναι ἡ ἀνθρωποφαγία γενικῶς, ἔπειτα ἡ ἀνθρωποφαγία γερόντων γονέων ἢ ἡ ἔκθεσις αὐτῶν, π. χ. εἰς τὸ παραμῦθι τῆς Σταχτοπούτας, τὰ κορίτσια βάζουν στοίχημα ὁποίας κοπῆ τὸ νῆμα νὰ τὴν φάν, καὶ τρῶν τὴ μάννα τους, αἱ ἀνθρωποθυσίαι, ὅταν π. χ. προσφέρουν ἀνθρώπινα θύματα εἰς θηρία, λάμιες, δράκους κτλ. πού κρατοῦν τὰ νερά, ἡ ἀρπαγὴ τῆς γυναικός, τὸ κληρονομικὸν δίκαιον τοῦ μικροτέρου, ἡ στενὴ οἰκειότης τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται πεπροικισμένα μὲ ἔξαιρετικὰς δυνάμεις, δυνάμενα νὰ σκέπτονται καὶ νὰ ὁμιλοῦν καὶ νὰ ἐνεργοῦν ὅπως οἱ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους παντοιοτρόπως βοηθοῦν καὶ τῶν ὁποίων τὴν μορφὴν λαμβάνουν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι συχνάκις μεταμορφώνονται. Τὸ εἶδος τοῦτο τῶν ἐπεισοδίων δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν ἔθνολογικά.

Ἄλλο μέρος αὐτῶν ἀντιπροσωπεύει παλαιὰς μυθολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ δοξασίας περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς γῆς, περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ μετὰ θάνατον βίου, ὡς καὶ περὶ διαφόρων δαιμόνων κτλ. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ περὶ τῆς κατοικίας τοῦ ἥλιου καὶ τοῦ φεγγαριοῦ εἰς τὰ πέριτα τῆς γῆς, ὡς καὶ τὰ περὶ ἀδηφαγίας αὐτῶν, τὰ περὶ τῆς ἀκρας τῆς γῆς καὶ τῶν βαθῶν τῆς, τὰ περὶ τοῦ κάτω κόσμου, τοῦ ἀθάνατου νεροῦ, τῶν νεκρῶν ὡς βοηθῶν τῶν ζώντων κτλ. κτλ. Ἐπειτα οἱ διάφοροι δαίμονες, δράκοι, νεραΐδες, λάμιες, θηρία, τέρατα, τὰ ὁποῖα τρώγουν ἀνθρώπους,

ἀρπάζουν γυναῖκας κτλ. κτλ. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα, ἐπειδὴ ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους, τὰς σημερινὰς δηλ. παραδόσεις, δυνάμεθα νὰ καλέσωμεν *μυθολογικά*.

Ἄλλο μέρος ἀντιπροσωπεύει παγκοσμίους καὶ παναρχαίας πίστεις εἰς τὴν μαγείαν καὶ τὰ κατορθώματά της, εἶναι δὲ συχνότατα εἰς τὰ παραμύθια τὰ μαγικὰ καρφιά, αἱ βελόναι, τὰ μῆλα, αἱ μεταμορφώσεις, τὰ ἐναέρια ταξίδια κτλ. Τὰ ἐπεισόδια ταῦτα δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν *μαγικά*.

Ἄλλο μέρος προέρχεται πιθανώτατα ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ὄνείρων, ὅπως εἶναι π. χ. τὰ ἀτελεύτητα ταξίδια εἰς τὸν Ἄδην, τὰ ὄρη τὰ ἀδιάβατα καὶ τὰ δάση τὰ ἀδιαπέραστα, τὰ ὄνειρώδη παλάτια, τὰ ὅποια εἰς μίαν στιγμὴν κτίζονται καὶ εἰς μίαν στιγμὴν ἐξαφανίζονται, οἱ δρόμοι οἱ ἀγωνιώδεις καὶ αἱ καταδιώσεις, αἱ ἀγωνιώδεις καὶ ἄκαρποι, ὡς τοῦ Σισύφου καὶ τοῦ Ταντάλου, προσπάθειαι κτλ. κτλ.

Ἄλλο τέλος μέρος ἔχει τὴν πηγὴν του εἰς τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κατὰ φύσιν ἀνθρώπου περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τῶν διαφόρων ψυχικῶν ἰδιοτήτων καὶ ἀντιπροσωπεύει ἀκριβῶς τὰς μάλιστα ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιμωμένας ἢ καταγελωμένας, ὡς εἶναι ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ δειλία, ἡ ἐξυπνάδα καὶ ἡ χοντροκεφαλία, ἡ ἐργατικότητα καὶ ἡ νωθρότης, ἡ φλυαρία καὶ ἡ περιέργεια, ἡ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ ταπεινότης κτλ., αἱ ὅποια ἀνήκουν κυρίως εἰς τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ τοὺς μύθους.

Αὐταὶ εἶναι αἱ κατηγορίαι τῶν ἐπεισοδίων. Ἐὰν τώρα ἐπιστήσωμεν ὀλίγον τὴν προσοχήν μας εἰς αὐτάς, θὰ ἴδωμεν ὅτι αἱ μὲν τέσσαρες πρῶται ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς παραδόσεις, ἡ δὲ πέμπτη πρὸς τὰς εὐτραπέλους διηγήσεις καὶ τοὺς μύθους. Οὕτως ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα τὰ διάφορα ταῦτα εἶδη τῶν διηγήσεων συγγέονται, πιθανώτατα δὲ μόνον ἢ περαιτέρω κατὰ διαφοροὺς διευθύνσεις ἐξέλιξις εἰς διακεκριμένα εἶδη τὰς ἐχώρισε.

β') Συγκρότησις τῶν ἐνοτήτων.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω ἐπεισόδια ἀποτελοῦν μὲν τὰ στοιχεῖα τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλ' ὄχι καὶ αὐτὸ τὸ παραμύθι, τὸ

ὅποιον ἀποτελεῖ σειρὰν τοιούτων, ἀπηρτισμένων εἰς ὄλον ὀργανικὸν καὶ πεπλεγμένον, ἔχον ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, εἰς διήγησιν δηλονότι μέγεθος ἔχουσαν καὶ πλοκὴν. Ἐπειτα τὸ ὅτι τὰ ἐπεισόδια ἀποτελοῦν στοιχεῖα τοῦ παραμυθιοῦ δὲν σημαίνει καὶ ὅτι προὔπῃρχον αὐτοῦ καὶ ὅτι τοῦτο συνεκροτήθη κατόπιν' ἐξ αὐτῶν. Διηγῆσεις βέβαια μυθικαί, δηλαδή παραδόσεις, καὶ ἄλλαι εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπῆρχον, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μορφήν, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐμφανίζονται τὰ ἐπεισόδια εἰς τὰ παραμύθια, φαίνεται πιθανώτερον ὅτι κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, ἐδημιουργήθησαν ταυτοχρόνως μὲ τὸ παραμῦθι, ἐν ἀπηρτισμένῃ τοῦτ' ἔστι διηγῆσει, ἀδιάφορον ἂν κατόπιν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διηγῆσεως ἐχρησίμευσαν ὡς τυπικὰ στοιχεῖα διὰ τὴν συγκρότησιν νέων ἐκάστοτε ἐνοτήτων, νέων ἐκάστοτε παραμυθιῶν.

Οὕτω μὲ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ παραμυθιοῦ εἰς τὰ στοιχεῖα του, τὰ ἐπεισόδια, δὲν λύεται τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ἀλλὰ μένει πάντοτε ἀνοικτὸν τὸ ἐρώτημα, ποῦ δύνανται νὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν των θαυμασταὶ διηγῆσεις συνεχεῖς, ὁποῖαι εἶναι τὰ παραμύθια. Τὸ ζήτημα εἶναι δυσκολώτατον καὶ σκοτεινότερον, καθ' ὅσον μάλιστα πρόκειται περὶ δημιουργημάτων παναρχαίων, τῶν ὁποίων τὰ ἐξίτηλα ἴχνη μετὰ μεγάλης δυσκολίας δύναται νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς εἰς τὰ βάθη σκοτεινοῦ καὶ ἀπωτάτου παρελθόντος. Ἀναγκαίως λοιπὸν θὰ καταφύγῃ τις εἰς εἰκασίας, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχεται μὲν νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὰ ὅρια τοῦ πιθανοῦ, εἶναι ὅμως δύσκολον πάντοτε νὰ ἀποδειχθοῦν καὶ ὡς βεβαιότητες, ὡς ἀλήθειαι ἐξηκριβωμένοι. Καὶ πιθανωτέρα εἰκασία μοῦ φαίνεται ἡ ἐξῆς.

Ὁ καθημερινὸς πραγματικὸς βίος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι βέβαια, ὅπως παρατηρήσαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ εὐτραπέλων διηγῆσεων, πλουσιωτάτη πηγὴ διὰ σκωπτικὰς καὶ ἄλλας διηγῆσεις, δὲν παρουσιάζει ὅμως καὶ γεγονότα, τὰ ὁποῖα νὰ δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πηγὴ μακροτέρων θαυμασίων διηγῆσεων, ὅπως εἶναι τὰ παραμύθια, αἱ ὁποῖαι ἐξέρχονται τῶν ὁρίων τῆς πραγματικότητος. Τοιαῦτα γεγονότα μόνον εἰς τὰ ὄνειρα εἶναι δυνατὰ καὶ διὰ τοῦτο εἰς

αὐτὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ πρότυπα τῆς συνεχοῦς διηγήσεως τοῦ παραμυθιοῦ.

Καὶ πραγματικῶς μόνον εἰς τὰ ὄνειρα τὰ θαυμαστὰ ἐπεισόδια καὶ αἱ περιπέτειαι, αἱ παραδείσιοι ἀπολαύσεις καὶ ὠραιότητες καὶ οἱ πλέον ἀγωνιώδεις ἀθλοὶ καὶ τὰ φοβερότερα τέρατα διαδέχονται ἄλληλα ἐν χαλαρᾷ παρατάξει ἢ καὶ ἐν αἰφνιδίᾳ καὶ ἀποτόμῳ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἄλλο μεταπτώσει κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον γίνεται καὶ εἰς τὰ παραμύθια, τόσον ὥστε, ἐάν, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, θελήσῃ κανεὶς νὰ διηγηθῇ ὅ,τι καθ' ὕπνους περιπετειῶδες εἶδεν, οὐσιαστικῶς θὰ ἔχωμεν ἐνώπιον ἡμῶν παραμύθι.

Διὰ νὰ γίνῃ ὁμοῦς τὸ παραμύθι τοῦτο τέλειον, χρειάζεται καὶ νὰ στερεοποιηθῇ, νὰ συμπηχθῇ εἰς μόνιμον διήγησιν, τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς διαδόσεως εἶναι δυνατόν. Διὰ τῆς ἐπαναλήψεως καὶ τῆς διαδόσεως ἡ διήγησις γίνεται κτῆμα τῶν πολλῶν, κτῆμα ὁμαδικόν, καὶ μεταβάλλεται μὲν καὶ ἀλλοιοῦται ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ, ἀλλ' εἰσερχομένη ἀπαξ εἰς τὴν παράδοσιν ἀποκτᾷ μορφὴν καὶ εἶδος καὶ ὄντοτητα ξεχωριστὴν καὶ τὴν μακροβιότητα, τὴν ὁποίαν χαρίζει ἡ παράδοσις εἰς ὅλα τὰ κτήματά της. Βαθμηδὸν δ' ἀμυροῦται καὶ ἐξαλείφεται καὶ ἡ ἀνάμνησις τῆς ἐκ τοῦ ὄνείρου προελεύσεως αὐτῆς καὶ ἔχομεν πλέον τὴν θαυμαστὴν τοῦ ὄνείρου διήγησιν ἐξειλιγμένην εἰς τέλειον παραμύθι.

Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις ἑνὸς ἀπλοῦ ὄνείρου εἰς παραμύθι ἐντὸς τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ βεβαίως δὲν εἶναι οὔτε δυνατὴ οὔτε πιστευτή. Ἐφ' ὅσον δηλαδὴ τὸ ὄνειρον θεωρεῖται, ὅπως θεωρεῖται σήμερον, ἀπλοῦν παίγνιον τῆς φαντασίας τοῦ κοιμωμένου, μηδεμίαν ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὸ φαντασθῇ κανεὶς ἐπαναλαμβανόμενον καὶ δὴ διαδιδόμενον καὶ εἰς μόνιμον διήγησιν συμπηγνύμενον. Διότι διὰ νὰ ἐπαναληφθῇ κάτι τι καὶ διαδοθῇ, πρέπει πρωτίστως νὰ θεωρηθῇ ὡς κάτι ἄξιον λόγου καὶ πρὸ παντὸς νὰ πιστευθῇ. Δὲν συνέβαινε ὁμοῦς τὸ αὐτὸ καὶ ἄλλοτε, εἰς χρόνους παναρχαίους, εἰς τὰ πρῶτα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ, κα-

θῶς δὲν συμβαίνει καὶ σήμερον εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν αὐτὴν χαμηλὴν βαθμίδα τῆς προόδου καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Εἰς τοὺς λαοὺς τούτους ὁ βίος τοῦ ὄνειρου μὲ τὰ παράδοξά του καὶ τὰ τερατώδη ὄντα του καὶ τὰς θαυμαστὰς περιπετείας του εἶναι πραγματικότης, ὅπως καὶ ὁ καθημερινὸς βίος μὲ τὰ γεγονότα του. Πιστεύεται μάλιστα ὅτι ἡ ψυχὴ καθ' ὕπνους χωρίζεται ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ κινεῖται καὶ δρα καὶ ζῆ βίον πολὺ διάφορον, βίον ἐλεύθερον, ἀπηλλαγμένον τῶν δεσμῶν, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν πεζοτήτων τοῦ καθημερινοῦ, τὸν βίον τοῦ ὄνειρου. Εἰς τοὺς λαοὺς λοιπὸν τούτους τὰ ὄνειρα εἶναι πιστευτὰ καὶ ἐπομένως ἠδύναντο καὶ νὰ ἐπαναληφθοῦν καὶ νὰ διαδοθοῦν ὡς μόνιμοι πλέον διηγήσεις.

Ἄλλὰ καὶ πάλιν δύσκολον εἶναι νὰ πιστευθῇ ὅτι τὸ ὄνειρον ἐνὸς οἴουδήποτε ἀγρίου ἔσχε τόσην διάδοσιν, ὥστε νὰ συμπηχθῇ εἰς μόνιμον διήγησιν, εἰς παραμύθι. Διὰ νὰ διαδοθῇ κάτι τι εἰς τοὺς κατὰ φύσιν, καθὼς δὰ καὶ εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς, δὲν εἶναι ἀρκετὸν νὰ εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀξιόλογον, πρέπει καὶ ἡ προέλευσις αὐτοῦ νὰ εἶναι σπουδαία καὶ ἀξία λόγου. *Παροιμία, πὺν ἔκανε ὁ φτωχός, δὲν πιάνει*, λέγουν οἱ Bassoutos τῆς Ἀφρικῆς. Πρέπει λοιπὸν καὶ διὰ τὰ ὄνειρα νὰ ζητηθῇ κάποια ἀξία λόγου καὶ σπουδαία διὰ τοὺς κατὰ φύσιν ἀνθρώπους προέλευσις. Καὶ ὑπάρχει πράγματι.

Πηγὴ ὄνειρων καταπληκτικῶν, πιστευτῶν, ἀλλὰ καὶ σπουδαίων διὰ τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς εἶναι οἱ μάγοι. Ἄνθρωποι νευρικοὶ καὶ εὐερέθιστοι, ὑποκείμενοι εἰς νευρικοὺς παροξυσμοὺς καὶ καταστάσεις ὑπνωτικάς, τὰς ὁποίας συνήθως καὶ προκαλοῦν, διὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν ὑπεράνθρωπον κόσμον τῶν πνευμάτων, ὅχι μόνον διὰ τῶν ἑξωφρενικῶν χορῶν των, ἀλλὰ καὶ διὰ διαφόρων ἄλλων μέσων, νηστείας, μεθυστικῶν καπνῶν καὶ ποτῶν κ.τ.τ., ἄνθρωποι πιστεύοντες ὅτι ἡ ψυχὴ των δύναται νὰ εἰσέρχεται καὶ νὰ ἐξέρχεται κατὰ βούλησιν ἐκ τοῦ σώματος, βλέπουν καὶ πράττουν ἢ προσποιοῦνται ὅτι βλέπουν καὶ πράττουν, διότι δὲν λείπουν καὶ

οἱ εὐφάνταστοι ἀπατεῶνες, πράγματα ποικίλα, θαυμάσια καὶ τρομακτικὰ κατὰ τὰ ταξίδια τῆς ψυχῆς των εἰς τὰς ὑπνώσεις των, τὰ ὅποια κατόπιν διηγοῦνται εἰς ἀφελεῖς ἀκροατάς, καὶ αἱ διηγήσεις αὗται ἐπαναλαμβάνονται καὶ διαδίδονται, διότι θεωροῦνται πιστευταὶ καὶ σπουδαῖαι⁽¹⁾. Συνηθέστατα δ' εἶναι τὰ ταξίδια τῆς ψυχῆς τῶν μάγων τούτων εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὸν Ἄδην, εἰς τὰς χώρας τῶν πνευμάτων καὶ τῶν νεκρῶν, τὰ ὅποια ἐπανευρίσκομεν συχνὰ καὶ εἰς τὰ παλαιὰ ἔπη καὶ εἰς τὰ σημερινὰ παραμύθια. Εἶναι δὲ τὰ ταξίδια ταῦτα τοσοῦτω μᾶλλον ἀγωνιώδη καὶ περιπετειώδη, καθ' ὅσον κατ' αὐτὰ ὁ μάγος ἀγωνίζεται συνάμα καὶ παλαίει πρὸς τὰ διάφορα κακοποιὰ πνεύματα καὶ τοὺς δαίμονας.

Οὕτως αἱ μαγικαὶ διηγήσεις φαίνεται ὅτι ἀπετέλεσαν τὸν πρῶτον πυρῆνα τῆς διηγήσεως τῶν παραμυθιῶν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ μαγεία καὶ οἱ μάγοι καὶ τὰ μαγικὰ κατορθώματα καὶ ταξίδια ἔξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τόσον μέγα μέρος εἰς αὐτά. Οἱ δὲ μάγοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἥρωες τῶν θαυμασιῶν τοῦ παραμυθιοῦ, ὅπως πράγματι φαίνεται εἰς τὰς παλαιωτάτας αἰγυπτιακὰς διηγήσεις, αἱ ὅποια κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὰ κατορθώματα τῶν μάγων περιστρέφονται καὶ ὄχι περὶ τοὺς ἄθλους τῶν ἡρώων. Συνετέλει δ' εἰς τὴν διατήρησιν τῶν διηγήσεων τούτων καὶ ἡ στενὴ οἰκογενειακὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ παράδοσις, καθ' ὅσον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μάγου συνήθως ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν παρεδίδετο, οἱ δὲ μάγοι πολλαχοῦ ἀπετέλεσαν ἐπαγγελματικὰ σωματεῖα, διατηροῦντα ζηλοτύπως τὰ μυστικά των.

Ἐκ τῶν τοιούτων διηγήσεων κατόπιν, ὅτε προαγομένων τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν οἱ δαίμονες ἔγιναν θεοὶ καὶ ὁ ἀκαθόριστος πρὶν μυθολογικὸς κόσμος βαθμηδὸν καθωρίζετο καὶ συνεπήγνυτο εἰς ὄρισμένα ἑκασταχοῦ μυθολογικοθρησκευτικὰ συστήματα καὶ οἱ παλαιοὶ μάγοι μετεβάλλοντο εἰς ἱερεῖς,

(¹) Παρόμοιον ἐντελῶς ἐκ τῶν χριστιανικῶν χρόνων εἶναι αἱ διηγήσεις τῶν μοναχῶν περὶ ὀπτασιῶν καὶ ἀποκαλύψεων, τὰς ὁποίας ἀφθόνους ἀνευρίσκομεν εἰς τοὺς διάφορους βίους τῶν ὁσίων.

ἀνεπτύχθησαν πιθανώτατα διάφορα κατὰ τόπους καὶ λαοὺς μυθολογικὰ ἔπη, τῶν ὁποίων πάλιν οἱ ἥρωες, ὡς πιθανῶς ὁ Ἀσσύριος Γίλγαμος καὶ οἱ Ἕλληνες Ἡρακλῆς, Περσεύς, Ὀδυσσεὺς καὶ εἴ τις ἄλλος, μαγικὸν κατ' ἀρχὰς ἔχοντες χαρακτῆρα, βραδύτερον βαθμηδὸν ἐξηρωίσθησαν, ἐφ' ὅσον τὸν μαγικὸν αἰῶνα διεδέχετο ὁ ἡρωϊκὸς καὶ τὰ κατορθώματα τῶν μάγων παρηγκώνιζον πλέον εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ οἱ ἄθλοι τῶν ἡρώων. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν ἔγινε καὶ ἄνευ μεταβολῆς εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς συγκροτήσεως τῶν διηγήσεων τούτων, καθ' ὅσον παρὰ τὸ μεταβεβλημένον ἤδη μαγικὸν στοιχεῖον προσετέθη καὶ τὸ ἡρωϊκόν. Βραδύτερον μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας προσετέθη καὶ τὸ ναυτικὸν μὲ τὰς θαυμασίας ἀφηγήσεις του περὶ τεράτων θαλασσίων, περὶ κινδύνων καὶ περιπλανήσεων εἰς ξένας, ἀγνώστους καὶ παραδόξους χώρας καὶ ἀνθρώπους. Πολὺ δὲ βραδύτερον κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ τοὺς ἑλληνορρωμαϊκοὺς πιθανῶς χρόνους προσετέθη καὶ τὸ ἐρωτικὸν στοιχεῖον. Τοῦτο ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὸ λογοτεχνικὸν μυθιστόρημα τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸ ὁποῖον πολὺ ἐνωρὶς φαίνεται ἔγινε δημοφιλὲς καὶ λαϊκόν. Οὕτως ἀπετελέσθησαν ποικίλαι φανταστικαὶ καὶ διηγήσεις, ὧν ἔσχατοι λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι ἐπέζησαν μέχρις ἡμῶν τὰ παραμύθια.

Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο οὐδόλως πρέπει νὰ παρεξηγηθῆ οὐδὲ νὰ πιστευθῆ, ὡς ἐπίστευσεν ὁ Grimm, ὅτι τὰ σημερινὰ παραμύθια εἶναι ἁπλῶς ἡμαυρωμένα λείψανα ἢ κεκολοβωμένα συντρίμματα παναρχαίου μυθολογικοῦ κόσμου, καὶ νὰ ἀναζητῶνται εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ἀρχαίων λαῶν θεοὶ καὶ ἥρωες. Τὰ παραμύθια, ὅπως μᾶς παρουσιάζονται σήμερον, δὲν ἔχουν καθόλου τὴν ὄψιν συντριμμάτων, τεμαχίων κολοβῶν ἢ ἀκεφάλων λησιμονηθέντος ὄλου, ἀλλ' ἐμφανίζονται ὡς ἔργα συνολικά, ἔντεχνα καὶ αὐτοτελῆ, ἔργα προϋποθέτοντα τὴν ἐνσυνείδητον ἐνέργειαν δημιουργῶν, ἐμπείρων τῆς ἀφηγηματικῆς τέχνης, οὔτινες ὡς ἔργον καὶ οὐχὶ ὡς πάρεργον νὰ ἀσκοῦν τὴν διήγησιν. Καὶ τοιοῦτοι ἀφηγηταί,

τοιούτοι παραμυθάδες ἔνωρίς φαίνεται ὅτι ἐνεφανίσθησαν. Εἰς δὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ διαμόρφωσιν αὐτῶν εἰς τάξιν ἐπαγγελματικὴν βεβαίως συνετέλεσαν αἱ μυθοπλαστικαὶ διαθέσεις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἡ φυσικὴ ἡδονή, τὴν ὁποίαν αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος ἀφήνων ἑαυτὸν νὰ πλέη ὡς ἐν ὄνειρῳ εἰς τὸ πέλαγος τῶν παραστάσεων, ὅσας ἡ φαντασία του δημιουργεῖ, καὶ ἡ ὁποία ἄριστα ἐκδηλοῦται εἰς τὴν ἐπιζήτησιν ἀκριβῶς τῶν ὄνειρων, μάλιστα εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς, διὰ τοῦ ὀπίου ἢ τοῦ χασίς ἢ ἄλλων οὐσιῶν μεθυστικῶν.

Οἱ παραμυθάδες οὗτοι ἀντλοῦντες ἐκ διαφόρων πηγῶν, προφορικῶν ἢ καὶ γραπτῶν, παραδεδομένων ἢ καὶ συγχρόνων, ἐκαλλιέργησαν καὶ διέπλασαν τὸ παραμῦθι εἰς λαϊκὸν λογοτεχνικὸν εἶδος, ἔχον ἰδίαν σύστασιν καὶ ἰδίαν τεχνοτροπίαν, καὶ ὡς τοιοῦτον πλεόν διεδόθη εἰς ὅλον τὸν ἀνατολικὸν καὶ τὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος.

Τοιοῦτοι ἐπαγγελματῆαι ἀφηγηταί, ἐξ ὧν πιθανῶς προῆλθον χωρὶς νὰ τοὺς ἀπορροφήσουν, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἴσως ἀπέληξαν οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ καὶ ραψωδοί, καὶ οἱ ὁποῖοι ἤσκησαν τὸ ἔργον των παραλλήλως πρὸς ἄλλους διαφόρους πλάνητας λαϊκοὺς ἀοιδούς, ραψωδούς, ἄλλους ποιητάς, μουσικούς, θαυματοποιούς κτλ., μαρτυροῦνται καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους καὶ εἰς τοὺς σημερινούς λαοὺς. Εἰς τὰς Ἰνδίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν χώρα τοῦ παραμυθιοῦ καὶ ὅπου κατηρτίσθησαν αἱ ἀρχαιότεραι συλλογαὶ παραμυθιῶν, ὑπῆρχον καὶ ὑπάρχουν ἀκόμη. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἤδη εἰς τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους ἔχομεν εἰς τὴν Ἰωνίαν τοὺς λογοποιούς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὰς λέσχας καὶ τὰς ἀγορὰς ἔργον εἶχον νὰ τέρπον διὰ τῆς διηγήσεως τοὺς πολίτας καὶ ἐκ τούτου ἀπέζων. Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ ὁ Πλάτων γνωρίζουν τοὺς μυθοποιούς, ἀπὸ δὲ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους εἶναι ἀφθονώτερα τὰ δείγματα τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ἐπαγγελματιῶν ἀφηγητῶν (1).

(1) Περί ὄλων τούτων λεπτομερέστερον βλέπε Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 96 ἐξ.

Νεώτερα παραδείγματα παραμυθῶν ἔχομεν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ὡς καὶ εἰς τοὺς γείτονάς μας Τούρκους, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰς μακρὰς νύκτας τοῦ Ραμαζανίου εὐχαρίστως ἀκούουν δερβίσηδες, διηγουμένους τὰ μακρότατα παραμύθια των.

Ἀπὸ τοὺς παραμυθάδες παρέλαθε τὸ παραμύθι ὁ λαὸς καὶ μάλιστα αἱ γυναῖκες. Καὶ εἰς μερικοὺς μὲν λαοὺς φαίνεται ὅτι αὐταὶ ἀρκετὰ καλὰ τὸ ἐκαλλιέργησαν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως τὸ παραμύθι εἰς τὰς γυναῖκας ἔχασε. Ἀπὸ εἶδους λογοτεχνικοῦ, προωρισμένου νὰ τέρπη τοὺς μεγάλους, κατήνησεν εἶδος παιδικόν, διότι ἀνάλογον εἶναι καὶ τὸ ἀκροατήριον τῶν γυναικῶν. Τὸ ἀκροατήριον τοῦτο δὲν ἀποτελοῦν πλέον οἱ μεγάλοι, ἀλλ' ὁ ἀφελῆς καὶ θορυβώδης κόσμος τῶν παιδίων, πρὸς τὸν ὅποιον ἔπρεπε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ παραμύθι. Διὰ τοῦτο καὶ ἔγινε παιδικώτερον καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ εἰς τὴν φράσιν, ἀλλ' ἴσως καὶ διὰ τοῦτο χαριέστερον. Εἰς τὴν προσαρμογὴν δὲ ταύτην εἰς τὸν παιδικὸν κόσμον πιθανῶς ὀφείλεται καὶ ἡ ἀποπαίδωσις τῶν ἡρώων πλείστων παραμυθιῶν, ἢ μεταβολὴ τοῦτ' ἔστι τῶν ἡρώων εἰς παιδιά, τὰ ὅποια συχνότατα παρουσιάζονται ὡς τὰ κύρια πρόσωπα εἰς τὰ παραμύθια.

γ') Τεχνοτροπία καὶ ὕφος.

Ὡς πρὸς τὴν ὅλην τεχνοτροπίαν οἱ παραμυθάδες δὲν ἀπεμακρύνθησαν οὐσιωδῶς τῆς παραδεδομένης παλαιᾶς καὶ πρωτογόνου, ἢ ὅποια, ὅπως καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, ὁμοιάζει τόσον πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ὄνειρου. Τὰ διάφορα ἐπεισόδια, τὰ ἀποτελοῦντα τὸ παραμύθι, δὲν συμπλέκονται περὶ ἓνα πυρῆνα εἰς ἓν ἀδιάσπαστον ὅλον οὕτως, ὥστε ἢ ἀφαίρεσις ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἢ ἡ προσθήκη ἄλλου νὰ μεταβάλλῃ οὐσιωδῶς τὸ σύνολον, ἀλλὰ μᾶλλον παρατάσσονται ἐν χαλαρᾷ διαδοχῇ οὕτως, ὥστε νὰ δύνανται νὰ περιορίζωνται ἢ καὶ νὰ πολλαπλασιάζωνται χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται οὐσιωδῶς τὸ ὅλον. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀφηγηταὶ ἔχουν τὴν ἐλευ-

θερίαν νὰ βραχύνουν κατὰ βούλησιν τὴν διήγησιν διὰ τῆς παραλείψεως ἐπεισοδίων ἢ καὶ νὰ τὴν ἐπεκτείνουν διὰ τῆς προσθήκης νέων. Σύνηθες δὲ μέσον ἐπεκτάσεως, ἐντελῶς πρὸς τόγονον, εἶναι ἡ ἐπανάληψις τοῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου συνήθως τρίς. Οὕτω π. χ. ὁ ἥρωας μεταβαίνων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἄθλου συναντᾷ ἓνα δράκον καὶ κατόπιν διαφόρων ἐπεισοδίων καὶ διατυπώσεων τὸν ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὁδοῦ, αὐτὸς τὸν ἀποστέλλει εἰς τὸν μεγαλύτερόν του ἀδελφόν, ὅπου ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταὶ σκηναί, καὶ αὐτὸς εἰς τὸν τρίτον καὶ μέγιστον τῶν ἀδελφῶν, ὅπου καὶ πάλιν ἐπαναλαμβάνονται τὰ αὐτά, λαμβάνει δὲ τέλος ὁ ἥρωας τὰς ζητουμένας πληροφορίας καὶ ὁδηγίας. Ὅπου τὸ παραμύθι ἀκμάζει καὶ οἱ παραμυθάδες εἶναι ἄνδρες καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀνδρικὸν τὸ παραμύθι εἶναι συνήθως μεγάλο. Μικρὰ παραμύθια δὲν εὐχαριστοῦν. Τὴν μεγαλυτέραν δὲ φήμην ἔχει ὁ παραμυθᾶς, ὁ ὁποῖος ἠμπορεῖ νὰ εἴπῃ τὸ μεγαλύτερον παραμύθι, πὸν νὰ κρατήσῃ μὴ καὶ δύο βραδειές.

Κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἡ διήγησις τοῦ παραμυθᾶ ἔχει προχωρήσει εἰς τὴν τέχνην ἀρκετά. Εἶναι διήγησις ζωντανή, συνοδευομένη ὑπὸ ἐκφραστικῶν χειρονομιῶν, μέχρι τινὸς βαθμοῦ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ μιμική, ἡ ὁποία μὲ κάθε τρόπον προσληθεῖ νὰ συγκρατήσῃ ἀμείωτον τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν. Ὁ παραμυθᾶς τὸ ζῆ τὸ παραμύθι του καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν προσπαθεῖ νὰ μεταδώσῃ καὶ εἰς τοὺς ἀκροατάς του. Ἡ διήγησις του εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς γραπτῆς, τὴν δὲ διαφορὰν τὴν διακρίνει κανεὶς καὶ ὅταν ἀκόμη ἀναγινώσκῃ τὸ παραμύθι καταγεγραμμένον. Διαφέρει δὲ εἰς πλεῖστα ὅσα σημεῖα ἀπὸ τὴν νεωτέραν τεχνικὴν διήγησιν. Ὁ παραμυθᾶς παρακολοιθεῖ καὶ ἐπιδιώκει τὴν πρᾶξιν, δὲν χρονοτριβεῖ εἰς περιγραφάς, δὲν χάνεται εἰς λεπτομερείας, καὶ αὐτὰς τὰς ἀντιφάσεις πολλάκις τὰς περνᾷ χωρὶς νὰ τὰς παρατηρήσῃ. Ἐν ἡ δύο ἐπίθετα καὶ μερικαὶ βραχεῖαι χαρακτηριστικαὶ φράσεις τοῦ εἶναι ἀρκεταί, διὰ νὰ ζωγραφίσῃ τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους καὶ τὰ πράγματα. Τὴν δὲ ἐπέκτασιν τοῦ παραμυθιοῦ καὶ τὴν διατήρη-

σιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν ἀκροατῶν ἐπιτυγχάνει οὐχὶ διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀσκόπων περιγραφῶν καὶ ἀνιαρᾶς πλατυλογίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πλοκῆς πάντοτε νέων ἐπεισοδίων. Ἀξιωματικώτατος δὲ εἶναι καὶ ὁ τρόπος ἰδίως τῶν Ἰνδῶν παραμυθιάδων, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν μυθιστόρημα, τῆς ἐμπλοκῆς εἰς ἓν παραμύθι περισσοτέρων ἄλλων μικροτέρων παραμυθιῶν.

Ὡς πρὸς τὴν φράσιν ἐπίσης ἔχουν μορφώσει οἱ παραμυθάδες ὠρισμένον ὕφος. Ἐχουν δι' ὠρισμένας περιστάσεις ὠρισμένας ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐπανέρχονται ὁμοιομόρφως, καθὼς ἐπαναλαμβάνονται οἱ τυπικοὶ στίχοι εἰς τὸ ἔπος. Ἰδίως τυπικαὶ εἶναι αἱ ἐνάρξεις καὶ αἱ κατακλειίδες τῶν παραμυθιῶν, αἱ ὁποῖαι οὐχὶ σπανίως εἶναι καὶ ἕμμετροι. Τυπικοὶ δὲ εἶναι καὶ οἱ διάφοροι τρόποι, δι' ὧν προσπαθεῖ ὁ παραμυθὰς νὰ διεγείρῃ τὴν προσοχὴν καὶ νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν, ἐρωτήσεις, διακοπαὶ καὶ ἀποστροφαὶ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς πολλάκις ἕμμετροι καὶ τὰ τοιαῦτα. Οὐχὶ δὲ σπανίως ἢ διήγησις, συχνότερον δὲ οἱ διάλογοι, ἐντείνονται καὶ εἰς στίχους, πολλάκις δὲ παρεμβάλλονται στίχοι ἐξ ᾠμάτων, ἐπιδῶν κτλ. Εἰς τὴν Πομμερανίαν οἱ παλαιότεροι συλλογεῖς βεβαιοῦν ὅτι τὴν πεζὴν τοῦ παραμυθιοῦ διήγησιν παρηκολούθει ἡ ἕμμετρος αὐτοῦ διασκευή.

Οἱ διάλογοι εἰσάγονται συνήθως εἰς πρῶτον πρόσωπον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον παρέχει ζωὴν καὶ δραματικότητα εἰς τὴν διήγησιν, συχνόταται δὲ εἶναι αἱ ἐπαναλήψεις ὀλοκλήρων τεμαχίων, αἱ ὁποῖαι κατὰ περίεργον τρόπον ὄχι μόνον δὲν κουράζουν τοὺς ἀκροατὰς, ἀλλ' εὐχαρίστως ἀκούονται, ἴσως διότι τοὺς ξεκουράζουν, ἐπιτρέπουν νὰ χαλαρώσουν τὴν διαρκῶς ἐντεταμένην προσοχὴν των. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦν μεθόδους γνωστὰς καὶ εἰς τὸ ἔπος. Ἐν γένει δὲ δύναται κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ διήγησις τοῦ παραμυθιοῦ ἀκολουθεῖ τοὺς αὐτοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους καὶ ἡ ἐπική.

Εἰς τὸ στόμα τῶν γυναικῶν, ὅπως παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, τὸ παραμύθι γίνεται συντομώτερον καὶ παιδικώτερον καὶ ὡς πρὸς τὴν σύνθεσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν φράσιν. Ἡ δια-

φορὰ δὲ αὕτη εἶναι καταφανῆς εἰς ὅποιον μελετᾷ τὰ παραμύθια λαῶν, ὅπου σφύζονται ἀκόμη οἱ παραμυθάδες, καὶ λαῶν, ὅπου τὸ παραμύθι περιῆλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς γαλιᾶς καὶ τοῦ παιδιοῦ. Τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ γερμανικὰ παραμύθια διαφέρουν ἀπὸ τὰ ἰταλικά, πολὺ δὲ περισσότερον ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καὶ τὰ ἀραβικά. Ἐκεῖ δὲ μάλιστα, ὅπου, ὡς παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ παραμυθάδες εὐρίσκονται ἐν ἀκμῇ, παρατηρεῖ κανεῖς καὶ τάσεις, ὅπως τὸ παραμύθι καταβιβασθῆ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ θαύματος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι πλέον σήμερον πολὺ πιστευτός, εἰς τὸν κόσμον τὸν πραγματικόν, ὅπως μεταβληθῆ εἰς μυθιστόρημα.

Δ) Πατρὶς καὶ διάδοσις τοῦ παραμυθιοῦ.

Ἐφ' ὅσον τὰ παραμύθια εἶναι, καθὼς παρετηρήσαμεν, ἔργα ἔντεχνα, προϋποθέτοντα τὴν ἐνσυνείδητον καὶ ἔντεχνον ἐνέργειαν δημιουργῶν, βεβαίως δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς αὐτοφυῆ τῆς λαϊκῆς ψυχῆς προϊόντα, φνόμενα, ὡς τὰ στοιχειώδη τοῦ πολιτισμοῦ γεννήματα, αὐτόματα εἰς ὅλους τοὺς τόπους καὶ τοὺς λαούς, ἀλλὰ κάπου πρέπει νὰ ἐδημιουργήθησαν· οὐδεμία δὲ θεωρία, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Bédier, εἶναι βιώσιμος, ἢ ὁποία δὲν θὰ ἐδέχετο τὴν διὰ τοῦ δανεισμοῦ ἐξάπλωσιν τῶν παραμυθιῶν. Προβάλλει λοιπὸν μόνον τοῦ ἐρώτημα, πότε καὶ ποῦ τὸ πρῶτον ἐδημιουργήθησαν καὶ πῶς συμβαίνει σήμερον νὰ εἶναι κοινὸν κτῆμα πολυαρίθμων λαῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν, ἀρχαίων καὶ νέων, καὶ πολλάκις καὶ πολλῶν κατὰ φύσιν ζώντων τῆς Ἀφρικῆς ἢ καὶ ἄλλων ἠπειρῶν;

Τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ἀπησχόλησαν ἤδη τοὺς ἐρευνητὰς καὶ ἐδόθησαν καὶ διάφοροι ἀπαντήσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἐπὶ πολὺν χρόνον κρατήσασα ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Benfey, ὅτι τὰ παραμύθια πάντα ἔχουν πατρίδα τὴν Ἰνδικήν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεωρία αὕτη τοῦ Benfey, καθὼς καὶ πᾶσα ἄλλη θεωρία, ἢ ὁποία ἀποπειρᾶται νὰ δώσῃ συνολικὴν ἀπάντησιν διὰ τὴν προέλευσιν ὅλων ὁμοῦ τῶν παραμυθιῶν, δὲν δύναται νὰ κα-

ταλήξῃ εἰς πόρισμα ἀσφαλές. Διότι, ἐφ' ὅσον ἕκαστον παραμύθι καθ' ἑαυτὸ ἀποτελεῖ ἔντεχνον αὐτοτελές ἔργον καὶ ἐφ' ὅσον οἱ ὄροι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παραμυθιοῦ ὑπῆρχον εἰς πλειοτέρους λαούς, δὲν εἶναι ὀρθὸν οὔτε καὶ μεθοδικὸν νὰ ἀναζητῆ κανεῖς συνολικῶς τὴν πατρίδα τῶν παραμυθίων, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναζητῆται ἡ πατρις ἑνὸς ἑκάστου ἰδιαιτέρως. Πρέπει δηλαδὴ δι' ἕκαστον παραμύθι νὰ γίνεται ἡ αὐτὴ ἐργασία, ἡ ὁποία γίνεται δι' ἓν οἷονδήποτε φιλολογικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔτυχε νὰ διαδοθῆ εἰς περισσοτέρους λαούς. Πρέπει πρωτίστως νὰ συγκεντρώνωνται ὅλαι αἱ ἐκ τῶν διαφορῶν λαῶν παραλλαγὰὶ καὶ κατόπιν διὰ μεθόδου συγκριτικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς νὰ ἐρευνᾶται ἡ ὁδὸς τῆς διαδόσεως αὐτοῦ, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν πατρίδα του.

Ἄλλὰ καὶ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ ἀνακαλυφθῆ ἡ ὁδὸς τῆς διαδόσεως καὶ ἡ ἀρχικὴ πατρις τοῦ παραμυθιοῦ. Διότι τὸ παραμύθι, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἀδέσποτα λαϊκὰ τοῦ λόγου μνημεῖα, τὰ διαδιδόμενα διὰ τῆς προφορικῆς ὁδοῦ, ὑφίσταται κατὰ χρόνους καὶ κατὰ τόπους σπουδαιοτάτας μεταβολάς, αἱ ὁποῖαι δυσχεραίνουν πολλάκις τὴν ἐρευναν.

Ἄν ἀφήσωμεν κατὰ μέρος τὰ ἐκ τῆς λήθης χάσματα καὶ τὰς ἄλλας παραφθοράς, οἱ ἀφηγηταί, καὶ μάλιστα ὅπου εἶναι ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς δράσεώς των, δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν πιστὴν τῶν παραδεδομένων διατήρησιν καὶ ἀφήγησιν, ἀλλὰ μεταχειρίζονται ἑλευθέρως καὶ κατὰ βούλησιν τὰ παραδεδομένα. Καὶ πρῶτα πρῶτα, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη, ἐπεκτείνουν ἢ περιορίζουν τὸ παραμύθι διὰ τῆς προσθήκης ἢ τῆς ἀφαιρέσεως ἐπεισοδίων, ἢ τὸ καθιστοῦν ἀνδρικότερον ἢ παιδικώτερον ἀναλόγως τοῦ ποιοῦ καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ ἀκροατηρίου των. Ἐπειτα, ὁσάκις μάλιστα ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν μεταδίδεται, τὸ τροποποιοῦν καὶ τὸ προσαρμόζουν εἰς τὸν κόσμον τοῦ ἀκροατηρίου των, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα αὐτοῦ, τοὺς μύθους καὶ τὰς δοξασίας του, τὰς πίστεις καὶ τὸν χαρακτῆρα του.

Ἡ προσαρμογὴ αὕτη βεβαίως δὲν εἶναι πάντοτε τελεία, τὸ δὲ παραμύθι λόγῳ τοῦ συντηρητικοῦ χαρακτῆρος, τὸν ὁποῖον γενικῶς ἔχουν τὰ ὁμαδικὰ δημιουργήματα, διατηρεῖ πολλά ἴχνη παλαιότερα καὶ ἀλλότρια πρὸς τὸ νέον περιβάλλον, εἶναι ὅμως τοιαύτη, ὥστε εἰς τὰ διεθνή ταῦτα τοῦ λόγου μνημεῖα νὰ ἐπιβάλλῃ κατὰ τόπους ἰδιαιτέραν ἔθνικὴν σφραγίδα. Οὕτω τὰ γερμανικὰ καὶ τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλα ἄλλων λαῶν παραμύθια ἔχουν μὲν τὰ ἀντίστοιχά των καὶ εἰς ἄλλους λαούς, δὲν παύουν ὅμως διὰ τοῦτο νὰ ἔχουν καὶ τὸν ἰδιαίτερον ἔθνικόν των χαρακτῆρα. Ἄλλ' ἀκριβῶς ἔνεκα τούτου ἀποβαίνει δυσχερὴς ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἀνακάλυψις τῆς προτεραιότητος τῶν παραλλαγῶν καὶ ἡ ἀνίχνευσις τῆς ὁδοῦ τῆς διαδόσεως καὶ τῆς πατρίδος τοῦ παραμυθιοῦ, ἡ δὲ ἀπάντησις εἰς τὰ ἀνωτέρω τεθέντα ἐρωτήματα μένει καὶ διὰ πολὺν ἴσως καιρὸν ἀκόμη θὰ μένη ἀνοικτή.

Ε) Νεοελληνικὰ παραμύθια.

Α) Ὄνομα καὶ διαίρεσις.

Ὅ,τι ἀνωτέρω εἶπομεν γενικῶς περὶ τῶν παραμυθιῶν ἰσχύει καὶ διὰ τὰ νεοελληνικά. Τὸ σύνθημα αὐτῶν ὄνομα εἶναι ἡ λέξις *παραμύθι*, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὅμως περιλαμβάνονται ποικίλαι διηγήσεις, εὐτράπελοι, μῦθοι διδακτικοί, μῦθοι παροιμιώδεις κτλ., κυρίως μὲν ὅσαι ἔχουν τὸ διηγηματικὸν πλάτος τοῦ παραμυθιοῦ, ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἄλλαι ἐντελῶς ἐπεισοδιακοῦ, ἀνεκδοτικοῦ χαρακτῆρος. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων εἶπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον, περὶ δὲ τῶν κυρίως παραμυθιῶν ὁμιλοῦμεν εὐθύς κατωτέρω.

Δυστυχῶς ἡ κατάστασις τῶν συλλογῶν καὶ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων διὰ τὰ νεοελληνικά παραμύθια ἐρευνῶν, σποραδικῶν ἄλλως τε καὶ ἐλαχίστων, δὲν ἐπιτρέπουν ἄξια λόγου γενικώτερα συμπεράσματα καὶ χαρακτηρισμούς. Πρὸ παντὸς πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ κατὰ τοπικοὺς κύκλους ἔρευνα. Διότι ἐξ ὧν τοῦλάχιστον ἔχω ὑπ' ὄψιν προκύπτει ὅτι τὸ

παραμύθι κατὰ τόπους κατὰ διάφορον τρόπον καὶ εἰς διάφορον βαθμὸν ἐκαλλιεργήθη, οὕτως, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς γενικῶς περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθιοῦ, προτοῦ ἐξακριβωθοῦν οἱ κατὰ τόπους χαρακτῆρες αὐτοῦ. Ὅσα σήμερον ἐκ τῶν ὀλίγων γενομένων ἐργασιῶν καὶ ἐξ ὀλίγων ἀτομικῶν μου παρατηρήσεων δύναμαι νὰ εἶπω ἐνταῦθα εἶναι τὰ ἑξῆς.

Τὰ νεοελληνικά παραμύθια ἐν τῷ συνόλῳ λαμβανόμενα δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τέσσαρας διαφόρους ομάδας. Ἡ πρώτη καὶ πολυπληθεστάτη πασῶν ἀποτελεῖται ἐκ τῶν παραμυθιῶν τῶν διεθνῶν, ἐκείνων δηλαδή, τὰ ὁποῖα εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἄλλων πολλῶν λαῶν, ἀσιατικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν. Τὰ παραμύθια ταῦτα, ὅπως δὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους λαούς, οὕτω καὶ εἰς τὸν ἑλληνικόν, ἔχουν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον προσαρμοσθῆ εἰς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον καὶ τὸν ἑλληνικὸν μυθολογικὸν κόσμον, φέρουν δὲ σήμερον τὴν σφραγίδα τὴν ἑλληνικὴν. Αἴφνης ἀντὶ τῶν γιγάντων ἢ τῶν νάνων ἢ ἄλλων τοιοῦτων μυθολογικῶν μορφῶν τῶν γερμανικῶν παραμυθιῶν, ἔχουν τοὺς ἑλληνικωτάτους δράκους, τὶς νεράιδες, τὶς μοῖρες, τὰ στοιχεῖά, τὶς γοργόνες καὶ ἄλλας τοιαύτας μορφάς, συνήθεις εἰς τὰς νεοελληνικὰς παραδόσεις. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ παραμύθι τῆς *Σταχτοπούτας*, τὸ παραμύθι τοῦ *Ἀφόβου*, πὺ ζῆτεῖ νὰ μάθῃ τί εἶναι φόβος, τὸ παραμύθι τῶν *εὐγνωμόνων ζώων* κτλ.

Ἡ δευτέρα περιλαμβάνει παραμύθια, τὰ ὅποια διατηροῦν ἀκόμη σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς ἀνατολικῆς καὶ δὴ τῆς τουρκικῆς αὐτῶν προελεύσεως. Εἰς τοὺς Τούρκους ἐξακολουθεῖ ἀκόμη τὸ παραμύθι νὰ καλλιεργῆται σοβαρῶς, καθ' ὅσον ἀποτελεῖ μέσον ψυχαγωγίας τῶν μεγάλων. Κατὰ τὰς μακρὰς ἰδίως νύκτας τοῦ Ραμαζανίου εἰς τὰ καφενεῖα καὶ ἄλλα κέντρα συγκεντρώσεως διάφοροι ἐπαγγελματίαι ἀφηγηταὶ καὶ ἰδίᾳ δερβίσαι ἀφηγοῦνται τὰ μακρότατα παραμύθια των. Ἡ τέχνη τῆς διηγήσεως αὐτῶν καὶ τὰ παραμύθια των εἶναι περὶ φημα καὶ περισπούδαστα καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας, πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν παρελήφθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐξελ-

ληνίσθησαν. Διατηρεῖται ὅμως ἡ ἐκτίμησις πρὸς τὸ τουρκικὸν πρότυπον καὶ συχνὰ ἤκουσα εἰς τοὺς ὁμίλους τῶν ἀφηγουμένων, "Αμ νὰ τ' ἀκούης αὐτὸ τούρκικα, νὰ δῆς!" Ἄλλουν γούστουν ἔχ' τούρκικα!

Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι μὲ τὴν ἐξελλήνισιν τῶν τουρκικῶν τούτων παραμυθιῶν δὲν ἔγινε καὶ πλήρης ἡ ἀφομοίωσις αὐτῶν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν περιβάλλον καὶ διακρίνει κανεὶς σήμερον εὐκόλως τὴν τουρκικὴν προέλευσίν των, διότι καὶ τίτλοι καὶ ὀνόματα προσώπων καὶ τόπων καὶ πραγμάτων καὶ φράσεις πολλάκις τουρκικαὶ ὀλόκληροι διατηροῦνται ἀμετάβλητοι. Συμβαίνει δὲ πολλάκις καὶ τὸ ἐξῆς. Παραμύθια παγκόσμια καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα πάγκοινα παραλαμβάνονται εἰς τινὰς τόπους ἐκ νέου ὑπὸ τὴν τουρκικὴν μορφήν καὶ οὕτως ἔχομεν ἐκ παραλλήλου μίαν ἑλληνικὴν καὶ μίαν τουρκικὴν μορφήν. Ἐνίοτε δὲ τὸ πρᾶγμα προχωρεῖ ἀκόμη περισσότερο καὶ παραμύθια καὶ διηγήσεις ἑλληνικαί, περιελθοῦσαι εἰς τοὺς Τούρκους, ἐπανέρχονται εἰς τοὺς Ἕλληνας μὲ χαρακτηριστικὸν τουρκικόν. Ἐν γένει δὲ δύναται νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς κάποια ἰδιαιτέραν ὁμοιότητα καὶ συγγένειαν, κατὰ τόπους περισσοτέραν ἢ ὀλιγοτέραν, μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν παραμυθιῶν, ἢ ὅποια μόνον ἐκ τῆς μεγάλης ἀλληλεπιδράσεως καὶ τοῦ συνεχοῦς ἀμοιβαίου δανεισμοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ.

Ὡς παράδειγμα παραμυθιοῦ, διατηροῦντος ἵχνη τῆς τουρκικῆς αὐτοῦ προελεύσεως, ἀναφέρω προχείρως τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἡ κυρὰ Ζορζώνα* ἐκ Σύμης⁽¹⁾, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον καὶ ἐν τῷ συνόλω καὶ εἰς διαφόρους λεπτομερείας συμπίπτει πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κύπρου δημοσιευθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον *Güzel Achmed*⁽²⁾, ἀλλὰ διατηρεῖ καὶ τὸ τουρκικὸν τέρας *Καρακίς*, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὴν *Μαύρην κόρην* καὶ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τερατώδη νεάνίδα *Arar-Üzenği* τοῦ συγγενοῦς τουρ-

(¹) Ζωγράφ. Ἄγων Α' 224.

(²) *Mundarten der Osmanen* σ. 266 κέ.

κικοῦ παραμυθιοῦ *Schaḡ-Ismaïl* (1). Ἡ μόνη μεταβολή, ἡ ὁποία ἔγινε, πλὴν ἄλλων ἐπεισοδιακῶν προσθαφαιρέσεων, εἶναι ὅτι τὰς διαφόρους γυναῖκας, πρὸς τὰς ὁποίας ἔρχεται εἰς σχέσεις ὁ ἦρως, δὲν νυμφεύεται, ὅπως συμβαίνει εἰς τὸ τουρκικὸν πρότυπον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰ τουρκικὰ ἦθη δέχεται τὴν πολυγαμίαν.

Ἡ τρίτη ὁμὰς περιλαμβάνει εὐάριθμὰ τινὰ παραμύθια, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι καταφανῆ τὰ ἵχνη τῆς συγγενείας πρὸς ἀρχαῖα μυθολογήματα καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ κατάγονται κατ' εὐθεΐαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος (2).

Ἡ δὲ τετάρτη τέλος καὶ τελευταία ὁμὰς περιλαμβάνει διηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως παλαιότερων, μεσαιωνικῶν ἐπυλλίων καὶ ᾄσμάτων. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ὑστερώτερον ἐφέροντο παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ πολυάριθμα διηγηματικὰ ᾄσματα, ἀκριτικὰ καὶ ἄλλα, καθὼς καὶ εἰς δημῶδη γλῶσσαν ἐπύλλια, τῶν ὁποίων αἱ ὑποθέσεις ἢ εἶναι μεσαιωνικαὶ ἢ φθάνουν πολλάκις καὶ μέχρι τοῦ ἑλληνιστικοῦ μυθιστορήματος. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὸ τοῦ Ἡμπερίου καὶ τῆς Μαργαρώνας, τοῦ Φλωρίου καὶ τῆς Πλατσιαφλώρας, τοῦ Ἀπολλωνίου κτλ. Ἀλλὰ τὰ ᾄσματα ταῦτα καὶ τὰ ἐπύλλια ἤρχισαν βαθμηδὸν πολλαχοῦ νὰ λησμονοῦνται ὡς πρὸς τὴν μετρικὴν αὐτῶν μορφήν, χωρὶς ὅμως νὰ λησμονῆται καὶ ἡ ὑπόθεσις των, ἡ ὁποία ἐξετίθετο εἰς πεζὸν λόγον, ἐντὸς δ' αὐτῆς ἐγκατεσπείροντο οἱ ὀλίγοι ἐκ τῆς λήθης περισφζόμενοι στίχοι. Παράδειγμα σαφές τῆς ἀποσυνθέσεως ταύτης ᾄσματος εἰς διήγησιν πεζὴν ἔχομεν ἐν τῇ Λαογραφίᾳ (Α' 242 κέ.) παραλλαγὴν τοῦ ᾄσματος τοῦ θανάτου τοῦ Διγενῆ. Οὕτω βαθμηδὸν τὸ ποίημα μετεβάλλετο εἰς παραμύθι καὶ ἔχομεν π. χ. ἐκ μὲν τοῦ ἐπυλλίου τοῦ Ἀπολλωνίου τὸ παραμύθι τοῦ Ἀπολλωνίου (3), ἐκ δὲ τοῦ ἀκριτικοῦ

(1) Αὐτόθι σ. 27.

(2) Τοιαῦτα σημειώνει τινὰ ὁ *Schmidt*, *Märchen* κτλ. σ 6 κέ.

(3) Λαογρ. Α' σ. 71 κέ.

ἄσματος τῆς Λιογέννητης ⁽¹⁾ τὸ παραμύθι τοῦ *Σιντσιολῆ* ⁽²⁾ κτλ., ὅπως παρεφθάρη ὁ *Χαρσιανὸς ἥρω*.

Β') Τεχνοτροπία καὶ ὕφος.

Ἡ τεχνοτροπία τοῦ νεοελληνικοῦ παραμυθιοῦ δὲν διαφέρει καθόλου τῆς ἐν γένει παραμυθιακῆς τεχνοτροπίας, ὡς ἐχαρκτηρίσαμεν αὐτὴν ἀνωτέρω. Καὶ εἰς αὐτὴν παρατηρεῖται ἡ αὐτὴ χαλαρὰ παράταξις τῶν ἐπεισοδίων, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει εἰς τοὺς παραμυθάδες ἄνευ οὐσιώδους ἀλλοιώσεως τοῦ ὅλου νὰ προσθέτουν καὶ νὰ ἀφαιροῦν ἐπεισόδια, νὰ περιορίζουν ἢ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ παραμύθι κατὰ βούλησιν. Ἡ διήγησις γίνεται εἰς πεζόν, ἀλλ' ἡ παρεμβολὴ εἰς αὐτὴν στίχων δὲν εἶναι τι ἀσύνηθες. Εἶναι δὲ οἱ στίχοι οὗτοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ ἀειμνήστου Πολίτου ⁽³⁾ ἢ στίχοι δημοδῶν ἄσμάτων ἐπικαίρως ἀναφερόμενοι καὶ ἔμμετροι παροιμίαι, ἢ λόγοι καὶ ἐπῳδαί, τυπικῶς ἐπαναλαμβανόμεναι, ἢ λόγοι καὶ διάλογοι ἀνθρώπων μεταμορφωμένων, φωναὶ ὄντων ἀοράτων, ἐπιγραφαὶ παλατίων ἢ σκευῶν, θρῆνοι, ἀραὶ κτλ. ἢ τέλος λόγοι ἔμμετροι, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ὡς τὰ μόνα λείψανα ἐπικοῦ ποιήματος, ἐκ τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ παραμύθι.

Τυπικαὶ εἶναι αἱ ἐνάρξεις καθὼς καὶ αἱ κατακλειῖδες τῶν παραμυθιῶν, αἱ ὁποῖαι συνήθως ἔχουν μορφήν ἔμμετρον. Δύνανται δὲ νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας. Πρῶτον εἰς προσαγορεύσεις ἢ χαριεντισμοὺς ἢ περιπαίγματα τοῦ ἀφηγητοῦ πρὸς τοὺς ἀκροατάς, καθὼς καὶ εἰρωνείας εἰς βάρος τῆς πιθανότητος τοῦ παραμυθιοῦ, οἷα π. χ. ἡ γνωστοτάτη ἐνάρξις

*Κόκκινη κλωστὴ βαμμένη
'ς τὴν ἀνέμη τυλιγμένη,*

⁽¹⁾ Πολίτου, Ἐκλογαὶ σ. 90 ἀρ. 74.

⁽²⁾ Ρίο, σ. 14 ἀρ. 4.

⁽³⁾ Λαογρ. Α' σ. 80, ὅπου βλέπε καὶ σχετικὰς παραπομπάς.

δῶσ της κλῶτισσὸ νὰ γυρίσῃ
 παραμύθι ν' ἀρχινίση.

Ἄρχῆ τοῦ παραμυθιοῦ, καλησπέρα τῆς ἀφεντιᾶς σας.

καὶ αἱ κατακλείδες:

Ψώματα κι ἀλήθεια,
 ἐτσά 'ν τὰ παραμύθια.

Παραμύθι μύθαρος,
 ἢ κοιλιά σας πίθαρος.

Ἡρώανε κ' ἠρίνανε
 κ' ἠλαρδομουστακιάσανε.

Ψώματα κι ἀλήθεια,
 ἐτσά 'ν τὰ παραμύθια (').

Δεύτερον εἰς ἔμμετρον περίληψιν τοῦ παραμυθιοῦ, προ-
 τασσομένην τῆς διηγήσεως. Τὸ τοιοῦτον ὅμως εἶναι σπά-
 νιον. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρει ὁ Πολίτης τὸ ἐξῆς:

Ὁ βασιλιάς ὁ Ζούλιαρης, ποὺ εἶχ' ὁμορφη γυναῖκα,
 μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ τὴν εἶχε χρόνους δέκα
 μήτε πουλὶ τὴν ἔβλεπε, μὴδ' ἠλιος τὴν ἔθώρει,
 μέσα σὲ πέτρινο κλουβὶ ἦταν κλεισμένη ἡ κόρη.
 Μὰ ἓνα βασιλόπουλο ἐτρύπησε τὸ χῶμα,
 καὶ πῆγε καὶ τὴν εὔρηκε τὴ λιγερὴ 'ς τὸ στρῶμα.

Συνήθως αἱ περιλήψεις αὗται οὐδὲν κοινὸν ἔχουν πρὸς
 τὸ παραμύθι, ἔχουν δὲ μᾶλλον, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετηρήσα-
 μεν, χαρακτῆρα εἰρωνικόν. Τοιαύτη π. χ. εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

Νὰ σοῦ πῶ 'να παραμύθι
 τό κουκκὶ καὶ τὸ ρουβίθι,
 π' ἀνεβαίνει 'ς τὴ συκιά
 καὶ πατεῖ 'ς τὴν καρυδιά
 καὶ φωνάζει κούϊ κούϊ
 καὶ κανένας δὲν ἀκούει.

(¹) Βλέπε καὶ Κυριακίδου, Αἱ γυναῖκες εἰς τὴν Λαογραφίαν σ. 105.

Τρίτον εἰς γελοῖον προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, κατὰ τὸν ὁποῖον συνέβησαν τὰ γεγονότα τοῦ παραμυθιοῦ, οἷον

*Μιά φορά κ' ἔνα ζαμάνι
εἶχαν οἱ Τοῦρκοι ραμαζάνι
κ' οἱ Ρωμοὶ πάσκα κ' οἱ Ἑβραῖοι φάσκα.*

Πλὴν τῶν ἐνάρξεων καὶ τῶν κατακλείδων τυπικαὶ εἶναι ἐπίσης καὶ αἱ διακοπαί, ἰδίως ὅταν τὸ παραμύθι εἶναι μακρὸν καὶ ἢ νύξ προχωρήσῃ. Τὸ συνηθέστατον εἶναι, *Νὰ μὴ τὰ πολυλογοῦμε καὶ πληρέστερον, Νὰ μὴ τὰ πουλυλογοῦμι κὶ τὰ παιδιὰ νυστάζ'νι κὶ τὸν παραμύθ μιγάλον.* Ἐνίοτε λαμβάνουν μορφὴν ἔμμετρον, ὡς π. χ. ἡ ἀκόλουθος:

Τὶ τὰ θέλεις;

Νὰ τὰ κοντολοοῦμεν,

γιατ' ἢ νύχτα 'ναιμ μικρὴ καὶ τὰ παιδιὰ νυστάζου.

Ἄλλοι σοῦνται κὶ ἄλλοι ξοῦνται

κὶ ἄλλοι κούπ' ἀνάσκελα κοιμοῦνται.

* * *

Ὡς πρὸς τὸ ὕφος καὶ τὰ νεοελληνικὰ παραμύθια ἔχουν τὸ αὐτὸ πλατὸν διηγηματικὸν ὕφος, τὸ ὁποῖον εἶναι κοινὸν εἰς ὅλα τὰ παραμύθια. Ὅφειλομεν ὅμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ ὕφος τοῦτο δὲν ρέει ἀπανταχοῦ μὲ τὴν αὐτὴν ἀδιατάρακτον ἀνεσιν καὶ ἡρεμίαν, οὔτε ἢ διήγησις εἶναι ἕξ ἴσου ἔντεχνος εἰς ὅλα τὰ παραμύθια. Αἱ διαφοραὶ αὗται ὀφείλονται βεβαίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν ἀφηγητῶν, καθ' ὅσον ἄλλοι ἔχουν περισσότερον ἄλλων τὸ χάρισμα τῆς ἀφηγήσεως, προέρχονται ὅμως καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ φύλου, καθ' ὅσον ἄλλως διηγοῦνται οἱ ἄρρενες ἀφηγηταὶ καὶ ἄλλως αἱ γυναῖκες, καθὼς καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀκροατηρίου, καθ' ὅσον ἄλλας ἀπαιτήσεις ἔχει τὸ ἀκροατήριον, ὅταν ἀποτελῆται ἀπὸ ἡλικιωμένων, καὶ ἄλλας, ὅταν ἀπὸ μικρούς.

Παρατηροῦνται δ' αἱ διαφοραὶ αὗται καὶ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἀλλὰ κυρίως κατὰ διαφόρους τόπους, καθ' ὅσον προϋποθέτουν διάφορον ἑκασταχοῦ καλλιέργειαν καὶ διαφορετικὴν

τοῦ παραμυθιοῦ θέσιν εἰς τὴν ζωὴν. Οὕτως ὅπου, καθὼς π. χ. εἷς τινὰς νήσους, ἐξακολουθεῖ τὸ παραμύθι νὰ ἀποτελῇ μέσον ψυχαγωγίας καὶ τῶν μεγάλων καὶ νὰ καλλιεργῆται μεταξὺ τῶν, καὶ ἡ διήγησις αὐτοῦ εἶναι τεχνικώτερα καὶ ρέει ἀναπαντικὰ καὶ ἀπροσκόπτως μὲ πλήρεις ἀφηγηματικὸν πλάτος, καὶ αἱ παραλλαγὰὶ μᾶς παρουσιάζονται ἀρτιώτεραι καὶ ἄνευ χασμάτων. Ὅπου ὅμως ἐξέπεσε πλεόν εἰς τὸν κόσμον τῶν παιδίων καὶ εἰς τὸ στόμα τῆς γαίης, ἐκεῖ καὶ ἡ διήγησις ἐξετραχύνθη ἢ ἐγένετο παιδικώτερα καὶ τὸ ἀφηγηματικὸν πλάτος πολλαχῶς ἐκολοβώθη καὶ αἱ παραλλαγὰὶ ἐμφανίζονται συνήθως πλήρεις χασμάτων καὶ ἐξαλλοιώσεων. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, καὶ ἡ παρατήρησις ἡμῶν αὕτη ἐπὶ ἀτελοῦς στηριζομένη ὑλικοῦ μόνον ὡς προσωρινὴ πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν νήσων προερχόμενα παραμύθια καὶ ἀρτιώτερα φαίνονται καὶ εἰς τὴν διήγησιν τεχνικώτερα, ἐνῶ τὰ ἐκ τῆς στερεᾶς καὶ ἐλλιπέστερα καὶ τραχύτερα. Χαρακτηριστικώτατα δὲ παραδείγματα διηγηματικῆς ἐκτραχύνσεως παρέχουν αἰτωλικά τινὰ παραμύθια, δημοσιευθέντα ἐν τῇ Λαογραφίᾳ (1), καὶ ἄλλα ἀνέκδοτα.

Γ) Παραμυθάδες καὶ θέσις τοῦ παραμυθιοῦ εἰς τὴν ζωὴν.

Ἐπαγγελματίαι παραμυθάδες, οἱ ὅποιοι ἀντὶ ἀμοιβῆς νὰ διηγοῦνται παραμύθια, σήμερον τοῦλάχιστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν ἔχω πληροφορίας εἰὰν ὑπάρχουν. Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστὸν, πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον, εἰὰν ὑπῆρχον καὶ εἰς τοὺς παλαιότερους χρόνους, τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας. Μόνον περὶ παραμυθᾶδων τῶν καραβιῶν ὑπάρχουν ἀραιοὶ τινες πληροφορίες. Οὗτοι ἦσαν γέροντες, τεχνῖται εἰς τὴν διήγησιν, τοὺς ὁποίους παρελάμβανον οἱ πλοίαρχοι, διὰ νὰ διηγοῦνται παραμύθια εἰς τοὺς ναύτας εἰς τὴν πλώρην τοῦ καραβιοῦ κατὰ τὰ μακρὰ ταξίδια. Ἐν γένει δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἑλλη-

(1) Β' σ. 385 κέ.

νικὸν παραμύθι ἔχει περιέλθει εἰς τὸ στόμα τῆς γιαγιάς. Ὅλιγα εἶναι τὰ μέρη, ὅπου ἀκόμη καλλιεργεῖται μεταξὺ τῶν μεγάλων ὄχι βέβαια ἀπὸ ἐπαγγελματίας παραμυθάδες, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἀπὸ ἀνθρώπους ἡσκημένους εἰς τὸ παραμύθι, ἔχοντας δὲ πρὸς τὴν διήγησιν ἰδιαιτέραν κλίσιν καὶ ἰδιοφυΐαν. Δυστυχῶς ἀρκετὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πληροφορίας δὲν ἔχομεν, διότι συνήθως οἱ συλλογεῖς προσέχουν εἰς τὰ κείμενα μόνον καὶ ὄχι εἰς τὴν ζωὴν τοῦ παραμυθιοῦ ἐντὸς τοῦ λαοῦ. Εὐτυχῶς ὅμως ἀπὸ ἓν τοῦλάχιστον μέρος, τὴν Τήνον, σαφεῖς παρατηρήσεις καὶ πληροφορίας παρέσχεν ὁ Ἄ. Ἀδαμαντίου εἰς τὰ Τηνιακά του παραμύθια (1), καὶ ταύτας παραθέτω ἐνταῦθα, διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς παράδειγμα εἰς τοὺς μέλλοντας συλλογεῖς.

Κατὰ τὰς παρατηρήσεις λοιπὸν αὐτοῦ τὰ παραμύθια ἐν Τήνῳ ἔχουν ἀκόμη πραγματικὴν ζωὴν μεταξὺ τοῦ λαοῦ, λέγονται καὶ μεταξὺ τῶν μεγάλων. Παραμύθια ξέρουν ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, καὶ τὰ παιδιὰ μιὰ φορὰ νὰ τ' ἀκούσουν ἓνα παραμύθι, τ' ἀρπάζουν. Ἀλλὰ μερικοὶ εἰς τὰ χωριά ἔχουν τὸ χάρισμα νὰ τὰ λέν καλά, ξέρουν νὰ τὰ κάνουν μεγάλα, νὰ βάζουν ἀπὸ ἄλλα, ξέρουν νὰ τὰ κολλοῦν, νὰ βάζουν καὶ ὀξεῖες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶναι γνωστοὶ ὄχι μόνον ἐντὸς τοῦ χωριοῦ των, ἀλλὰ καὶ ἔξω, καὶ ὀνομάζονται παραμυθάδες οἱ ἄνδρες καὶ παραμυθοῦδες αἱ γυναῖκες. Ὅχι δὲ μόνον γνωστοὶ εἶναι οἱ παραμυθάδες, ἀλλὰ καὶ ἐν τιμῇ. Μὲ ὑπερηφάνειαν δὲ διηγεῖτο εἰς εἰς τὸν Ἀδαμαντίου, πὼς ὁ προύχοντας, ἂν κ' ἦτανε γραμματισμένος, ἔστειλε, μὲ φώναζε καὶ τῷλεγα παραμύθια· κι ὄξω λέγαν τὸν Ἀἰ Βασίλη, μὰ οὔτε γι' Ἀἰ Βασίλη, οὔτε γιὰ τίποτας τὸν ἤμελε· ἤθελε παραμύθια. Ξέρουν δὲ καὶ τὰ καλύτερα παραμύθια καὶ τὰ περισσότερα οἱ ναῦται, οἱ παπουτσηδες, οἱ φουρνάρηδες καὶ οἱ φουρνάρισσες.

Ὁ καιρὸς, κατὰ τὸν ὁποῖον λέγονται τὰ παραμύθια, εἶναι ὁ χειμὼν καὶ ἰδίως τὸ Σαραντάημερο μὲ τὶς μεγάλες νύχτες.

(1) Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας τ. Ε' σ. 277 κέ.

Ἐπλήκαμε τοῦ Σαραντάμερον τὰ παραμύθια, εἶναι φράσις παροιμιώδης, τὴν ὁποίαν μεταχειρίζονται διὰ νὰ δείξουν τὸ πλῆθος τῶν λεχθέντων παραμυθιῶν. Κατὰ τὰς νύκτας ταύτας, ἀφ' ἑνὸς διὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ ζεσταθοῦν, συνέρχονται καθ' ὁμίλους, ὅπου ἕκαστος λέγει τὸ παραμύθι τοῦ ἢ ὅλοι μαζὶ ἀκούουν ἕνα. Λέγονται δὲ αἱ ἔσπερίδες αὗται *σπεροκαθίσματα*. Ἐκεῖ μαζεμένοι ὁ ἕνας κοντὰ ἔς τὸν ἄλλο καὶ οἱ μητέρες μὲ τὰ παιδιά ἔς τὴν ἀγκαλιά, ἀκούοντας μὲ θρησκευτικὴ προσοχὴ τὸ παραμύθι, λησμονοῦν τὴ φτώχεια των, λησμονοῦν τὸ κρῦο καὶ τὴ γύμνια των. Ὁ παραμυθὰς ἀρχίζει, τὸ ἀκροατήριον θερμαίνεται καὶ τὴν διήγησιν διακόπτουν κρίσεις ἀτομικαί: *Μωρὲ τὴν εἶδες τὴν ἄπιστ! — Ἄ! μὰ σιάσου νὰ δγῆς τί θ' ἀπογέν.* Αἱ συναθροίσεις αὗται εἶναι αἱ δημοσιώτεραι, οὕτως εἶπεῖν, ὅπου ὁ παραμυθὰς ἔν μόνον παραμύθι καθ' ὅλον τὸ σπεροκάθισμα διηγεῖται. Ἐνίοτε ὅμως τὸ παραμύθι δὲν τελειώνει τὴ μιὰ βραδεῖα καὶ ἀποχωρίζονται διὰ νὰ συναθροισθοῦν τὴν ἐπομένην καὶ ἀκούσουν τὸ παραμύθι.

Συναθροίζονται δὲ καὶ εἰς ἰδιωτικὰς οἰκίας, συνηθέστερον ὅμως εἰς τὸν φουρνον τοῦ χωριοῦ, ὅπου εἶναι καὶ ζέστη. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ φουρνάρηδες ξέρουν πολλὰ παραμύθια. Συνήθεις δὲ εἶναι αἱ συγκεντρώσεις καὶ μόνον γυναικῶν, αἱ ὁποῖαι περνοῦν τὴν ὥρα τους μὲ τὰ παραμύθια. Ἄλλος τόπος σπουδαῖος διὰ τὰ παραμύθια εἶναι ἡ θάλασσα. Οἱ τρατάρηδες μέσα ἔς τὶς τράτες ἢ ἔς τὴν ἀκρογιαλιὰ ὑπὸ τὸ τρεμοσβῆνον φῶς τοῦ ναυτικοῦ των φαναριοῦ λέγουν τὰ παραμύθια των καὶ οἱ ναῦται, ὅταν τὸ καράβι των εἶναι ἔς τὸ πέλαγος, ἔς τὴν πλώρη μαζεύονται καὶ διηγοῦνται. Ὅπως δὲ συνήθως συμβαίνει μεταξὺ μόνον ἀνδρῶν, τὰ παραμύθια αὐτὰ δὲν εἶναι πάντοτε σεμνά. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ καφενεῖα, ὅταν πρωτὶ, προτοῦ φέξη, πηγαίνουν οἱ ψαράδες καὶ οἱ ἄλλοι ἐργατικοὶ γιὰ νὰ πιοῦν τὸ φασκόμηλο. Ἐκεῖ ἀναθέτουν εἰς ἕνα τὴν διήγησιν παραμυθιοῦ, ἕως ὅτου ἐξημερώσῃ καὶ πάῃ ὁ καθένας ἔς τὴ δουλειὰ του. Ἄλλος τόπος εἶναι τὰ τσαγκαράδικα, ὅπου εἰς τὰ νυχτέρια οἱ ἐργα-

ζόμενοι ἔχουν ὡς ἀνακούφισιν τῆς ἐργασίας των τὰ παραμύθια.

Ὁ Ἀδαμαντίου μᾶς λέγει καὶ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον διηγοῦνται οἱ παραμυθάδες. Ὅταν ἀρχίζῃ τὴν διήγησιν ὁ παραμυθᾶς, πρῶτα πρῶτα θὰ εἴπῃ τὸν τίτλον τοῦ παραμυθιοῦ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τύπον: Ἀπόψε θὰ ποῦμε τὴν Ἀλογοφάϊσσα, ἦ, θὰ σᾶς πῶ τὸ Γιαννάκη, ἦ, Ἀπόψε θὰ ποῦμε τῆς Μαριγῶς τὸ παραμύθι κ.τ.τ. Ἐν γένει δὲ ὁ τίτλος δὲν εἶναι τι ὠρισμένον. Συνήθως εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος, πολλάκις ἄλλου δευτερεύοντος προσώπου, ἐνίοτε δὲ λαμβάνεται τίτλος καὶ ἐκ δευτερεύοντος συμβάντος. Ἐν τῇ διηγήσει ὁ παραμυθᾶς θερμαίνεται πολλάκις καὶ χειρονομεῖ καὶ διὰ τοῦ σχήματος τοῦ προσώπου καὶ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του ἢ τὴν ἀπαρέσκεϊαν διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ παραμύθι. Πολλάκις δὲ καὶ διακόπτων τὴν διήγησιν στρέφεται πρὸς παρακαθήμενόν τινα καὶ ἐκφράζει τὴν ἀτομικὴν του γνώμην περὶ τινος συμβάντος.

Ὡς πρὸς τὸ λεκτικὸν φυλάττει τὴν παράδοσιν. Ἐπειδὴ δὲ πολλῶν λέξεων παλαιότερων ἢ σημασία δὲν εἶναι πλέον γνωστὴ εἰς τοὺς ἀκροατάς, διότι ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ νέων, ὁ παραμυθᾶς λέγει μὲν τὴν παραδοθεῖσαν, ἐπάγεται ὅμως ἀμέσως τὴν ἐξήγησιν, οἷον ἐπῆγ' ὁ σίζης—σίζης θὰ πῆ ἀχουριέρης. Ἐνίοτε μὴ εὐρίσκων τὴν κατάλληλον λέξιν διὰ νὰ ἐκφρασθῇ, ἢ πλάττει νέας ἢ λέγει οἵανδῆποτε ἄλλην περιστατικὴν, δεικνύει ὅμως ὅτι δὲν εἶναι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του. Τέλος καὶ διὰ μορφασμῶν καὶ χειρονομιῶν ἐκφράζει ὅτι δὲν ἤμπορεῖ διὰ τῶν λέξεων.

Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, εἰς τοὺς παραμυθάδες μάλιστα, οἱ ὁποῖοι ὑπέστησαν κάπως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐκπαιδεύσεως, παρατηρεῖται κάποια τάσις ἐξαρχαϊσμοῦ τῶν δημοτικῶν τύπων. Πέραν ὅμως μεμονωμένων ἀποπειρῶν δὲν δύνανται νὰ προχωρήσουν· περιφράσεις, περιγραφὰς καὶ ἄλλα δημῶδη στοιχεῖα δὲν εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀλλάξουν. Ἐνίοτε τὴν ἀρχαίαν φράσιν, τὴν ὁποίαν ἤκουσαν, δὲν ἐννοοῦν, καὶ κακῶς ἀκούοντες κακῶς ξαναλέγουν καὶ οὕτω κάμνει τὸν κύκλον τῆς ἡ

λέξις ὅς τὸ χωριό. Τώρα τὸ πῆραν καὶ τὸ λένε οὔλοι, καὶ ὅταν τὸ λένε, λένε καὶ τ' ὄνομα τ' ἐκεινοῦ, πὺν τό πε' λέν, καθὼς τὸ λέει ὁ τάδεσ· καὶ ὅ,τι ἄλλο λόγο πὺν, πὺν τὸν εἶχε ὀπεῖ καὶ ἄλλοσ, λέν καὶ τ' ὄνομά τ.

Μεταβολαὶ εἰς τὴν διήγησιν τοῦ παραμυθιοῦ μόνον εἰς ἐπουσιώδη τινὰ δύνανται νὰ γίνουν, ὡσ π.χ. εἰς ὀνόματα, εἰς μικράσ τινασ περιπετείας καὶ ἐκφράσεισ, εἰς τὰσ ὀποίασ ἡ μεταβολὴ εἶναι ἀδιάφοροσ. Ὑπάρχουν ὅμωσ καὶ στερεότυποι χαρακτηριστικαὶ φράσεισ, αἱ ὀποῖαι διατηροῦνται, οἷανδήποτε περικοπὴν ἢ προσθήκην καὶ ἂν ὑποστῆ τὸ παραμύθι, καὶ ἐπανέρχονται ἀναλλοίωτοι εἰς πᾶσαν ἀνάλογον περιπέτειαν καὶ περίστασιν. Ἐν γένει δὲ παρατηρεῖ ὁ Ἀδαμαντίου ὅτι αἱ μεταφορικαὶ ἐκφράσεισ, αἱ παρομοιώσεισ, αἱ συγκεκριμένα παραστάσεισ καὶ ἡ ἔλλειψισ ἀφηρημένων ἐννοιῶν, αἱ πραγματικαὶ περιγραφαί, ὅπου ἔχουν τὰ ὀριά των σαφῶσ περιγεγραμμένα καὶ ὀρισμένα, ἀπηλλαγμένα ὅλωσ ἀπὸ εἰκόνασ ἀορίστουσ καὶ νεφελώδεισ, ταῦτα ἀποτελοῦν τὸ ρητορικὸν στοιχεῖον τῶν παραμυθιῶν καὶ ἀξίζουν νὰ μελετηθοῦν ἰδιαίτέρωσ.

Ἀξιοσημεῖωτοι εἰς τὰ παραμύθια εἶναι καὶ αἱ ἐπαναλήψεισ καὶ ἀξιοθαύμαστοσ ἡ πίστισ τῆσ μνήμησ τῶν ἀφηγητῶν. Ἐχουν δὲ τὴν ἐλευθερίαν οὔτοι νὰ διαπλάττουν τὸ παραμύθι κατὰ βούλησιν, βραχύνοντεσ ἢ ἐπεκτείνοντεσ αὐτὸ διὰ προσθήκησ ἐπεισοδίων. Μόλισ τ' ἀκούσω, δάσκαλε, τὸ παίρω τὸ παραμύθ. Ἐ! σὰν εἶναι μικρὸ κάτ κολλῶ κ' ἐγώ, κάτ παρακλάδια, γιὰ νὰ γέν' μεγάλο, ἔλεγε ἕνασ παραμυθάσ. Πολλάκισ δὲ μακρότατα παραμύθια τὰ περιορίζουν εἰσ δύο ἢ τρεῖσ ἢ τέσσαρασ τὸ πολὺ περιπετείας, τὰσ ἀπαραιτήτουσ ὅπωσ πλασθῆ τὸ παραμύθι. Ἐντεῦθεν δημιουργεῖται φαινομενικὴ τισ ποικιλία παραμυθιῶν, ἐνῶ κυρίωσ πρόκειται περὶ τῶν αὐτῶν πυρήνων, οἱ ὀποῖοι ἐκάστοτε διαφοροτρόπωσ περιβάλλονται.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται τί ἔχει νὰ προσέξῃ ὁ συλλογεὺσ πλὴν τῆσ προσεκτικῆσ καταγραφῆσ τῶν κειμένων.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐξετάζεται ποῦ καὶ πότε καὶ ὑπὸ ποίων λέγονται τὰ παραμύθια, εἴς καφενεῖα ἢ οἰκίας ἢ φούρνους ἢ ἄλλοῦ πουθενά, ἂν τὴν νύκτα ἢ τὴν ἡμέραν ἢ εἰς ὠρισμένας ἐποχάς, εἴς ὑπὸ γυναικῶν ἢ ὑπὸ ἀνδρῶν ἐξ ἐπαγγέλματος παραμυθιάδων ἢ οὔ, καὶ εἴς πρὸς μεγάλους, ἄνδρας ἢ γυναῖκας, ἢ πρὸς παιδιά μόνον. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειώνωνται ἀκριβῶς αἱ ἔμμετροι ἢ ἄμμετροι τυπικαὶ ἐνάρξεις καὶ κατακλειῖδες, καὶ οἱ ἄλλοι τεχνικοὶ τρόποι τῆς διηγήσεως καὶ τῶν διακοπῶν, οἱ ὅποιοι μαρτυροῦν ὠρισμένην τεχνοτροπίαν. Τούτων πάντων ἡ γνῶσις εἶναι ἀπαραίτητος, διότι ἐξ αὐτῶν ἐξηγεῖται πολλάκις καὶ ἡ μορφή τῶν παραμυθιῶν.

Συλλογαὶ παραμυθιῶν ἐδημοσιεύθησαν μέχρι τοῦδε πλείσται εἰς ὅλους τοὺς λαούς, πολὺ δὲ περισσότεραι κεῖνται εἰς τὰ διάφορα ἀρχεῖα λαογραφικῶν ἐταιρειῶν ἀδημοσίευτοι. Ἐπισκόπησιν τῶν συλλογῶν τούτων, δημοσιευμένων καὶ μὴ, μᾶς παρέχει ὁ Φιλλανδὸς ἐρευνητὴς Antti Aarne ὑπὸ τὸν τίτλον *Übersicht der Märchenlitteratur*. Hamina, 1914 (F.F. Communications No: 14), ὅπου ὁ ἀναγνώστης δύναται ἐπωφελῶς νὰ ἀνατρέχη.

Διὰ τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην σημειοῦμεν ἐνταῦθα τινὰς τῶν κυριωτέρων συλλογῶν ἐλληνικῶν παραμυθιῶν. Τοιαῦται ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν μεταφράσει εἰς ξένας γλώσσας. Μεγάλῃ συλλογῇ εἶναι ἡ τοῦ *J. G. von Hahn*, *Griechische und albanesische Märchen*. 1864, 2 τόμ. τῆς ὁποίας τινὰ τῶν ἐλληνικῶν πρωτοτύπων ἐδημοσιεύθησαν μετὰ προσθήκης καὶ ἄλλων παραμυθιῶν ὑπὸ τοῦ *J. Prio*, *Νεοελληνικὰ παραμύθια*. *Contes pop. grecs, publiés d'après les manuscrits du J. G. de Hahn et annotés*. 1879. Τοῦ *B. Schmidt*, *Griechische Märchen, Sagen und Volkslieder*. 1877, ὅστις παραθέτει καὶ βιβλιογραφίαν παλαιότερων συλλογῶν. Ἐπειτα τοῦ *E. Legrand*, *Recueil de contes populaires grecs*. 1881 καὶ εἴ τι ἄλλο. Περιοδικά, περιέχοντα παραμύθια, εἶναι τὰ *Νεοελληνικὰ ἀνάλεκτα τοῦ Παρνασσοῦ*, αὐτοὶ οἱ τόμοι τοῦ Παρνασσοῦ, τὸ *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας*, ὁ *Ἄστηρ τοῦ Πόν-*

του, ὁ ἐν Κων/πόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ὁ Ζωγράφειος ἀγών, δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συλλόγου, ἢ Λαογραφία, διὰ νὰ ἀναφέρω μόνον τὰ κυριώτερα. Διότι εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ νεοελληνικὰ περιοδικά, ἡμερολόγια κττ. εὐρίσκονται σποραδικῶς δημοσιευμένα παραμύθια. Ἐπίσης εἰς τὸ ἀγγλικὸν περιοδικὸν Folk-Lore (τόμ. IX-XII) ἐδημοσιεύθησαν παραμύθια ὑπὸ τοῦ *R. Paton*, *Folktales from the Aegean*.

Ἄλλὰ καὶ εἰς βιβλία λαογραφικὰ ἢ γλωσσικὰ ἐδημοσιεύθησαν πολλά, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ σπουδαιότατα. *G. Georgeaki et L. Pineau*, *Le folklore de Lesbos*. 1894, *M. J. Garnett a. J. S. Stuart-Glennie*, *Greek Folk Poesy*. 1896, *P. Kretschmer*, *Der lesbische Dialekt*. 1906, τοῦ αὐτοῦ, *Neugriechische Märchen*. Jena, 1917, *K. Dieterich*, *Sprache und Volksüberlieferung der südlichen Sporaden*. 1908, *R. M. Dawkins*, *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge, 1916, *Σακελλαρίου*, *Τὰ Κυπριακά*, τόμ. Β', *Σταματιάδου*, *Σαμιακά*, τομ. Ε'. Ἐν Σάμῳ, 1887, Ἄρχελάου *I. Σαραντίδου*, Ἡ Συνασός. Ἐν Ἀθήναις, 1899, Ἀναγνώστου, *Λεσβιακά*. Ἐν Ἀθήναις, 1903. Καὶ λαϊκαὶ δὲ σύλλογαί παραμυθῶν ἔχουν δημοσιευθῆ, *Τὰ 50 παραμύθια τοῦ λαοῦ*, *Τὰ 40 παραμύθια τοῦ λαοῦ καὶ εἴ τις ἄλλη*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Γενικά.

Α) Τί εἶναι παροιμίαι καὶ διαίρεσις αὐτῶν.

Ὅπως ὑπὸ τὸ ὄνομα μῦθος καὶ παραμύθι περιλαμβάνονται ποικίλης προελεύσεως διηγήσεις, οὕτω καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα παροιμίαι περιλαμβάνονται εἰς τὸν συνήθη λόγον

πλῆθος ἐκφράσεων, αἱ ὁποῖαι πλὴν τῶν κοινῶν ἰδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχουν, τῆς συντομίας καὶ τῆς δεξιότητος κατὰ τὸν Ἄριστοτέλη, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς δημοτικότητος, οὔτε τὴν αὐτὴν πᾶσαι ἀρχὴν ἔχουν, οὔτε τὴν αὐτὴν φύσιν, οὔτε τὴν αὐτὴν μορφήν, ἀλλ' οὔτε καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν πληροῦσι. Διὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἄσκοπον καὶ ἀνωφελὲς νὰ ζητῆ κανεὶς ἓνα κοινὸν ὄρισμὸν διὰ τὰς παροιμίας. Πολὺ σκοπιμώτερον καὶ πρὸς τὴν ποικίλην αὐτῶν φύσιν συμφωνότερον θὰ ἦτο ἂν ἀνεζητοῦντο τὰ διάφορα εἶδη τῶν φράσεων τούτων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ πολυσύνθετον τῶν παροιμιῶν σύνολον, καὶ ἐπεζητεῖτο ἡ φύσις καὶ ἡ χρῆσις ἐκάστου τούτων νὰ ἐξακριβωθῇ.

Καὶ πρωτίστως ἐντὸς τοῦ συνόλου τῶν κοινῶς ὀνομαζομένων παροιμιῶν εὐκόλως δύναται κανεὶς νὰ διακρίνη δύο μεγάλας καὶ κυρίας ὁμάδας, τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰς γνώμας ἢ τὰ γνωμικά, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς δύο μεγάλας κατηγορίας τῶν μύθων, τοὺς παροιμιώδεις καὶ τοὺς διδακτικούς, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὡς πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐσημειώσαμεν, εἰς ἄμεσον σχέσιν εὐρίσκονται αἱ παροιμίαι. Παρὰ τὰς παροιμίας θὰ ἠδύναντο νὰ ἐξετασθοῦν καὶ αἱ διάφοροι καὶ πολυποίκιλοι παροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις, αἱ ὁποῖαι χωρὶς νὰ ταυτίζονται πρὸς τὰς παροιμίας ἔχουν ὅμως ἄμεσον ποιοτικὴν σχέσιν πρὸς αὐτάς.

α') Κυρίως παροιμίαι.

Τί εἶναι κυρίως παροιμίαι ὀρθότατα ὥρισεν ἤδη ὁ Ἄριστοτέλης εἰπὼν ὅτι «αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἀπ' εἶδους ἐπ' εἶδος εἰσιν». Καὶ πραγματικῶς αἱ κυρίως παροιμίαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ παρομοιώσεις, αἱ ὁποῖαι, γενόμεναι ὑπὸ πάντων ἀποδεκταί, κατέστησαν δημοτικαὶ καὶ πάγκοινοι καὶ ἐπιλέγονται, καθὼς ἀκριβῶς καὶ οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, εἰς διαφόρους περιστάσεις καὶ ἰδιορρυθμοὺς ἀνθρωπίνους λόγους καὶ πράξεις, ἵνα διὰ τῆς ἐπὶ τὸ ἀστειότερον παρομοιώσεως χαρακτηρίσουν τὸ ἰδιόρρυθμον καὶ παράλογον αὐτῶν ἐναρ-

γέστερον. Ὅτι κυρίως χαρακτηρίζει αὐτάς, καὶ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, εἶναι ὁ εὐτράπελος καὶ εἰρωνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ αὐτὸς Ἀριστοτέλης, ἀφ' οὗ κατέταξεν αὐτάς μεταξὺ τῶν ἀστείων. Διδακτικὸν σκοπὸν ἄμεσον δὲν ἔχουν, οὐδὲ γενικὴν τινα ἢ μερικὴν πρακτικὴν ἀλήθειαν σκοποῦν νὰ ἐκφράσουν καὶ κατὰ τοῦτο διαστέλλονται τῶν γνωμῶν, εἰς τὰς ὁποίας, ὡς θὰ εἴπομεν, συγκεντροῦται πάντοτε ἐμπειρικὴ τις ἀλήθεια καὶ διδασκαλία.

Βεβαίως δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ ἐπὶ τῷ ἀστειώτερον καὶ εἰρωνικώτερον παρομοιώσει κρύπτεται τις ἀλήθεια, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὐτὴ δὲν τίθεται ἐκ τῶν προτέρων, δὲν εἶναι ὁ σκοπός, ὅπως τοῦτο συμβαίνει εἰς τὰς γνώμας. Ἐὰν δὲ συμβαίη πολλάκις, καὶ συμβαίνει πραγματικῶς, κυρίως τις παροιμία νὰ προσλάβῃ σημασίαν ἢ καὶ μορφήν διδακτικὴν, τοῦτο γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ὁδόν, καθ' ἣν καὶ εὐτράπελοι καὶ σκωπτικοὶ παρομιώδεις μῦθοι συχνὰ λαμβάνουν μορφήν καὶ σημασίαν διδακτικὴν. Καθ' ὅσον δηλαδὴ ἀμαυροῦται ὁ ἀρχικῶς εὐτράπελος καὶ εἰρωνικὸς χαρακτήρ τῆς παρομοιώσεως, προβάλλει βαθμηδὸν δεσπόζουσα ἢ ὑποκρυπτομένη ἀλήθεια, ἡ ὁποία καὶ μεταβάλλει πολλάκις καὶ τὴν μορφήν τῆς παροιμίας εἰς διδακτικὴν. Τοῦτο συμβαίνει εἰς ἄλλους λαοὺς περισσότερο καὶ εἰς ἄλλους ὀλιγώτερον, εἰς τὸ σημεῖον δὲ αὐτὸ συναντῶνται αἱ παροιμίαι πρὸς τὰς γνώμας, καθὼς οἱ παρομιώδεις μῦθοι πρὸς τοὺς διδακτικούς, οὕτως ὥστε δυσκόλως πολλάκις δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν ρῆσις τις ἦτο ἐξ ἀρχῆς παροιμία ἢ γνώμη.

Συμφώνως νῦν πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν ταύτην αἱ κυρίως παροιμίαι εἶναι προφανές ὅτι εἶναι προῖον ἀφ' ἑνὸς μὲν τῆς αὐτῆς εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς τῶν λαῶν διαθέσεως, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθον αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις καὶ ἐξ αὐτῶν οἱ παρομιώδεις μῦθοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς ζωηρᾶς καὶ πλήρους εἰκόνων φαντασίας, ἡ ὁποία ἰδιάζει εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς μέσας βαθμί-

δας τῆς βαρβαρότητος καὶ ἡ ὁποία ἐγέννησε καὶ τοὺς μύθους καὶ τὰ αἰνίγματα καὶ ὅσα ἄλλα εἶδη σχετικά, περὶ τῶν ὁποίων θὰ εἴπωμεν εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον. Οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ τῶν νοτιοαφρικανικῶν λαῶν, τῶν ἐπιλεγομένων Bantu, οἱ περιηγηταὶ ἐξαίρουν τὴν ζωηρότητα τῆς φαντασίας καὶ τὴν μεγάλην λεπτότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνονται ὁμοιότητος μεταξὺ τῶν πραγμάτων, καθὼς καὶ τὴν μεγάλην κλίσιν νὰ ὁμιλοῦν μὲ εἰκόνας. Διὰ τοῦτο ὀρθῶς παρατηρήθη ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν ὅτι αἱ παροιμίαι οὔτε εἰς τοὺς λαούς, τοὺς εὗρισκομένους εἰς τὰς κατωτάτας βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ, ἐμφανίζονται οὔτε εἰς τοὺς ἀνωτάτους ἐν τῇ κλίμακι τοῦ πολιτισμοῦ εὐδοκιμοῦν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἀναπτύσσονται καὶ προάγονται πάρα πολὺ εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς βαρβαρότητος καὶ τοὺς μέσους ἐν γένει πολιτισμούς.

Λαμβάνονται δ' αἱ παρομοιώσεις αὗται, αἱ ἀπαρτίζουσαι τὰς παροιμίας, συνήθως ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τοῦ ζωϊκοῦ καὶ ἀνθρώπινου βίου ἐν γένει. Οὕτω π. χ. λέγεται παρὰ τοῖς Bassoutos διὰ τοὺς φλυάρους ἢ παροιμία, τὸ νερὸ δὲν κουράζεται νὰ τρέγῃ, διὰ τοὺς ἀπλήστους καὶ μεμψιμοίρους, τὰ λιοντάρια γκρινιάζουν ὅταν τρών, αἱ ὁποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ φράσεις εἰκονικαί, παρομοιώσεις ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, λεγόμεναι ὅπως χαρακτηρίσουν δι' εἰκόνων ἀνθρώπινα ἐλαττώματα. Τοιαῦται εἶναι καὶ αἱ ἀρχαῖαι, τρυγόνων λαλίστερος, ἐπὶ φλυάρου, αἰ κολοῖδς ποτὶ κολοῖδν ἰζάνει, ἐπὶ τῶν πονηρῶν τῶν συμφωνούντων ἀλλήλοις, βάτραχος σερίφιος, ἐπὶ τῶν ἀφώνων καὶ ἀμούσων, διότι ἐπιστεύετο ὅτι οἱ βάτραχοι ἐν Σερίφω δὲν εἶχον φωνὴν καὶ ἄλλαι τοιαῦται. Οἱ κάτοικοι τῶν νήσων Fidji διὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ἀπρονοησίαν λέγουν, οἱ nakondo κόφτουν πρῶτα τὸ κατάρτι, δηλαδή προτοῦ νὰ κατασκευάσουν τὸ πλοιάριον, τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ παρομοίωσιν εἰλημμένην ἐκ τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς.

Μέγα ὅμως καὶ σπουδαῖον μέρος τῶν κυρίως παροιμιῶν προέρχεται καὶ ἐκ παροιμιωδῶν μύθων, οἱ ὁποῖοι, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, πολλάκις συμπτύσσονται εἰς παροιμίας. Τὴν σχέ-

σιν ταύτην τῶν παροιμιῶν πρὸς τοὺς μύθους ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι, αὐτὸς δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζων τὴν παροιμίαν ὡς μεταφορὰν ἀπὸ εἶδους εἰς εἶδος ἐπάγεται τὸ ἐξῆς παράδειγμα: «οἷον ἂν τις ὡς ἀγαθὸν πεισόμενος αὐτὸς ἐπαγάγηται, εἶτα βλαβῆ, ὡς ὁ Καρπάθιος φησὶν τὸν λαγῶ· ἄμφω γὰρ τὸ εἰρημένον πεπόνθασιν», τὸ ὁποῖον προφανῶς προέρχεται ἐκ μύθου καὶ δεικνύει ὅτι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τοὺς μύθους.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ προέλευσις τῶν παροιμιῶν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται ὅτι ὅσον ἐπιτυχῆς καὶ ἂν εἶναι μία οἷαδῆποτε εἰκονικὴ ἔκφρασις ἢ παρομοίωσις, διὰ νὰ γίνῃ παροιμία, πρέπει νὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ λαοῦ, νὰ ἀποκτήσῃ δημοτικότητα. Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως τοῦτο χρειάζεται ὁ πρῶτος εἰπὼν νὰ ἔχῃ κάποιο κῦρος, διὰ νὰ τὸν παρακολουθήσουν καὶ οἱ ἄλλοι. Πολὺ ὀρθῶς δὲ λέγουν οἱ Bassoutos, ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, παροιμία, πὸν ἔκανε ὁ φτωχός, δὲν πιάνει.

β') Γ ν ὠ μ α ι.

Παρὰ τὰς κυρίως παροιμίας ὑπὸ τὸ αὐτὸ τῆς παροιμίας ὄνομα περιλαμβάνονται, ὡς εἶπομεν, καὶ αἱ γνώμαι ἢ τὰ γνωμικά. Αὗται ἔχουν κοινὰς πρὸς τὰς παροιμίας ἰδιότητας τὴν συντομίαν καὶ τὸ πολύχρηστον καὶ δημοτικόν, διαφέρουν ὅμως κατὰ τὴν φύσιν ἀπὸ τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὴν διαφορὰν ταύτην διετύπωσεν ἄριστα ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ τὰς παροιμίας ὥρισεν ἀπλῶς ὡς μεταφορὰς ἀπὸ εἶδους εἰς εἶδος, τὴν γνώμην ὀρίζει ὡς «ἀπόφασιν περὶ τῶν καθόλου, περὶ ὅσων αἱ πράξεις εἰσὶν, καὶ αἰρετὰ ἢ φευκτά ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν» (1). Κατὰ ταῦτα αἱ γνώμαι ἐκφράζουσιν διαφόρους ἐκ τῆς πείρας κτηθείσας πρακτικὰς ἀληθείας, ἐν

(1) Ἔστι δ' ἡ γνώμη ἀπόφανσις, οὐ μέντοι οὔτε περὶ τῶν καθ' ἕναστων, οἷον ποιός τις Ἰφικράτης, ἀλλὰ καθόλου· καὶ οὐ περὶ πάντων, οἷον ὅτι τὸ εὐθὺ τῷ καμπύλῳ ἐναντίον, ἀλλὰ περὶ ὅσων αἱ πράξεις εἰσὶ, καὶ αἰρετὰ ἢ φευκτά ἐστὶ πρὸς τὸ πράττειν.

δὲ τῷ συνόλω αὐτῶν ἀποτελοῦσαι τὴν πρακτικὴν τοῦ λαοῦ σοφίαν χρησιμεύουν ὡς κανῶν καὶ ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ ἐν τῷ βίῳ.

Ἡ συνήθεια αὕτη, νὰ διατυπώνουν τὰς ἐκ τῆς βιωτικῆς πείρας παρατηρήσεις εἰς βραχείας ρήσεις, εἶναι κοινὴ εἰς πάντας, τοὺς ἐξελθόντας τῆς ἐσχάτης βαρβαρότητος, λαούς, καθὼς καὶ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῶν λίαν πεπολιτισμένων λαῶν. «Οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ καὶ ραδίως ἀποφαίνονται <καθόλου>» παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης.

Ἐκφέρονται δὲ αἱ γνώμαι κατὰ διαφόρους τρόπους. Συνήθης εἶναι ἡ ἔκφορὰ ὑπὸ τύπον γενικῆς ρήσεως, ὅποιον π. χ. τὸ ἀρχαῖον, *πάν μέτρον ἄριστον*, ἢ ὑπὸ τύπον παραγγέλματος, οἷον τὸ *μηδὲν ἄγαν*. Ἐπίσης ὁμοῦς συνήθης εἶναι καὶ ἡ δι' ἀλληγορικῶν μεταφορῶν ἐκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου, οἷον λέγουν οἱ Bassoutos, δὲν ἤμπορεῖς νὰ ξυρίσης τὸ κεφάλι ἀπόντος, ὁσάκις θέλουν νὰ δηλώσουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ διευθετοῦνται ὑποθέσεις ἀπόντων τῶν ἐνδιαφερομένων· ὁ καβαλάρης δὲν εἶναι ἀνόητος, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἄλογό του, ὁσάκις θέλουν νὰ ἐκφράσουν τὴν γνώμην ὅτι ὁ κύριος δὲν πρέπει νὰ κρίνεται ἐκ τῶν ἀνοησιῶν τῶν δούλων του κττ.

Πλὴν τῶν γενικῶν τούτων ρήσεων, τῶν παραγγελημάτων καὶ τῶν ἀλληγορικῶν γνωμῶν, καθ' ὃν τρόπον λαμβάνονται παρομοιώσεις ἐκ τῶν παροιμιωδῶν μύθων καὶ συμπτύσσονται ἐκ τούτων παροιμίαι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ διαφόρων διδακτικῶν μύθων συνεπτύχθησαν διάφοροι διδακτικαὶ γνώμαι. Τὴν σχέσιν ταύτην τοῦ διδακτικοῦ μύθου πρὸς τὰς γνώμας ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι, οἵτινες καὶ διὰ τοῦτο τοὺς αἴνους ὀρίζουν ὡς ἐξηπλωμένας παροιμίας μετὰ διηγήσεως. Σαφέστερον δ' ἀποφαίνεται ὁ Quintilianus, ὁ ὅποιος ὁμιλῶν περὶ τῶν διδακτικῶν μύθων ἐπάγεται «Πρὸς τούτους συγγενεῦει τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς παροιμίας, τὸ ὅποιον εἶναι οἷονεῖ τις μῦθος βραχύτερος καὶ ἀλληγορικῶς λαμβάνεται.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω νῦν εἰδῶν αἱ ἀλληγορικαὶ καθὼς καὶ

αἱ ἐκ διδακτικῶν μύθων συνεπτυγμέναι, ὅπως καὶ αἱ κυρίως παροιμίαι, εἶναι συνηθέσταται κυρίως εἰς τοὺς λαούς, τοὺς ἀναβάντας βαθμίδας τινὰς εἰς τὴν κλίμακα τοῦ πολιτισμοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὰ καθυστεροῦντα πάντοτε κατώτερα στρώματα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. «Εἶναι ἀξιοπεριεργότατον, παρατηρεῖ περιηγητῆς τῆς Ἀφρικῆς, νὰ ἀκούη κανεὶς τὴν ὁμιλίαν τῶν ἰθαγενῶν ἱεροκηρύκων, οἱ ὅποιοι διατηροῦν πιστῶς τὸ πλῆρες εἰκόνων ἕφος τῆς συνήθους γλώσσης. Πολλάκις αἱ παραινέσεις των ἀποτελοῦνται ἀπὸ σειρὰν εἰκόνων, αἱ ὅποια φέρουν ἢ μία τὴν ἄλλην κατὰ τρόπον καταπληκτικὸν καὶ ἀπροσδόκητον, πολλάκις χωρὶς καμίαν συνοχήν. Ἡ φαντασία συνήθως πλημμυρεῖ καὶ καταπνίγει κάθε λογικὸν εἰρμόν». Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἐκ τῶν μύθων συνεπτυγμένας γνώμας ἱεραπόστολος διαμείνας μεταξὺ τῶν ἀφρικανικῶν λαῶν παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς: «Ἠθικὴ παροιμία <δηλαδὴ γνώμη> εἶναι γενικὸς συνθετικὸς τύπος, ὑπὸ τὸν ὅποιον οἱ ἰθαγενεῖς συνοψίζουσι μίαν ἠθικὴν διήγησιν <δηλαδὴ μῦθον>, οὕτως ὥστε διὰ νὰ ἀντιληφθῇ κανεὶς τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς σημασίαν, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν διερεύνησιν τοῦ μύθου ἢ τῆς παραβολῆς, ἢ ὅποια τὴν ἐγέννησε καὶ τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ αὕτη τὴν συγκεφαλαίωσιν. Οἱ μῦθοι οὗτοι συλλέγονται τὸ καλύτερον εἰς τὰς συνομιλίαις, διότι τότε καὶ ὁ πρεσβύτερος τοὺς ἀναφέρει συμβουλεύων πατρικῶς τοὺς ὑπεξουσίους του». Εἶναι δὲ προῖόν αἱ τε ἀλληγορικαὶ γνώμαι καὶ αἱ ἐκ τῶν μύθων συνεπτυγμέναι τῶν αὐτῶν ψυχολογικῶν αἰτίων, τὰ ὅποια ἐγέννησαν καὶ τοὺς διδακτικὸς μύθους.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ τρόποι, καθ' οὓς ἐκφέρονται αἱ γνώμαι. Ὡς δὲ εἶναι καταφανές, αἱ μὲν ὑπὸ τὸν τύπον τῆς γενικῆς ρήσεως ἢ τοῦ παραγγέλματος ἐκφερόμεναι δὲν δύνανται νὰ συγχυθοῦν πρὸς τὰς κυρίως παροιμίας, αἱ ἀλληγορικαὶ ὁμως γνώμαι, καθὼς καὶ αἱ ἐκ μύθων συνεπτυγμέναι, εὐκολώτατα δύνανται νὰ συγχυθοῦν πρὸς παροιμίας οὐδὲ εἶναι δυνατὸν νὰ χαράξῃ τις αὐστηρὰ μεταξὺ γνωμῶν καὶ παροιμιῶν ὄρια. Διότι, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μεταξὺ τῶν παροιμιωδῶν καὶ τῶν διδακτικῶν μύθων, ἐκ τῆς παρομοιώσεως πρὸς τὴν

γνώμην δὲν ὑπάρχει ἢ ἐν μόνον βῆμα, καθ' ὅσον ἤδη ἐν τῇ παρομοιώσει ὑποκρύπτεται ἡ γενικωτέρα ἰδέα, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ τις ὡς γνώμην. Τὴν μετάστασιν ταύτην τῶν παροιμιῶν εἰς γνώμας ὑπεδήλωσεν ἤδη ὁ Ἄριστοτέλης σοφώτατα παρατηρήσας ὅτι «*ἐνταῦθα τῶν παροιμιῶν καὶ γνώμαί εἰσιν*».

Παρατηρεῖται δ' ὅτι εἰς τοὺς διαφόρους λαοὺς διάφορος εἶναι καὶ ἡ ἐπικράτησις τῆς παροιμίας ἢ τῆς γνώμης, καὶ ταύτης ὑπὸ τὸν τύπον τῆς γενικῆς ρήσεως ἢ τῆς εἰκονικῆς ἀλληγορίας. Εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον εὐτραπέλους καὶ εὐφαντάστους, ὡς εἶναι π. χ. οἱ Ἕλληνες, ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐπικρατεῖ ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων καὶ τῶν παρομοιώσεων, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τοὺς βορειοτέρους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς εὐδοκιμεῖ περισσότερο ἡ γενικὴ ρῆσις καὶ τὸ παράγγελμα. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ εἰκονικὴν ἀρχὴν ἔχουσαι παροιμίαι εἰς τοὺς λαοὺς τούτους τείνουν πάντοτε νὰ λάβουν διατύπωσιν διδακτικὴν.

Τοιαῦται νῦν οὔσαι αἱ γνώμαι, ἀπαύγασμα τῆς ἐμπειρίας τῶν λαῶν, ἀποτελοῦν τὴν πατροπαράδοτον αὐτῶν σοφίαν, περιβεβλημένην τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς παλαιότητος καὶ τῆς παραδόσεως. Ἡ πίστις τῶν λαῶν εἰς τὴν ἀλήθειάν των εἶναι ἀσάλευτος, μεγάλη δ' ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν σοφῶν ἀποδοθεῖσα εἰς αὐτὰς ἐκτίμησις. Καὶ ὄντως πολλάκις εἶναι σοφώταται καὶ πρακτικώταται. Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἀπόλυτος αὕτη πεποίθησις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν γνωμῶν δὲν εἶναι καὶ ἀπολύτως δικαιολογημένη.

Ἦδη ὁ Ἄριστοτέλης παρατηρῶν ὅτι οἱ ἀγροῖκοι, οἱ ὁποῖοι εἶναι καὶ οἱ μάλιστα γνωμοτύποι, ραδίως ἀποφαίνονται καθόλου, ὑποδηλοῖ ὅτι αἱ ἀποφάνσεις αὐταὶ καὶ αἱ γενικεύσεις, πολὺ εὐκόλοι καὶ πολὺ ἀτελεῖς, δὲν δύνανται νὰ διεκδικήσουν γενικοῦ κύρους ἀλήθειαν. Καὶ πραγματικῶς ἡ λαϊκὴ παρατήρησις, ἐκ μιᾶς συνήθως ὄψεως τοῦ πράγματος ὀρθωμένη, δὲν δύναται νὰ διατυπώσῃ ἢ *μονομερῆ γνώμην*, συχνὰ δὲ συμβαίνει περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος νὰ ὑπάρχουν περισσότεραι γνώμαι, ὄχι μόνον ἀπλῶς διάφοροι, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἀντιφατικαί,

καθ' ὅσον ἢ παρατήρησις ὀρμαῖται ἀπὸ διαφόρους ἢ πολλάκις καὶ ἀπὸ ἀντιθέτους ὄψεις τοῦ πράγματος.

Ἀντιθέτως νῦν πρὸς τὰς κυρίως παροιμίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ παρέμειναν ἐντελῶς λαϊκῆς ἀρχῆς, αἱ γνῶμαι προαγομένου τοῦ πολιτισμοῦ, παραληφθεῖσαι, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ διδακτικοὶ μῦθοι, ὑπὸ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν, ἐκαλλιεργήθησαν καὶ πολὺ μάλιστα. Οὗτοι ὄχι μόνον τὰς ὑπαρχούσας ἐχρησιμοποίησαν, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἐδημιούργησαν, τῶν ὁποίων πολλάί, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἢ ἀπόστασις μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν δὲν ἦτο τοιαύτη, οἷα σήμερον, ταχέως κατέστησαν δημοτικά, πλουτίσασαι τὸν πατροπαράδοτον λαϊκὸν θησαυρόν, ὥστε σήμερον προκειμένου περὶ τῶν παλαιότερων γνωμῶν νὰ εἶναι δύσκολον νὰ ἀποφανθῶμεν ἂν ἡ ἀρχὴ αὐτῶν εἶναι λαϊκὴ ἢ λογία.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητον δι' ἓνα ποιητὴν νὰ δύναται ἐκ τοῦ προχείρου νὰ ἀποφαίνεται γνώμας εἰς ὅτι ἤθελεν ἐρωτηθῆ ὑπὸ τῶν παρόντων. Ὁ Ὅμηρος κατὰ τὸν περισωθέντα βίον αὐτοῦ «καὶ περὶ τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν παρεόντων εἰς τὸ μέσον γνώμας ἀποφαινόμενος θαύματος ἄξιος ἐφαίνετο εἶναι τοῖς ἀκούουσι», ὁ δὲ Ἡσίοδος εἰς τὸ διδακτικὸν αὐτοῦ ἔπος πλείστας τοιαύτας γνώμας ἐγκατέσπειρε. Βραδύτερον ἢ γνωμολογία ἀναπτύσσεται εἰς αὐτοτελὲς λογοτεχνικὸν εἶδος, τοῦ ὁποίου κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Φωκυλίδης καὶ ὁ Θεόγνις. Ἐτι ὑστερώτερον οἱ δραματικοὶ καὶ μάλιστα ὁ Εὐριπίδης καὶ οἱ κωμικοὶ τῆς νεωτέρας κωμωδίας ἀφθονοῦν εἰς γνώμας, ἐνωρὶς δὲ φαίνεται ὅτι κατηρτίσθησαν συλλογαὶ τοιούτων γνωμῶν σοφῶν καὶ ποιητῶν, διότι καὶ ὡς ρητορικὸν μέσον ἐχρησιμοποιοῦντο, ἴσως καὶ διὰ παιδαγωγικοὺς σκοπούς. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους αἱ συλλογαὶ αὗται πληθύνονται, πασίγνωστοι δὲ καὶ πολύχρηστοι ἦσαν αἱ ὑπὸ τὸν τίτλον *Μονόστιχοι γνῶμαι τοῦ Μενάνδρου*, αἱ ὁποῖαι ἐχρησιμοποιοῦντο καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν.

Ἄλλα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἱστορικοὺς λαοὺς ἡ γνωμολογία ἀνεπτύχθη ταχέως ὑπὸ τῶν σοφῶν εἰς γραμματειακὸν εἶδος. Εἰς τοὺς Ἰνδοὺς ἡ γνωμικὴ ποίησις ἐθεραπεύθη μετὰ πολλοῦ ζήλου, χιλιόγνωνμοι δὲ συλλογαὶ κατηρτίσθησαν, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις εἶναι γνωστὰ αἱ Παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος, ὁ Ἐκκλησιαστής, ἡ Σοφία Σειράχ. Καὶ μέχρι δὲ τῶν τελευταίων χρόνων ἐμφανίζονται τοιαῦτα γνωμολογικὰ ἔργα εἰς τὴν παγκόσμιον φιλολογίαν.

Μετεχειρίσθησαν δὲ οἱ παλαιοὶ σοφοὶ καὶ ποιηταὶ καὶ τοὺς τρεῖς τρόπους τῆς ἐκφορᾶς, δηλ. καὶ τὴν γενικὴν ρῆσιν καὶ τὸ παράγγελμα καὶ τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὸν γνωμικὸν μῦθον. Γενικαὶ ρήσεις καὶ παραγγέλματα ὡς ἀποφθέγματα σοφῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν λεγομένων ἐπτὰ σοφῶν ἐφέροντο πολλὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οἷον βαρὺν ἀπαιδευσία, πᾶν μέτρον ἄριστον, ἀργὸς μὴ ἴσθι μηδ' ἂν πλουτῆς, πολλὰ δὲ δύναται νὰ εὔρη κανεῖς καὶ εἰς τὰ γνωμολογικὰ ἔργα ὄλων τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν λαῶν. Ἄλλ' ἰδιαιτέρως προσφιλῆς εἰς τοὺς σοφοὺς ἦτο ὁ δεύτερος καὶ τρίτος τρόπος, ὁ δι' ἀλληγοριῶν καὶ μύθων. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Berg περὶ τῆς λαϊκῆς σοφίας τῶν Ἑλλήνων, ὅτι σπανίως κατηυθύνετο εὐθὺς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς, ἀλλὰ συνήθιζε δι' εἰκόνων καὶ παροιμιώσεων ὅ,τι ἤθελε νὰ διδάξῃ μᾶλλον νὰ ὑπαινίσσεται ἢ νὰ ἐκφράξῃ, ⁽¹⁾ δύναται ἐπίσης νὰ ἐφαρμοσθῇ διὰ τοὺς παλαιοὺς τούτους σοφοὺς καὶ ποιητὰς ὄλων τῶν ἱστορικῶν λαῶν.

Διὰ τοὺς σοφοὺς τούτους τὸ αἶνιγμα ἦτο σοφία, καὶ τὴν σοφίαν αὐτῶν προσεπάθουν εἰς ρήσεις σκοτεινὰς ἐκ τῆς ἀλληγορίας νὰ ἐκφράσουν, ὥστε νὰ καθίστανται καὶ αὐταὶ αὐτόχρημα αἰνίγματα. ⁽²⁾ Ὅθεν καὶ ἡ λέξις αἶνιγμα πολλάκις ἐδή-

(1) Ἡ συνήθεια αὕτη φαίνεται ὅτι ἦτο κατ' ἐξοχὴν προσφιλῆς εἰς τοὺς Λάκωνας· ὅθεν καὶ τὸ παροιμιῶδες λακωνίζειν καὶ τὰ λακωνικά λεγόμενα ἀποφθέγματα.

(2) Τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῶν παλαιῶν σοφῶν εἶχον καὶ οἱ ἀρχαῖοι· ὅθεν καὶ ὁ Πausanias 8, 8, 2 λέγει περὶ αὐτῶν· «Ἑλλήνων τοὺς

λωσε τὴν παροιμίαν καὶ μάλιστα οὐ μόνον τὴν γνώμην, ἀλλὰ καὶ τὴν κυρίως παροιμίαν διὰ τὸ συγγενές. Οὕτω π. χ. ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἀπειλεῖται ὁ Ἰουδαϊκὸς λαός, ἐν ἣ περιπτώσει ἤθελεν ἀποστῆ τῆς ὁδοῦ τοῦ θεοῦ, διὰ τῶν ἐξῆς· «*Ἀπαγάγοι Κύριος σὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας σου... εἰς ἔθνος, ὃ οὐκ ἐπίστασαι σὺ καὶ οἱ πατέρες σου, καὶ λατρεύσεις ἐκεῖ θεοῖς ἑτέροις, ξύλοις καὶ λίθοις. Καὶ ἔσει ἐκεῖ ἐν αἰνίγματι καὶ ἐν παραβολῇ καὶ ἐν διηγήματι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, εἰς οὓς ἂν ἀπαγάγῃ σε Κύριος ἐκεῖ*», ὅπου βέβαια τὸ αἶνιγμα παρατιθέμενον πρὸς τὰ συγγενῆ αὐτῷ, τὴν παραβολὴν δηλ. καὶ τὸ διήγημα, σημαίνει τὴν κυρίως παροιμίαν.

Χαρακτηριστικώτατα δὲ εἶναι διὰ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς σοφίας ὅσα λέγονται εἰς τὰ σοφὰ γνωμολογικὰ βιβλία τῶν Ἑβραίων. Αἱ παροιμίαι τοῦ Σολομῶντος συνετέθησαν «*γινῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν, νοῆσαι τε λόγους φρονήσεως, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων, νοῆσαί τε δικαιοσύνην ἀληθῆ καὶ κοῖμα κατευθύνειν· ἵνα δῶ ἀκάκοις πανουργίαν, παιδί δὲ νέω αἰσθησίν τε καὶ ἔννοιαν. Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς σοφώτερος ἔσται, ὃ δὲ νοήμων· κυβέρονησιν κτήσεται. Νοῆσει τε παραβολὴν καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα*» (1). Ἡ Σοφία Σειράχ περὶ τοῦ σοφοῦ ὁμιλοῦσα, «*Σοφίαν, λέγει, πάντων ἀρχαίαν ἐκζητήσῃ καὶ ἐν προφητείαις ἀσχοληθήσεται. Διηγῆσεις ἀνδρῶν ὀνομαστῶν συντηρήσῃ καὶ ἐν στροφαῖς παραβολῶν συνεισελεύσεται. Ἀπόκρυφα παροιμιῶν ἐκζητήσῃ καὶ ἐν αἰνίγμασι παραβολῶν ἀναστραφήσεται*» (2). Περὶ δὲ τοῦ Σολομῶντος ὁμιλοῦσα (3), «*Γῆν ἀπεκάλυψεν ἡ ψυχὴ σου, λέγει, καὶ ἐνέπλησας ἐν παραβολαῖς αἰνιγμάτων. Εἰς νήσους πόρρω ἀφί-*

νομιζομένους σοφοὺς δι' αἰνιγμάτων πάλαι καὶ οὐκέτ' ἐκ τοῦ εὐθέος λέγειν τοὺς λόγους».

(1) Παρ. I, 2 κέ.

(2) Σοφ. Σειρ. 39, 1.

(3) Αὐτ. 47, 15 κέ.

κειτο τὸ ὄνομά σου καὶ ἠγαπήθης ἐν τῇ εἰρήνῃ σου. Ἐν ᾧδαῖς καὶ παροιμίαις καὶ παραβολαῖς καὶ ἐν ἐρμηνείαις ἀπεθάμασάν σε χῶραι». Τοιοῦτος ἦτο καὶ ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, ὅθεν καὶ τὸ παροιμιῶδες «ἐν παροιμίαις λαλεῖς καὶ οὐκ οἶδαμεν τί λέγεις».

Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοιούτων αἰνιγματικῶν γνωμῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι αἱ πυθαγόρειοι γνώμαι, ἧ, ὅπως λέγονται, τὰ σύμβολα, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὸ σκοτεινὸν τῆς ἀλληγορίας ἀπεκάλεσαν αἰνίγματα, οἷον «μὴ τὸ πῦρ τῇ μαχαίρᾳ σκαλεύειν, ὅπερ ἦν μὴ τὸν ἀνοιδοῦντα καὶ ὀργιζόμενον κινεῖν λόγοις παρατεθειγμένοις.... τὰς λεωφόρους μὴ βαδίξειν, δι' οὗ ταῖς τῶν πολλῶν ἔπεσθαι γνώμαις ἐκώλυεν, τὰς δὲ τῶν ὀλίγων καὶ πεπαιδευμένων μεταθεῖν, μηδὲ χελιδόνα ἐν οἰκίᾳ δέχεσθαι, τοῦτ' ἔστι λάλους ἀνθρώπους καὶ περὶ γλῶτταν ἀκρατεῖς ὁμωροφίους μὴ ποιῆσθαι» (1). Καὶ εἰς αὐτὴν δὲ τὴν φιλοσοφίαν ἐχρησιμοποιήθη ὁ αἰνιγματικὸς οὗτος τρόπος τῆς ἐκφράσεως. Τοιαύτην τινὰ τοῦλάχιστον δύναμιν ἔχουν τὰ πλεῖστα τῶν Ἡρακλείτου, ὅστις καὶ διὰ τοῦτο αἰνικτῆς ἐκλήθη.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἡ τάσις αὕτη πρὸς τὴν ἀλληγορίαν ἐμφανίζεται ὡς πρὸς τὰς παροιμίας κατὰ περίεργον τρόπον. Οἱ βυζαντινοὶ δηλαδή, καθ' ὃν τρόπον εὔρισκον ἐν τοῖς ἱεροῖς βιβλίοις πολλὰ τὰ διὰ παραβολῶν εἰρημένα, οὕτω προσεπάθουν νὰ ἀνεύρουν τοιαύτας ἀλληγορίας, φρικτάς, ὅπως λέγουν, ἐννοίας, εἰς κοινοτάτας λαϊκὰς παροιμίας, τὰς ὁποίας διὰ τοῦτο καὶ λόγους παραβολικοὺς ὠνόμασαν καὶ δημῶδη αἰνίγματα. Ὅθεν καὶ αἱ πλεῖσται τῶν περισωθεισῶν συλλογῶν βυζαντινῶν δημῶδων παροιμιῶν συνοδεύονται ὑπὸ τοιούτων θεολογικῶν ἀλληγορικῶν ἐρμηνειῶν.

(1) Πορφύριος ἐν Βίῳ Πυθαγόρου 42. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker I, 281.

γ') Παροιμιώδεις φράσεις.

Παρά τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰ γνωμικὰ δύνανται, ὡς εἵπομεν, νὰ συνεξετασθοῦν καὶ αἱ διάφοροι καὶ πολυποίκιλοι παροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις. Αὗται ἔχουν μὲν κοινὸν πρὸς τὰς παροιμίας καὶ τὰ ἐκ μεταφορῶν γνωμικὰ τὸ εἰκονικὸν ἐν τῇ ἐκφράσει, ὡς καὶ τὸ πολύχρηστον καὶ δημοτικόν, ἀλλὰ διακρίνονται σαφῶς καὶ ἀπὸ τὰς παροιμίας καὶ ἀπὸ τὰ γνωμικά. Ἀπὸ τὰς παροιμίας μὲν, διότι πρῶτον οὐδεμίαν πρὸς οὐδένα μῦθον ἔχουν σχέσιν καὶ δεύτερον, διότι στεροῦνται τῆς αὐτοτελείας, τὴν ὁποίαν καὶ καθ' ἑαυτὴν ἔχει ἡ παροιμία καὶ ἐν τῇ μεταφορᾷ καὶ τῇ παρομοίωσει πρὸς οἴονδῆποτε γεγονὸς διατηρεῖ, πρὸς τὸ ὁποῖον οὐδέποτε καὶ ταυτίζεται, χαρακτηρίζει δὲ μόνον ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον καὶ γενικώτερον. Οὕτω π. χ. ἡ μὲν φράσις, γαῖδαρος ξεσαμάρωτος, λεγομένη μετ' ἀγανακτήσεως περί τινος ἢ πρὸς τινα εἶναι ἀπλῆ παροιμιώδης μεταφορικὴ ἔκφρασις, ἀντικαθιστῶσα τὴν κυριολεξίαν, εἶσαι θρασύς καὶ ἀναίσχυντος, ἐνῶ ἡ φράσις, σὰν τοῦ γαϊδάρου τὴν οὐρὰ οὔτε μακραίνει οὔτε κονταίνει, εἶναι παροιμία, διότι καὶ αὐτοτέλειαν ἔχει καὶ μεταφερομένη εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ στασίμου χαρακτηρίζει μὲν αὐτὴν ἐπὶ τὸ ἐναργέστερον καὶ τὸ ἀστειότερον, δὲν παύει ὁμως νὰ εἶναι παρομοίωσις οὐδὲ χρησιμοποιεῖται πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς κυριολεκτικῆς φράσεως, εἶναι στάσιμος.

Ἀπὸ δὲ τὰ ἐκ μεταφορᾶς γνωμικὰ διακρίνονται πολὺ εὐκολώτερον, διότι εἰς αὐτὰ εἶναι εὐδιάκριτος πάντοτε ἡ ὑποκρυπτομένη γνώμη. Οὕτως αἱ φράσεις, βράζει τὸ αἷμα του, ἐκόπη τὸ αἷμα του, παίρνω τὸ αἷμα μου πίσω, εἶναι ἀπλαῖ παροιμιώδεις μεταφορικαὶ ἐκφράσεις ἀντὶ τῶν κυριολεκτικῶν εἶναι ἀκμαῖος, ἐφοβήθη, ἐκδικουμαι, τὰς ὁποίας βαθμηδὸν καὶ ἀντικατέστησαν ἐν τῷ συνήθει λόγῳ οὕτως, ὥστε δὲν εἶναι πλέον αἰσθητὴ ἢ μεταφορικὴ αὐτῶν χρῆσις, ἐνῶ ἡ φράσις, τὸ αἷμα νερὸ δὲ γίνεται, εἶναι γνώμη, διότι ἐκφράζει διὰ μεταφορᾶς τὴν γενικὴν ἰδέαν, ὅτι οἱ συγγενεῖς διατηροῦν πάντοτε τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην.

Β') Κατάταξις τῶν παροιμιῶν.

Αἱ κυρίως νῦν παροιμίαι μετὰ τῶν γνωμικῶν, αἱ παροιμίαι δηλαδή ἐν γένει, ὅπως λέγει ἡ κοινὴ συνήθεια, εἶναι μετὰ τῶν παραλλαγῶν των μάλιστα πολυπληθέσταται, ἀριθμούμεναι πολλάκις κατὰ χιλιάδας. Ἐπὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἀδύνατος ἡ μελέτη αὐτῶν, ἐφ' ὅσον διὰ μιᾶς ὁρισμένης κατατάξεως δὲν εὐκολύνεται ἡ εὔρεσίς των. Καὶ ἡ πλουσιωτάτη καὶ πολυτιμοτάτη συλλογὴ ἀποβαίνει διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην ἄχρηστος. ἐφ' ὅσον διὰ μεθοδικῆς κατατάξεως δὲν εὐκολύνῃ τὴν εὔρεσιν ταύτην. Διὰ τοῦτο καὶ ἐφηρομόσθησαν διάφορα συστήματα κατατάξεως.

Τὸ χεῖριστον πάντων εἶναι ἡ ἀλφαβητικὴ κατάταξις κατὰ τὸ πρῶτον γράμμα τῆς πρώτης λέξεως τῆς παροιμίας. Διὰ τοῦ συστήματος τούτου παραλλαγαὶ τῆς αὐτῆς παροιμίας διασπείρονται εἰς διάφορα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, καθ' ὅσον δὲν συμβαίνει πάντοτε νὰ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ αὐτὸ γράμμα. Οὕτως ἡ παροιμία, *τί γυρεύει ἡ ἀλωποῦ ἔς τὸ παζάρι;* θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ τ, ἐνῶ ἡ κρητικὴ παραλλαγὴ αὐτῆς, *εἶντα γυρεύ' ἡ ἀλωποῦ ἔς τὸ παζάρι;* θὰ καταταχθῇ εἰς τὸ ε.

Ἄλλο σύστημα εἶναι τὸ καθ' ὕλην. Κατ' αὐτὸ αἱ παροιμίαι κατετάχθησαν ὑπὸ διαφόρους τίτλους, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκάστη ἀναφέρεται. Προτάθησαν δὲ διάφορα τοιαῦτα σχεδιαγράμματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρω τὰ ἀκόλουθα·

Α')—*Ἀνθρωπολογικαί:* α') ἰδιότητες φυσικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς διαφόρους λαούς β') παροιμίαι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν πίστιν, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὰ ἔθιμα γ') ἠθική.

Β')—*Πολιτικαὶ καὶ δικαστικαί:* δ') νομοθεσία ε') νόμοι ς') κακουργήματα καὶ ποιναί ζ') δικαστικαὶ τελεταί.

Γ')—*Παροιμίαι φυσικαί:* η') μετεωρολογία, ἀστρολογία θ') ἀγροτικά ι') ἰατρικά.

Δ')—*Παροιμίαι ἱστορικαί:* ια') χρονολογικαί ιβ') τοπογραφικαί ιγ') ἐθνογραφικαί ιδ') προσωπικαί.

Ἀντὶ τούτου, προταθέντος ὑπὸ τοῦ M. Long, ὁ P. Sebillot προτείνει τὸ ἑξῆς·

- Α')—*Ἠθικαὶ γνῶμαι καὶ ἰδέαι θρησκευτικαὶ ἢ κοινωνικαί*: α') ἠθικὴ β') κανόνες διαγωγῆς γ') θρησκεία δ') νόμοι, δικαιοσύνη καὶ ἔθνη ε') δεισιδαιμονία ς') μνημοτεχνία.
- Β')—*Βίος ἀνθρώπινος*: α') φάσεις ἀπὸ γεννήσεως μέχρι θανάτου β') ἔθιμα οἰκιακὰ ἢ ἀγροτικά γ') ἐπαγγέλματα, ἐμπόριον, γεωργικὸς βίος.
- Γ')—*Ζῶα*: α') ζῶα ἄγρια β') ζῶα ἡμερα οἰκιακὰ.
- Δ')—*Φυσικὸς κόσμος*: α') μετεωρολογία β') ὄροι τοῦ ἔτους γ') ὕδατα δ') ἡ γῆ καὶ αἱ διάφοροι αὐτῆς περιστάσεις ε') ρήσεις γεωγραφικαὶ ς') φυτά.
- Ε')—*Ἱστορικαὶ ἢ ἐκ παραδόσεων*: α') γενικὴ ἢ τοπικὴ ἱστορία β') ἔθνη καὶ ὀμάδες γ') τόποι δ') ἥρωες, θεοὶ καὶ δαίμονες.
- Ϛ')—*Σατυρικαί*: α') προσώπων ἢ ἐπαγγελμάτων β') περιπαίγματα χωριῶν.
- Ζ')—*Συγκριτικαί*: α') αἱ ἀρχόμεναι διὰ τῆς φράσεως «κατὰ πὼς λέν» β') αἱ συγκρίσεις.

Ἡ τοιαύτη κατάταξις εὐκολύνει βέβαια πολὺ τοὺς μελετητάς, τοὺς ἐρευνῶντας εἰδικὰ θέματα, δὲν εἶναι ὅμως καὶ πολὺ πρακτικὴ. Διότι πολλάκις ἡ αὐτὴ παροιμία θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ πλείονας τίτλους, καθ' ὅσον ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς εἶναι ποικίλη. Ἐν ἐναντία περιπτώσει, ἐὰν ἀνεγράφετο ἕφ' ἅπαξ, θὰ ἦτο δύσκολος ἡ ἀνεύρεσις της. Εἶδομεν δὲ ἀνωτέρω τοιαῦτα παραδείγματα, καθ' ἃ γνῶμαι καὶ ρήσεις διάφοροι, μεταφερόμεναι, χρησιμοποιοῦνται δι' ἄλλας περιστάσεις. Ἐπειτα εἶναι πολλαὶ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν κυρίως παροιμιῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς ἅπλαϊ παρομοιώσεις δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νὰ ὑπαχθῶν ὑπὸ ἓνα οἷονδήποτε τίτλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει θὰ παρίστατο ἀνάγκη πολλαπλασιασμοῦ τῶν τίτλων, τὸ ὁποῖον βεβαίως θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς ἀδιέξοδον χωρὶς νὰ διευκολύνῃ καθόλου τὴν εὔρεσιν.

Τρίτον σύστημα, τὸ καὶ πρακτικώτερον, εἶναι τὸ ἀλφαθητικὸν μὲν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κυρίαν λέξιν τῆς παροιμίας. Εἶναι

δὲ κυρία λέξις τῆς παροιμίας οὐχὶ ἡ πρώτη, ἀλλ' ἐκείνη, ἡ ὁποία ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ ὀλόκληρον τὸ βάρος τῆς παροιμίας, ἡ ὁποία εἶναι οἶονεὶ ἡ κρηπίς, ἐφ' ἧς στηρίζεται ἡ παροιμία. Οὕτω π. χ. ἡ παροιμία, ἡ ἀλήθεια εἶναι μαλλώτρα, θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν ἀλήθεια, ἡ ὁποία εἶναι ἡ σπουδαιότερα λέξις τῆς παροιμίας, Ἐπίσης εἰς τὴν αὐτὴν λέξιν θὰ καταταχθῇ καὶ ἡ παροιμία, ὅποιος λέγει τὴν ἀλήθεια τρουποῦν τὸ φέσι του. Ἡ παροιμία

*Ἀπὸ γίγαντα δανείσου,
ἀπὸ ἀλεποῦ ἀλαργίσου.*

θὰ καταταχθῇ εἰς τὴν λέξιν ἀλεπού, ἡ ὁποία εἶναι ἡ κυρία λέξις, ἀφ' οὗ ἡ παροιμία λέγεται κυρίως διὰ τοὺς πονηροὺς, τῶν ὁποίων σύμβολον εἶναι ἡ ἀλεπού.

Μίαν δυσκολίαν ἔχει ὁ τρόπος οὗτος, ὅτι εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἔρχεται κανεὶς εἰς δύσκολον θέσιν, ὅταν πλείονες λέξεις ἐν τῇ παροιμίᾳ διεκδικοῦν τὴν κυρίαν θέσιν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ πρᾶγμα διορθώνεται διὰ τῶν παραπομπῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο μετεχειρίσθη πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ περὶ τῶν ἐλληνικῶν παροιμιῶν ἔργον.

Νεοελληνικαὶ παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις.

Α) Ὄνομα, εἰσαγωγή καὶ διαίρεσις.

Αἱ παροιμίαι φέρονται εἰς τὸν ἐλληνικὸν λαὸν ὑπὸ τὰ αὐτὰ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους ὀνόματα, παροιμία, καὶ διαλεκτικῶς παρομία ἐν Πόντῳ καὶ παραμιὰ ἐν Κρήτῃ, λόγος, λόγια, παλαινὰ λόγια ἐν Κρήτῃ, μῦθος καὶ εἴ τι ἄλλο, ὡς καὶ ὑπὸ τὰ νεώτερα, καταλόϊ ἐν Κυζίκῳ, πρόλογος εἰς Ἀργυράδες Κερκύρας, παραμύθι καὶ εἴ τι ἄλλο. Εἰσάγονται δὲ συνήθως εἰς τὸν λόγον διὰ διαφόρων τυπικῶν φράσεων, οἷον ὡς κατὰ πὸν (ἢ πῶς) λέει ὁ μῦθος, — ὁ λόγος, εἶναι ἕνας

λόγος πὸν λέει, ἕνας λόγος λέει, γὰ σοῦ πῶ ἕνα λόγο, — ἕνα μῦθος, — ἕνα παραμῦθι, καλὰ τό λεγαν οἱ παλαιοὶ κτλ.

Περιλαμβάνονται δ' ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα πλῆθος μέγα φράσεων ποικιλωτάτης ἀρχῆς καὶ προελεύσεως, αἱ ὅποιαι, καθὼς ἐν γένει αἱ παροιμίαι, δύνανται γὰ διακριθεῖν εἰς δύο κυρίας καὶ μεγάλας ομάδας, τὰς κυρίως παροιμίας καὶ τὰς γνώμας.

α') Κυρίως παροιμίαι.

Ὅ,τι ἀνωτέρω ἐλέχθη γενικῶς περὶ τῶν κυρίως παροιμιῶν ἐφαρμόζεται ἀπολύτως εἰς τὰς νεοελληνικὰς κυρίως παροιμίας. Καὶ αὐταὶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μεταφοραὶ καὶ παρομοιώσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς χαρακτηρίζει μετὰ σκώματος καὶ εἰρωνείας πᾶσαν πράξιν ἢ λόγον ἀσυνήθη καὶ ἰδιόρρυθμον.

Ἀπαραγνώριστος δὲ εἶναι ὁ σκωπτικὸς καὶ εἰρωνικὸς αὐτῶν χαρακτήρ. Τοῦτο ἀνεγνώρισαν ἤδη οἱ καταρτίσαντες τὰς βυζαντινὰς συλλογὰς, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, «*Αἰσώπου κοσμικαὶ κωμωδίαὶ κατ' ἀλφάβητον*» καὶ τοῦ Ψελλοῦ, «*Ἐτεραι ἐξηγήσεις καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀστείων λόγων καὶ δημοδῶν, καὶ μετάφρασις τούτων ἐκ τοῦ ἀστείου εἰς τὸ βέλτιον καὶ ὑψηλότερον*».

Ὅπως δ' ἐν γένει τῶν κυρίως παροιμιῶν, οὕτω καὶ τῶν νεοελληνικῶν αἱ παρομοιώσεις καὶ μεταφοραὶ λαμβάνονται πρῶτον ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἐν γένει κόσμου ἢ ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Παραδείγματα ὑπάρχουν ἄφθονα. Οὕτω π. χ. ἐκ τοῦ κόσμου τῶν ζώων προέρχονται αἱ ἀκόλουθοι ἢ ἀλεπὸν μ' ἀκρίδες δὲ χορταίνει, λεγομένη ἐπὶ πονηρῶν, ἐπιζητούντων ὑπερβολικὰ κέρδη· γαῖδάρ' λαλεῖς, πουρδὲς ἀκούς, λεγομένη ἐπὶ βαναύσων καὶ χυδαίων· τὸ γουρούνι λάσπη θέλει, ἐπὶ φαύλων· τὸ γουρούνι καὶ τὴ μύτη γὰ τοῦ κόψης πάλι θὰ σκάψη, ἐπὶ τῶν πονηρῶν, τῶν ἐμμενόντων εἰς τὴν πονηρίαν των· τὸ γουρούνι τόσο ἔχει τὰ βαλάνια, ὡσὰν καὶ τὰ μοσκοκάρυδα, ἐπὶ τῶν ἀγροίκων, τῶν μὴ δυναμένων γὰ διακρίνουν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων· τὸν ἀκο-

λουθάνε σὰν τὸν γκεσέμι τ' ἄλλ' ἀρνιά· σὰν τὴν γελάδα τὴν κοπριά, ἐπὶ τῶν ἀμελούντων τῶν ἰδίων, ὡς ἡ ἀγελάς τῆς κόπρου· σὰν ὁ σκύλος ἔς τὴν πετροβολιά, ἐπὶ τῶν διωκόντων ἀνοήτως· σὰν τὰ κοράκια ἔς τὸ ψοφίμι, ἐπὶ παρασίτων. Ἐκ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἡ ἀκόλουθος· λάμπει τον σὰν ὁ βορκᾶς τὰ νέφη, ἐπὶ τοῦ ἄγοντος καὶ φέροντος τινὰ κατὰ τὸ δοκοῦν κτλ. κτλ.

Ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐπίσης εἶναι πολλαὶ αἱ παροιμίαι, καθὼς καὶ ἐκ τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν ἐθίμων. Οὕτω π. χ. λέγεται· σὰ ἔς τὸ μύλο μὲ τὴν ἀράδα· ὄντα μιλῆς κὶ δὲ σ' ἀκοῦνι, | τάξι πὼς εἶσι ἔς τοῦ μύλου, ἐπὶ ἀγορευόντος, τὸν ὁποῖον δὲν προσέχουν· πέθαν' οὐ μυλουνᾶς γιὰ νιρό, ἐπὶ τῶν στερουμένων πράγματος, τοῦ ὁποίου συνήθως ἀφθονοῦν· ὁ παπᾶς σπίτι σὲ σπίτι | κὶ ἄλλος ἔς τοῦ παπᾶ τὸ σπίτι· τὸν παπᾶ γράμματα θὰ μάθης; τὸν ἐπέταξαν σὰν τὴν τρίχα ἀπὸ τὸ ζυμάρι· ἀποπίσ' ἀσσὰ νταούλ'α κλάν' (= ἀπὸ πίσω ἀπὸ τὰ νταούλια κ.), ἐπὶ τῶν μὴ τολμώντων νὰ εἴπουν φανερὰ τὴν γνώμην των, ἀλλὰ καιροφυλακτούντων νὰ εἴπουν αὐτὴν ἐν καιρῷ θορύβου, ὅπως μὴ γίνῃ ἀκουστή· φύλλα κόφτ', ἐπὶ βαρηκόου, ἐκ τῶν κοπτόντων κλάδους δρυός, οἵτινες ἀπησχολημένοι ὄντες εἰς τὸ θορυβῶδες ἔργον των δὲν ἀκούουν καλούμενοι κτλ. Ἐπειτα λέγεται, περπατεῖ μὲ τὸ κανκὶ ἔς τὸν ἀφαλό, ἐπὶ λίαν ἀσθενικῶν, ἐκ τῆς συνηθείας νὰ τοποθετοῦν σικύαν ἐπὶ τοῦ ὀμφαλοῦ· μὲ προσωπίδα γεννήθηκε, ἐπὶ τῶν θεωρουμένων τυχηρῶν, διότι πιστεύεται ὅτι οἱ μετὰ τοῦ θυλάκου γεννώμενοι εἶναι τυχηροί· τρίχα ἔκαψε ἡ ἔς τὰ κουκκιά ἔρρηξε, ἐπὶ τῶν εἰς καίριον στιγμήν ἐμφανιζομένων, ἐκ τῶν γνωστῶν τρόπων τῆς μαντικῆς· ἔρχεται σὰν ἥλιους, ἐπὶ τῶν πειναλέων, ἐκ τῆς γνωστῆς περὶ τῆς ἀδηφαγίας τοῦ ἡλίου λαϊκῆς δοξασίας κτλ. κτλ.

Τὸ μέγιστον ὅμως πλῆθος τῶν νεοελληνικῶν κυρίως παροιμιῶν προέρχεται ἐκ παροιμιωδῶν μύθων, εἶναι συνεπτυγμένοι παροιμιώδεις μῦθοι. Τοῦτο ἀντιλαμβάνεται καὶ αὐτὸς ὁ λαός, ὡς φαίνεται τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ὀνομάτων, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζει τοὺς μύθους καὶ τὰς παροιμίας. Οὕτω πολ-

λαχοῦ τοὺς μύθους ὀνομάζει παροιμίας, ὡς λ. χ. ἐν Ἡπειρῷ·
 νὰ σοῦ πῶ μιὰ παροιμία· καὶ ἀντιστρόφως τὰς παροιμίας
 καλεῖ μύθους καὶ παραμύθια, καθὼς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω.

Πῶς τώρα οἱ παροιμιώδεις μῦθοι συμπτύσσονται εἰς
 παροιμίας δύναται κανεῖς νὰ παρακολουθήσῃ εἰς τὰ γινόμε-
 να σήμερον παρὰ τῷ λαῷ. Κατ' ἀρχὰς ἡ διήγησις ἐπιλέ-
 γεται ὀλόκληρος εἰς πᾶσαν πρᾶξιν ἢ πάντα λόγον, ὁ ὁποῖος
 παρουσιάζει ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα πρὸς τὰ ἐν αὐτῇ ἐξι-
 στορούμενα. Κατὰ κανόνα δ', ὡς εἴπομεν, πρόκειται περὶ
 πράξεων καὶ λόγων ἀνοήτων, ἀσυνήθων καὶ ἰδιοτρόπων, οἱ
 ὁποῖοι δύνανται νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς σκωπτικὸν γέλωτα
 καὶ εἰρωνείαν. Εἰσάγεται δὲ συνήθως ἡ διήγησις διὰ διαφό-
 ρων φράσεων, οἷον Ἐσὺ τὸ κάνεις τώρα σὰν ἕναν μιὰ φορὰ,
 πὺν κτλ., τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ μύθων,
 καὶ ἐπιλέγεται ὀλόκληρος.

Ὅταν ὅμως πρόκειται περὶ διηγήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν
 μεγάλην διάδοσιν, ὅπως εἶναι ἀκριβῶς οἱ παροιμιώδεις μῦθοι
 καὶ μάλιστα οἱ μῦθοι τῶν ζώων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἀρχαιό-
 τητος ἦσαν ἤδη ἐν χρήσει, συνήθως ὁ ἐπιλέγων περιορίζε-
 ται εἰς τὴν δι' ἐλαχίστων ὑπόμνησιν τῆς διηγήσεως εἰσάγων
 αὐτὴν διὰ τοῦ σάν. Οὕτω π. χ. εἶναι γνωστὸς ὁ κατωτέρω
 περὶ τῆς ἀλώπεκος μῦθος·

*Μιὰ φορὰ ἕνας λύκος καὶ μιὰ ἀλεπούν εἶχανε νὰ μοιράσουνε ἕνα ἀλώνι,
 πὺν τὸ εἶχανε λιχνισεὶ καὶ εἶχανε χωρισμένο τὸν καρπὸ καὶ τὰ χερα. Τότε
 ἡ ἀλεπούν λέγει ἔς τὸ λύκο ἔτοι ψευδὰ καθὼς μιλάει· «Ἐλα, κύλ' Νικολό, ἡ
 νὰ πάλης ἐσὺ τὰ χελα κ' ἐγὼ τὸν καλπό, ἡ ἐγὼ τὸν καλπό καὶ σὺ τὰ χελα».*

Τὸν μῦθον τοῦτον ὁ ἐπιλέγων ὡς λίαν γνωστὸν δὲν ἔχει ἀνάγκη
 νὰ ἐπαναλάβῃ ὀλόκληρον, ἀλλὰ μόνον νὰ ὑπομνήσῃ συγ-
 κεφαλαιῶν διὰ βραχέων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ· Σὰν τὸ λύκο
 καὶ τὴν ἀλεπούν μὲ τὸν καρπὸ καὶ τὰ χερα. Κατ' αὐτὸν τὸν
 τρόπον, διὰ τῆς συγκεφαλαιώσεως τοῦ μύθου εἰς μίαν φράσιν,
 γεννᾶται ἡ παροιμία.

Δὲν εἶναι ὅμως αὐτὸς ὁ μόνος τρόπος τῆς συμπτύξεως
 τῶν μύθων εἰς παροιμίας. Πολλάκις οἱ μῦθοι περιέχουν ἐν

τῷ διαλόγῳ τῶν προσώπων αὐτῶν ἐκφράσεις τινὰς λίαν χαρακτηριστικάς, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀποτελοῦν τὸ κέντρον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὅλης διηγήσεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἀρκεῖ ἢ ἐπανάληψις αὐτῶν, διὰ νὰ γίνῃ ὑπόμνησις εἰς τὸν ὅλον μῦθον. Οὕτως ὑπάρχει ὁ ἑξῆς μῦθος:

Μία φορὰ ἕνας καϊχτοῆς εἰταξίδευε μὲ τὸ καῖκι του μὲ πλήρωμα ἀπὸ τρεῖς ναῦτες καὶ ὕστερα ἀπὸ κάθε ταξίδι ἐμοίραζε τὰ κέρδη, δίδων εἰς κάθε ναύτην ἀνὰ 100 γρόσια. Ἐμέτρα δὲ ἔτσι: Εἰς τοὺς ναῦτες ἔλεγε: «Τρεῖς τριάντα ἐνενηντα καὶ δέκα ἑκατό», εἰς δὲ τὸ ἐδικόν του μερίδιον ἔλεγε: «Τρεῖς πενήντα ἐνενηντα καὶ πενήντα ἑκατό». Ἐνας ἀπὸ τοὺς ναῦτες, νοήσας τὸ τέχνασμα λέγει εἰς τὸν πλοίαρχον: «Καπετάνιε, δὲ μοῦ δίνεις κ' ἐμένα τρεῖς πενήντα ἐνενηντα καὶ πενήντα ἑκατό; — Νὰ καὶ σὺ καὶ σὼπα», τῷ ἀπήντησεν.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ μύθου εἶναι ἡ φράσις, *τρεῖς πενήντα ἐνενηντα καὶ πενήντα ἑκατό*, ἡ ὁποία καὶ χαρακτηρίζει τὸν αἰσχροκερδῆ ἀπατεῶνα, αὐτὴ δὲ καὶ ἀποσπασθεῖσα τοῦ μύθου καὶ καθ' ἑαυτὴν λεγομένη κατέστη παροιμία.

Ἡ ἀπόσπασις ὁμως αὕτη τῶν παροιμιῶν ἀπὸ τῶν μύθων καὶ ἡ αὐτοτελὴς χρησιμοποίησις αὐτῶν ἐπιδροᾷ εἰς τὰς περαιτέρω τύχας των. Ὁ μῦθος περιπίπτων εἰς ἀχρηστίαν πολλάκις βαθμηδὸν λησμονεῖται, οἱ δὲ λέγοντες, μὴ ἐννοοῦντες πλέον τὴν παροιμίαν, διορθώνουν πολλάκις αὐτὴν καὶ μεταβάλλουν οὕτως, ὥστε εἰς τὸ τέλος νὰ ἀποβαίνῃ γενικὴ τις ρῆσις χωρὶς νὰ ὑπενθυμίξῃ διόλου τὴν ἐκ μύθου προέλευσιν αὐτῆς. Οὕτως ὑπάρχει ἡ παροιμία, *μπρὸς ᾗ τὰ κάλλη τί εἶν' ὁ πόνος*, ἡ ὁποία λέγεται διὰ τοὺς ὑποβαλλομένους εἰς κόπους πολλοὺς καὶ πόνους χάριν τοῦ καλλωπισμοῦ. Ὅπως ἔχει ἡ παροιμία αὕτη, βεβαίως ἐκφράζει γενικὴν τινα σκέψιν χωρὶς νὰ φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τινα μῦθον. Κατήντησε σχεδὸν γνώμη. Ὑπάρχουν ὁμως παραλλαγὰι τῆς παροιμίας, αἱ ὁποῖαι μᾶς ἀποκαλύπτουν τὴν σχέσιν ταύτην, οἷον *μπρὸς ᾗ τὰ κάλλη τί εἶναι τὸ γδάροσιμο!* καὶ σαφεστέρα, *γδέρνε, γδέρνε, χασάπη! μπρὸς ᾗ τὰ κάλλη τί εἶν' ὁ πόνος!* Ἀπέρρευσε δὲ ἡ παροιμία αὕτη ἐκ τοῦ ἑξῆς ἐν περιλήψει μύθου:

Ἦταν δὲ γριές. Τὴ μὴ τὴν ἔκαναν οἱ νεράϊδες νέα και ὁμορφη. Ρώτησε τότε ἡ ἄλλη πῶς ἔγινε ἔτοι και τῆς εἶπε πῶς πῆγε ᾽ς τὸ γδαρτῆ και τῆς ἔγδαρε τὸ παλιὸ πετοὶ και βγῆκε ἀπὸ κάτω τὸ καινούργιο. Πῆγε λοιπὸν και αὐτὴ και κάθησε νὰ τὴν γδάρουν. Ὅσο προχωροῦσε ὁ γδαρτῆς, τὴ ρώταγε ἂν πονῆ και αὐτὴ ἔλεγε, « Μπρὸς ᾽ς τὰ καλλῆ τί εἶν' τὸ γδάροσιμο », ὡς που ἄρχισε πιά ἡ γλῶσσα της νὰ μπερδεύεται. Κατάλαβε τότε και αὐτὴ πῶς ἦταν γιὰ νὰ πεθάνῃ και ὅταν τὴ ρώτησε ὁ γδαρτῆς ἂν θέλλῃ ἀκόμα νὰ προχωρήσῃ τοῦ εἶπε, « Ἄρα γράρς κι μὴ γράρς », και πέθανε.

Πλὴν τούτου ἡ ἀπόσπασις αὕτη τῆς παροιμίας ἀπὸ τοῦ μύθου συντελεῖ πολλάκις, ὅταν βέβαια λησμονηθῆ ὁ μῦθος, νὰ μεταβληθῆ και αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας. Οὕτω λ. χ. λέγεται ἡ παροιμία, ἄκουε και τοῦ μεγαλυτέρου σου τὰ λόγια, ἡ ὁποία συνήθως ἐρμηνεύεται ὡς ἡ γνώμη τοῦ Μενάνδρου, νέος ὢν ἀκούειν τῶν γεραιτέρων θέλε. Καὶ ὅμως εἶναι κυρίως παροιμία, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχικὴ ἔννοια εἶναι εἰρωνικὴ, λεγομένη διὰ τοὺς συμβουλεύοντας νὰ ἀκούουν τοὺς λόγους πρεσβυτέρων, οὐχὶ διότι οὗτοι εἶναι συνετοί, ἀλλὰ διότι συμφωνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ συνιστῶντος. Προῆλθε δ' ἡ παροιμία ἐκ τοῦ ἑξῆς μύθου·

Μιὰ χήρα, ποὺ ἦταν πάνου ἀπὸ σαράντα χρονῶν, ἄκουσε μιὰ φορὰ τὸ μεγαλυτέρου της γιὸ νὰ λεῖ ᾽ς τὸν μικρότερο, « Ἀδερφέ μου, καλὸ εἶναι, γιὰ νὰ γλυτώσουμε ἀπὸ τὰ ἔξοδα και νὰ ἔχουμε τὸ κεφάλι μας ἡσυχῶ, νὰ φροντίσουμε νὰ παντρεύουμε τὴ μάνα μας ». Ἡ χήρα τότε, προτοῦ ν' ἀκούσῃ τί θὰ πῆ και ὁ μικρότερος, τοῦ λέει· « Παιδί μου, ἄκουε και τοῦ μεγαλυτέρου σου τὰ λόγια » (1).

Ἄλλοτε πάλιν λησμονουμένου τοῦ μύθου, ἐπειδὴ ἡ μορφή τῆς παροιμίας προδίδει τὴν ἐκ μύθου προέλευσιν και ἀπαιτεῖ τὴν διὰ μύθου συμπλήρωσιν και ἐρμηνείαν, πλάττεται ἐκ τῶν ὑστέρων νέος μῦθος αἰτιολογικὸς αὐτῆς. Ἐντεῦθεν και οἱ πολλαπλοὶ περὶ τῆς αὐτῆς παροιμίας μῦθοι. Τοιούτων αἰτιολογικῶν μύθων παραδείγματα ἀνευρίσκει τις πολλά, εἶναι δὲ εὐκόλος ἡ διάγνωσις των ἐκ τῆς συνήθως κακῆς αὐτῶν προσαρμογῆς εἰς τὴν παροιμίαν. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν

(1) Πολίτου, Παροιμίαι Α' 392 ἀκούω 7.

παροιμίαν, ἄλλα ἢ τ' ἄλλα | κι ἄλλο τῆς Παρασκευῆς τὸ γάλα⁽¹⁾ ἀναγράφει ὁ Πολίτης δύο μύθους, ἐξ ὧν ὁ εἷς προφανῶς εἶναι αιτιολογικός, κακῶς πλασθεὶς καὶ διὰ τοῦτο κακῶς προσαρμοζόμενος εἰς τὴν παροιμίαν. Κατὰ τὸν μῦθον τοῦτον Ἑπτανήσιός τις ἐξομολογούμενος εἶπεν ὅτι ἔφαγε γάλα τὴν Παρασκευὴν, διὰ τὸ ὅποιον τὸν συνεχώρησεν ὁ πνευματικός. Ἄναχωρῶν ὁμως ἐνεθυμήθη ὅτι εἶχε φονεύσει καὶ τὸν πατέρα του καὶ ἀνεκοίνωσε καὶ τοῦτο εἰς τὸν πνευματικόν, ὅστις εἶπε τότε τὴν παροιμίαν. Ἴδου καὶ ὁ ἀρχικὸς μῦθος. Ἄσκη- τῆς πίνει ἐνώπιον τοῦ δεσπότη προσφερθὲν τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν γάλα καὶ διὰ τοῦτο φυλακίζεται. Πρὸ τούτου ὁμως ζητεῖ νὰ τὸν ὀδηγήσουν πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δεσπότη, ὅπου ἀποκαλύπτει γυναῖκα τοῦ δεσπότη παρά- νομον καὶ τέκνον καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὰ λέγει πρὸς τὸν παρι- στάμενον δεσπότην, «Δεσπότη μου, ἄλλα ἢ τ' ἄλλα, κι ἄλλο τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τὸ γάλα». Τόση δὲ εἶναι ἡ συνήθεια τοῦ λαοῦ νὰ σχετίζῃ τὰς παροιμίας πρὸς μύθους, ὥστε πολ- λάκις καὶ ἐν οὐ δέοντι πλάττει τοιοῦτους, διὰ παροιμίας δηλαδή, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς μῦθον.

* *

Προέρχονται δὲ παροιμίας ἐξ ὄλων τῶν εἰδῶν τῶν παροι- μιωδῶν μύθων, καὶ πρῶτα πρῶτα ἐκ τῶν μύθων τῶν ζῳων. Παράδειγμα τοιαύτης παρεθέσαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σ. 317). Ἐπειτα ἐκ διαφόρων εὐτραπέλων παροιμιωδῶν διηγήσεων, παραδείγματα τῶν ὁποίων ἐπίσης παρετέθησαν ἀνωτέρω (σ. 318 κέ.). Πλὴν ὁμως τῶν παροιμιωδῶν τούτων μύθων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κάπως εὐρυτέραν διάδοσιν, ἔχομεν παροιμίας καὶ ἐκ διαφόρων τοπικῶν εὐτραπέλων παροιμιωδῶν μύθων καὶ ἐκ περιπαιγμάτων χωριῶν ἀκόμη. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Κερκύρα περὶ τῶν οἰνοποτῶν

«Τσοῦτσου μπούμπου θεία Μαρούλα! — Κατὰ τὸ ὄρδινιές τοῦ μπάρομπα Ἀλεβίζη Τζώρτζη».

(¹) Πολίτου, Παροιμίας Α' 522 ἄλλος 45.

Προῆλθε δὲ ἡ παροιμία ἔκ τινος Μαρούλας, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ συζύγου της Ἀλεβίζη Τζώρτζη ἀπετέλουν ζεῦγος περιφήμων οἰνοποτῶν. Ἐπίσης λέγεται περὶ τῶν ἐρεθιζόντων τοὺς ἰσχυροτέρους των ἡ παροιμία

*Ἄν εἶχε γνώση καὶ μυαλὸ ὁ Μιχελῆς τ' Ἀργάλη,
τῆς Παναγιῆς δὲν ἔλεγε νὰ παίξῃ τὸ σουργιάλι.*

ἡ ὁποία προῆλθεν ἔκ τοπικῆς σκωπτικῆς διηγήσεως, τὴν ὁποίαν ἐμνημονεύσαμεν ἄνωτέρω (σ. 216). Ἐκ τοιοῦτου τινὸς τοπικοῦ σκωπτικοῦ μύθου λησμονηθέντος θὰ ἐγεννήθη ἑξάπαντος καὶ ἡ παροιμία

Ἀφορμὴ τοῦ Πάσχου ἡ πορδὴ νὰ σφάζουμε τὸ βοῦδι.

λεγομένη ἐπὶ τῶν δι' ἀσήμαντον αἰτίαν διαπραττόντων ἔργον ὠφέλιμον μὲν εἰς αὐτούς, εἰς ἄλλον ὅμως τινὰ ἐπιζήμιον.

Ἐν γένει δέ, ὡς παρατηρήσαμεν εἰς τὰ περὶ εὐτραπέλων διηγήσεων (1), ἕκαστος τόπος ἔχει καὶ τὸν κωμικόν του ἥρωα, ἔκ τῶν σκωπτικῶν ἀνεκδότων τοῦ ὁποίου πολλάκις ἀποσπῶνται ἢ συμπτύσσονται παροιμίαι. Οὕτω π. χ. εἰς τὴν Γκιουμουλτζίναν ἔμεινε παροιμιώδης ἡ φράσις, *ἴ! μπρε κόσμους ἔς τοῦ τσιαρσί*, τὴν ὁποίαν εἶπεν ὁ ἄνωτέρω μνημονευθεὶς Μανταλέτσιος θέλων νὰ ἐκφράσῃ τὸν θαυμασμόν του διὰ τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον εἶδε κάποτε εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπου εἶχε σταλῆ ὑπὸ τῆς μητρὸς του. Ἐκτοτε ἡ φράσις κατήντησε παροιμία καὶ λέγεται διὰ πάντα δεικνύοντα ἠλίθιον θαυμασμόν διὰ πράγματα κοινὰ καὶ ἀσήμαντα. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι τοιαύτας, ἔκ τοπικῶν σκωπτικῶν διηγήσεων προερχομένας, παράδειγμα δὲ ἡ ὑπὸ τῶν παροιμιογράφων μνημονευομένη παροιμία, τὸ *Πάρνου σκαφίδιον*, ἐπιλεγομένη διὰ τοὺς ζητοῦντας μικρά. Προῆλθε δ' ἡ παροιμία ἔκ τινος Πάρνου, ὁ ὁποῖος ἐπειδὴ ἔχασε τὴν σκάφην του ἠνώχλει διαρκῶς τὸν δῆμον.

Ὅπως δ' αἱ πράξεις καὶ οἱ λόγοι τῶν κωμικῶν τούτων ἠρώων, οὕτω καὶ αὐτοὶ καὶ τὰ ὀνόματά των καθίστανται παροιμιώδη. Ὅπισθεν δὲ τῶν ὀνομάτων τούτων κρύπτονται ὅλαι

(1) Ἄνωτέρω σ. 208 καὶ 216.

αἱ εἰς βᾶρος αὐτῶν κυκλοφοροῦσαι παροιμιώδεις διηγήσεις. Οὕτως ἤκουσα πολλάκις ἐν Γκιουμουλτζίνη μητέρας νὰ λέγουν μετ' ἀγανακτήσεως πρὸς τὰ τέκνα των, ὅταν δεικνύουν νωθρότητα ἢ λέγουν καὶ πράττουν ἡλιθιότητος, ἔμ, *Μανταλέτσιους πλιά!* Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατήνησαν παροιμιώδη διάφορα ὀνόματα ἱστορικῶν ἢ μυθολογικῶν προσώπων ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν ἀδομένων ἢ λεγομένων, ὡς π. χ. τὸ ὄνομα τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως *Σαρδαναπάλου* διὰ τὴν τρυφήν, τοῦ *Κινύρου* καὶ τοῦ *Κροίσου* διὰ τὸν πλοῦτον, τοῦ *Τιθωνοῦ* διὰ τὴν μακροβιότητα· καὶ παρ' ἡμῖν τὰ ὀνόματα τοῦ *Ἰούδα*, τοῦ *Κάϊν*, τοῦ *Μαθουσάλα* κτλ.

Καθὼς τώρα οἱ παροιμιώδεις μῦθοι, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ παροιμίαι αὗται προέρχονται, εἶναι ἐντελῶς τοπικοί, οὕτω καὶ αἱ παροιμίαι εἶναι τοπικαί. Ἐν τούτοις, καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ τοπικαὶ εὐτράπελοι διηγήσεις ἐπεκτείνονται κάποτε καὶ εἰς εὐρύτερους κύκλους, ὅποτε, ἐπερχομένης βαθμιαίως τῆς λήθης τῶν προσώπων καὶ πολλάκις τῶν πραγμάτων, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀρχικῶς συνεδέοντο, χάνουν τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμὸν καὶ ἀποβαίνουν ἀπλῶς εὐτράπελοι, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αἱ πρὸς αὐτὰς συνδεδεμέναι παροιμίαι γίνονται πολλάκις κοινότεραι καὶ γενικώτεραι, ἀποβάλλουσαι βαθμηδὸν κάθε σύνδεσμον πρὸς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ τόπους. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Χίῳ διὰ τοὺς ἄρπαγας πλοιάρχους ἡ παροιμία

Ρύζι κι ἄναυλο!

προερχομένη ἐκ τῆς ἐξῆς εὐτραπέλου διηγήσεως, ἡ ὁποία ἦτο μὲν ἴσως ἀρχικῶς τοπικὴ, λησμονηθέντος ὅμως τοῦ ὀνόματος ἔχασε καὶ τὸν τοπικὸν αὐτῆς χρωματισμὸν καὶ ἀπέβη ἀπλῶς εὐτράπελος παροιμιώδης·

Ἐνας πλοίαρχος ἄρπαγος πῆγε 'ς τὴν Ἀλεξάντρεια νὰ φορτώσῃ ρύζι. Τὸν ἤξεραν ὅμως καὶ γι' αὐτὸ κανένας δὲν τοῦ δῶνε ναῦλο. Ἀπάνω 'ς αὐτὸ φώναζε, «Ρύζι κι ἄναυλο!».

Ἐπίσης ἐκ τῆς ἀνωτέρω (σελ. 216) παρατεθείσης εὐτραπέλου διηγήσεως προῆλθεν ἡ παροιμία,

Σκοτάδι! Ἄδης! καὶ βρωμᾶ τυρίλες!

Καὶ ἐκ περιπαιγμάτων χωριῶν ἔχομεν ἐπίσης τοπικὰς συνήθως παροιμίας, αἱ ὁποῖαι ὅμως καὶ αὐταὶ πολλάκις ἀποκτοῦν εὐρύτεραν διάδοσιν. Τὰ περιπαίγματα, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, εἶναι καθαρὰ σκωπτικαὶ διηγήσεις, ἀναφερόμεναι εἰς ὠρισμένους τόπους. Ἄρκει ὅμως νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς στενῆς αὐτῶν χρήσεως δι' ἓνα ὠρισμένον τόπον καὶ νὰ χρησιμοποιηθοῦν γενικώτερον διὰ πᾶσαν ὁμοίαν περίπτωσιν, διὰ νὰ γίνουν παροιμιώδεις καὶ νὰ μᾶς δώσουν καὶ παροιμίας, πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει ἐναργέστερον τὸν εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν τῶν παροιμιῶν χαρακτήρα, τὸν ὁποῖον ἐσημειώσαμεν ἄνωτέρω. Οὕτω π. χ. ἐν Χίῳ λέγεται διὰ τοὺς Βρονταδούσους ὡς σκῶμμα τὸ ἐξῆς·

Κάθε νύκτα ἐπήγαιεν ὁ Λιοντῆς καὶ εὗρισκεν τὴν ἀγαπητικίαν του. Ἐν ἔλεγαν τιποτις ἄλλο παρά, «Καλησπέρα, Ξενοῦ. — Καλὸ 'ς τὸ Λιοντή. — Εἶναι χαμπάρια, Ξενοῦ; — Καλά, Λιοντή».

Ἐκ πληρεστέρας παραλλαγῆς τῆς αὐτῆς διηγήσεως προῆλθον καὶ αἱ παροιμίαι

Καλησπέρα, Ξενοῦ. — Καλὸ 'ς τὸ Λιοντή.

καὶ

Ἦκουσες τὸ μπούμ; Ἐγὼ μούτανε!

λεγόμεναι ἐπὶ τῶν ἄνευ χάριτος ὁμιλούντων.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκ τῶν διαφόρων παροιμιωδῶν μύθων συμπτύσσονται ἢ ἀποσπῶνται παροιμίαι, ἢ προκύπτουν παροιμιώδη ὀνόματα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ τῶν περιπαιγμάτων ἀποσπῶνται ἢ συμπτύσσονται φράσεις ὡς παροιμιώδη σκῶμματα ἢ προκύπτουν διάφορα παροιμιώδη παρωνύμια, ἀποδιδόμενα ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὅλους τοὺς περιπαιζομένους κατοίκους. Οὕτω π. χ. σκώπτουν οἱ Μεσσήνιοι τοὺς Μανιάτες διὰ τῆς φράσεως, ἔχει ὁ σιοῦκος ἄντερα; ἢ ὁποία προῆλθεν ἐκ τοῦ ἄνωτέρω (σ. 219) παρατεθέντος περιπαίγματος. Ἐν Χίῳ σκώπτουν τοὺς χωρικοὺς τοῦ Βασιλεωνοῖκου διὰ τῆς φράσεως, τὸ νοῦ σας! νὰ μὴ ξεγείρη ἢ Ψαρή, ἢ ὁποία προέρχεται ἐκ τοῦ ἐξῆς περιπαίγματος·

Τὸ Μεγάλον Σάββατον ἓνας Χαρκούσης ἐσιτέκετον ἀπόξ' ἀφ' τῆμ πόρταν κ' ἐφύλαγεν νὰ μὴν τοῦ πάρονν τὰ ξύλα γιὰ τὸφ φανὸν τῆς Λαμπρῆς Οἱ

Βασιλεωνοικοῦσοι τὸν ἐπογέλασαν κ' ἐπῆγαν κ' ἐννοῖξαν τὴν ὀπίσω πόρταν καὶ τοῦ τὰ κλέψαν ὄλα. "Αμα τὸ νοιῶσαν οἱ Χαρκοῦσοι ἐτρέξαν νὰ τοὺς πιάσουμι μὰ δὲν ἐμπόρεσαν· μόνον ἀπὸ μακριὰ τῶν ἐφωνάζζαν, «Τὸ νοῦς σας! νὰ μὴ ξεγεῖρη ἡ Ψαρή!» (¹)

Τοὺς δὲ κατοίκους τοῦ Νεοχωρίου ὀνομάζουσι σκωπτικῶς ἀπαλλαρίνες ἐκ τοῦ ἐξῆς περιπαίγματος·

Ἡ ἀγαπητικιά ἐτραύαν τὴμ προβατίαν κ' ἐπέρασεν ἀφ' τὴν πιάσαν τοῦ χωριοῦ, ποῦ ἐκάθονταν ὁ ἀγαπητικός της. Καὶ γιὰ νὰ τοῦ δώκῃ νὰ καταλάβῃ ποῦ θὰ πά, γιὰ νὰ ρητῇ κ' ἐκεῖνος, ἤλεγεν τάχα τῆς προβατίνας, «'Σ τὴν Ἀπαλλαρίναθ θὰ πάω κ' ἔλα μπέ». Γιὰ δ' εὐτὸ τοὺς Νιοχωρούσους τοὺς λέν Ἀπαλλαρίνες.

Ὅπως ἐκ τῶν διαφόρων μύθων, οὕτω καὶ ἐκ διαφόρων γεγονότων εἴτε ἱστορικῶν εἴτε καὶ τοπικῶν, τὰ ὅποια ἀπέβησαν πολύκροτα καὶ κατήντησαν παροιμιώδη, προέρχονται διάφοροι παροιμίαι. Οὕτω π. χ. κατὰ τὸν προπαραελθόντα αἰῶνα παροιμιώδης κατέστη ἡ παρὰ τὴν Ἄνδρον καταστροφή, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ὁ Λάμπρος Κατσόνης, ὅθεν καὶ ἡ γνωστοτάτη παροιμία

*Σὰν σ' ἀρέσῃ, μπάριμπα Λάμπρο,
ξαναπέρασ' ἀπ' τὴν Ἄντρο.*

χαιρεκάκως πλασθεῖσα ὑπὸ τῶν νησιωτῶν, τοὺς ὁποίους ἐπίεζεν ὁ Λάμπρος διὰ τῶν ἀργυρολογιῶν του. Ἐν Μάνῃ παροιμιώδεις εἶχον καταντήσει αἱ καταχρήσεις τῶν μπέηδων, οἱ ὅποιοι ἐγκαθιστάμενοι εἰσέπραττον πολλάκις καὶ τοὺς πληρωθέντας ἤδη εἰς ἔλαιον φόρους εἰς τὸν προκάτοχον· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία

*Ἄλλος Μπέης,
ἄλλα λάδια.*

ἐπιλεγομένη ἐπὶ τοιούτων ἀρπάγων ἀρχόντων. Ἐκ τῶν γινομένων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐνετοκρατίας, ὅποτε ὑπῆρχον πολλοί, οἱ ὅποιοι ἀφορμὴν ἐζήτουν, διὰ νὰ καταγγείλουν τοὺς συμπολίτας των εἰς τοὺς Ἐνετοὺς ἀρχοντας, προῆλθεν ἡ παροιμία

Δεῖρε με, νὰ πάω 'ς τοῦ Μπαῖλου.

(¹) Λαογραφ. Γ' 624, ΙΕ'.

λεγομένη νῦν ἐπὶ τῶν ἐπιζητούντων ἀφορμὴν κατηγορίας. Ἐκ τῆς ἐνετοκρατίας δ' ἔχει ἐπίσης τὴν ἀρχὴν καὶ ἡ παροιμία

Ἄν δὲ μ' ἀρέσῃ ὁ Δάνδολος, πάω μὲ τὸν Κορνάρο.

λεγομένη ὑπὸ τοῦ ἐξ οὐδενὸς ἐξαρτωμένου. Ἐν Ἰωαννίνοις παροιμιώδης κατέστη ἡ μακροχρόνιος καὶ δυσαπάλλακτος τυραννία τοῦ Ἀλῆ, ὅθεν καὶ ἡ παροιμία

*Πάλι μεις καὶ πάλι μεις
πάλι Ἀλῆ πασᾶς βαλῆς.*

λεγομένη σήμερον ἀκριβῶς δι' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐπανέρχονται διαρκῶς οἱ αὐτοὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν.

Καὶ ἐκ τοπικῶν δὲ πολυκρότων γεγονότων ἔχομεν παροιμίας, ὁποία ἡ πανελλήνιος

Ἐγινε τοῦ Κουτρουλίη τὸ πανηγύρι.

καθὼς καὶ ἡ πασίγνωστος

*Πίσκοπε τοῦ Δαμαλᾶ,
δίχως νοῦ, δίχως μυαλά,
τὰ λιανὰ δὲν ἤθελες,
τὰ μεγάλα γύρευες·
τραῦα τὸ χερόμυλο,
κούνα τ' ἀραπόπουλο.*

Ὑφίστανται δὲ πολλάκις αἱ παροιμιαί αὗται τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ ἐκ τοπικῶν εὐτραπέλων διηγήσεων. Διαδιδόμεναι δηλαδὴ ἀποβάλλουν πολλάκις τὸν τοπικὸν αὐτῶν χρωματισμὸν καὶ ἀποβαίνουν ρήσεις γενικώτεραι, ἀπηλλαγμέναι παντὸς συνδέσμου πρὸς ὠρισμένα πρόσωπα καὶ τόπους. Οὕτω π. χ. ἡ ἀνωτέρω παροιμία, διαδοθεῖσα καὶ καταστᾶσα σχεδὸν πανελλήνιος, εὐρίσκεται εἰς πολυπληθεῖς παραλλαγάς, εἰς τινὰς τῶν ὁποίων τὸν ἐπίσκοπον τοῦ Δαμαλᾶ ἀντικατέστησε παπᾶς ἢ καλόγερος, ἔν τισι δὲ καὶ οὐδόλως πλέον μνημονεύεται, τῆς παροιμίας περιορισθείσης εἰς τοὺς στίχους

*Τὰ μικρὰ δὲν ἤθελες,
τὰ μεγάλα γύρευες,
τραῦα τὸ χειρόμυλο
κούνα καὶ τὸ διάβολο.*

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἐκ τῶν μύθων ἀποσπῶνται χαρακτηριστικοὶ λόγοι καὶ ἀποτελοῦν παροιμίας, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐκ διαφόρων ἐπεισοδίων ἱστορικῶν χαρακτηριστικοὶ λόγοι καὶ ἀποφθέγματα προσώπων ἱστορικῶν ἀποσπώμενοι γίνονται παροιμιώδεις. Τοιοῦτον τι εἶναι π. χ. τὸ περίφημον τοῦ Θεμιστοκλέους, *πάταξόν μὲν ἄκουσον δέ*, τὸ τοῦ Ἴπποκλείδου, *οὐ φροντὶς Ἴπποκλείδῃ* κτλ. Τοιοῦτον τι εἶναι καὶ τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, *ἀπὸ τὰ μάτια σου ὡς τὸν κ. σου δὲν μπορεῖς νὰ μάθῃς τὴν ἀλήθεια*, τὸ ὁποῖον εἶπε, καθὼς διηγεῖται ὁ Τερτσέτης, εἰς τὴν ἐξῆς περίστασιν·

Εὐρισκόμενος εἰς τὰς Ἀθήνας ἔβγαλε εἰς τὰ ὀπίσθια ἓνα σπειρί. Διὰ νὰ μάθῃ πόσον ἦτο μεγάλο ἔκραξεν ἓνα νὰ τοῦ τὸ ἰδῆ, καὶ αὐτὸς τοῦ ἀπεκρίθη, «Εἶναι σὰν ῥεβίθι». Κράζει ἄλλον ἔπειτα καὶ τὸν ρωτᾷ, καὶ τοῦ λέγει· «Εἶναι σὰν καρύδι». Κράζει τρίτον, καὶ τοῦ λέγει· «Εἶναι σὰν αὐγό. — Περίεργον, ἐστράφη τότε καὶ εἶπε, ἀπὸ τὸ κεφάλι μου ὡς τὸν κ. μου, καὶ δὲν μπορῶ νὰ μάθω τὴν ἀλήθεια».

Οἱ τοιοῦτοι λόγοι κατ' ἀρχὰς ἐπαναλαμβάνονται μετ' ἐξιστορήσεως τῆς περιστάσεως, καθ' ἣν ἐλέχθησαν καὶ μνείας τοῦ εἰπόντος. Ἐπειτα ὅμως βαθμηδόν, γνωστοτάτου θεωρουμένου τοῦ πράγματος, παραλείπονται ταῦτα καὶ ἀπομένει ψιλὸς ὁ παροιμιώδης γενόμενος λόγος. Εἰς τοιαύτην δέ τινα προέλευσιν ἀρχαίων παροιμιῶν πιθανῶς ἀποβλέπων καὶ ὁ Τρύφων ὄρισε τὴν παροιμίαν ὡς *«λόγον εἰρημένον ἐν ἀρχῇ πρὸς ἕτερον, λεγόμενον δὲ ὑφ' ἡμῶν κατ' ἀνακύκλησιν πρὸς τινα τῶν ὁμοήθων ὡς παρὰ Σαπφοῖ, μητ' ἐμοὶ μέλι μήτε μέλιττα»*.

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν ὑπάγονται καὶ διάφοροι ἐκ τῶν ἱερῶν γραφῶν ἀποσπασθεῖσαι ῥήσεις διαφόρων ἱερῶν προσώπων, αἵτινες ἀρχικῶς δι' ἄλλα λεχθεῖσαι, μεταφέρονται νῦν καὶ χρησιμοποιοῦνται παροιμιωδῶς, ὡς π. χ. *οὐαὶ ἡμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω, Οὐκ ἦν φωνὴ καὶ οὐκ ἦν ἀκρόασις, Ἄρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει κ. τ. λ.*

Τελευταῖον ἔχομεν παροιμίας καὶ ἐξ ἄσμάτων ἢ ἄλλων

διαφόρων στιχουργημάτων, τὰ ὅποια ὡς περιέχοντα ἔκθεσιν γεγονότος τινὸς δύνανται νὰ θεωρηθοῦν κατ' ἐπέκτασιν ὡς μῦθοι. Ἐκ τούτων, καθ' ὃν τρόπον καὶ ἐκ τῶν μύθων, ἀποσπῶνται διάφοροι χαρακτηριστικοὶ στίχοι ἢ καὶ μακρότερα τεμάχια καὶ χρησιμοποιοῦνται αὐτοτελῶς, μεταφερόμενα εἰς ἀναλόγους περιστάσεις. Τοιοῦτος π. χ. εἶναι ὁ στίχος

Βοηθᾶ σε ὁ τόπος, Διγενή, καὶ βγαίνεις ἀντρειωμένος.

ὁ ὅποιος προφανῶς ἀποσπασθεὶς ἐκ λησμονηθέντος νῦν ἀκριτικοῦ ᾄσματος διατηρεῖται καὶ λέγεται ὡς παροιμία «ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων ἄλλων ἔνεκα εὐτυχοῦς τινος συμπτώματος, ἐνῶ φύσει εἶναι ὑποδεέστεροι αὐτῶν». Ἐπίσης ὁ στίχος

Ἐφαγε τὸ μαρουλόφυλλο χωρὶς νὰ βάλῃ ξίδι.

ἐκ τῆς γνωστῆς ἐμμέτρου διηγήσεως *Γαδάρου, λύκου καὶ ἀλεπούς*. Ἐπίσης τὸ ἐκ τοῦ σατυρικοῦ ᾄσματος τῆς ἀκαμάτρας ἀπόσπασμα

*Ἐνα χρόνον τὸ ἕνα μῆνα
ἤκαμ' ἕνα ἀδράχτι νῆμα
τοῦ βαλα 'ς τὸν δουλαπάκι
τοῦ φαγι τοῦ ποντκάτσι.*

Ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ παραμυθίων καὶ ἄλλων διηγήσεων ἀποσπῶνται πολλάκις φράσεις, αἱ ὅποια καθίστανται παροιμίαι, οἷα π. χ. ἡ φράσις

Ἄκουε, παπᾶ, ἀπ' τὸ σάκκο.

ἢ

*Ἄκουε, σακκοδεμένε
καὶ 'ς τὸν τοῖχο ἀκουμπισμένε.*

ἢ ὅποια ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς ἐξῆς διηγήσεως, τὴν ὁποίαν παραθέτω ἐν περιλήψει. Ἐλεγαν τοῦ παπᾶ ὅτι τὸν ἀπατᾶ ἢ σύζυγός του καὶ δὲν τὸ ἐπίστευε. Τότε ὁ λέγων, διὰ νὰ τὸν κάμῃ νὰ τὸ πιστεύσῃ, τὸν ἔβαλεν εἰς σάκκον καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸν ἴδιον οἶκον, ὅπου ἐρωτοτροπῶν μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ ἀπηθύθυνεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὰ ἀνωτέρω.

Καὶ αἱ παροιμίαι αὗται, αἱ ἐξ ᾄσμάτων ἢ παραμυθίων ἀποσπώμεναι, ὑφίστανται τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποίαν καὶ αἱ ἐκ τῶν μύθων. Βαθμηδὸν ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ ᾄσμα,

πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸ τὸ ἄσμα, λησμονεῖται, λησμονοῦνται τὰ πρόσωπα καὶ αἱ περιστάσεις, καὶ αἱ παροιμίαι λαμβάνουν τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συναντῶνται πολλάκις αἱ παροιμίαι πρὸς τὰς γνώμας. Ὡς παράδειγμα ἄς χρησιμεύσῃ ἡ παροιμία

Βοηθᾶ σ' ὁ τόπος, Διγενή, καὶ βγαίνεις ἀντρειωμένος.

Ταύτης ὁ ἀρχικὸς τύπος φαίνεται νὰ εἶναι ὁ τῆς ἀκολούθου παραλλαγῆς

Βοηθᾶ σ' ὁ τόπος, λιγερή, καὶ φαίνεσ' ἀντρειωμένη.

καθ' ὃν ὁ Διγενὴς ἐλέγχει τὴν ἀντίπαλον πολεμικὴν νεάνίδα καὶ ὄχι αὐτὴ τὸν καταπαλαίσαντα τὸν Χάρον Διγενή. Εἰς ἄλλας παραλλαγὰς ἔχουν λησμονηθῆ τελείως τὰ ὀνόματα, ἐν τέλει δὲ παρερμηνευθεῖσα κατήντησε

Σ' ἀψυχῶ καὶ φαίνεσ' ἀντρειωμένος.

δηλαδή φείδομαί σου, ἀπαξιῶ νὰ ἀγωνισθῶ πρὸς σὲ ἀπὸ τοῦ ἴσου καὶ διὰ τοῦτο φαίνεσαι ἀντρειωμένος.

β') Γνώμαι.

Ὅτι ἀνωτέρω ἐλέχθη γενικῶς περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκφορᾶς τῶν γνωμῶν ἰσχύει καὶ διὰ τὰς νεοελληνικὰς γνώμας. Καὶ αὐταὶ ἐκφράζουν πρακτικὰς ἀληθείας, ἐκ τῆς πείρας ὑπὸ τοῦ λαοῦ κτηθείσας, ἐκφέρονται δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ποικίλους τρόπους. Οὕτως ἔχομεν νεοελληνικὰς γνώμας ὑπὸ τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως ἢ παραγγέλματος, οἷον

*Ὅπου δῆς πολλὴ ἀγάπη
δέξου καὶ πολλὴ ἀμάχη.*

καὶ

*Ὅπου φιλεῖς μὴ δάνειζε
καὶ ὅπου ἀγαπᾷς μὴ σύχναζε.*

Ἐπίσης ὅμως συνήθης εἶναι καὶ ἡ δι' ἀλληγορικῶν μεταφορῶν ἐκφορὰ ἔκ τε τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου. Τοιαύτη π. χ. ἐκ τοῦ φυτικοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ρόδο καὶ ἀπὸ ρόδο βγαίνει ἀγκάθι.

σημαίνουσα ὅτι τέκνα χρηστὰ γεννῶνται ἐκ γονέων πονηρῶν καὶ τάνάπαλιν. Ἐκ τῶν μετεώρων ἢ ἐξῆς·

Καθαρὸς οὐρανὸς ἀστραπὴ δὲ φοβᾶται.

σημαίνουσα ὅτι ὁ ἔχων καθαρὰν συνείδησιν οὐδὲν ἔχει νὰ φοβῆται. Ἐπίσης λέγεται

Τ' ἀδειανὸ τ' ἀγγεῖο σκούζει.

τὸ ὁποῖον δηλοῖ ὅτι οἱ ἔχοντες κενὴν τὴν κεφαλὴν εἶναι καὶ φωνασκοί·

Ὁ τροχὸς χωρὶς ἄλειμμα δὲ γυρίζει.

ὅτι ἄνευ δώρων δὲν προχωροῦν αἱ δίκαι·

Φασούλι φασούλι γεμίζει τὸ σακκούλι.

ὅτι διὰ τῆς οἰκονομίας ἐκ τῶν ὀλίγων ἀθροίζονται πολλά·

*Χαρὰ δ' ἐκειὸν ποῦ ἔμαθε τ' ἀστέρια νὰ ρωτάη,
μὲ τὸ φεγγάρι νὰ μιλή, τὰ γνέφει νὰ νογάη.*

ὅτι εὐτυχὴς ὁ φιλόπονος, ὁ ἐργαζόμενος καὶ τὴν νύκτα. Ἡ ἀλληγορία ἐκ παλαιότερων ἀστρολογικῶν δοξασιῶν.

Ἐχομεν δὲ γνῶμας καὶ ἐκ διδακτικῶν μύθων, αἱ ὁποῖαι ἢ ἀποσπῶνται ἐκ τοῦ μύθου ἢ συμπτύσσονται καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ παροιμίαι, ἢ συνάγονται ὡς ἐπιμύθια εἰς τὸ τέλος τῶν μύθων, καθ' ὃν τρόπον ἀνεφέραμεν ἤδη (σ. 259 κέ.).

Γνῶμας ἔχομεν δι' ὅλας σχεδὸν τὰς περιστάσεις τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ δράσεως εἴτε ἐν τῷ ἠθικῷ εἴτε ἐν τῷ κοινωνικῷ εἴτε ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Οὕτως ἔχομεν γνῶμας ἠθικάς, οἷον

Ἡ ἀλήθεια εἶναι μία.

*Λέγε τὴν ἀλήθεια,
νὰ χῆς τὸ θεὸ βοήθεια.*

γνῶμας κοινωνικάς, οἷον

Φίλος ἀκάλεστος καθάριος διακονιάρης.

Τὸν ἀγαπᾷς ἐπαίνα καὶ τὸν μισεῖς χαιρέτα.

γνῶμας πρακτικάς, οἷον

Ἄδικα δούλευε, ἄδικα μὴ κάθεσαι.

Ὅταν πουλοῦν ἀγόραζε, νὰ ἔχῃς ὅταν σοῦ χρειαστῇ.

καὶ ἀλληγορικῶς

Ἡ σκύλ' ἀπὸ τῆ βιάση της κάνει τυφλὰ κουλούκια.

Εἰς τὰς πρακτικὰς ταύτας γνώμας ὑπάγονται καὶ ὅσαι ρήσεις καὶ παραγγέλματα προέρχονται ἐκ διαφόρων βίων, τοῦ γεωργικοῦ, τοῦ ποιμενικοῦ, τοῦ ναυτικοῦ, εἰς τὰ ὅποια οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ ποιμένες καὶ οἱ ναῦται συγκεντρώνουν τὰς ἐκ τῆς παρατηρήσεως κτηθείσας διὰ τὸν βίον των ἐμπειρίας. Οὕτω π. χ. ἔχομεν ἐκ τοῦ γεωργικοῦ βίου διὰ τὴν γεωργίαν

*Ὅταν ἀρχίσῃ ὁ Αὐγουστος νὰ βαρυνχεμμωνειάσῃ,
ὁ γεωργὸς τ' ἀλέτρι του ἀμέσως ἄς ταιριάσῃ.*

διὰ τὴν ἄμπελον

*Ἐνα χρόνον ἄκλαδο,
πέντε χρόνους ἔρημο.*

διὰ τὰ σῦκα

Τ' ἄη Πνεμάτου βάλ' ὄρονὸ καὶ τ' ἄη Λιᾶ φὰ οῦκα.

διὰ τὴν σποράν

*Τοῦ ἁγίου Λουκᾶ
σπείρε τὰ κουκκιά κ. τ. λ.*

Ἐκ τοῦ ποιμενικοῦ

Ἄρνιὰ κ' ἐρίφια τὸ Μάη τὸ μῆνα δείχνουν.

Τοῦ λιβαδιοῦ τ' ἄρνι ἄν πάη στὸ βουνὸ προφάει καὶ τοῦ βουνοῦ τ' ἄρνι ἄν πάη ἔς τὸ λιβάδι χαρὰ σὲ δαῦτο.

Ἐκ τοῦ ναυτικοῦ

Τῶν καλῶν ἀντρῶν γυναῖκες τὸν Ἀπρίλη Μάη χηρεύουν.

Γέρο βοριά ἀρμένιζε καὶ νότο παλληκάρι.

Πρὸς τὰς γεωργικὰς, ποιμενικὰς καὶ ναυτικὰς ταύτας γνώμας ἄμεσον σχέσιν ἔχουν καὶ αἱ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν καιρῶν μετεωρολογικαὶ κατὰ τόπους γνώμαι, αἱ ὅποιαι πολλάκις χρησιμεύουν ὡς ρυθμισταὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν γεωργῶν, τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ποιμένων. Οὕτω π. χ. λέγεται ἐν Πύργῳ τῆς Ἡλείας

*Ὅταν ἀστράφτῃ τὸ Ποντικόκαστρο
βάλε τὸ ὑννὶ ἔς τὸν τράσιο
ὅταν ἀστράφτῃ κατὰ τὴν Ἀρκαδιὰ
κάνε κι ἄλλη μιὰ σπορά.*

Ἐπίσης ἐν Ἡλείᾳ

Βοριᾶς ἀστράφτει γιὰ νερό, κ' ἡ Μπαρμπαριά γιὰ ξέρα.

Ἐν Ἡλείῳ

*Ἄστραψε 'ς τὸ Ζάλογγο,
βάλε μέσα τ' ἄλογο.*

Καὶ γενικῶς

Ἄστραψε καὶ βρόντησε καὶ δὲν ἐβόρρησε, καθάριος νότος.

Τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου ἀντιρῶει τὸ κρούο.

*Τὸν Ἀπρίλη καὶ τὸ Μᾶ
κατὰ τόπους τὰ νερά.*

Ἐπίσης εἰς τὰς πρακτικὰς ταύτας γνώμας δύνανται νὰ καταταχθοῦν καὶ διάφοροι γνωμικαὶ ρήσεις καὶ παραγγέλματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ διαφόρων ἐθίμων, δοξασιῶν καὶ προλήψεων. Τὰ παραγγέλματα ταῦτα καὶ αἱ ρήσεις βεβαίως δὲν ἐκπορεύονται ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς σοφίας τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐκ δοξασιῶν καὶ προλήψεων, παραδόξων πολλάκις καὶ γελοίων. Μόλον τοῦτο δὲν παύουν διὰ τοῦτο νὰ εἶναι γνώμαι, διότι παρὰ τῷ λαῷ πιστεύονται ὡς ἀλήθειαι, διότι ὡς ἀλήθειαι πιστεύονται καὶ αἱ δοξασίαι, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτουν. Τοιαῦται γνώμαι εἶναι π. χ. αἱ ἑξῆς:

*Τετράδη καὶ Παρασκευὴ τὰ νύχια σου μὴ κόψης
καὶ Κυριακὴ νὰ μὴ λουσιῆς, ἂν θέλῃς νὰ προκόψης.*

Μεγάλ' ἀφτιά πολύχροнос.

δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ φυσιογνωμονικὴ δοξασία, καθ' ἣν ὁ ἔχων μεγάλα ὄτα ζῆ πολλά ἔτη.

*Τοῦ κοριτικοῦ ἢ ἀνδρασκειὰ
τρεῖς χρόνους εἶν' ἀναβολιά.*

δι' ἧς ἐκφράζεται ἡ πρόληψις, καθ' ἣν ἡ διασκέλισις παρθένου ἐπιφέρει πάντοτε κακόν.

Εἰς δὲ τὰς κοινωνικὰς γνώμας δύνανται νὰ περιληφθοῦν καὶ διάφοροι ρήσεις περὶ διαφόρων τόπων, ὡς καὶ τῶν διαφορῶν συνοίκων λαῶν. Εἰς ταύτας συγκεντρώνει ὁ λαὸς τὰς ἐκ τῆς μακροχρονίου ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν συνοίκων τού-

των καὶ τῶν γειτόνων παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐλέγχουσι πολλάκις οὐ μόνον λεπτὴν ψυχολογικὴν παρατήρησιν, ἀλλὰ καὶ ἐξαιρετικὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν, καθ' ὅσον δι' ἐλαχίστων ἀπεικονίζουσι ἄριστα καὶ παραστατικώτατα τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος αὐτῶν. Οὕτω λέγεται περὶ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων

*Βούλγαρο ἂν κάμης φίλο,
βάστα καὶ κομμάτι ξύλο·
κι ἂν τὸν Τοῦρκο κάμης φίλο,
βάστα πάντοτε καὶ ξύλο.*

διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται ἄριστα τὸ βάρβαρον καὶ ἄγροικον καὶ ἀπολίτιστον τῶν λαῶν τούτων, τῶν ὁποίων καὶ ἡ φιλία εἶναι πάντοτε βλαβερά. Περὶ τῶν αὐτῶν Βουλγάρων λέγεται

Ἔδωκαν δὲ Βούργαρ' αὐγὸ, θέλει κι ἄλας.

τοῦθ' ὅπερ χαρακτηρίζει παραστατικώτατα τὴν ἀγροικίαν καὶ ἀπληστίαν τοῦ λαοῦ τούτου, ὅστις ποτὲ δὲν μένει εὐχαριστημένος εἰς ὅ,τι τοῦ προσφέρεται, ἀλλὰ διαρκῶς ζητεῖ καὶ ἄλλα.

Ἔτι παραστατικώτερον χαρακτηρίζεται τὸ ἐλάττωμα τῶν Ἑβραίων, οἱ ὁποῖοι μὴ διακρινόμενοι ἐπὶ γενναιότητι καὶ καρτερίᾳ εἰς τοὺς πόνους προσπαθοῦν διὰ φωνῶν καὶ κραυγῶν νὰ κινήσουν τὴν συμπάθειαν τῶν ἀκούοντων καὶ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτῶν ἐναντίον τοῦ ἀδικήσαντος

Εὐθύς πὺν γγίζεις τὸν Ὀβριό, τὸ μάτι του φωνάζει.

Διὰ τὸ φιλοχρήματον τῶν Βλάχων χαρακτηριστικώτατον εἶναι τὸ ἐξῆς

Ὁ Βλάχος, ἂν δὲν τοῦ πάρουν τὸ σκιάδι, δὲν πλερώνει τὸ κουμέρκι.

Τὸ δὲ ἀνέστιον καὶ φερέοικον τῶν Ἀθιγγάνων χαρακτηρίζεται συντομώτατα διὰ τοῦ ἐξῆς

Ἔχει ὁ Ἀθίγγανος ἀχιλιά;

Μερικαὶ τῶν γνωμῶν τούτων προέρχονται ἐκ μύθων, σχετιζόμεναι οὕτω πρὸς τὰ μνημονευθέντα ἀνωτέρω περιπαίγματα. Οἷον λέγεται περὶ τῶν Ἀθιγγάνων

Τὸ γύφτο κάνουν βασιλιά καὶ κειὸς γυρεύει ρεϊκία.

τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ γνωστοτάτου μύθου, καθ' ὃν

Μιά φορά ἔνα γύφτο ἤθελαν νὰ τὸν κάμουν βασιλιᾶ καὶ καθὼς τὸν πήγαιναν ἔς τὸ παλάτι νὰ τοῦ βάλουν τὴν κορῶνα, πέρασαν ἀπὸ ἓνα δάσος, ὅπου ἦταν πολλὰ ρεῖκια. Ὁ γύφτος θυμήθηκε τὴν παλιά του τέχνη καὶ φώναξε· «Τι ὠραῖα ρεῖκια γιὰ κάρβουνο!» Σὰν τ' ἄκουσεν αὐτὸ ὁ λαός, πὺν τὸν συνώδευε, εἶδε πὼς ὁ γύφτος πάντα γύφτος θὰ μείνη καὶ τὸν ἔστειλαν ἔς τὴ δουλειά του.

Δὲν πρέπει ὅμως νὰ ὑποτεθῆ ὅτι πᾶσαι αἱ γνώμαι αὗται προέρχονται ἐκ τῆς παρατηρήσεως πραγματικῶν ἐλαττωμάτων. Πολλαὶ ἔχουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπλῶς εἰς τὴν σκωπτικὴν τοῦ λαοῦ διάθεσιν καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν τοιαύτας λεγομένας περὶ πλειόνων καὶ τόπων καὶ λαῶν. Οὕτω π. χ. διὰ τοὺς Καρδαμυλίτας τῆς Χίου λέγεται

Ἐκατὸ Καρδαμυλίτες

ἔνα γάδαρο φορτῶναν.

δι' οὗ ψέγεται ἡ δῆθεν ἀνικανότης των. Τὸ αὐτὸ λέγεται καὶ περὶ τῶν Μυτιληναίων

Δώδεκα Μυτιληναῖοι φόρτωναν ἔνα γάδαρο

καὶ πάλιν ἐφώναζαν ἀνάθεμα ἔς τὴ μοναξιά.

καὶ περὶ ἄλλων ἀκόμη.

Παρατηρητέον δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι πολλαὶ τῶν γνωμῶν τούτων, αἱ ὁποῖαι ἐν ἀρχῇ κυριολεκτικῶς ἐλέχθησαν, ὡς ἀναφερόμεναι εἰς ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκει κανεὶς καὶ εἰς ἄλλους, μετεφέρθησαν καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν οὕτως ὡς κυρίως παροιμίαι. Οὕτω π. χ. ἡ ἀνωτέρω περὶ τοῦ γύφτου γνώμη λέγεται καὶ ὡς παροιμία διὰ πάντα ἄνθρωπον, ὅστις τυχὼν καλυτέρας τύχης δὲν δύναται νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἔμφυτον χυδαιότητα οὐδὲ νὰ λησμονήσῃ τὰς παλαιὰς ἕξεις· τὸ δὲ λεγόμενον περὶ τῶν Καρδαμυλιτῶν, λέγεται καὶ παροιμιωδῶς ἐπὶ οἴωνδήποτε ἀνικάνων. Καὶ ἄλλαι δὲ πλὴν τῶν τοιούτων γνώμαι, ποικίλην ἔχουσαι ἀρχήν, μεταφερόμεναι καθίστανται παροιμίαι.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον πολλοὶ στίχοι ἁσμάτων, διηγουμένων τι, ἀποσπώμενοι καθίστανται παροιμιώδεις, οὕτω καὶ δίστιχα

ἢ ἄλλα μικρὰ ἄσμάτια ἢ καὶ στίχοι ἄσμάτων, ἐκφράζοντές τι γενικώτερον, κατήντησαν πολλάκις γνῶμαι. Οὕτω π. χ. τὸ ἀκόλουθον δίστιχον λέγεται ὡς γνώμη·

*Ἡ ἀγάπη θέλει φρόνηση, θέλει ταπεινοσύνη,
θέλει λαγοῦ περπατησιά, πουλιοῦ γληγοροσύνη.*

Ἐπίσης καὶ τὸ ἐξῆς ἄσμάτιον·

*Ὅποιος θέλει ν' ἀγαπήσῃ,
θέλει νὰ χασομερήσῃ,
θέλει κι ἄσπρα νὰ ξεδιασῃ,
καὶ νὰ μὴ τὰ λογαριάσῃ.*

Τελευταῖον εἰς τὰς γνώμας δύνανται νὰ καταλεχθοῦν καὶ διάφοροι μνημονικαὶ ρήσεις, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ ὁ λαὸς νὰ εὐκολύνῃ τὴν εὐρεσιν ἰδίως ἡμερῶν, ἑορτῶν κ.τ.τ. Τοιαύτη π. χ. μνημονικὴ ρῆσις εἶναι ἡ ἀκόλουθος·

*Ὅτι ἡμέρα τοῦ Δαυὶδ,
τέτοια μέρα τοῦ Χριστοῦ.*

γ') Παροιμιώδεις φράσεις.

Ὅ,τι ἀνωτέρω γενικῶς ἐλέχθη περὶ τῆς φύσεως τῶν παροιμιωδῶν φράσεων ἰσχύει καὶ διὰ τὰς νεοελληνικάς. Εἶναι δὲ αὗται καὶ πολυπληθέσταται καὶ πολλοῦ λόγου ἄξια, ὄχι μόνον διότι ἀποτελοῦν δεῖγμα τῆς ποιητικῆς δυνάμεως τοῦ λαοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ζωηρῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων, ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὰς πατροπαραδότους ταύτας ἐκφράσεις ἀπεικονίζονται πολλάκις καταστάσεις καὶ δοξασίαι καὶ ἔθιμα παρρωχημένων χρόνων, αἱ ὁποῖαι ἐκλιποῦσαι πρὸ πολλοῦ εἰς αὐτὰς κατέλιπον τὰ ἴχνη τῆς παλαιᾶς τῶν ὑπάρξεως. Οὕτω π. χ. ἡ τόσον κοινὴ φράσις, *ἐφάγαμε ψωμὶ κι ἄλατι*, ἡ ὁποία συχνότατα ἐπαναλαμβάνεται πρὸς δήλωσιν τῆς στενῆς πρὸς τινὰ φιλίας, ὑπενθυμίζει τὴν παλαιὰν δοξασίαν, καθ' ἣν ἡ κοινωνία τῆς τραπέζης ἀπετέλει δεσμὸν ἄρρηκτον μεταξὺ τῶν κοινωνούντων αὐτῆς, ἐφ' οὗ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα βασίζεται καὶ ὁ ἱερός παρὰ τοῖς ἀρχαίοις θεσμὸς τῆς ξενίας.

Ἐπίσης ἢ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα φράσις, παίρνω τὸ αἷμα μου πίσω, εἶναι λείψανον τοῦ παλαιοτάτου ἐθίμου τῆς ἐκδικήσεως, τῆς τιμωρίας τοῦ φόνου διὰ φόνου τοῦ φονέως ἢ συγγενοῦς αὐτοῦ.

Καθ' ὃν δὲ τρόπον ἔχομεν φράσεις μεταφορικὰς παροιμιώδεις, οὕτως ἔχομεν καὶ λέξεις παροιμιώδεις, εἰς τὰς ὁποίας πολλάκις συγκεντροῦνται διάφοροι παροιμιώσεις καὶ δι' αὐτὸ ἰσοδυναμοῦν πρὸς ὁλόκληρον παροιμιώδη ἔκφρασιν. Οὕτω λέγεται ἢ λέξις, *ζημαρόγατο*, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν φράσιν, *σὰν τὴ ζημάρικη γάτα ζουλιαρόγατο, σὰν τὴ γάτα πὺν ζουλεύει μπακαλόγατος, παχὺς σὰν τὸ γάτο τοῦ μπακάλη κ.τ.τ.* Εἶναι δὲ ἄξιοι προσοχῆς καὶ αἱ λέξεις αὗται, διότι τὸ αὐτὸ πλήρες εἰκόνων πνεῦμα καὶ ἡ αὐτὴ σκωπτικὴ διάθεσις τὰς ἐνέπνευσεν, ἢ ὁποία ἐνέπνευσε καὶ τὰς παροιμίας.

Β') Διατύπωσις καὶ καταγωγὴ τῶν παροιμιῶν.

Ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν καὶ αἱ νεοελληνικαὶ παροιμίαι καὶ ἐκ τῶν γνωμῶν, ὅσαι δὲν ἐκφέρονται ὡς γενικαὶ ρήσεις, διακρίνονται, ὡς παρετήρησεν ὁ ἐκδότης βυζαντινῶν παροιμιῶν Krumbacher, διὰ τὸν ἀφηγηματικόν, τὸν ἀνεκδοτικὸν καὶ παραστατικόν, πολλάκις δὲ καὶ δραματικὸν χαρακτήρα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τῶν δυτικῶν λαῶν, αἱ ὁποῖαι, καὶ ὅταν προέρχονται ἐκ μύθων, φέρουν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὴν μορφήν γενικωτέρας ρήσεως. Οὕτω π. χ. λέγομεν οἱ Ἕλληνες

*Κάποιον χάριζαν γομάρι
καὶ τὸ κοιτάζε'ς τὰ δόντια.*

παροιμίαν, ἢ ὁποία ἔχει ἐντελῶς ἀφηγηματικόν, ἀνεκδοτικὸν χαρακτήρα, ἐνῶ οἱ Εὐρωπαῖοι τὴν αὐτὴν παροιμίαν ἐκφέρουν ὑπὸ τὸν τύπον γενικῆς ρήσεως·

Τὸ χαρισμένο ἄλογο δὲν πρέπει νὰ κοιτάζη κανεὶς 'ς τὸ στόμα.

Μεταβάλλουν δηλαδὴ τὸ ἀνεκδοτόν, τὸν μῦθον, εἰς γενικὴν γνώμην, εἰς παράγγελμα. Ἡ πρόοδος αὕτη τῆς παροιμίας πρὸς τὴν γενικωτέραν ρῆσιν ἔχει γίνεαι καὶ εἰς πολλὰς τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν, ὡς παρετηρήσαμεν ἤδη. Καὶ αὐτῆς

δὲ τῆς ἀνωτέρω παροιμίας φέρονται παραλλαγαί, πλησιάζουσαι πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν, οἷον

Τὸ χαρισμένο ἄλογο ἔς τὰ δόντια δὲν τὸ βλέπουν.

ἀλλ' ἐν τῷ συνόλω ἡ παρατήρησις τοῦ Krumbacher εἶναι ὀρθή.

Ὁ δὲ ζωηρότατος δραματικὸς χαρακτήρ τῶν ἑλληνικῶν παροιμιῶν ἐμφανίζεται εἰς μέγα πλῆθος αὐτῶν, αἵτινες ἐκφέρονται ὑπὸ μορφὴν βραχέος διαλόγου, ὡς π. χ.

Τί κάνεις Γιάννη; — Κουκκιά σπέρνω.

Ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦτον, τὸν ἀφηγηματικὸν καὶ δραματικόν, αἱ ἑλληνικαὶ παροιμίαι, κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Krumbacher, δεικνύουν ὁμοιότητα πρὸς τὰς παροιμίας τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Τούρκων, χωρὶς ὅμως διὰ τοῦτο νὰ προϋποθέτουν καὶ ἀνατολικὰς ἐπιδράσεις, τοῦθ' ὅπερ ἄλλως ἐλέγχει καὶ ἡ ὁμοιότης αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας.

* *

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, τῆς σχέσεως δηλαδή τῶν νεοελληνικῶν παροιμιῶν πρὸς τὰς ἀρχαίας, ὁ αὐτὸς Krumbacher παρατήρησεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων ἀφ' ἑτέρου, ὑπάρχει διακοπὴ τῆς παραδόσεως, τὴν ὁποίαν δικαιολογεῖ ἡ μεταβολὴ τοῦ βίου καὶ τῶν ἰδεῶν τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι παντελῶς ἀστήρικτος. Οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἴδιος, δὲν περιέλαβον εἰμὴ ἐλάχιστας λαϊκὰς παροιμίας, πλεῖστα δὲ ἀποσπάσματα ἐκ συγγραφέων. Τὸ ὅτι δὲ καὶ αἱ ἐλάχισται αὗται καθαρῶς λαϊκαὶ ἀρχαῖαι παροιμίαι δὲν ἀνευρίσκονται καὶ εἰς τὰς βυζαντινάς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔκαμε τὸν Krumbacher νὰ νομίσῃ ὅτι πρόκειται περὶ διακοπῆς τῆς παραδόσεως, ἐξηγεῖται ἐκ τούτου ὅτι αἱ βυζαντιναὶ συλλογαὶ κατηρτίζοντο ὡς συμπληρώματα τῶν συλλογῶν τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν καὶ τοιοῦτον εἶχον σκοπόν. Οὕτως ἡ ἐν τῷ Λαυρεντιανῷ κώδικι συλλογὴ τοῦ Πλανούδη ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν, «*Ἐτεραι παροιμίαι δημώδεις, συλλεγεῖσαι παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Μαξίμου τοῦ*

Πλανούδη», δι' ἧς αὕτη συνάπτεται πρὸς τὴν προτασσομένην συλλογὴν, «*Παροιμίαι δημῶδεις κατὰ στοιχεῖον*», ἣτις δὲν διαφέρει τῆς φερομένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ζηνοβίου⁽¹⁾. Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει εἶναι εὐνόητον ὅτι τὰ συμπληρώματα βεβαίως δὲν ἠδύναντο οὐδ' ἔπρεπε νὰ περιέχουν καὶ τὰς παροιμίας τῶν κυρίων θεωρουμένων συλλογῶν.

Ἄλλὰ πλὴν τούτου ἡ συνέχεια τῆς παραδόσεως ἀποδεικνύεται καὶ θετικῶς, ἀφοῦ δημῶδεις παροιμίαι ἀρχαῖαι ἔξακολουθοῦν εἰσέτι νὰ φέρονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Οὕτω π. χ. λέγεται σήμερον ἡ παροιμία

*Τοῦ γαδάρου μῦθον ἔλεγον
κι αὐτὸς τ' ἀφτιά του ἔσειε.*

Ἐλεγον καὶ οἱ ἀρχαῖοι

Ἦν οὖν τις ἔλεγε μῦθον, ὁ δὲ τὰ ὦτα ἐκίνει.

Τὸ δὲ περίεργον εἶναι ὅτι καὶ ἡ ὀλίγον ταύτης παραλλάσσουσα

*Γαῖδάρου λύραν ἔπαιζαν
κι αὐτὸς τ' ἀφτιά του τάραζε.*

εἶχε τὴν ἀντίστοιχον αὐτῆς εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῆς χρησιμοποίησέως της κατὰ διαφόρους τύπους ὑπὸ τῶν συγγραφέων, ὡς τοῦ Λουκιανοῦ καὶ ἄλλων.

Ἦνος λύρας ἀκούει κινῶν τὰ ὦτα.

Δυστυχῶς δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ κρίνωμεν περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ περισωθεισῶν παροιμιῶν, διότι ἡ ἀρχαία παράδοσις, ὡς παρατηρήσαμεν ἄνωτέρω, εἶναι ἐλλιπεστάτη. Ὅτι δὲ καὶ αἱ ἀρχαῖαι εἶχον τὸν αὐτὸν ἀνεκδοτικὸν χαρακτῆρα, τὸν ὁποῖον ἔχουν καὶ αἱ σημεριναί, διακρίνει τις καὶ ἐκ τῶν ἄνωτέρω παρατεθέντων παραδειγμάτων, ἀναγνωρίζουν δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχαῖοι παροιμιογράφοι σχετίζοντες, ὡς εἶδομεν, τὰς παροιμίας πρὸς τοὺς μύθους. Ὡς δὲ πλεῖσται τῶν παροιμιῶν παρὰ τοῖς

(1) *Crusius*, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes ἐν Rhein. Museum 42 (1887) σ. 391 κέ.

ἀρχαίοις ἦσαν ἔμμετροι, οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν μέγα μέρος. Θὰ ἤξιζε δὲ τὸν κόπον ἢ μελέτη τῶν μέτρων αὐτῶν, ἢ ὁποῖα μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει γίνεαι.

Ὡς πρὸς τὰς βυζαντινάς, παρ' ὅλας τὰς παρακολουθούσας θεολογικὰς ἐρμηνείας, τὴν πλήρη ταυτότητα αὐτῶν πρὸς τὰς νεοελληνικὰς ἀνεγνώρισεν ἤδη ὁ Krumbacher, δύναται δὲ εὐκολώτατα νὰ ἀναγνωρίσῃ πᾶς νεοέλληνας, ὅστις ἤθελε λάβει τὸν κόπον νὰ διατρέξῃ τὰς συλλογὰς ταύτας.

Γ) Σπουδαιότης τῶν παροιμιῶν.

Αἱ παροιμίαι ἐν γένει εἶναι καὶ διὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἢ πατροπαράδοτος σοφία, ἢ περιβεβλημένη τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῆς παλαιότητος καὶ τῆς παραδόσεως, ἢ δὲ πίστις αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλήθειάν των εἶναι ἀπόλυτος. *Ὅσοι λόγοι λέγονται οὗλοι ἀληθινοὶ εἶναι, Λόγος πὸν λέγεται ψωματινὸς δὲν εἶναι, Τὰ παραμύθια | ὅλα ἀλήθεια*, λέγουν περὶ αὐτῶν ἐν Πελοποννήσῳ. *Τὰ παλαιὰ λόγια δὲν παράρχονται*, ἐν Κρήτῃ. Ἡ δὲ πίστις αὕτη φθάνει μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ θεωρῶνται αἱ παροιμίαι ὡς θεῖα ῥήματα, ἰσάξια καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. *Τῶν πρωτιῶν τὰ λόγια θεοῦ λόγια*, λέγουν ἐν Σίφνῳ. *Τῶν πρωτιῶν τὰ λόγια εἰν' εὐαγγέλια*, ἐν Κυθήροις (1). Βεβαίως δὲν διέφυγε τὴν ἀντίληψιν τοῦ λαοῦ ὅτι συχνάκις αἱ παροιμίαι αὗται ἀντιφάσκουν πρὸς ἀλλήλας, καὶ διὰ τοῦτο ὀρθότατα παρατηρεῖ, *ὁ λόγος ἔχει ἀντίλογο*. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐλαττώνει καθόλου τὴν πεποίθησίν του εἰς τὴν ἀλήθειάν των.

Ἄλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς γνώμης τοῦ λαοῦ ἢ σπουδαιότης τῆς μελέτης τῶν παροιμιῶν εἶναι μεγίστη καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην πολλῶν λόγων διὰ νὰ γίνῃ καταφανὴς καὶ ἐρμηνευθῆ. Εἰς τὰ βραχέα ταῦτα φρασίδια δύναται κανεὶς ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ εἴπῃ ὅτι κατοπτρίζεται ὀλόκληρος ἢ ψυχὴ καὶ ὁ βίος ἐνός

(1) Πρὸβλ. καὶ τὸ ἐν Σικελίᾳ λεγόμενον, *Li mutti su' Vancelii di missa*.

ἐκάστου λαοῦ καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελοῦν πηγὴν πολύτιμον διὰ τὴν ἔρευναν πάσης τοῦ βίου τούτου ἐκδηλώσεως. Ὡς γλωσσικοὶ τρόποι, ὡς ἐκφράσεις γλωσσικαί, πλὴν τοῦ καθαρῶς γλωσσικοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον παρουσιάζουν, παρέχουν καὶ εἰκόνα σαφῆ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἕκαστος λαὸς διατίθεται καὶ σκέπεται καὶ τὰ διανοήματα αὐτοῦ ἐκφράζει εἰς τὰς προσπιπτούσας ἐκάστοτε ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ περιστάσεις. Ὡς ὕλη, ὡς περιεχόμενον, παρέχουν σπουδαιοτάτας καὶ πολλάκις μοναδικὰς εἰδήσεις διὰ πάσας τοῦ βίου τὰς ἐκδηλώσεις. Μῦθοι καὶ παραδόσεις, ἥθη καὶ ἔθιμα, δοξασίαι καὶ προλήψεις, ἡ λαϊκὴ φιλοσοφία καὶ τὸ δίκαιον, κοινωνικαὶ ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις νεώτεραι καὶ παλαιότεραι, ἱστορικὰ ἀκόμη γεγονότα εὐρίσκονται ἀποτυπωμένα εἰς τὰς βραχείας ταύτας ρήσεις, ἡ δὲ μελέτη αὐτῶν μᾶς ἀποκαλύπτει οὐ μόνον τὰς σημερινὰς τοῦ λαοῦ ἀντιλήψεις καὶ τὸν σημερινόν του βίον, ἀλλὰ πολλάκις καὶ καταστάσεις καὶ ἀντιλήψεις παλαιότερας, αἱ ὁποῖαι πρὸ πολλοῦ ἐκλιποῦσαι ἐνίστε εἰς αὐτὰς μόνον οἶονεὶ ἐν ἀπολιθώσει διετήρησαν τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν. Οὕτω π. χ. ἡ παροιμία

Ὅποιος ἔχει πολὺν πιπέρι βάζει καὶ ἔς τὰ λάχανα.

τῆς ὁποίας ἡ ἀλληγορία σήμερον εἶναι ἀκατανόητος, μᾶς ὑπομιμνήσκει χρόνους παλαιούς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἔνεκα τῆς ἀραιᾶς συγκοινωνίας πρὸς τὰς πεπεροφόρους χώρας τῆς Ἀνατολῆς τὸ πέπερι ἐθεωρεῖτο ὡς τι εἶδος πολυτελείας. Ἡ παροιμία

*Ἄν βρέξῃ ὁ Ἀπρίλης δώδεκα καὶ ὁ Μᾶης μιὰ καὶ φίνα,
ἀξίζει τ' ἀλαφόπουλο μ' ὅλη τὴν ἐλαφίνα.*

μολονότι σήμερον παρερμηνευθεῖσα, μᾶς ὑπομιμνήσκει ἀπώτατον παρελθόν, ὅτε θυσίαι ἐλάφων ἐγίνοντο διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἀρχομένης βλαστήσεως (1).

Ὅθεν ἡ μελέτη τῶν παροιμιῶν δύναται νὰ ἀποβῇ λίαν ἐπωφελῆς εἰς τοὺς ἐρευνητάς, τοὺς ἐρευνητὰς οἵανδήποτε τοῦ βίου τοῦ λαοῦ ἐκδήλωσιν, εἴτε μύθους καὶ παραδόσεις,

(1) Σ. Κυριακίδου, Θυσία ἐλάφου κτλ. Λαογρ. 7' 204.

εἴτε ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ δοξασίας, εἴτε τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἴτε κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ καταστάσεις, εἴτε καὶ αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἱστορίαν αὐτοῦ. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν μεγίστην ὠφέλειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ προσπορισθῇ ἐξ αὐτῶν ὁ μελετητὴς τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Βυζαντίου. Φράσεις καὶ μῦθοι παλαιαὶ καὶ πολλάκις καὶ γεγονότα ἀπομνημονεύονται ἢ εὐρίσκουν τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν εἰς τὰ ἐκ τοῦ παρελθόντος περισωθέντα ταῦτα λείψανα, εἰς τὴν ζωντανὴν αὐτὴν παράδοσιν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ μοναδικὸν συμπλήρωμα τῆς κεκολοβωμένης γραπτῆς παραδόσεως.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνονται καταφανῆ ὅσα πρέπει νὰ προσέχη ὁ συλλογεὺς κατὰ τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν, διὰ νὰ πληροῖ ἡ συλλογὴ αὐτοῦ πάσας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς καταγραφῆς γλωσσικῶς, ἢ ὁποία εἶναι γενικὴ ἀπαίτησις δι' ὅλα τὰ λαϊκὰ μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐν πρώτοις πρέπει ἐκάστη παροιμία νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς. Ἐρμηνείαν δὲ λέγοντες ἐν ταῖς παροιμίαις ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὴν γλωσσικὴν ἐρμηνείαν, ὅσάκις ἀπαιτεῖται τοιαύτη, ἀλλὰ κυρίως τὴν περίστασιν, καθ' ἣν αὕτη λέγεται καὶ ἢ ὁποία καὶ ἐρμηνεύει τὴν ἀλληγορίαν τῆς παροιμίας.

Ἐπειτα, ἐπειδὴ, ὡς εἵπομεν, καὶ αἱ κυρίως παροιμίαι, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ γινῶμαι, προέρχονται ἐκ παροιμιωδῶν μύθων καὶ περιστατικῶν τοπικῶν, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς τὴν παροιμίαν, εἶναι ἀνάγκη ὁ συλλογεὺς νὰ ἀναζητῇ καὶ τὸν μῦθον ἢ τὸ περιστατικόν, ἐκ τοῦ ὁποίου ἢ παροιμία προῆλθεν. Ἰδίως ἢ ἐξακρίβωσις τοπικῶν περιστατικῶν, ἐξ ὧν προέκυψαν παροιμίαι, εἶναι ἀξιολογωτάτη, διότι μᾶς ἀποκαλύπτει αὐτὴν τὴν γένεσιν αὐτῶν. Πλὴν τούτων καὶ ἢ κατάταξις τῶν συνειλεγμένων πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, διὰ νὰ εἶναι ἢ συλλογὴ εἰς πάντα ἐπιστήμονα εὐχρηστος.

Αἱ παροιμίαι μαζὶ μὲ τὰ ἄσματα εἶναι τὰ προσελκύσαντα περισσότερο τὴν προσοχὴν τῶν συλλογέων καὶ διὰ τοῦτο πολυπληθεῖς συλλογαὶ μέχρι τοῦδε ἔχουν γίνει. Τούτων τὰς μέχρι τοῦ 1899 εὐρίσκει τις πάσας ἀναγεγραμμένας εἰς τὸν Α' τόμον τῶν Παροιμιῶν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ὅστις καὶ τὰς περιέλαβε πάσας εἰς τὸ μέγα καὶ μνημειῶδες αὐτοῦ ἔργον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη νὰ φέρῃ εἰς πέρας διακοπείσης τῆς Βιβλιοθήκης Μαρασλῆ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξεδίδετο. Τοῦ ἔργου ἐξεδόθησαν τέσσαρες μόνον τόμοι, περιλαμβάνοντες τὰς μέχρι τῆς λέξεως ἔλεῶ παροιμίας, ἀπὸ τοῦ 1899-1902. Ἐκτοτε ἐδημοσιεύθησαν καὶ νέα συλλογαὶ καὶ εἰς ἄλλα μὲν περιοδικὰ καὶ βιβλία, κυρίως ὅμως εἰς τοὺς τόμους τῆς Λαογραφίας, τῶν ὁποίων αἱ πλουσιώτεροι εἶναι ἢ τοῦ Ἀ. Παπαδοπούλου ἐκ Πόντου ἐν τόμ. 5' σ. 3-77, τοῦ Γ. Ἀναγνωστοπούλου ἐκ Ζαγορίου ἐν τόμ. Β' σ. 307 κέ. τοῦ Ὁρ. Σχινᾶ ἐκ Σερρῶν ἐν τόμ. Γ' σ. 180 κέ. καὶ τοῦ Γερ. Καψάλη ἐκ Κοζάνης καὶ τῶν πέριξ ἐν τόμ. 5' σ. 452 κέ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣ'

ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΑ

Α' ΑΙΝΙΓΜΑΤΑ

Γενικά.

Αἶνιγμα σήμερον εἶναι ἢ δι' εἰκονικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περιγραφῆς παράστασις πράγματός τινος ἢ ἐνεργείας, ἢ ὁποία χάριν πνευματικῆς παιδιᾶς προβάλλεται ὡς ἐρώτημα, ὅπως μαντεύσῃ ὁ ἐρωτούμενος τὴν ὑποκρουπτομένην ἔννοιαν.

Ὡς εἰκονικὴ περιγραφή τὸ αἶνιγμα εἶναι βεβαίως προῖον τῆς αὐτῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας καὶ διανοήσεως, ἢ ὁποία

ἐγέννησε τὰς παραδόσεις καὶ τοὺς μύθους καὶ τὰς ἀλληγορίας καὶ ἐν μέρει καὶ τὰς παροιμίας, πρὸς τὰ ὅποια πάντα πολλάκις καὶ σχετίζεται, τίς ὅμως ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ δὲν εἶναι εὐκόλον, μετ' ἀσφαλείας νὰ λεχθῆ. Ὅσα μόνον δύναται κανεῖς μὲ κάποιαν πιθανότητα νὰ εἴπῃ εἶναι τὰ ἐξῆς.

Ἐν πρώτοις τὸ αἰνίγμα, ἐπειδὴ προϋποθέτει κάποιαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ δύναμιν συγκριτικὴν, ἡ ὁποία δὲν ἀπαντᾶται εἰς τοὺς ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἱσταμένους λαούς, δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐγεννήθη ὡς αὐτόματον προῖον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐξ ἴσου καὶ αὐτομάτως γεννώμενον παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς, ὅπως εἶναι λ. χ. τὸ ἄσμα, αἱ παραδόσεις, ἡ πίστις εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τοὺς δαίμονας, ἡ μαγεία κ.τ.τ. Ἀπαιτεῖ προσοχὴν καὶ διανόησιν καὶ ἄσκησιν πνευματικὴν, τὴν ὁποίαν μόνον προηγμένα ἄτομα ἐντὸς προηγμένου ὅπως-δήποτε πολιτισμοῦ δύνανται νὰ ἀσκήσουν. Ἀπόδειξις δὲ τούτου εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ αἰνίγμα ἀνευρίσκεται μόνον εἰς τοὺς πολιτισμένους λαούς καὶ εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς βαρβαρότητος, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τοὺς κατώτατα ἱσταμένους. Οὕτω πλὴν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν εὐρίσκομεν αὐτὸ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν μόνον εἰς τοὺς λαούς τῆς Ἀφρικῆς, τῶν Ἰνδικῶν νήσων καὶ τῆς Ὠκεανίας, οἱ ὅποιοι ἔχουν πραγματοποιήσει κάποιαν πρόοδον, ὑπέστησαν δὲ ἀναμφισβητήτως καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν προηγμένων ἀσιατικῶν λαῶν.

Πλὴν τῆς θεωρητικῆς ταύτης παρατηρήσεως εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα μᾶς φέρει καὶ ἡ εὐρυτέρα ἐξέτασις τῆς θέσεως τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς διαφόρους λαούς, νεωτέρους καὶ παλαιότερους. Ἐνῶ δηλ. σήμερον τὸ αἰνίγμα εἰς ἡμᾶς, καθὼς καὶ εἰς ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, κατήντησεν ἀπλῆ πνευματικὴ παιδιὰ καὶ μάλιστα τῶν παιδίων, εἰς πολλοὺς ἄλλους νεωτέρους καὶ παλαιότερους ἔχει καὶ εἶχε πολὺ σοβαρότερον χαρακτῆρα. Οὕτως εἰς τοὺς Bassoutos τὰ αἰνίγματα ἀποτελοῦν μέρος ἀπαραίτητον τῆς παιδείσεως, γίνεται δ' ἐπὶ τούτῳ διδασκαλία εἰς τοὺς παῖδας.

Ἄλλοῦ συνάπτεται πρὸς τὴν λατρείαν. Οὕτω π. χ. εἰς

νήσους τινὰς τῆς Μαλαισίας οἱ φύλακες τοῦ νεκροῦ πρὸ τοῦ ἔνταφιασμοῦ προτείνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Ἡ αὐτὴ περίπου συνήθεια ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν Βρετάνην, ὅπου οἱ γέροντες μετὰ τὸν ἔνταφιασμόν, ἀντὶ νὰ μετάσχουν τοῦ ἐπιταφίου δείπνου, παραμένουν εἰς τὸ νεκροταφεῖον καὶ ἀπευθύνουν πρὸς ἀλλήλους αἰνίγματα. Εἰς τὴν Κελέβην μόνον κατὰ τὴν σπορὰν τῶν ἀγρῶν ἐπιτρέπονται τὰ αἰνίγματα. Ὄταν δὲ λύσῃ τις τὸ αἰνίγμα, οἱ παριστάμενοι κραυγάζουν πρὸς τὰς σκιάς τῶν προγόνων νὰ ὑποβοηθήσουν τὴν βλάστησιν τῆς ὀρύζης. Εἰς τὴν Ἰνδοκίαν ἐπίσης ὑπάρχουν ἑορταί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ λύσις αἰνιγμάτων θεωρεῖται ἀπαραίτητος, ἀμείβονται δὲ οἱ λῦται.

Ἄλλὰ πολὺ μεγαλυτέρα ἦτο ἡ σημασία τοῦ αἰνίγματος εἰς τοὺς ἀρχαίους λαούς. Οὕτως εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἰνδοὺς κατὰ τὴν μεγίστην ἑορτὴν τῆς θυσίας τοῦ ἵππου ἐγίνετο ἀγὼν αἰνιγμάτων μεταξὺ τῶν ἱερέων. Οἱ Βέδαι περιέχουν ἀρκετὰ τοιαῦτα αἰνίγματα. Εἰς δὲ τὰ νεώτερα συγγράμματα ἀναφέρονται πλεῖστοι τοιοῦτοι ἀγῶνες, εἰς τοὺς ὁποίους τὰ ἔπαθλα ἦσαν σημαντικώτατα. Ὁ βασιλεὺς Janaka προθέτει διὰ τὸν νικητὴν χιλίας ἀγελάδας, φερούσας κεχρυσωμένα τὰ κέρατα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος κατὰ τὰς περὶ αὐτοῦ παραδόσεις ἀπηύθυνε διαφόρους αἰνιγματικὰς ἐρωτήσεις εἰς τοὺς Ἰνδοὺς γυμνοσοφιστάς, τοὺς ὁποίους ἠπείλησε διὰ θανάτου, ἂν δὲν δυνηθοῦν νὰ ἀπάντησουν.

Ἐπίσης εἰς τοὺς Ἀσσυροβαβυλωνίους δὲν ἦτο ἄγνωστον τὸ αἰνίγμα, εἰς δὲ τοὺς Ἑβραίους ἀπεδίδετο μεγάλη σπουδαιότης εἰς αὐτό. Καὶ βασιλεῖς ἀγωνίζονται δι' αἰνιγμάτων, τὴν δὲ ἦτταν αὐτῶν πληρώνουν εἰς βαρύτατα στοιχήματα. Οὕτως ὁ βασιλεὺς τῆς Τύρου Χιράμ ἀναγκάζεται νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν σοφὸν Σολομῶντα μεγάλα χρηματικὰ ποσά, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὰ προβληθέντα εἰς αὐτὸν αἰνίγματα. Εἰς τὸ τέλος ὅμως τὸν νικᾷ τῇ βοηθείᾳ Τυρίου τινὸς Ἀβδήμονος καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ πληρώσῃ πολλαπλάσια. Ἡ βασίλισσα τοῦ Σαβᾶ, ἀκούσασα περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς σοφίας τοῦ Σολομῶντος καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ λάβῃ πείραν

αὐτῆς, προσέρχεται εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ κομίζουσα ἄπειρα δῶρα καὶ ὑποβάλλει εἰς αὐτὸν διάφορα αἰνίγματα, τὰ ὅποια ἐκεῖνος λύει εὐχερῶς πρὸς μέγαν αὐτῆς θαυμασμόν.

Εἰς τὸ περσικὸν *Βιβλίον τῶν βασιλέων* (*Schachname*) τοῦ ποιητοῦ *Firdusi* ὁ Ἀλέξανδρος δοκιμάζων τὸν ὑπὸ τοῦ Ἰνδοῦ βασιλέως *Keid* ἀποσταλέντα αὐτῷ σοφὸν ἀγωνίζεται πρὸς αὐτὸν δι' αἰνιγματικῶν πράξεων, καὶ ἄλλοι δὲ τοιοῦτοι ἀγῶνες μεταξὺ βασιλέων ἀναφέρονται. Ὁ βασιλεὺς διὰ νὰ εἶναι μέγας πρέπει νὰ νικᾷ οὐ μόνον διὰ τῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς σοφίας. Ἐὰν αὐτὸς δὲν εἶναι σοφός, πρέπει νὰ διατηρῇ περὶ αὐτὸν σοφούς.

Τὰ αὐτὰ εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς Αἰγυπτίους, τὰ αὐτὰ δὲ ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τοὺς Ἀραβας, εἰς δὲ τὸ μυθολογικὸν αὐτῶν βιβλίον, τὴν *Χαλιμάν*, πλεον ἢ ἅπαξ τὸ αἰνίγμα ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς διηγήσεως. Εἰς τοὺς μύθους τῶν ἀρχαίων Γερμανῶν ὁ θεὸς *Odin* ἀγωνίζεται δι' αἰνιγμάτων πρὸς τὸν γίγαντα *Wafthrudhniur* μὲ ἔπαθλον τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Εἰς τοὺς μύθους τέλος καὶ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὴν αὐτὴν σπουδαιότητα εἶχε τὸ αἰνίγμα. Οὕτω λέγεται ὅτι ὁ *Κάλχας* ἀπέθανεν ἠττηθεὶς εἰς ἀγῶνα αἰνιγμάτων ὑπὸ τοῦ μάντεως *Μόψου*, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ὅμηρος ἀπέθανε, διότι δὲν ἠδυνήθη νὰ λύσῃ τὸ αἰνίγμα τῶν ἀλίων τῆς Ἰου, ὅσ' ἔλομεν λιπόμεσθα, ὅσ' οὐχ ἔλομεν φερόμεσθα, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτοι ἠννόουν τὰς συλληφθείσας φθείρας των· εἶναι δὲ γνωστὸς ὁ μῦθος τῆς θηβαϊκῆς *Σφιγγός*, ἣ ὁποία κατέτρωγε πάντα, τοὺς μὴ δυναμένους νὰ λύσουν τὸ προτεινόμενον αἰνίγμα. Αἱ παραδόσεις αὗται βεβαίως δὲν εἶναι ἱστορικαὶ ἀλήθειαι, ἀλλ' ὅπωςδήποτε μαρτυροῦν περὶ τῆς σπουδαιότητος, ἣ ὁποία ἀπεδίδοτο εἰς τὰ αἰνίγματα καὶ τὴν λύσιν των.

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τὰ αἰνίγματα ἦσαν ἐν χρήσει ὡς πνευματικαὶ παιδιαὶ ἐν τοῖς συμπεσίοις, ἀλλ' εἰς αὐτὰ δὲν ἀπηξίουσαν νὰ λάβουν μέρος καὶ οἱ σοφοί, προβάλλοντες εἰς τοὺς ὁμοτέχνους των γρίφους αἰνιγματώδεις καὶ ἄλλα ἄπορα προβλήματα. Ἦτο δὲ τόσον τὸ ἐνδιαφέρον κα

τόση σπουδαιότης ἀπεδίδετο εἰς τὴν λύσιν τῶν αἰνιγμάτων τούτων, ὥστε ὁ ἀποτυγχάνων ἐκινδύνευε νὰ χάσῃ πᾶσαν τὴν ἐπὶ σοφίᾳ ὑπόληψιν αὐτοῦ. Οὕτω διηγοῦνται περὶ τινος Διοδώρου Ἀλεξανδρέως ὅτι ἀπέθανεν ἐκ λύπης, μὴ δυνηθεὶς νὰ λύσῃ ἄπορά τινὰ προβλήματα τοῦ μεγαρικοῦ φιλοσόφου Στίλπωνος, προβληθέντα ἔν τινι συμποσίῳ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ.

Ἡ πρὸς τὸ αἰνίγμα αὕτη κλίσις ἐμφανίζεται, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν, καταφανῆς καὶ εἰς τὰς γνώμας τῶν σοφῶν καὶ εἰς τοὺς φιλοσόφους καὶ εἰς τὴν ποιήσιν ἐν γένει καὶ μάλιστα τὴν γνωμικὴν καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς χρησμούς. Τοιαῦτα αἰνιγματικά εἶναι τὰ κατ' ἐρωταπόκρισιν ἀποφθέγματα τῶν σοφῶν καὶ φιλοσόφων τοῦ Θαλλοῦ, τοῦ Πυθαγόρου, τοῦ Ἡρακλείτου καὶ ἄλλων, αἱ ἠθικαὶ διδασκαλίαι τῶν πυθαγορείων καὶ πλεῖσται διδασκαλίαι τῶν γνωμικῶν ποιητῶν. Οἱ δὲ χρησμοὶ καὶ μάλιστα τοῦ κατ' ἐξοχὴν μαντείου τῶν Ἑλλήνων, τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν, ἦσαν αὐτόχρημα αἰνίγματα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λατρείαν ἦσαν ἐν χρήσει, ὡς κατὰ τὰ Ἀγριόνια τοῦ Διονύσου καὶ τὴν ἑορτὴν τοῦ Ἀδώνιδος ἐν Σάμῳ. Εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους οὐ μόνον συλλογαὶ αἰνιγμάτων εἰς βιβλία κατηρτίσθησαν, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα αἰνιγματικά ποιήματα ἐποιήθησαν.

Καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐξηκολούθησεν ἡ ἀσχολία τῶν λογίων μὲ τὰ αἰνίγματα, ἀρκετὰ δ' ἐξ αὐτῶν περιεσώθησαν ὑπὸ τὰ ὀνόματα γνωστῶν λογίων, ὡς τοῦ Ψελλοῦ, τοῦ Μακρεμβολίτου καὶ ἄλλων. Πλὴν τούτων πολυάριθμα εἶναι καὶ τὰ θρησκευτικὰ αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκομεν εἰς διάφορα βυζαντινὰ βιβλία ἐρωταποκρίσεων, τὰ ὁποῖα περιεῖχον εἰς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις πάντα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλουν τὸ ἀργόσχολον καὶ στενοκέφαλον θρησκευτικὸν πνεῦμα τῶν καλογήρων, ἀποτελοῦντα εἰδός τι καλογηρικῶν κατηχήσεων. Ἐν αὐτοῖς ἀνευρίσκομεν ἐρωτήσεις περιέργους, ὅπως *Πότε ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδάμ; ποῖον μῆνα καὶ εἰς τὰς πόσας τοῦ μηνὸς καὶ ποίαν ἡμέραν;— Ποίαν ἡμέραν ἐξεβλήθη ὁ Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου;— Πῶς ὠνομάζοντο οἱ ἄγγελοι οἱ κυλίσαντες τὸν λίθον ἐκ τῆς θύρας τοῦ*

μνημείου; — Πόθεν ἦτο τὸ μῦρον, δι' οὗ ἤλειψεν ἡ Μαρία τοὺς πόδας τοῦ Χριστοῦ; κττ. Ἔπειτα ἐρωτήσεις εἰς διάφορα χωρία τῶν γραφῶν καὶ ἰδίως τῶν ψαλμῶν καὶ τῶν εὐαγγελίων, ὡς καὶ διὰ διαφόρους ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, εἰς τὰς ὁποίας δίδονται ἐρμηνεῖαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραδόξως συμβολικαὶ καὶ ἀλληγορικαί.

Πλὴν ὅμως τούτων εὐρίσκομεν καὶ ἐρωτήσεις αὐτόχρομα αἰνιγματικάς, αἱ ὁποῖαι συγκεντρώνουν ἐξαιρετικά τινα γνωρίσματα προσώπου τινὸς ἢ γεγονότος καὶ προβάλλονται, ὅπως ἐκ τῶν γνωρισμάτων μαντευθῆ τὸ πρόσωπον ἢ τὸ γεγονός. Π. γ. *Τίς δις ἀπέθανεν, ἅπαξ ἐγεννήθη;* Ἀπόκρ. Ὁ Λάζαρος. — *Ποῖος εἶχεν οὐδὲν καὶ ἕτερος εἶχεν πολλὰ καὶ ἀπῆλθεν ὁ ἔχων πολλὰ πρὸς τὸν μὴ ἔχοντα οὐδὲν αἰτούμενος λαβεῖν παρ' αὐτοῦ, ὁ πρότερον οὐκ εἶχεν;* Ἀπόκρ. Ὁ ἔχων οὐδὲν ἦτον ὁ Πρόδρομος Ἰωάννης καὶ ὁ ἔχων πολλὰ ἦτον ὁ Χριστὸς πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον αἰτούμενος λαβεῖν τὸ βάπτισμα. — *Ποῖος προφήτης ἀπέθανεν καὶ τὸ μνῆμα αὐτοῦ περιεπάτει καὶ ὁ νεκρὸς ἔψαλλεν;* Ἀπόκρ. Ὁ Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους.

Πολλὰ ἐκ τῶν ἐρωτήσεων τούτων ἔχουν τελείαν μορφήν αἰνίγματος, δυνάμενοι νὰ ὀνομασθοῦν θρησκευτικὰ αἰνίγματα, ὡς

Ἄλαλος γραμματικὸς ἄγραφον χαρτὴν βαστάζει.

Ἀπόκρ. Ἡ περιστερὰ εἰς τὸν Νῶε.

Ἄνευρίσκομεν δὲ μεταξὺ τῶν ἐρωταποκρίσεων τούτων, μὲ θεολογικὴν ἐνίστε ἐρμηνείαν, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὰς παροιμίας, καὶ αἰνίγματα κοσμικῆς ἀρχῆς, τὰ ὁποῖα φέρονται καὶ σήμερον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, ὡς π. γ. *Τί τὰ δύο μάχονται καὶ δύο στήκονται καὶ δύο τρέχονται καὶ δύο καταβαίνονται;* Ἀποκρῖσις. *Δύο στήκονται, εἰσὶν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ· δύο κα(τα)τρέχονται, ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη· δύο καταβαίνονται, ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα· καὶ δύο μαχόμενοι, ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος* (1). Πρὸς τοῦτο παράβαλε τὸ νεοελληνικὸν

(1) *Heinrici*, Griechisch-Byzantinische Gesprächbücher σελ. 56, 8. Βλ. καὶ *Schultz* ἐν Λαογρ. Δ' 361.

Τὰ δυὸ καλὰ στεκούμενα,
τὰ δυὸ συμπερπατούμενα,
τὰ δυὸ ποὺ δὲν ταιριάζουνε,
τὰ δυὸ ποὺ δὲ λαγιάζουνε.

(Ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι).

Ἔπειτα: *Τίς ἀναμέσον δύο λίθων ἤλλαξεν τὸ ὄνομα καὶ τὴν θεωρίαν; Ἀπόκρ. Ὁ σῖτος ἐν τῷ μυλῶνι.* Πρὸς τοῦτο παράβαλε τὸ νεοελληνικὸν

Χίλιοι πάνε κ' ἔρχονται

καὶ συναπανταίνονται

τοὺς λειώνουν τὰ κορμάκια τους καὶ ἀλλάζει τ' ὄνομά τους.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ σπουδαιότης τοῦ αἰνίγματος ἐν τῷ βίῳ πολλῶν νεωτέρων καὶ παλαιότερων λαῶν. Πᾶς, ὅστις ἤθελε νὰ διακρίνεται ὡς πεπαιδευμένος, νὰ ἔχη τὴν φήμην σοφοῦ καὶ συνετοῦ, ἔπρεπε καὶ τῆς πατροπαραδότου σοφίας τῶν αἰνιγμάτων νὰ εἶναι γνώστης, καὶ ἱκανὸς νὰ μαντεύῃ τὴν σημασίαν παντὸς λόγου καὶ πάσης πράξεως αἰνιγματικῆς, προβαλλομένης εἰς αὐτόν. Ἡ λύσις τῶν αἰνιγμάτων ἀπετέλει τὸ μέτρον τῆς μορφώσεως καὶ τῆς σοφίας τῶν πεπαιδευμένων. Ὁ ἀποτυγχάνων διεκινδύνευεν οὐ μόνον τὴν φήμην τοῦ σοφοῦ, ἀλλὰ καὶ χρήματα πολλάκις πολλὰ καὶ ἐνίοτε καὶ τὴν κεφαλὴν.

*
* * *

Ἐν βῆμα περισσότερον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰνίγματος μᾶς ἐπιτρέπει νὰ κάμωμεν ἡ ἐξέτασις αὐτῶν τῶν αἰνιγμάτων. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν εἶναι ἴδιον κτῆμα ἑνὸς μόνον λαοῦ, ἀλλ' εὐρίσκονται ὑπὸ διαφόρους παραλλαγὰς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς, σχεδὸν εἰς ὅλους τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Δὲν εἶναι δὲ ἡ φύσις τῶν κειμένων τοῦ αἰνίγματος τοιαύτη, ὥστε νὰ συνηγορῇ ὑπὲρ τῆς κατὰ τόπους αὐτομάτου γενέσεως. Ἔπειτα μερικὰ ἐξ αὐτῶν ἀνευρίσκονται εἰς λαοὺς ἀρχαιοτάτους, ὅπως π. χ. τὸ αἰνίγμα τοῦ ἔτους ὡς δένδρου μὲ δώδεκα κλάδους, ἢ ὡς τροχοῦ μὲ δώδεκα ἀκτῖνας κτλ., τὸ ὁποῖον ἀνευρίσκεται εἰς τοὺς ἱερούς καὶ παναρχαίους τῶν

Ἰνδῶν *Βέδας*, σχετιζόμενον πρὸς τὴν λατρείαν. Εἰς ἄλλα ἀνευρίσκομεν γνωστὰς ἀρχαίας μυθολογικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἄλλα ἀνευρίσκονται ὡς αἰνίγματα ἅμα καὶ ἐπωδαί. Οὕτω π. χ. ἡ παρομοίωσις τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς πρὸς βούτυρον, τὸ ὁποῖον ἀλείφει τὸν κόσμον ὅλον, ἡ ὁποία εὐρίσκεται εἰς τὸ ἀκόλουθον νεοελληνικὸν αἰνίγμα

*Ἔνα ταγάκι βούτυρο
ὅλο τὸν κόσμον ἀλείφει.
(Ἕλιος).*

ἀνευρίσκεται εἰς τὸ *Rig-Veda*, εἰς τὸν ὕμνον τοῦ *Dirghatamas* (1).

*Ἄλλα τὰ φτερωτὰ ἄλογα (δηλ. αἱ ἀκτῖνες) νικοῦν τὸ μαῦρον ἄστρο (τῆς νύχτας) καὶ τοὺς ἀτμούς, πὺν σκεπάζουν τὸν οὐρανόν. Βγαίνουν ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ *Αἰθι* καὶ ἡ γῆ ἀμέσως ποτίζεται μὲ ἄφθον βούτυρο.*

Ἐπειτα γνωστὸς εἶναι ὁ μῦθος τοῦ Κρόνου, ὁ ὁποῖος κατατρώγει τὰ τέκνα του, ἀδιάφορον ἂν εἰκονίζῃ τὸν χρόνον τρώγοντα τὰ ἴδια τέκνα, δηλαδή τοὺς μῆνας, ἢ τὴν σελήνην, τῆς ὁποίας τὸ σκοτεινὸν μέρος κατατρώγει τὸ ἐξ αὐτῆς γεννώμενον φωτεινόν. Τὸν μῦθον τοῦτον ἐπανευρίσκομεν εἰς τὸ σημερινὸν αἰνίγμα

Ποιὰ μάννα γεννάει τὰ παιδιά της κ' ὕστερα τὰ τρώει;

Ὡς λύσις τοῦ αἰνίγματος φέρεται ἡ γῆ καὶ εἰς παραμύθιον ἢ θάλασσα. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ λύσεις αὗται εἶναι ἐξεζητημένοι, λησμονηθείσης τῆς πρώτης, ἡ ὁποία εἶχε σχέσιν πρὸς τὸν μῦθον, σημαίνουσα τὸν χρόνον ἢ τὴν σελήνην. Τὸ αἰνίγμα εὐρίσκεται καὶ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς (2).

Εἰς ἄλλο αἰνίγμα ἀνευρίσκομεν τὰς Μοίρας ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν παράστασιν·

*Μιὰ φορά εἶδα τρεῖς διαόλους.
Ὁ ἕνας νῆμα ἔνεθε, ὁ ἄλλος ξέκλωθέ το
καὶ μὲ τὸ ψαλιδάκι του ὁ τρίτος ἔκοβέ το.*

(1) Γαλλικὴ μετάφρασις Langlois σ. 150, 47.

(2) Hessische Blätter für Volkskunde XII 1913 σ. 168 κέ.

Τὸ αὐτὸ περίπου ἀνευρίσκομεν ὡς λατινικὴν ἐπωδὴν·

*Stabat arbor in medio mare et ibi pendebat situla plena
intestinorum humanorum, tres virgines circumibant, duae al-
ligabant, una revolvebat.*

ἥτις ἐπωδὴ εὐρίσκεται καὶ εἰς ἑλληνικὴν παραλλαγὴν·

Ἐπὶ πέρα ἀπὸ τὸ ποτάμι
τρί' ἀπάρθυνα κοράσια,
τὸ ἓνα στρίβει, τ' ἄλλο νέθει,
καὶ τὸ ἄλλο κουβαριάζει.
Κόπη τὸ μισὸ ποτάμι.

Ταῦτα πάντα ἐπιβεβαιοῦν καὶ διαφωτίζουν τὴν στενὴν σχέσηιν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ μύθου, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀνωτέρω εἵπομεν, ὡς ἐπίσης βεβαιοῦν τὴν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν σχέσηιν μεταξὺ αἰνίγματος καὶ λατρείας. Ἐὰν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ἡ παλαιὰ συνήθεια τῶν σοφῶν, τὰς διαφόρους ἠθικὰς καὶ θρησκευτικὰς καὶ πρακτικὰς διδασκαλίας νὰ ἐνδύουν μὲ ἐνδυμα αἰνιγματῶδες, καὶ ὅτι, καθ' ὃν τρόπον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς καλογήρους, ὡς εἶδομεν, οὕτω καὶ εἰς τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Γερμανοὺς, τοὺς Σλάβους, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἡ κατήχησις τῆς μυθολογικῆς σοφίας, ἥτις ἦτο κτῆμα καὶ ἐν πολλοῖς δημιουργήματα τῶν σοφῶν, μάντεων, ποιητῶν, ἱερέων καὶ τῶν τοιούτων, ἐγένετο κατ' ἐρωταπόκρισιν, τότε δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ πρῶτα αἰνίγματα ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς τοὺς μύθους· ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ μῦθοι, οἱ ὁποῖοι μὲ τὰς εἰκόνας καὶ τὰς μεταφορὰς των προβαλλόμενοι ὡς ἐρωτήματα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καθίσταντο αὐτόχρημα αἰνίγματα, ὅτε μάλιστα σὺν τῷ χρόνῳ, παρερχομένου τοῦ βασιλείου τῶν παλαιότερων μύθων καὶ λησμονουμένης τῆς ἀρχικῆς των σημασίας, προσηρμόζοντο εἰς διαφόρους λύσεις.

Διδακτικώτατον παράδειγμα τοιαύτης μεταβολῆς μυθικο-θρησκευτικῶν στοιχείων εἰς αἰνίγματα εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς. Ὁ Ἡρόδοτος (Γ' 16) ὁμιλῶν περὶ τῆς διαταγῆς τοῦ Καμβύσου, ὅπως καὶ ὁ νεκρὸς τοῦ Ἀμάσιος, θεωρεῖ τὴν πρᾶξιν

ὡς ἀνόσιον. « Πέρσαι γάρ, λέγει, θεὸν νομίζουσιν εἶναι τὸ πῦρ. Τὸ ὦν κατακαίειν τοὺς νεκροὺς οὐδαμῶς ἐν νόμῳ οὐδετέροισί ἐστι, Πέρσησι μὲν δι' ὅπερ εἴρηται, θεῶ οὐ δίκαιον εἶναι λέγοντες νέμειν νεκρὸν ἀνθρώπου· Αἰγυπτίοισι δὲ νενομισται τὸ πῦρ θηρίον εἶναι ἔμψυχον, πάντα δὲ αὐτὸ κατεσθίειν τὰ περ ἂν λάβῃ, πλησθὲν δὲ τῆς βορῆς συναποθνήσκειν τῷ κατεσθιομένῳ. Οὐκ ὦν θηρίοισι νόμος οὐδαμῶς σφί ἐστι τὸν νέκυν διδόναι· καὶ διὰ ταῦτα ταριχεύουσι, ἵνα μὴ κείμενος ὑπὸ εὐλέων καταβρωθῆ ». Ἡ μυθολογικὴ αὕτη ἀντίληψις τοῦ πυρὸς ὡς θηρίου, ἣ ὁποία εἶχε καὶ τὰ θρησκευτικὰ αὐτῆς ἐπακόλουθα, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸ ἐξῆς βυζαντινὸν αἰνίγμα (1).

Ἄπληστον εἰμι θηρίον καὶ παμφάγον,
ἐπὶ δὲ φάγω τὴν τροφήν ἦνπερ λάβω,
θνήσκω παρενθὺς κείμενον ἐπ' ἐδάφους.

Πλὴν ὅμως τοῦ βυζαντινοῦ τούτου αἰνίγματος φαίνεται ὅτι παρόμοιόν τι ὑπῆρχε καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Τοιοῦτόν τι τοῦλάχιστον φαίνεται νὰ εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου μνημονευόμενον ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἡσίοδον ἀποδιδόμενου Κύηκος γάμου· « Καθάπερ οὖν τὸ πῦρ τὴν ἕλην, ἐξ ἧς ἀνήφθη, μητέρα καὶ πατέρα οὔσαν, ἤσθιεν, ὡς ὁ τὸν Κύηκος γάμον εἰς τὰ Ἡσιόδου παρεμβαλὼν εἴρηκεν » (2).

Τοιαύτην ἐκ τῶν σοφῶν ἔχοντα ἀρχὴν τὰ αἰνίγματα, ἀπαξ ποιηθέντα, διεδόθησαν εἰς τοὺς λαοὺς, ὅπως διεδόθησαν καὶ τὰ παραμύθια, οἱ δὲ λαοὶ οὐ μόνον διετήρησαν αὐτά, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἔπλασαν, κατ' ἀρχὰς μὲν ὀλίγον παραλλάσσοντα, ἔπειτα δὲ καὶ ἄσχετα, καὶ οὕτως ἐπλάσθη ὁ θησαυρὸς τῶν λαϊκῶν αἰνιγμάτων.

(1) Τὸ αἰνίγμα ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Ν. Βέη ἐν Ἐπετηρίδι Πανασσῶ τ. 7' 109 I. Τὴν σχέσιν δ' αὐτοῦ πρὸς τὰ τοῦ Ἡροδότου παρετήρησεν ὁ Σπυριδάκις αὐτ. Η' σ. 191.

(2) W. Schultz, Rätsel aus dem hellenischen Kulturkreise I σ. 35. Ὁ αὐτὸς αὐτόθι II σ. 96 κέ. πραγματεύεται περὶ τῶν αἰνιγμάτων τούτων τοῦ πυρὸς καὶ ἐν Pauly-Wissowa RE ἐν λ. Rätsel.

Σήμερον εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς τὰ αἰνίγματα δὲν ἔχουν τὴν παλαιὰν σοβαρότητα. Κατήντησαν ἀπλαῖ παιδιαὶ καὶ μάλιστα παιδιαὶ τῶν παιδίων. Οἱ μεγαλύτεροι σπανιώτερον διασκεδάζουσι μὲ αἰνίγματα. Μόνον εἰς τὰ φιλολογικὰ λεγόμενα περιοδικὰ διατηροῦν εἰσέτι τὴν θέσιν των.

Νεοελληνικά αινίγματα.

Α') Ὄνομα καὶ τρόπος παιδιᾶς.

Τὰ αἰνίγματα εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν νεοελληνικὸν λαὸν ὑπὸ διάφορα κατὰ τόπους ὀνόματα, ὡς νοιώσματα⁽¹⁾, βρετά, παράγκουλα, παρατσάφαρα, τσάφαρα, παραμύθια, παροιμίαι, μῦθοι, παραμαντέματα, ἀπεικαστά, λυτά, παραβροντάκια, παραπουλητά, χώσματα, καταλόγια, κοττίματα, καταδέντρια καὶ εἴ τι ἄλλο. Εὐρίσκονται ὁμως ἐν ὑποχωρήσει. Ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μόνον εἰς τὰ χωρία χρησιμεύουσι ἀκόμη ὡς μέσον διασκεδάσεως καὶ τῶν μεγάλων κατὰ τὰς οἰκογενειακὰς ἰδίως συγκεντρώσεις.

Περὶ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον παίζονται, δὲν ἔχομεν εἰμὴ ἐλαχίστας δυστυχῶς πληροφορίας. Ἀναφέρομεν τὸν ἕξῃς. Ἐκαστος τῶν μετεχόντων ἀναλαμβάνει μίαν ἢ περισσοτέρας πόλεις ἢ κάστρα, ὅθεν καὶ τὸ ὄνομα καστράκια, ἐκ τῶν ὁποίων χάνει ἀνὰ ἓν, ἐφ' ὅσον δὲν δυνηθῆ νὰ λύσῃ τὸ ἐκάστοτε προτεινόμενον εἰς αὐτὸν αἶνιγμα. Πολλὰ δὲ καὶ φράσεις καθιερωμέναι ὑπάρχουσι κατὰ τόπους διὰ τὰ αἰνίγματα, καὶ ὅταν προβάλλωνται καὶ ὅταν ὁ προβάλλων ζητῆ νὰ τὸ λύσῃ ὁ ἴδιος, διότι δὲν ἀνευρίσκεται ἡ λύσις του κ.τ.τ. Οὕτω π. χ. ἐν Κῶ καὶ Σύμῃ χαρακτηριστικὴ φράσις εἶναι, ἐλάστε νὰ ποῦμεν κατὰ δέντρων καὶ δειτρῶν, ἐν Σίφνῳ, ὅταν δὲν εὐρίσκεται ἡ λύσις, ὁ προβάλλων ἐρωτᾷ, νὰ τὸ πάρ' ὁ ποταμός; δηλαδή, νὰ τὸ πῶ; ἢ, ἄς τὸ πάρ' ὁ ποταμός, δηλαδή, ἄς τὸ πῶ, καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ.

(1) *Νόημα* ἐν βυζαντινῇ ἐπιγραφῇ τῆς Περγᾶμου. Athen. Mittheil. XXXV 1910, 355 κέ. 488 κέ.

B') Προέλευσις.

Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν χρήσει νεοελληνικῶν αἰνιγμάτων εἶναι πατροπαράδοτα. Πολλὰ δ' ἐξ αὐτῶν εἶναι κοινὸν κτῆμα καὶ ἄλλων λαῶν. Ἄρκετὰ ἐπίσης ἀνευρίσκομεν ἤδη εἰς τὴν ἀρχαιότητα, ἄλλα δ' εἶναι λείψανα τῆς βυζαντινῆς λογιότητος. Δὲν λείπουν ὅμως καὶ τὰ αὐτοσχέδια, κατὰ τὸ παράδειγμα πάντοτε καὶ τὴν τεχνοτροπίαν τῶν παραδεδομένων ὑπὸ τῶν εὐφυεστέρων δημιουργούμενα. Ὁ αὐτοσχεδιασμὸς ὅμως οὗτος δὲν εἶναι παρὰ τροποποιήσις κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐλαφρὰ ὑπάρχοντος ἤδη αἰνίγματος, ὅπως προσαρμοσθῆ τοῦτο εἰς νέαν λύσιν. Π. χ. εἶναι γνωστὸν τὸ κοινότατον αἶνιγμα

Μακρὺς μακρὺς καλόγερος καὶ κόκκαλα δὲν ἔχει.
(Καπνός).

Ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἐσχηματίσθησαν ἄλλα, ὡς

Μακρὺς μακρὺς καλόγερος καὶ πέρα ἢ φωνή του.
(Τὸ ντουφέκι).

Μακρὺς μακρὺς καλόγερος καὶ πῖτα ἢ κεφαλή του.
(Τὸ φτυάρι).

κτλ.

Ἐν Κῶ καὶ Σύμη, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ἐὰν εἶναι ἀκριβεῖς αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες, παρὰ τὰ πατροπαράδοτα αἰνίγματα, καλούμενα καταλόγια, ὑπάρχουν καὶ τὰ καταδέντρια, τὰ ὅποια εἶναι αὐτοσχέδιοι περιγραφαί, ἐξ ὧν πρέπει νὰ μαντευθῆ τὸ περιγραφόμενον. Ἐκλήθησαν δ' οὕτω ἐκ τῆς προηγουμένης φράσεως, ἐλάστε νὰ ποῦμεν κατὰ δέντρων καὶ δεντρῶν, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν φράσιν, ἐλάτε νὰ ποῦμεν αἰνίγματα. Τὰ αἰνίγματα ταῦτα κατὰ τὰς πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἔχω ὑπ' ὄψιν, ἀπευθύνονται κυρίως πρὸς τοὺς παῖδας πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἀσκήσιν. Παραθέτομεν παράδειγμα ἐκ Κῶ.

Κατὰ δέντρι καὶ δεντρί. Ἐχει ἓνα προᾶμα, πὺν νεμμᾶ μονάχον του ὅς τοὺς ποταμούς, ὅς τὰ ῥυάκια καὶ φραμούς, καταπιάνει τὸν τόπον καὶ κά-

μνει τοὺς καρπούς του σὰλ λουλούδι μαυροκόκκινον καὶ τρώμεν τους.

Ἡ λύσις. Βάτος, πὺν νεμμᾶ μονάχος του ἔς τοὺς ποταμούς, ἔς τὰ ρυάκια, ἔς τοὺς φραμούς, ξαπλώνει καὶ καταπιάνει τὸν τόπον, καὶ κάμνει τοὺς καρπούς του κοντὰ κοντὰ μιὰμ μάτσα, σὰφ φουντωτὸ λουλούδι μαυροκόκκινον, ἄλλα κόκκιν' ἀκόμα κι ἄλλα μαῦρα, καὶ τὰ τρώμεν.

Γ) Κατάταξις.

Ἐπειδὴ νῦν καὶ τὰ αἰνίγματα, καθὼς καὶ αἱ παροιμίαι, εἶναι ἀρκετὰ πολυάριθμα, διὰ νὰ εὐκολύνεται ἡ εὔρεσις καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ κατατάσσωνται κατὰ ἓν ὠρισμένον εὐμέθοδον σύστημα. Καὶ ἐγένοντο πραγματικῶς διάφοροι ἀπόπειραι τοιαύτης συστηματικῆς κατατάξεως εἰς τοὺς ξένους.

Οὕτω συνήθης κατάταξις εἶναι ἡ κατ' ἀλφαβητικὴν τάξιν τῶν λύσεων. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κατάταξις, ἐνῶ εὐκόλυνει πραγματικῶς τὴν εὔρεσιν ἑνὸς αἰνίγματος ἐν τῇ συλλογῇ, παρουσιάζει τοῦτο τὸ ἐλάττωμα, ὅτι διασπᾶ τὰ ὅμοια. Διότι μὲ τὸ λαϊκὸν αἶνιγμα συμβαίνει τὸ ἐξῆς. Τὰ χαρακτηριστικά, τὰ ὁποῖα λαμβάνονται διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὴν ἀλληγορίαν, δὲν εἶναι οὔτε τὰ σπουδαιότερα οὔτε καὶ πάντα, αἱ δὲ εἰκόνες εἶναι πολὺ γενικαὶ καὶ ἀόριστοι, ὥστε τὸ αἶνιγμα νὰ μὴ ἐπιδέχεται μίαν καὶ μόνον λύσιν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ αἰνίγματα τῶν λογίων, τὰ ὁποῖα ἐξαντλοῦν συνήθως πᾶσαν λεπτομέρειαν. Ἐπειδὴ δηλαδή τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα εἶναι ἀρκετὰ γενικὰ καὶ ἀκαθόριστα καὶ ὡς ἐκ τούτου δύνανται νὰ ἀνευρίσκωνται καὶ εἰς ἄλλο πρᾶγμα, καὶ ἐπειδὴ καὶ αἱ αἰνιγματικαὶ εἰκόνες προσαρμόζονται εὐκόλως εἰς πολλὰ, τὸ αἶνιγμα λαμβάνει περισσοτέρας τῆς μιᾶς λύσεως. Ὅπως π. χ. τὸ αἶνιγμα

Δαχτυλίδι πύρινο,
πύρινο τριπύρινο,
ἀπὸ γκροεμούς γκροεμίζεται
κι ὁμως δὲ ραΐζεται.

τὸ ὁποῖον ἐν Κυθήροις ὀρθῶς ἐρμηνεύεται ὡς σημαίνον τὴν σελήνην, ἐν Θεσπρωτίᾳ ἄνευ οὐδεμιᾶς μεταβολῆς καὶ ἀλλα-

χοῦ μὲ ἔλαφρὰς μεταβολὰς ἐρμηνεύεται ὡς δηλοῦν τὸν ὄφιν.
 Ἐπειτα, ὡς καὶ ἄνωτέρω εἶπομεν καὶ παρεθέσαμεν καὶ παράδειγμα, ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰνίγματος δι' ἔλαφρῶν μεταβολῶν ὁ λαὸς πλάττει νέα, τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπ' ἀλλήλων, διότι ἡ συγκέντρωσις αὐτῆ εἶναι λίαν διαφωτιστικὴ διὰ τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ αἰνίγματος. Ὅθεν πρὸ πάσης οἴασδῆποτε κατατάξεως πρέπει νὰ προηγηθῇ ἡ συγκέντρωσις τῶν συγγενῶν κειμένων καὶ ἡ ὑπαγωγή τούτων ὑπὸ τὸ πιθανῶς ἀρχικώτερον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλουν σχηματισθῆ ὀμάδες αἰνιγμάτων, τὰς ὁποίας δύναται κανεὶς νὰ κατατάξῃ ἀλφαβητικῶς κατὰ τὰς λύσεις τῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὀμάδων αἰνιγμάτων. Ἐν τῷ τέλει δὲ προσαρτώμενος πίναξ τῶν λύσεων ὅλων ἐν γένει τῶν αἰνιγμάτων ἀντικαθιστᾷ πλήρως τὴν γενικὴν κατὰ τὰς λύσεις κατάταξιν καὶ διευκολύνει τὴν εὔρεσιν τῶν καθ' ἕκαστον.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ὡς πρὸς τὴν συλλογὴν νῦν τῶν αἰνιγμάτων ἐκ τῶν ἄνωτέρω λεχθέντων ἐννοεῖ ὁ συλλογεὺς τί πρέπει νὰ προσέξῃ. Ἐν πρώτοις τὰ κείμενα, ὡς ὅλα τὰ δημῶδη κείμενα, πρέπει νὰ καταγράφωνται ἀκριβῶς, νὰ ζητῆται δὲ καὶ σημειώνεται καὶ ἡ λαϊκὴ λύσις ἑκάστου. Ἐὰν αἰνιγμὰ τι παρουσιάξῃ περισσοτέρας λύσεις, πρέπει πᾶσαι νὰ σημειώνωνται. Χρησιμώταται δὲ εἶναι καὶ ἄξια μεγάλης προσοχῆς διάφοροι πληροφοροφῶναι, σχετιζόμεναι πρὸς τὴν θέσιν τοῦ αἰνίγματος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, οἷον· παίζουσι καὶ οἱ μεγάλοι τὰ αἰνίγματα ἢ περιορίσθησαν ταῦτα εἰς τὰ παιδιά; καὶ πότε τὰ παίζουσι; εἰς ποίας περιστάσεις καὶ κατὰ ποῖον τρόπον; καὶ ποῖαι τυπικαὶ φράσεις τὰ συνοδεύουσι; καὶ ποῖαν ποινὴν ὑφίσταται ὁ μὴ λύσας; καὶ ποῖαν ἀμοιβὴν λαμβάνει ὁ λύτης; κ. τ. τ. Πᾶσαι αὗται αἱ πληροφορίες, ὡς καθορίζουσι τὴν θέσιν τοῦ αἰνίγματος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ, διαφωτίζουν συνάμα καὶ τοῦ αἰνίγματος τὸν βίον καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐξηγοῦν πολλὰ αὐτοῦ φαινόμενα.

Συλλογαὶ αἰνιγμάτων μέχρι τοῦδε ἔχουν δημοσιευθῆ πολλὰ εἰς διάφορα περιοδικὰ καὶ βιβλία, ὑπάρχει δὲ καὶ πολὺ ὕλικόν ἀνέκδοτον. Τὰς μέχρι τοῦ 1874 δημοσιευθείσας ἀναγράφει ὁ Πολίτης εἰς τὴν περὶ αἰνιγμάτων πραγματείαν του ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου τομ. Η' σ. 525. Ἐπίσης αἱ σπουδαιόταται ἀναγράφονται καὶ ἐν Λαογρ. Β' 331.

Β' ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Πλὴν τῶν αἰνιγμάτων φέρονται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ αἰνιγματικά παραμύθια. Τῆς διηγήσεως τούτων πυρὴν εἶναι ἢ λύσις ὠρισμένου αἰνίγματος, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνεπτυγμένη καὶ πολλάκις εἰκονικὴ ἔκφρασις συμβάντος, τῆς ὁποίας τὴν σημασίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς ἂν ἀγνοῇ αὐτὸ τὸ συμβάν.

Τυπικὸν παράδειγμα τοιοῦτου αἰνίγματος εἶναι τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ πρόβλημα τοῦ Σαμφών, τὸ ὁποῖον οὗτος προέβαλεν εἰς τοὺς συμπότας νεανίσκους. Ὁ Σαμφών δηλαδὴ εἶχε φονεύσει λέοντα καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας διελθὼν ἐκ τοῦ μέρους, ὅπου ἔκειτο τὸ πτώμα, εἶδεν ὅτι μέλισσαι εἶχον φωλεύσει εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ καὶ εἶχον κάμει μέλι, ἐκ τοῦ ὁποίου λαβὼν ἔφαγε. Τοῦτο λοιπὸν αἰνιγματοποιήσας προέβαλεν εἰς τοὺς νεανίσκους ὡς ἐξῆς: «*Τί βρωτὸν ἐξῆλθεν ἐκ βιβρώσκοντος καὶ ἀπὸ ἰσχυροῦ γλυκύ;*» ἐπὶ τῷ ὄρω, εἰάν δὲν εὔρουν τὴν λύσιν, νὰ δώσουν εἰς αὐτὸν «*τριάκοντα ὀθόνια καὶ τριάκοντα ἀλλασσομένας στολὰς ἱματίων*».

Εἰς νεοελληνικὸν παραμύθι εἶχε καταδικασθῆ τις εἰς θάνατον. Ἡ θυγάτηρ του ἐπισκεπτομένη αὐτόν, ἔτρεφε διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της. Μίαν ἡμέραν συναντήσασα τὸν βασιλέα ἔφιππον, ἔλαβε τοὺς χαλινούς, τὸν ἐσταμάτησε καὶ τοῦ ἀπηύθυνε τὸ ἐξῆς αἰνίγμα:

*Ἐπὶ ἀγεννήτου, ὦ βασιλεῦ, κάθσοαι,
καὶ ἐπὶ τῇ μητρὶ αὐτοῦ καθέξσοαι,*

ἢ λῦσε τὸν λόγον, ἢ δός μου τὸν υἱόν μου
τὸν ἄντρα τῆς μητρός μου.
Κι ἂν μοῦ τὸν δώσης πατήρ μου,
ἂν δὲν μοῦ τὸν δώσης υἱός μου.

Ὁ βασιλεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξηγήσῃ τὸ αἶνιγμα καὶ τῆς ἐξήτησε τὴν ἐξήγησιν ὑποσχόμενος νὰ πράξῃ πᾶν ὅ,τι αὐτὴ ἤθελε ζητήσῃ. Τότε αὐτὴ ἐξήγησεν ὅτι ὁ ἵππος αὐτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται, ἐξήχθη ζῶν ἐκ τῆς κοιλίας ἀποθανούσης φορβάδος, ἐκ τοῦ δέρματος τῆς ὁποίας ἦτο κατεσκευασμένον τὸ ἐφίππιον. Υἱός της δὲ καὶ πατήρ, ἦτο ὁ πατήρ της, τὸν ὁποῖον ἔτρεφεν αὐτὴ διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της.

Ὅτι καὶ τὰ παραμύθια ταῦτα καὶ τὰ αἰνίγματα εἶναι προῖον τῶν αὐτῶν μυθοπλαστικῶν τάσεων καὶ τῶν συμβολισμῶν, καὶ τῶν αὐτῶν κοινωνικῶν ὄρων, ἐξ ὧν ἀπέρρευσαν καὶ τὰ λοιπὰ αἰνίγματα καὶ αἱ ἀλληγορίαι καὶ οἱ μῦθοι καὶ αἱ παροιμίαι, εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως. Ποία ὅμως ἡ ἀρχὴ τῶν παραμυθιῶν τούτων καὶ ποία ἡ ἀρχὴ τοῦ περιέργου τούτου τρόπου, καθ' ὃν πράξεις καὶ γεγονότα αἰνιγματοποιοῦνται, δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ λεχθῇ. Τοῦτο μόνον παρατηροῦμεν ἐνταῦθα, ὅτι καὶ τὰ παραμύθια αὐτὰ δὲν εἶναι ἴδια μόνον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Αἰνιγματικά παραμύθια πλὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, εὐρίσκομεν καὶ εἰς τοὺς Ἄραβας καὶ εἰς τοὺς Σίνας ἀκόμη. Οἱ δὲ μῦθοι, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται, εἶναι παλαιότατοι. Οὕτω π. χ. ὁ μῦθος τοῦ αἰνιγματικοῦ παραμυθιοῦ, τοῦ ὁποίου περίληψιν ἀνωτέρω παρεθέσαμεν, μνημονεύεται ἤδη ὑπὸ τοῦ Πλινίου, τοῦ Βαλερίου Μαξίμου καὶ τοῦ Νόννου. Τὸ δὲ αἶνιγμα, τὸ μὲν ἑλληνικόν, εὐρισκόμενον εἰς πάσας τὰς ἑλληνικὰς παραλλαγὰς, εἶναι βυζαντινῶν χρόνων, ὡς δεικνύει ἡ μακαρονίζουσα γλῶσσα, τὸ δὲ παλαιότατον γερμανικὸν τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Εἰς τὸ λατινικὸν μυθιστόρημα τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυρίου, τὸ ὁποῖον εἶναι μετάφρασις ἀρχαίου ἑλληνικοῦ προτύπου, ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος εἰς τοὺς μνησιῆρας τῆς κόρης του προτείνει αἶνιγμα, ἐν τῷ ὁποίῳ

ἐπίσης περιγράφονται αἱ ἀθέμιτοι αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τὴν θυγατέρα του.

Παραμύθια τοιαῦτα ἔχουν δημοσιευθῆ ἀρκετά, διδακτικώταται δὲ εἶναι αἱ περὶ τινῶν ἕξ αὐτῶν παρατηρήσεις τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Λαογραφίας Β' 371 κέ.

Γ' ΑΙΝΙΓΜΑΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰ αἰνίγματα ἔχει καὶ ἡ αἰνιγματική γλῶσσα, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν εἰς πολλὰ παραμύθια, τῶν ὁποίων λείψανα εὐρίσκονται καὶ ὡς αὐτοτελῆ αἰνίγματα. Οὕτως εἰς παραμύθι ἐκ Κύπρου βασιλόπουλο δὲν θέλει νὰ νυμφευθῆ, ἂν δὲν εὔρη γυναῖκα, πὺ νὰ μπορῆ νὰ μιλᾷ τὴ γλῶσσα του. Τοιαύτην γλῶσσαν μόνον μία κόρη χωρικοῦ εὐρίσκειται νὰ ὁμιλῆ. Τὸ βασιλόπουλο ἔλθον εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ζητεῖ, *Κώλου κώλου πωρικὰ | γλυκυστικὰ εἰς τὰ μερκά.* Ἀποκρίνεται ἡ κόρη, *Ἦσαν οἱ τραγουδιστάδες κ' ἔφαγαν τοὺς παγουριστάδες κ' ἔμειναν οἱ κωλοφίτες ἀνοιχτές.* Τὴν σημασίαν τῶν λόγων τούτων ἐξηγεῖ κατόπιν ἡ κόρη εἰς τὸν ἀποροῦντι πατέρα της. Τὸ βασιλόπουλο εἶχε ζητήσῃ αὐγὰ καὶ αὐτὴ τοῦ ἀπήντησεν, ὅτι *ἀλώπεκες ἔφαγον τὰς ὄρνιθας καὶ ἔμειναν οἱ κλωβοὶ τῶν ἀνοιχτοί.* Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ διάλογος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Τὸ ἀπὸ κῶλο ὀπωρικὸ τὸ ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς αὐτοτελὲς αἰνίγμα

*Ἄπο κούρβουλο νερό
κι ἀπὸ κῶλο ὀπωρικό,
καὶ ἀπὸ τῆ γῆ βοιάνι
κάθε τόπος δὲν τὸ κάνει.*

(Κρασί, αὐγό, ρύζι).

Ὅτι καὶ ἡ αἰνιγματική αὐτὴ γλῶσσα, ἡ διὰ μεταφορῶν καὶ παρομοιώσεων καὶ συμβόλων, ἔχει τὴν ἀρχὴν της εἰς τὰ αὐτὰ ψυχολογικὰ αἷτια, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν τὰ αἰνίγματα κτλ. δὲν ὑπάρχει, μὲν φαίνεται, οὐδεμία ἀμφιβολία. Τὰ σύμβολα, οἱ συμβολισμοὶ καὶ αἱ διδακτικαὶ ἀλληγορίαι, αἱ ὁποῖαι

σήμερον δύνανται πολλάκις νὰ θεωρηθοῦν παιδαριώδη καὶ ἀνάξια σοβαρᾶς προσοχῆς πράγματα, εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν δεῖγμα σοφίας καὶ συνήθης ἦτο ἡ δι' αὐτῶν ἔκφρασις διανοημάτων.

Παραδείγματα ὑπάρχουν πολυάριθμα. Οὕτω π. χ. ὁ Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι ὁ Κῦρος, θέλων νὰ δείξῃ εἰς τοὺς Πέρσας ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ κοπιᾶσουν ἐπ' ὀλίγον, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἅπαξ διὰ παντὸς τοῦ ζυγοῦ τῶν Μήδων, τοὺς ὑποχρεώνει μίαν ἡμέραν νὰ καθαρίσουν χῶρον, πλήρη ἀκανθῶν, τὴν δὲ ἄλλην τοὺς φιλεύει πλουσιοπαρόχως. Κατόπιν τοὺς ἐρωτᾷ ποία ἡμέρα ἦτο ἡ πλεον εὐχάριστος. Ὅταν δὲ ἀπήντησαν ὅτι δὲν ὑπῆρχε σύγκρισις μεταξὺ τῶν δύο, ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς τὰ σχέδιά του καὶ τοὺς πείθει νὰ ἀποστατήσουν κατὰ τῶν Μήδων, διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὰ ἀγαθὰ της.

Ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος διηγεῖται ὅτι ἡ ἀδελφὴ καὶ σύζυγος τοῦ Καμβύσου θέλουσα νὰ δείξῃ εἰς αὐτὸν ὅτι πολὺ προτιμότερον ἦτο νὰ ἀφήσῃ ζωντανοὺς ἢ νὰ φονεύῃ τοὺς γόνους τοῦ οἴκου τοῦ Κύρου, ἐν ὥρᾳ τραπέζης λαβοῦσα θρίδακα περιέτειλεν αὐτὴν καὶ ἠρώτησε τὸν σύζυγόν της, ἂν ἡ θρίδαξ εἶναι ὠραιότερα δασεῖα ἢ περιτετιλμένη. Οὗτος ἀπήντησεν ὅτι δασεῖα. Καὶ αὐτὴ εἰς ἀπάντησιν «*Καὶ σὺ τὴν θρίδακα ταύτην ἐμιμήθης, εἶπε, ἀποφιλώσας τὸν οἶκον τοῦ Ξέρξου*». Χαρακτηριστικώτατα εἶναι ὅσα ἐπίσης διηγεῖται περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πολυκράτους ἐξελαθέντων Σαμίων. Οὗτοι ἐλθόντες εἰς τὴν Σπάρτην ὠμίλησαν διὰ μακρῶν ἐνώπιον τῶν Σπαρτιατῶν ζητοῦντες βοήθειαν. Ἄλλ' οἱ Σπαρτιᾶται ἀπήντησαν ὅτι τὰ μὲν πρῶτα λεχθέντα ἔλησμόνησαν, τὰ δὲ τελευταῖα δὲν ἠννόησαν. Ὅθεν οὗτοι εἰς δευτέραν ἐκκλησίαν ἄλλο μὲν οὐδὲν εἶπον, λαβόντες δὲ σάκκον κενὸν ἔφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶπον ὅτι ὁ σάκκος ἔχει ἀνάγκην ἀλεύρων. Οἱ Σπαρτιᾶται ἀπήντησαν ὅτι ἡ λέξις σάκκος ἐπερίττειεν, ἀπεφάσισαν ὅμως νὰ τοὺς βοηθήσουν.

Ἄναλόγους ἀλληγορικὰς διδακτικὰς πράξεις εὐρίσκομεν καὶ εἰς νεωτέρους μύθους, οἷος εἶναι π. χ. ὁ ἐξῆς:

Ἦταν ἓνας ἄνθρωπος κ' ἤλενε φόματα 'ς τὸν κόσμον πὼς ἤκαμεν ἁμαρτία μὲ τὴ μιὰ καὶ μὲ τὴν ἄλλη· ὅτι μόνου πὼς τοσὶ ντροπιαζενε τοσὶ κακομοῖρες. Σὰν ἐξαόρεινε καὶ τὰ πενε 'ς τὸν πνευματικό, τοῦ παράγγειλεν ἐκεῖνος γὰ πάη 'ς ἓνα βουνὸ γὰ μαδήση ἓναν πετεινὸ καὶ γὰ τοῦ τόνε φέρη. Σὰν τοῦ τὸν ἐπήνε τὴν ἄλλη μέρα, τοῦ λέει πάλι γὰ πάη 'ς τὸ ἴδιο βουνό, γὰ μαζέψη τὰ φτερά καὶ γὰ τοῦ τὰ φέρη. Πάει ψηλαφᾷ 'πὸ δῶ, ψηλαφᾷ 'πὸ κεῖ, γαί φτερά! Τὰ χενε παρμένα ὁ ἀέρας. Στρέφει τὸ λέει τοῦ πνευματικοῦ. Λέει, «Ἐτσο' εἶναι καὶ τὰ λόγια, παιδί μου. Τὰ ρίχτεις καὶ πὰς πιά γὰ τὰ μαζέψης καὶ δὲ μαζεύουντενε!»

Δ' ΣΥΝΘΗΜΑΤΙΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑΙ

Ἡ ἀνωτέρω αἰνιγματικὴ γλῶσσα τῶν παραμυθιῶν ἔχει σχέσιν καὶ πρὸς τὰς συνθηματικὰς ἢ κατὰ συνθήκην γλώσσας. Τῶν γλωσσῶν τούτων ἡ ἀρχὴ εἶναι σκοτεινὴ, συνδεομένη πιθανῶς πρὸς διαφόρους πρωτογόνους δοξασίας. Εὐρίσκονται διαδεδομέναι εἰς ὄλους σχεδὸν τοὺς λαοὺς, πεπολιτισμένους καὶ κατὰ φύσιν. Οὕτως ὑπάρχουν λαοί, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλη εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν παρθένων καὶ ἄλλη τῶν ὑπάνδρων γυναικῶν, ἄλλη τῶν κατωτέρων καὶ ἄλλη τῶν ἀνωτέρων τάξεων. Εἶναι δὲ εἰς τῶν συνηθεστάτων ὄρων τῶν διαφόρων μυστικῶν συνδέσμων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἡ μυστικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν μανθάνουν μόνον οἱ μεμνημένοι. Εἷς τινὰς τέλος λαοὺς αὐτὰ τὰ παιδία διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τῶν λέξεων καὶ τῆς παρενθήκης συλλαβῶν σχηματίζουν εἶδος μυστικῆς γλώσσης. Οὕτω π. χ. οἱ Βοσιμάνοι προσθέτουν εἰς τὴν ἀρχὴν, τὸ τέλος καὶ τὸ μέσον τῶν λέξεων μίαν συλλαβὴν, ἵνα καταστήσουν τὴν γλῶσσαν των ἀκατάληπτον εἰς τοὺς μὴ μεμνημένους. Τὸ αὐτὸ δὲ διηγοῦνται καὶ περὶ τινῶν φυλῶν τοῦ Καυκάσου.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον περίπου σχηματίζονται καὶ τὰ ἡμέτερα κορακιστικά, τὰ ὁποῖα πλέον κατήντησαν εἰς τὸν παιδικὸν κύκλον, διὰ τῆς παρεμβολῆς συλλαβῶν, ἀπαρτιζομένων ἐξ ἐνὸς συμφώνου, συνήθως π, φ ἢ κ καὶ τοῦ φωνήεντος τῆς προηγουμένης συλλαβῆς: οἷον ἡ φράσις, πότε θὰ ἔλθης γίνεται ποφότεφε θαφὰ ἐφέλθηςφης;

Εἰς τοὺς σημερινοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς τοιαῦται συνθηματικαὶ γλῶσσαι εἶναι ἐν χρήσει εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα, εἰς τοὺς ἐπαίτας, εἰς συμμορίας ληστῶν κτλ. Παρ' ἡμῖν εἶναι ἐν χρήσει εἰς ὠρισμένα ἐπαγγέλματα, εἶναι δὲ γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ ὁποῖον τὰς χρησιμοποιεῖ, οἷον *καλαντζήδικα*, *βαγενάδικα*, *βαρελάδικα* κτλ. Γενικώτερον καλοῦνται *κορακιστικά*. Φαίνονται δὲ ἐν χρήσει τὰ κορακιστικά τῶν παιδίων ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χρυσοστόμου, ὅστις ἀντιλέγων πρὸς τοὺς φιλοσόφους, ἰσχυριζομένους ὅτι δὲν τοὺς ἐννοοῦν οἱ χριστιανοὶ ἐρωτᾷ, «*Μὴ κορακιστὶ φθέγγεσθε, ὦ ἀνόητοι, καθάπερ τὰ παιδιά;*»

Εἰς τὰς γλώσσας ταύτας δὲν ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ καὶ διὰ τοῦτο τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔχω ὑπ' ὄψιν εἶναι πολὺ περιορισμένον. Ὅπωςδὴποτε δύναται τις ἐξ αὐτοῦ ὀρμώμενος νὰ παρατηρήσῃ τὰ ἐξῆς. Ὁ θησαυρὸς τῶν γλωσσῶν τούτων ἀποτελεῖται καὶ ἐκ λέξεων ἀγνώστου ἀρχῆς, πιθανῶς ξένων, κατὰ μέγα μέρος ὅμως ἐξ αἰνιγματικῶν εἰκόνων καὶ μεταφορῶν, οἷας εἶδομεν ἐν τῇ αἰνιγματικῇ γλώσσῃ τῶν παραμυθιῶν. Οὕτω λέγεται μὲν *καλλίνα* ἢ ὄρνις ἐκ τῆς λατινικῆς λέξεως *gallina*, ἀλλὰ λέγονται καὶ οἱ ἰχθύες *νεροπούλια* κτλ.

Συλλογὰς τοιούτων συνθηματικῶν λέξεων δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, εἰμὴ τὴν διὰ δευτέραν φοράν ὑπὸ τοῦ *Βογιατζίδου* ἐκδοθεῖσαν ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Legrand καὶ τινὰς χειρογράφους ἐξ Ἑπείρου (').

Ε ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Πλὴν τῶν αἰνιγμάτων ὡς πνευματικὰς παιδιὰς μεταχειρίζεται ὁ λαὸς καὶ ἀριθμητικὰ προβλήματα. Τούτων ἄλλα διὰ μακρᾶς καὶ περιστροφῆς περιγραφῆς προσπαθοῦν νὰ ἀποπλανήσουν τὸν ἀκροατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ ἀριθμοῦ, ἄλλα δὲ εἶναι πραγματικὰ ἀλγεβρικὰ προβλήματα, κατὰ πα-

(') Λαογραφ. Η' σ. 152 κέ.

ράδοσιν σφζόμενα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα προέρχονται ἐκ διαφόρων παλαιῶν ἀριθμητικῶν ἐν χρήσει κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ὡς διδακτικῶν βιβλίων. Παράδειγμα τοῦ πρώτου εἴδους εἶναι τὸ γνωστότατον πρόβλημα τῶν γερανῶν·

*Γερανοὶ πετούσανε
τὶ πολλοὶ πὸν ἦσανε!
Ἐνας εἶχε δυὸ ἀπὸ πίσω
κ' ἕνας ἄλλος δυὸ ἀπὸ μπρὸς
κ' ἕνας ἄλλος γερανοῦς
ἕναν πίσω κ' ἕναν μπρὸς.
(Τρεῖς).*

Τοῦ δευτέρου εἴδους τὸ ἔξῃς·

Ἐπείραξάν τινες ποιμένα ἔχοντα ὀλίγα πρόβατα:

— Γειά σου, πιστικέ, τῶν ἑκατὸ προβάτων.

— Ἄν εἶχα ὅσα ἔχω, τὰ μισὰ ἀπ' ὅσα ἔχω κὶ ἄλλα πέντε καὶ πενήντα, θὰ γινόμουν πιστικὸς τῶν ἑκατὸ προβάτων.

Γ' ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΑ

Συγγενεῖς πρὸς τὰ αἰνίγματα, ἂν ὄχι βέβαια ὡς πρὸς τὴν γένεσιν, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ εὐτράπελον καὶ παιγνιωδὲς καὶ τὴν ὀξύτητα τῆς ἀντιλήψεως, πνευματικὰς παιδιὰς ἔχομεν τὰ λογοπαίγνια, ὅποια πολλὰ εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ταῦτα, ὡς καὶ τὰ ἀρχαῖα, στηρίζονται ἢ εἰς τὸν διάφορον χωρισμὸν τῶν συνεκφερομένων λέξεων, οἷον

*Μὰ γὰρ καλὰ σὲ γνώρισα, σανίδα τὸ κεφάλι σου.
ὅπου τὸ σανίδα = σὰν εἶδα.*

ἢ εἰς τὴν παρήχησιν, π. χ.

Τί φταίει ἢ Νάξος, σὰν οἱ Νάξιοι εἰν' ἀνάξιοι;

ἢ εἰς τὴν παράλειψιν συλλαβῆς ἢ λέξεως ὀλοκλήρου, οἷον

*Ὁ ἄντρας μου τὸ ζώ -
ὁ ἄντρας μου τὸ ζώ -
τὸ ζώ - τὸ ζώ - τὸ ζώ -
τὸ ζώνει τὸ σπαθί.*

Μιά μάννα ἔφησε κ' ἔφαγε τὸ παιδί της — κρέας.

ἢ εἰς τὴν διπλὴν σημασίαν τῆς αὐτῆς λέξεως, οἷον

Ἡμεῖς ἄντρα δὲν ἔχομε νὰ σᾶς τὸ τουφεκίση,
μόν' ὁ θεὸς ποὺ τὸ δωσε νὰ σᾶς τὸ τουφεκίση.

ὅπου τὸ τουφεκίζω ἐπὶ μὲν τῶν ἀνδρῶν σημαίνει πυροβολεῖν πρὸς τιμὴν, ἐπὶ δὲ θεοῦ θανατοῦν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρηχητικῶν λογοπαιγνίων ἀνεπτύχθησαν καὶ παιδικὰ διαλογικὰ παιγνίδια, οἷον

— Ἄγαπῶ, ἀγαπῶ

— Ποιόν;

— Ἐσένα.

— Ποῦ μὲ βάνς;

— Σ τὰ γυαλιά.

— Νὰ σὲ πάρουν οἱ διαβόλοι μὲ τὰ γυαλιά.

ἢ

— Γιὰ πὲς ξύδι;

— Ξύδι.

— Νὰ φᾶς τς γάτας τὸ κοριθί.

Γνωστότατον δὲ εἶναι τὸ

— Πες ἀλεύρι.

— Ἀλεύρι.

— Ὁ (τάδε) σὲ γυρεύει.

Ἐπειτα αἱ παρωδίαὶ τοῦ ἀλφαβηταρίου, τοῦ πάτερ ἡμῶν κττ.

Ἄλφα βῆτα

— Κόψε πίτα κτλ.

Εἰσεχώρησε δὲ τὸ λογοπαίγνιον καὶ εἰς τοὺς χαιρετισμοὺς καὶ τὰς εὐχάς, ὅταν λέγωνται ἐπὶ τὸ ἀστειότερον, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὰς κατάρας καὶ τὰς βλασφημίας. Π. γ.

— Καλό 'ς τον,

πάρε κ' ἓνα ξύλο δῶσ' τον.

— Δὲ ξέρω

— Νὰ ξεραθῆς.

Ἐχομεν δὲ καὶ παροιμίας, στηριζομένας εἰς τὴν παρήχησιν, ὡς τὸ γνωστόν

Ὁ Γληγόρης γληγοροῦσε
 κι ὁ Μελέτης μελετοῦσε
 κ' ἔτσι πῆρεν ὁ Γληγόρης
 τὴ γυναῖκα τοῦ Μελέτη.

Καὶ εἰς τὰ ἄσματα δὲ δὲν εἶναι σπάνια τὰ λογοπαίγνια, οἷον
Μᾶη μου μάγεψέ τονε τὸ νέο πού μ' ἀγάπα.

Ζ' ΚΑΘΑΡΟΓΛΩΣΣΗΜΑΤΑ

Εἰς τὰς πνευματικὰς παιδιὰς καταλέγονται καὶ τὰ καθαρογλωσσήματα ἢ γλωσσοδέται, οἱ ὅποιοι ὅμως κυρίως εἶναι γλωσσικαὶ ἢ λεκτικαὶ παιδιαί, προὑποθέτουσαι ἰκανὴν εὐστροφίαν γλώσσης. Ταῦτα ἀποτελοῦνται ἐκ δυσπροφέρων καὶ πολλάκις μακρῶν λέξεων, ἐνίοτε πεπλασμένων, τὰς ὁποίας ὀφείλει τις νὰ ἐπαναλάβῃ δι' ἀπαγγελίας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιταχυνομένης. Οὕτω προβάλλεται πρὸς ἐπανάληψιν ἢ λέξις πάπια. Γνωστὸν εἶναι τὸ καθαρογλώσσημα

*Ἐκκλησιὰ μολυβωτή,
 μολυβοκαγκελοπελεκητή,
 ποιός σὲ μολυβοκαγκελοπελέκησε;*

— Ὁ γυιὸς τοῦ μολυβοκαγκελοπελεκητή.

Τὰ καθαρογλωσσήματα ταῦτα ἔχουν σχέσιν κατὰ τοῦτο πρὸς τὰ αἰνίγματα, καθ' ὅσον πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁ λαὸς αἰνιγματοποίησε, προσθέσας εἰς αὐτὰ λύσεις, οἷον

*Ὅρνιθα πισώκωλη,
 πισωγυριστόκωλη,
 κἀν' αὐγὸ πισώκοιο,
 πισωγυριστόκωλο.*

(Ἡ γυναῖκα, πού πλάθει τὸ ψωμί).

Λογοπαιγνίων καὶ καθαρογλωσσημάτων συλλογαὶ εἰδικαὶ δὲν ἐδημοσιεύθησαν, εὗρίσκει τις ὅμως πολλὰ τοιαῦτα καὶ μάλιστα καθαρογλωσσήματα εἰς τὰ διάφορα βιβλία λαογραφικοῦ περιεχομένου, καθὼς καὶ μεταξὺ τῶν αἰνιγμάτων. Καθαρογλωσσήματα ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν Λαογραφίαν καὶ ἰδίως ἐν Β' σ. 202—206.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ γλῶσσα ἐνδιαφέρει τὸν λαογράφον οὐχὶ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ καθόσον δι' αὐτῆς ἐκφράζονται πράγματα, ἔχοντα ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὰς δοξασίας καὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ. Οὕτως ἄξιοι παρατηρήσεως καὶ συλλογῆς εἶναι πρῶτον αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων δηλοῦνται συνήθειαι, δοξασίαι, προλήψεις τοῦ λαοῦ, τὰ ἔργα καὶ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ, καὶ δεύτερον ὅσαι ἀπομνημονεύουν ἱστορικὰ συμβάντα ἢ ὠρισμένας τινὰς περιστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ προῆλθον. Τοιαῦται λέξεις εἶναι αἱ ἑξῆς.

Α' ΟΝΟΜΑΤΑ ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΑ

Γενικά.

Τὰ προσωπικά ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζονται καὶ διακρίνονται οἱ ἄνθρωποι ἀπ' ἀλλήλων, καὶ τὰ ὁποῖα ἡμεῖς ὀνομάζομεν βαπτιστικά, ὡς διδόμενα κατὰ τὴν βάπτισιν, δὲν εἶναι ἀπλοῦν γλωσσικὸν στοιχεῖον. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς συνεδέθησαν πρὸς πλῆθος δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, τὰ ὁποῖα πλὴν ἄλλων καθώρισαν καὶ καθορίζουν εἰσέτι ἔν τινι μέτρῳ καὶ τὴν ἐκλογὴν αὐτῶν. Κυριώτερον δὲ κέντρον καὶ ἀφετηρία τῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων τούτων εἶναι ἡ πίστις εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, τὸ ὁποῖον, ὅπως καὶ κάθε λέξις, θεωρεῖται στενώτατα συνδεδεμένον πρὸς τὸ δι' αὐτοῦ ὀνομαζόμενον πρόσωπον καὶ ἀποτελεῖ οἷον εἰ μέρος οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

Ἡ πίστις αὕτη ἐπηρέασε πολὺ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος. Διότι πιστεύεται ὅτι ἐὰν αὕτη γίνῃ ἐπιτυχῶς, τότε φέρει τὴν εὐτυχίαν εἰς τὸν ὀνομαζόμενον, ἐνῶ, ἐὰν εἶναι ἀτυχῆς, δύναται νὰ γίνῃ πρόξενος πολλῶν δυστυχημάτων καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ θανάτου. Διὰ τοῦτο διὰ διαφόρων πρά-

ξεων προσπαθοῦν νὰ μαντεύσουν ποῖον τὸ κατάλληλον ὄνομα. Οὕτω π. χ. ἀπαγγέλλουν διάφορα ὀνόματα καὶ εἰς ὅποιο τὸ παιδὶ φτερνισθῆ, ἐκεῖνο θεωρεῖται καὶ τὸ κατάλληλον. Παρ' ἄλλοις ἀπαγγέλλονται τὰ ὀνόματα καθ' ὃν χρόνον ὁ πρεσβύτερος τῶν παρόντων χύνει κατὰ σταγόνας ὕδωρ ἐξ ἀγγείου, θεωρεῖται δὲ ἐκεῖνο τὸ ὄνομα κατάλληλον, ὅπου συμβῆ νὰ σταματήσῃ ἢ σταγῶν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ ἀγγείου. Ἀλλαχοῦ ἐμπιστεύονται τὴν ἐκλογήν τοῦ ὀνόματος εἰς τὰ ὄνειρα καὶ εἰς εἰδικοὺς ἀστρολόγους, εἰς δὲ τοὺς ἀρχαίους Ρωμαίους ἦναπτον κηρία, εἰς τὰ ὅποια ἔδιδον διάφορα ὀνόματα, ἐδίδοτο δὲ τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ κηρίου, τὸ ὅποιον θὰ ἔσθηνε τελευταῖον, συνήθεια, ἢ ὁποία δὲν ἦτο ἄγνωστος καὶ εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς (1). Καὶ ἄλλα γίνονται ἀλλαχοῦ.

Αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα σημασιολογικῶς ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ἀνωτέρω πίστιν. Οὕτω συνήθη εἶναι τὰ εὐοίωνα καὶ εὐφημα ὀνόματα. Ταῦτα εἶναι κατὰ λαοὺς διάφορα, ἔχουν δὲ ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν βίον καὶ τὰ ἰδεώδη ἐκάστου. Διότι συνήθως οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνα εὐχονται διὰ τὰ τέκνα των, ὅσα ἔχουν κάποιαν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα εἰς τὴν συνείδησίν των. Οὕτω π. χ. λαοὶ ἐν πρωτογόνῳ καταστάσει ζῶντες καὶ ἐκ τῆς ἀλιείας καὶ τοῦ κυνηγίου τρεφόμενοι ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων δίδουν καὶ τὰ ὀνόματα εἰς τὰ τέκνα των, οἷον *Καλὸς παραῶς*, *Καλὸς κυνηγὸς* κ.τ.τ. Λαοὶ πολεμοχαρεῖς καὶ ὑπερήφανοι δίδουν ὀνόματα, ὑπομιμνήσκοντα πολεμικὰς ἀρειάς, σωματικὴν δύναμιν καὶ ἀνδρείαν, πολεμικὴν δόξαν, ἐπὶ τοῖς ἵπποις ἐγκαύχησιν κτλ. Λαοὶ πολιτικοὶ καὶ ἐξηνθρωπισμένοι δίδουν ὀνόματα, ἔχοντα τὴν ἀφετηρίαν αὐτῶν εἰς τὴν δόξαν τοῦ δικαίου, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀγοραῶς, ἢ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἰλαρὰν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἀντίληψιν.

Ἀντιθέτως πρὸς τὰ εὐφημα ταῦτα ὀνόματα εἰς ἄλλους λαοὺς προτιμῶνται τὰ ἀποτρόπαια ἐκ ζῴων καὶ πραγμάτων εἰδεχθῶν, διὰ νὰ μὴ προσελκύσουν τὸν φθόνον

(1) Βλέπε Ν. Γ. Πολίτου, Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων τ. Β' σ. 213.

τῶν δαιμονίων, τὰ ὅποια δύνανται νὰ βλάψουν τοὺς μικροὺς.

Εἰς τὴν αὐτὴν πίστιν εἰς τὴν μαγικὴν τοῦ ὀνόματος δύναμιν ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ ἡ παρά τισι λαοῖς συνήθεια τῶν διπλῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τὸ κύριον διατηρεῖται μυστικόν, ἵνα μὴ ἐχθρὸς ἀκούσας καὶ μαθὼν δυνηθῆ νὰ βλάβῃ τὸν φέροντα τὸ ὄνομα. Ἐπίσης ἐντεῦθεν προέρχεται καὶ ἡ συνήθεια τῆς μεταβολῆς τοῦ ὀνόματος, εἴτε καθόσον θεωρεῖται τὸ πρῶτον ἀτυχές, εἴτε καθόσον ὁ παῖς εἰσέρχεται εἰς τοὺς ἄνδρας καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν εἰς τοὺς γέροντας, εἴτε καὶ προσωρινῶς, ἐν καιρῷ ἀσθενείας, ὅπως ἀποπλανηθῶσιν οἱ δαίμονες διὰ τοῦ νέου ὀνόματος.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰς ἄλλους μὲν λαοὺς ἀποφεύγονται τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων, διότι ἡ ἀπαγγελία μόνον αὐτῶν εἶναι ἀρκετὴ ὅπως προκαλέσῃ αὐτοὺς, ἐνῶ ἀλλαχοῦ, ὅπου ὑπερίσχυσαν αἱ δοξασίαι περὶ τῆς εὐεργετικῆς δράσεως τῶν τεθνεώτων προγόνων, δίδεται τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς τὸ νεογέννητον, τὸ ὁποῖον ἐνσαρκώνει οὕτως εἰπεῖν τὸν ἀποθανόντα, καθὼς ἐπεκράτησε καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν μόρφωσιν ἰδιαιτέρας ἐν τῷ γλωσσικῷ θησαυρῷ κατηγορίας λέξεων, τῶν προσωπικῶν, δι' ἡμᾶς βαπτιστικῶν, ὀνομάτων.

Πλὴν ὅμως τῆς ἀρχηγόνου ταύτης πίστεως εἰς τὴν μαγικὴν δύναμιν τοῦ ὀνόματος, ἐκ τῆς ὁποίας ἔχομεν τὰ εὐφημα καθὼς καὶ τὰ ἀποτρόπαια ὀνόματα, καὶ ἄλλαι δοξασίαι ἐπηρέασαν ἐπίσης τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὀνόματος. Οὕτως ἡ πίστις εἰς τὰ totem, τὰ προγονικὰ ἢ γεναρχικὰ ζῶα ἢ καὶ φυτὰ τῶν φυλῶν, ἔφερον εἰς τὸ μέσον τὰ ὀνόματα τῶν ζώων καὶ φυτῶν ὡς προσωπικὰ ὀνόματα ἀνθρώπων. Ἐπειτα αἱ ἀναπτυχθεῖσαι ἀστρολογικαὶ δοξασίαι περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος καὶ τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὰ ἐκ τῶν ἀστέρων, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐβδομάδος ὀνόματα, τὰ ὅποια ὅμως δύνανται νὰ εἶναι καὶ περιστατικά, ὡς θέλομεν εἶπει κατωτέρω.

Τελευταῖον αἱ ὁσημέραι ἀναπτυσσόμεναι ἀνώτεροι θρησκευτικαὶ περὶ τοῦ θεοῦ ἰδέαι ὑπῆρξαν ἢ ἀφετηρία διαφόρων ὀνομάτων, δι' ὧν σχετίζεται τὸ νεογέννητον πρὸς τὸ θεῖον, εἴτε παριστανόμενον ὡς δῶρον αὐτοῦ, ὡς π. χ. Θεόδωρος, Θεοδόσιος, Θεόπεμπτος κτλ. εἴτε καθοσιούμενον εἰς αὐτόν, Θεόδουλος, Χριστόδουλος κτλ. εἴτε καὶ τιθέμενον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ, ὡς Θεοφύλακτος, Θεόφιλος κτλ.

Πλὴν τῶν κατηγοριῶν τούτων τῶν ὀνομάτων, εἰς τὴν γένεσιν τῶν ὁποίων συνετέλεσαν ὠρισμένοι δοξασίαι, ἔχομεν καὶ ὀνόματα ἐντελῶς τυχαῖα καὶ περιστατικά. Οὕτως εἰς πολλοὺς λαοὺς ἐπικρατεῖ ἢ συνήθεια νὰ ὀνομάζη ὁ πατήρ τὸ παιδίον κατὰ τὸ πρῶτον αὐτῷ προστυχὸν πρᾶγμα ἢ κατὰ τὴν παρατυχοῦσαν κατὰ τὴν γέννησιν ἢ τὴν ὀνοματοθεσίαν περίστασιν ἢ κατὰ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον τῆς γεννήσεως. Ἐντεῦθεν ἔχομεν ὀνόματα ἐκ διαφόρων πραγμάτων καὶ περιστάσεων πολλάκις περιεργότατα, ὡς καὶ χρονικὰ καὶ γεωγραφικὰ ὀνόματα. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἰς τοὺς κατὰ φύσιν λαοὺς ἀποτελοῦν φράσεις, ὡς Πιάσε τὸ κοντάλι, Δὲν ἔχει ἐκεῖ κανένα ποιήρι κτλ. Τὸ ὄνομα Μωϋσῆς σημαίνει τὸν σωθέντα ἐκ τοῦ ὕδατος, αὐτὸς δὲ ὁ Μωϋσῆς τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν γεννηθέντα ἐν τῇ γῆ Μαδιάμ ὀνομάζει Γηρσάμ, «ὅτι, καθὼς λέγει ὁ ἴδιος, πάροικός εἰμι ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ». Καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲ καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα εὐρίσκονται τοιαῦτα ὀνόματα, οἷον Νουμήριος, ὁ κατὰ τὴν νομηνίαν γεννηθείς, Αἰδύμος, Ἐπίγονος, Πρωτογένης, Μανίους, ὁ πρῶτ' γεννηθείς, Lucius, ὁ ἐν τῷ φωτὶ γεννηθείς, καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Κατὰ δὲ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους εὐρίσκεται ἡ συνήθεια νὰ ὀνομάζεται τὸ παιδίον κατὰ τὸν ἑορταζόμενον ἅγιον τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ὅστις θεωρεῖται πλεόν καὶ ὡς προστατῆς ἅγιος τοῦ παιδίου.

Παρὰ ταῦτα εὐρίσκει κανεὶς παρὰ τισι λαοῖς ἀντὶ παντὸς ἄλλου ὀνόματος, ὀνόματα δηλωτικὰ ἀπλῶς τῆς ἀριθμητικῆς τάξεως, καθ' ἣν ἐγεννήθη τὸ παιδίον, οἷον Πρῶτος, Δεύτερος, Τρίτος κτλ. Τοιαῦτα ἔχομεν παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις συνηθέστατα, οἷον *Secundus*, *Quintus*, *Sextus* κτλ.

Πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν κυρίαν καὶ ὀριστικὴν ὀνοματοθεσίαν, ἡ ὁποία πολλαχοῦ ἔλαβεν ἐπίσημον χαρακτῆρα συνδεθεῖσα πρὸς θρησκευτικὰς τελετάς, διὰ τῶν ὁποίων γίνεται ἡ εἰσαγωγή τοῦ νέου ἀνθρώπου εἰς τὴν οἰκογένειαν τῆς φυλῆς, τὴν θρησκευτικὴν κοινωνίαν ἢ καὶ ἄλλας κοινωνικὰς ομάδας. Φέρουν δὲ αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι ἔπειτα καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ζωὴν, πλὴν ὅπου ἐπικρατεῖ τὸ ἔθιμον μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς τάξεως, τῆς ἡλικίας ἢ τὴν εἴσοδον εἰς νέαν κοινωνικὴν ομάδα, νὰ μεταβάλλωνται καὶ τὰ ὀνόματα, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ κληρικούς. Πλὴν ὅμως τούτων ἔχομεν καὶ προσωρινὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὀνομάζονται τὰ παιδιά κατὰ τὰς ὀλίγας ἢ περισσοτέρας ἡμέρας, τὰς ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν μέχρι τῆς ἐπισημοῦ ὀνοματοθεσίας. Τὰ ὀνόματα ταῦτα συνήθως εἶναι ἀποτρόπαια, διὰ νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τοῦ νεογνοῦ τὰς κακὰς ἐπιρροίας τῶν δαιμόνων.

Νεοελληνικὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα.

Τὸ μέγα πλῆθος τῶν νεοελληνικῶν ὀνομάτων προέρχεται ἐκ τῆς παραδόσεως καὶ μάλιστα τῆς βυζαντινῆς, ὀλιγώτερα δὲ σχετικῶς εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὁποία ὁ λαὸς ἐλευθέρως πλάττει. Τῶν δ' ἐκ παραδόσεως πάλιν ὀνομάτων τὸ μέγιστον πλῆθος εἶναι εἰλημμένον ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, δηλαδὴ ἐκ τῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης καὶ τοῦ Ἀγιολογίου. Ἐπειτα τὰ ὀνόματα διαφόρων ἑορτῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐννοιῶν ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ βαπτιστικῶν ὀνομάτων, τῶν ὁποίων τινὰ μὲν ἴσως εἶναι νεώτερα πλάσματα, τὰ πλεῖστα ὅμως εἶχον ἤδη πλασθῆ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, οἷον Ἀναστάσιος, Φώτιος κ.τ.λ.

Μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἔχομεν τὴν βυζαντινὴν ἱστορικὴν παράδοσιν, ἐκ τῆς ὁποίας ἱκανὰ ὀνόματα εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει. Τοιαῦτα προέρχονται πρῶτον ἐκ τῶν ἐπωνύμων διαφόρων ἐπιφανῶν βυζαντινῶν οἰκογενειῶν, ὡς Δούκας, Βρανᾶς, Κομνηνός, Καντακουζηνός κ.τ.λ.,

Ἔπειτα ἔξ ὀνομάτων διαφόρων ἀξιωμαίων, ὡς Ἀμηνάς, Ἀγροστος, Λαμπαδάριος, Κριτής κ. τ. λ.

Μετὰ τὰ ἐκ τῆς βυζαντινῆς παραδόσεως ὀνόματα ἔχομεν τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά, τὰ ὅποια ὅμως κατὰ τὸ πλεῖστον δὲν ἀποτελοῦν ἱστορικὴν συνέχειαν μέχρι τῆς σήμερον, ἀλλ' ἤρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται μὲ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους καὶ μετ' αὐτήν.

Ἔπειτα ἐκ τῆς ἐλαφῆς καὶ συμβιώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μὲ ἄλλους λαοὺς καὶ ἰδίως φραγκικούς, Βενετοὺς πρὸ πάντων, ἀρκετὰ ξενικὰ ὀνόματα εἰσῆλθον εἰς τὸ νεοελληνικὸν ὀνοματολόγιον καὶ ἰδίως εἰς τὰς νήσους, οἷον Φλώρα, Φλωρέντζος, Φορμόζος, Γάσπαρης, Γιάκουμος, Φραντζέσκος, Λεονάρδος κτλ.

Ἐρχόμεθα εἰς τὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια φαίνονται ὅτι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ νεοελληνικοῦ λαοῦ, μολονότι ἐκτενεσιτέρα ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποδείξῃ διὰ πολλὰ ἔξ αὐτῶν βυζαντινὴν ἀρχήν. Τοιαῦτα ὀνόματα εἶναι

α') τὰ ἐκ διαφόρων σωματικῶν ἀρετῶν καὶ ἰδιοτήτων, οἷον Ἀσπρούλα, Ἀφράτη, Ξανθούλα, Πλουμιστή κ. τ. λ.

β') τὰ ἐκ διαφόρων ψυχικῶν ἀρετῶν, οἷον Καλόγνωμος, Διαλεχτός, Εὐγενική κ. τ. λ.

γ') τὰ ἐκ τῶν ὀνομάτων χαριέντων ζώων, οἷον Περιστέρα, Παγόνα κ. τ. λ.

δ') τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων καὶ μετάλλων, οἷον Ἀσήμω, Χρύσω, Διαμαντής κ. τ. λ.

ε') τὰ ἐκ διαφόρων πολυτίμων ὑλῶν, οἷον Βελούδω, Ἀτλάζω, Μεταξένια κ. τ. λ.

ς') τὰ ἐκ διαφόρων εὐχαρίστων εἰς τὴν γεῦσιν, καθὼς καὶ ἀρωματικῶν οὐσιῶν, οἷον Γαλατούδα, Μελένια, Καφένια, Κανέλος κ. τ. λ.

ζ') τὰ ἐκ διαφόρων ἐπισήμων πόλεων καὶ χωρῶν, οἷον Θεσσαλία, Βενετιά κ. τ. λ.

η) τὰ ἐκ νεωτέρων ἐπωνύμων ἐπιφανῶν οἰκογενειῶν καὶ ἀνδρῶν, οἷον *Κοραῆς, Ζαρίφης, Ζωγράφος* κ. τ. λ.

θ) τὰ εὐχαιρῶς ὀνόματα, δηλαδή ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴπομεν, πλάττονται ἐξ εὐχῶν καὶ τίθενται διὰ νὰ συγκρατήσουν τὸ νεογνὸν εἰς τὴν ζωὴν ἢ νὰ διακόψουν τὴν σειρὰν τῶν θηλέων, οἷα εἶναι π. χ. τὰ *Ζήσης, Πανταζής, Πολυζώης, Στέργιος, Θεμελής, Σταμάτης, Σταμάτα, Ἀγόρω* κ. τ. λ.

ι) καὶ τελευταῖον τὰ ὀνόματα *Ἀγοραστός, Ποῦλος, Βρετὸς* καὶ εἴ τι ἄλλο, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ ἔθιμον τῆς εἰκονικῆς πωλήσεως ἢ ἐκθέσεως τοῦ νεογνοῦ ὑπὸ τῶν γονέων, τῶν ὁποίων τὰ τέκνα δὲν ζοῦν.

* *

Τὰ ὀνόματα ταῦτα ὡς στοιχεῖα γλωσσικὰ ὑφίστανται διαφορῶς ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι πολλάκις καθιστοῦν τὴν ἀρχὴν τῶν ἁλίων δυσδιάγνωστον. Αἱ ἀλλοιώσεις αὗται ἔχουν διττὴν τὴν ἀρχήν. Ἀφ' ἑνὸς μὲν ὀφείλονται εἰς φθογγικούς καὶ ἀναλογικούς λόγους, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν συνηθέστατον εἰς τὰ ὀνόματα θωπευτικὸν ὑποκορισμὸν καὶ τὴν ἐπίτησιν, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν παιδικὴν γλῶσσαν, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἐξ αὐτοῦ μεταβολαί, μολονότι δὲν γίνονται ἐκτὸς παντὸς νόμου, ἔχουν πολλὴν τὴν ἐλευθερίαν, διὰ νὰ μὴ εἴπωμεν ἰδιοτροπίαν, καὶ εἶναι λίαν δυσπαρακολούθητοι.

Καὶ συνήθως μὲν εἶναι γνωστὸς ὁ πλήρης τύπος τοῦ βαπτιστικοῦ ὀνόματος, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθε τὸ θωπευτικόν. Οὐχὶ σπανίως ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ θωπευτικὸν ὑπερισχύει τελείως καὶ ὑποκαθιστᾷ ἐντελῶς τὸ βαπτιστικόν, ὥστε κατόπιν θεωρούμενον ὡς ἀρχικὸν καὶ αὐτοτελὲς ὄνομα τίθεται καὶ ὡς βαπτιστικὸν καὶ διασπᾶται οὕτως ἢ παράδοσις καὶ χάνονται τὰ ἴχνη τῆς προελεύσεώς του. Ἀπαξ δὲ διασπασθείσης τῆς παραδόσεως, πολλαὶ συγχύσεις δημιουργοῦνται, αἱ ὁποῖαι δυσχεραίνουν πολὺ τὴν ἔρευναν τῆς ἀρχῆς ἐκάστου ὀνόματος. Διὰ τοῦτο ὁ συλλογεὺς τῶν ὀνομάτων ἀκούων ταῦτα ὀφείλει νὰ ἐρωτᾷ ἰδιαιτέρως δι' ἕκαστον, ὅπου, ἐν-

νοεῖται, εἶναι ἀνάγκη, ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι αὐτὸ τὸ κατὰ τὴν βάπτισιν τεθὲν ὄνομα ἢ ἀπλοῦς ὑποκορισμός, πλασθεὶς ὑπὸ τῶν οἰκείων τοῦ παιδίου. Διότι σημειωτέον καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὴν ὥραν τῆς βαπτίσεως συνήθως τὸ ὄνομα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς ἐκκλησίας λέγεται κατὰ τὸ δυνατόν καὶ κατὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἱερέως ὑπὸ τὸν ἀκραιφνέστερον αὐτοῦ τύπον. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀνωφελὲς νὰ ἐρωτᾶ ἐνίοτε καὶ περὶ τῆς σημασίας τῶν παραδοξοτέρων σημειῶν τὰς ἐρμηνείας τοῦ λαοῦ ὡς λαϊκὰς καὶ διακρίνων αὐτὰς αὐστηρῶς ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐρμηνειῶν καὶ ὑποθέσεων.

Ἐπίσης ἀξία σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἐορτὴ τοῦ ὀνόματος, ἡ ὁποία δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀρχικοῦ τύπου ἐνὸς ὑποκορισμένου ὀνόματος. Ὅχι ὁμως πάντοτε. Διότι πολλάκις αὕτη αὕτη ἡ ἐορτὴ ἐδημιούργησε τὴν σύγχυσιν, καθ' ὅσον οἱ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἐπιζητοῦντες ἐορτὴν διὰ τὸ ὄνομα τῶν ἐσχέτισαν πολλάκις τὰ ἄσχετα. Οὕτω π. χ. αἱ ἔχουσαι τὸ ὄνομα Ἀργυρῶ ἐορτάζουν τὴν ἐορτὴν τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων. Θὰ ἦτο ὁμως σφάλμα νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ὄνομα Ἀργυρῶ ἢ Ἀργύρω ἔχει οἴανδήποτέ τινα γενετικὴν σχέσιν πρὸς τὸ Ἀνάργυροι.

* *

Προσωρινὰ ὀνόματα ἔχομεν πρὸ τῆς βαπτίσεως κατὰ τόπους διάφορα. Οὕτω τὰ ἀβάπτιστα καλοῦνται συνήθως δράκοι, δρακοῦλες, χριστόδουλοι καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἐν Παραμυθιά δὲ τῆς Ἠλείρου εἶναι ἐν χρήσει τὰ ὀνόματα Μπόλω διὰ τὰ θήλεα καὶ Νότσης διὰ τὰ ἄρρενα,

Μεταβολὰς ὀνομάτων ἔχομεν μόνον εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ τοὺς κληρικούς, ὅσάκις ἀπὸ λαϊκῶν χειροτονοῦνται ἢ προάγονται ἀπὸ τῶν κατωτέρων βαθμῶν εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ ἐπισκόπου. Προσωρινὰς δὲ μεταβολὰς τοῦ ὀνόματος ἔχομεν κατὰ τὰς ἀσθενείας, ἀλλ' αἱ περὶ τούτων εἰδήσεις καὶ ἀτελεῖς εἶναι καὶ σποραδικαί.

Ἐνιαχοῦ ἔχομεν καὶ διπλᾶ ὀνόματα, ὡς π. χ. ἐν Κεφαλληνία καὶ ἀλλαχοῦ, ἄνευ ὁμως βαθυτέρας σημασίας, εἰμὴ μόνον διότι ἄλλο θέλει ὁ ἀνάδοχος καὶ ἄλλο οἱ γονεῖς.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Τί ἔχει ὁ συλλογεὺς νὰ προσέξῃ κατὰ τὴν συλλογὴν πλ. τῆς καταγραφῆς τοῦ ὀνόματος ἐλέχθη ἤδη, ὥστε εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰ αὐτά. Συλλογαὶ ὀνομάτων νεοελληνικῶν ἐγένοντο μέχρι τοῦδε πολλάί, ταύτας δὲ προσεπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ ὁ Ἄθ. Μπούτουρας εἰς γενικὸν βιβλίον περὶ τῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων ὑπὸ τὸν τίτλον, Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα ἱστορικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐρμηνευόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1912. Εἰς τοῦτο βλέπει κανεὶς καὶ τὴν σχετικὴν περὶ αὐτῶν βιβλιογραφίαν. Παρατηρήσεις καὶ συμπληρώσεις εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδημοσίευσα ἐγὼ ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ε' σ. 333 κέ. ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, Παρατηρήσεις περὶ τῶν νεοελληνικῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων, καὶ τελευταῖον ὁ Ἰ. Σταμνόπουλος ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, Ὀνοματολογικά, ἐν Λαογραφίᾳ τ. Ϛ' σ. 425 κέ.

Β' ΟΝΟΜΑΤΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΑ ἢ ΕΠΩΝΥΜΑ

Γενικά.

Τὰ ἐπώνυμα οὔτε εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς οὔτε εἰς ὅλας τὰς περιόδους τοῦ πολιτισμοῦ εὐρίσκονται, ὅπως τὰ προσωπικά, διότι προϋποθέτουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν γενῶν ὡς ὁμάδων συγγενῶν τὴν καταγωγὴν ἀτόμων, διακρινομένων ἐντὸς τῆς ὅλης κοινωνίας τοῦ λαοῦ ἢ τῆς φυλῆς. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν γενῶν εἰς συγκεκριμένας ὁμάδας καὶ ἡ διάκρισις αὐτῶν ἐντὸς τοῦ συνόλου τῆς φυλῆς, ἔχουσα τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν παλαιὰν πατριαρχικὴν οἰκογένειαν, ἔγινε βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον. Συνείργησαν δὲ εἰς τοῦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ λατρεία τῶν κοινῶν προγόνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ διάφοροι ἱστορικοὶ λόγοι. Τούτων σπουδαιότατοι εἶναι πρῶτον ὁ πόλεμος καὶ τὰ κατ' αὐτὸν κατορθώματα τῶν ἀνδρείων, τὰ ὅποια ἔδιδον ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς τὴν ὁποίαν οὔτοι ἀνήκον,

ἔπειτα ἢ ὑπὸ τινων οἰκογενειῶν προνομιακὴ καλλιέργεια ἰδιαίτερας τινὸς λατρείας, ἐξ ἧς ἀπέκτων αὐται ἐξαιρετικὴν μεταξὺ τοῦ λαοῦ θέσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεπτύχθησαν αἱ ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἀριστοκρατικὰ γένη, τῶν ὁποίων τὰ μέλη παρὰ τὸ προσωπικὸν ὄνομα ἔφερον εἰς τὰς ἐπισημοτέρας προσφωνήσεις καὶ τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ γένους.

Παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχον οἱ ἦρωες καὶ τὰ γένη τῶν ἀρίστων, ἀνευρίσκει τις καὶ οἰκογενειακὰ ὀνόματα. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν ὁμως τοῦ δήμου ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μόνον μερικὰ γένη διετήρησαν τὰ ἰδιαίτερα αὐτῶν ὀνόματα. Οὕτω π. χ. εἰς τὸν Ὅμηρον ἀνευρίσκει κανεῖς οἰκογενειακὰ ὀνόματα, οἷον Ἀτρεΐδαι, Αἰακίδαι, Τανταλίδαι κ. τ. λ., συχνόταται δὲ εἶναι καὶ τιμητικώταται θεωροῦνται αἱ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἦρωος πατρὸς προσφωνήσεις, οἷον Λαερτιάδης, Πηλειάδης, Τελαμωνιάδης κ. τ. λ., τοῦθ' ὅπερ ἐκαλεῖτο πατρόθεν ὀνομάζειν.

Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους σποραδικὰ μόνον οἰκογενειακὰ ὀνόματα διετηρήθησαν, οἷον Εὐμολπίδαι, Ἀγίδαι, Κυπελίδαι κ. τ. λ., ἐνῶ τὸ συνηθισμένον ὄνομα, ὑπὸ τὸ ὅποιον διεκρίνετό τις ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο τὸ προσωπικὸν ὄνομα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Κλεισθένους ἠκολούθει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δήμου, ἐξ οὗ κατήγετο ὁ ὀνομαζόμενος, οἷον Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς. Γενικῶς δὲ συνήθες ἦτο νὰ προστίθεται μετὰ τὸ προσωπικὸν ὄνομα, ὡς διακριτικόν, τὸ ὄνομα τῆς χώρας ἢ πόλεως, ἐξ ἧς κατήγετο ὁ ὀνομαζόμενος, οἷον Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος, Κλέαρχος ὁ Λακεδαιμόνιος, Ἀνάχαρσις ὁ Σκύθης. Ἀλλὰ τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ὄνομα συνήθως προσελαμβάνετο ἐν τῇ ξένη ἀντὶ τοῦ φερομένου ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Ὅθεν ὁ Ξενοφῶν ἐν Ἀθήναις μὲν εἶχε πλήρες ὄνομα τὸ προσωπικὸν μετὰ τοῦ πατρωνυμικοῦ καὶ τοῦ δημοτικοῦ Ξενοφῶν Γρύλλον Ἐρχιεύς, ἐκτὸς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἐγνωρίζετο ὡς Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος.

Παρὰ τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο συνήθως πρὸς ἀκριβεστέραν

δήλωσιν τοῦ προσώπου καὶ τὸ παρωνύμιον, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχον ἐπικολλήσει οἱ συμπολίται του, ἐπιφερόμενον συνήθως διὰ τοῦ ὁ καὶ ἢ ὁ ἐπικαλούμενος, οἷον Δέων Ἀρτεμεσίου ὁ ἐπικαλούμενος Ἰάσων, Ἰάσων ὁ καὶ Δέκμος Ἀχαρνὲς ἰατρὸς κ.τ.τ. Συνήθη δὲ ἦσαν τὰ παρωνύμια ταῦτα ἰδίως εἰς τοὺς βαρβαρικοὺς τόπους, ὅπου εἶχε διαδοθῆ ὁ ἑλληνισμός, οἷον Νεικήρατος Νεικηράτου ὁ καὶ Ὁμψαλτος.

Παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἡ ὀργάνωσις τῶν γενῶν εἶχεν ἀναπνευχθῆ εἰς πλήρες σύστημα, ἦσαν κανονικὰ τρία ὀνόματα, τὸ προσωπικὸν (*nomen*), τὸ ὄνομα τοῦ γένους (*praenomen*) καὶ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα τῆς οἰκογενείας (*cognomen* = παρωνύμιον). Ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας ἔξασθενοῦται ἡ χρῆσις τῶν ὀνομάτων τῶν γενῶν, χρησιμοποιοιμένων περισσότερον τῶν παρωνυμίων. Εἰς τὸν στρατὸν μάλιστα ἀρχίζουν τὰ προσωπικὰ παρωνύμια, τὰ ὁποῖα καλοῦνται *signa* ἢ *vocabula* καὶ εἰσάγονται διὰ τοῦ *sive* ἢ *qui et, cui et nomen, qui vocatur*, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ *ocae* (= ὁ καὶ), οἷον *Lucius Metrovius signo Sapriscus* κ.τ.τ. Τὰ τοιαῦτα παρωνύμια ἀπέβαινον πολλάκις τὰ κατ' ἔξοχὴν δηλωτικὰ τοῦ προσώπου ὀνόματα. Τοιοῦτον π. χ. εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος *Caligula*, μὲ τὸ ὁποῖον οὗτος ἔμεινε γνωστός εἰς τὴν ἱστορίαν.

Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἔξακολουθεῖ ὁ τρόπος οὗτος τῆς δηλώσεως τοῦ προσώπου διὰ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ παρωνυμίου, τὸ ὁποῖον εἰσάγεται διὰ διαφόρων φράσεων, ὡς ὄνπερ ἐπὶ κλησιν ἐκάλουν, αὐτὸν προσωνόμαζον, τὴν ἐπὶ κλησιν, τοῦ πίκλην, τὴν ἐπωνυμίαν κ.τ.λ. Οὕτω π. χ. φέρεται παρὰ Προκοπίῳ, «Πέτρον ὀνόματι . . . ὄνπερ ἐπὶ κλησιν Βαρούμην ἐκάλουν».

Ἐκ τῶν παρωνυμίων τούτων ἐσηματίσθησαν εἰς τὸ Βυζάντιον τὰ νέα βυζαντινὰ ἑλληνικὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα. Συνετέλεσε δὲ εἰς τοῦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς γραφειοκρατικῆς καὶ ἰδία τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας καὶ τὰ ἀριστοκρατικὰ γένη, αἱ λεγόμεναι *σειραί*, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ση-

μερινὸν ὄνομα σειριά. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰ γένη ταῦτα, ὡς π. χ. οἱ Δοῦκαι, προσεπάθουν νὰ ἀναγάγουν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν εἰς τὴν πρώτην ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἀριστοκρατίαν, τοὺς μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου μετοικήσαντας Ρωμαίους πατρικίους. Τοιαῦτα οἰκογενειακὰ ὀνόματα εἶναι π. χ. *Δούκας, Κομνηνός, Παλαιολόγος, Συναδηνός, Καντακουζηνός, Μελισσηνός, Φιλανθρωπηνός* κτλ., ἐκ τούτων δὲ πολλὰ μέχρι τῆς σήμερον σφύζονται παρὰ τῷ λαῷ εἴτε ὡς βαπτιστικὰ ὀνόματα εἴτε ὡς οἰκογενειακά.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπωνύμων, τὰ ὅποια πάντα ἐκ τοῦ ὀνόματος ἢ τοῦ παρωνυμίου τοῦ πατρὸς τῆς οἰκογενείας ἔχουν τὴν ἀρχὴν, εὐρίσκεται παρὰ τισι λαοῖς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν ἐν Κῷ καὶ τὸ ἔθος τῆς ἀπὸ μητρὸς προσαγορεύσεως, ἣτις δύναται νὰ ἔχη τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς μητριαρχικὴν ὀργάνωσιν τῆς οἰκογενείας, οἷαν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος περὶ τῶν ἀρχαίων Λυκίων καὶ οἷα σήμερον εὐρίσκεται εἰς πολλοὺς λαοὺς. Κατὰ ταύτην διὰ τὴν γενεαλογικὴν σειρὰν οὐχὶ ὁ πατήρ, ἀλλ' ἡ μήτηρ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν.

Νεοελληνικὰ ἐπώνυμα.

Παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις Ἑλλησι τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα δὲν εἶναι γενικόν. Βεβαίως εἰς πολλὰ μέρη, τὰ μᾶλλον προηγμένα, ὡς π. χ. εἰς πόλεις, καθὼς καὶ εἰς τὰς νήσους, ἢ ὅπου ἡ οἰκογενειακὴ ὀργάνωσις παρουσιάζεται ἰσχυρά, ὡς π. χ. ἐν Μάνη, διατηρήθησαν οἰκογενειακὰ ὀνόματα, τὰ ὅποια εἶναι τὰ αὐτὰ ἢ ἀνάλογα πρὸς τὰ βυζαντινά, εἴτε διότι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν, εἴτε διότι ἐκ κληρονομίας περιεσώθησαν. Ἀλλὰ εἰς τὰ πλεῖστα μέρη οἱ χωρικοὶ ἀρκοῦνται εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα, εἰς τὸ ὁποῖον ὑπογράφοντες παραθέτουν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς, ὡς π. χ. *Νικόλαος Γεωργίου*. Εἰς δὲ τὸν καθ' ἡμέραν διάλογον ὡς διακριτικὸν προστίθεται εἰς τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα παρωνύμιον ἐκ τοῦ χωρίου τῆς καταγωγῆς τοῦ ὀνομαζομένου ἢ ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτοῦ, καὶ

συνηθέστερον σκωπτικόν, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐκόλλησαν οἱ συγχωρικοί του, τὸ *παραισούκλι*.

Σήμερον ἡ χρῆσις τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπεκτείνεται, κυρίως ὑπὸ τὴν ὄθησιν καὶ πολλάκις ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ σχολείου, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς πολιτείας, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ἄρκετὰ τὰ δύο ὀνόματα πρὸς ἀκριβῆ διαστολὴν τῶν προσώπων καὶ ἀποφυγὴν τῶν συγχύσεων ἐκ τῶν ὁμωνυμιῶν. Ὁ προχειρότερος δὲ τρόπος τῆς δημιουργίας οἰκογενειακοῦ ὀνόματος εἶναι ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἀπαραιτήτου εἰς τὰ χωρία σκωπτικοῦ παρωνυμίου. Εἰς τὰ τέως καὶ νῦν τουρκοκρατούμενα μέρη, ὅπου οἱ ἄνωτέρω παράγοντες δὲν ἔχουν τὴν αὐτὴν δύναμιν καὶ σημασίαν, ἐξακολουθεῖ ἡ ἔλλειψις οἰκογενειακῶν ὀνομάτων, ὡς διακριτικὰ δὲ εἶναι ἐν χρήσει μόνον τὰ καθαρῶς προσωπικὰ *παραισούκλια*.

Τὰ ἄνωτέρω μᾶς δίδουν ἐκ τῶν προτέρων ἰδέαν τινὰ περὶ τῆς φύσεως τῶν σημερινῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Μέρος βέβαια αὐτῶν εἶναι συνέχεια τῶν βυζαντινῶν, πολλὰ ὅμως προέρχονται καὶ ἐκ παρωνυμιῶν, πολλάκις ἰδιοτρόπων, τῶν ὁποίων οὐχὶ σπανίως οὔτε τὴν σημασίαν οὔτε τὴν καταγωγὴν δύναται κανεῖς νὰ μαντεύσῃ. Τινὰ ἐξ αὐτῶν ἀναμφιβόλως εἶναι καὶ ξενόγλωσσα, ἄλβανικὰ ἢ βλαχικὰ, εἰς δὲ τὰς νήσους καὶ φραγκικὰ ἔνεκα τῆς συμβιώσεως καὶ ἀναμείξεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς συνοίκους ἢ κυριάρχους τούτους λαούς. Ἄλλα προέρχονται ἐξ ἐπιθέτων ἐκ χωρῶν, πόλεων ἢ χωρίων, π. χ. *Συριανός, Σμυρنيός, Πολίτης*, τὰ ὁποῖα δὲν δεικνύουν πάντοτε τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὴν διαβίωσιν ἢ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἐν λόγῳ πόλιν, ἄλλα ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματος, οἷον *Ζωγράφος, Κουντουρᾶς, Ράπτης* κτλ., ἄλλα ἐκ διαφόρων ἀξιωματίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκλησιαστικῶν, οἷον *Ἀναγνώστης, Λαμπαδάριος, Λογοθέτης* κτλ. καὶ ἄλλα τέλος εἶναι πατρωνυμικά, οἷον *Νικόλας Γεωργίου*, ἢ ὅπως λέγουν εἰς τὰ χωρία ὁ *Νικόλας τοῦ Γεώργη*, ὁ *Γεώργης τοῦ Κυριάκη* κτλ. Αἱ γενικαὶ αὗται ἐπεκράτησαν κατόπιν καὶ ὡς οἰκογενειακά, ἐνίοτε δὲ μετεβλήθησαν καὶ εἰς

ὄνομαστικάς, οἷον *Κυριακός, Διαμαντής* κ.τ.τ. Παρὰ δὲ τοῖς λογιωτέροις μετεβλήθησαν ἐπὶ τὸ ἀρχαιοπρεπέστερον, προστεθεισῶν εἰς τὰ πατρωνυμικά τῶν καταλήξεων *-ίδης, -άδης*, οἷον *Γεωργιάδης, Νικολαΐδης* κτλ.

Μεταξὺ τῶν σημερινῶν ἐπωνύμων πολλάκις εὐρίσκει κανεῖς καὶ προερχόμενα ἐξ ὀνομάτων γυναικῶν. Τὰ πλεῖστα ὁμοῦς τούτων, εὐρισκόμενα σποραδικά, βεβαίως δὲν ἀποτελοῦν λείψανα μητριαρχικῆς ὀργανώσεως, ἀλλ' εἶναι ἀπλούστατα ἐπώνυμα ὄρφανῶν, τὰ ὁποῖα ἀπολέσαντα τὸν πατέρα εἰς μικρὰν ἡλικίαν ἀπεκλήθησαν μὲ τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς, ὡς π. γ. ὁ *Γιάννης τῆς Μαρίας, ὁ Σπύρος τῆς Γιαννάκαινας* κτ. Τοῦτο δὲ κατόπιν ἐχρησιμοποίησαν ὡς ἐπώνυμον, οἷον ὁ *Σπύρος Γιαννάκαινας*. Ἐὰν ὁμοῦς ποιθενὰ συστηματικῶς τὰ παιδιά λαμβάνουν ὡς ἐπώνυμον τὸ ὄνομα τῆς μητρὸς, τότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν συνέχειαν τοῦ παλαιοῦ ἔθιμου τῆς ἐκ μητρὸς προσαγορεύσεως. Πάντως δ' ὁμοῦς σήμερον ἐν Λυκίᾳ, ὅπου πολὺ συνήθη εἰς τοὺς Ἑλληνας κατοίκους αὐτῆς εἶναι τὰ μητρωνυμικά, ταῦτα προέρχονται ἐκ τῶν αὐτῶν ἀφορμῶν, ἐξ ὧν καὶ ἀλλαγῶν τῆς Ἑλλάδος. Σχηματίζονται δὲ τὰ τοιαῦτα ὀνόματα ἐν Λυκίᾳ ἢ ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ τῆς μητρὸς, οἷον ἔ *Γιώργης τῆς Λιβισιανῆς, ἔ Δημήτρης τῆς Συροναῖας, ἔ Ἑλένη τῆς Πολίτας, ἔ Κωσιαντῆς τῆς Νυντριώτισσας (= Ὑδραίας)* ἢ ἐκ χαρακτῆρος τινὸς αὐτῆς σωματικοῦ ἢ ἠθικοῦ, οἷον ἔ *Πέτρος τῆς Χοντρολένης, — τῆς Σαθθῆς, — τῆς Μαυρομάτας, — τῆς Κοντούλας, — τῆς Μουζαλιᾶς, — τῆς Ἀχάριστης, — τῆς Καφιρῆς (= ἀπίστου)*. Ἄλλα εἶναι μὲν θηλυκαὶ ἐπικλήσεις, δὲν εἶναι ὁμοῦς μητέρων ὀνόματα, ἀλλὰ παρωνύμια σκωπτικά, οἷον ἔ *Νικόλας τῆς Παλιόβρακας, — τῆς Λακέρδας, — τῆς Σάχλας, — τῆς Καπάκας* κ.τ.τ.

Σημασία τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται πόση εἶναι ἡ σπουδαιότης τῆς ἐρεῦνης τῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων. Ἡ προσεκτικὴ

μελέτη αὐτῶν κατὰ τόπους δύναται νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἐπιμελῆ ἔρευνητὴν εἰς πολλὰ συμπεράσματα καὶ περὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τοῦ τόπου τῶρα καὶ εἰς τοὺς ἐγγύς παλαιότερους χρόνους, καὶ περὶ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτοῦ πρὸς ἄλλοφύλους ἢ πρὸς ἄλλας πόλεις εἴτε δι' ἐποικήσεων εἴτε δι' ἀποδημιῶν, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἔργων καὶ ἐπαγγελμάτων αὐτοῦ.

Συλλογαὶ συστηματικαὶ ἑλληνικῶν οἰκογενειακῶν ὀνομάτων δὲν γνωρίζω νὰ ἔχουν δημοσιευθῆ, οὐδὲ πραγματεῖαι ἐπιστημονικαὶ περὶ αὐτῶν. Ὑλικὸν ἄφθονον εὐρίσκει κανεὶς εἰς τοὺς δημοσιευομένους ἐκλογικοὺς καταλόγους, εἰς ἐκκλησιαστικὰ βιβλία μητροπόλεων κτλ., ἀλλὰ τὸ ὑλικὸν τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐπιστημονικῶς καταρτιζομένας ἐπιτοπίους συλλογὰς, αἱ ὁποῖαι καὶ εἰς πολλὰς λεπτομερείας, σχετικὰς πρὸς τὰ ἐπώνυμα, πρέπει νὰ δίδουν προσοχὴν, ὧν τινὰς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἔπειτα δὲ καὶ λεξικογραφικῶς δι' ἐπιτοπίου ἐρεύνης δύνανται νὰ μᾶς δώσουν τὴν γλωσσικὴν ἐρμηνείαν πολλῶν, τὴν ὁποίαν ἄλλως δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ μαντεύσωμεν.

Γ' ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ

Γενικά.

Παρωνύμια εἶναι τὰ πρόσθετα ἐκεῖνα ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ὁ λαὸς πλάττων ἐπικολλᾷ εἰς τὰ προσωπικά, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ σκώψῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν διάκρισιν ἐντὸς τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῶν ὁμωνύμων ἀτόμων. Οὕτω τὰ παρωνύμια ἀποτελοῦν τὰ κατ' ἐξοχὴν προσωπικὰ διακριτικὰ ὀνόματα παρὰ τῷ λαῷ, ἀντικαθιστῶντα ἄριστα τὰ ἐπώνυμα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοεῖ ἡ ὀργανωμένη πολιτεία πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας συγχύσεων.

Τὰ παρωνύμια εἶναι συνηθέστατα εἰς ὅλους τοὺς κατὰ φύσιν ζῶντας λαούς, καθὼς καὶ εἰς τοὺς χωρικοὺς καὶ τὰ κατώτερα στρώματα τῶν πεπολιτισμένων λαῶν. Τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἔχουν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀνεξάντλητον πρὸς τὸ σκῶμμα διά-

θεσιν τοῦ λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς σαφεστέρας διακρίσεως μεταξὺ περισσοτέρων ὁμωνύμων προσώπων, ἢ ὅποια παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰς μεγάλας κοινωνίας, καθὼς καὶ εἰς τοὺς ὀλιγανθρώπους συνοικισμούς. Τρίτη δὲ τις ἀρχὴ εἰς μερικοὺς λαοὺς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὁ δεισιδαίμων φόβος πρὸς ἀνακοίνωσιν τοῦ πραγματικοῦ ὀνόματος, περὶ τοῦ ὁποίου εἵπομεν ἤδη καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ ὁποίου ἐπιτίθενται τὰ σκωπτικά παρωνύμια ὡς ἀποπλανητικὰ ἅμα καὶ ἀποτρόπαια. Ὅθεν καὶ τὰ παρωνύμια δύνανται νὰ διακριθοῦν εἰς τρεῖς κατηγορίας, πρῶτον τὰ καθαρῶς σκωπτικά, δεύτερον τὰ ἀπλῶς χαρακτηριστικὰ καὶ τρίτον τὰ ἀποτρόπαια.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη καὶ τῶν τριῶν τούτων κατηγοριῶν ἀξία λόγου, τῆς μὲν πρώτης, διότι μᾶς ἀποκαλύπτει μίαν πτυχήν τῆς εὐτραπέλου καὶ σκωπτικῆς ὄψεως τῆς ψυχῆς τοῦ λαοῦ καὶ τὴν περὶ τοῦ κωμικοῦ καὶ γελοίου ἀντίληψιν αὐτοῦ, τῆς δευτέρας, διότι μᾶς δεικνύει ἐν τῶν κοινωνικῶν μέσων, δι' ὧν ἐπέτυχεν ὁ λαὸς τὴν διάκρισιν τῶν προσώπων ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τῆς τρίτης, διότι μᾶς παρέχει ἐν ἐπὶ πλεόν δεῖγμα τῆς ἀνεξαντλήτου δεισιδαιμονίας αὐτοῦ. Πολυπληθέστερα ὅμως πάντων εἶναι τὰ σκωπτικά.

Ἡ πρὸς τὸ σκῶμμα διάθεσις εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς ζῶντας πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν, ἐκδηλουμένη οὐ μόνον εἰς τὰ παρωνύμια, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ σκωπτικά καὶ σατυρικὰ ἄσματα καὶ τὰ πολυειδῆ σκώμματα, τὰ ὅποια ἐκτοξεύει ὁ λαὸς κατὰ παντός, ὅτι δύναται νὰ παράσχη λαβὴν τινα, εἴτε πρᾶγμα εἶναι εἴτε ζῶν εἴτε ἄνθρωπος, εἴτε συμπατριώτης εἴτε ξένος. Δύναται δὲ νὰ κινήσῃ αὐτὴν πᾶσα παρεκτροπὴ ἀπὸ τοῦ γνωστοῦ καὶ συνήθους, εἴτε σωματικὴ εἴτε ἠθικὴ, μεγάλη ἢ καὶ ἐλαχίστη, τὴν ὁποίαν μεγαλοποιεῖ ὁ λαός, ἢ καὶ μὴ ὑπάρχουσαν πλάττει, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σκώψῃ. Χαρακτηριστικώτατα διὰ τοὺς ἀρχαίους εἶναι τὰ τοῦ κωμικοῦ Ἀναξανδρίδου, τὰ ὅποια μᾶς περισφύζει ὁ Ἀθήναιος (Σ' 242 θ). «*Υμεῖς γὰρ ἀλλήλους ἀεὶ χλευάζετε, οἷδ' ἀκριβῶς. Ἄν μὲν γὰρ ἦ τις εὐπρεπῆς, ἱερὸν γάμον καλεῖτε· ἐὰν δὲ μικρὸν παντελῶς ἀνθρώ-*

πιον, σταλαγμόν· . . . λιπαρός περιπατεῖ Δημοκλῆς, ζωμὸς κατωνόμασται· χαίρει τις αὐχμῶν ἢ ρυπῶν, κονιοροτὸς ἀναπέφηνεν· . . . ὑφείλειτ' ἄρνα ποιμένος παίζων, Ἄτρεὺς ἐκλήθη· ἐὰν δὲ κριόν, Φορίξος· ἂν δὲ κωδάριον, Ἰάσων». Μᾶς διασφῆζει δὲ ὁ Ἀθήναιος ἐκ τοῦ Ἀλέξιδος καὶ παρωνύμια τοιαῦτα, οἷον Κάραβος, Παραμασήτης, Σκόμβρος, Σεμίδαλις κτλ.

Ἐκ τῶν ὑστερωτέρων χρόνων ἔχομεν τὴν ἐξῆς χαρακτηριστικὴν εἶδησιν τοῦ Συνεσίου (1). «Τοιγαροῦν ἕως οὐδὲν ἡμῖν δεινὸν ἦν, ἐκοιμρεύοντο (οἱ ναῦται τοῦ πλοίου) καὶ ἐκάλουν ἀλλήλους οὐκ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀτυχημάτων, ὁ χωλός, ὁ κηλήτης, ὁ ἀριστερόχειρ, ὁ παραβλώψ. Ἐκαστος ἔν γέ τι εἶχε τοῦπίσημον».

Παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἐπίσης ἀφθονα ἦσαν τὰ σκωπτικὰ παρωνύμια, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ἐξ αὐτῶν προελθόντων ἐπωνύμων καὶ ἐξ ἄλλων εἰδήσεων. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὁμιλῶν περὶ τῆς χωλότητος τοῦ Σουλτάνου Κιλίτζ-Ἀσλάν καὶ ἀναφέρων ὅτι ἐκ τούτου Κουτζασθλάνην τὸν ὀνόμαζεν ὁ Ἀνδρόνικος, λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἐξάρῃ τὴν πρὸς τὸ σκῶμμα δεινότητα αὐτοῦ λέγων, «Ὅθεν καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν κατ' αὐτοῦ σκωμμάτων ἐξ αὐτοῦ δὴ Ἀνδρόνικος ἐσέπειτα ποριζόμενος Κουτζασθλάνην τοῦτον ὀνόμαζε, φιλολοίδορος ὢν εἶπερ τις καὶ ἄλλος καὶ καθάψασθαι ἀνθρώπων δεινότατος». Ὁμοιάζουν δὲ τὰ βυζαντινὰ παρωνύμια, τὰ μέχρις ἡμῶν περισωθέντα, καταπληκτικῶς πρὸς τὰ νεώτερα.

Νεοελληνικὰ παρωνύμια.

Α') Ὄνομα καὶ προέλευσις.

Παρ' ἡμῖν τὰ παρωνύμια εἶναι γνωστὰ εἰς τὸν λαὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα παρανόμια, παρονόματα ἢ παρανόματα, παραβγάλλματα, παρατσούκλια, παραγκώμια, παρασούμια, σουσούμια,

(1) Ἐπιστολὴ δ' σ. 640 Hercher.

ξούρια, πινόμια, πιμονές και εἴ τι ἄλλο. Εἶναι δὲ προῖον τῆς κατ' ἐξοχὴν φιλοσκώμμος διαθέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Παρ' αὐτῷ τὸ σκῶμμα εἶναι συνηθέστατον. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ σκωπτικὰ ἄσματα καὶ ἰδίως τὰ δίστιχα, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς χρόνους καὶ τὰς διασκεδάσεις διασταυροῦνται πανταχόθεν μεταξὺ τῶν συνδιασκεδαζόντων, ἀφήνω κατὰ μέρος τὰ σκώμματα, τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ἀπευθύνουν πρὸς τοὺς γείτονας, καὶ περὶ τῶν ὁποίων εἵλομεν ἤδη, εἰς τὰ χωρία ἐν γένει ὅταν δὲν ἔχουν ἄλλο θέμα ὁμιλίας, καὶ συνήθως δὲν ἔχουν, καταντοῦν εἰς τὴν κακογλωσσιὰ καὶ τὸ σκῶμμα, καὶ διασκεδάζουν πειράζοντες τὸν ἓνα καὶ τὸν ἄλλον. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἄνθρωπος ἐντόπιος ἢ ξένος, ὅσονδήποτε τέλειος καὶ ἂν εἶναι, τοῦ ὁποίου νὰ μὴ βροῦν κάτι, νὰ μὴ τοῦ κολλήσουν τὸ παρατσούκλι του. Ἡ μορφή, ἡ ὄψις, ἡ χροιά τοῦ προσώπου, τὸ μέγεθος καὶ τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν, τῆς ρινός, τῶν ὠτῶν, ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματος, τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν, ἡ τροφή, ἡ φωνή, ἡ ὁμιλία, αἱ προσφιλεῖς φράσεις, αἱ πράξεις, τὸ ἦθος, τὰ πάντα μετὰ θαυμαστικῆς ὀξύτητος παρατηροῦνται, ὅπως εὐρεθῆ ἢ ἀστεία αὐτῶν ὄψις καὶ ἐκπηδήση τὸ σκῶμμα καὶ τὸ παρατσούκλι.

Πλάττονται δὲ τὰ παρατσούκλια οὐχὶ πάντοτε κατὰ κυριολεξίαν. Αἱ μεταφοραὶ καὶ συγκρίσεις πρὸς ζῶα καὶ πράγματα καὶ πρόσωπα καὶ ἡ δημιουργία πολλάκις ἐντελῶς νέων λέξεων εἶναι πράγματα συνηθέστατα εἰς τὰ παρωνύμια. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἔρευνα τῆς προελεύσεως ἐκάστου εἶναι δυσχερεστάτη, ἂν μὴ γνωρίζῃ τις ἔξ αὐτῆς τῆς κοινωνία τοῦ ὄρου, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐπλάσθη.

Ὡς πρὸς τὰ ἀπλῶς χαρακτηριστικὰ παρωνύμια ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ταῦτα προέρχονται κυρίως ἐκ σωματικῶν ἐλαττωμάτων, τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς ἢ τῆς ἀποδημίας κττ., οἷον ὁ Γεώργης ὁ Κουτσός, ὁ Γιάννης ὁ Στραβός, ὁ Δημήτρης ὁ Κουλοχέρης, ὁ Δημήτρης ὁ Κρητικός, ὁ Ἀμερικάνος κτλ. Ἀνάλογα εἶναι καὶ τὰ βυζαντινὰ Στραβορωμανός, Κουτζομύτης, Συναδηνός κ.τ.λ., ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἔγιναν καὶ οἰκογενειακά.

Ἀποτρόπαια παρωνύμια ἐγὼ τοῦλάχιστον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ δὲν γνωρίζω. Τὰ δὲ πολυπληθέστατα σκωπτικὰ ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας·

1) τὰ λείψανα τῶν παιδικῶν χρόνων, οἷον *Μπάμπης* ὁ *Χαραλάμπης*, τὸ *Νὸ* ὁ *Στυλιανός*, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς παιδικῆς γλώσσης ὀρμηθέντα διατηροῦνται ἐνίοτε καὶ διὰ τοὺς μεγάλους. Συνήθως ὁμως ἀντικαθίστανται ὑπὸ ἄλλων.

2) τὰ ἐκ σωματικῶν ἰδιοτήτων, οἷον *Κεφάλας*, *Πουδάρα*, *Καμπούρης*, *Μουσιάκας*, *Στραβοπόδης*, *Πλατυπόδης* (βυζαντινόν), *Βραχνός*, *Σβαρνιάρα* (ὡς σύρουσα τοὺς πόδας), *Ζερβός* (καὶ βυζαντινόν), *Μακρός* (καὶ βυζαντινόν), *Καλλόμαλλος* (βυζαντινόν) κτλ. Ἐκ τούτων ὁμως πολλὰ εἶναι ἀπλῶς χαρακτηριστικά.

3) ἐκ πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν ἰδιοτήτων, οἷον *Κακός*, *Ψεύτης*, *Γεντίμπελας* (=ἰδιότροπος), *Παλληκαράς*, *Ξυνός*, *Λιγοψύχης*, Ἰγέλαστος (καὶ βυζαντινόν).

4) ἐκ συνηθειῶν, πράξεων, συνηθους ἐνδυμασίας κτλ., οἷον *Μυξέλης*, *Κρασέλ'*, *Πανταλόνας*, *Παρτάλης*, *Ξιπόλυτος*, *Σκουφᾶτος* κτλ.

5) ἐκ συνηθῶν φράσεων, ἀσυνήθους προφορᾶς κτλ., οἷον *Παιικαλάς*, *Πασαπνοῆς*, *Δοξαπατοῆς* (καὶ βυζαντινόν), *Πολυκαλάς*, *Δηλαδῆς*, *Σαλισβουρῆς*, *Στέκας*, *Βρόντιας* (ἐκ τοῦ βροντώδους τόνου τῆς φωνῆς), *Καλημέρης* κ.τ.τ.

6) ἐκ πράξεων ἐκτρόπων, οἷον *Κλεφταβγός* (ὁ κλέψας ὄν), *Ὀγδουνταλιά* (ἡ φαγοῦσα ὀγδοήκοντα ἐλαίας), *Τηγανίτας* (ὁ τρώγων πολὺ τοὺς τηγανίτες) κτλ.

7) ἐκ συγκρίσεων πρὸς ἄλλα πρόσωπα, οἷον *Πασᾶς*, *Δεσπότης*, *Γύφτος*, *Πιλᾶτος* κτλ.

8) ἐκ συγκρίσεων πρὸς ζῶα, οἷον Ἰλεπός (καὶ βυζαντινόν), *Ζαγάρι*, *Γκαμήλας*, *Λαγός*, *Ψείρα*, *Σφήκα*, *Πειτειός*, *Ψύλλος* (καὶ βυζαντινόν) κτλ.

9) ἐκ συγκρίσεων πρὸς πράγματα, οἷον *Μπουγαδοκόφινος*, *Ἀνεμόμυλος*, *Λεκές*, *Μαϊντανός* κτλ.

Καὶ πολλάκις μὲν αἱ ἔξ ὧν τὰ παρωνύμια λέξεις μένουσιν ἀμετάβλητοι, οἷον ἡ *Χερούκλα* ἐπὶ ἀνδρός, ἡ *Ντομάτα* ἐπίσης, π. χ. ὁ *Γιάννης* ἡ *Χερούκλα*, ὁ *Δημήτρης* ἡ *Ψείρα* κτ. Ἄλλοτε ὁμως ἐκ τῶν λέξεων τούτων ἐσχηματίσθησαν ἐπίθετα, οἷον ὁ *Ντομάτας*, ὁ *Χερούκλας*, ὁ *Ψείρας*, ὁ *Πίτας* κτ. τὰ ὅποια κατόπιν ἐπολιτογραφήθησαν καὶ ὡς οἰκογενειακά.

Ἄλλος δὲ τις τρόπος εἶναι ἡ πρὸ τοῦ ὀνόματος πρόταξις τοῦ παρωνυμίου, ἕνεκα τῆς ὁποίας δημιουργοῦνται σύνθετα, οἷον *Καραγιάννης*, *Μαυρογιώργης*, *Στραβοβασίλης*, *Στραβορωμανὸς* (βυζανινόν), *Ψωρομήτρος*, *Δελιγιάννης* κτ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων γίνεται καταφανὲς ὅτι δὲν εἶναι ἀρκετὸν ὁ συλλογεὺς νὰ ἀποθησαυρίζῃ μόνον τὰ παρωνύμια, ἀλλὰ πρέπει ὅπου εἶναι δυνατὸν καὶ ἐπὶ τόπου νὰ ἀναζητῇ τὴν αἰτίαν τοῦ σχηματισμοῦ αὐτῶν. Διότι ἄλλως ὑπάρχει κίνδυνος πολλὰ ἔξ αὐτῶν νὰ μείνουν ἀνερμήνευτα ἢ κακῶς νὰ ἐρμηνευθοῦν.

Συλλογὰς παρωνυμίων συστηματικὰς δὲν ἔχομεν μέχρι τοῦδε. Ὁ *Kretschmer* εἰς τὸ βιβλίον αὐτοῦ περὶ τῆς λεσβιακῆς διαλέκτου περισυνέλεξε τινα, εἰς αὐτὸν δὲ ἀνήκει καὶ ἡ ἀνωτέρω παρατεθεῖσα κατάταξις. Ὡσαύτως ὁ *Dieterich* ἔχει τινὰ ἐν τῷ περὶ νοτίων Σποράδων ἔργῳ του. Ὑλικὸν χρησιμοποίησιμον παρέχουν ἀφθονον τὰ ἐκ παρωνυμίων ἐπώνυμα, ἀλλὰ ταῦτα τοῦτο ἔχουν τὸ κακόν, ὅτι οὐδὲ νύξιν παρέχουν περὶ τῶν ἀφορμῶν, ἔξ ὧν ὠρμήθη τὸ παρωνύμιον, ἢ γνῶσις τῶν ὁποίων, ὡς εἴπομεν, εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἐρμηνείαν τῶν παρωνυμίων καὶ ἐπομένως καὶ διὰ τὴν κατάταξιν καὶ τὴν περαιτέρω ἐπ' αὐτῶν ἔρευναν.

Δ' ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Γενικά.

Τοπωνύμια λέγοντες ἐννοοῦμεν οὐ μόνον τὰς ὀνομασίας τῶν πόλεων, χωρίων καὶ συνοικισμῶν, ἀλλ' ἐν γένει πάντα τὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ὀνομάζει πᾶσαν πτυχὴν, πᾶν τμῆμα τοῦ πατρίου ἐδάφους. Τὰ τοπωνύμια δὲν εἶναι αὐθαίρετα κατασκευάσματα. Ὅπου δὲν εἶναι λείψανα παλαιά, εἶναι στενώτατα συνδεδεμένα πρὸς τὴν μορφήν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν φύσιν αὐτοῦ, τὴν βλάστησιν, τὰ ζῶα, τοὺς κατοίκους του, πολλάκις δὲ καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς παραδόσεις. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μελέτη αὐτῶν εἶναι σπουδαιοτάτη οὐ μόνον διὰ τὴν γεωγραφίαν, σύγχρονον καὶ ἱστορικὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν λαογραφίαν, τὴν ἔθνολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν. Διὰ τὴν γεωγραφίαν τὴν σύγχρονον, οὐ μόνον διότι τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα δίδει πλήρη ὑπόστασιν εἰς ἓνα τόπον, διακρίνον αὐτὸν ἀπὸ παντὸς ἄλλου, καθὼς τὸ ὄνομα συμπληροῖ τὴν ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα πολλάκις αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ χαρακτηρίζουν τὴν φύσιν καὶ τὴν μορφήν τοῦ ὀνομαζομένου τόπου. Διὰ τὴν ἱστορικὴν, διότι μέρος αὐτῶν εἶναι λείψανα ὀνομάτων συνοικισμῶν παλαιῶν ἐκλιπόντων, τὰ ὁποῖα μᾶς καθοδηγοῦν εἰς τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως αὐτῶν. Διὰ τὴν λαογραφίαν, οὐ μόνον διότι αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀποτελοῦν μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ λαϊκοῦ πνεύματος καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀξίαν μελέτης, ἀλλὰ καὶ διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἀποτελοῦν ἐν ἐπιπλέον δεῖγμα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας, ἔτι δὲ καὶ διότι πολλὰ συνδέονται πρὸς παραδόσεις καὶ ἔθιμα παλαιότατα. Διὰ τὴν ἔθνολογίαν τέλος καὶ τὴν ἱστορίαν, διότι μέγα πλῆθος αὐτῶν ἢ εἶναι ξενόγλωσσα ἢ ὁμόγλωσσα μὲν, ἀλλ' εἰς ξένους λαοὺς ἀναφερόμενα, τὰ ὁποῖα, ἂν μή τι ἄλλο, μαρτυροῦν ὅμως περὶ τῆς ἱστορικῆς ἐποικίσεως ἢ καὶ τῆς διόδου ἀπλῶς τῶν λαῶν τούτων ἐκ τῶν σχετικῶν χωρῶν,

πολλὰ δὲ καὶ περισφάζουν τὴν μνήμην μεγάλων ἀρχοντικῶν οἴκων, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν κατὰ καιροῦς τῶν τόπων τούτων οἱ εὐγενεῖς χωροδεσπότες.

Νεοελληνικὰ τοπωνύμια.

Ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω γενικῶς ἰσχύουν καὶ διὰ τὰ νεοελληνικὰ τοπωνύμια, τὰ ὅποια ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς τὰς ἑξῆς κατηγορίας:

α') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια προφανῶς διετηρήθησαν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, εἴτε μεμαρτυρημένα εἶναι εἴτε ἀμάρτυρα, ὅσον καὶ ἂν ἡ σημερινή των ὄψις εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀμαυρὰ καὶ ἐξηλλοιωμένη. Οὕτω π. χ. *Χιλιαδὸν* λέγεται σήμερον ἢ ἀρχαία *Φυλιαδῶν*, *Δεψίνα* μέχρι πρό τινος ἐλέγετο ἢ *Ἐλενοῖς*, *Γιόρκοι* ἐν Κύπρῳ οἱ *Γόλγοι*, *Δάμι* τὸ *Ἰδάλιον*, *Βροῖσσα* τὰ *Ἀφροδίσια*, *Ἀσίον* ἢ *Ἀσίνη*.

β') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶναι λείψανα βυζαντινῶν χρόνων, διασφάζοντα

1) τὴν μνήμην πόλεων καὶ συνοικισμῶν βυζαντινῶν, διατηρουμένων μέχρι τοῦ νῦν ἢ καὶ συνηθέστερον ἐκλιπόντων, οἷον *Μάκρη* ἐλέγετο κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ λέγεται καὶ σήμερον ἢ αὐτὴ θρακικὴ πολίχνη· *Μιστρᾶς* ἐκαλεῖτο ἢ βυζαντινὴ πρωτεύουσα πόλις ἐν Λακωνίᾳ, μὲ τὸ αὐτὸ δὲ ὄνομα καλεῖται σήμερον τὸ παρακείμενον εἰς τὰ ἐρείπια χωρίον· *Μεσσηγε* καλεοῖ τουρκιστὶ καλοῦνται σήμερον τὰ ἐρείπια τοῦ κάστρου τῆς βυζαντινῆς ἐν Θράκῃ *Μοσσονουπόλεως* κτλ.

2) τὴν μνήμην ἀγροτικῶν, διοικητικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν διαιρέσεων, οἷον *Ζευγολατεῖό*, *Χιλιομόδι*, *Διμοῖρι*, *Ἀγρίδι*, *Πραστεῖό*, *Ἀπλίκιν*, *Ἀφεντισὴ*, *Κομιτισὴ*, *Σπαθαρικόν*, *Ἐπισκοπὴ* κτλ.

3) τὴν μνήμην τῶν βυζαντινῶν κτητόρων, οἷον *Κατακάλι* τὸ κτῆμα τῆς οἰκογενείας *Κατακαλῶν*, *Διαβολίτζι* τὸ κτῆμα τοῦ *Διαβολίτζη*, *Μιχαλίτσι* τὸ κτῆμα τοῦ *Μιχαλίτση*, *Λεοντάρι* τὸ τοῦ *Λεοντάρη*, *Μανιάκι* τὸ τοῦ *Μανιάκη*, *Μελιγαλᾶ* κλπ. Τὰ τοπωνύμια ταῦτα κατ' ἀρχὰς ἐξεφέροντο κατὰ

γενικήν, ὡς δηλοῦντα τὸν κτήτορα, βαθμηδὸν ὅμως λησμονηθείσης τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἐξηνέχθησαν καὶ κατ' ὀνομαστικήν οὕτως, ὥστε τὸ χωρίον τοῦ Διαβολίτζη ἔγινε τὸ χωρίον Διαβολίτσι, καὶ ἐξελληνισθὲν ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ Διαβολίσιον. Ἐν Κύπρῳ εὑρηνται καὶ εἰς ἀρσενικὸν γένος, οἷον ὁ Καλλίνικος, ὁ Ζαχαριάς, ὁ Βάρδας, ὁ Κουρκούας, ὁ Δούκας, ὁ Δάσκαρης, οἱ Φωκάδες, οἱ Καβράδες, οἱ Διγενῆδες κλπ.

4) Τὴν μνήμην ἀξιωματίων ἢ ἐπαγγελμάτων τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἐκ τῶν ἐπωνύμων τῶν κτητόρων, οἷον *Τρικλίνη*, *Δογοθέτη*, *Πικέρμι* (τοῦ Πιγκέρμη).

5) Τὴν μνήμην στρατιωτικῆς χρήσεως, οἷον *Βίγλα*, *Μεροβίγλι*, *Σιδερόπορτα* κτλ.

γ') εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν λείψανα ἐποικήσεων ἢ καὶ προσωρινῆς παρουσίας ἢ διόδου ξένων λαῶν, Σλάβων, Τούρκων, Ἀλβανῶν καὶ Φράγκων. Τοιαῦται εἶναι π. χ. τὰ σλαβικά *Νεζερός*, *Ἀράχοβα*, *Ζάχολη*, *Ζιγοβίσι* κλπ., τὰ ἄλβανικά *Μαλακάσα*, *Κακοσάλεσι*, *Λιόπεσι* κτλ., τὰ τουρκικά *Ταταρλάρ*, *Τοπουζλάρ*, *Χασάν ἀγᾶ*, *Ἀχμέτ ἀγᾶ* καὶ τελευταῖον σποραδικά τινα φραγκικὰ ἰδίως εἰς τὰς φραγκοκρατηθείσας χώρας, οἷον *Σανταμέρι* ἐν Ἀχαΐα ἐκ τοῦ Γάλλου *Saint-Omer*, *Τρέμουλας*, φρούριον ἐν Καλαβρύτοις ἐκ τοῦ βυρῶνου *de Tremouille*, *Καβοντόρος*, τὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας ὁ Καφηρεῖς, ἐν Κύπρῳ *Ἀγκολέμης*, *Δαζανιάς*, τοῦ *Φικάρδου*, *Σανταλάριν*, *Σαντενί*, ἐν Κερκύρα τὰ *Γήρον* ἀντὶ τὰ *Ρογήρον* κτλ. Ἐκ τούτων ἄξια ἰδιαιτέρας προσοχῆς διὰ τὴν ἐθνολογίαν εἶναι τὰ φαινόμενα σλαβικά, καθόσον εἰς αὐτὰ ἀνευρίσκονται τὰ ἔχνη τῶν σλαβικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπέδραμον κατὰ τὸν Μέσον Αἰῶνα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ τόσος θόρυβος περὶ τῆς ἐκσλαβώσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ταχείας καταστροφῆς τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὰ ἄλβανικά διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλβανικῶν ἐποικήσεων, ἔπειτα δὲ καὶ τὰ τουρκικά, ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πολλὰ προέρχονται ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν Τούρκων, οἷον *Χασάν ἀγᾶ* κτλ., ἀλλὰ πολλὰ ἀναφέρονται εἰς ἐποικήσεις καὶ μετακινήσεις πληθυσμῶν, προκληθείσας ἕνεκα τῶν

πολέμων τῆς Πύλης ἢ ὑπ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως κατὰ καιροὺς πρὸς πύκνωσιν τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, οἷον *Ταταρλάρ*, *Τατάρκιοι*, χωρίον ἐκ Τατάρων συνοικισθέν, *Τσερκέζκιοι*, χωρίον Κιρκασίων, *Καζακλάρ*, χωρίον Κοζάκων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐπειτα σπουδαῖα εἶναι τὰ τουρκικὰ τοπωνύμια, διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι αὐτὰ τὰ παλαιότερα ἑλληνικὰ καὶ μάλιστα βυζαντινά, τὰ ὁποῖα παραφθείραντες οἱ Τοῦρκοι κατέστησαν δυσδιάγνωστα. Οὕτως αἱ βυζαντιναὶ παρὰ τὴν Προποντίδα *Πηγαλ* μετεβλήθησαν εἰς *Μπίγαν*, ἢ ἀνατολικῶς τῆς Σμύρνης *Παλαιάπολις* εἰς *Μπαγιάμπολου*, ἢ *Τρίπολις* εἰς *Ταράμπολου*, ὁ *Πύργος* εἰς *Μπουργκὰς* κτλ. Περιεργότατα παραδείγματα τοιούτων φθορῶν ἀναφέρει ὁ Μενάρδος ἐν Κύπρῳ, οἷον εἰς τὴν *Κίον* ἔγινεν Ἰοτινιζ'ιό, ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος (Ἅη Βρόσης, Ἅη Γρόσης) ἔγινεν Ἅη Κουρούς (= γρόσιον), τοῦ Ἀντρολίκου Ἀντολί κιοῖ, τὸ Ἀγρίδι Ἀγίρ-νταγί καὶ ἐξ αὐτοῦ ἑλληνικὸν Ἀγίρ-ταν, ἢ *Πέτρα* τοῦ *Διγενῆ Γενιτζέ κιοῖ* κτλ. Πλὴν τῶν καθαρῶς ξένων τούτων τοπωνυμίων ἔχομεν καὶ ἑλληνικά, ἀναφερομένα εἰς ξένας ἐποικίσεις καὶ ξένους λαοὺς, οἷον *Γυφτοχώρι*, Ἄρμένηδες, *Συρκάνηδες*, *Καραμάνοι*, Ἀρναουτοῖα κ.τ.τ.

δ') εἰς τὰ φαινόμενα καθαρῶς νεοελληνικά, μολονότι ἐπισταμένη ἔρευνα τῶν βυζαντινῶν πηγῶν καὶ τῆς βυζαντινῆς γεωγραφίας ἴσως πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἤθελεν ἀποδείξει βυζαντινά. Τὰ νεοελληνικά ταῦτα τοπωνύμια δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς διαφόρους κατηγορίας ἀναλόγως τῆς προελεύσεως αὐτῶν. Οὕτω προέρχονται ἄλλα

1) ἐκ τῆς γεωλογικῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους, οἷον *Τράχωνες*, *Χωματερό*, *Χαρκός*, Ἀμμούσα, *Λιθερῆ*, *Χαντριά* (διότι τρίβεται τὸ ἔδαφος εἰς χάντρες) κ.τ.τ.

2) ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους καὶ διαφορῶν ἄλλων αὐτοῦ ἰδιοτήτων, οἷον *Λάκκα*, *Στενή*, *Καταβόθρα*, *Αὐλωνάρι*, *Βαθύ*, Ὀμαλός, Ἀβγό, *Μαγούλα*, *Κουνόπετρα*, κ.τ.τ. Εἰς ταῦτα ὑπάγονται καὶ τὰ ἐκ τῆς ἠχοῦς, οἷον Ἀντίλαλος, *Φώνισσα*.

3) ἐκ τοῦ χρώματος τοῦ ἐδάφους, οἷον Ἀσπρόκαμπος, Ἀσπριά, *Κοκκινιά*, Ἀσπρόβαλτος κ.τ.τ.

4) ἐκ τῶν ρεόντων ὑδάτων, οἷον *Κεφαλόβρυσο*, *Ἀρμυροπόταμο*, *Γλυκόβρυση*, *Κρουονέρι*, *Μαυρονέρι* κ.τ.τ.

5) ἐκ τῆς φυομένης βλαστήσεως ἢ τῆς ἐλλείψεως αὐτῆς, οἷον *Ἀγριάδα*, *Μαραθώνας*, *Μαραθωνήσι*, *Ἀμπελάκια*, *Ἀναδεντράδες*, *Πουρνάρι*, *Κερασιά*, *Ἀχλαδόκαμπος*, *Μαδάρα*, *Ξεροβούνη*.

6) ἐκ τῶν συχναζόντων ζώων, οἷον *Ἀηδόνια*, *Ἀηδονόραχη*, *Ἀειτόραχη*, *Ἀλποχώρι*, *Ἀλουπότρουπες* κ.τ.τ. Ἐντεῦθεν καὶ τινες κυνηγετικαὶ τοπωνυμιαί, οἷον *Τρυγονᾶς*, *Πέρασμα*.

7) ἐκ διαφόρων κτισμάτων, ἀρχαίων ἢ νέων, καὶ ἰδία ἐκκλησιῶν, διατηρουμένων ἢ καὶ ἡρειπωμένων, οἷον *Ἀσπρόπυργος*, *Ἀνεμόμυλος*, *Πυργί*, *Καστράκι*, *Κολῶνες*, *Κιόνι*, *Ἅγιος Γεώργιος*, *Μοναστήρι*, *Παντάνασσα*, *Φανερωμένη* κ.τ.τ.

8) ἐκ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐπαγγέλματος τῶν κατοίκων, οἷον *Ἀρκάτες* (ἐργάται), *Τορνάρηδες*, *Γναφκιάδες*, *Χαρτσιάδες* κ.τ.τ. Ἐκ τῶν ἰδιοκτητῶν, οἷον τοῦ *Δεβίδη*, τοῦ *Ζαΐμη* κ.τ.τ. Ἐν Κεφαλληνίᾳ, Κερκύρα καὶ εἴ ποῦ ἀλλαχοῦ ἀντὶ τῆς γενικῆς γίνεται χρῆσις τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος εἰς τὸν πληθυντικόν, οἷον *Ἀλεξανδράδες*, *Πεσσάδες*, *Ἀσπιωτάδες*, *Ραφαλάδες*, κ.τ.τ. ἢ οὐδετέρου ἐπιθέτου ἐκ τῶν εἰς -ατος ληγόντων, οἷον *Δαφνάτα*, *Μαζαρακάτα*, *Κουντουράτα*. Ἐν Κερκύρα γίνεται χρῆσις ἐπιθέτων εἰς -άτικα, οἷον *Μαστοράτικα*, *Γεωργουτσάτικα*, ἐν δὲ τῇ Μάνη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου τῆς καταλήξεως -αῖκα ἢ -άνικα, οἷον *Μαλευριάνικα*, *Κορακιάνικα*, *Καλιάνικα*, *Κατουλαῖικα* κ.τ.τ. (1).

9) ἐξ ἐπιτοπίων ἱστορικῶν παραδόσεων, συνήθως ὀνομάτων ληστῶν ἢ καὶ ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἔδρασαν ἢ ἐφρονεύθησαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ἄλλων ἐπιτοπίων πολλάκις ἀσημάντων γεγονότων, οἷον τὸ ἐν τῇ *Ἀχαΐᾳ Γεφύρι* τοῦ *Γιαννιά*, τοῦ ἐκ Προστοβίτισης ἀρματωλοῦ, τοῦ δολοφονηθέντος ἐν Πάτραις ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1770, τὸ *Κάστρο* τοῦ *Δοξα-*

(1) Περὶ τῶν τοπωνυμικῶν ἐν γένει καταλήξεων ἔγραψεν ὁ *Κ. Αμαντος*, *Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen*. München, 1903.

πατροῦ, Ὡ τοῦ Γουρῆ, Ὡ τοῦ Σανιτᾶ ἐν Κεφαλληνία, Κρέμισμαν τοῦ καμήλου ἐν Κύπρῳ κ.τ.τ.

10) ἐκ παρομοιώσεων πρὸς ζῶα, ἀνθρώπους ἢ καὶ πράγματα, οἷον Πενταδάκτυλον λέγεται ὄρος ἐν Κύπρῳ, Πενταδάκτυλος καὶ ὁ Ταῦγετος, Δυὸ ἀδέρφια λέγονται αἱ δίδυμοι κορυφαὶ τοῦ Σιλύλου, Παλληκᾶρι ἢ ἑτέρα τῶν κορυφῶν τῆς Φολόης, τὸ δὲ ὄνομα καλόγερος συνηθέστατα ἀποδίδεται εἰς βράχους. Ἐν Κύπρῳ καλεῖται Γυναικόκρεμμος κρημνός, διότι ἐξ αὐτοῦ ὡς ἐκ μαστῶν κατασταίξει ὕδωρ. Πολλοὶ χεῖμαρροι καλοῦνται Διακονιάρηδες, διότι ὡς ἐπαῖται δάνειον ἔχουν τὸν βίον. Τοιαῦτα εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ τοπωνύμια Δράπανος, Διχάλη, Σκάφη, Στεφάνη, Κάκκαβο, Χωνί κ.τ.τ. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ τοιαῦτα τοπωνύμια εἶναι συνήθη εἰς ὄρη καὶ βράχους, ὅπου παρουσιάζονται σχήματα ποικίλα, δυνάμενα νὰ κινήσουν εἰς παρομοίωσιν, ἀποτελοῦν δὲ προβαθμίδα τῆς πλήρους μυθοπλαστίας, ἢ ὁποῖα ἐμφανίζεται εἰς τὰς ἐξ αὐτῶν ἀναπτυσσομένας παραδόσεις.

11) ἐκ διαφόρων παραδόσεων, σχετικῶν πρὸς δαίμονας, οἷον νεραΐδας, δράκους, διαβόλους κτλ. Οὕτως, ὡς ἐσημειώσαμεν εἰς τὰς παραδόσεις, συνήθη εἶναι τὰ τοπωνύμια Δρακοσπηλιά, Δρακόλιμνη, Δρακότρουπα, Νεραΐδοβούρι, Νεραΐδάλωνο κτλ. Μανωλιὰ ἢ τῆς Μανωλιᾶς τὸ λαγκάδι καλεῖται χεῖμαρρος ἐν Ἀχαΐᾳ, διότι ἐκεῖ κατοικεῖ ἡ λάμια Μανωλιὰ.

12) καὶ τελευταῖον ἐκ διαφόρων παραδόσεων, σχετικῶν πρὸς παλαιότατα ἔθιμα, οἷον Γεροντόβραχος καλεῖται ἡ χαμηλοτέρα τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ, διότι ἀπ' αὐτῆ τὸν παλιὸ καιρὸ ἐγκρέμιζαν τοὺς γέροντας, ποὺ δὲν μπορούσαν νὰ βγάνουν τὸ ψωμί τους.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται καταφανὲς ὅτι μία συλλογὴ τοπωνυμίων, διὰ νὰ εἶναι πλήρης καὶ χρήσιμος ἐπιστημονικῶς, πρέπει ὁ καταρτίζων αὐτὴν συλλογεὺς νὰ μὴ περιορίζῃ τὸ ἔργον του εἰς τὴν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε περισυλλογὴν καὶ

ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσέχη καὶ ἄλλα μερικὰ πράγματα.

Πρῶτον αὐτὴ ἢ καταγραφὴ τοῦ ὀνόματος πρέπει νὰ εἶναι ἀκριβεστάτη, καθὼς ἀκριβῶς τὸ τοπωνύμιον λέγεται, προστιθεμένου ἀπαραιτήτως καὶ τοῦ ἄρθρου, διὰ νὰ δηλωθῇ τὸ γένος καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ πτώσις, καθ' ἣν τοῦτο ἐκφέρεται. Ταύτην πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἡ δήλωσις καὶ ἡ περιγραφὴ τοῦ τόπου, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ τοπωνύμιον ἀποδίδεται, διότι μόνον ἡ γνῶσις τῆς φύσεως καὶ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, τῆς ἐπ' αὐτοῦ βλαστήσεως κτλ. δύναται νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τοπωνυμίου. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειώνεται ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι λέγεται διὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον, πᾶσα παράδοσις εἴτε ἱστορικὴ εἴτε μυθική. Ὁ συλλογεὺς δὲν πρέπει νὰ βαρύνεται νὰ ἐρωτᾷ. Ἐὰν ἡ περιέργεια εἰς ἄλλας περιστάσεις εἶναι ἐλάττωμα, διὰ τὴν περίστασιν ὅμως ταύτην εἶναι ὠφελιμοτάτη. Κάλλιστον δὲ εἶναι τὴν συλλογὴν νὰ ἀκολουθῇ καὶ χάριτος, ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ σημειώνεται τὸ τοπωνύμιον εἰς τὴν θέσιν του.

Διὰ ταῦτα πάντα ὁ ἄριστος τρόπος τῆς περισυλλογῆς τῶν τοπωνυμίων δὲν εἶναι ὁ ἐξ ἀκοῆς, ἀλλ' ὁ ἐξ αὐτοψίας. Ὁ λαογράφος συλλογεὺς διατρέχων τὴν γῶραν συνοδεῖα μάλιστα χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὸν τόπον τους, δύναται, ἐρωτῶν πάντοτε καὶ πληροφροούμενος, ἄριστον ὑλικὸν νὰ συλλέξῃ, τὸ ὁποῖον θέλει ἀποβῆ ἰσχυρὸν οὐ μόνον διὰ τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμίων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς παραδόσεις, καὶ δι' ἄλλας ἀκόμη ἐκτὸς τῆς λαογραφίας μαθήσεις.

Νεοελληνικὰ τοπωνύμια εὕρισκει κανεὶς πολυπληθῆ εἰς διαφόρους περιηγήσεις καὶ ὁδοιπορικὰ ξένων καὶ ἡμετέρων, ἔπειτα εἰς διαφόρους γεωγραφικάς, τοπογραφικάς, ἱστορικάς καὶ ἀρχαιολογικάς πραγματείας, τῶν ὁποίων ἡ μνημόνευσις θὰ ᾖτο μακροτάτη. Ἐμελειήθησαν δὲ πολὺ τὰ τοπωνύμια ἰδίως ἀφ' ὅτου ἀνεκινήθη ὑπὸ τοῦ Fallmerayer τὸ ζήτημα τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων ἐν Ἑλλάδι. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων πρῶτος τὴν μεγάλην σπουδαιότητα τῆς μελέτης τῶν τοπωνυμίων ἐπέδειξε ὁ κ. Κωνσταντῆν.

νυμίων τῆς Ἑλλάδος ὑπέδειξεν ὁ Ἄ. Κυπριανός⁽¹⁾, συστηματικαὶ δὲ ἔξ ἐπιστημονικῶν λόγων συλλογαὶ εἶναι ἢ τοῦ *Τσιτσέλη*, Ὀνόματα θέσεων ἐν Κεφαλληνίᾳ μετὰ τοπογραφικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν Α' τόμον τοῦ Παρνασσοῦ σ. 674 κέ., ἢ τοῦ Σ. Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, ἐν Ἀθηνᾶς τ. ΙΗ' σ. 315 κέ., ἢ τοῦ Κ. Ἀμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, ἐν τῷ Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ τῆς Μέσης καὶ Νέας Ἑλληνικῆς τ. Α' σ. 12 κέ. καὶ 157 κέ., τοῦ αὐτοῦ, Τοπωνυμικά (αὐτ. Ε' 58-64). Καὶ αἱ τρεῖς αὗται συλλογαὶ εἶναι καὶ πραγματεῖαι περὶ διαφόρων ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι εἶναι ἀξιολογώταται καὶ ὑποδειγματικαὶ εἰς τὸ εἶδος των. Πλὴν τούτων τοπωνυμίας μετ' ἀξιολόγων παρατηρήσεων ἐδημοσίευσε καὶ ὁ Κ. Dieterich, Sprache u. Volksüberlief. der Südlichen Sporaden σ. 267 κέ., ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Kretschmer ἐν τῷ περὶ τῆς λεσβίας διαλέκτου ἔργῳ του πραγματεύεται περὶ τινῶν τοπωνυμίων τῆς Λέσβου (σ. 26 κέ.). Καὶ ἄλλαι δὲ τινες συλλογαὶ ἐξεδόθησαν ἤττον σπουδαῖαι, οἷα ἢ τοῦ Γ. Ι. Ἰωαννίδου ἐν Λαογραφίας 5' σ. 91 κέ., τοῦ Κ. Γ. Παπαλέκου αὐτ. Ε' 396 κέ. Τοπωνυμιαὶ ἑλληνικαὶ Καλαβρίας ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Morosi ἐν Archivio glottologico italiano 1874 τ. IV σ. 75. Τοπωνυμικά ἐδημοσίευσε τελευταῖον καὶ ὁ Δ. Καμπούρογλου, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν συλλογὴν διαφόρων αὐτοῦ γνωμῶν, δημοσιευθεισῶν ἤδη καὶ ἀλλαχοῦ, περὶ τῆς ἔτυμολογίας καὶ τῆς ἀρχῆς διαφόρων ἄττικῶν τοπωνυμίων. Τέλος σπουδαίαν συμβολὴν διὰ τὴν μελέτην τῶν τοπωνυμίων ἀποτελοῦν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου δημοσιευθεῖσαι, Γνωμοδοτήσεις περὶ μετονομασίας συνοικισμῶν καὶ κοινοτήτων. Ἐν Ἀθήναις, 1920. Τελευταῖον ὡς πρὸς τοὺς συνοικισμοὺς τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Ἑλλάδος ὑπάρχουν καὶ οἱ Πίνακες τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων τοῦ Κράτους, ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ Ἑπισημοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν τὸ 1920.

(1) Ἐν Φιλίστορι 1862 τ. Γ' σ. 3-5.

Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὰ σημερινὰ τοπωνύμια. Διὰ τὰ παλαιότερα, τῶν χρόνων δηλ. τῆς Τουρκοκρατίας, σπουδαιότητα πηγὴν ἀποτελοῦν τὰ εἰς τὰ δημόσια ἀρχεῖα ἢ τὰς χειρὰς ἰδιωτῶν εὕρισκόμενα ἔγγραφα, οἷον προικοσύμφωνα, πωλητήρια, κώδικες μητροπόλεων καὶ κοινοτήτων, ἔτι δὲ καὶ οἱ τουρκικοὶ κώδικες καὶ τὰ φραγκικὰ καὶ τουρκικὰ ἔγγραφα. Διὰ τοῦτο οἱ συλλογεῖς, ὅσας τὸς παρουσιάζονται τοιαῦτα, δὲν πρέπει νὰ χάνουν τὴν εὐκαιρίαν, ἀλλ' εἰ δυνατὸν μὲν νὰ τὰ περισυλλέγουν καὶ τὰ ἀποστέλλουν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ἰδρυθέντα Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ἄλλως τοῦλάχιστον νὰ κρατοῦν ἀκριβῆ ἀντίγραφα αὐτῶν.

Ε' ΟΝΟΜΑΤΑ ὉΡΩΝ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ, ΜΗΝΩΝ, ΗΜΕΡΩΝ ΚΤΛ.

Γενικά.

Ἡ περισυλλογὴ καὶ ἡ μελέτη τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν φράσεων, τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ὁ λαός, διὰ νὰ ὀνομάσῃ ὥρας καὶ μῆνας καὶ ἡμέρας, εἶναι ἀξιολογώτατη, διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ αἱ φράσεις κρύπτουν ἐν ἑαυτοῖς παλαιότερους τρόπους διαιρέσεως καὶ καθορισμοῦ τοῦ χρόνου, οἵτινες εἶναι στενώτατα συνδεδεμένοι οὐ μόνον πρὸς τὸ γεωγραφικὸν πλάτος, τὸ κλίμα, τὴν φύσιν καὶ τὴν βλάστησιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστος λαὸς διαιτᾶται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πρόοδον, τὴν ὁποίαν ἔχει κάμει εἰς τὸν πολιτισμόν. Διότι οἱ λαοὶ ὡς βάσεις διὰ τὴν διαίρεσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ χρόνου ἐχρησιμοποίησαν ἀνέκαθεν διάφορα φυσικὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα κατ' ἔτος ἢ κατὰ μικρότερα χρονικὰ διαστήματα ἐπανέρχονται κανονικῶς ἐν τῷ τόπῳ, ὅπου ζοῦν. Τοιαῦτα εἶναι πρῶτον αἱ τροπαὶ τοῦ ἡλίου καὶ ἡ ἐπιτολὴ καὶ δύσις ὠρισμένων ἀστέρων, ὡς καὶ αἱ φάσεις τῆς σελήνης. Δεύτερον ἡ πρόοδος καὶ ἡ φθίσις τῆς βλαστήσεως καὶ ἰδίως τῶν καρπῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὴν κυρίαν τροφήν, ὡς εἶναι τὰ δημητριακά, τὸ ἀρτοκαρπόδενδρον κτλ. Τρίτον αἱ πρὸς τὴν βλάστησιν ταύτην συνδεόμεναι γεωργικαὶ ἐργασίαι, ὡς σπορά,

θερισμός, ἀλώνισμα, κ.τ.τ. Τέταρτον διάφοροι τῶν ζώων κατὰ καιροὺς περιοδικαὶ ἐνέργειαι, καὶ μάλιστα ἡ ἀφιξίς καὶ ἀναχώρησις τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν, καὶ τελευταῖον αἱ κατὰ περιόδους ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐπανερχόμεναι μετεωρολογικαὶ καταστάσεις, οἷον βροχαί, ψύχη, ἄνεμοι.

Πλὴν τῶν φυσικῶν τούτων βάσεων εἰς προηγμένους ὅπωςδὴποτε λαοὺς, ἔχοντας ρυθμισμένον καθ' ἓνα οἷονδὴποτε τρόπον τὸν κοινωνικὸν καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν βίον, ὡς μέτρα χρονικὰ ἐχρησίμευσαν καὶ διάφορα κανονικῶς καὶ κατὰ χρονικὰ διαστήματα τακτά, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, ἐπαναλαμβανόμενα γεγονότα ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ θρησκευτικῷ αὐτῶν βίῳ, οἷαι αἱ ἐμπορικαὶ ἀγοραί, καθὼς καὶ αἱ κατὰ τακτὰς ἡμέρας ἐνιαύσιοι θυσίαι, ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις.

Αἱ ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων στηριχθεῖσαι διαιρέσεις, κρατήσασαι ἐπὶ χρόνους καὶ αἰῶνας μακροὺς, ἐξετοπίσθησαν βαθμηδὸν ὑπὸ τοῦ ἡλιακοῦ ἡμερολογίου, τὸ ὁποῖον ἐκ τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων ὀρμηθέν, ἐπεκράτησε πρῶτον εἰς ὅλον τὸν ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον καὶ κατὰ καιροὺς τελειοποιηθὲν ἐπικρατεῖ καὶ σήμερον εἰς ὅλους τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς. Παρὰ τὴν ἐπικράτησιν ὁμοῦς ταύτην, ἡ ὁποία ἐγένετο κυρίως ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, τὰ κατώτερα στρώματα τῶν λαῶν καὶ μάλιστα οἱ πλησιέστερον πρὸς τὴν φύσιν ζῶντες χωρικοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ ἐπίσημον ἡμερολόγιον νὰ διατηροῦν καὶ νὰ μεταχειρίζονται πρὸς καθορισμὸν τοῦ χρόνου τρόπους παλαιότερους, τοὺς ὁποίους ὁ σημερινὸς λαογράφος ἐρευνητῆς δύναται νὰ εὔρη καὶ καθ' ἑαυτούς, συνήθως ὁμοῦς ἀνευρίσκει κεκρυμμένους ὑπὸ τὰ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ὀνομάζει τοὺς μῆνας, τὰς ὥρας καὶ τὰς ἡμέρας.

Νεοελληνικὰ ὀνόματα ὥρῶν, μηνῶν κτλ.

Εἰς τὸν νέον ἑλληνικὸν λαὸν αἱ ὥραι τοῦ ἔτους εἶναι τέσσαρες, φέρουν δὲ ὀνόματα ἄλλα μὲν ἀρχαῖα, ἄλλα δὲ νεώτερα, πλασθέντα ἐπὶ μιᾶς τῶν ἀνωτέρω βάσεων. Οὕτως ἔχο-

μεν τὸν χειμῶνα, ὄνομα ἀρχαῖον, τὴν ἀνοιξή, ὄνομα πλασθὲν ἐκ τῆς προόδου τῆς βλαστήσεως, διότι κατ' αὐτὴν ἀνοίγουν τὰ λουλούδια, τὸ καλοκαίρι, ἐκ τῆς κρατούσης καλοκαιρίας, καὶ τὸ φθινόπωρο ἢ χινόπωρο ἢ κλινόπωρο ἢ μοθόπωρο κ.τ.τ. ἢ ὑστεροκαίρι, στερνοκαίρι καὶ εἴ τι ἄλλο, ὀνόματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν πρῶτα εἶναι ἀρχαία κληρονομία, τὰ δὲ τελευταῖα νεώτερα, πλασθέντα κατὰ τὸ καλοκαίρι καὶ δηλοῦντα τὴν σχετικὴν αὐτοῦ ἐξακολούθησιν καὶ κατὰ τοὺς μῆνας, τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει τὸ φθινόπωρον.

Πλὴν ὅμως τῶν ὥρῶν τούτων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθορίζει καὶ ἄλλας διαφόρους ἐποχάς, μακροτέρας ἢ βραχυτέρας, ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκ τῆς βλαστήσεως, τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τοῦ βίου τῶν ζώων, τῶν ἀστέρων καὶ τῆς λατρείας. Οὕτω π. χ. συνήθως ἀκούει κανεὶς φράσεις, οἷον ἔς τὰ κεράσια, ἔς τὰ σταφύλια, ἔς τὰ κράνα, ἔς τὰ κολοκύθια κ.τ.τ., δι' ὧν ὁ λαὸς καθορίζει τὸν ἀντίστοιχον πρὸς τὰς ὁπώρας ταύτας χρόνον. Συμφώνως πρὸς αὐτὰ καὶ οἱ πνέοντες ἐτησίαι διακρίνονται εἰς μετέμια τῷ φρούτῳ καὶ μετέμια τῷ σταφυλιῷ (Νάξος). Τοιαύτας φράσεις ἀνευρίσκει κανεὶς καὶ εἰς διαφόρους παροιμίας, οἷον ἀπ' τὸ Μάϊ ὡς τὰ κεράσια, ἀπ' τὰ σῦκα ὡς τὰ σταφύλια, ἀπ' τὸ θέρος ὡς τὸ ἔλιές | δὲν ἀπολείπουν οἱ δουλειές, ἐβγήκε τὸ ροδάκινο ἄρχισε τὸ νυχτέρι κτλ. Ἐκ διαφόρων γεωργικῶν ἐργασιῶν καθορίζονται αἱ ἐποχαί, ἔς τὸ θέρο, ἔς τ' ἀλώνια, ἔς τὸν τρύγο, ἔς τὰ πετμέζια κ.τ.τ. Ἐκ τοῦ βίου τῶν ζώων δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν φράσεις, ἔχομεν ὅμως παροιμίας καὶ γεωργικὰ παραγγέλματα, οἷον τζίτζικας ἐλάλησε | πάρτε τὰ δρεπάνια σας, μὴ σᾶς γελάση ὁ μπρακακᾶς, μὴτε τὸ χελιδονάκι | ἂν δὲν λαλήση τζίτζικας δὲν εἶναι καλοκαιράκι. Ἐκ τῶν ἀστέρων ἡ πούλια εἶναι κυρίως ἢ καθορίζουσα ἐποχήν, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὅθεν καὶ ἡ φράσις, ἔπεσ' ἡ πούλια ἔς τὴ θάλασσα, καὶ ἡ παροιμία, ὄντας ἡ πούλια βασιλεύει, ὁ καλὸς ζευγολάτης ἀποσπέρνει | κι οὔτε τσοπάνης ἔς τὰ βουνά, οὔτε ζευγᾶς ἔς τοὺς κάμπους. Ἐκ τῆς λατρείας τέλος εἶναι συνήθεις οἱ καθορισμοί, τὸ Πάσχα, ἢ τὴ Δαμπρή, ξώπασχα ἢ ξώλαμπρα, τὰ Χριστούγεννα ἢ τοῦ

Χριστοῦ, τὴς Ἀποκριῆς, τῆς Παναγίας καὶ συνηθέστερον τὴν Μεγάλην σαρακοστήν, τὸ Δεκαπενταύγουστο, τὸ Σαραντάμερο καὶ εἴ τις ἄλλος, δι' ὧν καθορίζεται ὁ ἀντίστοιχος πρὸς τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς νηστείας χρόνος. Ἐκ τῶν ἁγίων διὰ τὴν διαίρεσιν τοῦ χρόνου σπουδαιότατοι εἶναι ὁ Ἅγιος Γεώργιος καὶ ὁ Ἅγιος Δημήτριος, ὁ μὲν πρῶτος ὡς ἀρχὴ τῆς καλοκαιρινῆς ἐποχῆς, ὁ δὲ δεύτερος ὡς ἀρχὴ τῆς χειμερινῆς. Οὕτω διχοτομοῦσι τὸν ἐνιαυτόν, καθ' ὃν τρόπον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἄλλοις λαοῖς αἱ πλειάδες. Εἶναι δὲ οἱ χρόνοι τῶν ἑορτῶν τούτων, δηλαδή ἡ 23ῆ Ἀπριλίου καὶ ἡ 26ῆ Ὀκτωβρίου, ἡ ἐποχὴ τῆς συνάψεως συμβολαίων καὶ μισθώσεων εἴτε κτημάτων εἴτε ἀνθρώπων (1).

Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν εἰς τὸν λαὸν τῶν χωρίων ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν ἐπήγασαν. Βεβαίως δὲ εἶναι ἄγνωστα τὰ ὀνόματα τοῦ ἐπισήμου ἡμερολογίου, ὅσον καὶ ἂν παρουσιάζονται γλωσσικῶς κατὰ τόπους ἠλλοιωμένα, καὶ τινὰ δὲ καὶ παρητυμολογημένα, ὡς *Γεννάρης*, *Φλεβάρης* κτλ. Συνηθέστερα ὅμως πολὺ εἶναι νεώτερα ὀνόματα, πλασθέντα ἐκ τῆς βλαστήσεως καὶ τῶν καρπῶν, τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν, τῆς μετεωρολογικῆς καταστάσεως, τῶν πτηνῶν καὶ ἰδίως τῶν ἑορτῶν. Οὕτως ἔχομεν τὰ ὀνόματα *Ἀνοιξιάτης* διὰ τὸν Μάρτιον, *Κερασάρης*, *Τριανταφυλλᾶς*, *Λούλουδος*, *Πράσινος* διὰ τὸν Μάϊον, *Κερασίρης* ἐνιαχοῦ καὶ διὰ τὸν Ἰούνιον, *Γαλιστής* διὰ τὸν Ἰούλιον, διότι γυαλίζουν τὰ σταφύλια, ἔπειτα *Θεριστής*, *Ἐρμιαστής* διὰ τὸν Ἰούνιον, *Ἀλωνιστής*, *Χορτοκόπος*, *Χορτοθέρης* διὰ τὸν Ἰούλιον, *Συκολόγος*, *Τρυγητής* διὰ τὸν Αὐγούστον, *Πετμεζᾶς*, *Σποράρης*, *Τρυγητής* καὶ *Τρυγομηνᾶς* διὰ τὸν Σεπτέμβριον, *Σπαρτής*, *Τρυγομηνᾶς* διὰ τὸν

(1) Τὴν τοιαύτην διαίρεσιν εὐρίσκομεν καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις, οἱ ὅποιοι ὀνομάζουσι τὰς δύο ἑορτὰς Χίντρελλές τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ Κάσιμ τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ἀριθμοῦν δὲ ἀπ' αὐτῶν τὰς ἡμέρας κατὰ προῖοῦσαν ἀρίθμησιν, ὡς ἀριθμεῖ ὁ Ἡσίοδος ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν τροπῶν, συνάπτοντες πρὸς τὴν ἀρίθμησιν καὶ διαφόρους μετεωρολογικὰς παροιμίας.

Ἰοκτώβριον, *Νιαστής*, *Σπαρτής*, *Σποριάς*, *Μεσοσπορίτης*, *Κρατσομηναῖς*, *Τρυγομηναῖς* διὰ τὸν Νοέμβριον, *Κλαδευτής* διὰ τὸν Φεβρουάριον, *Φυτευτής* διὰ τὸν Μάρτιον κτλ.

Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν εἶναι τὰ αὐτὰ πανταχοῦ διὰ τὸν αὐτὸν μῆνα, πολλάκις δὲ ὄνομα δηλωτικὸν τῆς αὐτῆς γεωργικῆς ἐργασίας ἀποδίδεται ἀλλαχοῦ εἰς ἄλλον μῆνα. Τὸ τοιοῦτον ἐξηγεῖται ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος κατὰ τόπους, ἔνεκα τῆς ὁποίας αἱ αὐταὶ γεωργικαὶ ἐργασίαι ἀλλαχοῦ ἄλλοτε γίνονται, πρωϊμώτερον ἢ ὀψιμώτερον. Οὕτω τὰ τοιαῦτα τῶν μηνῶν ὀνόματα ἀποτελοῦν στοιχεῖα χρήσιμα οὐ μόνον διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ λαοῦ κατὰ τοὺς διαφόρους τόπους, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς φυσιοδίφας, τοὺς μελετῶντας τὰ τῆς βλαστήσεως κατὰ διαφόρους χώρας.

Ἐκ τῆς μετεωρολογικῆς καὶ κλιματολογικῆς καταστάσεως ἔχομεν ὀνόματα, οἷον *Κρουαρίτης* διὰ τὸν Ἰανουάριον, *Καλομηναῖς* διὰ τὸν Μάϊον, *Παχιστής* διὰ τὸν Ἰοκτώβριον, *Βροχάρης*, *Ἀνακατωμένος* διὰ τὸν Νοέμβριον καὶ τὰ μεταφορικὰ *Παλουκοκαύτης*, *Γδάρτης*, *Κλαφομάρτης*, *Πεντάγνωμος* καὶ εἴ τι ἄλλο διὰ τὸν Μάρτιον.

Ἐκ τῶν ἀποδημητικῶν πτηνῶν ἔχομεν τὸ ὄνομα *Ἰορτυκολόγος* διὰ τὸν Σεπτέμβριον.

Συνηθέστατα εἶναι τὰ ἐκ τῶν ἑορτῶν καὶ τῶν ἁγίων ὀνόματα, οἷον *Καλαντάρης* διὰ τὸν Ἰανουάριον, *Ἀηγιωργιάτης* καὶ *Λαμπριάτης* διὰ τὸν Ἀπρίλιον, *Στανριώτης* διὰ τὸν Σεπτέμβριον, *Ἀηδημητριάτης* διὰ τὸν Ἰοκτώβριον, *Ἀηστράτης*, *Ἀηαντριάς*, *Ἀηταξιάρχης*, *Ἀηφιλιππιάτης* διὰ τὸν Νοέμβριον, *Ἀηνικόλας*, *Χριστός*, *Χριστουγεννιάτης* διὰ τὸν Δεκέμβριον κτλ.

Τελευταῖον ἔχομεν ὀνόματα καὶ ἐκ τοῦ μήκους, διὰ τὸν Φεβρουάριον, *Μικρός*, *Κούντουρος*, *Κουτσός*, *Κουτσοφλέβαρος*· κατ' ἀντίθεσιν δὲ πρὸς αὐτὸν ἐκλήθη καὶ ὁ Ἰανουάριος *Τρανός*, *Μεγάλος μῆνας* ἢ *Μεγαλομηναῖς*, ἐνῶ πραγματικῶς δὲν εἶναι μεγαλύτερος τῶν ἐχόντων 31 ἡμέρας.

Ἄνόματα ἑβδομάδων ἰδιαίτερα, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, πλὴν τῶν καθιερωμένων ὑπὸ τῆς λατρείας,

τῆς *Τυρινῆς*, τῆς *Καθαρῆς βδομάδας*, τῆς *Μεγάλης βδομάδας*, δὲν ἔχομεν.

Ἡμερῶν ἐπίσης ὀνόματα ἰδιαίτερα δὲν ἔχομεν εἰμὴ σποραδικά τινα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ *Μερομήνια*, ἀλλαχοῦ *Μηνυλλάγια*, *Καταμῆνα* ἢ *Καταμηνάτα*, αἱ πρῶται δηλ. τρεῖς, ἕξ, δώδεκα ἢ καὶ δέκα τέσσαρες κατὰ τόπους ἡμέραι συνήθως τοῦ Αὐγούστου, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τοῦ Ἰανουαρίου ἢ τοῦ Ἰουλίου ἀπὸ τῆς 20ης αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἐκάστη ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓνα τῶν ἀκολουθῶν μηνῶν καὶ τῶν ὁποίων παρατηρεῖται μετὰ προσοχῆς ἢ μετεωρολογικῆ κατάστασις, διότι θεωρεῖται ὡς προσημαίνουσα τὸν καιρὸν τοῦ ἀντιστοίχου αὐτῆς μηνός· λείψανον παλαιῶν ἀστρολογικῶν δοξασιῶν καὶ μαντικῶν τρόπων.

Ἐπειτα εἶναι οἱ *Δρίμες*, αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐνιαχοῦ καὶ τοῦ Μαρτίου, αἵτινες θεωροῦνται ἀκατάλληλοι διὰ πᾶσαν ἐργασίαν καὶ ἰδίως διὰ τὴν πλύσιν ἐνδυμάτων, κοπὴν ξύλων κτλ., τὰ ὁποῖα φθείρονται. Ἀνήκουν δὲ καὶ αὐταὶ εἰς τὸν κύκλον τῶν αὐτῶν ἀστρολογικῶν δοξασιῶν.

Ἐπειτα εἶναι ἐνιαχοῦ ἡ *Κλειδοχροσιά*, ἡ πρώτη Σεπτεμβρίου, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ λείψανον τῆς κατὰ τὸν Σεπτέμβριον ἐνάρξεως τοῦ ἔτους καὶ τῶν ἰνδικτιόνων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ἢ *Καλοχροσιά*, ὡς ὀνομάζεται ἐν Σύμῃ, ἢ *Τοῦ χρονογράφου* ἐνιαχοῦ, διότι πιστεύεται ὅτι ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἀρχὴν τοῦ ἔτους, ὁ Χάρος γράφει ὄλους, ὅσοι θὰ πεθάνουν τὸν χρόνον.

Ἐπειτα *Οἱ μέρες τῆς γραιᾶς*, ὅπως λέγονται αἱ τρεῖς τελευταῖαι ἡμέραι τοῦ Μαρτίου ἐκ τῆς παραδόσεως περὶ τιμωρίας τῆς ἐξυβρισάσης τὸν Μάρτην γραιᾶς.

Ὄνόματα ἔχουν καὶ αἱ ἡμέραι τῆς πρώτης ἐβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς, τῆς λεγομένης *Καθαρῆς βδομάδας*, *Καθαρὴ Δευτέρα* ἢ *Καθαροδευτέρα* καὶ ἐνιαχοῦ *Τσαγκαροδευτέρα*, *Καθαρὴ Τρίτη* κτλ., καθὼς καὶ αἱ τῆς τελευταίας, τῆς λεγομένης *Μεγάλης βδομάδας* ἢ *Μεγαλοβδόμαδου*, *Μεγάλῃ Δευτέρα*, *Μεγάλῃ Τρίτη* κτλ. Ἐπειτα ἡ *Τοικνοπέφτη*, ἡ πρὸ τῆς Κυριακῆς τῶν Ἀπόκρεω Πέμπτη κτλ. Ἐνιαχοῦ καὶ αἱ ἐβδομάδες

τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς φέρουν τὸ ὄνομα *Καλογριές*.

Ἄξια παρατηρήσεως ἐπίσης εἶναι τὰ ὀνόματα καὶ αἱ φράσεις, διὰ τῶν ὁποίων ὁ λαὸς διακρίνει εἰς δάφορα τμήματα τὸ ἡμερονύκτιον καὶ ὀνομάζει τὰς ὥρας αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν διαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ὀνόματα αὐτά, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν βίον. Οὕτως ἔχομεν πρῶτον τὴν ὥραν *σύννυχτα*, *σύναυγα*, *σύμποιρα*, *νυχτοξημερώματα*, ἀκολουθοῦν τὰ *γλυκοχαράματα*, *γλυκοφέγγισμα*, τὰ *χαράματα*, ἢ *αὐγή*, καὶ μετὰ ταῦτα τὸ *ἔβγα τοῦ ἡλίου* ἢ τὰ *ἡλιοβγαλλήματα*. Ἐχομεν ἔπειτα τὸ *πουργὸ* ἢ *πρωῖ* καὶ μετ' αὐτὸ *ἐνιαχοῦ* τὸ *κολατσιὸ* ἢ ὥρα *τσικαλιοῦ*, τὸν περὶ τὴν 9ην δηλ. χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ ἐργάται τρώγουν τὸ πρόγευμα. Ἀκολουθεῖ τὸ *μεσημέρι*, τὸ ὁποῖον πολλαχοῦ καλεῖται *γίωμα* ἐκ τοῦ κατ' αὐτὸ φαγητοῦ ⁽¹⁾, ἔρχεται ἔπειτα τὸ *ἀπόγεμα* ἢ *δειλινὸ* ἢ *μερέτι* ἢ *μερέντε*, καθ' ὃ πάλιν τρώγουν κατὰ τὸ θέρος, ἔπειτα κατὰ σειρὰν τὸ *βράδυ*, τὸ *ἡλιοβασίλεμα* ἢ ἢ ὥρα *πὸν βουτᾶ* ὁ ἡλιος, τὸ *σούρουπο* ἢ *μούχρωμα* καὶ τὰ *σύννυχτα* ἢ *σύσκοτα*. Ἡ νύξ ἔχει τὰ *μεσάνυχτα* καὶ τὸ *πρωῖνὸν* τμήμα, *ὅταν λαλοῦν τὰ κοκόρια κ' ὕστερα*.

Ἐν Κρήτῃ εἰς τοὺς ποιμένας ἔχομεν διαιρέσεις τοῦ ἡμερονυκτίου καὶ ὀνόματα ἐκ τῶν ποιμενικῶν ἐργασιῶν, οἷον ὥρα *νεροῦ*, ὃ περὶ τὴν 10ην χρόνος, καθ' ὃν ποτίζουν τὰ ζῶα, *σταλιστό*, ἢ ὥρα *πὸν σταλίζουν* τὰ δζὰ περὶ τὴν μεσημβρίαν, *ξεσταλισμὸς* ἢ *ξεστάλισμα* ἢ *ξέσταλος* ἢ ὥρα *ξεσταλοῦ*, ἢ ὥρα καθ' ἣν γίνεται τὸ *ξεστάλισμα* μετὰ μεσημβρίαν, *πρῶτος σαλεμὸς*, *δεύτερος σαλεμὸς*, αἱ ὥραι τῶν νυκτερινῶν μετακινήσεων καὶ βοσκῶν, *στεσὰ* δὲ ὅταν στέκωνται τὴν νύχτα πρὸς ἀνάπαυσιν.

Περίεργα εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν διαιρέσεων τοῦ ἡμερονυκτίου ἐν Βιθυνίᾳ, ὥρα *πὸν σχολάζουνε* τὰ παιδιά, ἢ *μεσημβρία*, ὥρα *πὸν σημαίνει ὁ παπᾶς*, τὸ *ἀπόγευμα* περὶ τὴν

(1) Ἐν Πόντῳ ὀλημερὸς λέγεται ὁ περὶ τὴν μεσημβρίαν χρόνος συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς.

3ην ἢ 4ην, ὥρα πὸν σβήγουνε τὰ κεριά, ἢ ὥρα τοῦ ὕπνου, 3η ἢ 4η μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὥρα τοῦ μεσανύχτου, ὥρα πὸν λαλοῦν οἱ πειτεινοί, χαράματα, ξημερώματα.

Ἐνιαχοῦ εἰσηλθὸν ὀνόματα καὶ ἐκ τῶν Τούρκων, παρ' οἷς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ ἡμερονυκτίου συνοδεύονται καὶ ὑπὸ προσευχῆς, οἷον *σαμπάχ ναμάζι*, ὁ ὄρθρος, ἐκ τῆς πρωϊνῆς προσευχῆς, *öilèn üstü*, ἡ μεσημβρία, *κιντί*, ἡ δεῖλη, *ἀξιάμ ναμάζι*, ἡ ἑσπερινὴ προσευχὴ καὶ *jattsı* ἢ κατάκλισις.

Ὡς πρὸς τὴν μέτρησιν τῶν ὥρῶν ὁ λαὸς μεταχειρίζεται τὴν μὲν ἡμέραν τὴν θέσιν τοῦ ἡλίου, τὴν δὲ νύκτα τοὺς ἀστέρας. Σημεῖα δὲ σταθερὰ μετρήσεως διὰ τὸν λαὸν εἶναι ἡ ἀνατολή, ἡ μεσουράνησις καὶ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου. Οὕτω λέγεται, *δυνὸ ὥρες νύχτα*, *τρεῖς ὥρες νύχτα* κτλ. διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς ὥρας, *μιὰ ὥρα μέρα*, *δυνὸ ὥρες μέρα* διὰ τὰς μετὰ τὴν ἀνατολήν, *δυνὸ ὥρες ὡς τὸ μεσημέρι*, *μιὰ ὥρα ὡς τὸ μεσημέρι*, ὁ ἥλιος πάει γιόμα ἢ στέκεται καταμεσημερίς ἢ εἶναι ὡς τὸ ζύγι τῆς ἡμέρας διὰ τὰς περὶ τὴν μεσημβρίαν, *τσάκισε* (ἢ *ἔγυρε*) ὁ ἥλιος (ἢ ἡ μέρα ἢ ἡ μπαλάντσα), τοῦ ἡλιοῦ τὸ ἀπόκλωσμα, διὰ τὰς μετὰ τὴν μεσημβρίαν περὶ τὴν 2αν ὥρας, *δυνὸ ὥρες ὡς τὸ βράδυ* ἢ *δυνὸ ὥρες ἡμέρα* (δηλ. πρὶν δύσῃ ὁ ἥλιος) διὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας ⁽¹⁾, *μιὰ ὥρα νύχτα* κτλ. διὰ τὰς μετὰ τὴν δύσιν ὥρας, ὡς καὶ διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς.

Ἐκ τῶν ἀστέρων ἔχομεν τοὺς καθορισμούς, ἅμα σκάση ἢ Πούλια, ἅμα σκάση ἢ Ἀλειτροπόδα κ.τ.τ. Πλὴν τούτων κατὰ τὴν ἡμέραν γίνεται χρῆσις καὶ τῆς μετρήσεως τοῦ ὕψους τοῦ ἡλίου ὑπεράνω τοῦ ὀρίζοντος, καὶ ἀκούει κανεῖς συνήθως φράσεις, οἷον *Οὐ! πέρασε ἡ ὥρα*, ὁ ἥλιος πῆγε τρία καλάμια ψηλά, θέλει *δυνὸ καλάμια ἀκόμα γιὰ νὰ βασιλέψη*. Πλὴν τῶν *καλαμιῶν* γίνεται χρῆσις καὶ τῶν λέξεων *μπόγλα*, *κοντάρια*, *κονταρόξυλα*, *βουκέντρες*, *τριχιές*, *ὄργυιές*, *πῆγες*, *μπράτσα*.

*
*
*

(1) Αἱ αὐταὶ φράσεις καὶ διὰ τὰς πρὸ τῆς ἀνατολῆς ὥρας.

Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε εἵπομεν ἀποδεικνύεται ἡ σπουδαιότης τῆς μελέτης τῶν ὀνομάτων τῶν ὠρῶν, μηνῶν κτλ., περὶ τῆς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν. Τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐ μόνον μᾶς παρέχουν τὸ σύστημα τῆς διαιρέσεως τοῦ χρόνου, τὸ ὁποῖον ἔχον τὰς ρίζας εἰς αὐτὸν τὸν βίον τοῦ λαοῦ συνεχίζει τὴν ζωὴν του παρὰ πᾶσαν τὴν τελειοποίησιν τοῦ ἡμερολογίου ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ δύνανται, ἐὰν μάλιστα αἱ ἀναγραφαὶ τῶν ὀνομάτων συμπληροῦνται καὶ δι' ἐπιτοπίων σχετικῶν πρὸς ἕκαστον ὄνομα παρατηρήσεων, ἐξ ὧν τοῦτο ἐρμηνεύεται, νὰ χρησιμεύσουν καὶ ὡς πηγὴ ἐξαίρετος καὶ διὰ τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον καὶ τὰς δοξασίας καὶ τὴν λατρείαν ἀκόμη τοῦ λαοῦ, καθὼς καὶ διὰ τὴν φύσιν τῆς χώρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῆ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων πλήρης καὶ ἀρτία, πρέπει νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ σχετικῶν παρατηρήσεων, ἐρμηνευουσῶν τὸ ὄνομα. Δυστυχῶς συστηματικὰς συλλογὰς τοιούτων ὀνομάτων δὲν ἔχομεν. Συλλογὰς μόνον ὀνομάτων μηνῶν ἔχομεν ἀρκετάς, τῶν ὁποίων ὁμως αἱ πλεῖσται ἄνευ τῶν ἀπαραιτήτων παρατηρήσεων. Ταύτας προσεπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ ὁ Ἄθ. Μπούτουρας ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ, Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ νεοελληνικῇ. Ἐν Ἀθήναις, 1910. Εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην συμπληρώσεις ἐδημοσίευσεν εἶτα ὁ ἴδιος ἐν Λαογραφίᾳ τ. Β' σ. 204 κέ. καὶ ὁ Ν. Γ. Πολίτης αὐτ. 506 κέ. καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλους τόμους.

Γ' ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΖΩΩΝ, ΣΚΕΥΩΝ, ΟΙΚΗΣΕΩΝ, ΠΛΟΙΩΝ, ΛΕΜΒΩΝ ΚΤΛ.

Γενικά.

Ἡ αὐτὴ μυθοπλαστικὴ φαντασία, ἡ ὁποία δίδουσα ζωὴν καὶ πρόσωπον εἰς τὴν φύσιν, ἔμψυχον καὶ ἄψυχον, ἐγέννησε

τὰς ποικιλωτάτας παραδόσεις, ἀπέδωκε καὶ εἰς τὰ περιβάλλοντα τὸν ἄνθρωπον ζῶα καὶ πράγματα, μεθ' ὧν συζῆ καὶ τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται, ἰδιότητος καὶ ἐνεργείας συνειδητὰς καὶ χαρακτῆρα, μετέπλασε δηλαδὴ αὐτὰ εἰς ὄντα προσωπικά, εἰς τὰ ὁποῖα ἀκολούθως ἔδωκε καὶ προσωπικὸν ὄνομα. Τοιαῦτα προσωπικά ὀνόματα ζώων καὶ πραγμάτων εὐρίσκονται εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Εἶναι δὲ ἀξιόλογος ἡ μελέτη αὐτῶν, ὅχι μόνον ὡς προϊόντων τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν βίον τοῦ λαοῦ.

Ὁ λαὸς δὲν αἰσθάνεται ὡς ὄντα προσωπικά καὶ δὲν δίδει ὀνόματα εἰμὴ εἰς τὰ ζῶα καὶ τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν μεταχειρίζεται καὶ ἀγαπᾷ καὶ αἰσθάνεται τρόπον τινὰ συνδεδεμένα μετὰ τῆς ὑπάρξεώς του. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ μᾶλλον ἀξιόλογα ὀνόματα διὰ τὸ αἶσθημα καὶ τὴν φαντασίαν δι' ἕκαστον ζῶον ἢ πρᾶγμα, θὰ εὔρη τις ἐκεῖ, ὅπου τοῦτο κατ' ἐξοχὴν θεωρεῖται πολύτιμον. Οὕτως ὀνόματα κυνῶν πολλὰ καὶ ποικίλα καὶ ἀξιόλογα δὲν δύναται κανεὶς νὰ εὔρη, εἰμὴ εἰς λαὸν ποιμενικὸν καὶ μάλιστα κυνηγετικόν, ὅπου ὁ κύων ἀποτελεῖ σύντροφον τοῦ βίου πιστὸν καὶ ἀπαραίτητον, ὀνόματα ἵππων εἰς ἓνα λαὸν ἵπποχαρῆ, ὀνόματα ὄπλων εἰς ἓνα λαὸν πολεμικόν, διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ὄπλον εἶναι ὅ,τι πολυτιμότερον δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὰς προσωποποιητικὰς ταύτας τάσεις, προκειμένου περὶ ζώων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐνίσχυε καὶ ἡ ἀνάγκη πολλάκις τῆς διακρίσεως, ἡ ὁποῖα παρουσιάζεται ὁσάκις πρόκειται περὶ πλειόνων ἰδία ζώων, ζώντων ὑπὸ ἓνα ποιμένα ἀγεληδόν, οἶον βοῶν, αἰγῶν, προβάτων.

Ἀπορρέουσι δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πηγῶν, ἀλλὰ συνήθως ἐκ τῶν ἰδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχει ἢ ἐπιθυμεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἔχῃ τὸ ὀνομαζόμενον. Οὐχὶ σπανίως δὲ εἶναι μεταφορικὰ ἐκ προσώπων ἢ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωποῦν διὰ τὸν ὀνομάζοντα ἰδιότητά τινα.

Ἑλληνικὰ ὀνόματα ζώων κτλ.
ἀρχαῖα καὶ νεώτερα.

α) Ὄνόματα κυνῶν.

Ἡ συνήθεια νὰ δίδονται ὀνόματα εἰς τοὺς κύνας ἦτο πολὺ διαδεδομένη εἰς τοὺς ἀρχαίους, ἔχομεν δὲ ἀρκετὰ τοιαῦτα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Οὕτως ἔχομεν τὰ ποιητικὰ ὀνόματα τῶν κυνῶν τοῦ Ἀκταίωνος, τὰ ὅποια παραδίδει ὁ Πολυδεύκης, ὁ Ὀβίδιος καὶ ὁ Ὑγῖνος, καὶ τὰ ὅποια, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ποιητικά, δὲν δύνανται παρὰ νὰ ἔχουν κάποιαν σχέσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν συνήθειαν. Ὄνόματα κυνῶν παραδίδει ἐπίσης ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Κυνηγετικῷ αὐτοῦ (VII), σποραδικῶς δ' εὐρίσκονται καὶ παρ' ἄλλοις συγγραφεῦσιν. Ἐπίσης ἀρκετὰ εὐρίσκονται καὶ εἰς ἐπιγραφὰς καὶ ἰδίᾳ ἐπιγραφὰς ἀγγείων ἑλληνικὰ δὲ καὶ ρωμαϊκὰ παρὰ Columella (1).

Τὰ πλεῖστα τούτων προέρχονται ἐκ διαφόρων ἰδιοτήτων, οἷον τοῦ χρώματος, τῆς τριχώσεως, τῶν σωματικῶν ἐλαττωμάτων, τῆς ἰσχύος, τῆς ταχύτητος, τῆς ὀξυδερκείας, καθὼς καὶ ἐκ δεξιοτήτων καὶ τρόπων τοῦ βίου. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Μελάνιος*, *Λεύκιος*, *Μελαγχαίτης*, *Μελάμπους*, *Στικτή*, 2) ἐκ τῆς τριχώσεως, *Στίλβων*, *Αἶθων*, *Λάχνη*, 3) ἐκ τῶν ὀδόντων, *Ἀγριόδους*, 4) ἐκ τῆς ἰσχύος, *Ὀβριμος*, *Ἀλκη*, *Στερός*, *Σθένων*, 5) ἐκ τῆς ὀρμῆς καὶ τῆς ὠκυποδίας, *Δρόμιος*, *Εὐοδος*, *Εὐδρομος*, *Θοός*, *Ὀκυπέτης*, *Ὀκυδρόμη*, *Ἄργος*, *Πόδαγρος*, *Ποδῆς*, 6) ἐκ τῶν τρόπων τοῦ βίου, *Ὀρειάς*, *Ὀρίβασος*, *Ὀρεσίτροφος*, *Νάπη*, 7) ἐξ ἄλλων διαφόρων ἰδιοτήτων, *Μάχιμος*, *Ἄγριος*, *Παμφάγος*, *Αἶμων*, *Δορκεύς*, *Ἰχνεύς*, *Ἰχνοβάτης*, *Μαρψίας*, *Νεβροφόνος*, *Θηριφόνης*, *Θήρων*, *Φύλαξ*, *Υλάκτωρ* κτλ.

(1) De re rustica VII, 12. Πρὸβλ. *Darembert-Saglio*, ἐν λ. *Canis*. Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκιακῶν ζώων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐν γένει *Jeschonnek*, De nominibus quæ Græci pecudibus domesticis indiderunt. Diss. von Königsberg 1885.

Πολλὰ εἶναι παρὰ Ξενοφῶντι καὶ τὰ ἐξ ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν ὀνόματα, τὰ ὅποια ἀνταποκρίνονται εἰς ψυχικὰς ἢ σωματικὰς ἰδιότητας ἢ ἔργα τῶν κυνῶν, οἷον *Ψυχὴ, Θυμὸς, Ὀργή, Χαρά, Γνώμη, Ὀρμή, Ἀλκή, Κραύγη, Ρώμη, Φρουρά, Τάξις* κττ. Συχνὰ εἶναι καὶ τὰ μεταφορικά, οἷον *Κόραξ* διὰ τὴν μελανότητα, *Αὔρα, Λαῖλαψ, Ζέφυρος, Βορέας, Γοργὼν* διὰ τὴν ταχύτητα, *Τίγρις, Λέαινα* διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀγριότητα κτλ. Συνήθη τέλος εἶναι καὶ τὰ ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς, οἷον *Λάκων, Λάκαινα, Σῦρος* κτλ. Εὐρίσκονται δὲ καὶ κάπως αὐθαίρετα ὀνόματα ἐξ ὀνομάτων θεῶν ἢ μυθικῶν προσώπων, ὡς *Οὐρανία, Ἀρέθουσα* καὶ εἴ τι ἄλλο.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις τὰ ὀνόματα τῶν κυνῶν προέρχονται ἐκ φυσικῶν ἢ ψυχικῶν ἰδιοτήτων ἢ ἐκ μεταφορῶν. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Μαυρίκος, Μοῦργκος, Διὰρι* (κατὰ τὸ ἥμισυ λευκὸς καὶ μέλας), *Κοκκίνης, Παρδάλ', Κανέλα, Νταβέλι* (παρδαλός), *Φοινίκου*, 2) ἐκ τοῦ μεγέθους, *Πίσκος*, ὁ μικροῦ ἀναστήματος, 3) ἐκ τῆς τριχώσεως, τοῦ σχήματος τῆς οὐρᾶς κτλ., *Μαλιαρός, Φουντούλα* κτλ., 4) ἐκ τῆς ἡλικίας, *Παπούλι*, 5) ἐκ τῆς καταγωγῆς, *Βέζας*, ὁ ἐκ τῆς στάνης τοῦ Βέζα, *Βλάχα*, 6) πολλὰ μεταφορικά, οἷον *Κοράκι, Ἀράπ'ς, Περδίκ'* διὰ τὸ χρῶμα, *Σπίθα* διὰ τὴν ταχύτητα, *Τζιαβέλας, Γραβάνης, Διάπης, Γκιολέκας* ἐν Ἡπείρῳ διὰ τὸ ἄγριον τοῦ ἥθους, οἷον εἶχον οἱ ὀνομαζόμενοι λησταί.

Εἰς τὰς πόλεις δὲν εἶναι σπάνια καὶ ἀνθρώπων ὀνόματα ἰδίως θηλυκά, ὡς *Ρόζα*: συνηθέστατα δὲ τὰ ἐκ τῆς ἀρχαίας μυθολογίας, οἷον *Ἄρης* καὶ ἰδίως τὸ ὄνομα τοῦ ὀμηρικοῦ *Ἐκτορος*. Ἐπίσης καὶ ὀνόματα ξένα, οἷον *Ζίπ, Μπὸν* κττ.

Συλλογὰς ὀνομάτων κυνῶν δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, εἰμὴ ἐλάχιστας χειρογράφους ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ.

Β') Ὀνόματα ἵππων, ἡμιόνων, ὄνων.

Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἵππων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπίσης προήρχοντο ἐξ ἰδιοτήτων καὶ μεταφορῶν,

τῆς πατρίδος κ.τ.τ. Οὕτως ἔχομεν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, *Ξάνθος, Πύρος, Πυρίας*, 2) ἐκ τῆς τριχώσεως, *Λάμπων, Λάμπος, Αἶθων*, 3) ἐκ τῆς χαίτης, *Καλλικόμη, Πυροκόμη*, 4) ἐκ τῆς ταχύτητος καὶ ὀρμῆς, *Γοργάς, Θόας, Πόδαγρος, Ἄσχετος*, 5) ἐξ ἄλλων ἰδιοτήτων ἰδίως εὐφημα ὀνόματα διὰ τοὺς ἵππους τῶν ἵπποδρομιῶν, *Ἀρέτη, Ἀρίων, Εὐθύδικος, Φερέδικος, Νικοπόλεμος* κτλ.

Σημειωτέα καὶ τὰ ποιητικὰ ὀνόματα τῶν ἵππων τοῦ ἡλίου *Πυρόεις, Ἐῶνος, Αἶθου, Φλέγων*. Πολλὰ εἶναι καὶ τὰ μεταφορικά, *Ἀετός, Αἶθη, Αἶθνια, Ἀστραπή, Κόραξ, Βροντή* κτλ., καθὼς καὶ τὰ αὐθαίρετα, τῶν ὁποίων τὴν προέλευσιν δυσκόλως δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, οἷον *Δίας, Δικαία, Εὐθύδικος, Εὐτύχης, Ἰλαρος, Χρόνος* κτλ.

Ἐκ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ἔχομεν ἐπίσης ὀνόματα ἵππων, ἀλλ' ἀραιά. Οὕτω π. χ. ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ μνημονεύει ἵππον τοῦ Ἀλεξίου *Σγουρίτην*.

Τὸ νεοελληνικὸν ὀνοματολόγιον τῶν ἵππων δὲν φαίνεται πολὺ πλούσιον. Ἡ δουλεία παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἵπποτροφίας. Οἱ χριστιανοὶ δυσκόλως ἠδύναντο νὰ τρέφουν καὶ νὰ ἱππεύουν ἵππους, περὶ ἀγώνων δὲ καὶ τῶν τοιούτων, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσουν ποιητικωτέρας ὀνομασίας, παρὰ πολὺ περιορισμένος δύναται νὰ γίνῃ λόγος. Τὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ἔχω ὑπ' ὄψιν, στηρίζονται ὅλα εἰς τὸ χρῶμα, οἷον *Ντουρῆς, ὁ πυρρός, Γρίβας, ὁ σταχτερός, Μαῦρος, Καράς, Ψαρῆς, Βλάγκος, Μπάλιος, ὁ ἀσπροκούτελος, Ἀστέρω* ἢ φοράδα τοῦ Διάκου ⁽¹⁾ κ.τ.τ. Εὐρίσκω δὲ καὶ ὄνομα *Γκαρέζους* τοῦτ' ἔστιν Οὐγγαρέζος, διδόμενον εἰς ἵππους ὑψηλοῦς.

Καὶ ἡμιόνων δὲ καὶ ὄνων ὀνόματα ἀνευρίσκομεν. Εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας τὸ ὄνομα τοῦ χωρικοῦ *Εὐτύχους* καὶ τοῦ ὄνου αὐτοῦ *Νίκωνος*, τὴν συνάντησιν τῶν ὁποίων ὡς ἀγαθὸν οἰωνὸν ἐθεώρησεν ὁ Ὀκτάβιος πρὸ τῆς ἐν Ἀκτίφ ναυμαχίας. Σημερινὰ ὀνόματα ἡμιόνων ἔχω ὑπ' ὄψιν ἐκ Κα-

(1) *Βαλαωρίτου*, Ἄπαντα, ἔκδ. Μαρασλή, τ. Γ' 193. Ὄνόματα ἵππων καὶ ἐν Λαογραφίᾳ Δ' 305.

λαβρύτων, προερχόμενα ἐκ τοῦ χρώματος, οἶον *Ψαρής, Κοκκίνης, Κόρμπος*, καθὼς καὶ ὄνων, οἶον *Γκέσος, Λάγιος*.

Γ) Ὀνόματα βοῶν, αἰγῶν, προβάτων.

Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν βοῶν, τῶν αἰγῶν καὶ τῶν προβάτων, ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὀλίγα περιέσωσεν ὁ Θεόκριτος εἰς τὰ εἰδύλλιά του, τὰ ὅποια κατὰ τὸ πλεῖστον προέρχονται ἐκ τοῦ χρώματος, οἶον *Κνάκων*, ὁ ξανθός, *Λευκίτας, Λέπαγρος*, ὁ ὑπόλευκος· εὑρηται δὲ καὶ τὸ ὄνομα *Κώναρος* περὶ τράγου «*παρὰ τὸ κέρατα ἔχειν κωνοειδῆ*» κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ σχολιαστοῦ.

Παρ' ἡμῖν τοῖς νεωτέροις τὰ ὀνόματα ταῦτα, δι' ὧν ὀνομάζουσι οἱ ποιμένες τὰ ζῶα τῶν ποιμνίων των, εἶναι ἀρκετὰ πολυάριθμα, τοῦθ' ὅπερ, ὡς παρατηρήσαμεν ἤδη, προέρχεται καὶ ἐκ τῆς ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκονται οἱ ποιμένες νὰ διακρίνουν ἀπ' ἀλλήλων τὰ ζῶα τῆς ποιμνῆς των. Προέρχονται δ' ἐπίσης, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ χρώματος, τοῦ σχήματος τῶν κεράτων, τῶν ὠτων καὶ ἄλλων χαρακτηριστικῶν σωματικῶν ἰδιοτήτων.

Πλὴν τούτων ἔχομεν ὀνόματα καὶ ἐκ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, ὡς καὶ ἀρκετὰ μεταφορικά. Οὕτως ἔχομεν ὀνόματα βοῶν 1) ἐκ τοῦ χρώματος, ὡς *Κοκκίνης, Μπλάβος, Παρδάλης, Καράς, Μελίσσης, Μουτζούρης, Μαυρομάτης, Μαῦρος, Διάρος, Δευκούρα* ἢ ἀγελάς, ἢ ἔχουσα τὴν οὐρὰν λευκὴν, *Πετρωτή*, ἢ ἔχουσα στίγματα λευκὰ καὶ σταχτερά, *Σουμαδία*, ἢ ἔχουσα λευκὸν πεταλοειδὲς τρίχωμα ἐπὶ τοῦ μετώπου κτλ. 2) ἐκ τοῦ μηνὸς ἢ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, οἶον ἐν Τήλῳ *Μαρτῆς, Γιαννάρης*, ἐν Νισύρῳ *Μάρτης, Ἀπρίλης*, ἐν Πόντῳ *Καλαντάρια, Βαγγέλα, Βαγίτσα*, ἐν Μακεδονίᾳ *Δευτέρς, Σαββάτς, Παρασκευᾶς*, ἐν Ἡπείρῳ *Δευτέρι, Τριπούλι, Τετράδι, Πεφτούλι, Τσ'εῦι, Σαββάτι, Κυριάκι, Δευτέρω, Τριπούλω* κτλ. Πλὴν τούτων ἐν Πόντῳ ἔχομεν καὶ ὀνόματα ἀγελάδων, ὡς *Τρυγόνα, Μεταξία, Περιστέρα*, τὰ ὅποια εὐχρηστοῦν καὶ ὡς ὀνόματα γυναικῶν.

Ὄνόματα αἰγῶν καὶ προβάτων ἔχομεν ἐπίσης 1) ἐκ τοῦ χρώματος, οἷον αἶξ *Καψαλή* (ὑπέρυθρος), *Καψαλοφλάμπουρη* (ὑπέρυθρος μὲ οὐρὰν λευκὴν), *Καψαλοφέγγαρη* (ὑπέρυθρος μὲ λευκὸν μέτωπον), *Λιβανή* (μέλαινα, ἔχουσα τὰς παρεῖας ἐρυθράς), *Ρουσιά* (ἐρυθρά), *Λαδερή* (ἐλαιόχρους), *Τσερέπω* (ἢ ἔχουσα λευκοὺς τοὺς πόδας) κτλ., προβατίνα *Μπέλλα* (λευκή), *Λάγια* (μαύρη), *Κοκκινομάτα*, *Μαυρομάτα* κτλ., κριάρι *Λάγιο*, *Κάτσενο* (κόκκινο εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς πόδας) κτλ. 2) ἐκ τῶν κεράτων, οἷον αἶξ *Καψαλοκάγιαδη*, ἢ ἔχουσα τὰ κέρατα πρὸς τὰ ὀπίσω ἐστραμμένα, *Πλατοκέρατη*, κριάρι *Κουροῦτο* (μὲ μικρὰ κέρατα), *Στριφτό* (μὲ στριμμένα κέρατα) κτλ. 3) ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν ὠτιῶν, καθὼς καὶ ἄλλων σωματικῶν ἰδιοτήτων, οἷον αἶξ *Μπλαγκόφτα*, ἢ ἔχουσα πλατέα καὶ κάτω πίπτοντα ὦτα, *Κουρέλω*, ἧς ὑποκρέμανται ὑπὸ τὰς σιαγόνας δύο κουρέλια(;) δίκην ἐνωτίων, *Μονοβύζα*, ἢ εἰς τὸν ἕτερον μόνον μαστὸν ἔχουσα γάλα κτλ. 4) ἐκ τῆς ἡμέρας τῆς γεννήσεως, οἷον προβατίνα *Κυριακούλα*, *Τσευή* καὶ *Μπαράσκω*, *Βασίλω*, *Θανάσω* κτλ. 5) ἐξ ἄλλων περιστατικῶν καὶ ἰδιοτήτων, οἷον *Ἀρφάνω*, πού ψόφησε ἡ μάννα της, *Εὐτυχία*, πού εἶναι εὐτυχισμένη ἕως τὸ μαλλὶ καὶ ἕως τὸ γάλα, *Λάμπρος*, πού μαναρίζεται γιὰ τὴ Λαμπρὴ (¹).

Δ) Ὄνόματα ἄλλων ζώων.

Πλὴν τούτων καὶ ἄλλων οἰκοσίτων ζώων εὐρίσκομεν ὀνόματα, ὡς τῶν χοίρων, τὸ *Μπάλιο*, τὸ *Καστανό*, τὸ *Ἄσπρο*, ὁ *Μαυρίσης*, τὸ *Μαλτέζικο*, καὶ τῶν ὀρνίθων, ἡ *Ντρένια*, ἡ *Λιάρα*, ἡ *Σκουφουνή*, ἡ *Σκουφωτή*, ὁ *Τριλείρης* κτλ., τὰ ὁποῖα προέρχονται καὶ αὐτὰ ἐκ τοῦ χρώματος καὶ ἄλλων σωματικῶν ἰδιοτήτων.

Καθὼς δὲ δύναται νὰ παρατηρήσῃ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων τῶν ὀνομάτων ζώων, ταῦτα

(¹) Ὄνόματα αἰγῶν καὶ προβάτων καὶ ἐν Λαογρ. Γ' 672, Δ' 733

δὲν εἶναι πάντα ἑλληνικά, ἀλλὰ κατὰ τόπους καὶ ξένα, ἀλβανικά καὶ βλαχικά, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν καὶ ἄλλοθεν γνωστὴν ἐπίδρασιν τῶν συνοίκων τούτων λαῶν ἐπὶ τοῦ ποιμενικοῦ βίου.

Ε) Ὀνόματα πλοίων.

Ὀνόματα πλοίων ἐκ τῆς ἀρχαιότητος περιεσώθησαν ἱκανὰ εἰς ἀττικὰς ἐπιγραφάς (1). Τὰ ὀνόματα ταῦτα προέρχονται 1) ἐξ ἰδιοτήτων, οἷον *Κουφοτάτη*, *Πετομένη*, *Στίλβουσα*, *Ἐπιπηδῶσα*, *Ἀμυνομένη*, *Ἐρις*, *Ἀμιλλα*, *Γενναία*, *Κρατίστη*, *Ρώμη*, *Πολυνίκη*, *Φερενίκη* κτλ. 2) ἐκ διαφόρων φυλῶν καὶ τόπων, οἷον *Ἀμπρακιῶτις*, *Δηλιάς*, *Δῆλος*, *Ἀμφίπολις*, *Ἑλλάς*, *Ἐλευσίς*, *Κεκροπίς*, *Αἰαντεία*, *Σαλαμινία*, 3) ἐκ διαφόρων ἀφηρημένων ἐννοιῶν, οἷον *Δικαιοσύνη*, *Δόξα*, *Εἰρήνη*, *Ἐλευθερία*, *Εὐνοία*, *Δημοκρατία*, ἢ 4) εἶναι ὀνόματα Νηρηίδων ἢ ἄλλων θεαινῶν ἢ καὶ θνητῶν γυναικῶν, οἷον *Γαλάτεια*, *Ἥβη*, *Ἡγεμόνη*, *Ἡγησώ*, *Θέμις*, *Καλλιστώ*, *Καλλιστράτη*, *Κλεονίκη*, *Ὠρείθυια* κτλ., 5) πολλὰ εἶναι καὶ μεταφορικά ἐκ πραγμάτων ἢ ζώων, ἐκπροσωποῦντων ἰδιότητος, οἷον *Αἰχμή*, *Αὔρα*, *Δόγχη*, *Ἀλκυὼν* κ.τ.τ.

Σήμερον τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων τῶν πλοίων προέρχονται ἐξ ὀνομάτων ἁγίων καὶ τόπων, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἤρχισαν καὶ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα ἐκ τῆς ἱστορίας ἢ τῆς μυθολογίας (2).

Ἐπίσης ὀνόματα γυναικῶν δὲν εἶναι σπάνια.

Ϛ) Ὀνόματα οἰκήσεων.

Ὀνόματα οἰκήσεων καὶ σκευῶν ἑλληνικά, σημερινὰ δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἶναι γνωστὰ

(1) CIA II ἀρ. 789 κέ. Πρβλ. καὶ Böckh, Urkunden über das Seewesen des Attischen Staates σ. 84 κέ.

(2) Ἀναργύρου, Σπετσιωτικά σ. 46-47.

ὀνόματα διὰ τὰ διάφορα ἀνάκτορα, ὡς τοῦ *Βουκολέοντος*, τῶν *Βλαχερνῶν* κτλ. Παρὰ Καντακουζηνῶ οἶκός τις ὀνομάζεται Ἄετός. Παρ' ἄλλοις λαοῖς δὲν εἶναι ἀσυνήθη. Ἰδίως αἱ ἐπαυλεις οὐχὶ σπανίως ὀνομάζονται διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων (1).

Z) Ὀνόματα ὄπλων.

Ὀπλων ὀνόματα ἔχομεν ἐκ τῶν ἠρωϊκῶν χρόνων τῆς κλεφτουργιᾶς καὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶναι ἀξιανάγνωστα ὅσα περὶ αὐτῶν ἔγραψεν ὁ ποιητὴς Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης ἐν τοῖς Μνημοσύνοις (2). Οἱ κλέφται «ἐξωσμένοι τὰ ὄπλα ἡμέραν καὶ νύκτα καὶ οὐδέποτε παραιτοῦντες αὐτά, φυσικὸν ἦτο ν' ἀγαπῶσιν αὐτὰ μέχρι λατρείας. Δὲν εἶναι σπάνιον ν' ἀπαντήσῃ τις εἰς τὴν δημοτικὴν αὐτῶν ἱστορίαν ἀνήκουστα κατορθώματα, ἐνίοτε δὲ καὶ τρομερὰ κακουργήματα πρὸς κατάκτησιν ἢ ἀνάκτησιν ὄπλου τινὸς γνωστοῦ καὶ περιφήμου. Ὁ ἔρωσ αὐτῶν ἐμεγαλύνετο τόσον, ὥστε ἐβάπτιζον αὐτὰ ὡς ἰδιά των τέκνα. Ἐφήρμοζον δ' ἐπ' αὐτῶν ἢ ἐφεύρισκον ὀνόματα πάντη περίεργα.

» Ἐχω εἰς χεῖράς μου γιαταγάνιον, ἐπονομαζόμενον *Βρουκόλακαν*, γνωρίζω σπάθην καλουμένην *Μαυροῦχον*. Ὁ δὲ περίφημος Χρῆστος Μιλλιόνης ἔδωκε τῶνομά του εἰς τὸ τρομερόν του ὄπλον, ὅθεν καὶ *μιλλιόνια* εἶδος πυροβόλων, ἔχόντων τὴν μορφήν καὶ τὴν ἀξίαν ἐκείνου.

» Τίς δὲν ἐγνώριζε τὸ ὄπλον τοῦ Παλαιοπούλου ἐπὶ Ἀλῆ-Πασᾶ, ἀλάνθαστον βροντοφῶνον; Ἐνόμιζον αὐτὰ ἔμψυχα καὶ συνδιελέγοντο πρὸς ἐκεῖνα (3). Τὰ ἐκόσμουν ὡς ἐρωμέ-

(1) ZVV 1906 σ. 314-6. Πρὸβλ. καὶ τὴν ἐπαυλιν τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' ἐν Κερκύρᾳ *Μον Repos*, τοῦ Κάϊζερ Ἀχιλλεῖον κτλ.

(2) Βαλαωρίτου, Ἄπαντα, ἔκδ. Μαρσλῆ II, 62.

(3) Πρὸβλ. Πολίτου, Ἐκλογαὶ σ. 40 ἀρ. 31.

«Χορεύουν τὰ κλεφτόπουλα, γλεντιᾶνε τὰ καϊμένα,
κ' ἓνα μικρὸ κλεφτόπουλο δὲν παίζει, δὲ χορεύει,
μόν' τᾶρματα συγγράγε καὶ τὸ σπαθὶ τροχάει.

νας των καὶ θνήσκοντες ἤθελον αὐτὰ πλησίον των ἐντὸς τοῦ τάφου. Εἶναι ὠραία ἡ λατρεία αὕτη ἐνὸς πολεμιστοῦ».

Εἶναι γνωστὰ ἐπίσης ὀνόματα κανονικῶν τοῦ Ναυπλίου Πέντε ἀδέρφια, πέντε ὅμοια πυροβόλα εἰς ἓν ὀχύρωμα τοῦ Ναυπλίου, *Κοψαχείλα*, γνωστὸν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐπαναστάσεως πυροβόλον, οὕτω παρονομασθὲν ἀπὸ τῆς φθορᾶς τοῦ στομίου.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Τί ἀπαιτεῖται διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων ἀρτία εἶναι αὐτονόητον. Ἀπαιτεῖται ὁ συλλογεὺς νὰ ζητῇ ἐπιτοπίως καὶ νὰ παρέχη πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ὀνόματος, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία δὲν εἶναι πάντοτε προφανής. Συλλογαί τοιούτων ὀνομάτων ἰδίως ζώων ἐδημοσιεύθησαν σποραδικαί τινες εἰς τὴν Λαογραφίαν καὶ ἄλλα βιβλία, μερικὰ δὲ τοιαῦτα ὀνόματα ἀνευρίσκει κανεὶς ἐγκατεσπαρμένα καὶ εἰς τὰ γλωσσάρια. Ἀλλ' αἱ συλλογαί αὗται εἶναι ἀνεπαρκεῖς καὶ ἔκ τινων μόνον μερῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Συστηματικὴν δ' ἐπεξεργασίαν αὐτῶν οὐδεμίαν ἔχομεν.

Ζ ΠΑΡΩΝΥΜΙΑ ΖΩΩΝ

Γενικά.

Πλὴν τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων τῶν ζώων καὶ τῶν συνήθων προσηγορικῶν φέρονται παρὰ τῷ λαῷ καὶ διάφορα παρωνύμια αὐτῶν. Τὰ ζῶα δηλαδή, ἀφ' ὅτου μὲ τὴν σχετικὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέβαλον τὴν σοβαρὰν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχον δι' αὐτόν, ὑπέπεσαν ταχέως εἰς τὸ σκῶμμα

«Τουφέκι μου περήφανο, σπαθί μου παινεμένο,
πολλαῖς φοραῖς μὲ γλύτωσες, βόηθα καὶ τούτ' τὴν ὥρα,
νὰ σ' ἀσημώσω μάλαμα νὰ σὲ σμαλτώσω ἀσημι.»

καὶ ἐπλάσθησαν, ὡς εἵπομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ μύθων, ποικίλαι διηγήσεις εὐθυμοὶ καὶ σκωπτικαὶ εἰς βάρος των, διὰ τὰς σωματικὰς ιδιότητας, ὡς καὶ διὰ τὸν ἀποδοθέντα εἰς αὐτὰ ἐκ τῶν συνηθειῶν καὶ τρόπων των χαρακτηῖρα. Ἐκ τούτων δ' ἀκολουθῶς ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἀνεπτύχθησαν ὀλόκληρα ἔπη ζώων, τὰ ὅποια ἐξακολουθοῦν νὰ φέρουν τὸν ἀρχικὸν εὐτράπελον καὶ σκωπτικὸν χαρακτηῖρα.

Τοιαῦτα ἔπη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὀνομάζονται πολλά, οἷον *Ψαρομαχία*, *Ἀραχνομαχία*, *Γερανομαχία*, σφύζεται δὲ καὶ ἐν ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ὅμηρον, ἢ γνωστοτάτη *Βατραχομαχία* ⁽¹⁾, παρὰ δὲ τοῖς Γερμανοῖς τὸ ὑπὸ τοῦ J. Grimm τὸ πρῶτον ἐκδοθὲν *Reinhart Fuchs*. Τὰ ζῶα μετεχειρίσθη καὶ ἡ ἀττικὴ κωμῶδία, εἶναι δὲ γνωστοὶ οἱ Ὀρνίθες, οἱ Σφῆκες καὶ οἱ Βάτραχοι τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ πάμπολλα ἄλλα ὅμοια δράματα τῆς ἀρχαίας καὶ μέσης κωμῶδίας. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ νεωτέρους χρόνους ἢ δημοδεστέρα ἑλληνικὴ ποίησις ἠσχολήθη ἐπίσης περὶ τὰ ζῶα, χαρακτηριστικὸν δὲ δημιούργημα αὐτῆς εἶναι ἢ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα *Παιδιόφραστος διήγησις τῶν τετραπόδων ζώων*, ἐν τῇ ὁποῖα ἐκτίθεται συνάθροισις πάντων τῶν ζώων, ὅπως διασκεδάσουν σκώπτοντα ἄλληλα, ἣτις ὅμως καταλήγει εἰς μάχην φοβερὰν μεταξὺ σαρκοφάγων καὶ μῆ. Ἐκ τῶν αὐτῶν περιῶπων χρόνων ἔχομεν τὸ *Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου* καὶ νεωτέραν εἰς ὁμοιοκαταλήκτους στίχους διασκευὴν τὴν *Γαδάρου λύκου καὶ ἀλωποῦς διήγησιν ὠραίαν*, τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ συνήθως καλουμένην *Φυλλάδα τοῦ γαιῶδου*.

Καθ' ὅσον νῦν εἰς τοὺς μύθους τούτους καὶ τὰ ἔπη ἐνεφανίζοντο τὰ ζῶα ὡς πρόσωπα δρωῦντα, ἐλάμβανον καὶ ὄνομα, τὸ ὅποιον, σκωπτικὸν πάντοτε ἔχον χαρακτηῖρα, ἢ ἐπλάττετο ἐκ τινος ἀστειοτέρας ιδιότητος τοῦ ζώου ἢ ἐλαμβάνετο ἐκ τῶν προσωπικῶν ὀνομάτων τῶν ἀνθρώπων ⁽²⁾. Ἐν

(1) *Ludwig*, *Batrachomachia*. Leipzig, 1896 σ. 9.

(2) Ὄνόματα προσωπικά εἰς τοὺς διδακτικούς μύθους, τοὺς αἰσωπείους δὲν εὐρίσκομεν. Οἱ Ἰνδικοὶ ὅμως μῦθοι, οἱ ὅποιοι ἀνεπτύχθη-

τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει συνήθως λαμβάνονται ὀνόματα, τὰ ὅποια ἔχουν κάποιαν σκωπτικὴν χροιάν παρὰ τῷ λαῶ, ἢ διότι εἶναι πολὺ κοινά, ὡς εἶναι π. χ. τὸ *Γιάννης*, *Μανόλης*, *Ἀντώνης*, διὰ τὰ ὅποια καὶ αἱ σκωπτικαὶ παροιμῖαι, οἷον *κόψε ξύλο κάμ' Ἀντώνη* κτλ. ἢ δι' ἄλλον τινὰ λόγον δυσδιάγνωστον, σημασιολογικὸν ἢ ἱστορικόν (¹). Ὄνόματα τοῦ πρώτου εἴδους ἀρχαῖα εὐρίσκει κανεὶς χαρακτηριστικώτατα εἰς τὴν *Βατραχομαχίαν* (²). Εἰς τὴν *Παιδιόφραστον διήγησιν* ἔχομεν ἐπίσης μέγα πλῆθος σκωπτικῶν ἐπιθέτων, τὰ ὅποια ὅμως δὲν ἀνεπτύχθησαν εἰς προσωπικά. Τοῦ δευτέρου εἴδους ὀνόματα ἀρχαῖα δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν, νεώτερα παρ' ἄλλοις λαοῖς εἶναι συνήθη. Οὕτω π. χ. ἡ ἀλώπηξ λαμβάνει τὸ ὄνομα *Reinhart*, ὃ ὄνος καλεῖται *Baudouin* κτλ. (³)

Νεοελληνικὰ παρωνύμια ζώων.

Τὰ νεώτερα, ὅσα τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, εἶναι ὀλίγα. Ἐν τινι κρητικῷ μύθῳ τῆς *ποντικίνας* ἠμνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν δεκατριῶν τέκνων τῆς, *Σαῖττα* ἀπὸ τῆς ταχύτητος, *Πίτα* ἀπὸ τῆς προσφιλεστέρας τροφῆς, *Κριθοῦ* ὡσαύτως κτλ. (⁴). Τοῦ δευτέρου εἴδους παρ' ἡμῖν γνωστότατα εἶναι τὰ ὀνόματα *Νίκος* (⁵), *κὺρ Μέντιος* διὰ τὸν ὄνον, *κὺρ Νικολὸς* διὰ τὸν λύκον, *κυρὰ Μάρω* ἢ *κυρὰ Μαριά* διὰ τὴν ἀλώπεκα, *Μᾶρκος* διὰ τὸν ἡμίονον καὶ τὴν ἄρκτον καὶ τὸν πίθηκον, καὶ εἴ τι ἄλλο. Ἐπίσης εἶναι γνωστὰ σκωπτικά τινα ὀνόματα πτηνῶν, οἷον *Γιαννακὸς* διὰ τὸ πτηνὸν *Ruticilia*

σαν εἰς μακροτέρας διηγήσεις, ὀνομάζουσι διὰ προσωπικῶν ὀνομάτων τὰ ἐν αὐτοῖς δρωῦντα ζῶα.

(¹) Πρὸβλ. *Paul Kretschmer*, *Der Esel Nikos ἐν Byz.* Zeitschr. 1897, 569 καὶ *J. Grimm*, *Reinhart Fuchs* σ. CCXXIX.

(²) *Ludwig*, *Batrachomachia* σ. 70 κέ.

(³) Πρὸβλ. *Paul Kretschmer*, ἐνθ. ἀν.

(⁴) Λαογραφίας Ε' 622.

(⁵) *Νίκος* ὀνομάζεται καὶ εἰς τὴν Φυλλάδα τοῦ γαιδάρου.

tithys Lath., *Κυρὰ Ρήνη* δι' εἶδος κίχλης (turdus viscivorus L.), *Μπάριμπα Θωμάς* διὰ τὸν πελεκάνον, *Καλογιάννος* καὶ εἴ τι ἄλλο. Τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἐκ τοιούτων τινῶν μύθων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὀρμηθέντα, χρησιμοποιοῦνται σήμερον παρὰ τῷ λαῷ ὡς γενικὰ παρωνύμια τῶν ζώων τούτων.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ἡ σημασία τῆς περισυλλογῆς καὶ μελέτης τῶν παρωνυμίων τούτων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν λείψανα τῆς λαϊκῆς ποιήσεως καὶ δείγματα τοῦ σατυρικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὰ διάφορα ζῷα. Διότι ἀλλαχοῦ ἄλλα ζῷα ὑπέπεσαν εἰς τὸ σκῶμμα τοῦ λαοῦ. Οὕτως ἂν παρ' ἡμῖν σκώπτεται ἡ ἀλώπηξ καὶ ὁ λύκος, παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὴν θέσιν τῆς ἀλώπεκος ἔχει ὁ θῶς, παρὰ τοῖς Γερμανοῖς κωμικὴν θέσιν ἔχει ἡ ἄρκτος, εἰς τοὺς ἀφρικανικοὺς λαοὺς σκώπτεται ὁ φοβερός διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ βασιλεὺς τῶν ζώων λέων. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐνταῦθα καθῆκον τοῦ συλλογέως εἶναι κατὰ τόπους νὰ ἐξετάζη μὴ τυχὸν συνδέεται τις μῦθος πρὸς τὸ ὄνομα, ἐκ τοῦ ὁποίου τοῦτο νὰ ἐρμηνεύεται. Συλλογὰς τοιούτων ὀνομάτων δὲν ἔχομεν, σποραδικὰς μόνον μνείας αὐτῶν.

Η' ΟΝΟΜΑΤΑ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΦΥΤΩΝ ΥΠΕΜΦΑΙΝΟΝΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΑΣ ἢ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΑΣ

Γενικά.

Τὰ ζῷα καὶ τὰ φυτὰ καὶ διὰ τὸν κατὰ φύσιν καὶ διὰ τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον εἶχον καὶ ἔχουν πάντοτε σπουδαιοτάτην θέσιν εἰς τὸν βίον αὐτοῦ, ἡ δὲ μελέτη τῶν ὀνομάτων αὐτῶν εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία ὄχι μόνον ἀπλῶς ὡς γλωσσικῶν στοιχείων, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὅσον ἐκ τῆς διαδόσεως τῶν ὀνομάτων τούτων εἰς

διαφόρους λαοὺς ἀποκαλύπτεται ἡ θέσις πολλάκις φυτῶν ἢ ζώων εἰς τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν καὶ ἡ ἱστορία τῆς διαδόσεως καὶ ἐξαπλώσεως αὐτῶν διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἀπὸ ἡπείρου εἰς ἡπειρον, ἀλλὰ καὶ διότι πολλὰ ἐξ αὐτῶν εἶναι προῖόν διαφόρων μυθολογικῶν ἀντιλήψεων, παραδόσεων, δοξασιῶν, λατρευτικῶν ἐθίμων καὶ δεισιδαιμονιῶν, πρὸς τὰς ὁποίας συνέδεσεν ὁ ἄνθρωπος τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά. Ἡ τελευταία δ' αὕτη περίπτωσις εἶναι προφανές ὅτι ἐνδιαφέρει πάρα πολὺ τὴν λαογραφίαν.

Νεοελληνικὰ ὀνόματα ζώων καὶ φυτῶν.

Τὰ σημερινὰ ὀνόματα ζώων καὶ φυτῶν, ἄλλα μὲν εἶναι κληρονομία τῆς ἀρχαιότητος, ἄλλα δ' ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ λαοῦ. Τὰ νεώτερα ταῦτα ὀνόματα προέρχονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ πραγματικῶν ἰδιοτήτων τῶν ζώων καὶ φυτῶν, τῆς μορφῆς, τῆς φωνῆς, τοῦ βίου, τῶν συνηθειῶν, κτλ., τὰς ὁποίας ἀκριβέστατα πολλάκις παρατηρεῖ καὶ ἐκφράζει ὁ λαὸς διὰ κυριολεξίας ἢ μεταφορῶν. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ πολλά, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ φανταστικῶν ἰδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ὁ λαός, ἢ ἐκ παραδόσεων, τὰς ὁποίας ἔπλασε περὶ αὐτῶν, ἢ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῶν, ἰδίως τῶν βοτανῶν, τῆς θεραπευτικῆς καὶ μαγικῆς. Μερικὰ δὲ εἶναι καὶ ἐντελῶς πεπλασμένα δι' ἀνύπαρκτα βότανα. Οὕτω π. χ. *κολλησόφαρο* καὶ *ἄργητα* ὠνομάσθη ἢ τῶν ἀρχαίων *ἐχενήϊς*, διότι πιστεύεται περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ὅτι προσκολλημένη εἰς τὴν τρόπιν τῶν πλοίων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κρατῇ τὸν πλοῦν αὐτῶν. *Ἀνεμογάμης* ὠνομάσθη εἶδος ἱέρακος, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπιστεύετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς βυζαντινοῖς, καθὼς καὶ εἰς πολλοὺς ἄλλους λαοὺς, ὅτι ἐγκυμονεῖ ἐκ τοῦ ἀνέμου. *Θερμασιὰ* ὠνομάσθη εἶδος ἐντόμου, τὸ ὁποῖον πιστεύεται ὅτι φέρει τὸν πυρετόν. Ἡ γνωστὴ *δεκοχτούρα* ὠνομάσθη οὕτως, διότι ἐκ τῆς φωνῆς αὐτῆς ἐπλάσθη ἢ γνωστὴ παράδοσις περὶ τῶν δεκαοκτὼ ψωμιῶν ὁ *γκιώνης*, διότι ἐκ τῆς φωνῆς του ἐπλάσθη ἢ παράδοσις

περὶ τοῦ φόνου τοῦ ἀδελφοῦ του. *Ψωμᾶς* ὠνομάσθη ἡ χελώνη, διότι ἐκ τῆς μορφῆς αὐτῆς ἐπλάσθη ἡ παράδοσις ὅτι ἦτο ποτὲ ψωμᾶς, τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς μετέβαλεν εἰς χελώνην διὰ τὴν ἀσπλαχνίαν αὐτοῦ. *Κερά παπαδιά* ὠνομάσθη τιμητικῶς ἡ νυφίτσα, διότι ἄλλως φοβοῦνται ὅτι ὀργιζομένη καταστρέφει τὰ ἐνδύματα.

Ἐκ τῶν φυτῶν *σταυράγκαθο* ὠνομάσθη ἄκανθά τις, διότι, ἐπειδὴ ὅταν κόπτεται χύνει χυμὸν αἱματώδη, ἐπλάσθη ἡ περὶ αὐτῆς παράδοσις, ὅτι ἐξ αὐτῆς κατεσκευάσθη ὁ ἀκάνθινος στέφανος τοῦ Χριστοῦ. *Λουλούδι τῆς ντροπῆς* ὠνομάσθη ἄνθος τι, διότι λευκότατον ὄν ἔχει εἰς τὸ μέσον μελανὸν στίγμα, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε πιστεύεται ὅτι ἦτο μεγαλύτερον, βαθμηδὸν δὲ μικρύνεται καὶ ἐξαλείφεται, ὅσο χάνεται ἀπὸ τὸν κόσμον ἢ ντροπή. *Νεραϊδόχορτα* ἢ *νεραϊδονήματα* ὠνομάζονται οἱ ἐπὶ τῶν κορμῶν τῶν δένδρων ἀναπτυσσόμενοι λειχῆνες, διότι ἀποδίδονται εἰς νεράϊδες. *Βοτάνι τῆς ἀγάπης* καὶ *ἀνδραῖδα* λέγεται τὸ *ἠρίγγιον* καὶ τὸ *πόλιον*, διότι πιστεύεται ὅτι ὁ εὐρὼν τὴν ἀνδρόμορφον ρίζαν αὐτοῦ προσελκύει ἀκατάσχετον τὸν ἔρωτα τῶν γυναικῶν. *Ἀτεκνόχορτο* ὠνομάσθη τὸ *Biarum tenuifolium*, διότι πιστεύεται ὅτι τὰ πρόβατα τρώγοντα ἐξ αὐτοῦ καθίστανται στεῖρα, *ἀβδελλοχορταρο* ὁ *Racunculus pratensis*, διότι προκαλεῖ εἰς τὰ πρόβατα τὸ καλούμενον *ἀβδέλλιασμα*, ἢτοι ἀνάπτυξιν βδελλῶν εἰς τὸ ἦπαρ τῶν προβάτων, *κουφολαχανίδα* ἢ *κουφολάχανο* ὁ ἀστεροκέφαλος, διότι πιστεύεται ὅτι ὁ τρώγων προσβάλλεται ὑπὸ κωφώσεως, *βεντερουγοχορταρο*, *σπληνοχορταρο*, *χελωνοχορταρο*, *πειροβότανο*, *ψωρόχορτο* κτλ. ὠνομάσθησαν διάφορα εἶδη χόρτων, δι' ὧν θεραπεύονται αἱ ἀντίστοιχοι νόσοι. *Ἀγιοβασιλίτσα* ὠνομάσθη ἡ σκίλλα, διότι ἀναρτᾶται εἰς τοὺς ἐξώστας καὶ τὰ ὑπέρθυρα κατὰ τὴν προτεραιάν τῆς πρώτης τοῦ ἔτους, εἶτα δὲ τοποθετεῖται ἐπὶ τῆς ὀροφῆς, ὅπου φύει νέα φύλλα καὶ ἄνθη, ἂν καὶ ἡ ρίζα αὐτῆς δὲν εἶναι κεχωσμένη. *Τ'* ἄη *Γιωργιοῦ* τὸ *λουλουγάτσι* ὠνομάσθη τὸ χαμαίμηλον διὰ τὸν χρόνον τῆς ἀνθήσεως, *τ'* ἄη *Γιαννιοῦ* δὲ τὸ *βοτάνι*, ἰαματική τις βοτάνη, διότι συλλέγεται τὴν 24^{ην} Ἰουνίου κτλ.

Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἔχομεν καὶ μυστικά μαγικά ὀνόματα φυτῶν, τὰ ὅποια οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολούμενοι ἔπλαττον. Πολλὰ τοιαῦτα εὐρίσκει τις παρὰ Διοσκουρίδην καὶ Πλινίῳ.

Πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα, ὧν παραδείγματα παρεθέσαμεν, δηλαδή τὰ ἐκ παραδόσεων, δοξασιῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν προερχόμενα εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν λαογραφίαν. Πλὴν τούτων ἐνδιαφέροντα λαογραφικῶς εἶναι ἐπίσης καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τὰ εἰκονικά καὶ μεταφορικά, τὰ ὅποια δὲν συνάπτονται μὲν ἀμέσως πρὸς παραδόσεις, εἶναι ὅμως συγγενῆ πρὸς αὐτὰς γεννήματα τῆς μυθοπλαστικῆς τοῦ λαοῦ φαντασίας. Τοιαῦτα π. χ. εἶναι τὰ ὀνόματα, τῆς ἀλεποῦς τὸ μετὰξι, ἢ τὰ μαλλιὰ τῆς Παναγίας διὰ τὸ ἐπίθυμον, τῆς παπαδιᾶς ἢ τοῦ παπᾶ τ' ἀφτί διὰ τὴν κοτυληδόνα, τῆς γριᾶς τ' ἀδράχι, τῆς πέρδικας τὰ μάτια δι' εἶδος ναρκίσσου κτλ.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῶν παραδειγμάτων, διὰ νὰ εἶναι μία συλλογὴ τοιούτων ὀνομάτων πλήρης καὶ ἐπιστημονικῶς χρησιμοποίησιμος, πρέπει ὁ συλλογεὺς νὰ μὴ περιορίζεται εἰς τὴν ἀπλὴν μόνον ἀναγραφὴν τοῦ ὀνόματος, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει γεννᾶται ἢ εὐλογος ἀπορία εἰς τὸν χρησιμοποιοῦντα ἐπιστημονικῶς τὴν συλλογὴν, πόθεν τὸ ὄνομα, ἀλλὰ νὰ προσπαθῇ νὰ ἀνεύρη, ὅπου εἶναι δυνατόν, καὶ νὰ σημειώνη παρὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν παράδοσιν καὶ τὴν δοξασίαν ἢ δεισιδαιμονίαν, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ ὄνομα. Πλεῖστα τοιαῦτα ὀνόματα ἰδία φυτῶν δύναται τις νὰ ἀνεύρη φυλλομετρῶν τὰ δημῶδη ὀνόματα τῶν φυτῶν τοῦ *Helldreich*-*Μηλιαράκη* καθὼς καὶ τὸ φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ *Γενναδίου*. Δυστυχῶς ἢ ἔλλειψις ἀκριβῶς τῆς σημειώσεως τῶν σχετικῶν πρὸς αὐτὰ παραδόσεων, δοξασιῶν καὶ δεισιδαιμονιῶν, ἐλαττώνει πολὺ τὴν λαογραφικὴν αὐτῶν ἀξίαν.

Παρὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἐξακριβώνεται ποῖον εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα τοῦ φυτοῦ ἢ τοῦ ζώου, διότι ἄλλως καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἀναγνώρισις τῆς ταυτότητος αὐτοῦ. Τὸ

πραῖγμα βεβαίως δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι ἀπαιτοῦνται εἰδικαὶ ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχη ὁ συλλογεὺς μόνον, ὅταν συμπίπτη νὰ εἶναι ἐπιστήμων φυσιοδίφης. Διορθώνεται ὁμως τὸ πραῖγμα ἰδίως ὡς πρὸς τὰ φυτὰ, ἔὰν συνοδεύσῃ τις τὴν συλλογὴν του καὶ διὰ συλλογῆς κλωναρίων ἐκ τῶν ὀνομαζομένων φυτῶν, προσαρτῶν εἰς ἕκαστον κλωνάριον καὶ τὸ ἰδιαίτερον ὄνομα τοῦ φυτοῦ. Ἡ φυτολογικὴ αὕτη συλλογὴ κατόπιν ἐξεταζομένη ὑπὸ εἰδικῶν βοτανικῶν θέλει μᾶς δώσει τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα ἑκάστου φυτοῦ. Τὸ ἴδιον δύναται νὰ γίνῃ καὶ διὰ τὰ ζῶα τὰ μικρότερα καὶ ἰδίως τὰ ἔντομα. Διὰ ζῶα μεγαλύτερα τὸ πραῖγμα εἶναι πολὺ δυσκολώτερον.

Συλλογὰς γενικὰς ὀνομάτων δημοδῶν ζώων καὶ ἰδία φυτῶν ἔχομεν ἀρκετάς, ἰδίως ἐντὸς τῶν διαφόρων γλωσσαρίων. Δυστυχῶς αἱ συλλογαὶ αὗται, ἐφ' ὅσον δὲν σημειῶνουν τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα, εἶναι ἐλλιπεῖς. Ἐπιστημονικὴ συλλογὴ ἀξιολογωτάτη ὀνομάτων φυτῶν εἶναι ἡ τοῦ *Heldreich*, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον πολλαχῶς συμπληρώσας ἐξέδωκεν ὁ *Σπ. Μηλιαράκης* ὑπὸ τὸν τίτλον, *Τὰ δημόδη ὀνόματα τῶν φυτῶν προσδιοριζόμενα ἐπιστημονικῶς*. Ἐν Ἀθήναις, 1910, ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος. Ἀξιολογώτατον ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ φυτολογικὸν λεξικὸν τοῦ *Γενναδίου*, ἐνθα πλεῖστα τοιαῦτα ὀνόματα ἀναγράφονται. Δυστυχῶς ἀμφότερα τὰ ἔργα διὰ τὴν λαογραφίαν εἶναι ἐλλιπῆ, δι' ὃν ἀνωτέρω εἵπομεν λόγον. Διὰ τὰ ζῶα ἔχομεν ἐπίσης τὸ ἔργον τοῦ *Heldreich*, *La Faune de la Grèce*, τὸ ὁποῖον ὁμως ἐλάχιστον μέρος τῶν πολυπληθῶν ὀνομάτων τῶν ζώων περιέχει, ὡς καὶ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τούτου συνταχθεῖσαν πραγματείαν τοῦ *Βικέλα*, *Sur la nomenclature moderne*. Paris, 1879 (ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ *Annuaire de l'Association* κτλ. 1878). Ἀρκετὰ ὀνόματα ἐπίσης δύναται νὰ εὔρη κανεὶς σποραδικῶς εἰς τὰς Παροιμίας τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, συλλογαὶ δέ τινες ἐδημοσιεύθησαν καὶ ἐν *Λαογραφίᾳ* Δ' 734, Ε' 642. Ἐπίσης εὕρσκει κανεὶς τοιαῦτα καὶ εἰς εἰδικὰς πραγματείας, οἷον τοῦ

Γενναδίου, Πτηνοτροφία. 1915, Δ. Δημάδου, Ἡ δασικὴ βλάστησις τῆς Ἑλλάδος. 1916, Π. Παπαγεωργίου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν σιτηρογραφίαν. 1919, καὶ εἴ τι ἄλλο.

Θ' ΕΥΦΗΜΙΣΜΟΙ

Τὰ τῶν εὐφημισμῶν ἔθίξαμεν ἤδη εἰς τὰ περὶ ἀπευχῶν. Εἵπομεν δὲ ἤδη πολλάκις περὶ τῆς πίστεως τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν μαγικὴν ἐνέργειαν τῶν λέξεων. Ἐνεκα τούτου ὁ λαὸς ἀποφεύγει νὰ ὀνομάσῃ ἐπίφοβα πράγματα διὰ τοῦ κυριολεκτικοῦ αὐτῶν ὀνόματος, μεταχειριζόμενος πρὸς τοῦτο διαφόρους περιφράσεις, μετονομασίας, ἀντιφράσεις κ.τ.τ. Οὕτως ἀποφεύγουν τὸ ὄνομα τοῦ διαβόλου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν διὰ διαφόρων ἄλλων ἀποτρεπτικῶν ἢ εὐφημιστικῶν ὀνομάτων, οἷον ὄξ' ἀποδῶ, ὁ καταραμένος, τρισκατάρατος, πειρασμός κτλ. Ἐν Πόντῳ οἱ καλλικάντζαροι καλοῦνται ἄς ἐμᾶς καλοί, ἦτοι καλύτεροι ἡμῶν, αἱ ἀσθένειαι ἐπίσης πανταχοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ φέρουν εὐφημιστικὰ ὀνόματα, οἷον *Μελένια*, *Μελιτάτη* διὰ τὴν εὐλογίαν κτλ. Ἐν Κρήτῃ, ὡς ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ἡ νυφίτσα καλεῖται *κερὰ παπαδιά*, ὅπως κολακευομένη μὴ ἐπιφέρῃ ζημίας εἰς τὰ ἐνδύματα. Ἐπίσης ἀποφεύγουν νὰ ὀνομάσουν τοὺς ποντικούς, ἰδίως ὅταν τρέφουν μεταξοσκώληκας (*Γκιουμουλτζίνα*), καλοῦντες αὐτοὺς *κ'φούς*, ὅθεν καὶ ἐν Αἰγίνῃ τὸ σύνηθες αὐτῶν ὄνομα εἶναι τὰ *κουφά*, τοὺς δὲ μύρμηκας ὀνομάζουν κατὰ τὴν αὐτὴν περίπτωσιν *κουτσοπόδαρα*.

Πλὴν τῶν κυρίως τούτων εὐφημισμῶν, οἱ ὁποῖοι συνδεόμενοι πρὸς τὸν φόβον τῆς λέξεως δεικνύουν τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἐξοχὴν φοβεῖται ὁ λαός, ἄξιοι περισυλλογῆς καὶ μελέτης διὰ τὸ συναίσθημα τῆς αἰδοῦς παρ' αὐτῶ εἶναι καὶ οἱ εὐφημισμοί, οἱ συνήθως ἐπὶ τὸ ἀστειότερον πεπλασμένοι, δι' ὧν ὀνομάζονται τὰ γεννητικὰ μόρια τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ἄλλα μέλη τοῦ σώματος ἢ καὶ πράγματα, τῶν ὁποίων ἢ κυριολεκτικὴ ὀνομασία θεωρεῖται ὡς προσβάλλουσα τὴν αἰδῶ.

Συλλογὰς ἰδιαιτέρας τοιούτων εὐφημισμῶν δὲν ἔχομεν. Πολλοὺς δύναται νὰ εὔρη κανεῖς ἐγκατεσπαρμένους εἰς γλωσσάρια, ὡς καὶ εἰς παραδόσεις καὶ παραμύθια.

Γ ΟΝΟΜΑΤΑ ΟΡΓΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ,
ΛΕΞΕΙΣ ΕΠΙΤΗΔΕΥΜΑΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΙΔΙΑΖΟΥΣΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ
ΒΙΟΥΣ, ΓΕΩΡΓΙΚΟΝ, ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΤΛ.

Μετὰ τὰ ὀνόματα τῶν ζώων καὶ φυτῶν, ἀξιόλογα ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν ὀργάνων καὶ ἐργαλείων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ διάφορα αὐτοῦ ἔργα, ὡς καὶ αἱ λέξεις αἱ ἐπιτηδευματικάι, διὰ τῶν ὁποίων ἐν ἑκάστῳ ἐπιτηδεύματι δηλοῦνται αἱ διάφοροι φάσεις καὶ τὰ διάφορα σημεῖα καὶ στάδια τῆς ἐργασίας, ὡς καὶ αἱ λέξεις, αἱ ἰδιάζουσαι εἰς τοὺς διαφόρους βίους, γεωργικόν, ναυτικόν, κυνηγετικόν κτλ.

Εἶναι δὲ ἡ μελέτη αὐτῶν σπουδαία, διότι οὐ μόνον βεβαιούμεθα περὶ τῆς ὑπάρξεως παρὰ τῷ σημερινῷ λαῷ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐργαλείου καὶ ὀργάνου, τοῦ εἴδους καὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς ὑπάρξεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἐπιτηδεύματος καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐνασκήσεως αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα πάντα ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀπαραίτητα, διὰ νὰ σχηματίσῃ κανεῖς πλήρη εἰκόνα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ βίου ἑνὸς λαοῦ, οὐ μόνον διαφωτιζόμεθα περὶ αὐτῶν τούτων τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀλλὰ καὶ διότι ἐξ αὐτῶν τούτων, καθόσον εἶναι ἀρχαῖα ἢ νέα, ἑλληνικά ἢ δάνεια ἐκ ξένων γλωσσῶν, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν κατὰ πόσον ἕκαστον ὄργανον ἢ ἐργαλεῖον ἢ ἐπιτήδευμα εἶναι ἀρχαῖον, βυζαντινὸν ἢ νέον, ἐγχώριον ἢ δάνειον ἐξ ἄλλου τόπου καὶ λαοῦ ἢ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν λαοῦ συνοίκου ἢ γειτονικοῦ.

Οὕτω π. χ. ἐνῶ εἰς τὸν ἴστον καὶ τὴν ὑφαντικὴν, τὴν πατροπαράδοτον ἐννοῶ καὶ ὄχι τὴν βιομηχανικὴν, οὐδεμίαν ἔχομεν ξένην λέξιν, πολλὰς δὲ ἀρχαίας καὶ βυζαντινάς, ὡς ξαίνω, τουλούπα, μιτώνω, ἀντί, ἀδράχτι, στημόνι, βαρίδι, μιτάρι, καρούλι κτλ., ἐν τῇ ὑποδηματοποιίᾳ παρὰ τὰ ἀρχαῖα ὀνό-

ματα καλαπόδι, κατόχι⁽¹⁾, ἔχομεν πλῆθος ἰταλικῶν λέξεων, ὡς φαλισέτα, φόρτια, φοριέτσα, καμαρέτο κτλ. τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ἀναμφισβητήτως ὅτι αὕτη ὡς ἔχει σήμερον ἀνεπτύχθη ὑπὸ ἐπίδρασιν ἰταλικήν. Ἐν δὲ τῇ σημερινῇ ραπτικῇ τῶν φραγκοραφτάδων ἔχομεν πλείστας γαλλικὰς ὀνομασίας.

Ἐν τῇ ἀμαξοπηγικῇ εὐρίσκει κανεῖς κατὰ τόπους ἀρχαιοτάτας λέξεις διὰ τὰ μέρη τῶν ὀχημάτων, ὡς νυρομός, παραρύμνια, ἀφαλός⁽²⁾, ἀξόνι⁽³⁾. παρ' αὐτὰ ὁμως καὶ κυρίως εἰς μέρη, ὅπου ἀνεφάνησαν καὶ ἐπεκράτησαν τοῦρκοι ἀμαξοπηγοὶ ἀνευρίσκει κανεῖς καὶ τουρκικάς, οἷον *διγκίλ'* (ὁ ἄξων), *ἀρίς'* (ὁ ρυμός), *τσαμακτσᾶς*, *γιαστικ'*⁽⁴⁾ κτλ.

Ὅτι ὁμως δὲν πρόκειται περὶ νέων πραγμάτων, τὰ ὅποια παρέλαβον οἱ Ἕλληνες παρὰ τῶν Τούρκων, ὡς ἐν τῇ ὑποδηματοποιίᾳ παρὰ τῶν Ἰταλῶν, δεικνύει ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ παράλληλος ὑπαρξίς εἰς γειτονικὰ μέρη ἀντιστοιχῶν ἑλληνικῶν ὄρων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ λέξις ἀπὸς διὰ τὰ τμήματα, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται ἢ στεφάνη τοῦ τροχοῦ, ἢ ὁποία νεοελληνιστὶ λεγομένη ἀπίδα παρελήφθη καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀποκληθεῖσα *ἰπίτ*. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἄροτρον καὶ εἰς ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα.

Ἐν τῷ ποιμενικῷ βίῳ ἐν Κρήτῃ ἔχομεν κατὰ τὸ μέγιστον πλῆθος ἑλληνικὰς λέξεις, ἀρχαίας, μεσαιωνικὰς καὶ νεωτέρας, ἐλαχίστας δὲ λατινικὰς καὶ ἰταλικὰς, ἐν ᾧ ἐν τῇ Ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἔχομεν ἀρκετὸν πλῆθος ἀλβανικῶν, σλαβικῶν καὶ βλαχικῶν λέξεων, πρᾶγμα, τὸ ὅποιον μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως περὶ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν τούτων πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἐν τῷ ποιμενικῷ βίῳ. Ἐν τῷ ναυτικῷ βίῳ ἢ ὑπαρξίς μεγάλου πλήθους ἰταλικῶν λέξεων εἶναι ἀναμφισβήτητον τεκμήριον τῆς ἰταλικῆς ἐπιδράσεως, ἢ ὁποία συν-

(1) Τὸ λωρίον, δι' οὗ συγκρατοῦν τὸ ὑπόδημα ἐπὶ τῶν γονάτων κατὰ τὴν κατεργασίαν.

(2) Γιασίκιοι Γκιουμουλτζίνας. — (3) Ἀδριανούπολις.

(4) Γκιουμουλτζίνα.

ώδευσε τὴν ναυτικὴν ἐπικράτησιν τῶν ἰταλικῶν δημοκρατιῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Βενετίας καὶ τῆς Γενούης εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Καὶ ἐνταῦθα διὰ νὰ εἶναι ἡ συλλογὴ πλήρης καὶ χρήσιμος ἐπιστημονικῶς, δὲν ἀρκεῖ ἡ ἀπλῆ τῶν ὀνομάτων ἀναγραφή, ἀλλὰ ἀπαιτεῖται διὰ μὲν τὰ ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα καὶ τὰ μέρη αὐτῶν οὐ μόνον ἡ περιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἡ σχεδιαγραφήσις αὐτῶν, ὥστε νὰ παρέχεται καὶ ἡ ὄρατὴ εἰκὼν τοῦ ὀνομαζομένου καὶ περιγραφομένου, διὰ δὲ τὰς ἐπαγγελματικὰς λέξεις ἡ ἀκριβής, σαφὴς καὶ ἀπέριττος περιγραφή τῶν ὀνομαζομένων ἔργων.

Συλλογὰς τοιούτων λέξεων συστηματικὰς δὲν ἔχομεν δημοσιευμένας, εἰ μὴ ἐλαχίστας, πολλαὶ ὅμως εἶναι αἱ περιεχόμεναι εἰς γλωσσάρια δημοσιευμένα καὶ μὴ. Τὸ Ἱστορικὸν Λεξικὸν διὰ τῶν συντακτῶν αὐτοῦ ἐπεχείρησεν ἐν Ἀθήναις τὴν περισυλλογὴν τῶν ἐπαγγελματικῶν λέξεων, ἀλλὰ τὸ ἀποθησαυρισθὲν ὑλικὸν δὲν ἐδημοσιεύθη εἰσέτι. Ἀξιολογωτάτῃ εἶναι ἡ «Συλλογὴ ποιμενικῶν λέξεων» τοῦ Ξανθουδίδου, δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν Ε΄ τόμον τοῦ Λεξικογραφικοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἦτο πληρεστάτη, ἂν συνωδεύετο καὶ ὑπὸ τῶν εἰκόνων τῶν ὀνομαζομένων γαλακτοκομικῶν καὶ τυροκομικῶν ἐργαλείων, τῶν σκευῶν καὶ ἀγγείων, τῶν ποιμενικῶν οἰκήσεων καὶ τῶν μανδρῶν, καὶ ἡ τοῦ Φουρίκη τῶν γεωργικῶν καὶ τῶν ταλασιουργικῶν ἐκ Μεγάρων.

ΙΑ' ΜΙΜΗΣΕΙΣ ΦΩΝΩΝ ΖΩΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ

Α) Μιμήσεις φωνῶν ζώων.

Τὸ μιμεῖσθαι εἶναι σύμφυτον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκ παιδῶν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ὁ

ἄνθρωπος τῶν ἄλλων ζῴων, ὅτι εἶναι μιμητικώτατον καὶ τὰς μαθήσεις τὰς πρώτας ποιεῖται διὰ τῆς μιμήσεως. Εἶναι δὲ ἡ μιμητικὴ αὕτη ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου σπουδαιότατος παράγων καὶ διὰ τὴν ἐν γένει ἀνθρωπίνην πρόοδον καὶ ἰδιαιτέρας διὰ τὴν γλῶσσαν, ἔνθα ἀποτελεῖ τὴν καλουμένην ὑπὸ τῶν γλωσσολόγων *ονοματοποιητικὴν ἀρχήν*, κατὰ τὴν ὁποίαν πλῆθος ἀρκετὸν λέξεων ἐρμηνεύονται ὡς προερχόμεναι ἐκ τῶν μιμήσεων φωνῶν ἢ κρότων, ἰδιαζόντων εἰς τὰ ὀνομαζόμενα ζῶα, πράγματα ἢ φυσικὰ φαινόμενα. Οὕτω π. χ. ὁ κοῦκος δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὀνομάσθη οὕτως ἐκ τῆς φωνῆς του *κούκου*, ὡς καὶ ὁ κόκορας ἢ *κουκουρίκος* ἐκ τῆς φωνῆς *κὸ κὸ* καὶ *κουκουρίκου*, τὸ *μπουμπουνιτὸ* ἐκ τοῦ κτύπου *μποῦ μποῦ* τῆς βροντῆς κ.τ.τ., ὡς ἐπίσης καὶ τὸ *κακανίζω* ἐκ τῆς φωνῆς *κὰ κὰ* τῶν ὀρνίθων, τὸ *βακανίζω* ἐκ τῆς φωνῆς *βάκα βάκα* τῶν βατράχων κτλ.

Πλὴν ὁμως τῶν μιμητικῶν τούτων λέξεων ἢ ὅπως συνήθως λέγονται *ονοματοποιημένων* ἔχομεν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ φύσιν καὶ αὐτουσίους μιμήσεις φωνῶν ζῴων. Τὸ ζῶον διὰ τὸν κατὰ φύσιν ἄνθρωπον ἔχει, ὡς εἵπομεν, πολλαπλὴν σημασίαν. Ἐν πρώτοις κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ δὲν εἶναι τι διάφορον τοῦ ἀνθρώπου, εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν μορφήν. Εἶναι πεπροικισμένον μὲ ὅλας τὰς ἀνθρωπίνους ψυχικὰς ιδιότητας, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ἀνώτερον τοῦ ἀνθρώπου, δυνάμενον νὰ γνωρίζῃ πολὺ περισσότερα αὐτοῦ, νὰ προμαντεύῃ τὰ μέλλοντα καὶ νὰ καθοδηγῇ αὐτὸν διὰ τῶν συμβουλῶν του εἰς τὰς ἐνεργείας του, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ νὰ τὸν βοηθῇ διὰ τῶν ἐξαιρετικῶν μαγικῶν ιδιοτήτων, τὰς ὁποίας ἔχει. Αἱ κραυγαὶ του ἀποτελοῦν τὴν γλῶσσαν του. Ἐνῶ δὲ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἐννοεῖ ἐκ τῆς γλώσσης ταύτης, τὸ ζῶον ἐννοεῖ οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν τῶν ἄλλων ζῴων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, εἰς ἐξαιρετικὰς δὲ περιπτώσεις δύναται καὶ ἀνθρωπίνως νὰ ὁμιλῇ. Εἶναι πασίγνωστον τὸ παράδειγμα τῶν ὀμηρικῶν ἵππων τοῦ Ἀχιλλέως, οἱ ὁποῖοι λυθείσης τῆς γλώσσης των δι' ἀνθρωπίνης φωνῆς προλέγουσιν εἰς τὸν ἥρωα τὸν θάνατόν του. Οἱ αἰσώπειοι μῦθοι τίθεν-

ται εἰς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς εἶχον φωνὴν τὰ ζῶα καὶ ὠμίλουν, εἰς δὲ τὰ νεώτερα ἄσματα συνήθως τὰ πουλάκια λαλοῦν ἀνθρωπινὴ λαλίτσα ἀγγέλλοντα εὐχάριστα ἢ δυσάρεστα. Ἐνθυμεῖται δ' ὁ καθεὶς ἀπὸ τὰ παραμύθια ποίαν σημασίαν ἔχει δι' ἓνα ἄνθρωπον ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης τῶν ζῴων Ἐπὶ τὰ τρία ἀδέρφια τοῦ παραμυθιοῦ ἐκεῖνος, ποὺ εἶχε τὴν ὑπομονὴν νὰ μάθῃ τὴν γλῶσσαν των, σώζει τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως καὶ γίνεται πλούσιος.

Οὕτως αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος συμπάθειαν πρὸς τὸ ζῶον, ὡς πρὸς ὁμοίον του, τὸ συλλαμβάνει, τὸ περιποιεῖται, τὸ τιθασσεύει καὶ τὸ καθιστᾷ οὕτω σύντροφον τοῦ βίου του καὶ προσφιλεῖ συμπαίκτηρα, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ὡς ὄν ὑπέρτερον τὸ φοβεῖται καὶ τὸ τιμᾷ. Ἡ δὲ πίστις εἰς τὰς μαγικὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ ὁ φόβος, ὡς καὶ ἡ συσχέτισις του πρὸς τοὺς προγόνους, δὲν ἤργησαν νὰ δημιουργήσουν καὶ λατρείαν αὐτοῦ, ἣτις εἴτε ζῶσα καὶ ἐν ἐνεργείᾳ, εἴτε εἰς ἡμιαυρωμένα ἐγκαλείμματα ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς.

Βαθμηδὸν ἐγνώρισεν ὁ ἄνθρωπος νὰ χρησιμοποιῇ τὰ ἐξημερωμένα ταῦτα ζῶα διὰ τὸ γάλα καὶ τὸ κρέας των καὶ τὰ ἄλλα χρήσιμα ὑλικά, τὰ ὅποια δύνανται ταῦτα νὰ τοῦ παράσχουν. Ἀνεξαρτήτως δὲ τούτου τὸ ζῶον εἴτε ἐξημερωμένον εἴτε ἄγριον ἐχρησίμευσε πάντοτε καὶ χρησιμεύει καὶ ὡς τροφή εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ πλείστους δὲ λαοὺς τὸ κυνήγιον ἀποτελεῖ τὸν κυριώτατον πόρον τοῦ βίου.

Ἐναλόγως νῦν πρὸς τὴν πολλαπλὴν ταύτην σημασίαν τοῦ ζῴου, πολλαπλαῖ εἶναι καὶ αἱ ἀφορμαὶ καὶ ἀφετηρίαι τῆς μιμήσεως τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν φωνῶν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν πρώτοις ἔχομεν ἀπλᾶς μιμήσεις φωνῶν χάριν παιδιᾶς, ὅπως ἀκούει τις πολλάκις καὶ σήμερον τὰ παιδιά παίζοντα μὲ τὴν μίμησιν τῶν φωνῶν πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ζῴου, τῆς γαλῆς, τοῦ κυνός, τῆς ὄρνιθος καὶ τοῦ ἀλέκτορος, τοῦ βατράχου καὶ εἴ τινος ἄλλου. Πολλάκις δὲ εἶναι τόσον ἐπιτυχῆς ἡ μίμησις, ὥστε οὐ μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ ζῶα δύναται νὰ ἀπατήσῃ. Εἰς τὴν

ἀρχαιότητα καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους συνήθεις ἦσαν πλανόδιοι θαυματοποιοί, οἱ ὅποιοι μιμούμενοι φωνὰς ποικιλωτάτων ζώων ἐξέπληττον καὶ διεσκέδαζον διὰ τῆς τελειότητος τῆς μιμήσεως τοὺς ἀκροωμένους.

Ἐπειτα ἔρχονται αἱ λατρευτικά μιμήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελούμεναι πρωτίστως ἐκ χορῶν μιμικῶν ἔχουν κυρίως μαγικὴν σημασίαν. Ὁ ἄνθρωπος ἀναπαριστᾷ τὸ ζῷον φορῶν συνήθως καὶ τὴν προσωπίδα αὐτοῦ, διὰ δὲ τῆς μιμήσεως τῶν κινήσεων καὶ τῆς φωνῆς του προσπαθεῖ ἐνσωματῶν τὴν δύναμιν αὐτοῦ νὰ ἐπιτύχη τὴν πλήρωσιν πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου ἐπιθυμητοῦ σκοποῦ. Ἄλλοτε πάλιν ὁ χορὸς οὗτος, ὡς ὅταν πρόκειται περὶ χοροῦ προκυνηγικοῦ, ἔχει τὴν δύναμιν ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας· ὅπως δηλαδὴ αὐτὸς καταλήγει εἰς τὸν φόνον τοῦ ζώου, οὕτω καὶ ἡ κατακλείς τοῦ κυνηγίου θὰ εἶναι ἀναγκαίως ὁ φόνος αὐτοῦ. Αἱ μιμήσεις αὗται πολὺ συχνά, ἀπολέσασαι τὴν μαγικὴν αὐτῶν σημασίαν, κατήντησαν εἰς πολλοὺς λαοὺς προσφιλεῖ καὶ ἀστεῖα μέσα διασκεδάσεως, καὶ ὡς τοιαῦτα διετηρήθησαν. Ὅθεν καὶ σήμερον ἀνευρίσκει κανεὶς εἰς λαοὺς, προχωρημένους ὅπωςδὴποτε εἰς τὸν πολιτισμόν, χοροὺς τοιούτους μιμικοὺς τῶν ζώων, οἷος π. χ. εἶναι ὁ γνωστὸς χορὸς τῆς ἀρκούδας εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅλοι οὗτοι οἱ χοροὶ συνοδεύονται συνήθως καὶ ὑπὸ φωνῶν μιμητικῶν τῶν φωνῶν τοῦ ζώου.

Πλὴν ὅμως τούτων εὐρίσκομεν παρά τισι λαοῖς ἐν τῇ λατρείᾳ τοιαύτας μιμητικὰς φωνὰς καὶ ἄνευ χορῶν. Οὕτως οἱ Ἀπάχαι τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὴν πανσέληνον συναθροίζονται, ἀνάπτουν πυράς, πίνουν μεθυστικὰ ποτὰ καὶ ἀφ' οὗ ἕκαστος λάβη τὴν θέσιν, πὺρ τοῦ ἀρέσει, ἀρχίζουσι ἔπειτα μὲ τὴν ἀνατολὴν τῆς σελήνης κοινὴν ὄρυγὴν, μιμούμενοι τὰς φωνὰς ζώων. Ἀρχίζουσι μὲ τὰς ὄρυγὰς τοῦ ἀμερικανικοῦ λύκου (Coyot), αἱ ὁποῖαι ὁμοιάζουσι μὲ κλαυθμηρισμοὺς βρέφους, ἀκολουθεῖ ἰσχυρότερον τὸ οὐρλιασμα τῶν κυνῶν τῶν λειμῶνων, καὶ ταύτην ἢ βραχνὴ κραυγὴ τῶν λυκαινῶν. Αἱ φωναὶ βαθμηδὸν γίνονται ἰσχυρότεραι, ὅλαι ἀνάμεικτοι, μέχρις οὗ ἀπομεμακρυσμένον στίφος λύκων ἀπαντήσῃ καὶ τότε διεξά-

γεται ἄγῶν ὑπερτερήσεως μεταξὺ διπόδων καὶ τετραπόδων εἰς ἀγριότητα φωνῶν. Αἴφνης γίνεται σιωπὴ καὶ ἀντὶ τῶν λυσσαλέων ὀρυγῶν ἀγρίων ζώων ἀκούεται ἡ ἡλιθία φωνὴ τοῦ ὄνου. Ἐγείρεται ἄσβεστος γέλωσ καὶ ἡ διασκέδασις ἀρχίζει ἐκ νέου δι' ὅλης τῆς νυκτὸς μέχρι τῆς δύσεως τῆς σελήνης.

Ἐπειτα ἔχομεν τὰς μιμήσεις ἐν τῷ κυνηγετικῷ βίῳ καὶ τῷ πολέμῳ. Εἶπομεν ἀνωτέρω (σ. 238) περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἀσκήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλονται οἱ Ἴνδοι ὡς πρὸς τὴν μίμησιν τῶν φωνῶν. Διὰ τοὺς Βοσιμάνους τῆς Ἀφρικῆς οἱ περιηγηταὶ διηγοῦνται ὅτι ἔχουν καταπληκτικὴν ἰκανότητα εἰς τὴν ἀπόδοσιν καὶ τῶν σπανιωτάτων φωνῶν τῶν πτηνῶν, καθὼς καὶ τῶν βραχνῶν τόνων τῶν τετραπόδων. Τοῦτο δὲ βοηθεῖ αὐτοὺς ἐξαιρετικῶς εἰς τὴν ἐνέδραν καὶ τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Ἀκριβῶς δὲ διὰ τὴν μιμητικὴν τῶν ταύτην τέχνην εἶναι εἰς θέσιν μὲ τὰ ἀπλᾶ τῶν ὄπλα νὰ κυνηγοῦν μὲ ἐπιτυχίαν, καταπληκτικὴν διὰ τοὺς Εὐρωπαϊοὺς, τοὺς ἐφωδιασμένους μὲ τὰ τελειότατα ὄπλα.

Αἱ φωναὶ αὗται τῶν ζώων, τὰς ὁποίας μιμεῖται ὁ κατὰ φύσιν ἄνθρωπος, δὲν εἶναι δι' αὐτὸν ἀπλαῖ φωναὶ ἢ κραυγαὶ ἄνευ σημασίας, ἀλλὰ γλῶσσα πραγματικὴ, ἀδιάφορον ἂν αὐτὸς δὲν τὴν ἐννοεῖ πάντοτε. Ὁ Ἐσκιμῶς, ὁ μιμούμενος τὴν γλῶσσαν τῆς φώκης, παραπονεῖται ὅτι δὲν γνωρίζει ἀρκετὰ καλὰ αὐτὴν καὶ ὅτι ἂν τὴν ἐγνώριζεν ὅπως ἡ ἄρκτος, τότε ποτὲ δὲν θὰ ἀπετύγχανε εἰς τὸ κυνήγιόν του.

Ἐπειτα ὠρισμένοι κραυγαὶ ἐταυτίσθησαν πρὸς λέξεις καὶ λόγους ἀνθρωπίνους καὶ ἐπλάσθησαν εἶτα μῦθοι καὶ παραδόσεις ποικιλώταται (1). Ἐκ τούτων ἄλλαι παρουσιάζουν τὰς φωνὰς τῶν ζώων ὡς κλαυθμηρισμοὺς καὶ θρήνους ἀν-

(1) Συλλογὴν πλουσίαν τοιούτων παραδόσεων εὐρίσκει τις παρὰ *Dähnhardt*, *Natursagen* III σ. 355 κέ.

θρωπογλώσσους, ἄλλαι ὡς ἀπομιμήσεις φωνῶν καὶ λόγων ἀνθρωπίνων καὶ ἄλλαι, προκειμένου ἰδία περὶ ἄσμάτων πτηνῶν, μυθολογοῦν ταῦτα ὡς ἐκ διδασκαλίας προελθόντα ἢ ἀπλῶς ἀποδίδουν ἀνθρωπόγλωσσον εἰς αὐτὰ σημασίαν. Αἱ πλεῖσται τῶν τελευταίων τούτων, ἐπειδὴ ἀκριβῶς πρόκειται περὶ ἄσμάτων, ἔχουν διατυπωθῆ καὶ εἰς ἄσματα πολλάκις χαριέστατα, τὰ ὅποια εἰς τοὺς πεπολιτισμένους σήμερον λαοὺς ἔχουν περιέλθει εἰς τὸν κύκλον τῶν παιδίων. Μέγα δὲ πλῆθος τέλος ἀποτελοῦν αἱ περὶ μεταμορφώσεων παραδόσεις, αἱ ὅποια ἐρμηνεύουν τὰς φωνὰς τῶν ζώων ὡς φωνὰς ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι μετεμορφώθησαν εἰς ζῶα, καὶ περὶ τούτων εἶπομεν ἤδη εἰς τὰ περὶ παραδόσεων. Ἐπίσης εἰς τὰ παραμύθια ἀνευρίσκει τις φωνὰς ζώων, αἱ ὅποια ἐρμηνεύονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην γλῶσσαν.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι εἰς πάσας τὰς περιπτώσεις ταύτας δὲν ἔχομεν τὴν ἀκριβῆ τῶν φωνῶν μίμησιν, ὅπως λ. χ. εἰς τὸ κυνήγιον, οὐδὲ κἂν προσπάθειαν πρὸς τελειότεραν ἀπόδοσιν τῶν φωνῶν, ἀλλ' ὅπως διαπλάττει αὐτὰς ἢ πρόχειρος παρατήρησις καὶ ἢ μυθοπλαστικὴ τοῦ ἀνθρώπου φαντασία. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ ποικιλία αὐτῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἐκτὸς τῶν παραδόσεων τούτων αἱ φωναὶ τῶν ζώων διαφόρως ἀποδίδονται καὶ εἰς τὸν αὐτὸν λαὸν κατὰ τόπους, πολὺ δὲ μᾶλλον εἰς διαφόρους λαοὺς. Οὕτω π. χ. ἡ φωνὴ τῆς γαλῆς, τὴν ὁποίαν οἱ Γάλλοι ἀποδίδουν διὰ τοῦ *miaou*, ὅθεν καὶ ρῆμα *miaouler*, παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται διὰ τοῦ *νιάου*, ὅθεν καὶ ρῆμα *νιαουρίζω*, διὰ τοῦ *νιάρ*, ὅθεν τὸ *νιαρίζω*, διὰ τοῦ *μάου*, ὅθεν πιθανῶς ἐκλήθη καὶ *μάτσα*. Ἡ φωνὴ τοῦ κυνός, τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν οἱ Πορτογάλοι διὰ τοῦ *béu béu*, οἱ Ἴταλοι διὰ τοῦ *bu bu*, οἱ Γάλλοι διὰ τοῦ *ouaou*, παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται διὰ τοῦ *γάου γάου* ἢ *γάβ γάβ*, ὅθεν καὶ τὸ ρῆμα *γαβγίζω*, ὡς καὶ διὰ τοῦ *χάρ* *χάρ*. Τὴν φωνὴν τοῦ βατράχου ἀπέδωκεν ὁ μέγας κωμικὸς τῆς ἀρχαιότητος Ἄριστοφάνης διὰ τοῦ γνωστοτάτου *βρεκεκῆξ κοὰξ κοάξ*, ἐνῶ σήμερον ἀποδίδεται κατὰ τόπους διὰ τοῦ *βράκ βράκ*, *μπάκ μπάκ*, *βάκα*

βάκα καὶ εἴ τι ἄλλο, ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα βράκακας καὶ μπάκακας καὶ τὸ ρῆμα βακανίζω.

Ἡ διαφορὰ αὕτη ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ λαὸς πλὴν τῶν εἰδικῶν περιπτώσεων, ὅπου καταβάλλει ἔξαιρετικὴν προσπάθειαν διὰ τὴν μίμησιν, ὅπως εἰς τὸ κυνήγιον καὶ τὸν πόλεμον οἱ κατὰ φύσιν λαοί, περιορίζεται εἰς μίαν ἀτελεῖ μόνον ἀπόδοσιν τῶν κραυγῶν, ὧν ἡ ἀκριβὴς ἀκουστικὴ ἀντίληψις καὶ ἡ φωνητικὴ ἀπόδοσις δὲν εἶναι καὶ τόσον εὐκόλος, ἀπαιτοῦσα εἰδικὴν πρὸς τοῦτο καὶ πολλάκις ἐπίμονον προσπάθειαν.

Σήμερον εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους πεπολιτισμένους λαούς, αἱ μιμήσεις τῶν φωνῶν τῶν ζῴων περιῆλθον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν παιδίων καὶ μάλιστα τῶν μικροτέρων, εἶναι δὲ πολυάριθμα τὰ παιδικὰ ἄσματα, τὰ ἔχοντα ὡς ὑποκείμενον αὐτῶν τὰς φωνὰς τῶν ζῴων, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν ἤδη εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον.

Μιμήσεις φωνῶν ζῴων ἔχομεν καὶ εἰς διαφόρους παιδιάς, εἶναι δὲ γνωστότατον τὸ κούκου, τὸ ὁποῖον φωνάζουν εἰς τὸ κρυφτό, διὰ νὰ εἰδοποιήσουν ὅτι ἐκρύβησαν καὶ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ τὸ κυνηγητό.

Β') Ἐπιφθέγματα.

Μιμήσεις φωνῶν ζῴων ἔχομεν καὶ εἰς τὰς φωνὰς, δι' ὧν οἱ ἄνθρωποι ὀδηγοῦν τὰ ζῴα. Τὰ ἐπιφθέγματα ταῦτα ἀποτελοῦν, οὕτως εἶπεῖν, τὴν γλώσσαν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ὁμιλεῖ πρὸς τὰ κτήνη. Διάφορα δὲ κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαούς, δὲν ἔχουν πάντοτε εὐδιάκριτον τὴν ἀρχήν.

Ἐκ τῶν νεοελληνικῶν ἐπιφθεγμάτων ἓν μέρος ὠρισμένως προέρχεται ἐκ μιμήσεως τῶν φωνῶν τῶν ζῴων. Οὕτω π. χ. ὅταν προσκαλοῦν τὰς ὄρνιθας διὰ νὰ δώσουν εἰς αὐτὰς τροφήν φωνάζουν *κίτ, κίτ, κίτ* (1), τοῦθ' ὅπερ ἀποτελεῖ

(1) Γκιουμουλτζίνα.

Συλλογὴ καὶ συλλογαί.

Τὰ ἐπιφθέγματα ταῦτα διαφέρουν, ὡς εἵπομεν, καὶ κατὰ ζῶα καὶ κατὰ τόπους καὶ κατὰ λαούς. Εἶναι δὲ ἄξια μελέτης καὶ καθ' ἑαυτά, ἀλλὰ καὶ διότι οὐχὶ σπανίως ἀπὸ τοῦ ἑνὸς λαοῦ εἰς τὸν ἄλλον μεταδίδονται, ὁπότε βεβαιοῦνται ἢ ξένη ἐπίδρασις ὡς πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἐν τῷ γεωργικῷ καὶ τῷ ποιμενικῷ ἰδίᾳ βίῳ. Συλλογὰς τοιούτων δὲν ἔχομεν εἰμὴ τὴν τοῦ Ξανθουδίδου ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῶν ποιμενικῶν τῆς Κρήτης, καὶ τινὰς χειρογράφους.

ΙΒ' ΕΠΙΦΘΕΓΜΑΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ, ΝΑΥΤΙΚΑ ΚΤΛ.

Πλὴν τῶν ἀποφθεγμάτων, δι' ὧν ἐλαύνονται τὰ ζῶα, ἄξια συλλογῆς καὶ μελέτης εἶναι ἐπίσης καὶ διάφορα ἄλλα ἐπιφθέγματα ἐργατικά, ναυτικά κτλ., διὰ τῶν ὁποίων συνοδεύουν οἱ ἐργάται ἢ οἱ ναῦται κτλ. τὰς βαρείας τῶν ἐργασίας, διὰ τὰ συντονίζουσιν καὶ ρυθμίζουσιν δι' αὐτῶν τὰς κινήσεις τῶν. Τὰ τοιαῦτα ἐπιφθέγματα εἶναι αἱ ἀπαρχαί, ἐξ ὧν ἀνεπτύχθησαν τὰ ἐργατικά ἄσματα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ ἔγια μόλα, ἔγια λέσσα τῶν ναυτῶν, τὰ ὠσοόπ τῶν αἰρόντων βάρη κτλ.

Ἐκ τῶν ἀρχαίων ὁ Ἄριστοφάνης μᾶς περιέσωσε τοιαῦτα ἐπιφθέγματα ἐν τοῖς Βατράχοις (208), ὠόπ ὅπ, ὠόπ ὅπ καὶ ἐν τῇ Εἰρήνῃ (512), ὅπου ταῦτα ἀποτελοῦν ὀλόκληρον στροφὴν.

Ἄγε νῦν, ἄγε πᾶς

καὶ μὴν ὁμοῦ σιν ἤδη.

*Μὴ νυν ἀνῶμεν ἀλλ' ἐπεν-
τείνωμεν ἀνδρικότερον.*

Ἦδη 'στί τοῦτ' ἐκεῖνο.

Ἦ εἶα νῦν, ὦ εἶα πᾶς.

Ἦ εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, εἶα.

Ἦ εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, εἶα, πᾶς.

Τοιούτων ἐπιφθεγμάτων νεοελληνικῶν συλλογὴν οὐδεμίαν ἔχομεν. Διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς εὐρίσκει κανεὶς πολλὰ εἰς τὸ θεμελιῶδες βιβλίον τοῦ *K. Bücher*, Arbeit und Rythmus.

ΙΓ' ΜΕΤΑΦΟΡΑΙ ΚΑΙ ΤΡΟΠΙΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ, ΕΜΦΑΙΝΟΥΣΑΙ ΜΥΘΟΠΛΑΣΤΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ.

Ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἄξια παρατηρήσεως, συλλογῆς καὶ μελέτης εἶναι καὶ διάφοροι λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι δεικνύουν μυθοπλαστικὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Πρὸς δήλωσιν δηλαδὴ τῶν διαφόρων φυσικῶν ἰδία φαινομένων, τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως τοῦ ἡλίου, τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων κ.τ.τ. ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐσχημάτισεν εἰδικὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκφράζει ταῦτα διὰ διαφόρων φράσεων μεταφορικῶν, τὰς ὁποίας λαμβάνει ἐκ τοῦ κύκλου τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν. Οὕτω προσωποποιοῦνται τὰ ἄψυχα σώματα καὶ αἱ ἐνέργειαι αὐτῶν ἐξανθρωπίζονται, ἐπαναλαμβάνεται δηλαδὴ ἡ αὐτὴ ψυχολογικὴ ἐνέργεια, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψαν καὶ αἱ παραδόσεις, εἰς περιορισμένην ὅμως ἔκτασιν. Οὕτω π. χ. λέγεται διὰ τὸν ἥλιον, *ἐξεμύτισε, στέκεται καταμεσημερίς, ἔπεσε, βασίλευσε, τὸν ἔκατούρησε ὁ ἥλιος, ἥλιος μὲ τὰ δόντια ἢ μὲ ποδάρια, ἥλιος ποδαρᾶτος* κτλ. (1). Διὰ τὰ νερὰ καὶ τὴν θάλασσαν λέγεται *κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα* κτλ.

Αἱ τοιαῦται μεταφορικαὶ ἐκφράσεις πολλάκις ἀπειτέλεσαν τὸν πυρῆνα καὶ τὴν ἀφειτηρίαν τῆς πλάσεως διαφόρων παραδόσεων καὶ δοξασιῶν. Οὕτως ἡ φράσις *γυρίζ' ὁ ἥλιος*, λεγομένη διὰ τὴν τροπὴν αὐτοῦ κατὰ τὴν 24 Ἰουνίου, ἡμέραν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, παρερμηνευθεῖσα πιθανῶς ἔδωκε τὴν γέννησιν εἰς τὴν δοξασίαν ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην περιστρέφεται ὁ ἥλιος ὡς τροχός (2). Ἐπίσης αἱ ἀνωτέρω φράσεις *κοιμοῦνται τὰ νερά, κοιμᾶται ἡ θάλασσα*, ἐλήφθησαν κυ-

(1) Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα Β' 111, 119.

(2) Πολίτου, ἐνθ. ἀν. σ. 118.

ριολεκτικῶς καὶ ἐπιστεύθη ὅτι πραγματικῶς ὑπάρχουν ὧραι τοῦ ἡμερονυκτίου, καθ' ἃς κοιμῶνται τὰ νερά, εἶναι δὲ τότε ἐπικίνδυνος ἢ διατάραξις αὐτῶν διὰ τὸν διαταράσσοντα.

Τὸ γεγονός τοῦτο γενικεύσαντες γλωσσολόγοι τινὲς ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἅπαντες οἱ μῦθοι προῆλθον ἐκ τοιούτων μεταφορικῶν ἐκφράσεων, καὶ ὅτι κατὰ ταῦτα ἡ μυθολογία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ «*διάλεκτός τις, ἀρχική τις μορφή τῆς γλώσσης*». Ἐκ τῶν σκέψεων δὲ τούτων ὀρμώμενοι ἐπεχείρησαν διὰ τῆς γλωσσικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς ἐτυμολογίας νὰ ἐρμηνεύσουν πάντας τοὺς μύθους. Ὅτι διὰ τῆς μεθόδου ταύτης καταντᾷ τις εἰς ὑπερβολὰς καὶ εἰς συμπεράσματα παρακεκινδυνευμένα καὶ ἀκροσφαλῆ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὅμως καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐρευνα τῶν τοιούτων φράσεων συμβάλλει πολλὰ εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀντίληψιν τῆς μυθοπλαστίας καὶ τὴν ἐρμηνείαν πολλῶν μύθων δὲν ὑπάρχει ἐπίσης ἀμφιβολία.

Συλλογαὶ ἰδιαίτεραι τοιούτων λέξεων δὲν ἔχουν γίνει. Δύναται ὅμως πολλὰ νὰ ἀνεύρη ὁ ἐρευνητὴς ἀναδιφῶν τὰ διάφορα γλωσσάρια, καθὼς καὶ τὰ δημώδη κείμενα, παραδόσεις, παραμύθια καὶ ἄσματα.

ΙΑ ΛΕΞΕΙΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΘΕΙΣΑΙ ΕΚ ΤΙΝΟΣ ΠΕΡΙΣΤΑΣΕΩΣ

Τελευταῖον ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ ἐνδιαφέρουν τὴν λαογραφίαν λέξεις καὶ φράσεις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται ἐκ διαφόρων περιστάσεων, ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν καταστάσεων κττ. Οὕτω π. χ. εἰς τοὺς ἀρχαίους ἔμεινεν ἡ λέξις *σκυταλισμὸς* ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, καθ' ὃ ὁ δῆμος τῶν Ἀργείων ἐπιτεθεὶς διὰ σκυταλῶν ἐφόνευσεν τοὺς προύχοντας. Παρ' ἡμῖν αἱ λέξεις *μοσχομάγκα* καὶ *τραμποῦκος*, αἱ ὁποῖαι δηλοῦν τὸν ἐξώλη καὶ προώλη, ἔχουν τὴν ἐξῆς ἀρχήν. *Μάγκα* ἐκαλοῦντο αἱ ὑποδαιρέσεις εἰς τὰ σώματα τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματωλῶν, ὅπως θὰ ἐλέγομεν σήμερον αἱ ἐνωμοταίαι, καὶ οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὰς ἐλέγοντο *μαγκατζῆδες*. Ὑπῆρξε δὲ τις Μόσχος ὄπλαρχηγός, ὅστις ἐγένετο διαβόητος κατὰ τὰς ἐν Ναυπλίῳ ταραχὰς τοῦ 1832 ὡς φίλος τοῦ Κωλέττη.

Ἐντεῦθεν ἡ μάγκα αὐτοῦ, ἡ *Μοσχομάγκα*, ἔγινε διαβόητος. Τὸ ὄνομα ἀκολούθως μετεφέρθη καὶ εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας αὐτήν, εἶτα δὲ καὶ εἰς πάντα τοῦ αὐτοῦ ποιοῦ, οὕτω δὲ κατήντησεν ἰπλοῦν προσηγορικόν, δηλοῦν τὸν χειρίστου ἦθους ἄνθρωπον. Ἐδόθη δὲ τὸ ὄνομα καὶ ὡς σκωπτικόν τοῦ φιλογαλλικοῦ κόμματος ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὁθωνος, διότι τὸ κόμμα τοῦτο πρῶτον ἀρχηγὸν εἶχε τὸν Ἰω. Κωλέττην, ὅμοια δ' ἦσαν τὰ σκωπτικά ὀνόματα τοῦ φιλορρωσικοῦ κόμματος (*Ναπαῖοι*) καὶ τοῦ φιλαγγλικοῦ (*Μπαρλαῖοι*). *Τραμποῦκος* δὲ εἶναι ἡ μάγκα πούρων. Ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτα διενέμοντο εἰς τὰ ἐκλογικὰ σαλόνια τῶν ἄλλοτε ὑποψηφίων βουλευτῶν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους αὐτὰ κατὰ τὰς παραμονὰς ἐκλογῶν, ἐκλήθησαν *τραμποῦκοι* οἱ ἐξώλεις καὶ προώλεις, οἵτινες περιήρχοντο τὰ ἐκλογικὰ σαλόνια καὶ ὑπισχνοῦντο τὴν ψῆφον των μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ καπνίζουν τὸν *τραμποῦκο*, ἐπεξετάθη δὲ ἡ χρῆσις καὶ ἐπὶ φιλοδωρημάτων, διδομένων πρὸς διαφθορὰν συνειδήσεων, οἷον *πῆρε τραμποῦκο*.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταφαίνεται ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν νὰ συλλέξη τοιαύτας λέξεις πρέπει νὰ ἀναζητῆ, ὅπου τοῦτο εἶναι δυνατόν, καὶ τὸν λόγον τῆς προελεύσεώς των, διότι ἄνευ αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀκατανόητοι.

Συλλογὰς ἰδιαιτέρας τοιούτων λέξεων δὲν ἔχομεν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Πολλάκις μέχρι τοῦδε παρετηρήσαμεν ὅτι πρῶτος καὶ κυριώτατος ὅρος τῆς ἀξίας μιᾶς συλλογῆς εἶναι ἡ πιστὴ καὶ ἀκριβὴς καταγραφή τῶν κειμένων. Διὰ τὸ ἔργον βεβαίως τῆς λαογραφίας μία καταγραφή, ἡ ὁποία δὲν περιέχει προσθήκας ἢ αὐθαιρέτους μεταβολὰς καὶ τροποποιήσεις τοῦ καταγράφοντος, ἀποδίδει δὲ περίπου τὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου, δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀνεκτὴ καὶ χρήσιμος. Τελεία ὅμως γίνεται ἡ καταγραφή μόνον, ὅταν καὶ γλωσσικῶς εἶναι πιστή. Ἐπειδὴ δηλαδή κατὰ τόπους διάφορα λαλοῦνται γλωσσικὰ ἰδιώματα, καὶ τὰ λαογραφικὰ τοῦ λόγου μνημεῖα διάφορον κατὰ τόπους λαμβάνουν γλωσσικὴν μορφήν, τὴν μορφήν τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος. Ταύτην πρέπει ἀκριβῶς νὰ προσπαθῆ νὰ ἀκούη ὁ καταγράφων καὶ πιστῶς νὰ ἀποδίδῃ.

Διαφέρουν δὲ τὰ ἰδιώματα καὶ ὡς πρὸς τοὺς γραμματικούς τύπους, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς φθόγγους, ὡς πρὸς τὸν τρόπον δηλαδή κατὰ τὸν ὁποῖον προφέρονται τὰ διάφορα σύμφωνα καὶ τὰ φωνήεντα. Καὶ οἱ μὲν διάφοροι τύποι εὐκολώτερον καταγράφονται, ἐνῶ οἱ φθόγγοι ἔχουν τοιαύτας διαφοράς, ὥστε καὶ δυσκολώτερον γίνονται ἀντιληπτοὶ εἰς τὸ οὖς τοῦ μὴ ἔχοντος γλωσσικὴν μόρφωσιν, καὶ δυσκολώτερον ἀκόμη ἀποδίδονται διὰ τῆς γραφῆς. Συνηθέστατα δὲ εἶναι τὰ παραδείγματα συλλογῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποδίδουν μὲν ἄριστα τοὺς διαφόρους διαλεκτικούς τύπους, καθυστεροῦν ὅμως εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῶν φθόγγων. Ἐνεκα τούτου ἐθεώρησα ἀναγκαῖον ἐν τῷ ἐπιμέτρῳ τούτῳ νὰ δώσω κατωτέρω μερικὰς πληροφορίας περὶ τῶν φθόγγων, τοὺς ὁποίους παρουσιάζουν τὰ διάφορα νεοελληνικὰ ἰδιώματα, ὅχι ἐννοεῖται πλήρεις, ἀκολουθῶν τὸ φθογγικὸν διάγραμμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐν χρήσει καὶ εἰς τὸ Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

Καὶ πρῶτον τὸ α πλὴν τῆς κοινῆς καὶ συνήθους ἀνοικτῆς προφορᾶς εἰς μερικὰ μέρη (Πόντον, Θράκην) καὶ εἰς τινὰς περιπτώσεις προφέρεται καὶ κλειστότερον καὶ πλησιάζει πρὸς τὸ ε. Ὁ τοιοῦτος φθόγγος γράφεται διὰ τοῦ ᾱ, εἶναι δὲ προῖον κυρίως συνιζήσεως τοῦ συμπλέγματος εα καὶ ἐνίοτε κατ' ἐπέκτασιν καὶ ια, ἀντὶ τοῦ κοινοῦ για, οἷον ἀχλαδᾶ ἢ ἀχλαδέα, παλαμαρᾶ ἢ παλαμαρέα ἀντὶ ἀχλαδιά, παλαμαριά κτλ. (1).

Ἐπειτα τὸ β ἔχει τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ προφοράν. Πλὴν ὅμως τούτου ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ, καὶ μάλιστα ἰδιαιτέρως εἰς τινὰ ἰδιώματα, ἔχομεν καὶ τὸ ἠχηρὸν b. Τοῦτο δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ β, ἀλλ' εἶναι προῖον τῶν συμπλεγμάτων μβ καὶ μπ, οἷον βαίνω (= ἐμβαίνω), βορῶ (= ἡμπορῶ). Τὸ τοιοῦτον b καλύτερον εἶναι νὰ γράφεται ὡς συνήθως διὰ τοῦ συμπλέγματος μπ. Ἐπειδὴ ὅμως συμβαίνει εἰς ἄλλα μὲν μέρη νὰ προφέρεται τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἀπλῶς ὡς b, ὡς π. χ. γαβρός (= γαμβρός), εἰς ἄλλα δὲ διατηρεῖ καὶ τὸν ἦχον τοῦ μ, δηλαδὴ προφέρεται ὡς μβ, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις εἰς τὴν γραφήν.

Ὅπου δηλαδὴ τὸ μβ ἢ τὸ μπ εἶναι ἀπλοῦν b πρέπει νὰ γράφεται μπ, ὅπου δὲ διατηρεῖ καὶ τὸ μ τὴν προφοράν του νὰ γράφεται ἀπλῶς διὰ τοῦ μπ. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχει καὶ ἡ περίπτωσις, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς μερικὰς ἰδίως ἐκ τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς τουρκικῆς προερχομένας λέξεις, ἕκαστον τῶν γραμμάτων τοῦ συμπλέγματος μπ διατηρεῖ αὐτοτελῆ τὴν προφοράν του, οἷον τράμπα, τράμπατζης (ὁ μεταπράτης), πρέπει αὕτη νὰ δηλοῦται τιθεμένων διαλυτικῶν ἐπὶ τῶν γραμμάτων τοῦ συμπλέγματος ὡς ἐξῆς, μπ. Ὡστε θὰ γραφῆ τράμπα, τράμπατζης. Εἰς τινὰ ἰδιώματα τὸ β μεταξὺ δύο φωνηέντων ἐκπίπτει. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει βεβαίως δὲν θὰ γράφεται.

(1) Βλέπε Στ. Κυριακίδου, Γλωσσογεωγραφικὰ σημειώματα, ἐν Λεξικογραφικῷ Ἀρχεῖῳ τομ. Γ' σ. 373.

Τὸ γ ἔχει παντοῦ τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ ὡς τὸ β προφορὰν του, πλὴν τῆς Κάτω Ἰταλίας, ὅπου ἀπέβη ἠχηρὸν, ὡς τὸ λατινικὸν g. Τὸ τοιοῦτον γ τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀποδίδομεν διὰ τῆς γραφῆς γκ. Ἐχομεν ὅμως g καὶ ἐκ τῶν συμπλεγμάτων γγ καὶ γκ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸ ἄλλοτε μὲν διατηρεῖ τὴν ἔρρινον προφορὰν, ἄλλοτε δὲ ὄχι, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γίνεται διάκρισις εἰς τὴν γραφὴν καὶ νὰ γράφεται ἀπλῶς μὲν γγ ἢ γκ, ὅταν διατηρῆται ἡ ἔρρινος προφορὰ, οἷον ἀνάγκη, ἀγκαλιά, ἀγγόνι, γκ δὲ ὅταν αὕτη δὲν ὑπάρχη, τὰ δὲ συμπλέγματα ἰσοδυναμοῦν ἀπλούστατα πρὸς τὸ ἄρρινον ἠχηρὸν g, οἷον γκαστρώνω. Πλὴν τούτου τὸ γ, ὅταν ἀκολουθῆ ι ἢ ε, ἢ καὶ εἰς διάφορα συμπλέγματα, εἰς τινα ἰδιώματα ἔγινε πολὺ οὐρανικὸν καὶ πλησιάζει πολὺ πρὸς τὸν φωνήεντα φθόγγον ι, ὡς τὸ ἀρχαῖον ἡμίφωνον j. Ἡ οὐράνωσις (palatalisation) αὕτη τοῦ γ δηλοῦται, ὡς καὶ ὅλων τῶν οὐρανωθέντων φθόγγων, διὰ μιᾶς ι, ὅθεν γράφεται γ', οἷον γ'λυτώνω. Καὶ ὅταν μὲν πρόκειται περὶ τῆς κοινῆς τοῦ γ οὐρανώσεως πρὸ τοῦ ε καὶ ι, ἐφόσον τὰ δύο ταῦτα διατηροῦνται, εἶναι περιττὴ ἡ σημείωσις. Ὅταν ὅμως πρόκειται περὶ συμπλέγματος συμφώνων, καθὼς εἰς τὸ ἀνωτέρω παράδειγμα, ἢ ὅταν, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, ἔχει ἐκπέσει τὸ ἀκολουθοῦν ε καὶ ἰδίως τὸ ι, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώνεται, οἷον ἀγώγ' τὸ ἀγώγι καὶ ὄχι ἀγώγ.

Τὸ δ ἔχει καὶ αὐτὸ τὴν συνήθη μέσην καὶ διαρκῆ αὐτοῦ προφορὰν. Μόνον ἐν Κάτω Ἰταλίᾳ καὶ Καππαδοκίᾳ προέκυψεν ἐξ αὐτοῦ ἠχηρὸν d, τὸ ὁποῖον καὶ γράφομεν ντ. Τὸν ἠχηρὸν ὅμως τοῦτον φθόγγον ἔχομεν εἰς ὅλα τὰ ἰδιώματα καὶ εἰς τὴν κοινὴν ἐκ τῶν συμπλεγμάτων νδ καὶ ντ. Ὅτι δὲ παρατηρήσαμεν περὶ τῶν ἀνωτέρω συμπλεγμάτων μπ καὶ γκ, τὸ αὐτὸ παρατηρεῖται καὶ ἐδῶ. Ὅτι δηλαδὴ τὰ συμπλέγματα ταῦτα ἄλλοτε μὲν ἀπετέλεσαν ἀπλῶς τὸν ἠχηρὸν φθόγγον d, οἷον ἐν Θράκῃ ἄδρας, ἄλλοτε δὲ διατηροῦν τὴν ἔρρινον προφορὰν, οἷον ἄντρας. Ἐνεκα τούτου πρέπει καὶ ἐδῶ νὰ γίνεται διάκρισις. Καὶ ὅπου μὲν ἀκούεται καθαρὸν d νὰ γράφεται ντ, οἷον ἄντρας, ὅπου δὲ διατηρεῖται τὸ

ἔρρινον ντ, άντρας. Εἰς ξένας δέ τινας λέξεις, ὅπου ἕκαστον τῶν συμφώνων διατηρεῖ τὴν ἰδίαν προφορὰν, πρέπει νὰ τίθενται διαλυτικά, ὡς πάντα, πάντατζης (ὁ χαρτοπαίκτης) κτλ. Ὅπου τέλος τὸ δ κατήντησεν εἰς ἄλλους φθόγγους, ὡς λ. χ. ἐν Καππαδοκίᾳ εἰς ρ, θὰ γράφεται διὰ τῶν φθόγγων εἰς τοὺς ὁποίους κατέληξεν, οἷον ρώρεκα ἀντὶ δῶδεκα.

Τὸ ε παντοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν προφορὰν. Ὅπου ἐξασθενοῦται εἰς ι, καθὼς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, πρέπει νὰ γράφεται διὰ τοῦ ι, οἷον ἔρχιτι ἀντὶ ἔρχεται.

Τὸ ζ πλὴν τῆς κοινῆς αὐτοῦ προφορᾶς παρουσιάζει ἐνιαχοῦ καὶ διαφοράς. Οὕτω προφέρεται δασύ, ὅπως καὶ τὸ δασὺ σῖγμα. Τὸ τοιοῦτον δασὺ ζῆτα δηλοῦμεν διὰ τοῦ ζ ἢ δι' ἐνὸς δασέος πνεύματος ζ'. Ἄλλοῦ πάλιν προφέρεται ἐντελῶς ὀπισθοδοντικόν, ἀκουόμενον λεπτὸν καὶ συριστικόν. Τὸ τοιοῦτον ζῆτα δυνάμεθα νὰ δηλώσωμεν διὰ τοῦ ξ. Ἰδιάζει δὲ ὁ φθόγγος οὗτος εἰς τοὺς ἄλβανοφώνους πληθυσμοὺς καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τοῦ μακεδονικοῦ Μελενίκου, ἀκούεται κάπως εἰς τὴν Μαρώνειαν, ἴσως δὲ καὶ ἀλλαχοῦ. Ὅπου τέλος κατήντησεν εἰς ἄλλους φθόγγους, ὡς π. χ. τζ, θὰ γράφεται διὰ τῶν φθόγγων τούτων, οἷον τζῶ ἀντὶ ζῶ.

Περὶ τοῦ η οὐδὲν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν. Ὅπου ἔχει τὴν προφορὰν τοῦ ε, βεβαίως θὰ γράφεται ὡς ε, ὅπου δὲ ἐκπίπτει, καθὼς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, δὲν θὰ σημειοῦται καθόλου, οἷον ἦ ὄμουρφ ἀντὶ ἦ ὄμορφη.

Τὸ θ ἔχει τὴν κοινὴν καὶ συνήθη αὐτοῦ προφορὰν. Ὅπου, ὡς ἐν Καππαδοκίᾳ, ἔγινε σ, θὰ γράφεται διὰ τοῦ σ, οἷον σέλου ἀντὶ θέλω.

Τὸ ι πλὴν τῆς κοινῆς αὐτοῦ προφορᾶς, ἔχει εἰς τινὰς ἐκ τῆς τουρκικῆς προελθούσας λέξεις μέσην τινὰ προφορὰν μεταξὺ ι καὶ ου. Τὸ τοιοῦτον ι δηλοῦται διὰ τοῦ ĩ ⁽¹⁾, ἀκούεται δὲ συνήθως εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας ἢ τὰς νεωστὶ ἀπελευθερωθείσας χώρας. Ὁ φθόγγος τέλος ι, εἴτε ι εἶναι εἴτε η εἴτε ει εἴτε οι εἰς πολλὰ τῆς Ἑλλάδος μέρη μεταξὺ δύο φωνηέν-

(1) Τὸ τοιοῦτον ĩ ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν διὰ τοῦ λατινικοῦ i.

των εἴτε ἐντὸς τῆς λέξεως εἴτε ἐν συνεπείᾳ ἀναλύεται εἰς ι καὶ τὸ ἡμίφωνον ι. Τὸ ἡμίφωνον τοῦτο γράφομεν διὰ τοῦ ι, οἷον ἡ: ὄμορφη, ἡ γριὰ κτλ.

Τὸ κ ἔχει τὴν συνήθη προφορὰν, ἡ ὁποία πρὸ μὲν τῶν ἀδρῶν φωνηέντων α καὶ ο εἶναι μᾶλλον ὑπερωϊκῆ, πρὸ δὲ τῶν λεπτῶν ε, ι, μᾶλλον οὐρανικῆ. Πολλάκις δὲ καὶ ἐκπιπτόντων τῶν φθόγγων τούτων διατηρεῖ, ὡς τὸ γ, τὴν οὐρανικὴν αὐτὴν προφορὰν, ὁπότε καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ δηλοῦται διὰ τοῦ κ, οἷον πιδᾶκ τὸ παιδάκι. Εἰς μερικὰ ἰδιώματα εἷς τινὰς λέξεις, ἐχούσας συνήθως διπλοῦν κκ, συνοδεύεται ἢ ἐκφορὰ καὶ ὑπὸ δασέος πνεύματος. Τὸ τοιοῦτον δασὺ κάππα γράφεται διὰ τοῦ κ ἢ κκ, οἷον κόκκαλο (προφ. κόκκηαλο). Ὅπου τὸ κ πρὸ τοῦ ε καὶ ι κατέληξεν εἰς τσ πρέπει νὰ γράφεται διὰ τοῦ τσ.

Καὶ τὸ λ παρουσιάζει κάποιαν ποικιλίαν εἰς τὴν προφορὰν. Πρὸ τῶν λεπτῶν φωνηέντων ε καὶ ι προφέρεται οὐρανικώτερον ἢ πρὸ τῶν α καὶ ο. Ἐνίοτε δ' ἡ οὐράνωσις αὕτη προχωρεῖ πολὺ καὶ ἔχομεν τέλειον οὐρανικὸν λ, τὸ ὁποῖον σημειοῦμεν, ὡς συνήθως τὰ οὐρανωθέντα, διὰ τοῦ λ, οἷον κλέφτου, λύκους. Ἡ οὐράνωσις αὕτη εἶναι συνήθης εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα. Πρὸ τοῦ α καὶ ο ἡ προφορὰ τοῦ λ εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ὑπερωϊκῆ, ἐνιαχοῦ δὲ προυχώρησε καὶ τόσον, ὥστε ἐκ τοῦ λ μᾶς ἔδωκεν ου, ὅπως εἷς τινὰ μέρη τῆς βορείου Θράκης. Ἡ ὑπερωϊκῆ αὕτη προφορὰ, συνήθης εἰς τοὺς Τσακῶνας καὶ πρὸ λεπτῶν φωνηέντων, δηλοῦται διὰ τοῦ λ. Ὅπου ἔγινε ρ, ὡς εἷς τινὰ συμπλέγματα εἰς τὰ Σφακιά τῆς Κρήτης, θὰ γράφεται διὰ τοῦ ρ.

Τὸ μ δὲν παρουσιάζει ποικιλίαν εἰς τὴν προφορὰν καὶ ἐπομένως οὔτε καὶ εἰς τὴν γραφήν.

Τὸ ν καὶ αὐτό, ὡς τὸ λ, δύναται νὰ εἶναι τὸ σύνηθες, δύναται νὰ εἶναι οὐρανικόν, οἷον νύφ', νίρό, κατοαίν', συχρὸν εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα, δύναται νὰ εἶναι καὶ ὑπερωϊκόν ν, ὡς εἶναι εἰς τὰ τσακωνικὰ γαστενιά ἢ καστανιά.

Τὸ ξ ὡς τὸ ζ δύναται νὰ εἶναι τὸ κοινόν, δύναται νὰ

εἶναι δασὺ ξ, οἷον ξέρου (=ξέρω), δύναται νὰ εἶναι καὶ ὀδοντικὸν ξ.

Τὸ ο πλὴν τῆς κοινῆς προφορᾶς εἰς τὰ βόρεια ἰδιώματα ἔγινεν ου καὶ πρέπει νὰ γράφεται ου. Εἰς τὸν Πόντον ὅμως ἔχομεν καὶ τὸ κλειστὸν ο, μεταξὺ ε καὶ ο, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῆς συνιζήσεως εο, οἷον σπέλοῦν τὸ σπήλαιον.

Τὸ π δὲν ἔχει ποικιλίας εἰς τὴν προφορᾶν, πλὴν ὅπου προσέλαβε τὸ δασὺ πνεῦμα, ὁπότε γράφεται π', οἷον κούπ'α (προφ. κούπηα), ἄππ'αρος (προφ. ἄππηαρος) ἐν Κύπρῳ ὁ ἵππος κ.τ.τ.

Τὸ ρ παρουσιάζει ποικιλίαν εἰς τινὰ συμπλέγματα ἐν τῇ τσακωνικῇ διαλέκτῳ. Οὕτως ἔχομεν τὸ ὀδοντικὸν ρ' (προφ. περίπου ρζ), οἷον ρ'άτζι (προφ. ρζάτζι = ρνάκι), καὶ τὸ παχὺ ρ (προφ. ch, σ), οἷον ἄτρωπο (προφ. ἄτσωπο). Τὰ τοιαῦτα ὅμως δύνανται νὰ γράφονται καὶ ἀναλελυμένα, τὸ πρῶτον διὰ τοῦ ρζ καὶ τὸ δεύτερον διὰ τοῦ τζ, ἐφ' ὅσον, ἐννοεῖται, συμπίπτουν τελείως πρὸς τὰ συμπλέγματα ταῦτα. Ἐνιαχοῦ παρουσιάζεται καὶ τὸ ὑπερωϊκὸν ρ, τὸ ὁποῖον πλησιάζει πρὸς τὸ γ καὶ γράφεται διὰ τοῦ ρ, οἷον στερ'ία ἢ στεριά.

Τὸ σ παρουσιάζει τὰς αὐτὰς κατὰ τόπους ποικιλίας, τὰς ὁποίας καὶ τὸ ζ. Ἡ ἔχει δηλαδὴ τὴν κοινὴν μέσην προφορᾶν ἢ εἶναι δασὺ σ, ἢ ὀπισθοδοντικὸν, συριστικὸν σ.

Τὸ τ πλὴν τῆς κοινῆς προφορᾶς, παραλαμβάνει ἐνίοτε καὶ τὸ δασὺ πνεῦμα, καὶ γράφεται τ', οἷον πετ'ερός, μούτ'η ἢ μύτη ἐν Κύπρῳ, ἐπτ'ά κττ.

Τὸ υ ἔχει τὴν κοινὴν τοῦ ι προφορᾶν πλὴν ὅπου, ὡς ἐν Ἀττικῇ, Αἰγίνῃ καὶ Πόντῳ, διετήρησε τὴν ἀρχαίαν προφορᾶν τοῦ γαλλικοῦ υ, ὁπότε καὶ γράφεται διὰ τοῦ υ, οἷον ἄχ'υρα τὰ ἄχυρα.

Τὸ φ ἔχει, καθόσον γνωρίζω, παντοῦ τὴν κοινὴν προφορᾶν.

Τὸ χ, ὡς καὶ τὸ κ, πρὸ τῶν λεπτῶν φωνηέντων ε καὶ ι ἔχει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οὐρανικὴν προφορᾶν. Ὄταν αὕτη εἶναι πολὺ ἐντονος ἢ ὅταν ἐξέπεσε κατόπιν ι, πρέπει νὰ σημειώνεται τὸ οὐρανικὸν χ', οἷον ράχ' ἢ ράχη (ἢ προφορὰ ἐγγὺς πρὸς τὸ ράη). Ἐνιαχοῦ (Κάτω Ἰταλία, Καπλα-

δοκία) ἢ προφορὰ τοῦ χ εἶναι δασεῖα πλησιάζουσα ἢ καὶ ταυτιζομένη πρὸς τὸ δασὺ σ, οἷον σίονι, σέρι. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ γράφεται διὰ τοῦ σ. Ἄλλου τέλος εἰς μερικὰς λέξεις τὸ χ πλησιάζει πρὸς τὸ δασὺ πνεῦμα. Τὸ τοιοῦτον δύναται νὰ σημειώνεται διὰ τοῦ χ, οἷον χάιντι.

Τὸ ψ δύναται νὰ ἔχη, ὡς τὸ ζ, τριπλῆν προφορὰν, δηλαδὴ τὴν κοινήν, ψ, τὴν δασεῖαν, ψ, καὶ τὴν ὀδοντικήν ψ.

Τὸ ω ἔχει τὴν προφορὰν τοῦ ο, ὅπου δὲ (ἐν Πόντῳ) ἐκ συνιζήσεως προέκυψε κλειστὸν ὄ γράφεται ῶ, οἷον παλῶνω τὸ παλαιώνω.

Πλὴν τῶν φθόγγων τούτων ἔχομεν εἰς τὴν νέαν ἑλληνικήν καὶ συνθέτους συμφώνους φθόγγους τσ, τζ, π. χ. ἔτσι, κουλουρτζής. Οὗτοι ἔχουν πολλάκις δασεῖαν προφορὰν, ὅποτε γράφονται διὰ τοῦ τσ καὶ τζ, οἷον κοτζάμπασης, τσαίρος, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὀπισθοδοντικήν, συριστικήν, ὅποτε δύναται νὰ γράφονται τς καὶ τζ. Πολλάκις παρουσιάζουν καὶ ἕρρινον προφορὰν, εἴτε ὑπῆρχεν ἀρχικῶς ν εἴτε ὄχι, οἷον ἀντζελος, κοντζάμπασης, ὅποτε καὶ πρέπει νὰ γράφονται διὰ τοῦ ντσ, ντζ, ντζ.

Τελευταῖον ἔχομεν τὸν ἐκ τοῦ ξ προελθόντα ἐν Κάτω Ἰταλίᾳ φθόγγον ττς, οἷον ἐπλεττσα τὸ ἐπλεξα.

Τὰ γράμματα καὶ τὰ σημεῖα ταῦτα βεβαίως δὲν ἐξαντλοῦν πάσας τὰς φθογγικὰς περιπτώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὸν συλλογέα. Ὅπωςδήποτε ὅμως ἐξ αὐτῶν λαμβάνει τινὰ ἔννοιαν τῆς ποικιλίας τῶν φθόγγων τῶν νεοελληνικῶν διάλεκτων καὶ χρησιμοποιῶν τὰ ἀνωτέρω σημεῖα ἢ ἐν ἀνάγκῃ καὶ συμπληρῶν αὐτὰ διὰ τῆς δημιουργίας νέων δύναται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον νὰ παρουσιάζῃ πιστὴν εἰκόνα τῶν φθόγγων τοῦ ἰδιώματος, εἰς τὸ ὁποῖον γράφει. Γράφων δ' οὕτω διπλῆν παρέχει ὑπηρεσίαν. Διότι τὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα θέλει παρέχει, καὶ ὡς λαογραφικὰ μνημεῖα θὰ εἶναι τέλεια, ἀλλὰ καὶ ὡς γλωσσικαὶ

πηγαὶ θὰ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν ἀσφαλῶς διὰ τὴν πληρεστέραν γνῶσιν τῶν νεοελληνικῶν ἰδιωμάτων.

Μίαν μόνον τελευταίαν ἐπιφύλαξιν ἔχομεν νὰ συστήσωμεν. Ἡ γνῶσις ἑνὸς ἰδιώματος νὰ μὴ παρασύρῃ τὸν συλλογέα καὶ μεταβάλλῃ ἢ ἀφομοιώσῃ τοὺς φθόγγους κατὰ τὰς γνώσεις τοῦ ἰδιώματος, τὰς ὁποίας ἔχει. Πολλάκις παρουσιάζονται διαφοραί, ἐσημειώσαμεν δὲ ἀνωτέρω τί συμβαίνει μὲ τὰ ἄσματα. Ἡ δὲ μεγίστη ἀρετὴ εἰς τὰς καταγραφὰς ταύτας παραμένει πάντοτε μία καὶ μόνη· ἡ ἀκριβὴς ἀκουστικὴ τῶν ἐκφερομένων φθόγγων ἀντίληψις καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τοῦ ἀκουσθέντος. Τίποτε περισσότερον.

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

- Ἄβδηρῖται σ. 232.
 ἄγερμοὶ σ. 32.
 ἄγιασμα σ. 181, 183.
 ἄγια Σοφία σ. 160.
 ἄγιοι σ. 167, 395, 396.
 ἄγιος Βασίλειος σ. 168.
 ἄγιος Γεώργιος σ. 156.
 ἄγιος Νικόλαος σ. 168.
 ἄγιος Σπυρίδων σ. 168.
 ἄγυρτικά ἄσματα σ. 78.
 ἀδελφοποιήσις σ. 128, 135.
 ἄδης σ. 205.
 αἰνιγμα σ. 14, 308, 341 κέ.—θηρη-
 σκευτικά σ. 345 κέ.
 αἰνιγματική γλῶσσα σ. 357.
 αἰνιγματικά παραμύθια σ. 355.
 αἶνος σ. 246, 304.
 αἶξ σ. 195.
 Αἴσωπος σ. 251.
 Αἰσώπου βίος σ. 262.
 αἴτια σ. 206.
 αἰτιολογικοὶ μῦθοι σ. 319—παρα-
 δόσεις σ. 154.
 αἰώρα σ. 36.
 ἀκρίται σ. 79 κέ., 83.
 ἀκριτικά ἄσματα σ. 72, 79 κέ.
 ἀλαφροήσκιωτοι σ. 185.
 Ἄλέξανδρος σ. 177, 178, 344.
 ἄλεπὸν σ. 257.
 ἀλιτήριος σ. 205.
 ἀλληγορία σ. 248, 304, 328 κέ.,
 342, 357, 358.
 ἀλφαθητάρια σ. 78.
 ἀλφάβητος ἀγάτης σ. 60.
 Ἄμαζόνες σ. 155.
 ἄμανές σ. 22, 59.
 ἀμαξοπηγική σ. 419.
 ἀνάθεμα σ. 118, 202.
 ἀνασκελάδες σ. 183, 202.
 Ἄνδρόνικος σ. 83.
 ἄνεμοι σ. 152, 171.
 ἀνεμοστρόβιλος σ. 184, 189.
 ἀνθρωπομορφισμὸς σ. 238.
 ἀντρειωμένοι σ. 82, 163.
 ἄοιδοὶ σ. 94.
 ἀπαρχαὶ σ. 41, 115.
 ἀπειλαὶ σ. 101.
 ἀπευχαὶ σ. 130 κέ., 417.
 ἀποδιοπομπαὶ σ. 157.
 Ἄπολλώνιος σ. 289, 356.
 ἀποτροπαὶ βλ. ἀπευχαὶ.
 ἀποτρόπαια σ. 181, 187.—ὀνόματα
 σ. 365 κέ., 368.—παρωνύμια σ.
 379, 382.
 ἀποτυπώματα σ. 153, 164.
 ἀποφθέγματα λακωνικά σ. 308.
 ἀραι σ. 290.
 Ἄραπήδες σ. 176, 174, 265.
 Ἄρέθας σ. 81.
 Ἄρειος σ. 29, 149.
 ἀριθμητικά ἄσματα σ. 44, 60, 78.
 Ἄριστοτέλης σ. 250, 300, 303, 304.
 Ἄριστοφάνης σ. 280, 428.
 ἄρκτος σ. 212.
 ἄρματωλοὶ σ. 109.
 Ἄρνη σ. 206.
 Ἄρτεμις σ. 186.
 ἄρτος σ. 126.
 Ἄρχιλόχος σ. 249.
 ἀσθένειαι σ. 114, 153, 157, 186, 187,
 189, 197.—ζῳὸν σ. 178, 417.
 ἄσματα σ. 12, 20 κέ., 106, 140,
 142, 266, 267, 289, 326, 341,
 379, 425, 428.
 ἀσπασμὸς σ. 126, 144, 147.
 ἀστεῖα σ. 315.
 ἄστρα σ. 169, 394, 399.
 ἀστρολογία σ. 110, 366.
 Αὐγουστίνος σ. 43.
 αὐτοκατάραι σ. 126.
 αὐτοσχεδιασμὸς ἄσμάτων σ. 24.
 ἀφηγηταὶ σ. 213, 279 κέ., 285, 287,
 292, 293 κέ.
 ἀφορισμὸς σ. 118, 202.

- Βάβω σ. 47.
 ballades σ. 26.
 βάπτισις σ. 109, 114, 138.
 Basile σ. 269.
 Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας σ. 79
 κέ., 82, 153, 156, 164.
 βασιλιάδες σ. 162.
 βατραχομαχία σ. 214, 410.
 Bédier σ. 270, 284.
 Benfey σ. 237, 269, 284.
 βίοι σ. 330, 419.
 βιοτεχνία σ. 18, 19.
 βλασφημίαι σ. 148, 362.
 Βοιωτοὶ σ. 232.
 βρικόλακας σ. 153, 176, 179, 201 κέ.
 βωμολοχίαι σ. 181.

 γαῖδαρος σ. 155.—φυλλάδα σ. 257
 410.
 γάμος σ. 13, 51, 109, 114, 135, 138.
 γαστέρα σ. 197.
 Γελλοῦ σ. 185, 188.
 γερόντων θανάτωσις σ. 161.
 γεφύρι τρίχινο σ. 205.
 γῆ σ. 126, 169.
 γητέματα σ. 99.
 Γίγαντες σ. 163.
 Γίλγαμος σ. 279.
 γκιώνης σ. 173.
 γλείψιμο σ. 99.
 γλῶσσα σ. 15, 364 κέ.—ζῶων σ.
 238, 421, 424—παιδική σ. 427.
 γλῶσσαι αἰνιγματικαὶ σ. 357.—
 συνθηματικαὶ σ. 359.—μυστι-
 καὶ σ. 359.
 γλωσσοδέται σ. 363.
 γνῶμαι σ. 300 κέ., 328, 345.
 γνωμικὰ ᾄσματα σ. 76.—ποιήσις
 σ. 345.
 γονυκλισία σ. 144.
 Γοργόνα σ. 149, 176, 177, 178,
 287.
 γριά σ. 153, 397.
 Grimm σ. 237, 269, 279.
 γυμνώσεις σ. 144.
 γυναῖκες σ. 155, 221, 225.
 γυρίσματα βλ. τσακίσματα.
 Guslar σ. 60.

 δαίμονας σ. 193.
 δαίμονες σ. 157, 177, 178, 179, 184.
 δαυλὸς σ. 181.
 δεισιδαιμονίαι σ. 413.
 δένδρα σ. 101, 153, 170, 188.
 διάβολος σ. 193, 225, 417.
 διακοπαὶ εἰς παραμύθια σ. 292.
 Διγενῆς βλ. Βασίλειος.
 διήγημα σ. 309.
 διηγήσεις ἐπεισοδιακαὶ σ. 240.—
 εὐτράπελοι σ. 208 κέ., 258,
 267, 274.—μαγικαὶ σ. 278.—
 παροιμιώδεις σ. 235.—σκωπτι-
 καὶ σ. 240 κέ., 242, 258.
 διήγησις σ. 213 κέ., 266.—παρα-
 μυθᾶ σ. 282, 290 κέ.
 δίκαιον σ. 17, 19, 150, 339.
 δίστιχα σ. 22 κέ., 59, 334.
 δοξασίαι σ. 331, 339, 413, 429.
 δράκοι σ. 174, 287.
 δράκοντες σ. 173.
 δρακοντοκτονία σ. 173.
 δραματικαὶ παραστάσεις σ. 89, 238.
 δρίμες σ. 397.

 ἐγκαταλείμματα σ. 269.
 ἔγκυος σ. 114.
 ἔθιμα σ. 19, 155, 331, 339, 389.
 ἔθνολογία σ. 15.
 εἰκόνες σ. 168.
 ἐκατόλογα σ. 60.
 Ἐκκλησιαστῆς σ. 308.
 ἐκκλησιᾶς σ. 168.
 ἐκπαίδευσις σ. 16.
 Ἑλληγες σ. 163.
 Ἐμπούσα σ. 183, 190, 191.
 ἐμπτυσμὸς σ. 99, 130, 132, 145.
 ἐναγκαλισμὸς σ. 144.
 ἐνάρξεις παραμυθιῶν σ. 283, 290.
 ἔνδυμα σ. 19, 155.
 ἐντολές σ. 137 κέ.
 ἐξορκισμοὶ σ. 99, 157, 179, 181.
 ἐξορκισταὶ σ. 99.
 ἑορταὶ σ. 32 κέ., 42, 114, 138, 146,
 180, 393, 396.
 ἐπανάληψις σ. 22, 24, 282.
 ἐπεισόδια παραμυθιῶν σ. 272 κέ.,
 275.

ἐπιβιώσεις σ. 10 κέ., 39.
 ἐπιγραφαί σ. 110 κέ., 290.
 ἐπιμύθια σ. 241, 245, 247, 259 κέ.
 ἐπιορκία σ. 129.
 ἐπιστήμη σ. 19.
 ἐπιστήμη καὶ μυθολογία σ. 154.
 ἐπιφθέγματα ἐλατικά σ. 420, 426
 κέ.—ἐργατικά σ. 428 κέ.
 ἐπιφώνησις σ. 20 κέ.
 ἔπος ζώων σ. 245, 257, 410.
 ἐπύλλια σ. 35, 289.
 ἐπφδαί σ. 45, 51, 78, 97 κέ., 131,
 151, 290, 348, 349.
 ἐπώνυμα σ. 372 κέ.
 ἐργατικά ἄσματα σ. 28.
 ἔρως σ. 279.
 Ἐρωτοπαίγνια σ. 60.
 ἔτος σ. 347.
 εὐτράπελοι διηγήσεις σ. 321 κέ.
 εὐφημα ὀνόματα σ. 365 κέ.
 εὐφημισμοὶ σ. 132, 185, 194, 365,
 417 κέ.
 εὐχαι σ. 32, 69, 98, 108, 130, 143,
 146, 362.
 ἐφιάλτης σ. 153, 196.
 Ζαφείρης σ. 37.
 Ζῶα σ. 41, 48, 101, 172, 176, 212,
 237 κέ., 317, 365, 369, 381,
 382, 388, 389, 393, 394, 421
 κέ.—εὐγνώμονα σ. 287.—ὀνό-
 ματα 400 κέ., 412.—παρω-
 νύμια
 Ἡλίας προφήτης σ. 168, 171.
 ἥλιος σ. 46, 53, 126, 153, 169, 316,
 348, 429.
 ἡμέραι σ. 192, 397.
 ἡμερολόγιον σ. 393.
 ἡμερονυκτίου διαίρεσις σ. 398.
 Ἡράκλειτος σ. 310.
 Ἡρακλῆς σ. 279.
 Ἡρόδοτος σ. 8, 47, 358.
 ἦρωες σ. 166, 279.—κωμικοὶ σ. 321.
 Ἡσίοδος σ. 249.
 ἦχὼ σ. 153.

θάλασσα σ. 169, 177, 430.

θινατος σ. 109, 114, 205.
 Θεόγνις σ. 307.
 θεοδικίαι σ. 126.
 θεοὶ σ. 166.
 θηρία σ. 173.
 θησαυροὶ σ. 174, 200.
 θρησκεία σ. 15, 16, 19.
 θρησκευτικὰ ἄσματα σ. 77.
 θρηνοὶ σ. 86.
 θυμίαμα σ. 181.
 θυσίαι σ. 339.

ἰδρὼς εἰκόνων σ. 168.
 Ἰουλιανὸς σ. 249, 250.
 Ἴρις σ. 171.
 ἱστορία σ. 156.
 ἱστοριογραφία σ. 160.

Καθαρὰ Δευτέρα σ. 35.
 καθαρογλωσσήματα σ. 140, 363.
 Καϊάφας σ. 149, 167.
 Κάϊν σ. 170.
 καιροὶ σ. 171.
 καλλικάντζαροι σ. 169, 179, 417.
 καλλιτεχνία σ. 18.
 καπνίσματα σ. 179.
 καράβια σ. 140.
 καραγκιόζης σ. 89, 232.
 καρδία σ. 204.
 κασσίτερος σ. 195.
 καστράκια σ. 351.
 κατακλεῖδες παραμυθίων σ. 229,
 283, 291.
 κατακλυσμός σ. 34.
 καταλόγι σ. 60, 314, 351, 352.
 κατάραι σ. 32, 108, 122, 130, 150,
 362.
 Κατελάνος σ. 149.
 κατσικά σ. 167.
 Κάτω κόσμος σ. 205.
 Κένταυροι σ. 174.
 κεντήματα σ. 18.
 κλάδοι σ. 32.
 κλειδοχρονιά σ. 297.
 κλέφται σ. 408.
 κλέφτικα ἄσματα σ. 47, 68 κέ.
 κλήδονας σ. 36.
 κληρικοὶ σ. 220, 229.

- κλῆρος σ. 56 κέ.
 κοινωνική ὀργάνωσις σ. 19.
 κόκκαλα σ. 187.
 κόλασις σ. 200.
 κορακιστικά σ. 359.
 κόσκινο σ. 182.
 κοσμήματα σ. 18.
 κούνια σ. 36.
 κουπάρι σ. 137.
 κρότοι σ. 21, 130, 138, 192.
 κτίρια σ. 165.
 Quintilianus σ. 251.
 Κύκλωπες σ. 163, 164.
 Κυμαῖοι σ. 232.
 κυνοκέφαλοι σ. 173.
 Κυρὰ Κάλω σ. 186.
 κώδωνες σ. 33.
 κωμῳδία σ. 315.
 κωφοὶ σ. 227.

 λαγωγὸς σ. 195.
 Λάζαρος σ. 33.
 λακωνίζειν σ. 308.
 λάμιες σ. 190.
 λαμπιδούσα σ. 172.
 Lang σ. 270.
 λαογραφία σ. 7 κέ.
 Λάουρα σ. 149.
 λατρεία σ. 157, 342, 345, 373, 394,
 422, 423.
 λειδινὸς σ. 36.
 lemuria σ. 13.
 λέξεις εὐχετικάι σ. 117.—ἀποτρε-
 πτικάι σ. 132.—μαγικάι σ. 97,
 130, 417.—ἐπιτηδευματικάι σ.
 418 κέ.—περιστατικάι σ. 430.
 λεοπάρδαλις σ. 212.
 λεχὼ σ. 110.
 λέων σ. 212.
 Λησμονιά σ. 206.
 ληστρικά ἄσματα σ. 73.
 λιανοτράγουδα σ. 59.
 λιθοβολία σ. 119, 204.
 λίθος 125.
 λίμναι σ. 161.
 Λιογέννητη σ. 290.
 λογοπαίγνια σ. 116, 361 κέ.
 λογοποιοὶ σ. 280.

 λόγος σ. 252, 310, 314, 338.
 λοιδορίαι ζῳῶν σ. 243.
 λυκανθρωπία σ. 182.
 λύκος σ. 194, 195, 212, 242, 257,
 317.

 μαγεία σ. 111 κέ., 122 κέ., 130, 145,
 151, 157 κέ., 266, 294, 423.
 μάγοι σ. 153, 191, 193, 277.
 Μάϊος σ. 13, 34.
 Μακρεμβολίτης σ. 345.
 μαντική σ. 365.
 Μᾶρκος Κράλιεβιτς σ. 83.
 μαρμαρώματα σ. 171.
 Μάρτιος σ. 153, 154, 207.
 μαχαίρι σ. 99, 182.
 Μεγάλη Πέμπτη,—Παρασκευή,—
 Σαββάτο σ. 32.
 μέθοδος λαογραφίας σ. 14.
 μειλίγματα σ. 187, 189, 198.
 Μένανδρος σ. 307, 319.
 μετάνοια σ. 145.
 μεταμφιέσεις σ. 179, 423.
 μεταφοραὶ σ. 429.
 μητρωνυμικά σ. 375, 377.
 μίμησις σ. 48, 110, 243, 420 κέ.
 μνηστεία σ. 114.
 μοῖραι σ. 198 κέ., 287, 348.
 μοιρολόγια σ. 63 κέ.
 μοιρολογίστρες σ. 64.
 Μονοβύζα σ. 155, 159.
 Μονομάτηδες σ. 165.
 μοσχομάγκα σ. 430.
 μούντζα σ. 99, 150.
 μουσική σ. 266.
 μπαρούτι σ. 187.
 Μπερτόλδος σ. 234.
 μυθιστόρημα ἑλληνικὸν σ. 289.
 μυθολογική ἐρμηνεία τοῦ κόσμου
 σ. 154.
 μυθοποιοὶ σ. 280.
 μῦθος σ. 15, 19, 215, 235 κέ.,
 264, 267, 268, 274, 305, 314,
 316, 317, 339, 342, 349, 351,
 430.—αἰσώπειοι σ. 241, 410.
 —διδακτικοὶ σ. 245, 246 κέ.,
 258, 300, 304, 329.—ζῳῶν σ.
 237, 254, 317, 330.—παροι-

- μῶδεις σ. 236, 254, 300 κέ.—
 τοπικοὶ σ. 320.
 μύλος σ. 182, 195.
 μῶρος σ. 175.
 νανουρίσματα σ. 47.
 Ναστραντίν Χότζας σ. 211, 213,
 220, 222, 234, 236, 253.
 ναῦται σ. 279.
 νεκρὸς σ. 157, 195 κέ., 200 κέ., 343,
 366.
 νεραϊδάρης σ. 187.
 νεραΐδες σ. 153, 157, 171, 181,
 184 κέ., 287, 319.
 νεραϊδόξυλο σ. 187.
 νερὸ ἀθάνατο σ. 177, 206.— τῆς
 λήθης σ. 206.
 νομάτισμα σ. 101.
 νύμφαι σ. 184.
 ξενιτειᾶς ἄσματα σ. 61 κέ.
 ξόρκια σ. 99, 100, 187.
 Ὀδυσσεὺς σ. 279.
 Ὅμηρος σ. 7, 159, 249, 307.
 ὀμαδικὴ ψυχολογία σ. 15.
 ὀμοιοκαταληξία σ. 22, 85.
 ὀμοιοκάταρκα σ. 22.
 ὀμοιώματα σ. 33.
 ὄνειρα σ. 196, 270 κέ., 274, 275 κέ.
 ὀνοκέφαλοι δαίμονες σ. 184.
 ὀνόματα ἀποτρεπτικά σ. 417.—βα-
 πτιστικά σ. 364 κέ., 411.—δαι-
 μόνων σ. 179.—διπλᾶ σ. 366,
 371.—ἐργαλείων σ. 418 κέ.—
 εὐοίωνα σ. 117.—εὐφημιστικά
 σ. 185.—ζῳων καὶ φυτῶν σ.
 412, 417.—μαγικά σ. 415.—
 μηνῶν σ. 395.—οἰκήσεων σ.
 407.—παροιμιώδη σ. 321, 322.
 —προσωρινὰ σ. 368, 371.—
 φυτῶν σ. 412 κέ.—ὠρῶν σ.
 393.
 ὀνοματοποιῖα σ. 421.
 ὀνοσκελὶς σ. 183.
 ὀπτασίαι μοναχῶν σ. 278.
 ὄρκοι σ. 122, 124, 211.
 ὀσμαὶ δυσώδεις σ. 181.
 οὐρανὸς σ. 169.
 ὄφεις σ. 173, 176.
 παιδίον σ. 13, 39, 426.
 παίγνια σ. 13, 362, 426.
 παιδιόφραστος διήγησις σ. 243, 410.
 Παναγία σ. 101, 102.
 Παντσατάντρα σ. 248 κέ., 251, 252,
 262.
 παραβολὴ σ. 309.
 παραγγέλματα βίων σ. 330 κέ.
 παράδειγμα σ. 236, 262.
 παράδεισος σ. 200.
 παράδοσις σ. 15.
 παραδόσεις σ. 18, 152 κέ., 235, 242,
 267, 274, 339, 342, 388, 413.—
 αἰτιολογικαὶ σ. 240, 257, 424.
 παραλληλισμὸς σ. 22.
 παραλογὴ σ. 28.
 παραμυθάδες σ. 280 κέ. Βλ. καὶ
 ἀφηγηταί.
 παραμύθια σ. 12, 213, 215, 227, 248,
 252, 261, 264 κέ., 286 κέ., 314,
 317, 327, 338, 350, 351, 355 κέ.,
 425.—εὐτράπελα σ. 215.—ζῳων
 σ. 244, 257.
 παραστάσεις μιμικαὶ σ. 33, 36, 37.
 παρήγησις σ. 362.
 παρμάκι σ. 150.
 παροιμίαι σ. 252, 267, 277, 290,
 299 κέ., 300, 314, 342, 351,
 362.—ἀρχαῖαι σ. 336 κέ.—βυ-
 ζαντιναὶ σ. 335 κέ.
 παροιμιώδεις διηγήσεις σ. 235.
 παροιμιώδεις λέξεις σ. 335.—μῦ-
 θοι 230, 247, 254.—φράσεις
 σ. 311, 334.
 παρομοιώσεις σ. 24, 236, 306.
 παρῳδίαί σ. 55, 214, 362.
 παρωνύμια σ. 323, 374, 375, 378
 κέ.—ζῳων σ. 409.
 Πάσχα σ. 36.
 Πausανίας σ. 8.
 πελαργὸς σ. 41.
 πεντάλφα σ. 204.
 περίαπτα σ. 181, 187.
 περιαρροτρίωσις σ. 198, 204.
 περιπαιγμάτα σ. 217, 323, 332.

- περκερούνα σ. 34.
 Perrault σ. 269.
 Περσεύς σ. 279.
 πετεινός σ. 182.
 Πεφταργά σ. 192.
 Πιλάτος σ. 149.
 Πλανούδης σ. 336.
 πλάτος διηγηματικόν σ. 229, 261, 292.
 Πλάτων σ. 250, 256, 280.
 πλοῖον σ. 32.
 ποδαρικό σ. 200.
 ποιήματα σ. 141.
 ποιηταί σ. 24, 81, 85 κέ.—Κύπρου 23, 59, 60, 88.
 ποιναί σ. 150.
 Πόλη σ. 153 κέ., 160.
 πούλια σ. 170.
 Πουολόγος σ. 243.
 προβλήματα σ. 360 κέ.
 Πρόδικος σ. 250.
 προλήψεις σ. 331, 339.
 πρόοδος πολιτισμοῦ σ. 11.
 προοίμια μοιρολογίων σ. 66.
 προπόσεις σ. 133 κέ.
 προσευχαί σ. 57, 78.
 προσωποποιία σ. 112, 152, 238, 429.
 πρωτοχρονιά σ. 32, 200, 414.
 πτάρνισμα σ. 115.
 πτηνά σ. 41, 48.
 πυθαγόρειοι γνῶμαι σ. 310.
 πῦρ σ. 126, 181.
 πυραί σ. 183.

 ράβδοι σ. 33.
 ραπτική σ. 419.
 ρήσεις μνημονικαί σ. 334.
 ριζικό σ. 36.
 ρίμα σ. 85.
 ριμαδόροι βλ. ποιηταί.
 ρίμες σ. 85 κέ.
 ρινός προστριβή σ. 144.
 ρυθμός σ. 20.

 Σάββατον σ. 203.
 σαμαντίβα σ. 185.
 σαμάρκο σ. 150.
 σαμοβίλα βλ. σαμαντίβα.

 Σαρακηνός σ. 149, 155.
 Σαραντάπηχοι σ. 163.
 σαράντισμα σ. 114.
 σάτυροι σ. 76.
 σατυρικά ἄσματα σ. 75.
 Σειράχ σ. 308.
 σειραί σ. 374.
 σεισμοί σ. 170.
 Σειρήνες σ. 178.
 σελήνη σ. 153, 170, 353.
 Σεπτεμβρίου 1η σ. 206.
 σιδερόχορτο σ. 172.
 Σιμωνίδης σ. 249.
 σιφώτης σ. 180.
 σκόρδα σ. 132, 187, 204.
 Σκύλλα σ. 178.
 σκύλος σ. 155.
 σκυταλισμός σ. 430.
 σκῶμμα σ. 149, 208 κέ. 240, 378 κέ. 381, 409.—παροιμιώδη σ. 323.
 σκωπτικά ἄσματα σ. 51, 54.—διηγήσεις σ. 215, 229.
 Σολομών σ. 307.
 σπανοί σ. 228.
 σπορά σ. 343.
 σταυρός σ. 181.
 σταύρωμα σ. 99.
 στάχτη σ. 132.
 στέγη σ. 19.
 Στεφανίτης καὶ Ἰχνηλάτης σ. 249, 251.
 στέφανοι γάμου σ. 12 κέ.
 στοιχειά σ. 172, 175, 196, 287, 177.
 Στράβων σ. 8.
 Straparola σ. 269.
 στρίγγλες σ. 149, 153, 151.
 στῦλος τῆς γῆς σ. 169.
 Συβαρίται σ. 232.
 Συναξάριον τοῦ τιμημένου γαδάρου σ. 410.
 συναπαντήματα σ. 145.
 συνήχησις σ. 22.
 συντηρητικότης τοῦ πλήθους σ. 11.
 Συντίπας σ. 252, 262.
 σφύριγμα σ. 195.
 σχήματα χαιρετισμοῦ σ. 144.—ὕβριστικά σ. 150.
 Σωκράτης σ. 250.

- ταξίδια εἰς τὸν Ἄδην σ. 278.
 ταχταρίσματα σ. 48.
 τελέσματα σ. 176.
 τεμενάς σ. 147.
 τέτιξ σ. 41, 50.
 τέχνη σ. 15.
 τζιτζιρόκλικο σ. 41.
 τοκετὸς σ. 114.
 τόξευσις σ. 47.
 τοπωνύμια σ. 185, 384 κέ.
 τοπωνυμικαὶ παραδόσεις σ. 161.
 totem σ. 366.
 τράπεζα κοινὴ σ. 134 κέ.
 τραμποῦκος σ. 431.
 τρίματοι σ. 165.
 τρίστρατα σ. 182, 189.
 τροπάρια ὡς ἐπῶδαί σ. 104.
 τροφή σ. 19.
 τσακίσματα σ. 22.
 Tylor σ. 270.
 τύμπανον σ. 195.
 τυφλοὶ σ. 68 κέ.
 Τύχη σ. 198 κέ.

 ὕβρεις σ. 148, 194.
 ὑποδηματοποιία σ. 418.
 ὑπόκλισις σ. 144 κέ.
 ὑφαντικὴ σ. 418.

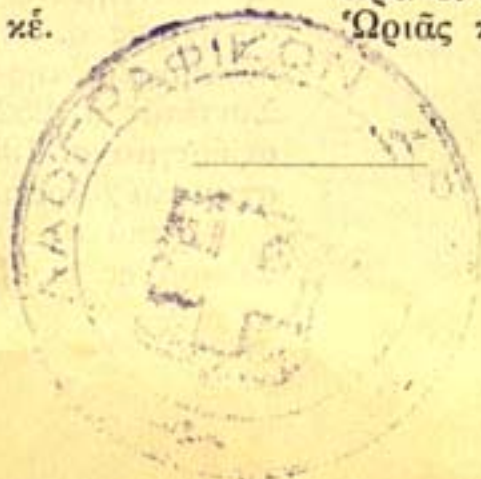
 φαγητὸ σ. 177.
 Fallmerayer σ. 390.
 φανοὶ σ. 32.
 φαντασία μυθοπλαστικὴ σ. 152,
 341, 401, 415, 425, 429 κέ.
 φαντάσματα σ. 195.
 Φαράλια τῆς Ἀττάλειας βλ. Λά-
 ουρα.
 φασκέλλωμα βλ. μούντζα.
 Fauriel σ. 66, 84, 90, 91.
 φεγγάρι σ. 154, 186.
 φίλημα σ. 144.
 Φιλόγελως σ. 231 κέ.

 φιλοδομήματα σ. 135, 141.
 φιλοσοφία σ. 339.
 φθόγγοι τῶν ἰδιωμάτων σ. 432 κέ.
 φτύσιμο βλ. ἐμπτυσμός.
 φυλαχτάρι σ. 187.
 φύσημα σ. 99.
 φυτὰ σ. 171.—ὀνόματα σ. 412 κέ.
 Φωκυλίδης σ. 307.
 φωναὶ ζῳῶν σ. 48 κέ., 238, 420 κέ.
 φωνογράφος σ. 91.
 Φῶτα σ. 32.

 χαιρετισμοὶ σ. 143 κέ. 362.
 Χαλιμὰ σ. 344.
 χαμοδράκια σ. 178.
 Χάρος σ. 205.
 χειραψία σ. 146.
 χειρονομίαι σ. 132.
 χειρῶν ἐπίθεσις σ. 110, 126, 127.
 χειροτεχνία σ. 18.
 χελιδῶν σ. 41, 50.
 χελιδονίσματα σ. 33.
 Herder σ. 8.
 Χιτοπαδάσσα βλ. Παντσατάντρα.
 χορὸς σ. 239, 266, 423.
 χρησιμοὶ σ. 345.
 Χριστὸς σ. 101, 102, 167, 310.
 Χρονικὸν τοῦ Μωρέως σ. 88.
 χρόνος σ. 348.—διαίρεσις σ. 392.
 χύτρα σ. 147.
 χωρικοὶ σ. 221.

 Ψελλὸς σ. 345.
 ψεῦδος σ. 229.
 ψεῦσται σ. 229.
 Ψιττακοῦ μυθολογίαι σ. 252.
 ψυχαι σ. 175, 195, 200 κέ., 205.—
 δένδρον σ. 172.
 ψωμί σ. 187.

 ὦρα σ. 110.—μέτρησις σ. 399.
 Ὠριαῆς κάστρο σ. 162.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<i>Πρόλογος</i>	σ. 5
<i>Εισαγωγή</i>	» 7
Ἄσματα	» 20
Ἐπῳδαὶ	» 97
Εὐχαὶ καὶ κατάραι	» 108
Ἀφορισμοὶ καὶ ἀναθέματα	» 118
Ὅρκοι	» 122
Ἀλευχαὶ ἢ ἀποτροπαὶ	» 130
Προδόσεις	» 133
Χαιρετισμοὶ	» 143
Ὑβρεις, βλασφημίαι καὶ ὑβριστικὰ σχήματα	» 148
Παραδόσεις	» 152
Εὐτράπελοι διηγήσεις	» 208
Μῦθοι	» 235
Παραμύθια	» 264
Παροιμίαι καὶ παροιμιώδεις φράσεις	» 299
Αἰνίγματα καὶ σχετικὰ	» 341
Γλῶσσα	» 364
<i>Ἐπίμετρον</i>	» 432
Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	» 440
